8990

ОРНАМЕНТЪ И БУКВА

ВЪ

СЛАВЯНСКИТѢ РѪКОПИСИ

НА

НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА ВЪ ПЛОВДИВЪ

ОТЪ

НИКОЛАЙ РАЙНОВЪ

ИЗДАНИЕ НА БИБЛИОТЕКАТА

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1925

9 б

Държавна библиотека „Иван Вазов“ Пловдив

ОРНАМЕНТЪ И БУКВА

ВЪ

СЛАВЯНСКИТѢ РѪКОПИСИ

НА

НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА ВЪ ПЛОВДИВЪ

ОТЪ

НИКОЛАЙ РАЙНОВЪ

ИЗДАНИЕ НА БИБЛИОТЕКАТА

Народна библиотека гр. Сталин

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1925

58990
R 925.4
091(=81)(497.234)
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ВАРНА
58990

Г-НУ

БОРИСЪ ДЯКОВИЧУ

СЪ БЛАГОДАРНОСТЬ ПОСВЕЩАВА

ОПИСВАЧЪТЪ

НАРОДНА • БИБЛИОТЕКА • ГР. СТАЛИН

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

Преди четири годинѣ излѣзе хубавата и грижливо издадена отъ Народната Библиотека въ Пловдивъ книга на Б. Цоневъ — **„Славянски ржкописи и старопечатни книги на Народната Библиотека въ Пловдивъ“** — пъленъ описъ на постжпилитѣ до тогава въ библиотеката славянски ржкописи. Но въ тая книга се само споменува съ по нѣколко думи за украсата на нѣкои отъ описанитѣ ржкописи. Историкътъ на нашето изкуство би ималъ нужда отъ вторъ описъ, дето да се дадатъ сведения за буквитѣ, заставкитѣ (орнаменти надъ заглавието), показалцитѣ (орнаменти на външното поле) и другитѣ украшения на тия ржкописи, за багритѣ, съ които сж покривани

орнаментитѣ, за особната употрѣба на втория цвѣтъ (киноваръ, индиго, зелено), що се явява редомъ съ баграта на текста (черно, сивкаво, кафено), — съ една речь — за буквата и орнамента въ тия ржкописи. Съ тая работа се наехъ азъ — наскоро следъ като постжпихъ въ библиотеката, като се блазнѣхъ отъ мисъльта да изнеса сурово градиво за историята на нашето изкуство.

Въ предлаганата книга не сж описани всички славянски ржкописи, които притежава библиотеката; въ нея не влизатъ дори и всички описани отъ г. Б. Цонева. Нѣкои ржкописи нѣматъ никаква украса, други сж украсени съ прости червени началки (инициали) и киноварни заглавия; строежътъ на тия букви е тъждественъ съ тоя на редовнитѣ въ текста; трети иматъ цвѣтни букви, но сж толкова груби, че не представятъ никакъвъ художественъ интересъ; четвърти иматъ дори заставки и показалци, плетенично работени, но сж нечетливи, грозни, съвсемъ несиметрично съставени, зле построени, безъ каквото и да е разбиране за стилъ и орнаментни особности (па и не сж нито много стари, нито представятъ нѣкаква самобитность въ украсата си), пети — у най-къснитѣ ржкописи — сж, очевидно, преписани отъ книги — дори не ржкописни, а печатни — съ слаба преработка тукъ-таме. Поради това оставихъ неописани следнитѣ ржкописи (давамъ броя по нашия каталогъ, а сетне — по Описа на г. Б. Цоневъ): Кат. 156 (Оп. 1), 208 (23), 47 (37), 213 (59), 236 (71), 40 (84), 209 (95), 75 (99), 166 (100), 118 (103), 232 (110), 135 (117), 165 (118) и 96 (124). Думата ми е за ония ржкописи, които съдържатъ каквито и да било украшения (повечето сж украсени само съ прости киноварни началки и заглавия).

Отъ описванитѣ ржкописи съмъ копиралъ, разбира се, не всички букви и орнаменти, а само по-характернитѣ и по-художественитѣ, като съмъ се стремилъ да бжда точенъ. То се знае, че ржката си е все ржка, та нѣкои букви може да сж излѣзли малко по-широчки или по-тѣснички (при продължителната работа окото скоро се уморява и почва да се лъже въ пропорциитѣ), но това не измѣня стилната смисъль на копираното (та и такива случаи ще да сж рѣдки въ моята работа). Понеже за сега не е по средствата на библиотеката фототипно издание, смѣтамъ, че и моитѣ копия биха могли да отговорятъ на нуждата. Стремилъ съмъ се, когато описвамъ цвѣтоветѣ, да давамъ точни и подробни обяснения — поне въ по-значителнитѣ случаи. Въ първия редъ на всѣко описание съмъ отбележилъ нашия брой на ржкописьта, броя у Описа на г. Б. Цоневъ и страницата, дето я описва

професорътъ; нѣкои букви и орнаменти съмъ уголѣмилъ, за да се спечели повече яснота, а други съмъ копиралъ въ точната имъ голѣмина.

Понеже размѣрътъ на страницитѣ, по независещи отъ мене причини, стана нужда да се намали, известни рисунки се сѫщо намалиха при клиширането имъ.

Тъй като г. Борисъ Дяковичъ, сегашниятъ директоръ на библиотеката, е положилъ отъ всички най-много грижа, за да събере рѫкописитѣ, да ги нареди и запази, смѣтамъ за приятенъ дългъ да посветя нему своя малъкъ трудъ.

Пловдивъ, септемврий 1924.

Николай Райновъ.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

58770
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

Тая книга е първъ опитъ у насъ да се изнесатъ най-характернитѣ букви и орнаменти отъ ржкописитѣ на цѣла библиотечна сбирка. За да се разбере нуждата отъ нея и да се опредѣли мѣстото на нашата ржкописна орнаментика въ историята на изкуството, като се освѣтлятъ отношенията ѝ къмъ византийското декоративно изкуство, отъ една страна, и къмъ по-сетнешното славянско — отъ друга, трѣба да се прегледа на кжсо развоятъ на въпроса за старобългарската украса на ржкописитѣ. Струва ми се, че това е не само умѣстно въ увода на тоя сборникъ отъ сурово градиво, а и дори необходимо: инакъ нѣкои може да се почудятъ, защо изнасямъ орнаментни кжсове — нагледъ безъ значение, а на други може да се види излишно и безцелно — да се изнасятъ, редомъ съ орнаментнитѣ заглавки, не само букви, а и преносни или дори препинателни и титлени знаци.

Доколкото знамъ, българска илюстрована ржкопись се описва за първъ пжть отъ Асемани (вж. Assemani: *Calendaria ecclesiae universae,* Romae 1755, t. V, pp. 203 sqq.); съ това щастие се удостоява *Манасиевата лѣтопись* въ сбирката на Ватикана, — една отъ найхубавитѣ и богато украсени наши ржкописи. Описвачътъ не само обръща вниманието на четцитѣ върху художествено-декоративната страна на Манасиевата лѣтопись, но и описва първитѣ изображения, дето личатъ образитѣ на Иванъ Александра („Иоанъ Александръ Македоненинъ“), Константинъ Манасия и синоветѣ на царя. Въ жезъла, що

х58990

държи Иванъ Александъръ, той вижда „патриаршески кръстъ“. Но бележката за нея не привлича все още вниманието на ученитѣ. Съ нашитѣ рѫкописи се заеха за първъ пѫть руси, а то стана, когато почнаха да се описватъ и обнародватъ ония писмени паметници, които иматъ значение за разработването на руската история (за пр. *Библіотека Россійская историческая, содерж. древнія лѣтописи* и т. д., ч. I, СПб. 1767; Schlözer: *Russische Annalen,* Göttingen 1802). Разбира се, че се обглеждаха и проучваха не само рѫкописи, а и други паметници (вж. *Записки и Труды Общества Исторіи и древностей Россійскихъ* въ 11 книгахъ, М. 1815—1837; *Русскія Достопамятности, изд. при Общ. Ист. и древн. Россійскихъ,* въ 3 ч., М. 1815, 1843, 1844; Петръ Кеппенъ: *Матеріалы для исторіи просвѣщенія въ Россіи,* 3 ч., СПб. 1819—1827 и др.), но скоро следъ това дойде време да се отдѣли на книжовнитѣ паметници особно внимание, понеже се разбра, че тѣ сѫ първиятъ и негли най-важенъ ключъ, съ чиято помощь става възможно да се разпредѣля историчното градиво по епохи и да се установяватъ факти отъ ония времена, за които другитѣ паметници мълчатъ. Отъ средство — изучването на славянскитѣ рѫкописи стана цель; явиха се изучвания на славянскитѣ езици, а сетне — и на цѣлата славянска книжнина (Šafařik: *Geschichte der slavischen Literatur,* Ofen 1820). Благодарение на това, самото изучване на тия паметници се вдълбочи и разшири (ср. Павелъ Строевъ: *Софійскій Временникъ, или Русская лѣтопись съ 862 по 1534 годъ,* 2 ч., М. 1820—1821; К. Калайдовичъ: *Памятники Россійской словесности XII вѣка* съ объясненіемъ, варіантами и образцами почерковъ, М. 1821). Книгата на Калайдовича вече води отъ езикознанието — презъ палеографията — къмъ художествената история, защото спира вниманието на изследвачитѣ върху основния декоративенъ елементъ въ рѫкописитѣ — буквата. Други отидоха, обаче, по-натамъ: за примеръ може да служи книгата на Петръ Кеппенъ *Списокъ русскихъ памятн., служ. къ составл. исторіи художествъ и отечественной палеографіи* (М. 1822). Година следъ това се явява книгата на Аженкура, дето *Манасиевата лѣтопись* бива отново извлѣчена изъ праха на забравата (J. B. Séroux d'Agincourt: *Histoire de l'art par les monuments* III, Paris 1823; на табл. LXI 1—6 сѫ приведени нѣкои миниатюри отъ ватиканския преписъ на лѣтописьта). Следъ като се издаватъ нѣкои руски лѣтописци (за прим. *Лѣтопись Несторова, по древнѣйшему списку мниха Лаврентія, прерывающаяся 1019 годомъ,* М. 1824), явява се една значителна книга — трудътъ на Константинъ Калайдовича *Іоаннъ, Ексархъ Болгарскій. Изслѣдованіе объясняющее исторію словен. языка и литературы IX и X стол.,* съ 16 гравир. изобр. (М. 1824); въ това издание се обнародватъ по гравюренъ начинъ началки, челници и отдѣлни орнаменти, дори цѣли рѫкописни страници, по които може да се сравнява украсата на славянски рѫкописи отъ различни рѫце. Значението на рѫкописнитѣ сбирки изведнажъ изпъква; наложителна става нуждата да се опишатъ

тия ржкописи, като се приведе най-важното изъ тѣхъ и се изнесатъ палеографски образци: тъй се явяватъ работитѣ на Строева, Кеппена, Калайдовича и др. (вж. К. Калайдовичъ и П. Строевъ: *Обстоятельное описаніе славяно-русскихъ рукописей, хранящихся въ Москвѣ, въ библіотекѣ графа Ѳ. А. Толстаго,* съ палеограф. табл. почерковъ XI по XIII в., М. 1825; Павелъ Строевъ: *Первое и второе прибавленіе къ описанію слав.-русскихъ рукописей, хранящихся въ библіотекѣ графа Толстаго,* СПб. 1825 и М. 1827; Петръ Кеппенъ: *Библіографическіе листы на 1825 годъ* №№ 1—43, СПб. 1825; — *Собраніе словенскихъ памятниковъ, находящихся внѣ Россіи,* ч. I СПб. 1827, и др.). Редомъ съ разширяването на почвата за изучване, се пробужда и интересътъ къмъ старопечатната книга, която за дълго време продължава стилно-декоративното предание на ржкописната украса, а презъ известно време влияе дори върху художествената страна на ржкописитѣ; става нужда да се опишатъ и старопечаткитѣ въ нѣкои сбирки (за прим. Павелъ Строевъ: *Обстоятельное описаніе старопечатныхъ книгъ, славянскихъ и россійскихъ, хранящихся въ библіотекѣ графа Ѳ. А. Толстаго,* съ 24 гравир. изобр., М. 1829; — *Описаніе старопечатныхъ книгъ славянскихъ, находящихся въ библіотекѣ И. Н. Царскаго,* съ 12 гравир. изобр., М. 1836). По това време излиза и първиятъ опитъ за българска история, направенъ отъ чужденецъ, — книгата на Юрій Венелина *Древніе и нынѣшніе Болгаре въ ихъ отношеніи къ Россіянамъ,* 2 т., М. 1829—1856.

Презъ 1830 се явява още една книга, дето се описва *Манасиевата лѣтопись* (вж. *Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus, edita ab* Angelo Maio bibliothecae Vaticanae praefecto t. V, Romae 1830; вж. отъ сжщия описа *Catalogus codicum bibliothecae Vaticanae arabicorum, persicorum . . . slavicorum* etc., Romae 1831, II 102 sqq.). А другаде пъкъ се появява описание на *Реймското евангелие* и на други ржкописи, стоещи въ свръзка съ известнитѣ до тогава (вж. G. Haenel: *Catalogi librorum manuscriptorum qui in bibliothecis Galliae . . . asservantur,* Lipsiae 1830). Това накарва палеографитѣ и описвачитѣ да обърнатъ погледъ къмъ чуждитѣ страни, тъй като писменостьта и книжнината на единъ народъ не сж самотни явления, ами сж плодъ на сношения, връзки и взаимно влияние (вж. Maciejowski: *Pamiętniki o dziejach, piśmennictwie i prawodawstwie Słowian,* Leipzig 1839; F. G. Eichhoff: *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves, Russes, Serbes, Bohémes, Polonais et Lettons,* Paris 1839; J. B. Silvestre: *Paléographie universelle, collection fac-simile d'écritures de tous les peuples et de tous les temps,* Paris 1839—1841; С. М. Строевъ: *Описаніе Памятниковъ славяно-русской литературы, хранящихся въ публич. библіот. Германіи и Франціи,* М. 1841; М. Погодинъ: *Образцы славяно-русскаго древлеписанія,* 2 тетр., М. 1840—1841; Викторъ Григоровичъ: *Краткое обозрѣніе славянскихъ литературъ,* Казань 1841 (въ „Ученыя записки Казан. универс." и др.)

Между трудоветѣ отъ тоя родъ заематъ особно мѣсто два, тъй като засѣгатъ, между другото, и художествената страна на *Манасиевата лѣтопись;* думата ми е за статията на Ст. П. Шевыревъ *О словенскихъ рукописей Ватиканской библіотеки* (въ „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія" т. XXII, 1839) и книгата на А. Д. Чертковъ *О переводѣ Манассіиной лѣтописи на славянскій языкъ,* съ очеркомъ исторіи болгаръ (М. 1842); последниятъ сравнява славянскитѣ преводи на тоя паметникъ, съ цель да опише Свѣтославовия походъ въ България (*Описаніе войны Святослава противъ Болгаръ и Грековъ,* съ рисун., М. 1843). А. Чертковъ не само привежда думитѣ на Майо и Асемани, засѣгащи Манасиевата лѣтопись, а и самъ описва сюжетно, макаръ и на кѫсо, миниатюритѣ, украсяващи лѣтописьта. Той дава и 5 листа цвѣтни приложения — снимки отъ рѫкописьта, възпроизведени хромолитографно (1: покръстване на руситѣ; 2: влизане на Свѣтослава въ Дръстъръ и руското опленяване на българската земя; 3: битка между руси и българи — два сюжета; 4: влизане на Ивана Цимисхи въ Прѣславъ — и 5: снимка отъ една писана страница, дето се разказва сѫдбата на Бориса II).

Следъ това се явяватъ още по-подробни описи на славянски рѫкописи, обнародватъ се изцѣло паметници — било руски, било южнославянски, било чисто български, съобщаватъ се резултатитѣ отъ пѫтешествия съ археологична цель, издаватъ се старини, които характеризуватъ отдѣлни епохи отъ развоя на руското изкуство и сочатъ връзкитѣ му съ другитѣ славянски изкуства (вж. Александръ Востоковъ: *Описаніе русскихъ и словенскихъ рукописей Румянцовскаго Музеума,* СПб. 1842; R. St. Kaulfuss: *Die Slaven in den ältesten Zeiten.* Eine linguistisch-geographisch-historische Untersuchung, Berlin 1842; Александръ Востоковъ: *Остромирово Евангеліе 1056—1057 года,* съ прилож. греческаго текста Евангеліи и съ грамматич. объясненіями, СПб. 1843; П. И. Ивановъ: *Сборникъ палеографическихъ снимковъ,* М. 1844; *Записки Одесскаго Общества исторіи и древностей I,* съ XVI литогр. листами, Одесса, 1844; П. Строевъ: *Библіотека Импер. Общ. Ист. и древн. Россійскихъ,* М. 1845; *Полное собраніе русскихъ лѣтописей,* изд. Археогр. Коммиссіею, СПб. 1846 и след.; П. Строевъ: *Рукописи, славянскія и россійскія, принадл. Ив. Н. Царскому,* М. 1848; Баронъ Розенкампфъ: *Обозрѣніе Кормчей Книги въ историческомъ видѣ,* 2 исправл. изд., СПб. 1849; Hippolite Despez: *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie,* 2 v., Paris 1850; *Древности, Россійскаго Государства,* съ 500 рисун., М. 1849, 1851 и 1853; А. Д. Чертковъ: *О переселеніи Ѳракійскихъ племенъ за Дунай и къ намъ на Русь,* М. 1851; Kohl: *Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro,* 2 Bde, Dresden 1851; Оболенскій: *Лѣтопись Переяславля Суздальскаго,* Москва 1851; Вацеславъ Ганка: *Святоѥ Евангелиѥ по Остромировоу съпискоу,* Прага 1853 и др.). Между книгитѣ отъ това време се особно отдѣлятъ по значение за насъ и на-

шата писменость нѣкои, съдържащи — било описъ на наши паметници, било тѣхно обнародване, било издирвания въ тъмната тогава область на книжнината ни отъ раннитѣ ѝ времена; такива сѫ книгитѣ на Василій Априловъ (*Болгарскія грамоты,* съ 1 прил., Одесса, 1845), В. И. Григоровичъ (*Очеркъ путешествія по Европейской Турціи* 1848; 2 изд. — 1877), С. Н. Палаузовъ (*Вѣкъ Болгарскаго царя Симеона,* СПб. 1852); нѣкои отъ тия труженици сѫ българи, разработвали нашата исторична наука въ Русия (Априловъ, Палаузовъ, Дриновъ). Въ тая редица книги се явяватъ обнародвания и изследвания, които сѫ запазили своето значение и до днесъ (О. М. Бодянскій: *О времени происхожденія Славянскихъ письменъ,* съ 19 сним., М. 1855; С. Н. Палаузовъ: *Синодикъ царя Бориса* — въ „Временникъ Москов. Общества исторіи и древностей“, М. 1855; немскиятъ преводъ на светогорския иконописенъ подлинникъ — Godeh. Schäfer: *Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos,* Trier 1855; А. Ѳ. Гильфердингъ: *Письма объ исторіи сербовъ и болгаръ,* М. 1855—1859; Александръ Горскій и Капитонъ Невоструевъ: *Описаніе славянскихъ рукописей Москов. Синод. библіотеки,* М. 1855—1869; А. Майковъ: *Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кириллицей, въ связи съ исторіею народа,* М. 1857 — книгата е остарѣла; Кнез М. Пуциђ: *Споменици српске из дубровачке архиве* I—II, Београд 1858—1862; Fr. Miklosich: *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii,* Viennae 1858, дето сѫ обнародвани 497 грамоти — отъ 1114 до 1497 год.; Гильфердингъ: *Боснія, Герцеговина и Старая Сербія,* СПб. 1859; важната за насъ книга на В. Григоровича *О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV и XV стол.,* Казань 1859; голѣмата сбирка отъ исторични материали, обнародвана отъ Ф. Миклошича и Иос. Мюлера *Acta et diplomata graeca medii aevi, sacra et profana* I—III, 1860—1865; P. Jos. Šafařik: *Slowanske Starožitnosti* I—III, Praha 1862; Ђ. Даничиђ: *Рјечник из књижевних старина српских* I—III, Београд 1863—1864; Fr. Miklosisch: *Chronica Nestoris, textum russicoslovenicum,* Vindobonae 1860; Архим. Макарій: *Археолог. описаніе церковныхъ древностей въ Новгородѣ,* М. 1860 и др.). Презъ 1859 излѣзе въ „Български Книжици“ (II 2, Цариградъ, стр. 688—692) описътъ на Василъ Чолаковъ *Каталогъ са съхранены-тѣ въ Рылский-тъ мънастырь рѫкописны книгы,* дето сѫ описани 62 рѫкописи (ср. книгата на Неофитъ Рилски *Описаніе болгарскаго священнаго монастырь Рылскаго,* София 1879).

Викторъ Григоровичъ прекаралъ въ Европейска Турция 11 месеца (отъ Одеса тръгналъ на 20 авг. 1844). Въ неговия *Очеркъ* се изнасятъ редица сведения, засѣгащи историята на нашитѣ рѫкописи, тѣхното разграбване и унищожаване. Въ Света Гора книгитѣ минавали отъ обитель въ обитель и често изчезвали. Презъ 1654 русинътъ Арсений отнесалъ нѣкакви книги отъ Иверъ въ Москва. Въ Хилендаръ

Григоровичъ намерилъ на тавана 20 полуизгнили ржкописи, най-стари отъ всички, що видѣлъ въ обительта. Ржкописитѣ въ кулата били всички изгнили; колко били важни по старина и езикъ, се виждало по смачкания листъ, взетъ отъ купа сметъ: езикътъ му не отстжпвалъ на тоя въ *Остромировото евангелие;* уставното писмо и правописътъ били „древнѣйшія". Григоровичъ твърди, че най-значителнитѣ по брой писмени паметници на обительта били отчасть изгнили, а отчасть преминали въ разни библиотеки; „при това, нѣкакви си 12 ржкописи отъ Хилендаръ и Зографъ сж се изпратили отвждъ Дунава" (*Очеркъ* 2 изд. 34), Сетне съобщава за два хрисовула — на Константинъ Асѣня („единъ отъ най-древнитѣ и най-бележити паметници на българската писменость") и на Иванъ Александра (отъ 1346), съ позлатенъ печатъ, на който стои образътъ на царя съ надписъ: „І Александръ цр҇ь блгаромъ". Въ обительта Ватопедъ Григоровичъ намерилъ ржкописенъ преводъ на Иванъ Златоустовитѣ беседи, донесенъ отъ селището Вакуфъ (силистренско) и принадлежалъ преди това на Хилендаръ. Въ Зографъ ржкописитѣ гниели, натрупани на единъ прозорецъ съ счупени стъкла („ни една нѣма цѣла"). Най-важна ржкопись въ тая обитель и негли единствена въ Света Гора било глаголското евангелие, открито отъ Михановича, австрийски консулъ въ Солунъ. Ржкописьта нѣмала ни начало, ни край, пергаментна, 308 листа, отъ които 288 съдържали евангелията (писани съ глаголица), а другитѣ — синаксара (съ кирилица). Началкитѣ били червени, кирилски, написани върху глаголскитѣ; между евангелията имало оглавления. Той описва съ нѣколко думи „изображенията": грубъ образъ на св. Петра и Павла съ жълти багри, блюдо съ отсѣчената Кръстительова глава, птици, грубъ образъ на прор. Захария съ надписъ „прозвиторъ Захарія" и на св. Ана безъ надписъ. Имало още много ржкописи на разни мѣста въ обительта и вънъ отъ нея, но и много били унищожени. За атонскитѣ обители изобщо Григоровичъ пише: „Тѣ сж били нѣкога пълни съ рѣдки ржкописи. Отъ тѣхъ се е обогатила Флорентинската библиотека на Лаврентия Медичи въ XV в. съ помощьта на Ласкариса — и Московската патриаршеска библиотека въ XVII в. съ посредничеството на Арсения... Само за Хилендарската обитель се знае, че иноцитѣ ѝ сж превеждали и преписвали много ржкописи. Изглежда, че тая дейность трѣба да се отнесе къмъ XIII и XIV в.. Много ржкописи, обаче, както се вижда по припискитѣ, сж преминали въ Хилендаръ отъ други мѣста, намиращи се вънъ отъ Света Гора. За забелязване е, че Зографъ не е запазилъ ни най-малко свидетелство за дейностьта на своитѣ иноци" (стр. 80—81). Той разказва по-натамъ, какъ се разлагали или били унищожавани нарочно славянскитѣ ржкописи (стр. 82—83, 131, 147, 153—154, 160). За свети Климента се казва въ неговото житие, че самъ писалъ книги — похвални слова, пѣсни-канони, жития и благодарствени слова, — които оставилъ „въ своя монастиръ, що бѣ сградилъ въ Охридъ, докато бѣ още живъ блажениятъ Борисъ" (Тео-

филактъ: *Житие на св. Климента Охридски,* прев. Д. Т. Ласковъ, София 1916, XXIII 92, стр. 64). В. Григоровичъ въ своя *Очеркъ* (2 изд. 103) предава разказа на охридчани, споредъ който творбитѣ на св. Климента сѫществували, ведно съ други важни документи, до самото преобразуване на Охридската архиепископия. Нѣкои твърдѣли, че като се лишили отъ патриаршеска властьархиепископитѣ на Първа Юстиниана, църквата имъ изгубила „не само собственорѫчнитѣ съчинения на славянския просвѣтитель, но и всички други документи, между които — и грамотата на императоръ Юстиниана".

Въ 1859 Раковски, съзналъ голѣмата важность на вещественитѣ исторични паметници, обнародва първото археоложко рѫководство на нашъ езикъ (Г. С. Раковскій: *Показалецъ или рѫководство, какъ да сѧ изисквѫтъ и издирѭтъ най стари чърти нашего бытіѧ, ѩзыка* и т. н., ч. I, Одесса 1859), дето издига гласъ да се събиратъ и рѫкописни паметници — било на пергаментъ, било на книга: „Рѫкописи чьрковни и историчьски на кожѫ или на книгѫ писани да сѧ удирѭть прилѣжно" (стр. 23), а година следъ това издава самъ нѣколко паметника, а други описва (вж. *Нѣколко рѣчи о Асѣню първому, великому царю Българскому и сыну му Асѣню второму,* Бѣлградъ 1860). Идва редъ да се спомене книгата на Ѳ. Буслаева *Древнерусская народная литература и искусство* (2 ч., СПб. 1861), въ втората часть на която се изследватъ вече миниатюри и чисто иконописни паметници, тая на Савва, епископъ Можайскій: *Палеографическіе снимки съ Греческихъ и Славянскихъ рукописей Москов. Синодальной библіотеки VI—XVII в.* (М. 1863), по която се установяватъ документално връзкитѣ между византийската и старославянска рѫкописна украса, важниятъ описъ на И. И. Срезневскій *Древніе славянскіе памятники юсоваго письма, съ описаніемъ ихъ* (СПб. 1868) нѣколко грижливи издания (*Туровское евангеліе XI вѣка,* изд. Виленскаго учебнаго округа, СПб. 1868, литогр. Бермелѣева при Археограф. Коммиссіи; Ђ. Даничиħ: *Никољско јеванђеље,* Београд 1864; — *Живот светога Симеуна и светога Саве, написао Доментијан,* Београд 1865) и редица изследвания (Графъ М. В. Толстой: *Святыни и древности Пскова,* съ рисун. 1861; — *Святыни и древности Великаго Новгорода,* М. 1862; *Древнія святыни Ростова Великаго,* изд. 2 испр. и дополн., съ рисун., М. 1864; В. Ламанскій: *О нѣкоторыхъ славянскихъ рукописяхъ въ Бѣлградѣ, Загребѣ и Вѣнѣ, съ филолог. и историч. примѣчаніями,* СПб. 1864, Прил. къ VI т. „Зап. Имп. Акад. Наукъ", № 1; К. И. Невоструевъ: *Слово св. Ипполита объ Антихристѣ, въ славян. перев. по списку XII в., съ примѣч. и прилож., съ видомъ памятника св. Ипполиту и снимкомъ съ рукописи,* М. 1868; F. Kanitz: *Serbiens byzantin. kunsgeschichtl. For.*, Wien 1862; Tischendorf: *Novum testamentum sinaiticum,* Lipsiae 1863; V. Jagić: *Assemanov ili Vaticanski Evangelistar,* Zagreb 1865; въ това обнародване старобългарскиятъ паметникъ е приготвенъ за издание отъ Рачки, а

Ягичъ го придружава съ обширно езиковно и правописно изследване; А. Н. Пыпинъ: *Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ*, СПб. 1865; А. Л.: *Архіепископія Первой Юстиніаны Охридская и ея просвѣтительное вліяніе на южныхъ Славянъ, Болгаръ и Сербовъ,* 1866; А. Поповъ: *Обзоръ хронографовъ русской редакціи,* М. 1866, вып. I—II; старобългарски ржкописи бидоха обнародвани и въ редактувания отъ М. Погодина *Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ.* Въ память о совершившемся тысящелѣтіи славянской писменности и христіанства въ Россіи, М. 1865; яко подробно е изложена историята на старобългарската писменость и влиянието ѝ върху сръбско-хърватската въ книгата на V. Jagić *Historia književnosti naroda Hrvatskoga i Srbskoga,* Zagreb 1867; ср. рус. прев. — В. Ягичъ: *Исторія сербско-хорват. литерат.,* древній періодъ, Казань 1871; F. Kanitz: *Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien,* Wien 1868; — *Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859—1868,* Leipzig 1868; Louis Leger: *Cyrille et Méthode.* Étude historique sur la conversion des slaves au christianisme, Paris 1868; Н. Мосоловъ: *Отрывки изъ путешествій по восточнымъ областямъ Европ. Турціи,* СПб. 1868).

Въ това време и у насъ се съживява интересътъ къмъ старобългарскитѣ ржкописи, — било подъ влиянието на Раковски, било следъ примера на руси, сърби и чехи. Тъй, въ своя *Сборникъ отъ образци за изучванье-то на старобългарскыя ѥзыкъ по сичко-то му развитиѥ* (Віѥна 1865) Ив. Н. Момчиловъ съобщава за три ржкописи, намиращи се въ Елена, — две четириевангелия и единъ дамаскинъ. Пергаментнитѣ четириевангелия, принадлежность на Никифора П. Костандиновъ, били отъ края на XIII вѣкъ; едното било, обаче, „преписано отъ оригиналъ много по-древенъ отъ оригинала, отъ който было преписано по-напредъ друго-то, що ѥ съ по-малкыя форматъ и що са види за по-древнье отъ първо-то“. Особно важенъ изглежда въ художествено отношение дамаскинътъ, който се намиралъ въ „книгохранителница-та на църквата — Успеніѥ пресв. Богородицы“, писанъ на книга, съ хубавъ полууставъ; Момчиловъ го отнася „къмъ края на среднія періодъ на ѥзыка“. Ржкописьта имала 355 л., подвързана. „Въ нея предъ сѣко слово стои украшеніѥ, исписано съ злато, съ киноварь и съ другы краскы: тъй сжщо и първы-тѣ нѣколко думы отъ заглавія-та на слова-та, както и заглавна-та буква въ начало-то на сѣко слово писаны сж и украсены съ злато и съ другы краскы, напр. предъ най-първо-то слово стои най-горѣ на листа турнжто: **„мц҃а мрта ке҃“**, подъ него — украшеніѥ-то съ злато и краскы, подъ него съ ѣдры завързаны писма — **„слово изобразително же“** и слѣдъ него слѣдова съ по-дребны писма — **„коупно и повѣствователно на божественное благовѣщеніе преблагословенные вл҃дыце нашее...“**. Йоще въ заглавіе-то на сѣко слово и житіѥ стои съ ѣдро киноваряно или и златно писмо и името на списателя **„дамаскина инока иподіакона и стоудита...“**. Въ края на текста стои точка съ прекарана презъ

нея чьртица -•-, а въ края на періоды-тѣ на много мѣста точка-та стои съ киноварь писана“ (стр. 18—20). Очевидно е, споредъ приведеното, че става дума за дамаскинъ отъ сръбска редакция. Маринъ Дриновъ въ своя *Исторически прегледъ на Българска-та църква* (Прага 1869) и въ статията си *Нови паметници за историята на Българитѣ и на тѣхнитѣ съсѣди* (писмо IV въ „Период Спис.“ I 2, Браила 1870, стр. 56—64) отваря дума за *Манасиевата лѣтопись* (Ватикански преписъ) и 67-тѣ ѝ миниатюри. По това време и Стефанъ Захаріевъ издава своето *Геогр.-историко-статистич. описаніе на Татаръ-Пазарджишкж-тж каазж*, съ една харта и таблицж на различны стары памятницы (Віена 1870), дето се разглеждатъ, макаръ и на кжсо, надписи и ржкописни паметници.

У Грюберовата книга за чешкото срѣдновѣковно изкуство (B. Grüber: *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen* I—VII, Wien 1871—1874) се описватъ нѣкои славянски ржкописи, украсени съ орнаменти и миниатюри; книги отъ тоя родъ се явяватъ като навремененъ примеръ за рускитѣ изследвачи — и още на първия археоложки съборъ (въ Москва) единъ отъ тѣхъ чете рефератъ за влиянието на гръцкото писмо върху славянското, като изтъква приликитѣ и сходствата на редица текстови букви, началки и орнаментни заставки у старославянскитѣ ржкописи съ такива у византийскитѣ; по албума съ снимки отъ палеографски и орнаментни паралели и днесъ може да се проследи тая прилика (вж. Архим. Амфилохій: *О вліяніи греческой письменности на славянскую съ IX в. по начало XVI в.* — въ „Труды перваго археологическаго съѣзда въ Москвѣ“, М. 1871, т. II, стр. 860—873; албумътъ е изданенъ отдѣлно). Отъ тогава въ изданията на археоложкитѣ събори почнаха да се явяватъ важни изследвания върху ржкописнитѣ орнаменти, миниатюритѣ, старопечатнитѣ книги и народния орнаментъ у славянскитѣ и др. народи (ср. *Первопечатаніе въ Европѣ и у югозападныхъ Славянъ* — въ „Труды I археол. съѣзда въ Москвѣ“, М. 1871, т. I, стр. III—XI; Графъ М. В. Толстой: *Нѣсколько словъ о лицевыхъ псалтыряхъ* — въ „Тр. III арх. с. въ Кіевѣ“, Кіевъ 1878, т. II, стр. 139—146; Ѳ. И. Буслаевъ: *Для иконографіи души* — въ „Тр. I арх. с. въ Москвѣ“, М. 1871, т. II, стр. 848—852, съ 2 рисунками; Д-ръ Скимборовичъ: *Рукопись Псалтыри XIV стол.* — въ „Тр III арх. с. въ Кіевѣ“, Кіевъ 1878, т. II. стр. 147—150; Е. I. Калужняцкій: *Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ библіотекахъ и архивахъ Львовскихъ* — въ „Тр. III арх. с. въ Кіевѣ“, Кіевъ 1878, т. II, приложенія: стр. 213—321; П. И. Житецкій: *Текстъ Евангелія Луки изъ Пересопницкой рукописи* — въ „Тр. III арх. с. въ Кіевѣ“, Кіевъ 1878, т. II, прил.: стр. 43—111; — *О Пересопницкой рукописи* — въ „Тр. III арх. с. въ Кіевѣ“, Кіевъ 1878, т. II, стр. 221—230, прил. л. I—IV; графъ А. С. Уваровъ: *Эчміадзинская библіотека* — въ „Тр. V арх. с. въ Тифлисѣ“, т. I, М. 1882, стр. 350—377; И. Д. Мансветовъ: *Художественныя и*

бытовыя данныя въ славянскомъ спискѣ лѣтописи Георгія Амартола изъ библіотеки Москов. Духов. Академіи — въ „Тр. V арх. с. въ Тифлисѣ“, М. 1887, стр. 161—169; А. И. Кирпичниковъ: *Иконографія „Вознесенія Христова“* — въ „Тр. VI арх. с. въ Одессѣ“, т. III, стр. 387—395; Н. В. Покровскій: *Страшный Судъ въ памятникахъ византійскаго и русскаго искусства,* съ прил. 13 табл. — въ „Тр. VI арх. с. въ Одессѣ“, Одесса 1887, т. III, стр. 285—381; А. И. Кирпичниковъ: *Успеніе Богородицы въ легендѣ и въ искусствѣ* — въ „Тр. VI арх. с. въ Одессѣ“, Одесса 1888, т. II, стр. 191—249; Н. Покровскій: *Евангеліе въ памятникахъ иконографіи преимущественно византійскихъ и русскихъ* — въ „Тр. VIII арх. с. въ Москвѣ“, СПб. 1892, т. I, съ 226 рис. и 12 табл.; С. О. Долговъ: *Описаніе Евангелія XIII в., принадлежащаго Ярославскому Архіеп. дому* — въ „Тр. VII арх. с. въ Ярославлѣ“, М. 1892, т. III, стр. 52—84, табл. XXV—XXVI; А. М. Павлиновъ: *Древности Ярославскія и Ростовскія,* съ 23 табл. и 35 рис. — въ „Тр. VII арх. с. въ Ярославлѣ“, М. 1892, т. III, стр. 6—45; М. Н. Сперанскій: *Славянскія апокрифическія евангелія* — въ „Тр. VIII арх. с. въ Москвѣ“, М. 1895, т. II, стр. 38—172; Ѳ. И. Буслаевъ: *Первое дополн. къ Лицевому Апокалипсису* — въ „Тр. VIII арх. с. въ Москвѣ“, М. 1895, т. II, стр. 1—9; А. Кирпичниковъ: *Взаимодѣйствіе иконописи и словесности народной и книжной* — въ „Тр. VIII арх. с. въ Москвѣ“, М. 1895, т. II, стр. 213—229, табл. II—IV; Д. П. Лебедевъ: *Неизвѣстный Московскій проповѣдникъ половины XVI в.* — въ „Тр. VIII арх. с. въ Москвѣ“, М. 1895, т. II, стр. 175—182, табл. I; В. Г. Бокъ: *О коптскомъ искусствѣ. Коптскія узорчатыя ткани* — въ „Тр. VIII арх. с. въ Москвѣ“, М. 1897, т. III, стр. 218—245, табл. XVI—XXII; Г. К. Богуславскій: *Волынскія рукоп евангелія и апостолы* — въ „Тр. IX арх. с. въ Вильнѣ“, М. 1897, т. II, стр. 277—307, табл. XXIV—XXVIII; В. Н. Щепкинъ: *Новгородская школа иконописи по даннымъ миніатюры* — въ „Тр. XI арх. с. въ Кіевѣ“, М. 1902, т. II, стр. 183—208, табл. XIV—XXI).

Тъй се натрупва постепенно богата книжнина, засѣгаща славянскитѣ и византийски ржкописи и книжовнитѣ сношения между славянитѣ (В. Макушевъ *Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славян. исторіи* I—III, СПб. 1870—1871; А. Н. Веселовскій: *Изъ исторіи литературнаго общенія Вост. и Запада,* 1872; Алекс. Кочубинскій: *Сношенія Россіи при Петрѣ Первомъ съ южными Славянами и Румунами,* М. 1872; A. Tougard: *De l'histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes,* Paris 1874; Н. М. Петровъ: *О происхожденіи и составѣ славяно-русскаго печ. Пролога,* 1875; Rohault de Fleury: *L'Évangile* I—II, Tours 1874; А. Гильфердингъ: *Собраніе сочиненіи,* 4 т., СПб. 1873—1874; Duchesne & Bayet: *Missions au Mont-Athos,* Paris 1875; В. И. Ламанскій: *Видные дѣятели запад.-славян. образованности въ XV, XVI и XVII*

вѣковъ, Введеніе — въ „Славянскій Сборникъ" I, СПб. 1875; И. Срезневскій: *Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ,* СПб. 1876—1879; В. В. Качановскій: *Сербскія житія и лѣтописи, какъ источникъ для исторіи южныхъ славянъ, въ XIV и XV вѣкахъ* — въ „Славянскій Сборникъ" III, СПб. 1876). Презъ 1876 се яви на свѣтъ и първата история на българитѣ, кѫдето се отдѣля на много мѣста внимание на нашитѣ стари рѫкописи и се разказва сѫдбата на нѣкои отъ тѣхъ, па се отбелязватъ и обнародванитѣ: думата е за Иречековата книга *Dějny národa Bulharskeho,* Praha 1876, която се яви едновременно и въ немски преводъ — *Geschichte der Bulgaren.* Сетне — Вороновъ: *Кириллъ и Меѳодій.* Главныйшіе источники для исторіи святыхъ Кирилла и Меѳодія, Кіевъ 1877; Н. П. Кондаковъ: *Исторія византійскаго искусства и иконографіи по миніатюрамъ греческихъ рукописей,* Одесса, 1876, XIV табл. рисун. — 1877, и др. Въ 1877 се явява първиятъ завършенъ очеркъ по руското изкуство, книгата на Viollet le Duc: *L'Art russe, ses origines, ses éléments constitutifs, son apogée, son avenir* (Paris 1877). Виоле Льодюкъ, много известенъ архитектъ и историкъ на архитектурата, написва своята книга, безъ да изучи паметницитѣ на мѣстото; книгата му е порѫчана, затова излиза и тенденциозна. Но, макаръ да не разрешава правилно токуречи ни единъ отъ подигнатитѣ въпроси, тя е важна поради това, че възбужда спорове въ печата и накарва нѣколцина да се изкажатъ за нея по-нашироко (между др. статии и рецензии вж. Графъ С. Г. Строгановъ: *„Русское искусство" Е. Віолле ле Дюкъ и архитектура въ Россіи отъ X по XIII вѣкъ,* СПб. 1878; R. P. J. Martinov: *L'Art russe,* Extrait de la Revue de l'Art chrétien, II série, tome IX, Arras 1878; особно — Ѳ. И. Буслаевъ: *Русское искусство въ оцѣнкѣ французскаго ученаго* — въ сп. „Критическое Обозрѣніе", год. I, 1879, № 2, стр. 2—20 и № 5, стр. 1—24). По тоя клонъ отъ славянското изкуство, що ни занимава, Виоле Льодюкъ е черпилъ примери отъ книгата на Викторъ Бутовскій *Исторія русскаго орнамента съ X по XVI столѣтіе по рукописямъ* (100 табл. въ краскахъ и 100 табл. въ два тона, Paris: A. Morel, Москва: Худож.-промышл. Музеумъ), отдето преобнародва и нѣкои рѫкописни орнаменти, главно — челници и заставки, безъ да се спира на буквитѣ. Година следъ като излиза Льодюковата книга, се явява хубавиятъ трудъ на Унгера (Unger: *Quellen der Byzantinischen Kunstgeschichte,* Wien 1878), дето не сѫ забравени и рѫкописитѣ, а следъ него излизатъ нови изследвания, описи и дори завършени исторични работи, нѣкои отъ които не трѣба да се отминатъ съ мълчание (Н. П. Кондаковъ: *Миніатюры греческой Псалтыри IX в. изъ собр. А. И. Хлудова* — въ „Труды Московскаго Археолог. Общества" VII, стр. 162—183, М. 1878; А. И. Кирпичниковъ: *Этюды по иконографіи Рождества Христова* — въ „Записки Император. Русскаго Археол. Общества"; I. А-й: *Описаніе славянскихъ рукописей библ. Свято-Троицкой Сер-*

гіевой лавры I—III, М. 1878—1879; *Богословіе святаго Іоанна Дамаскина въ перев. Іоанна Ексарха Болгарскаго по харатейному списку Москов. Синод. библіотеки,* М. 1878; Garrucci: *Storia dell'arte cristiana,* Prato 1878; Ѳ. И. Булгаковъ: *Сказаніе о страстяхъ Господнихъ* — въ сборн. „Памятники древней письмености", изд. Общ. Люб. древ. письмен., СПб. 1878—1879, стр. 153—185, 4 сним. съ миніатюръ; А. И. Пыпинъ: *Исторія славянскихъ литературъ,* 2 изд., СПб. 1879; V. Jagić: *Quattuor Evangeliorum Codex Glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus,* Berolini MDCCCLXXIX; А. Орловъ: *Домострой по коншинскому списку и подобнымъ,* съ фототип. табл. — въ „Чтенія въ Импер. Общ. Ист. и древн. Россійскихъ"; В. И. Ламанскій: *Новѣйшіе памятники древнечешскаго языка* — въ „Журн. Мин. Нар. Просв.," 1879 г. янв., стр. 131—160, февр., стр. 311—366, мартъ, стр. 118—159, апр. стр. 247—276, авг., стр. 1—33, 1880 г. іюль, стр. 312—353; В. В. Макушевъ: *Изъ чтеніи о старочешской письменности,* вып. I—IV, Воронежъ 1879; Ѳ. И. Булгаковъ: *Памятники древней письменности,* СПб. 1879; Архим. Антонинъ: *Поѣздка въ Румелію,* СПб., 1879; *Шестодневъ, составленый Іоанномъ Ексархомъ Болгарскимъ, по харатейному списку Москов. Синод. библіотеки 1263 г.,* М. 1879; А. Н. Веселовскій: *О славянской редакціи одного аполога Варлаама и Іоасафа,* 1879. Тогава се явява и второто изд. на важната за насъ книга на F. Kanitz *Donau-Bulgarien und der Balkan.* Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860—1879, 2. neu bearbeitete Auflage, Bde I—III, Leipzig 1879—1880 (ср. френ. прев. — *La Bulgarie Danubienne et le Balkan,* édition française publiée sous la direction de l'auteur, Paris 1882).

Презъ това време лордъ Кърцънъ бѣ известилъ за *Българското евангелие,* което се пази сега въ Британския музей (вж. Robert Curzon: *Visits to monasteries in the Levant,* sixth edition, with illustrations, London 1881); вниманието на рускитѣ учени биде привлѣчено още по-настойливо къмъ мѣста вънъ отъ страната, благодарение на което се явиха, редомъ съ изучванията на домашни паметници, и редица изследвания на запазенитѣ въ чужди сбирки; следъ обнародванитѣ до тогава трудове, въ които се вече говорѣше за славянска орнаментика и — изобщо — за славянско изкуство, ръкописитѣ почнаха да ставатъ интересни и съ своята художествена страна; за това спомогнаха и нѣкои изследвания на чужденци. Начենаха да изучватъ славянскитѣ паметници въ свръзка съ византийскитѣ — особно гръко-източнитѣ — и романскитѣ (вж. презъ тоя периодъ — М. С. Милојевић: *Дећанске хрисовуље* въ „Гласник Српског Ученог Друштва", др. од., књ. XII, Београд 1880; В. Григоровичъ: *Обзоръ славянскихъ литературъ,* Воронежъ 1880; I. Kukuljević-Sakcinski: *Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune,* Zagreb 1881; Ernest Denis: *Histoire des littératures slaves.* Bulgares, Serbo-Croates, Jugo-Russes. Paris 1881; А. Н. Поповъ: *Книга бытія небеси и земли,* М. 1881;

Конст. Йос. Иречекъ: *Упжтвание за събиранье географически и археологически материали,* Срѣдецъ 1883; A. de Bastard: *Peintures et ornements des manuscrits du IV-e au XVI-e siècles,* Paris; — *Peintures, ornements, écritures et lettres initiales de la Bible de Charles le Chauve,* Paris 1883; Н. П. Кондаковъ: *Путешествіе на Синай въ 1881 году. Изъ путевыхъ впечатлѣніи. Древности Синайскаго монастыря,* Одесса 1882; В. В. Качановскій: *Болонская Псалтырь 1186—1196 г. и Евангеліе Рыльскаго монастыря, въ Болгарскомъ Княжествѣ, конца XII в. или начала XI в.,* СПб. 1882; И. И. Срезневскій: *Древніе памятники русскаго письма и языка X—XIV вѣковъ,* 2 изд., СПб. 1882; Ch. Bayet: *L'art byzantin,* Paris 1883; Bodrier: *Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale pour 1883;* И. В. Ягичъ: *Маріинское четвероевангеліе, памятникъ глаголич. письменности, съ примѣч. и прилож.,* Спб., 1883; Ив. Соколовъ: *Мукачевская Псалтырь XV в.* — въ „Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, сост. и изд. учениками В. И. Ламанскаго", СПб. 1883; Тимоѳей Флоринскій: *Къ вопросу о богомилахъ* — пакъ тамъ; Полихроній Сырку: *Нѣсколько замѣтокъ о двухъ произведеніяхъ тѣрнов. патріарха Евѳимія*— пакъ тамъ; Otto Heinrich: *Handbuch der kirchl. Kunst-Archeologie des deutschen Mittelalters,* Bd. I—II, 5. Auflage von Ernst Wernicke, Leipzig, 1883—1884, и др.).

Презъ 1884 се яви втора важна рецензия отъ Ѳ. И. Буслаевъ— за първия свитъкъ отъ голѣмия сборникъ на В. В. Стасова, завършенъ презъ 1887 (вж. „Журн. Минист. Народ. Просв.", 1884 г. май, стр. 54—104). Въ тая рецензия, въ изследването отъ сжщия, озаглавено *Русскій лицевой Апокалипсисъ* (сводъ изобр. изъ лицевыхъ Апокалипсисовъ по русскимъ рукописямъ съ XVI в. по XIX, М. 1884), въ предишната му рецензия за Льодюковата книга и въ очеркитѣ му по народното изкуство — намираме първитѣ здрави и обосновани възгледи върху славянската ржкописна украса; тамъ се и за пръвъ пжть изтъква и подчъртава съ нужната решителность единъ само споменаванъ до тогава фактъ — че рускиятъ орнаментъ е пресаденъ отъ България, че дори въ продължение на нѣколко вѣка се е постоянно влиялъ отъ нашата ржкописна украса. Заслужва да се спремъ на тия възгледи.

Виоле Льодюкъ не подозира дори значението на южнитѣ славяни (още по-малко — частно на българитѣ) въ историята на староруското изкуство, защото не знае нищо за влиянието имъ върху развоя на старата писменость и книжнина въ Русия. Като привежда (на табл. V) две заставки отъ *Евангелието на Московската Архангелска съборна църква* (отнасяно къмъ XIII в.), той намира въ едната отъ тѣхъ сродство съ изкуството на жълтитѣ срѣдноазийски раси, а въ другата — персийски следи и туранско съединение на тоноветѣ. Буслаевъ забелязва, че тая ржкопись по буквитѣ на текста си носи

много раненъ характеръ — „не дори отъ началото на XIII, но още на XII в.“; по заглавнитѣ букви пъкъ представя „грубо, несржчно възпроизвеждане на буквитѣ отъ *Остромировото евангелие* (1056—1057) и *Мстиславовото* (1125—1132)“. Тия белези поличаватъ особно въ началкитѣ **В** и **Р**: горниятъ овалъ на тия букви се цѣлъ запълва съ образа на човѣшко лице; въ *Остромировото евангелие* то е „много хубаво и яко естествено“, въ *Мстиславовото* не е вече дотамъ изящно, а въ *Евангелието на Архангелската църква* е много грозно; буквитѣ на л. 15, 15б, 21, 51, 57б, 88, 91, 93б, 122, 170б, 187б, 242, 247б и 253б се виждатъ на Буслаева особно характерни: тѣ „носятъ явна отпечатка на византийско български произходъ“. Той намира, че човѣшкото лице властвува въ южнославянскитѣ ржкописи отъ найстаро време: букви съ тоя орнаментъ има въ *Българското евангелие* (XII в.) отъ библиотеката на проф. Григоровича, минало въ Москов. Народ. музей (**В** и **Р** на л. 66 и 99б: и двѣтѣ — съ киноварь, както и другитѣ началки; въ горнитѣ овали има изобразено лице — очитѣ, носътъ и устата сж съ мастило, а по бузитѣ има киноварь; отъ челото се спускатъ по двѣтѣ страни завивки, пакъ съ киноварь, сякашъ низпаднали кждрици коси). Наредъ съ тия живи елементи, *Евангелието на Архангелската църква* употрѣбя и византийски орнаменти: цвѣтя, листа и гранки, прегънати ремъци, колони съ сводове и колѣнца или съ вжзелъ отъ ремъци по срѣдата, византийски кръстъ въ долния овалъ на **В**, или звѣръ съ дълга опашка и др. под.. Поради тия особности на споменатата ржкопись, Буслаевъ съзира у нея българска художествена основа: „презъ *Остромировото евангелие* тя възлиза къмъ българскитѣ оригинали“. Тия стилни чърти сж останали, обаче, незабелязани отъ французина, който е сждилъ за ржкописьта по изданието на Бутовски; тѣ личатъ още повече на нѣкои листа, неизползувани отъ последния (л. 43б, 106б, 184б); но стилътъ на тия украшения е, очевидно, грубо заслоненъ отъ несржчния писачъ, та първообразътъ се мжчно открива: „вмѣсто да възпроизведе образеца съ тънки очъртания и нѣжни багри върху златна основа, той е цапалъ съ широка четка, топейки я щедро въ всички багри, що му сж били подъ ржка: червена, жълта, зелена и синя; затуй сжщитѣ рисунки, които се намиратъ въ *Остромировото евангелие* и въ *Българското евангелие* на Григоровича, получаватъ у него при бѣгливъ погледъ съвсемъ другъ характеръ“. Като успоредни примери на ржкописи, у които е донѣкжде изгубенъ първообразниятъ стилъ, макаръ и не толкова, Буслаевъ сочи *Туровското евангелие* (отнасяно къмъ XI в.), издадено въ fac simile отъ Виленския учебенъ окржгъ, и *Иванъ Лѣствичникъ* (XII в.) въ Румянцовския музей (№ 198), отъ който сж приведени орнаменти и букви на XXIII табл. въ изданието на Бутовски. Това засланяне на стила било произлѣзло благодарение на несржчностьта у преписвача и поради липса на достатъченъ материалъ за обагрюване; все пакъ, у двѣтѣ последни ржкописи византийскиятъ обликъ още личи, понеже

заглавнитѣ букви и орнаментитѣ, макаръ и теглени все съ широка четка, сѫ постигнати чрезъ по-тънки очъртания.

Ѳ. И. Буслаевъ, както бележи отсетне неговиятъ следовникъ Н. П. Кондаковъ, е ясно съзрѣлъ важностьта на българския рѫкописенъ орнаментъ за славянската и — частно — за руската археология: „тоя орнаментъ е легналъ въ основата на руската писменость и на руския историченъ орнаментъ; ние сме получили отъ южнитѣ славяни и писменостьта и художественитѣ образци на византийското изкуство, тъй като южнославянскитѣ орнаментни форми сѫ били исторически посредствуващи брънки между насъ и византийщината“ (вж. Н. П. Кондаковъ: *Македонія* 54). Наистина, въ самитѣ заглавки на *Остромировото евангелие,* както и въ тия на *Свѣтославовия сборникъ,* Буслаевъ вижда все още творба на византийското изкуство, а не на славянското, но примерътъ съ първата отъ тия две рѫкописи е много важенъ, за да се установи едно начало: не винаги по езика на дадена рѫкопись може да се опредѣля произходътъ на нейната орнаментика; много е възможно — рѫкопись отъ сръбска или руска редакция да съдържа украса на по-старъ български образецъ, лежалъ предъ очитѣ на преписвача; такива случаи не ще да сѫ малко, затова за насъ е отъ извънредно голѣмо значение — да се обнародватъ орнаментитѣ на колкото се може повече славянски рѫкописи, безъ да се гледатъ езиковно редакциитѣ.

Буслаевъ придава голѣмо значение на орнамента изобщо: „той властвува еднакво и въ архитектурата, и въ дребнитѣ издѣлия за покѫщнина и облѣкло, особно пъкъ въ украсата на началкитѣ и заставкитѣ по рѫкописитѣ; при това, въ всички тия отрасли на изкуството и занаята той опредѣля тѣхния общъ стилъ и епохата имъ“. Но за тоя изследвачъ рѫкописниятъ орнаментъ е най-важенъ, тъй като неговата область представя сравнително по-сигурна почва за сравнително-исторични сближения; понеже мѣстото, отдето изхожда рѫкописьта, и времето, когато е писана, се опредѣлятъ въ повечето случаи съ достатъчна точность по други белези, може ясно и свързано да се проследи мѣстниятъ и историченъ развой на тая художествена форма. Буслаевъ много точно и смислено характеризува връзката между буква и орнаментъ: „заглавната буква съ художествено украшение стои здраво до текста, като съставя недѣлима часть отъ него и спѫтничи на произхода и историята му; вънъ отъ това, орнаментътъ въ буквата, като съединява въ едно цѣло грамотностьта съ художествения стилъ, ни въвежда нѣкакси въ свѣта отъ художествени представи на писача и на неговитѣ четци, тълми ни тѣхнитѣ вкусове, възпитавани съ писането или четенето на рѫкописьта“. Отъ това гледище той съ право осѫжда Виоле Льодюка, че постоянно привеждалъ заставки, а не билъ обърналъ внимание на началкитѣ, които значително допълватъ художественото съдържание на орнамента и съ по-голѣма точность опредѣлятъ стила на самата заставка.

Като се стреми да не изгуби връзката съ преходнитѣ брънки, Буслаевъ сочи сходства между руския плетениченъ орнаментъ и византийскитѣ змийски преплитания въ ръкописнитѣ орнаменти отъ XI и XII в.: на една византийска ръкопись (отъ 1022 г.) буквата **Н** се състои отъ две стълпчета, всѣко обвито отъ змия, изъ чиито зѣвъ излиза жило, на друга (отъ 1044 г.) **Є** се описва отъ змия, а изсрѣдъ змийския полукръгъ се показва човѣшка ръка съ протегнати пръсти, на трета (отъ 1063 год.) **О** се образува отъ змия, преплела хобота си съ възли, съ звѣрски зѣвъ, поглъщащъ нѣкаква фигура, а на четвърта (отъ 1118 г.) една змия обвива колоната на буква **Т**, та цѣлата буква прилича на кръстъ съ змия (вж. *Собраніе картъ, плановъ и рисунковъ къ Трудамъ перваго археологическаго съѣзда*, М. 1871, табл. XXXIII—XLI). Още по-близо стои, обаче, рускиятъ орнаментъ до буквитѣ на южнославянскитѣ ръкописи: въ *Българското евангелие* (отъ XII в.) на проф. Григоровича буквата **К** (л. 63б) е изписана като извиваща се змия, а **Р** (л. 99) има овалъ, представящъ глава на чудовище; подобни прилики има и въ *Хилендарския паремийникъ* (също изнесенъ отъ проф. Григоровича изъ България и предаденъ на Московъ. Народ. музей): **Р** въ видъ на змия (л. 29), или змията се преплита съ стълпчето на буквата (л. 13), **С** отъ две змии, чиито зѣвове завършватъ отгоре и отдолу буквата (л. 24 и 27б), **Т**, **Х** и **Ж** също отъ две змии (л. 19б, 35б и 48); особно е любопитна буквата **К**, всѣки овалъ на която образува глава на чудовище (л. 23).

На Буслаева, обаче, не е билъ ясенъ единъ въпросъ. Той казва, че — колкото съ по-бедно и немарливо писани украшенията въ византийскитѣ и южнославянски букви, толкова повече тѣ губѣли откъмъ натуралность въ изобразяванитѣ предмети и толкова по-лесно се покорявали на условния тератоложки стилъ, който преплита чудовища съ змии. Това бие особно на очи въ украшенията, изпълнени съ мастило или само съ една багра (обикновено—киноваръ). „Въ тѣхъ", казва той, „разкошниятъ орнаментъ на византийскитѣ ръкописи, който копира мозаиката и емайла, вече преминава въ остроумни и цвѣтисти рисунки на краснописецъ". Както ще се види отъ многото киноварни началки, които привеждамъ въ тоя описъ, връхъ на тая опростена — чисто краснописна — техника е украшението около буквения скелетъ, постигнато чрезъ запетаи, точки, стрели, тънки завитъци и чърти, теглени съ перо и прилепени до по-дебелитѣ стълпци на буквата. По едно време тоя родъ украса билъ най-употрѣбителенъ на Балкански полуостровъ, въ Света Гора, въ влашката и молдавска земя, та дори и въ Русия; той вървѣлъ редомъ съ плетеницата, по-употрѣбяванъ отъ нея; най-хубавитѣ ръкописи отъ Срѣдногорска школа редуватъ плетеничния орнаментъ съ краснописенъ (първиятъ е по-сложенъ, та се внася пестливо), благодарение на което страницитѣ добиватъ особна декоративна прелесть. У Буслаева остава необяснено, обаче, защо немарливото изпълнение на ръкописната украса и употрѣбата на по-оскъдни

багрилни средства обуславятъ отдалечаването на декоративнитѣ мотиви отъ вйизантийския първообразъ. Въпросътъ е отъ технично естество. Византиецътъ-писачъ си служи съ по-богата палитра отъ тая на българина, понеже се стреми природно да наподоби предмета; златото въ тоя случай не само не пречи, а — напротивъ — помага на тоя предметъ да изпъкне, ясно очъртанъ върху блѣскавото дъно. Тоя стремежъ се корени въ живописната склонность на византиеца, привикналъ и въ стенописьта, и въ иконата, и въ мозаиката да гони — макаръ и условно — рельефъ, изпъкналость, слаба измама на триизмѣрность. Не ще и дума, тоя стремежъ билъ ограничаванъ отъ иконописното предание, затова живописнитѣ сили на византийския художникъ били донѣкѫде свързвани; въ сравнение съ него, западниятъ художникъ е билъ кѫде по-независимъ, та затова и на Западъ живописьта, съперничеща съ скулптурата, се рано-рано развила, докле — презъ Възраждането — окончателно провъзгласила властьта на картината, независеща отъ никакво предание. Все пакъ, византиецътъ билъ по-склоненъ къмъ живописно трактуване на предметитѣ отъ славянина, затова и въ неговитѣ рѫкописи стилизационната работа трѣба да се схваща само като декоративно приспособяване на дадена природа къмъ опредѣлено петно, което трѣба да се запълни съ буква или заставка; по-натамъ той не можелъ, па и не искалъ негли да отиде; живописното му било мило, а и по-усиленото стилизуване на предмета би се превърнало въ карикатура, щомъ се придружава съ живописно трактуване. За славянина, който по усѣтъ схващалъ възможнитѣ граници на графично-декоративния стилъ въ рѫкописьта и не се блазнѣлъ отъ надеждата да постигне живописни успехи, работата била по-опростена. Много багри му не трѣбали; отначало можелъ и безъ злато; четкитѣ сѫщо не избиралъ; предпочиталъ перото. Затова повечето славянски рѫкописи сѫ изцѣло *писани*, а не *живописвани*: и орнаментъ, и заглавка, и текстъ — всичко е работено съ перо. Декоративниятъ усѣтъ, обаче, подсказвалъ на тия художници, че рѫкописното изображение трѣба да носи плосъкъ характеръ, за да не нарушава двуизмѣрното впечатление отъ страницата: и буквата, и орнаментътъ, и показалецътъ трѣба да лежатъ на плоскостьта, защото инакъ ще се отдѣлятъ отъ текста, съ който сѫ свързани, ще избиватъ на височина, ще оставятъ триизмѣрно впечатление, несъвмѣстно съ двуизмѣрностьта на текста. Тѣ се рано отказали отъ чисто геометричния орнаментъ, като оживили ѫглитѣ съ превити клонки, пѫпки и прилистници, плоскитѣ ивици превърнали въ стъбла, ремъцитѣ — въ змии, гранки или назѫбени стълпчета. Но и това не ги задоволило. Декоративното въображение, подхранено отъ първитѣ успехи въ това преработване на геометричния орнаментъ въ растително-животински, вече изпитало сладостьта на стилизуването. Неспъвана отъ живописния клонежъ къмъ натурализъмъ, рѫката удължава тѣлото на едно или друго животно, надарява го съ птича глава,

криле, лапи, муцуна, човѣшко лице или змийски зѣвъ, преплита го съ членоветѣ на друго животно, завива около него растителни гранки, поръсва дъното съ бѣли точки или кръстчета: съ една речь — стилизува. Дори и когато се употрѣбя злато, съ него се гони все тая декоративна цель: да се запълни петно, хармониращо съ съседнитѣ, а не — да се настеле дъно, на което да изпъква предметътъ. Тая първоначална работа била свършена на полуострова до края на X в.; уруситѣ тоя орнаментъ миналъ вече въ готовъ видъ презъ XI в., за да влияе като образецъ върху по-нататъшния развой на орнаментиката тамъ, чакъ до края на XIV в., а негли и по-късно. Въ всѣки случай, *Словата на Григория Богословъ* (ржкопись на старобългарски езикъ, отъ XI в., въ Импер. Народ. библиотека въ СПб.) сж се намирали въ Новгородъ още презъ 1276 год., както личи по приписката на стр. 252 (вж. Будиловичъ: *Тринадцать Словъ Григорія Богослова*, СПб. 1875; приложени сж снимки отъ буквитѣ и орнаментитѣ). А Буслаевъ казва: „тая ржкопись е въ всичко съгласна съ последвалия въ XII—XIV в. развой на руския стилъ въ новгородскитѣ ржкописи“. По нея може да се види, въ какъвъ видъ е миналъ у Русия още въ XI в. българскиятъ ржкописенъ орнаментъ. Началкитѣ ѝ сж змийски плетеници: особно е характерна буквата **М**, „цѣла изплетена отъ вжзли и завивки на змийски опашки, съ змийски глави въ двата края на буквенитѣ стълпци“. Буслаевъ обяснява и тоя случай съ недостатъчната сржчность на писача и съ оскждицата въ багренъ материалъ; като прекарвалъ съ тънка тръсть заглавнитѣ букви и „нѣкои чъртежи, съ които му хрумнало да украси тукъ-таме ржкописьта“, той билъ намерилъ удобна задавка за своето „бедно майсторство“ въ неестественитѣ фигури съ чудовищенъ стилъ и въ проститѣ змийски преплитания.

Презъ XII в. тая плетеница отъ чудовища и животни продължава да се развива по рускитѣ ржкописи въ началкитѣ, но въ заставкитѣ липсва: тѣ носятъ все още традиционния византийски характеръ (и да се яви птица или животно, тая фигура се слага — било отдѣлно, на нѣкоя издадина, било — навръхъ заставката, както правятъ византийцитѣ). Отъ тогава чисто византийскиятъ орнаментъ преминава на руска почва къмъ плетеницитѣ и чудовищата на романския стилъ. Очебийно свидетелство за тоя преходъ Буслаевъ намира въ началкитѣ на *Юрьевското евангелие* (1120—1128 г.), представящо въ новгородската писменость — и по стилъ и по време — свързваща брънка между паметницитѣ отъ XI в. (*Остромировото евангелие* и *Словата на Григория Богословъ*) и тия отъ XIV, когато плетеничниятъ орнаментъ стига до своя върховенъ развой. Тъй, отъ 65 началки, приведени отъ това евангелие въ книгата на Бутовски (табл. XIX—XXI), до 20 спадатъ къмъ тератоложкия типъ, а другитѣ сж все преписи — кои по-сржчни, кои по-несржчни — отъ византийски първообрази: геометриченъ орнаментъ съ архитектурна форма (**П**), листа и гранки (**Р** — въ видъ на

палмова гранка съ византийска извивка, държана отъ ржка), понѣкога дори животни и човѣшки фигури, — но несвързани съ ремъчни сплитания. Плетеницата, въ която участвуватъ звѣрове, птици, грифони и дракони, свързани съ ремъци, понѣкога завършващи съ змийска глава или муцуна на чудовище, се развива презъ XII и XIII в. (примери: *Добриловото евангелие* отъ 1164 и *Румянцовското* отъ XII—XIII в., въ Румянцовския музей, № 104; приведени сж у Бутовски, на табл. XXXIII—XXXV и XXXVII), но все още подъ властьта на византийския стилъ, съ което се сжществено отличава отъ руския орнаментъ въ XIV в.. Буслаевъ посочва единъ фигуренъ елементъ въ началкитѣ на *Румянцовското евангелие,* неизползуванъ въ изданието на Бутовски. Ще го спомена, понеже негови паралели се намиратъ въ нѣкои ржкописи, описани по-натамъ отъ мене. Думата е за човѣшкия бюстъ. Овалътъ на буквата Ⲣ представя или нимба около увѣнчаната съ корона юношеска глава en face, въ цѣлъ бюстъ (стр. 11^{б}), или лжкатушна извивка съ заостренъ връхъ, въ който е вписанъ сжщо такъвъ „бюстъ на царственъ юноша“ (стр. 45^{б}). Тия украшения изследвачътъ определя като „характерни орнаменти въ изященъ иконописенъ стилъ, вече невъзможни въ чудовищнитѣ плетеници презъ XIV в.“. По-нататъшенъ преходъ отъ тия ржкописи (XII в. и началото на XIII) къмъ орнамента на XIV в. представя друго *Румянцовско евангелие* (въ сжщия музей, № 105, отъ 1270 год.), неизползувано отъ Бутовски (началки въ чудовищенъ стилъ отъ грифони и дракони). И то съдържа нѣкои фигурни елементи, които се срещатъ въ описани отъ мене ржкописи; такъвъ мотивъ е човѣшката глава въ профилъ, съ островърха шапка (л. 88^{б}, 113^{б}, 148), и увѣнчаната съ корона царска глава — било брадата, било безбрада, en face (л. 29^{б} и 39^{б}). Ржкописниятъ орнаментъ презъ XIV в. представя още по-сложна плетеница, „разкошна“ — както я нарича Буслаевъ; но, вънъ отъ това, той се отличава и колоритно: багренитѣ съчетания добиватъ хармония, умножаватъ се, ставатъ богати и разнообразни. Орнаментитѣ въ *Юрьевското евангелие* сж писани съ киноваръ, върху бѣло пергаментно дъно, а въ *Добриловото* и *Румянцовското* (№ 104) дъното се запълва нѣкжде сжщо съ киноваръ, та очъртанието се слива съ тия петна. Въ ржкописитѣ отъ XIV в. на дъното се явяватъ вече сини, зелени, дори и черни тонове; вънъ отъ това, нѣкои празнини се обагрюватъ свѣтложълто.

Когато заговорва за заставката, Буслаевъ подчъртава, че тя се развила въ славянскитѣ ржкописи прѣко отъ буквата; той намира, че и разкошнитѣ, изкусно преплетени заставки отъ XIV в., въ своята исторична последователность, възлизатъ — презъ посрѣдството на буквения орнаментъ — „къмъ своитѣ ранни извори и първообрази не само отъ XII, а дори и отъ IX в.“ Заставката представя просто „преносъ върху по-широко поле и въ по-голѣми размѣри на сжщия орнаментъ, който е възникналъ и се е развивалъ при самото писане на

ржкописьта, въ червения редъ съ заглавни букви". Той проследява исторично тоя развой. И заставката на л. 1 отъ *Юрьевското евангелие*, като тия на л. 3 отъ *Святославовия сборникъ* (отъ 1073 г.), представя храмъ въ византийски стилъ, на върха съ кръстъ; пакъ по исканията на тоя стилъ, отъ страна на двѣтѣ арки има по единъ паунъ, а долу, на издадинитѣ, стоятъ отъ двѣтѣ страни птици и звѣрове. Такава ѐ композицията и на заставкитѣ въ *Добриловото евангелие* (отъ 1164 г.): — храмъ съ луковична купола, а отъ страни — пауни или фазани (у Бутовски — табл. XXIV и XXV). Въ една ржкопись отъ 1252 г., въ Синод. библиотека (вж. Архіеп. Савва: *Палеографическіе снимки съ греческихъ и славянскихъ рукописей Московской Синодальной библіотеки,* М. 1863, табл. 24), въ заставкитѣ се явяватъ чудовища, но не сж още вплетени съ ремъци въ самия орнаментъ, а стоятъ или наврѣхъ заглавката (дето византийскиятъ стилъ слагаше пауни, гължби и др. под.), или пъкъ всрѣдъ нея, но на празно дъно, свободно отъ ремъчна плетеница. Въ други ржкописи пъкъ тѣ стоятъ на издадинитѣ, отъ страна, или се вплитатъ въ заставката чрезъ змийски опашки. Като възлиза до най-старитѣ извори и първообрази на руския орнаментъ, Буслаевъ отбелязва, че заставкитѣ, композирани отъ змийски глави и опашки, били по-разпространени въ южнославянската писменость, отколкото въ византийската: „подобни заставки сж много обикновени въ българскитѣ ржкописи отъ XII в., а именно — въ изнесенитѣ отъ проф. Григоровича изъ България: въ *Хилендарския паремийникъ* има петь заставки съ змии (л. 1, 34, 99, 104 и 108), въ *Охридския апостолъ* (съ откжслеци отъ глаголско писмо) — две (л. 100^{б} и 105^{б}), въ *Българското евангелие* — една (л. 35^{б})". За сравнение той сочи византийски заставки съ змийски глави и опашки въ *Гръцкото евангелие* (отъ 1199 г.), намиращо се въ Синод. библиотека (вж. Архіеп. Савва: *Палеографическіе снимки,* табл. II). Дори и презъ XIV в. рускитѣ ржкописни заставки съ тератоложка плетеница идатъ отъ южнославянски изворъ. Буслаевъ намира „блѣскаво доказателство" за това въ знаменитата „сръбска" ржкопись *Шестодневъ отъ Ивана Екзархъ български* (отъ 1263 г., въ Московъ. Синод. библиотека, № 345). Заставката, подъ която стои заглавието на Шестоднева, обагрена съ киноваръ, зелено и жълто, все още въ границитѣ на византийския образецъ, представя два грифона, съединени съ опашкитѣ си, обърнали глави на разни страни, свързани и преплетени отъ извивкитѣ на два змея, чиито глави, издигнали се отъ двѣтѣ страни надъ главитѣ на грифонитѣ, изпущатъ изъ зѣвоветѣ си по една византийска завитка. Заставката въ *Погодинския миней* (отъ XIV в.), приведена споредъ изданието на Бутовски въ книгата на Виоле Льодюкъ (стр. 81, табл. IX), е толкова сходна съ тая у Шестоднева, че „двѣтѣ изглеждатъ като преписи отъ единъ общъ първообразъ, различаващи се единъ отъ другъ по най-незначителни варианти" (снимки отъ заставката на Шестоднева вж. у Архіеп. Савва: *Палео-*

графическіе снимки, табл. 25 и у Калайдовича: *Іоаннъ Ексархъ болгарскій*, М. 1824, табл. 3); дори четириѫгълната рамка на заставката е и въ двата случая „разрѣзана надолу на две половини отъ змийскитѣ опашки“. Други два преписа отъ сѫщия „общъ първообразъ“, но вече на Западъ и то много стари, отъ втория периодъ на романския стилъ (X—XII в.), Буслаевъ сочи въ орнамента на два главулека отъ елзаска архитектура, издържана въ романо-германски стилъ (Coumont: *Abécédaire,* p. 132). Заключението на изследвача заслужва да се приведе: „Ако на всички тия четири преписа се предпоставя въ дълбочината на вѣковетѣ една обща фигура, чиито следи ставатъ явни въ чудовищния грифонъ или драконъ, що се среща между тъканитѣ произведения и металнитѣ издѣлия отъ ирански или персийски произходъ, то нашиятъ руски орнаментъ отъ XIV в. стои въ очевидна зависимость отъ южнославянския“.

За насъ, българитѣ, иматъ особно значение ония мѣста въ издирванията на Буслаева, дето става дума за общностьта между нашия орнаментъ и романския; рускиятъ рѫкописенъ орнаментъ получава още въ началото на своя развой декоративни елементи, общи на византийското изкуство и на романското, отъ България. „Видѣхме вече“, казва ученият, „че отъ най-стари времена южнославянскитѣ рѫкописи се значително отличаватъ отъ собствено византийскитѣ по своя орнаментъ, съставенъ отъ сплитания на чудовища и змии, — отъ начало въ буквитѣ, а после и въ заставкитѣ, — поради което се доближаватъ до западния орнаментъ въ романски стилъ. Източното племе българи, покорило крайдунавскитѣ и балкански славяни, е могло много да спомогне да се внесатъ азийски елементи въ тѣхната култура, въ бита имъ, та сетне и въ изкуството имъ. Българската държава, обхванала източната часть на Балкански полуостровъ, въ X в., при българския царь Симеона, достигнала вече значителна степень на цивилизация, както свидетелствуватъ книжовнитѣ и писмени паметници (привежда книгата на Палаузова *Вѣкъ Болгарскаго царя Симеона,* СПб. 1852). Заедно съ това, и сношенията на моравскитѣ и български славяни съ Запада, съ германскитѣ императори и римскитѣ папи, не подлежатъ на съмнение. Самиятъ езикъ въ славянския преводъ на св. писание свидетелствува за влиянието на Запада върху цивилизацията на славянитѣ, както се вижда отъ думитѣ: *букы, букарь (грамотникъ), црькы* (или *церковь), алтарь, цесарь* (или *царь), князь, склязь* (или *шлягъ), пенязь, оцетъ* и др. Руската писменость още отъ най-първитѣ си паметници, отъ XI в., започнала съ преписване български първообрази, а и отсетне не преставала да се подчинява на прѣкото влияние на българската и сръбска писменость, та по тоя начинъ усвоила и *южнославянския рѫкописенъ орнаментъ* на началкитѣ и заставкитѣ, който въ XIV в. приелъ известна отсѣнка на *самостоенъ руски стилъ.* Следи отъ тая самостойность се ясно съзиратъ въ орнамента на новгородскитѣ рѫкописи отъ XIV в., безъ да се гледа на неговото най-близко сродство

съ южнославянския. Ако южнославянскиятъ орнаментъ съставя източна издънка отъ византийския, то новгородскиятъ (отъ XII—XIV в.) съставя сѫщо такава органическа издънка отъ южнославянския и сръбскобългарския.“ Това ясно и правдиво изложение добива особна цена, когато се съпостави съ мнението на Виоле Льодюка, който сближава (на стр. 56 и 57) една руска заставка отъ XIV в. съ приведената отъ него заглавна буква (обр. 26 и 27) отъ една пикардска рѫкопись отъ XII в.; руската заставка (приведена отъ него срещу стр. 81, на табл. IX) е поразително сходна съ споменатата вече заставка на *Шестоднева отъ Иванъ Екзарха,* писанъ отъ искусния Теодоръ Граматикъ въ Света Гора, по повеля и съ подкрепата на иером. Дометиана отъ Хилендаръ. А французкиятъ архитектъ отсича: „Изтокъ, индийскиятъ Изтокъ е изворътъ, отдето иде тоя родъ орнаментика... Не ще съмнение, че въ XIV в., когато властвували татаритѣ, сѫ се явили тия странни орнаменти . . .“ Буслаевъ се смѣе, разбира се, надъ такова заключение: „споменатиятъ орнаментъ“, казва той, „не принадлежи на Русия, а на Сърбия, и е съставенъ на Атонъ; при това, той води потеклото си непосрѣдно отъ раннитѣ български първообрази“. И накрай казва съ горчевина (тия редове сѫ печатани презъ януари 1879): „Не е за чудене, че французкиятъ архитектъ, потъналъ въ своята художествена специалность, не е съзрѣлъ въ цѣлата тази работа нито България, нито Сърбия, щомъ и голѣмитѣ дипломати на западна Европа, по-запознати отъ него съ география и етнография, дори съ помощьта на най-далекогледитѣ уголѣмителни стъкла, не можаха да довидятъ границитѣ на България, когато решаваха участьта ѝ на Берлинския конгресъ“.

Особна стилность намира Буслаевъ у славянскитѣ рѫкописи отъ втората половина на XIII до началото на XV в. (той говори, разбира се, възъ основа на тия въ рускитѣ сбирки). Поразява го забележителната издържаность на стилно единство между накитенитѣ главни букви (началкитѣ) и орнаментнитѣ заставки. Сюжетното градиво за композиране на тия украшения състои въ остроумни плетки отъ ремъци и клонки съ разни фантастични животни, птици (понѣкога съ човѣшки глави), звѣрове (чиято опашка се изгъва като гранка, свършваща съ листъ), особно дракони и змии, изъ чиято уста се протака клонче, а опашката имъ се преплита съ звѣрове и други чудовища), най-сетне — човѣшки фигури, чиито рѫце и нозе сѫ вплетени въ тия извитъци и сплитания на ремъци и змийски хоботи. Но онова, което поразява, не е сюжетната, а стилната страна въ тая художествена работа. Макаръ и на малко застарѣлъ за нашето време езикъ, но все пакъ точно и подробно опредѣля Буслаевъ процеса на стилизуването у тия стари декоратори. Естественитѣ форми на животинската и растителна природа биватъ нарушени, измѣнени и разложени, за да се подчинятъ на цѣлата група, свързана съ извивки, които ту силомъ разсичатъ тия форми, ту се тъй незабелязано сливатъ съ тѣхъ,

че не можешъ съзрѣ, де свършва животното или растението и отде начева ремъкътъ, що се превръща сетне въ змия. „Въ тоя хаосъ отъ преплитаници всѣка естествена форма взема изгледъ на чудовище, което — при това — не е сложено съ цель да плаши въображението, а да произвежда игриво впечатление чрезъ остроумно създадената група, или — по-точно — симплегма“. Пълно съответствие на тоя стилъ Буслаевъ намира въ романския (на Западъ), който сѫщо понесалъ — като византийския — влиянието на Изтока. Какви източни (частно — ирански) елементи били внесени въ тия два стила, той посочва въ своята рецензия на книгата отъ проф. Косовича *Inscriptiones Palaeo-Persicae* (въ сп. „*Русскій Вѣстникъ*“ 1873, № 12, стр. 715 и след.).

Презъ XIV в. рускиятъ орнаментъ стига до пълното си развитие. Въ рѫкописната украса отъ това време Буслаевъ намира два главни елемента: отъ една страна — ремъчни и предимно змийски преплитания, а отъ друга — чудовища (тукъ той слага и всички образи на животни и люде, стилизувани условно — „изгубили своята естественость подъ печата на условенъ стилъ“). И двата елемента (не само въ рускитѣ рѫкописи, а и въ византийскитѣ и южнославянскитѣ) вървятъ отначало отдѣлно единъ отъ другъ, безъ да се смѣсватъ. Сливането е станало най-първо въ началкитѣ, а сетне вече и въ заставкитѣ (въ византийскитѣ рѫкописи то се ограничило съ буквитѣ, а въ южнославянскитѣ и рускитѣ станало система, засѣгаща еднакво и буква и орнаментъ). Византийскитѣ рѫкописи се отличаватъ въ своята украса по натурализма си, който се стреми къмъ живописность, и по изяществото, що се дължи на употрѣбяното злато и повече багри; благодарение на тия условия, декоративнитѣ единици въ тоя стилъ се стремятъ къмъ независимость: животното (обикновено птица) или човѣшката фигура се отдѣлятъ отъ буквеното тѣло по рисунка, макаръ и стоещи до него, — „като изящна обагрена статуя до архитектурна сграда“ (примеръ: табл. XV въ *Исторія русскаго орнамента* отъ Бутовскій, рѫкописи отъ XI—XII в.). Следъ това съчлененията на буквитѣ, колонкитѣ и овалитѣ, изпъкналоститѣ и напрѣчницитѣ се превръщатъ отъ архитектурни единици въ животни: по тоя начинъ геометричниятъ и животински елементъ се сливатъ въ единъ и сѫщъ орнаментъ; примеръ: *Богородиченъ акатистъ,* византийска рѫкопись въ Синодната библиотека (първата ѝ половина има украшения отъ XII в., а втората — отъ XIV в.; издадена отъ Викторова: вж. *Фотограф. снимки съ миніатюръ греческихъ рукописей Синод. библіотеки,* вып. I, изд. Москов. публ. музея, М. 1862). Въ споменатия *Богородиченъ акатистъ* буквата се обикновено образува изцѣло отъ драконъ или змей съ глава на чудовище и птичи кълвунъ, украсенъ съ листовина; ако ли се пишатъ букви като **Т** и **Н**, употрѣбяватъ се два змея; вънъ отъ това, въ буквата **Т** сѫ нарисувани човѣшки лица: четири въ профилъ, две по две, като на Януса, и едно en face, сѣкашъ излизащо изъ

змийската утроба. Има и змии, увѣнчани съ корона, други — двуглави, съ разклонена шия (буква **Ѵ**); срещатъ се получовѣшки-полузвѣрски муцуни, отъ които излиза ремъкъ, обхващащъ подъ корема нѣкакво четириного животно; последното, стѫпило на лапитѣ си, съставя подножие на буквата.

Въ най-близка връзка съ буквената украса на тоя византийски паметникъ Буслаевъ поставя буквитѣ на *Остромировото евангелие,* въ които изстѫпва тукъ-таме — изъ листата на геометрично (дори „архитектурно") построената буква — било човѣшко лице, било звѣрска муцуна. Между другитѣ тератоложки елементи изпъква съ особна характерность грифонътъ — „полуптица-полузвѣръ, крилато животно съ лапи, съставящо долния овалъ на буквата **К**". Сюжетни и стилни паралели на тоя важенъ декоративенъ елементъ Буслаевъ сочи въ рускитѣ рѫкописи отъ XIII—XIV в. (у Бутовскій табл. XXXIII—XLIX), дето го смѣта за „една отъ най-разпространенитѣ фигури"; но паралели се намиратъ и вънъ отъ областьта на рѫкописната украса: преди всичко, въ стенописния медальонъ надъ стълбата въ Киево-Софийската съборна църква, дето грифонътъ е надаренъ „съ глава, която се извръща къмъ чудовищната муцуна на извиваща се подъ нозетѣ му змия" (вж. *Атласъ къ Древней Русской Исторій* Погодина, 1871, л. 57, № 15); често се среща и между полускулптурнитѣ придатъци на Димитриевската съборна църква въ Владимиръ (отъ 1197 г.), като декоративна единица (вж. изданието на графъ Строганова, табл. V); най-сетне, той установява, че тая фигура, чиито произходъ се корени въ иранския Изтокъ, е извънредно разпространена въ романския стилъ, на Западъ (Caumont: *Abécédaire ou rudiment d'Archéologie,* 3 изд. 1854, стр. 94, 97, 125, 136, 183). „Може да се каже, че тя се корени въ самата почва, по която е ставала преселбата на народитѣ отъ изтокъ на западъ"; свидетелство за това е скитскиятъ грифонъ отъ Луговая Могила (вж. снимка у Viollet le Duc: *L'Art russe,* p. 12). Въ романското изкуство намираме и другъ елементъ отъ буквената украса на *Остромировото евангелие* — човѣшкото лице; на една рѫкопись (отъ XII в.) въ Ланската библиотека буквата **Р** е много характерна: въ овала ѝ е изобразено човѣшко лице, а долниятъ ѝ край се завършва съ звѣрска муцуна съ изплезенъ езикъ; по-раншенъ образецъ на сѫщия сюжетъ се среща въ друга рѫкопись (отъ VII в.), пакъ тамъ (Ed. Fleury: *Les manuscrits à miniatures de la bibliothèque de Laon,* Laon 1863, I t., pl. 11 bis [p. 80] et pl. 1 [p. 4]). За съжаление, Буслаевъ не е познавалъ още балканскитѣ старини (па въ онова време кой ли ги е и познавалъ?) — та не е посочилъ паралели, които биха прѣко уяснили тукашния изворъ поне на грифона у Остромировото евангелие.

Рѫкописьта допуща участието на три декоративни средства, които — разбира се — не винаги си взаимно спѫтничатъ: буквата, орнамента и миниатюрата. Първото средство е неизбѣжно; откъмъ съдържание

то е достатъчно, ала писачътъ токуречи всѣкога се стреми да използува буквата и въ художествената ѝ сила, като я превърне въ декоративно средство: тогава тя става изворъ на хубость; тъй буквата се постепенно превръща въ орнаментъ, все още здраво скрепена о текста. Разбира се, тоя буквенъ орнаментъ, чиито образецъ е началката, има служба и по отношение на текста, защото привлича вниманието на четеца върху най-важнитѣ мѣста въ книгата. Назначението на заставката е сѫщото; но тукъ връзката съ текста е въ повечето случаи само формална и стилна (освенъ ако орнаментътъ на заставката включва въ своята композиция и буквено заглавие). Миниатюрата тълкува текста въ пластични образи: съ фигури, пейзажъ, архитектура и символи; отъ тритѣ средства тя е най-трудното, затова съ нея не се е залавялъ всѣки писачъ; рѫкописитѣ, украсени съ миниатюри, сѫ сравнително най-малко въ художественитѣ паметници на славянскитѣ народи.

И въ тая область Буслаевъ прилага сравнителния методъ, но не — разбира се — като Виоле Льодюка. „Сравнителниятъ методъ", бележи той, „само тогава води къмъ задоволителни резултати, когато се опира на положителни дадени, а не на бѣгло поглеждане и личенъ вкусъ . . . По самата си сѫщина, нашата иконопись стои въ нераздѣлна връзка съ писменостьта и книжнината. Иконописниятъ подлинникъ само скрепява тая традиционна връзка. Следователно, когато се изучва исторично нашата иконопись, за основа трѣба да се вземе рѫкописьта съ миниатюри, чиито произходъ по време и мѣсто е опредѣленъ вече, а за времето, следъ като е било введено книгопечатането — старопечатната книга съ дърворѣзи (политипажи)". Руската иконопись, въ чиято область Буслаевъ слага миниатюрата, има за прѣкъ изворъ не византийското изкуство, а южнославянското и светогорското, служещи за мостъ между Русия и Византия. „Писачътъ на *Остромировото евангелие* (1056—1057 г.), който го е украсилъ съ миниатюри на евангелиститѣ, е ималъ за свой първообразъ не гръцка, а българска рѫкопись, и надъ главата на св. Лука е надписалъ името му, макаръ по гръцки, но съ старобългарски юсъ, очевидно, безъ да разбира нито гръцкото писмо, нито носовия произносъ на буквата, чужда за руския езикъ; и тъй, още най-първиятъ фактъ на руската иконография, отбелязанъ съ година, посочва на изследвача сѫщата изходна точка, която азъ приехъ и за историята на руския орнаментъ". Още по-голѣма необходимость намира той въ изучването на руското изкуство въ свръзка съ писменостьта и книжнината, когато стане дума за влиянията отъ Западъ: отъ края на XV, та презъ XVI и най-вече презъ XVII в., е особно силно влияла книжнината, получила отъ времето на книгопечатането невидена до тогава сила на международно посредничество. Тая мисъль има значение и въ изследването на нашия рѫкописенъ орнаментъ: отъ XV в. у насъ почватъ много често да се явяватъ светогорски образци, а отъ XVI рѫкописьта ни се вече влияе отъ старопечатнитѣ книги (венециански, влашки, руски и западни). Руската *Генадиева библия* (отъ 1499 г.), украсена съ

злато, надъ което изпъква растителенъ орнаментъ, и съ миниатюра, изобразяваща Мойсея, когато пише, носи вече печатенъ стилъ (вж. *Матеріалы для исторіи письменъ,* изд. къ юбилею Московъ. университета, М. 1855, табл. 15). Тая библия, съставена въ Новгородъ, е прѣвъ славянски сборникъ на всички ветхозаветни и новозаветни книги, наредени системно и придружени отъ предговори; онова, което съставителитѣ не могли да намерятъ въ старославянски преводъ, било преведено отъ тѣхъ отъ латинската Вулгата и отъ немската библия по старопечатни издания отъ XV в.; единъ отъ сътрудницитѣ на Генадия въ тая работа билъ доминиканецътъ Вениаминъ, родомъ славянинъ.

„И тъй", заключава Буслаевъ, „ние сме взели отъ южнитѣ славяни и византийскитѣ миниатюри, заедно съ старобългарскитѣ ржкописи, и елементитѣ на нашия тератоложки орнаментъ; отъ тѣхъ сме усвоявали прѣвнитѣ предразположения къмъ Западъ въ ония иконописни заемки, каквито представятъ миниатюритѣ на *Хлудовския псалтиръ* (отъ XIII—XIV в.); най-сетне, пакъ славянитѣ — въ лицето на доминиканеца Вениаминъ — сж спомогнали да се внесатъ въ старата ни писменость значителни влогове отъ латинската Вулгата и немската библия; *Генадиевата библия* ни дава изходна точка въ историята на руския орнаментъ презъ XVI и XVII в., доколкото той е претърпѣлъ западно влияние".

Отъ XV до края на XVII в. стариятъ чудовищенъ стилъ се замѣня въ Русия, споредъ Буслаева, отъ три стила: *българско-сръбски* или *византийско-славянски, фржжки* (фряжскій) или западенъ, и собствено *византийски.* Първиятъ е отъ византийско потекло, среща се въ гръцкитѣ ржкописи и старопечатни книги, но е предимно усвоенъ въ южнославянскитѣ и руски заставки, както и въ славянскитѣ старопечатни книги, издадени въ Венеция, Краковъ, Ромжния и въ южнославянскитѣ печатници. На прѣвъ погледъ, тия заставки напомнятъ тератоложкия стилъ, особно по влашкитѣ издания: сжщата плетеница, само че въ нея не участвуватъ вече змийски опашки, а ремъци и клонки; звѣрове, чудовища и човѣшки фигури нѣма. Тоя стилъ усвоява като еднообразна властвуваща форма вплитащитѣ се една въ друга окржжности, понѣкога стегнати много яко една съ друга; тѣ се явяватъ на единъ, два или три реда; окржжноститѣ, лежащи на тия редове, се сплитатъ не само помежду си, но и съ тия на съседнитѣ редове. Понѣкога (по-рѣдко, обаче) заставката се съставя отъ мрежи, образувани отъ праволинийни ремъци, които се свиватъ по крайщата, или се закржглюватъ, за да преминатъ въ овали. Началкитѣ се въ повечето случаи състоятъ сжщо отъ ремъчни преплитания. Заставки съ преплетени окржжности, а по-рѣдко и съ мрежи, ни предлагатъ следнитѣ южнославянски ржкописи: *Служебникъ* отъ сръбска редакция (XV в.), въ Москов. Народ. музей, № 1713: — орнаментъ отъ единъ редъ окржжности, а две заставки съ подобни окржжности иматъ изгледъ на четирижгълникъ, всрѣдъ който остава празно поле съ

надписаното заглавие; *Евангелие* отъ българска редакция (XV в.) въ Румянцовската сбирка, № 123, — съ еднореди окрѫжности (л. 62 и 297); друго *Евангелие* отъ по-късна българско-руска редакция (1544 г.), пакъ тамъ, № 116, — съ окрѫжности, сплетени на три реда (л. 1) или на два (л. 145); *Дубновско Евангелие* (XVI в.), писано въ Дубно, принадлежало на князъ Острожки, по езикъ южнославянско, — съ триреди окрѫжности, много тѣсно свързани съ вѫзли (л. 14), или сплетени въ по-рѣдка плетеница, та крѫговетѣ личатъ добре (л. 94), или пъкъ съ мрежа отъ ремъци, които се сплитатъ въ крайщата си отъ двѣтѣ страни (л. 146). „За забелязване е въ историята на тоя орнаментъ, че у южнитѣ славяни той се явява (въ по-проста форма, но пакъ като сплетени ведно окрѫжности) много по-рано, а у насъ идва (при това, съ по-сложни форми) чакъ въ XVI в.“. За примеръ Буслаевъ сочи една заставка въ *Хронографа на Георги Амартола*, писанъ въ Москва презъ 1585 г. (въ Московск. Народ. музей, № 598), която токуречи буквално (на л. 14) повтаря друга заставка, двесте години по-стара отъ нея, въ сръбската редакция на сѫщата рѫкопись, писана въ Света Гора презъ 1386 г. (въ Синод. библиотека, № 148; вж. заставката у Архіеп. Савва: *Палеографическіе снимки*, табл. 33). Заставкитѣ отъ тоя стилъ минали рано въ старопечатнитѣ книги, а тѣ пъкъ отъ своя страна почнали да влияятъ върху орнамента на рѫкописитѣ, преписани отъ тия книги у южнитѣ славяни, въ Света Гора и Влашко. Заставки отъ преплетени еднореди окрѫжности се срещатъ още въ края на XV в. и презъ цѣлия XVI: въ *Краковския Шестодневъ*, наричанъ още Осмогласникъ (1491 г.), въ *Цетинския Осмогласникъ* (1494 г.), въ *Краковския постенъ триодъ* (отъ края на XV в.), въ *Венецианския служебникъ* (1519 г.), дето всрѣдъ крѫга има щитъ съ Божидарова монограма, въ *Херцеговинския псалтиръ*, печатанъ въ Милешевата обитель (1544 г.) и въ *Венецианския псалтиръ* (1570 г.). Въ влашкитѣ старопечатни книги се срещатъ пъкъ заставки съ окрѫжности на нѣколко реда: въ *Евангелието отъ 1512 г.* намѣсто крѫгове има още овали и неправилни вѫзли, нераздѣлени на редици, но въ *Апостола отъ срѣдата на XVI в.* се вече враждатъ окрѫжноститѣ на три реда, свързани въ срѣдата съ вѫзли; а заставки съ мрежа, закрѫглена на четиритѣ страни въ овали, се срещатъ въ *Московския часословъ*, изд. въ 1565 г. (снимки отъ повечето споменати заставки вж. въ *Пелеографическіе снимки*; — *Опис. старопечатныхъ книгъ библіотеки графа Толстаго*, М. 1829, табл. 2 и 6; — *Опис. старопечат. книгъ библіотеки Царскаго*, М. 1836, табл. 8 и 1; — Румянцевъ: *Сборникъ памятниковъ относящихся до книгопечатанія въ Москвѣ*, изд. Москов. Синод. типографіи, М. 1872, табл. 5, и др.) Любопитно е — както твърди Буслаевъ — че заставката съ преплетени окрѫжности на единъ редъ, стегнати съ вѫзли, следъ като е била усвоена и изработена въ завършенъ видъ отъ южнитѣ славяни, светогорскитѣ иноци и издателитѣ на старопечатни книги, се среща повторена чакъ

въ XVII в. отъ гръцкитѣ ржкописи (примеръ — *Хронографътъ отъ 1622 г.,* по визант. ржкопись въ Синод. библиотека, № 457; заставката е приведена у Архіеп. Савва: *Палеограф. снимки,* табл. 19; а примери отъ българско-сръбския орнаментъ, изобщо, има въ изданието на Бутовскій, л. L—LXVIII и LXXXV—LXXXVIII). „Тоя орнаментъ", казва Буслаевъ, „принадлежи толкова на руситѣ, колкото и на южнитѣ славяни, които сж го разпространили по влашко, Краковъ и Венеция; това е историченъ фактъ, засвидетелствуванъ документално отъ писменостьта и книгопечатането".

Тъй нареченията *фржжки* (фряжскій) стилъ издава явно западно влияние въ славянския орнаментъ. Както ще видимъ, той не е руска особица, защото се среща и по южнославянскитѣ ржкописи. Още *Генадиевата библия* внася не само книжовни елементи (отъ латински и немски извори), а и художествени, каквито до тогава славянската ржкопись не е знаела, или поне не е употрѣбяла системно. Характерна е заставката ѝ, представяща, споредъ Буслаева, „най-забележителенъ образецъ на фржжки стилъ, който — макаръ и да не се е още досущъ освободилъ отъ нѣкои традиционни византийски похвати — се вече решително отличава и отъ руския орнаментъ въ заставкитѣ отъ XIV и XV в., и отъ византийския, добилъ отново власть въ нашата ржкописна украса презъ XVI в.". Върху златното дъно се отдѣлятъ отъ единъ и сжщи коренъ четири растителни гранки: двѣтѣ се широко разпростиратъ отъ двѣтѣ страни съ своитѣ листа и цвѣтове, а срѣднитѣ две образуватъ оваль, въ който седи Мойсей на седалище, предъ една маса, и пише книга. Заставката има изгледъ на самостойна картина (живописенъ стремежъ), а не на украшение. Вмѣсто геометрични линии, на които се постоянно подчиняватъ по византийскитѣ заставки гранкитѣ, листовината и цвѣтоветѣ, тукъ се явява „по-натурално представяне на свободно разклоняващата се растителна природа, каквото се забелязва въ ржкописнитѣ украшения и въ ксилографскитѣ орнаменти на западнитѣ старопечатки". Вънъ отъ това, византийскиятъ орнаментъ е сроденъ съ стила на емайловата работа (както се вижда и по рускитѣ ржкописи отъ XVI в.): цвѣтнитѣ петна се отдѣлятъ едно отъ друго „на преградки", та колоритътъ се не прелива естествено въ отсѣнки, а природностьта на изобразяваното растение се нарушава отъ рѣзкитѣ контури, преградки и пресичания. „Вмѣсто това, Генадиевата заставка ни представя — безъ каквито и да било преградки — сочни клонки, листовина и цвѣтове, обагрени съ преливи на свѣтлосѣнка, усилвана тукъ-таме отъ сребърни чърти, което придава на цѣлото изображение рельефность, каквато не е познавала византийската заставка" (заставки, сходни по стилъ съ описаната, има у Бутовски, на табл. 95, 97 и 100). Изобразенитѣ на тая заставка растения се приближаватъ, споредъ Буслаева, „до немския стилъ и похватъ, а въ нѣкои подробности се забележително схождатъ съ орнамента въ *Гутенберговата библия* (1455 г.) и въ *Майнцката отъ 1462 г.*" (ср.: Noel Humphreys: *A history of*

the art of printing, London 1367, maps 14 and 17). „Едновременно съ нашия орнаментъ, и южнославянскиятъ е подпадналъ подъ влиянието на фрѫжкия стилъ, и — нека се забележи това — въ нѣкои рѫкописни заставки той представя крайно сходство съ московскитѣ старопечатки, като предваря последнитѣ по време"; такъвъ е случаятъ съ *Българското евангелие* отъ XV в. (въ Румянцов. музей, № 123; вж. л. 236 и 313). А още въ първата отъ тия старопечатни книги, *Московския апостолъ* (изд. въ 1564 г.), личатъ следи отъ орнамента на *Гутенберговата библия,* — въ изобразяването на преплитащи се листа, и — особно — въ една отличителна подробность, „която съ нѣкои промѣни властвува отсетне изобщо въ московскитѣ старопечатни книги"; думата е за лозовия мотивъ: стилизуванъ гроздъ се явява въ гнѣздо отъ листовина съ завити вѫси, обиколенъ отъ извивкитѣ на самата клонка (вж. Румянцевъ: *Сборникъ Памятниковъ,* табл. IV Е и XXIII). Сѫщиятъ орнаментъ оставя следи въ *Острожката библия* (1581 г.) и въ *Лвовския апостолъ* (1574 г.). Буслаевъ открива по-раншни сходства съ тоя орнаментъ въ рельефитѣ (отъ втората половина на XV в.), украсяващи стълбата на гигантитѣ въ двореца на дожитѣ и паметника на дожа Андрея Вендрамино (вж.: Antonelli: *Collezione de'migliori ornamenti antichi sparsi nella città di Venezia,* Venezia 1843, tavoli 3, 5 и 22). Венецианскиятъ орнаментъ, „сходенъ и съ гутенберговия, и съ генадиевия, и съ московско-печатния, па дори и съ българския" (въ рѫкоп. *Българско евангелие* отъ XV в., въ Румянцов. музей, № 123, л. 103), стига въ Венецианскитѣ издания до XVII в..

Византийскиятъ стилъ (въ тѣсна смисъль) се възражда въ руския рѫкописенъ орнаментъ презъ XVI в. и властвува презъ XVII; тъй като едновременно съ него въ руската писменость се явяватъ старобългарскитѣ голѣми юсове и нѣкои други южнославянски писмовни особности, Буслаевъ сочи Света Гора като изворъ на тоя възроденъ стилъ. Понѣкога въ една и сѫща рѫкопись се срещатъ заставки — една въ византийски, а друга — въ фрѫжки стилъ, или въ една и сѫща заставка и двата стила си оспорватъ влиянието. Въ *Псалтира отъ XVI в.* (южнославянски по езикъ, съ голѣми юсове и съ ь вмѣсто ъ въ края на думитѣ, въ Москов. Народ. музей, № 450) има 42 заставки, нѣкои отъ които сѫ писани върху златно дъно; отъ тѣхъ Буслаевъ наброява 11 византийски (съ византийски антефикси), — 4 византийски (съ бордюра наоколо отъ тънички вѫси, теглени съ перо; примеръ: л. 353), — 4 византийски (съ фрѫжка листовина наоколо: примеръ: л. 366 и 410), — 7 фрѫжки, но не отъ московскитѣ старопечатни книги (3 отъ тѣхъ приличатъ на генадиевската: л. 340, 535 и 609), — 2 фрѫжки, сходни съ московскитѣ старопечатни (л. 183), а 1 — досущъ печатна, направо изрѣзана отъ нѣкаква книга и току залепена (л. 258), — 2 представятъ единъ видъ сливане на византийски стилъ съ фрѫжки (л. 200 и 642), — най-сетне, 11 сѫ композирани отъ сѫщитѣ византийско-фрѫжки елементи, съ опитъ да

се украсятъ по́-самостойно (л. 46, 191б, 282б, 298б, 390, 417, 462, 508, 523, 592 и 696). Началкитѣ въ тази ржкопись представятъ „любопитна смѣсь отъ тератоложки стилъ съ фржжки елементи отъ генадиевата библия, московскитѣ старопечатки и нѣкакви западни извори (л. 41б, 44б, 45б, 46, 52б, 63б, 68, 83б, 91, 129 и 450)". Любопитенъ образецъ за „тъй да се рече химично сливане на византийски елементи съ фржжки" Буслаевъ съзира въ *Филаретовото евангелие* (ржкопись отъ 1537 г., въ Синод. библиотека, № 62, пакъ южнославянска по езикъ, съ голѣми юсове и съ ѣ вмѣсто Ъ въ края на думитѣ, па и съ флексии отъ старобългарската граматика). Орнаментътъ на тая ржкопись се явява въ посочванията (рубрикитѣ), началкитѣ и заставкитѣ, обиколени отъ фржжка бордюра (вж.: Архіеп. Савва: *Палеографич. снимки,* табл. 40; Ѳ. Буслаевъ: *Матеріалы для исторіи письменъ,* табл. 16 и 17). „Възраждането на византийския орнаментъ, въ свръзка съ фржжкия, у насъ и у южнитѣ славяни, е придружавало възраждането на старославянската граматика, която е разпространявала въ нашата писменость отъ XVI в. българизми и сърбизми".

Както забелязва отсетне проф. Л. Милетичъ, съ орнаментния сборникъ на В. В. Стасова се наистина сложила „първата основа на сравнителното изучване славянската ржкописна орнаментика". Но той добавя, че сбраното тамъ градиво „трѣба още значително да се допълни, като се публикуватъ нови образци орнаменти изъ богатитѣ ржкописни колекции въ отдѣлнитѣ славянски страни" (*Българ. худож. старини,* кн. II, обяснителни бележки и описъ на репродукциитѣ). Следъ тоя сборникъ се забелязва оживена работа върху ржкописитѣ — и палеографска, и художествено-исторична. Ще отбележа само нѣкои издания, които характеризуватъ тоя интересъ. Въ 1885 излѣзе книгата на И. И. Срезневскій *Славяно-русская палеографія XI—XIV вв.* (СПб., 1885), година следъ това архимандритъ Антонинъ обнародва бележкитѣ си *Изъ Румеліи* (СПб. 1886), Л. Милетичъ писа за *Марийнското глаголско четириевангелие,* изнесено отъ В. Григоровича отъ светогорската обитель св. Богородица (*Особноститѣ на езика въ Марийнския паметникъ* — въ „Периодическо Списание на Българ. книжов. дружество" V 19 и 20, Срѣдецъ 1886), на български се яви преводътъ на Иречековата *История на българитѣ* (Търново 1886), а князъ Гагаринъ издаде въ 1887 своето *Собраніе византійскихъ и древне-русскихъ орнаментовъ* (СПб. 1887), книга — важна за сравнително изучване на орнамента въ различнитѣ области на чистото и приложно изкуство. Въ сжщата година се завърши, както вече споменахъ, изданието на Вл. В. Стасовъ *Славянскій и восточный орнаментъ, по рукописямъ древняго и новаго времени* (СПб. 1887), Н. В. Покровскій описа миниатюритѣ на една важна ржкопись (*Описаніе миніатюръ Галатскаго Евангелія* — въ „Записки Отдѣл. Русской и славян. археологіи Импер. Русскаго Археол. Об-

щества“ IV, СПб. 1887), В. Д. Стояновъ съобщи за украсата на *Български старъ, ржкописенъ паметникъ отъ XIV в.* (въ „Период. спис.“ V 20 и 21: разглежда „Пѣснивеца“ на Иванъ Александра отъ 1337); презъ следната година излѣзе важната книга на J. Strzygowski: *Die Kalenderbilder des Chronographs von Jahre 354* (Berlin 1888) — и тая на М. М. Соколовъ: *Матеріалы и замѣтки по старинной славянской литературѣ* (М. 1888, вып. I); въ сжщата година И. В. Ягичъ обнародва своята рецензия за Стасовия сборникъ (вж. „Вѣстникъ изящ. иск.“, 1888 г., VI), а Konst. Jireček издаде пжтописитѣ си изъ нашенско (*Cesty po Bulharsku,* Praha 1888), дето става дума за голѣмъ брой български паметници — между другото, и ржкописи. Презъ 1889 пъкъ излѣзе (като отпечатка отъ сп. „Славянскія Извѣстія“) описътъ *Собраніе древнихъ славянскихъ рускописей С. Верковича* (СПб. 1889); тогава се яви книгата на Janitshek Menzel *Die Trierer Ada-Handschrift* (Leipzig 1889), изследването на М. Waljavec: *Trnovsko tetrajevendjelije* (въ „Starine“ XX, XXI) и статията на Маринъ Дринова *Изъ старобългарската книжнина,* помѣстена въ „Период. Спис.“ VII 31 (Срѣдецъ 1889). Въ това време и у насъ почнаха не само усилено да се събиратъ, а и да се обнародватъ вече книжовни, етнографски и др. материали, за да се подготви тѣхното изучване. На такива цели трѣбаше да отговарятъ сборницитѣ на нашето Министерство на Народ. Просвѣта, първиятъ отъ които излѣзе тъкмо въ тая година. Въ уводната статия на тоя сборникъ д-ръ Ив. Д. Шишмановъ издигна гласъ — да се начене сбиране на художествени паметници отъ оная область, която той наричаше *народно изкуство:* „Историята на българското живописство, на българската орнаментика, ще остане на много мѣста непълна, ако не се постараемъ да се прибержтъ на едно мѣсто (напр. въ Софийския музей) по-старитѣ икони, стѣнни живописи, въ оригиналъ или въ копие, и се прѣснемжтъ въ една сбирка миниатюритѣ, винеткитѣ и орнаментитѣ отъ старитѣ български ржкописи“ (вж. *Значението и задачата на нашата етнография* въ „Сборникъ за народ. умотв., наука и книжн.“, кн. I, София 1889, стр. 54). Презъ сжщата година се яви рецензия за Стасовия сборникъ отъ другъ голѣмъ руски археологъ — Н. П. Кондаковъ (вж. *[Разборъ труда В. В. Стасова] Образцы славянскаго и восточнаго орнам.* — въ „Записки Импер. Рус. Археол. Общества“, IV, XXIII—XXVI, 1889). Г. И. Капчевъ въ статийката си *Осмокнижие* (въ „Трудъ“ II, В. Търново 1889, стр. 1214—1218), като прави прегледъ на нѣкои старобългарски ржкописни паметници въ Московския Румянцовски музей, се спира на три ржкописи, поради тѣхната особна украса. Най-първо става дума за *Боянското изборно евангелие* (XII в.): поразило го „заглавието съ фигури, рисувани съ киноварь и бои“; относно украшенията на ржкописьта, орнаментиката въ нея и значението ѝ за „историята на древноруското изкуство“ Капчевъ отпраща четцитѣ до Буслаевата рецензия въ „Критич. обозр.“ (1879, кн. 2 и 5). Следъ това дава сведения за

единъ откѫслекъ отъ *изборно евангелие* (XIV в.) на пергаментъ, съ полууставно „българско“ писмо: „заглавнитѣ литери сѫ рисувани съ киноварь, а отчасть съ бои“. Накрай говори за откѫслека отъ пергаментенъ апостолъ (XII в.), известенъ подъ името *Слѣпченски апостолъ:* „литеритѣ, съставени отъ змиини глави, птици и превити ремъци; рисувани сѫ съ бои“. Известниятъ византологъ G. Schlumberger издаде презъ 1890 голѣмата си книга за Никифоръ Фока (*Un empereur byzantin au X siècle,* Paris 1890). Тогава излѣзе и първиять нашъ *Законъ за издирване старини и за спомагание на научни и книжовни предприятия* (София 1890). П. Сырку обнародва *Литургическiе труды патрiарха Евѳимiя Терновскаго* (СПб. 1890, съ прилож. 2 снимковъ), а на сръбски се явиха *Светостефански хрисовуљ краља Стефана Уроша и Милутина* (Из старога Сараjа изнела на свиjет Земаљска Влада за Босну и Херцеговину, са 4 снимка, у Бечу 1890) и сбирката на Л. Стоjановић *Стари српски хрисовуљи, акти, биографиjе, летописи, типици, паметници, записи и др.* (въ „III Спом. Срп. Кр. Ак.“, Београд 1890). Тогава излѣзе и друга книга отъ Н. П. Кондакова: *Опись памятниковъ древности въ нѣкоторыхъ храмахъ и монастыряхъ Грузiи* (СПб. 1890), както и описътъ на В. Мочульскiй: *Описанiе рукописей В. И. Григоровича* (Одесса 1890). Книгата на Шльонберже се оцени у насъ; редакцията на Министерския Сборникъ препечата отъ нея снимкитѣ отъ *Манасиевата лѣтопись* и помѣсти една статия за нея (вж. анонимната статийка *България въ царуването на Никифоръ Фока* — въ „Сборн. за народ. умотв., наука и книжн.“, кн. V, София 1891, съ 12 черни и 1 цвѣт. обр.); другъ томъ пъкъ отъ сѫщото официално издание изнесе *Четири таблици орнаменти, превадени изъ единъ срѣднебългарски рѫкописъ,* предадени цвѣтно, по хромолитографски начинъ (вж. „Сборн. за народ. умотв., наука и книжн.“, кн. IV, София 1891, табл. I—IV); въ сѫщия томъ се изнасятъ известия за рѫкописи въ статията на Ефремъ Каранова *По етнографията на Македония.* Все въ 1891 г. излѣзоха и трудоветѣ на Brockhaus: *Die Kunst in den Athos-Klöstern* (Leipzig 1891), N. P. Kondakoff: *Histoire de l'art byzantin, considéré principalement dans les miniatures* (преводъ на споменатото руско издание; t. I—II, Paris 1891) и д-ръ П. Т. Гудевъ: *Българскиятъ рѫкописъ въ Ватиканъ* (въ „Сборн. за народ. умотв., наука и книжн.“, кн. VI, София 1891).

Манолъ Ивановъ въ статията си *Палеографически, грамматически и критически особености на Пирдопския апостолъ* (въ „Сборн. за нар. умотв.“ VI, София 1891) дава кѫси сведения и за художествено-декоративната страна на паметника. Надписитѣ къмъ посланията сѫ съ особно едри букви, писани съ червено мастило. Писмото е съ два цвѣта: черенъ и червенъ. Червенословни сѫ надписитѣ къмъ посланията, означенията на днитѣ, когато се четатъ отдѣлнитѣ откѫслеци отъ апостола, и началнитѣ букви отъ всѣка дума въ календара. Орнаментувани сѫ началкитѣ, два-три пѫти по-голѣми отъ редовнитѣ

букви, а понѣкога и по-едри, и надписитѣ къмъ отдѣлнитѣ послания. Думитѣ сѫ неотдѣлени една отъ друга: „господствува scriptura continua; написаната дълга върволица отъ букви се раздѣля само въ края на реда или съ единствено срещащия се препинателенъ знакъ — точка“ (стр. 86).

Д-ръ Гудевъ казва въ споменатата статия, че нашитѣ предѣди сѫ се равнили „въ единъ моментъ съ самитѣ византийци въ нѣкои изкуства“. Въпрѣки стремежа на враговетѣ ни да изтриятъ следитѣ на българската творческа работа („драли сѫ, горили сѫ, разтопявали, трошили, затривали“), не всичко е било унищожено: „останало колкото да се засѣе днешното възраждане“. Между незатритото личатъ и „нѣколко“ рѫкописи, ценни за нашата културна, книжовна и художествена история, „пръснати по четиритѣ крайща на свѣта: едни въ Москва и Петербургъ, други въ Римъ и Цариградъ, трети въ Лондонъ, четвърти въ Белгия (Гандъ), пети въ Франция (Реймсъ) и т. н. А колко ли има да тлѣятъ, било изъ стенитѣ, било въ земята, или затрупани въ чуждитѣ библиотеки?“ (стр. 311). Ония, що сѫ запазени и сѫ станали известни, длъжатъ това на своята необикновена външность, било като подвързия, било като писмо, било по своитѣ изображения. Гудевъ излага на кѫсо историята на *Манасиевата лѣтопись*, като дава описанието на рѫкописьта, направено отъ Асемани и Майо (стр. 313). Къмъ приведеното добавя и свои пооробности по външностьта на рѫкописьта и по червенословнитѣ добавки отъ българина-преводачъ (стр. 314—315). Най-голѣма ценность, споредъ описвача, представятъ миниатюритѣ. За тѣхъ той казва, че за своето време представяли „голѣмъ напредъкъ, като вземемъ предъ видъ, че сѫ рисувани отъ „варваринъ българинъ“. Тѣ въ нищо не отстѫпватъ на рисуванитѣ въ сѫщото време въ Цариградъ, което показва, че у насъ това изкуство е стояло на равна нога съ това у византийцитѣ“. Илюстрациитѣ сѫ писани съ багри, но отъ времето сѫ толкова промѣнени, изронени и развалени, а нѣкѫде изтрити или потъмнѣли, че е невъзможно да се покажатъ първоначалнитѣ имъ цвѣтове и цвѣтосъчетания, освенъ съ предпазлиза приблизителность. Но отъ онова, що пазятъ като останка, се вижда на много мѣста по тѣхъ колоритно богатство и блѣсъкъ, — качества, каквито безспорно ще да сѫ притежавали. Значението на тия миниатюри — вънъ отъ художествената имъ цена —, като точни показалци на битовата и веществена култура въ онова време, е било отъ мнозина надценявано. Д-ръ Гудевъ е много благоразуменъ въ своята преценка. „Тѣ нѣматъ“, пише той съ право, „важностьта, която имъ приписва Майо, да „представятъ облѣклото и въорѫжението на българитѣ, гърцитѣ, татаритѣ и руситѣ“, защото всичкитѣ тия народи сѫ представени въ еднаква форма облѣкло — византийско“ (стр. 316). Въпрѣки това, обаче, историчната имъ цена като документи за битово-исторична живопись у насъ не може да се отрече: тѣ сѫ художествено наследство отъ онова

време, когато е било безспорно господството на църковно-вѣроизповѣдната, догматично-богословската живопись; тѣ сѫ паметникъ на „l'art profane“ отъ епохата, когато е преобладавало тържественото и донѣкѫде надуто изкуство на църковната стенопись и на библейско-илюстративната миниатюра, както я виждаме да цъфти на българска почва въ *Кърцъновото четириевангелие.*

Гудевъ говори и за оня славянски преписъ отъ лѣтописьта, който се намира въ Московската патриаршеска библиотека, както е съобщилъ още въ 1839 чешкиятъ историкъ Францишекъ Палацки на Черткова. Той описва и важната „винетка“ на първата страница, въ която нѣкои думи (**алеѯ цр҃**) доказватъ, че наистина преводътъ е правенъ по порѫка на царь Иванъ Александра, както гласи и латинската бележка подъ изображението на царското семейство въ ватиканския преписъ. Заставката обхваща горната половина отъ лицето на листа; между орнаментитѣ сѫ нарочно оставени 12 правоѫгълника, въ нѣкои отъ които сѫ вмѣстени по 3—4 букви (стр. 316—317). Следъ тоя уводъ, Гудевъ описва едно по едно всички изображения на ватиканската рѫкопись (стр. 318—345). За насъ сѫ важни изводитѣ на описвача за времето, когато е писанъ преводътъ, отъ което бихме разбрали — и кога е приблизително илюстрована лѣтописьта. Изображенията на гърба на 1, 2, 91 и 205 л. показватъ, че рѫкописьта е работена, додето билъ живъ Иванъ Александъръ (нѣма ни едно изображение на неговия царь-наследникъ); преводътъ е правенъ по заповѣдь на царя; по негова заповѣдь е написана и рѫкописьта. Споредъ Асемани, паметникътъ се датува отъ 1350; сѫщото твърди и Востоковъ; Дриновъ го отнася широко къмъ XIV в.; споредъ Черткова, ватиканскиятъ преписъ е правенъ следъ Московския (1345), който може да е служелъ за предложка, въ всѣки случай, — следъ смъртьта на Иванъ Александра, която русинътъ-издирвачъ отнася най-късно къмъ 1348 (стр. 360). Като се справя съ тия мнения, Гудевъ заключава, че преводътъ е направенъ около 1345; въ него сѫ били вече вмѣстени прибавкитѣ съ карминъ. По тая предложка сѫ снети отпосле, навѣрно, нѣколко преписа, единъ отъ които е постѫпилъ въ 1345, заедно съ други преводи, въ царската библиотека. Попъ Филипъ преписалъ по тоя преписъ именно рѫкописьта, що се пази въ Москва, като не изпусналъ нито предговора, нито послеслова на преводача. Подиръ 10-11 год. царьтъ заповѣдалъ да му снематъ новъ преписъ, на пергаментъ, и да го украсятъ съ изображения; на края добавили приказката „**О кралехъ приуя**“. Тоя преписъ попадналъ въ Римъ. Той е писанъ следъ 1356, защото презъ тая година била свършена рѫкописьта, приготвена пакъ по царска заповѣдь, която се намира въ Лондонъ — *Кърцъновото четириевангелие.* Въ нея царьтъ е изобразенъ съ двете си деца — Иванъ Асѣня и Иванъ Шишмана; значи, Иванъ Асѣнь е билъ живъ по онова време, а по-сетне, когато изработвали ватиканския преписъ, той се разболѣлъ и умрѣлъ. „Следователно, рѫкописътъ е правенъ между 1356 и 1362“ (стр. 361).

Презъ 1892 година се явихѫ две нови работи на Н. П. Кондакова: *Значеніе византійской эпохи въ исторіи Святой Земли для общей науки христіанской археологіи* (въ „Седьмой Отчетъ Импер. Палест. Общ.“, СПб. 1891, прилож. 16, стр. 63—77) и *Византійскія Эмали. Собраніе А. В. Звенигородскаго. Исторія и памятники визант. эмали* (СПб. 1892). Пакъ въ нашия *Министерски Сборникъ* биде помѣстенъ трудътъ на д-ръ П. Т. Гудевъ върху дветѣ български евангелия въ Британския музей, съ 5 литографски приложения (вж. *Български рѫкописи въ библиотеката на лорда Zouche*, въ „Сборн. за народ. умотв., наука и книжн.“, кн. VII, София 1892; вж. презъ сѫщата год. — Jos. Strzygowski: *Das Etschmiadzin-Evangeliar*, Wien 1892; Schlosser; *Schriftquellen für Geschichte der Karolingischen Kunst*, Wien 1892; П. Ивановъ: *Една стара рѫкописна книга* — въ „Искра“ IV, 4—8, 1892; описва се Шуменскиятъ дамаскинъ отъ първата полов. на XIX в.; Pératé: *L'Archéologie chrétienne*, Paris 1892; Dr. K. Јиречек: *Споменици Српски* въ „XI Спом. Срп. Краљ. Академије“, Београд 1892).

Гудевъ пише въ споменатата статия, че презъ 1834 и 1837 г. англичанинътъ лордъ Кърцънъ, любитель на старини, обиколилъ македонскитѣ и светогорски обители. Онова, що видѣлъ и събралъ презъ време на своитѣ издирвания, описалъ въ една книга, издадена само въ 50 екз. (Robert Curzon: *Catalogue of materials for writing, early writings on tablets and stones, rolled and other manuscripts and oriental manuscript books*, London 1849). За своитѣ пѫтувания лордътъ пише въ споменатата вече книга *Visits to monasteries in the Levant*. Той видѣлъ български рѫкописи въ следнитѣ обители: св. Варлаамъ (исторична рѫкопись, размѣръ folio, отказали да му я продадатъ), Есфигменонъ — въ Света-Гора (между славянскитѣ рѫкописи забележилъ едно евангелие, което съдържало образи на евангелиститѣ; написано било съ едри букви и му се сторило „извънредно старо“), Хилендаръ (не видѣлъ ни една особно стара рѫкопись), Дохарионъ (150 пергаментни рѫкописи, между които една българска — размѣръ folio) и св. Павелъ (обительта била „основана отъ Константина Банкобано, влашки войвода“). Въ библиотеката на последната обитель имало до 250 сръбски и български рѫкописи. Отъ тѣхъ 2 били за забелязване. Първата представяла четириевангелие въ размѣръ folio, съ уставно писмо и „изящно украсени изображения въ началото на всѣки евангелистъ; единъ голѣмъ и любопитенъ портретъ на нѣкой патриархъ се намира въ края; всичкитѣ препинателни знаци сѫ златни; много думи сѫ писани сѫщо тъй съ златно мастило. Рѫкописьта е прелестна“. Втората била пакъ четириевангелие, съ уставно писмо; „тази рѫкопись е цѣлата — отъ начало, та до край — изпълнена съ илюминации (цвѣтни изображения). Никѫде на Изтокъ не можахъ да видя подобна книга. Азъ щѣхъ безъ малко да падна отъ стълбата, дето се бѣхъ покачилъ, когато открихъ единъ толкова необикновенъ

томъ“. Игуменътъ му подарилъ тия две ржкописи и друга една, което го извънредно зарадвало. На 1 л. отъ споменатия *Каталогъ* лордътъ пресмѣта, че старинитѣ въ библиотеката му стрували около 5000 англ. лири (284 предмета); само № 153 (илюстрованото отъ край до край четириевангелие) струвало 1000 лири. Следъ смъртьта на Кърцъна тая ржкопись преминала у наследника му, лордъ Зауча, който я пренесалъ въ Британския музей.

Споредъ описанието на Кърцъна, ржкописьта съдържа „нѣколко стотинъ изображения, украсени съ злато и багри и представящи разни случки изъ живота и чудесата на нашия Спаситель. Много редове и части отъ страници сж написани съ злато, малинова и ясносиня багра. Заглавията на всѣки отъ евангелиститѣ сж изящно украсени въ византийски стилъ съ единъ видъ уводна виньетка, която прилича на изписани прозорни стъкла“. Любопитно е това опредѣляне на цвѣтнитѣ заставки, уприличени отъ лорда на стъклописни орнаменти. Но особна цена придава той на самитѣ миниатюри: „трудно би било въ една книга, какъвто и да бжде сжщественият ѝ предметъ, да се даде по-точенъ изгледъ на облѣклото, обноскитѣ и обичаитѣ на страната, отдѣто е произлѣзла тя; а тукъ сж изобразени всички занаяти: изображенията представятъ и обѣди, и лодки, и кжщи, както и битки, шествия, църкви и други нѣща, които се обикновено намиратъ въ стари ржкописи съ илюминации. Първитѣ 2 страници съдържатъ портретитѣ на Иванъ Александра . . ., Теодора . . . новопокръстената царица . . ., Иванъ . . . тѣхния синъ, и Иванъ . . . нейния синъ, на Константина Деспотъ, зеть на . . . Иванъ Александра, и на 3 княгини, всичко 8 лица. Тѣ всички сж изобразени въ цѣлъ ръстъ, високи около 8 унции, облѣчени въ царски дрехи съ аленъ цвѣтъ; царьтъ е въ пълната премѣна на византийски императоръ, носещъ на главата си корона, като оная, що се пази въ императорското съкровище въ Виена“. Датата на ржкописьта е отбелязана въ края — **ѕ҃. ѡ҃. ѯ҃. д҃.**, индиктъ **ѳ҃**, сиречь 1356. На л. 272 и 273 се посочва, че ржкописьта е приготвена отъ инока Симеона, по заповѣдь на царь Иванъ Александра: „Писа се тоя животворенъ изворъ на новата благодать, на пресладкото Христово учение . . ., нареченъ четириблаговестникъ, не само съ външенъ шаръ или злато, или съ пресуканъ висонъ, или съ камъкъ и бисеръ украсяванъ, но и съ вжтрешно излияние на божественото слово . . . Като съкровище, скрито въ сърдечната нива, щомъ го потърси, намери го благовѣрниятъ и христолюбивъ, превисокиятъ и самодържецъ царь Иванъ Александъръ“ (ср.: *Сборн. за народ. умотв.* VII 164). Сетне се казва, че по негова именно заповѣдь била преведена книгата „отъ елински словеса на нашъ славянски слогъ“, отвънъ била обкована съ „златни дъски“, а извжтре — украсена съ животворни образи на Владиката и на Неговитѣ славни ученици“; живописци я украсили майсторски (**хждожнѣ**) „съ свѣтли шарки и злато“. Добавката свършва тъй:

Лѣтоу текѫщоу ѕѡзд҃ индіктa ѳ: ∽

† Рабжеӷнамоегоцрѣ, писавъıнсиѫкнигѫ, сїмѡнъмнинарицаетса: ∽

Д-ръ Гудевъ описва всички заставки и миниатюри, които украсяватъ ръкописьта (Сборн. за народ. умотв. VII 166—223; VIII 137—147).

Между работитѣ отъ занимаващата ни область, излѣзли презъ следнитѣ две години, трѣба да се отбележи книгата на S. J. Stephan Beissel: *Vaticanische Miniaturen. Quellen zur Geschichte der Miniaturmalerei.* Mit 30 Taf. in Lichtdruck (Freiburg i. B. 1893), тая на Стојан Новаковић: *Први основи словенске књижевности међу балканским словенима* (Београд 1893), Вондраковото издание на Клоцовия паметникъ (Dr. Václav Vondrak: *Glagolita Clozův,* se třemi světlotiskovými přílohami, v Praze 1893), двата труда на В. М. Истринъ: *Александрія русскихъ хронографовъ* (М. 1893) и *Замѣчанія о составѣ Толковой Палеи* (въ „Изв. отд. рус. яз. и слов. Импер. Акад. наукъ" II), изследването на В. А. Яковлевъ: *Къ литературной исторіи древнерусскихъ сборниковъ* (Опытъ изслѣдованія „Измарагда", 1893), известната работа на Д. Ѳ. Бѣляевъ: *Ежедневные пріемы Византійскихъ царей и праздничные выходы ихъ въ храмъ св. Софіи въ IX—X вв.* (въ „Записки Импер. Рус. Археол. Общ.", т. VI, новая серія, СПб. 1893, съ 11 таб.; вж. и отд. изд.: *Byzantina,* I—II), изследването на В. Мочульскій: *Слѣды народной Библіи въ славянской и въ древнерусской письменности* (Одесса 1893), уводната работа на A. Riegl: *Stilfragen* (Grundlegung zu einer Geschichte der Ornamentik, Berlin 1893), М. Г. Попруженко: *Къ исторіи литер. дѣят. въ Сербіи XV вѣка. „Книги Царствъ" въ собр. рукоп. библ. Импер. Новороссійс. универс.,* Одесса 1894; статийката на С. Аргировъ: *Единъ бълг. ръкописъ отъ XVII в. въ Пражкия музей* (София 1894, взето отъ кн. XLIV на „Период. списание"), значителнитѣ трудове на Charles Diehl: *L'art byzantin dans l'Italie méridionale* (Paris 1894), Heinrich Detzel: *Christliche Ikonographie I—II* (Freiburg in B. 1894—1896), Л. Н. Петровъ: *Апокрифическое пророчество царя Соломона о Христѣ, находящееся въ простр. житіи св. Константина философа, по списку XIII вѣка* („Памятн. Древней Письменности" CIV, 1894), Ferd. Noack: *Die Geburt Christi in der bildenden Kunst bis zur Renaissance* (Darmstadt 1894), както и речьта на А. И. Соболевскій: *Южнославянское влияніе на русскую письменность въ XIV—XV вѣкахъ* (СПб. 1894). Последната работа допълва донѣкъде положенията, установени отъ Буслаева. Соболевски (вж. още *Переводная литература Москов. Руси XIV—XVII вѣковъ,* СПб. 1903) сравнява типичнитѣ руски ръкописи отъ срѣдата на XIV в. съ тия отъ срѣдата на XV и стига до любопитни изводи, важни за историята на нашата ръкописна орнаментика. Първитѣ ръкописи се пишатъ или съ уставъ, или съ руски, старъ полууставъ („старшій, чисто русскій полууставъ"), а другитѣ — съ новъ („младшій

полууставъ“); едното писмо приема йотувано *є* или го замѣня съ главно *е*, наведено къмъ началото на реда; другото не употрѣбя йотувано *є*, а го замѣня все съ главно *е*, било право, било наведено къмъ края на реда; освенъ това, уставътъ и стариятъ полууставъ често приематъ буква *у* следъ съгласнитѣ (и то безъ *о*, като чисто *у*) и не употрѣбятъ ижица; новиятъ полууставъ, напротивъ, употрѣбя навредъ *оу* и ижица (*ѵ*). Буквата *ы* се пише въ устава като ъı, а въ новия полууставъ — като *ы*. Още по-ясна е разликата въ орнаментитѣ. Уставътъ и стариятъ полууставъ често боравятъ съ заставки и началки, изпълнени въ чудовищенъ стилъ съ киноваръ или багри, а новиятъ полууставъ се придружава отъ геометриченъ орнаментъ (пресичащи се окрѫжности или крѫговидни фигури), или отъ растителенъ, дето се явява — редомъ съ киновара и багритѣ — и злато, па дори (по-рѣдко) и сребро. Има разлики и въ правописа. Има и въ езика. Църковнославянскиятъ езикъ по рѫкописитѣ отъ срѣдата на XIV в. изобилствува съ общоруски и мѣстни особици, а тоя въ рѫкописитѣ отъ срѣдата на XV в. сякашъ избѣгва русизмитѣ, но затова пъкъ внася стари и по-късни българизми. Като съпоставя рускитѣ рѫкописи отъ срѣдата на XV в. съ южнославянскитѣ отъ XIV—XV в., ученията намира между тѣхъ „поразително сходство“: „нашиятъ новъ полууставъ въ различнитѣ си видове е сходенъ съ южнославянския до най-дребни подробности; придружаващиятъ го орнаментъ е тъждественъ съ тоя, що се явява наредъ съ южнославянския полууставъ; правописътъ на нашитѣ рѫкописи отъ срѣдата на XV в. представя отразъ отъ тоя на южнославянскитѣ (по-точно: на срѣднобългарскитѣ), а езиковнитѣ имъ особици — отразъ на тия у срѣднобългарския езикъ; най-сетне, нашитѣ текстове отъ срѣдата на XV в. сѫ просто преписи отъ южнославянскитѣ отъ XIV—XV в. Явно е, че между срѣдата на XIV в. и тая на XV руската писменость е подпаднала подъ много силното влияние на южнославянската и накрай се е покорила на това влияние“. Причината на това явление Соболевски намира въ усилилитѣ се сношения на Русия съ Цариградъ и Света Гора. „Както се знае, руската книжнина е получила началото си отъ южнославянската (старобългарската) и първитѣ ѝ паметници, съ малко изключения, сѫ просто преписи („не болѣе какъ списки“) отъ южнославянскитѣ“; следъ като гърцитѣ покорили България, живитѣ сношения между руси и южни славяни ослабнали, а сетне се комахай прекѫснали. Двѣтѣ сродни книжнини започнали независимъ животъ, всѣка за себе. Преводитѣ отъ гръцки въ Русия презъ XI—XIII в. и оригиналнитѣ съчинения на рускитѣ писатели отъ онова време останали едва ли не досущъ неизвестни на южнитѣ славяни; па и онова малко, преводно и оригинално, що се появило у южнитѣ славяни презъ XII—XIII в., не преминало на време въ Русия. Тъй въ началото на XIV в. у двѣтѣ книжнини се натрупало яко много несподѣлено. Краятъ на XIII в. и първата половина на XIV били неблаго-

приятни за руската книжнина, но въ южнославянската именно тогава настѫпило оживяване — и то голѣмо: старитѣ преводи отъ грѫцки били справени съ първообразитѣ и подхвърлени на прегледъ и поправка (текстове отъ свещ. писание, творби на светитѣ отци, жития и лѣтописи); явили се нови преводи отъ грѫцки (богослужеб. пѣснопѣния, съчинения на светитѣ отци, свѣтски повести); най-сетне, появили се и нѣкои, макаръ и сравнително малко, оригинални трудове на южнославянски автори (жития). Макаръ че се знае много малко за южнославянскитѣ книжовници, Соболевски намира основания да твърди, че главнитѣ отъ тѣхъ живѣли и работили не въ южнославянскитѣ земи, а въ Цариградъ и Света Гора, дето по обителитѣ имало богати библиотеки, па можело да се намерятъ и всички удобства за книжовна дейность. Около срѣдата на XIV в. Русия почнала да се сношава съ Цариградъ и Света Гора по-живо отъ напредъ: нарасло числото на рускитѣ поклонници, а въ цариградскитѣ обители се образувало малко заселище отъ руси-иноци, които влѣзли въ деятелни сношения съ южнославянското (българско) заселище.Руситѣ вземали отъ българитѣ книги, преписвали гѝ и пращали преписитѣ въ бащинията си, а отъ своя страна пъкъ давали на българитѣ неизвестни тѣмъ руски текстове и се грижели да ги свѣряватъ съ грѫцкитѣ първообрази. Навѣрно, въ това време се е засилило и руското заселище въ Света Гора, макаръ че то се по-малко интересувало отъ книжовна работа, та не оставило нѣкакви особни следи. И светогорцитѣ-руси се сношавали съ южнитѣ славяни тамъ, „но не съ всички, а само съ българитѣ“; нѣкои сръбски преводи и първообрази отъ XIV в. и началото на XV, намиращи се въ Света Гора, останали незнайни за руситѣ, а други минали у тѣхъ презъ българска рѫка. Вънъ отъ това, въ самата Русия се явили южнославянски изселници: „митрополитъ Киприанъ, живѣлъ — преди да отиде въ Русия — въ цариградскитѣ и светогорски обители, и любитель на книжовна работа“, митрополитъ Григорий Цамблакъ, неговъ сродникъ, „полубългаринъ-полусърбинъ, живѣлъ до тогава и въ Света Гора, и въ Сърбия, и въ Молдавия, голѣмъ любитель на книжовна работа“, и Пахомий Логотетъ, инокъ-светогорецъ, „полупобългарилъ се сърбинъ“, отначало простъ писарь въ Троицката лавра, а после „една отъ книжовнитѣ знаменитости на североизточна Русия отъ срѣдата на XV в.“. Макаръ че за тѣхната дейность по преноса на южнославянски текстове въ Русия се знае малко, Соболевски твърди съ увѣреность, че тѣ отишли тамъ „не съ празни рѫце“; въ Русия се намира, за примеръ, Киприановата *Лѣствица*, писана отъ него въ Студийската обитель презъ 1387 г., преди да се пресели за винаги въ Русия.

Презъ 1895 С. Л. Пташицкій и А. И. Соболевскій издаватъ сбирка снимки отъ славянски старопечатки, въ които се виждатъ следитѣ, оставени отъ рѫкописния орнаментъ (вж. *Сборникъ снимковъ съ славяно-русскихъ старопечатныхъ изданiи*, ч. I: XV и XVI в.; ч. II:

XVII в., СПб. 1895), Е. К. Рѣдинъ обглежда миниатюритѣ въ арабското апокрифно евангелие (вж. *Миніатюры апокрифическаго арабскаго Евангелія дѣтства Христа,* съ изобр. — въ „Зап. Импер. Рус. Археол. Общ.“, VII, новая серія, СПб. 1895), Тиканенъ изучва срѣдновѣковнитѣ илюстрации по псалтиритѣ (J. J. Tikkanen: *Die Psalter-illustration im Mittelalter,* Helsingfors 1895), А. А. Павловскій разглежда образитѣ на евангелиститѣ (вж. *Къ вопросу объ изображеніяхъ Евангелистовъ* — въ „Зап. Импер. Рус. Археол. Общ.“, т. VII, новая серія, СПб. 1895); не сѫ лишени отъ значение и трудоветѣ на В. М. Истринъ: *Сказаніе объ Индѣйскомъ царствѣ* (въ „Древности, Труды славян. коммиссіи Императ. Москов. Археол. Общ.“, М. 1895, I, стр. 1—75, съ 2 фототип.), А. В. Михайловъ: *Къ вопросу объ Учительномъ Евангеліи Константина, епископа Болгарскаго* (пакъ тамъ, стр. 76—133), М. Сперанскій: *Апокрифическіе тексты* (М. 1895), Hartel & Wickhoff: *Die Wiener Genesis* (Wien 1895) А. Александровъ: *Служба св. Кириллу, учителю славянскому* (по рукоп. рус. Пантелеимонов. монаст. на Аѳонѣ — въ „Памятн. Древн. Письменности“ CVII), П. Д. И.: *Литературныя сокровища въ главныхъ библіотекахъ Востока* (въ „Христ. Чтеніе“ 1895, ноябрь-декабрь, 578—581), В. М. Ундольскій: *Климентъ епископъ Словѣнскій* (въ „Чтенія въ Имп. Общ. ист. и древн. рос. при Москов. универс“. I, 1895), Архіеп. Антоній: *Изъ исторіи христіан. проповѣди.* Очерки и изслѣдованія, изд. 2-е (СПб. 1895), S.: *Кіевскій митропол. Григорій Цамблакъ.* Очеркъ его жизни и дѣятельности (въ „Богослов. Вѣстникъ“ 1895, іюль 52—72, авг. 157—199), Архим. Нићифор Душић: *Књижевни Радови* (Београд 1895, I—IV), Spir. Lambros: *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos* (Cambridge 1895) G. Schlumberger: *Mélanges d'archéologie byzantine*(Paris. 1895), Schultze: *Archäologie der altchristlichen Kunst* (München 1895), Е. Ѳ. Карскій: *Особенности письма и языка Мстислав. Евангелія* (Варшава 1895), Kraus: *Geschichte der christlichen Kunst* (2 Bde, Freiburg in B. 1895—1897), Л. Милетичъ: *Повѣсть за падението на Цариградъ въ 1453 год.* (въ „Сборн. за нар. умотв.“ XII, София 1895; описватъ се три дамаскина и се посочва книжнина по предмета), E. Bertaux: *Les arts de l'Orient musulman dans l'Italie méridionale* (въ „Mélanges d'archéologie et d'histoire“ publiés par l'École de Rome XV, 1895), Д. Илковъ: *Нѣколко паметници отъ Рилския монастиръ* (въ „Сборн. за нар. умотв.“ XII, София 1895; даватъ се сведения за панегирика, писанъ — споредъ Неофита Рилецъ — отъ Владиславъ Граматика; въ приведенитѣ отъ Илкова *Нѣколко исторически бележки отъ о. Неофита* самъ Неофитъ пише за два панегирика; вж. стр. 627—628), Д. Цухлевъ: *Духовно-литературниятъ животъ на българския народъ при царь Симеона* (пакъ тамъ; сочи се запазената книжнина отъ Симеоново време по преписи и се даватъ сведения за мѣстата, кѫдето се намиратъ рѫкописитѣ; вж. стр. 561—614), С. Аргировъ: *Люб-*

лянскиятъ бълг. ржкописъ отъ XVII в. (въ „Сборн. за народ. умотв." 1896), П. А. Сырку: *Рукописные проложеные отрывки въ собр. Шафарика* (СПб. 1896), Л. Милетичъ: *Нови влахобълг. грамоти отъ Брашовъ* (въ „Сборн. за народ. умотв." XIII, 1896), В. Кжнчевъ: *Новонайдени охридски старини* (пакъ тамъ), Е. Карановъ: *Паметници отъ Кратово* (пакъ тамъ), Sava Chilandarec: Rukopisy a starotisky Chilandarské (Praha 1896) и Е. Рѣдинъ: *Сирійскія рукописи съ миніатюрами Парижской Національной библіотеки и Британскаго музея,* М. 1896). Съ грижи и средства на сръбския краль Александъръ презъ 1897 биде издадено по фототипенъ начинъ *Мирославовото евангелие;* изданието е великолепно; за съжаление, у насъ не е направено още нищо, което да му съперничи, макаръ че отъ българска ржка сж останали много по-хубави ржкописи (вж. *Еванћелие великославнаго кнеза Мирослава сына Завидина, писа грѣшны Глигорие дињкъ,* Београд 1897). Популярната *Исторія искусствъ* отъ П. П. Гнѣдича (т. I—III, СПб. 1897; вж. 3 изд. — 1906), като повтаря установени вече отъ рускитѣ изследвачи положения, привежда и редица орнаментни образци — черни и цвѣтни. Въ сжщата година се яви у насъ бележката на Григора Д. Начовичъ: *Лѣтописъ на Иоанъ Александра* (София 1897), дето има кжсо описание на *Манасиевата лѣтописъ.* До началото на 1901 книжнината по въпроса се е обогатила, между другото, съ следнитѣ по-важни трудове: Н. И. Петровъ: *Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ* (ч. I—II, Кіевъ 1897); М. Г. Попруженко: *Синодикъ Царя Бориса* (Одесса 1897); князь Г. Г. Гагаринъ: *Собраніе византійскихъ, грузинскихъ и древне-русскихъ орнаментовъ и памятниковъ архитектуры* (СПб. 1897); V. Jagić: *Evangelium Dobromiri* (Wien 1898); К. Радченко: *Религіозное и литературное движеніе въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ* (Кіевъ 1898); Haseloff: *Codex purpureus rossanensis* (Berlin-Leipsig 1898); П. Сырку: *Время и жизнь патріарха Евѳимія Терновскаго* (СПб. 1898, съ хубава глава за нашата книжнина въ Иванъ Александрово време, дето става дума за миниатюритѣ на *Кърцъновото евангелие* и на *Манасиевата лѣтописъ);* А. И. Яцимирскій: *Славянскія рукописи Нямецкаго монастыря въ Молдавіи* (въ „Древности", М. 1898, т. II, стр. 1—109), отъ сжщия: *Изъ славянскихъ рукописей, тексты и замѣтки* (I—V, М. 1898); хелиогравюрното издание на *Реймското евангелие* (Louis Leger: *L'Évangéliaire Slavon de Reims Dit: Texte du Sacre, édition fac-simile en héliogravure,* Reims-Prague 1899); А. И. Яцимирскій: *Мелкіе тексты и замѣтки по старинной славянской и русской литературѣ* (I—XX, СПб. 1899; XXI—XL, СПб. 1902); популярното издание на графъ М. Толстой и Н. Кондаковъ: *Русскія древности въ памятникахъ искусства* (I—VI, СПб. 1899 и сл.); П. Н. Милюковъ: *Христіанскія древности Западной Македоніи* (въ „Извѣстія Русскаго Археолог. Инстит. въ Константинополѣ", София 1899), Н. И. Петровъ: *„Типикъ" о церковномъ и о настѣнномъ*

письмъ епископа Нектарія изъ сербскаго града Велеса, 1599 года, и значеніе его въ исторіи русской иконописи (въ „Зап. Импер. Рус. Археол. Общества“, СПб. 1899, т. XI, 1—2, новая серія); преводътъ на Иречековата книга *Княжество България* (2 ч.: I — *Българска държава* и II — *Пѫтувания по България,* прев. Ек. Каравелова и Ст. Аргировъ, Пловдивъ 1899); А. А. Шахматовъ: *Древне-болгарская Энциклопедія X вѣка* (въ „Византійскій Временникъ“ 1899); Karol Glaser: *Zgodovina Slovenskoga Slovstva* (Ljubljana 1899); Vj. Klaić: *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća* (sv. I—II, Zagreb 1900); Marucchi: *Elements d'archéologie chrétienne* (t. I—III, Rome 1900); E. Gélis-Didot & Laffillée: *La peinture décorative en France du XIe au XIIe siècle* (Paris 1900); Collon: *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de Tours* (t. I—II, Paris 1900); Е. Спространовъ: *Описъ на рѫкописитѣ въ библ. при св. Синодъ на бълг. църква въ София* (София 1900); А. Соболевскій: *Церковно-славянскіе тексты моравскаго происхожденія* (Варшава 1900); П. А. Владиміровъ: *Древняя русская литература Кіевскаго періода XI—XIII вѣковъ* (Кіевъ 1900); Б. Цоневъ: *Рѫкописната сбирка въ Рилския монастиръ* (въ „Български Прѣгледъ“ VI 10, 1900 г., стр. 89—96; вж. още Л. Милетичъ: *Славянскитѣ рѫкописи въ библиот. на Рилския монастиръ* — въ „Библиотека“, прил. на „Църков. Вѣстникъ“ IV—VI, год. II, София 1902, стр. 141—172; Е. Спространовъ: *Описъ на нѣколко рѫкописа отъ библиотеката при св. Синодъ на Бълг. църква въ София* — пакъ тамъ, кн. I—II; отъ сѫщия — *Описъ на рѫкописитѣ въ библиотеката на Рилския монастиръ,* София 1902) и др.

Единъ отъ споменатитѣ учени, А. И. Яцимирскій, напечата презъ февруари 1901 въ сп. „Искусство и Художественная Промышленность“ (год. III, № 4) статия, озаглавена *Старинное Румынское Искусство.* Тамъ се изтъква фактътъ, че старобългарската рѫкописна украса е засегнала съ своето силно влияние не само славянскитѣ народи, а и ромѫнцитѣ, които сѫ си отначало служили съ наше писмо. А. И. Яцимирски пише: „Цѣлата си писменость, като се почне отъ книжовнитѣ произведения и се свърши съ техниката на писането и орнаментуването, ромѫнцитѣ получили, преди всичко, непосрѣдно отъ българитѣ, въ време на второто българско царство или на ромѫно-българската империя, а отпосле не е минало, разбира се, безъ светогорско, сръбско и дори руско влияние“. Въ по-ститѣ молдавски рѫкописи се среща тератоложкиятъ орнаментъ. Заставкитѣ се състоятъ отъ разни образи на чудовищни звѣрове, фантастично преплетени въ остроумна везеница, кръстосани съ осукани ивици, сплетени съ мрежи или свързани съ змии. Типичниятъ орнаментъ, както го опредѣля Яцимирски, най-добриятъ познавачъ на ромѫнската стара писменость, борави тукъ съ харпии, василиски, дракони, грифони, химери, аспиди и други фантастични влѣчуги; всрѣдъ правоѫгълника на заставката стоятъ съ лице единъ къмъ другъ два лъвоподобни

звѣра; огромнитѣ имъ езици, силно стилизувани и завити нѣколко пѫти, имъ придаватъ нѣщо свърхестествено; преднитѣ имъ лапи се облѣгатъ на единъ отъ напрѣчницитѣ въ сложната рисунка на цѣлата заставка, а заднитѣ нозе и опашката се преплитатъ съ други орнаментни ивици, та образуватъ пъстра и оригинална рисунка, забъркана съ ремъци, чудовищни птици, змийски опашки, хаотични извивки и вѫзли. Що се отнася до обагрюването, въ тия рѫкописи се предпочитатъ киноварътъ и синьото. Самъ Буслаевъ твърдѣше, че влахомолдавската орнаментика се явява чакъ въ XV в. — и то изведнажъ, въ най-високия си развой, като изященъ стилъ; очевидно е, че тя съставя не самостойна рожба на ромѫнското изкуство, а творба на „по-късенъ периодъ, чиято предходность трѣба да се търси въ българската и сръбска писменость“.

Всички, които сѫ изучвали славянскитѣ рѫкописи, намиратъ въ тѣхъ — освенъ чисто византийскитѣ елементи — и вноски отъ нѣкакви чужди извори. Паралели на тия мотиви сѫ били сочени — кога въ персийското изкуство, кога — въ романското; Виоле Льодюкъ дори, както видѣхме, ги намира чакъ въ Индия и Африка. Въпросътъ — кѫде да се дири изворътъ на тия вноски: на Западъ ли, или на Изтокъ — биде подигнатъ въ най-решителна форма отъ Йосефа Счиговски въ книгата му *„Изтокъ или Римъ?“*, излѣзла въ началото на сегашния вѣкъ (J. Strzygowski: *Orient oder Rom?* Leipzig 1901); за мненията по тоя въпросъ ще говоря по-нататъкъ. Презъ сѫщата година излѣзоха и други значителни книги; ще спомена следнитѣ: Полихроній Сырку: *Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеніи болгаръ и сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ. Житіе св. Николая Новаго Софійскаго по единственной рукописи XVI вѣка* (СПб. 1901); Љубомир Стојановић: *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске краљевске Академије* (Београд 1901 година); Г. А. Ильинскій: *Грамота царя Іоанна Асѣня II* (въ „Изв. Рус. Археол. Инст. въ Константинополѣ“, т. VII, вып. 1, Софія 1901); J. Thibaut: *Étude de Musique Byzantine* (пакъ тамъ, т. III, Софія 1898, и т. VI. вып. 2—3, 1901); Б. В. Фармаковскій: *Византійскій пергаменный рукописный свитокъ съ миніатюрами и т. д.* (пакъ тамъ, т. VI, 2—3, Софія 1901); Д. В. Айналовъ: *Эллинистическія основы византійскаго искусства* (въ „Зап. Импер. Рус. Археол. Общ.“, т. XII, 3—4, новая серія, СПб. 1901, съ 4 табл.); графъ А. А. Бабринскій: *Кіевскія миніатюры XI в. и портретъ князя Ярополка Изяславича въ псалтырь Егберта, архиеп. Трирскаго* (пакъ тамъ); Molinier: *Histoire générale des arts appliqués à l'industrie* (I—II, Paris 1901); A. Venturi: *Storia dell'arte italiana* (Milano, почнала да излиза отъ 1901); Omont: *Peintures du manuscrit grec de l'Évangile de Saint-Mathieu* („Monuments Piot“ VII, Paris 1901); А. Соболевски: *Епископъ Константинъ* (въ „Сборн. за нар. умотв.“ XVIII, София 1901); Д. Мариновъ: *Димитри Кантакузинъ* (пакъ тамъ); отъ сѫщия *Іеромонахъ Іосифъ Брадати* (пакъ

тамъ, дава сведения за дамаскинитѣ); Е. Спространовъ: *Материали по историята на Рилския манастиръ* (пакъ тамъ, пише за панегирика на Владиславъ Граматика); М. Сперански: *Единъ югославянски прѣводъ отъ „Завѣтитѣ на дванадесетьтѣ патриарси“* (пакъ тамъ); Emil Kalužniacki: *Aus der panegyrischen Literatur der Südslaven* (Wien 1901); отъ сѫщия — *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius 1375—1393* (Wien 1901) и др.

На миниатюритѣ въ *Манасиевата лѣтопись* (въ Ватиканската сбирка) се спрѣ В. В. Стасовъ въ книгата си *Миніатюры нѣкоторыхъ рукописей византійскихъ, болгарскихъ, русскихъ, джагатайскихъ и персидскихъ,* излѣзла презъ 1902 год.. Тамъ се даватъ рисунки съ черно — снимки отъ началки и миниатюри—и нѣколко цвѣтни таблици, изпълнени хромолитографно, по акварелни преписи отъ миниатюритѣ на ржкописьта, работени отъ Котарбински. Стасовъ се сили да установи, че илюстрациитѣ на *Манасиевата лѣтопись* сѫ изпълнявани отъ нѣколцина българи художници, които сѫ вѣрно отразили бита на съвременната тѣмъ епоха. Макаръ че нѣкои отъ изводитѣ на изследвача подлежатъ на оспорване (това направи, както ще видимъ, отсетне Кондаковъ), книгата му е важна и заслужва да се проучи. Оттогава насамъ почнаха да се явяватъ, редомъ съ описитѣ, бележкитѣ и приноситѣ, все по-обемни трудове по византийското и славянско изкуство; въ повечето отъ тѣхъ се отдѣля мѣсто и на ржкописната украса, особно — на миниатюритѣ. Отъ изобилната книжнина ще посоча само най-важното: Ch. Diehl: *Justinien* (Paris 1902), Omont: *Fac-similés des miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale du VIe au XIe siècle* (Paris 1902), Љуб. Стојановић: *Стари српски записи и натписи* (I—III, Београд 1902—1905), Романъ Брандтъ: *Григоровичевъ паримейникъ* (съ дополн. и разночтеніями изъ Лобковскаго и др. паримейниковъ — въ „Чтенія въ Импер. Общ. исторіи и древностей Россійскихъ при Москов. универ.“ за 1900 и 1901 г., М.), Ulisse de Nunzio: *Alcune pagine di storia bulgara secondo le note del traduttore slavo di Constantino Manasse* (Bessarione VII vol. III, 1902 — на табл. I—VI снема миниатюри отъ Витиканския преписъ на *Манасиевата лѣтопись),* Н. П. Кондаковъ: *Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ* (съ 49 фототип. и 103 рисун. (въ текстѣ, Изд. Импер. Акад. Наукъ, СПб. 1902), А. Шоповъ: *Евлия Челеби*) въ „Период. Спис.“ XIII, 62, София 1902, стр. 161—194; превежда нѣкои мѣста отъ V т. на пѫтописа, издаденъ на турски), Émile Mâle: *L'art religieux du XIII-e siècle en France* (Paris 1902), Heitz von Schreiber: *Biblia pauperum* (Ausgabe in 50 Darstellungen aus der Bibliothèque nationale zu Paris, Strassburg 1902), Dom Cabrol: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* (Paris, почва да излиза отъ 1903), А. П. Стоиловъ: *Прѣгледъ на славянскитѣ ржкописи въ Зографския мънастиръ* (въ „Библиотека“ — прил. на „Църк. Вѣстн.“ VII—IX, стр. 117—160, Писаревъ: *Древнерусскій орнаментъ* (СПб. 1903), G. Millet: *La*

collection chrétienne et byzantine des Hautes-Études (Paris 1903), Н. П. Кондаковъ: *Зооморфическіе инициалы греческихъ и глаголическихъ рукописей X—XI столѣт. въ библіотекѣ Синайскаго монастыря* (съ 8 табл., 1903), J. Strzygowski: *Seidenstoffe aus Aegypten im Kaiser-Friedrich-Museum. — Wechselwirkungen zwischen China, Persien und Syrien in spätantiker Zeit* (въ „Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen“, Berlin 1903), П. А. Сырку: *Матеріалы для исторіи дипломатики и сфрагистики въ Болгаріи въ XIII—XIV вѣкахъ* (СПб. 1903), проф. А. И. Соболевскій: *Переводная литература Московской Руси съ XIV по XVII вѣковъ*, библіографическіе матеріалы (СПб. 1903), А. Новицкій: *Исторія русскаго искусства съ древнѣйшихъ временъ* (М. 1903, т. I—II; компилативна работа, съставена по добри научни изследвания), В. Н. Златарски: Житіе и жизнь преподобнаго отца нашего Ѳеѡдосїа иже въ Трънове постичьствовавшаго, съписано светѣйшимь патрїархѡмь Кѡнстантїна града кѵрь калистѡмь (София 1904), Bertaux: *L'art dans l'Italie méridionale* (Paris 1904), Perdrizet & Chesnay: *La métropole de Serrès* („Monuments Piot“ X, Paris 1904), М. Сперанскій: *Славянская Метафрастовская минея-четья* (въ „Изв. Импер. Акад.“ IX 4, 1904), J. Strzygowski: *Koptische Kunst* (Wien 1904), А. И. Яцимирскій: *Григорій Цамблакъ* (Очеркъ его жизни, административной и книжной дѣятельности, 1904), Г. Ильинскій: *Объ одномъ Аѳонскомъ Служебникѣ въ Погодинскомъ древнехранилищѣ Импер. Публич. библіотеки* (Варшава 1904, отпечатка отъ „Русскій Филологич. Вѣстникъ“, т. LII), К. Ѳ. Радченко: *Замѣтки о пергаменномъ сборникѣ XIV вѣка Вѣнской придв. библіотеки* (СПб. 1904), Н. П. Кондаковъ: *Иконографія Господа Бога и Спаса нашего Іисуса Христа* (СПб. 1905), Heinrich Bergner: *Handbuch der kirchl. Kunstaltertümer in Deutschland* (Leipzig 1905), А. И. Яцимирскій: *Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библиотекъ* (въ „Сборникъ Отд. Русскаго яз. и Словесности Импер. Акад. Наукъ“ LXXIX, СПб. 1905), В. И. Сизовъ: *Миніатюры Кенигсбергской лѣтописи*, археолог. этюдъ (въ „Изв. Отдѣл. Русс. языка и словесн.“, т. X, кн. 1, 1905), Л. Милетичъ: *Кесийки отъ пергаментни ръкописи* (въ „Периодическо Списание“ LXVI, 1905 год.), отъ сѫщия — *Интересенъ срѣднобългарски паметникъ отъ XIII вѣкъ* (пакъ тамъ: описва *цвѣтния и постния триодъ* въ Хлудовската московска сбирка при Николската обитель, въ описа на А. Поповъ № 113) и др.

Презъ 1905 почна да излиза капиталното съчинение *Histoire de l'Art depuis les premiers temps chrétiens jusqu'à nos jours* подъ редакцията на André Michel (t. I: 1—2, t. II: 1—2, Paris 1905—1906); въ първитѣ два тома се дава историята на византийското, романско и готично изкуство; за голѣмо съжаление, славянски материали токуречи не сѫ използувани въ него — поне въ излѣзлитѣ до сега книги. Година преди това нашето Министерство на Народ. Просвѣта бѣ команди-

ровало въ Римъ проф. Л. Милетичъ и Ант. Митовъ да уговорятъ условията за фототипно възпроизвеждане на *Манасиевата лѣтопись;* преговоритѣ съ управата на Ватиканската библиотека били почнати и прекѫснати, понеже тогавашното министерство отказало да приеме условията, — цената му се видѣла висока (вж. подр. у Л. Милетичъ: *Резултатитѣ отъ научната ми командировка презъ м. септември 1904 година въ гр. Римъ,* София 1905, отпеч. отъ кн. II на „Изв. за командир. на Мин. на Народ. Просв." и А. Митовъ: *Условия за възпроизвеждане на Манасиевата лѣтопись,* София 1905, сѫщо). Все тая година излизатъ и две важни книжки отъ проф. Б. Цоневъ: *Класификация на бълг. книжовни паметници отъ най-старо време до края на XVI в.* (София 1905, отдѣл. отпеч. отъ „Годишникъ на Софийския университетъ за 1904/5 год.") и *Кюстендилско четвероевангеле, срѣднобълг. прототипъ на VI правописна школа* (София 1905, отдѣл. отпеч. отъ „Период. списание", кн. LXVI).

Отъ 1906 наченаха у насъ да се обнародватъ редица рѫкописи подъ общо име *Български старини* (вж. Б. Цоневъ: *Добрѣйшово четвероевангеле, срѣднобългарски паметникъ отъ XIII в.,* съ 5 прил., София 1906; С. М. Кульбакинъ: *Охридская рукопись Апостола конца XII вѣка,* съ 8 табл., София 1907; Л. Милетичъ: *Копривщенски дамаскинъ, новобългарски паметникъ отъ XVIII в.,* съ 6 прил., София 1908; Б. Цоневъ: *Врачанско Евангеле, срѣднобългарски паметникъ отъ XIII в.,* съ 10 табл., София 1904; Л. Милетичъ: *Два български рѫкописа съ гръцко писмо: 1. Недѣлни поучения отъ XVIII в. и 2. Търлиско евангелие отъ 1861 г.,* съ 4 табл., София 1920; Д-ръ Л. Милетичъ: *Свищовски дамаскинъ, новобългарски паметникъ отъ XVIII в.,* съ 11 снимки, София 1923; за украсата на рѫкописьта не става дума). Отъ чуждитѣ книги заслужватъ внимание, между другото, следнитѣ: V. Jagić: *Ein unedierter griechischer Psalmenkommentar,* Jos. Strzygowski: *Die Miniaturen des serbischen Psalters* (въ „Denkschriften d. K. Akademie d. Wissenschaften", philosoph.-historische Klasse, Bd. LII, Wien 1906), Лихачевъ: *Матеріалы для исторіи русскаго иконописанія* (2 т. СПб. 1906), W. Ramsay: *Studies in the history and art of the Eastern provinces of the Roman Empire,* London 1906), М. Н. Сперанскій: *Мостарское (Манойлово) Боснійское евангеліе* (Варшава 1906), В. Н. Перетцъ: *Матеріали до історії україньскої літературної мови* (въ „Записки Наук. Товар. им. Шевченка" LXVII, 1906), *Biblia pauperum* (Deutsche Ausgabe von 1471, Weimar 1906), И. С. Свѣнцицкій: *Опис рукописів Народнаго Дому з колэкції А. Петрушевича* (въ „Україньско-руський Архив" I, 1906), Muñoz: *L'art byzantin à l'exposition de Grottaferrata* (Rome 1906), Е. Спространов: *Бѣлѣжки и приписки по Софийскитѣ черкви* (въ „Сборн. за народ. умотв." XXII—XXIII, София 1906—1907; става дума за рѫкописи и старопечатки, по които има приписки), Hertel & Wickhoff: *Il rotulo di Giosué* (въ „Codices Vaticani" V, Milano 1907), Muñoz:

Il codice purpureo di Rossano, Roma 1907), Dom Leclercq: *Manuel d'archéologie chrétienne depuis les origines jusqu'au VIII-e siècle* I—II, Paris 1907), К. Ѳ. Радченко: *Замѣтки о рукописяхъ, хранящихся въ болгарской митрополіи г Скопья, съ прил. Службы Константину Философу по средне-болгар. списку XIII в.* (СПб. 1907), Ѳ. Успенскій: *Константинопольскій Серальскій Кодексъ Восьмикнижія, съ альбомомъ изъ 47 табл. и съ 6 табл. въ текстѣ* (въ „Изв. Рус. Археол. Инст. въ Константинополѣ", т. XII, Софія 1907), V. Jagić: *Словѣньскаꙗ псалътырь. Psalterium Bononiense* (Berolini MDCCCCVII), Н. В. Лихачевъ: *Лицевое житіе святыхъ благов. князей русскихъ Бориса и Глѣба. По рукоп. конца XV стол.* (СПб. 1907), Hans von der Gabelentz: *Die kirchliche Kunst im italienischen Mittelalter* (Strassburg 1907), П. А. Сырку: *Славянскія и русскія рукописи Британскаго музея въ Лондонѣ* (изд. подъ наблюд. и съ предисл. А. И. Яцимирскаго, СПб. 1908), Д. В. Айналовъ: *Очерки и замѣтки по исторіи древнерусскаго искусства* (въ „Изв. рус. языка и словесн. Импер. Акад. Наукъ", СПб. 1908 и след.). Презъ лѣтото на 1907 година се явиха редъ подлистници въ в. „Дневникъ" отъ рано починалия нашъ художникъ Д. П. Даскаловъ подъ общо заглавие *Орнаментитѣ въ старитѣ български и славянски рѫкописи* (вж. в. „Дневникъ", год. VI, София 1907, юлий, бр. 1807—1812, 1814—1815, 1817—1819, 1821—1822). Тая компилативна работа поддържаше неподкрепения възгледъ, че нашата орнаментика произлизала отъ келтската.

Отъ излѣзлото презъ 1908 г. заслужва да се отбележи още: Йорданъ Ивановъ: *Български старини изъ Македония* (отъ сѫщия излѣзе преди това *Северна Македония*), Émile Mâle: *L'art religieux de la fin du moyen âge en France* (Paris 1908), Hartel & Wickhoff: *Le miniature della Topografia cristiana di Cosma Indicopleuste* (Milano, ed. Stornajolo 1908), Fr. Pastrnek: *Bibliografický soupis literární činnosti prof. V. Jagiće* (въ „Jagić-Festschrift". Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Bellin 1908), А. П. Стоиловъ: *Бѣлѣжки по компилацията на отдавания хрисовулъ на Ивана Калимана I, даденъ на Зографския манастиръ (1192 г.)*, съ рисунка на печата (пакъ тамъ), Louis Leger: *Georges d'Esclavonie, Chanoine pénitencier de la cathédrale de Tours au XIV—XV-me siècle* (пакъ тамъ, говори за славянски обяснения по нѣкои рѫкописи), М. Сперанскій: *Слово Ильи трудолюбиваго* (пакъ тамъ; за сборника № 104 въ Бѣлград. народ. библиотека отъ края на XIV в.), П. А. Лавровъ: *Къ вопросу о времени изобрѣтенія письменъ и перевода священнаго писанія* (пакъ тамъ; за *Хилендарската рѫкопись* № 329 у Сава, а въ второто издание на *Описа* — № 482), Ю. А. Яворскій: *Малорусскій отрывокъ Измарагда XVII в.* (пакъ тамъ; изнася една отъ рѫкописитѣ въ Митропол. Църков.-Археолог. музей въ Лвовъ, № 42. Q), А. А. Шахматовъ: *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ* (СПб. 1908, отпеч. отъ „Лѣтописи занятій Императ. Археографич. Коммиссіи" XX).

Йорданъ Ивановъ (*Български старини изъ Македония*, София 1908) сѫщо описа нѣкои рѫкописи, като се спрѣ и на декоративната имъ цена. Нему се дължатъ по-подробнитѣ сведения за *Четириевангелието на Георгия Тертеръ II* (1322), що се пази въ Хилендарската библиотека (подъ № 7): 214 пергаментни листа, 29×20 см., хубавъ уставъ, по 26 реда на страница, срѣдно българска редакция. „Евангелиститѣ сѫ представени цвѣтно по на цѣла страница, но боята тукъ-таме е поизпадала“ (стр. 45). Той се спира повечко на *Битолския постенъ трипѣсникъ* (XII—XIII в.), що се пазѣлъ въ бълг. търгов. агентство въ Битоля, дето билъ донесенъ отъ нѣкое околно село: 101 пергам. листъ, 27×19 см., уставно кирилско писмо, прошарено съ глаголски редове; преписъ отъ по-стара славянска подложка, изпълненъ въ западна Македония. Въ тая рѫкопись издирвачътъ намира любопитни подробности за характеристика на нашитѣ преписвачи и на тѣхната работа. Книгата била преписана отъ граматика попъ Георги отъ **вѫпа**, живѣлъ въ **стльпень**, а преписвалъ въ църквата св. Врачи: „Св. Врачъ е село съ още запазени старински черковища, въ кичевската каза“ (стр. 89). По припискитѣ личи, че трипѣсникътъ е преписванъ зиме, презъ декемврий и януарий; рѫцетѣ на писача мръзнѣли безъ огънь (**що ми мрьзнеть рѫүницама**), на студено (**тꙋ лежа҃х без огьи . . .**); той работѣлъ въ нѣмотия: ту тоя, ту оня му носѣлъ по нѣкой листъ заешка кожа, за да си пише книгата (**пол. пиросова сп҃а еже ми донесе ѿ заяца в листькꙋ**); петименъ билъ за храна, та благославя ония, които му донесли прѣсоль и млѣко (**помнианте бра҃е икана емиостина зате. ѡ҃ти мї даваше прѣсоль и млѣүнiiе**); той работи при крайни неудобства, току-речи безъ свѣтлина (**по много си како патиса҃х нощиѫ пишѫще**). „Но като забравя всичкитѣ несгоди, попъ Георги гледа съ истинска непритворна радость да види края на своята книга, и уприличава своето очакванье съ туй на корабника, който чезне за сушата, или на болния, който очаква здраве, или най-сетнѣ на бѣдния, който търси пища и облѣкло“ (стр. 89). На една отъ клиширанитѣ страници се среща началката **Д**, построена плетенично; има и други началки, едри, но не орнаментни; тѣ всички излизатъ, както о плетеничната — много по-едра отъ тѣхъ, — извънъ чъртата на редоветѣ (вж. фототипиитѣ на стр. 100—101). Преписвачитѣ, преводачитѣ и украсителитѣ на рѫкописи смѣтали своята книжовна работа за духовенъ грѣхоизкупителенъ подвигъ; естествено е, че при такова съзнание тѣ се стремѣли да дадатъ най-доброто, което имъ е по сила. Въ единъ *Зографски миней* (XIII в.) се среща следната приписка, повтаряна и другаде: „Пиши ѡкааньче Драгане яко за грѣхы твоѫ б҃ъ твои мѫчитъ тѫ. пиши странниче“ (стр. 182); въ единъ *Апостолъ* (1359) личи друга приписка, съдържаща сѫщата покаянна мисъль: „Грѣшни и непотрѣбни многостр҃ныи, иже недостоинь нарещи сѧ рабь х҃оу. Лалое, писа сие“ (стр. 183). Скромностьта на писачитѣ се по много рѫкописи изразява въ припискитѣ, дето

молятъ четцитѣ да ги не злословятъ за възможнитѣ грѣшки, понеже книгата е писана отъ „грѣшенъ човѣкъ, а не отъ ангелъ". Приписки въ тая смисъль се срещатъ и по славянскитѣ ръкописи въ Пловдивската народна библиотека. Йорданъ Ивановъ сѫщо привежда такива. Въ приписката къмъ единъ *Синаксаръ-панегирикъ* (XV в.), писанъ въ Кратово („Сия рука Гюрина сію книгу исписа҃... у гра҃ Кратову") писачътъ моли, — комуто попадне ръкописьта („молю вы се... и коленемь касаю") да го не злослови, а да поправи намеренитѣ грѣшки. А въ *Попъ Стаматовия служебникъ* (1503) стои приписката: „пи́са мно҃грѣшнии папа стама҃" — и писачътъ моли оногова, до когото стигне книгата, да я чете „съ мирѡмь" (стр. 186). *Попъ Петровото четириевангелие* (1543) носи скромна и кѫса приписка: „Сьписа грѣшнїи по҃ Петръ ѿ Баню"; друго *четириевангелие* (1550) е писано отъ „многогрѣшния рабъ Божи йерей Лука"; трето (1558) — отъ „последния между свещеницитѣ" попъ Иоанъ „въ мѣсто Кратѡво" (стр. 187). Има и ръкописи, писани отъ двама души: едно *Светогорско четириевангелие* (1562) носи приписка: „Па́вль начне, и єфре҃ исправи"; писано е „въ светата гора Атонска" (стр. 188). *Кратовското четириевангелие* отъ 1569 е сѫщо писано отъ „последния и най-малкия между свещеницитѣ... попъ Иоанъ" — пакъ въ Кратово (стр. 189). Въ *Малахиевия псалтиръ* (1585) писачътъ — иеродиаконъ Малахия — моли оногова, който се заеме да чете или преписва книгата му, да го сподоби съ прошка, а не съ клетва, защото я не би писалъ ангелъ, но човѣкъ грубъ и съ разсѣянъ умъ (стр. 190). Въ приписката къмъ *Василиевия миней* за м. октомврий (XVI в.) преписвачътъ смирено казва, че той — „окаянъ и последенъ отъ хората, чтецътъ по име Василий отъ църквата на Зографската обитель", като видѣлъ, че отъ минеитѣ за всички месеци липсва само тоя, обзетъ билъ отъ ревность, „отъ никого не понуденъ", та написалъ — „макаръ и съ груби слова" — тая книга и я приложилъ въ църквата св. Георги, „както оная вдовица двета лепти", затова моли всѣки четецъ и преписвачъ — да го не злослови, а да поменава и него „окаяника" въ молитвитѣ си (стр. 192). Спомени, запазени по стари книги, които виждалъ *Йорданъ Ивановъ*, свидетелствуватъ — по неговитѣ думи —, че въ Бобошевската обитель св. Димитъръ, Карпинската св. Богородица, Жаблянската св. Иванъ Кръститель и др. имало нѣкога си голѣми библиотеки и грижливи преписвачи (*Север. Макед.* 109). Въ обительта св. Архангелъ Михаилъ, край Злетово (кратовско), наричана още „Асѣновска обитель", имало преди 70—80 год. много богата библиотека; сума славянски ръкописи, които се намиратъ сега въ София, Бѣлградъ, Русия и по частнитѣ библиотеки, произхождатъ отъ Кратово, Асѣново или Злетово (*Север. Макед.* 100, 363, 409).

Презъ 1909 начена да излиза добре замислената работа на Игорь Грабарь: *Исторія русскаго искусства* (М. 1909 и след.), която остана — до колкото зная — недовършена. Г. А. Ильинскій

писа за *Мануиловскій Апостолъ XIII вѣка* (въ „Изв. Отд. Рус. языка и словесн. Импер. Акад. Наукъ", т. XIII, СПб. 1909), А. И. Соболевскій издаде *Нѣсколько словъ о лицевыхъ рукописяхъ* (пакъ тамъ), А. И. Яцимирскій разгледа *Славяно-молдавская лѣтопись монаха Азарія* (пакъ тамъ, т. XIII 4, СПб. 1909), а М. П. П-ій писа за *Иларіонъ, митрополитъ Кіевскій, и Доментіанъ, іеромонахъ Хиландарскій* (пакъ тамъ); други книги презъ годината: G. Sanoner: *La Bible racontée par les artistes du moyen âge* (въ „Revue de l'Art chrétien", 1909—1913), Omont: *Peintures de l'Ancien Testament dans un manuscrit syriaque du VII-e ou VIII-e siècle* (въ „Monuments Piot" XVII, Paris), Г. Баласчевъ: *Българското скорописно писмо и образци отъ него отъ X—XIX вѣкъ* (въ „Минало" I, 2, София 1909, стр. 282—303), Ѳеодоръ Шмитъ: *Паметниците на българската старина* (въ „Период. Спис." LXX, стр. 412—450), Н. В. Покровскій: *Церковно-археологич. музей С.-Петербургской Духовной Академіи 1879—1909* (СПб. 1909) и др.. Тогава се яви и важната за насъ кн га отъ Н. П. Кондаковъ: *Македонія, археологическое путешествіе* (съ 21 табл. фототипіи, 1 цвѣт. автотип. и 194 рисун. въ текстѣ, СПб. 1909; за наскоро починалия ѝ авторъ вж. Е. К. Рѣдинъ: *Проф. Никодимъ Павловичъ Кондаковъ, къ тридцатилѣтней годовщинѣ его учено-педагог. дѣятельности* — въ „Зап. Импер. Русскаго Археол. Общества", т. IX 3—4, новая серія, СПб. 1897). Въ тоя свой трудъ най-добриятъ познавачъ на византийското изкуство между славянитѣ хвърля погледъ и върху нашия ржкописенъ орнаментъ, като преценява възгледитѣ на Стасова и Буслаева за неговитѣ особности и за отношението му към византийскитѣ, романски и други извори.

Не може да се откаже, че сжщинско събитие въ историята на въпроса е появата на Стасовия сборникъ. Наистина, още Виоле Льодюкъ издаде въ своята книга за руското изкуство нѣколко таблици съ славянски орнаменти, но въ споменатья сборникъ се изнесе много по-обиленъ материалъ, по който би могло да се сравняватъ стилно и сюжетно славянскитѣ ржкописни орнаменти съ източнитѣ. Буслаевъ вижда главната заслуга на Стасовото издание въ изнесенитѣ тамъ доказателства, че източниятъ елементъ е нахлулъ въ рускитѣ ржкописни орнаменти „предимно подъ влияние на българската писменость". Като подхвърля на подробенъ разборъ украсата на ония български ржкописи, които се изнасятъ въ първитѣ таблици на сборника като най-стари (XI—XIII в.), той простира своето изучване и върху нѣкои славянски ржкописи отъ Московскитѣ библиотеки. По тоя пжть на сравняване се установява още въ *Савината книга* „забележителенъ примѣсъ на български елементъ къмъ византийската основа: често рисувачътъ се стреми да оживотвори геометричната фигура на буквата или съ око, или съ превръщане на нѣкоя нейна часть въ звѣрска глава". Презъ XII в. българскиятъ орнаментъ е още по-характеренъ; примерни сж въ това отношение *Охридскиятъ апостолъ* и *Хилендарскиятъ паремийникъ* (въ Московската Румянц. Публ. библио-

тека). Въ първата отъ тия ржкописи славянскитѣ началки запазватъ византийската си основа, но къмъ нея се добавятъ звѣрски глави и змийски сплитъци. Все пакъ, Буслаевъ не вижда въ тия змийски сплитания, всжщность, нищо българско, понеже ги сближава съ византийскитѣ заставки, които въ много ржкописи представятъ участие на такива сплитъци въ композицията. За съжаление, ученията не проследява съ потрѣбната ширина очевидната разлика между българскитѣ ржкописи и възможнитѣ имъ византийски образци; той се дори не спира на ония букви, които сж чисто славянски, за да види, по какъвъ пжть се движи появата на нови елементи въ обсѣга на едно старо, установено вече изкуство, каквото е византийското. Па и тукъ дори той обръща главно внимание на сюжетнитѣ вноски, а не на стилната промѣна, която е мудно, ала забележимо, претърпѣлъ византийскиятъ орнаментъ, когато е миналъ въ ржцетѣ на славянитѣ (отъ геометрично-растителни сглобявания, понѣкога и съ участието на животински мотиви, се минава къмъ системно прокарана плетеница, въ която всички мотиви — и геометрични, и растителни, и животински — образуватъ органично цѣло). За най-отличителна ржкопись, въ която „звѣрскиятъ" елементъ се развива най-типично и разнообразно, Буслаевъ смѣта *Хилендарския паремийникъ* (отъ XII в.). За него той казва: „Подивѣлата чудовищность на срѣдновѣковния стилъ не е отишла по-натамъ въ никоя славянска ржкопись; тукъ се не вижда вече безпомощната несржчность на самоука, който плахо и лениво разваля въ своя беденъ преписъ хубавия образецъ, а смѣлата и пъргава ржка на решителния храбрецъ, свикналъ да срива класичнитѣ сгради на античния свѣтъ и да пригажда тѣхнитѣ монументални развалини и пъстрия имъ трошлекъ на бърза ржка къмъ своитѣ скромни нужди и работици". Тая ржкопись „представя пълно нахлуване на българското своеволие въ традиционния строй на византийската орнаментика", добавя Н. П. Кондаковъ. Въ своето изучване Буслаевъ проследява съ голѣмо внимание, какъ „буквитѣ се превръщатъ въ зжби или жила на чудовище, какъ протѣгатъ жълта ржка съ петь пръста, какъ буквенитѣ стъбла се протѣгатъ и извиватъ като гжши шии, какъ листата се превръщатъ въ муцуна на чудовище". Изследвачътъ установява, че се разрушаватъ старитѣ форми и отъ тѣхнитѣ отломки се сграждатъ нови. Особно се очудва той на многото змии, които се срещатъ въ тая ржкопись — като въ никоя друга. Предавайки тия възгледи на Буслаева, Кондаковъ бележи, че следъ това Публичната библиотека била купила редица листа отъ *Слѣпчанския апостолъ* — „токуречи цѣлата ржкопись F. п. 1, № 101" (повечето отъ останалитѣ листа сж въ Пловдивската библиотека); той казва, че въ тая ржкопись могатъ се намѣри много допълнения и нови елементи, ведно съ нѣкои видоизмѣни на основнитѣ типове: „има и крилати дракони, и птици, и птица, която носи змия, и друга, преплетена съ змия, и полунадигнали се змии, и др.; особно бие на очи желанието на рисувача да намѣри въ акантитѣ прилика на глава, да я оживи

съ око и т. н.“. Примери отъ тоя видъ ще се намѣрятъ яко много и въ ръкописитѣ на Пловдивската библиотека, чиито орнаменти и букви ще видите по-натамъ.

Макаръ че намира възгледитѣ на Буслаева изложени блѣскаво, а характеристиката му на главнитѣ български ръкописи, особно на *Хилендарския паремийникъ,* много тънка, Кондаковъ съглежда у него нѣкаква „недоизказаность, сякашъ потуляща исторично противоречие“. Споредъ него, отъ думитѣ на Буслаева излизало, че старобългарскитѣ ръкописи отначало следватъ напълно византийскитѣ образци, а сетне полека-лека начеватъ да преработватъ тия примери по свой начинъ; преработката се завършва въ XII в. съ изработка на „звѣрската“ или тератоложка система въ орнамента. „Но тая сѫщата система“, пише Кондаковъ, „започва да напомня древноромански стилъ (VI—X в.), сѫщия, който — споредъ думитѣ на Буслаева — „ние познаваме и въ самия романски стилъ, па и въ неговитѣ гранки: ирландски, меровингски, англо-саксонски, карловингски и лонгобардски“, въ които самъ той посочва „очевидно сродство съ звѣрския стилъ на славянскитѣ племена“; всѫщность, цѣлото противоречие се разрешава съвсемъ ясно отъ обстоятелството, че — освенъ отъ византийския стилъ, българскиятъ орнаментъ „се е ползувалъ още, като основа, и отъ гръцкоизточния стилъ, сѫществувалъ редомъ съ византийското изкуство въ собствена смисъль на думата и породилъ сѫщото това романско изкуство въ Италия и Южна Франция, а сетне и нѣкои негови гранки презъ ония исторични периоди, когато западното изкуство се е влияло отъ гръко-източния стилъ“. Образци отъ тоя стилъ Кондаковъ сочи въ лонгобардскитѣ старини, отблизо сродни и аналогични на сирскитѣ паметници — въ периода отъ VII до X в.. Тъкмо въ тоя периодъ по всички брѣгове на Срѣдиземно, Адриатично и Черно море били много разпространени художествено-промишленитѣ предмети, творба на гръко-източния стилъ, особно сѫдоветѣ; въ стара Русия сѫщиятъ стилъ билъ добре познатъ подъ името „корсунски“ стилъ.

Де и кога се е зародило гръко-източното изкуство? Кондаковъ отнася неговото сформиране къмъ периодъ, предхождалъ създаването на византийското изкуство въ собствена смисъль на думата: „дълго време преди византийското“, казва той, безъ да опредѣли точно — кога. За срѣдецъ то имало Александрия, а първа и главна негова проява било коптското изкуство, „изкуството на християнски Египетъ“, чиито форми били разпространявани отъ художествената промишленость на Сирия. Отсетнешната малоазийска християнска култура се опрѣла върху тоя разцвѣтъ на гръко-източното изкуство, а отъ тая култура изхождали произведенията, съ които били отдавна снабдявани всички крайбрѣжия на Черно море, Кавказъ и Южна Русия. Съ това обяснява Кондаковъ тѣснитѣ връзки между тъй наречения сасанидски стилъ и гръко-източното изкуство; когато (въ VII в.)ислямътъ откѫсналъ завинаги отъ византийската империя странитѣ съ гръко-източна

култура (включително и Мала Азия) и пресѣкалъ общуването имъ съ останалия християнски свѣтъ, развиващото се въ тѣхъ гръко-източно изкуство оцѣлѣло въ безбройна редица дребни домашни индустрии, пълнещи и до днесъ източнитѣ пазари. Кондаковъ се бои, обаче, да прави сближения, понеже смѣта, че засѣга още съвсемъ суровъ историченъ въпросъ: на бѫдещото предстои, споредъ него, да сгради историята на тая успоредна гранка въ изкуството на християнския Изтокъ. Но пъкъ не може и да се занемаряватъ фактитѣ на тая „половина отъ източната история“, щомъ тя е вече означена повече или по-малко ясно. Като посочва нѣкои гръко-източни рѫкописи, чиито орнаменти сѫ обнародвани въ Стасовия сборникъ, той изтъква, че културата на руския и славянобалкански Югъ се била слагала подъ влиянието на основната гръко-източна култура: „тъкмо съ това влияние, а не съ онова на Срѣдна Азия и Персия трѣба да обяснимъ властьта на източния елементъ въ нашия орнаментъ и въ балканския“. Въ полза на това положение може да се изтъкне фактътъ, че и нашето богомилство е дошло отъ Сирия, дето сѫ дълго цъфтѣли гностичнитѣ системи, много отъ които сѫ породени въ Александрия; очевидно, културни ценности отъ различенъ видъ сѫ били пренасяни на наша земя отъ областитѣ, кѫдето е владѣело гръко-източното изкуство.

Кондаковъ намира сюжетни съответствия на старобългарскитѣ рѫкописни орнаменти главно въ два паметника у библиотеката на Синайската обитель — едно *Гръцко евангелие* отъ 967 и едно *Поучение на Теодора Студитъ* отъ 1086. Не се знае, отде произхождатъ тия две рѫкописи, но археологътъ настоява, че между гръцкитѣ рѫкописни паметници отъ X до XI в. имало и други, все тъй характерни по своята орнаментика. Орнаментиката на *Синайското евангелие* дава, споредъ него, тъкмо това тератоложко градиво, което се описва грижливо и характерно отъ Буслаева, когато става речь за *Хилендарския паремийникъ*. „Разликата между Синайското евангелие и Хилендарската рѫкопись“, казва той, „е разлика между прекрасенъ първообразъ и варварски преписъ, изчъртанъ съ перо, вмѣсто съ багри“; той не намира у българската рѫкопись оная пъстра декорация, която отличава гръцкото евангелие; „тукъ виждаме и дракони, оплетени около цвѣтче или гранка, и змийско сплитане, и човѣшки или птичи глави въ крайщата“. Освенъ това, той сочи „много близки аналогии“ на орнаментиката по българскитѣ рѫкописи въ сирската и коптска рѫкописна украса (у Стасова: сирски орнаменти — №№ 127, 128 и 129, а коптски — №№ 133, 134 и 135). „На свой редъ пъкъ орнаментиката на тия рѫкописи“, продължава той, „особно тѣхнитѣ зооморфски типове намиратъ най-близката си аналогия въ посоченитѣ по-рано сѫдове, намирани въ развалинитѣ на Херсонесъ, Теодосия и по източното крайбрѣжие на Кавказъ“. Кондаковъ се отказва отъ всѣкакви догадки за условията и причинитѣ на подобни аналогии между коптскитѣ рѫкописи и балканскитѣ: пѫтьтъ му се вижда плъзгавъ;

той мисли, че не може, па нѣма и нужда, да се изтъкватъ нѣкакви досущъ случайни, макаръ и разнообразни, връзки и сношения, които сж могли да сжществуватъ между Срѣдна Европа и Сирия презъ срѣднитѣ вѣкове, и по пжтя на подобни случайни открития да се обясняватъ стилнитѣ аналогии между паметницитѣ на такива отдалечени страни. Но той настоява да се не забравя, че въ IX, X и XI в., редомъ съ византийското изкуство, е сжществувало и архаично течение отъ домашно-промишленъ характеръ, излизащо отъ гръко-източни извори. Той смѣта Неди-Шентъ-Миклошкото съкровище, намерено въ Унгария, за производъ тъкмо на това домашно-промишлено гръко-източно изкуство, изработенъ отъ мѣстни майстори на Източна Европа „по старозаветни образци". Изкуството на Балкански полуостровъ било въ прѣка зависимость отъ тия домашно-промишлени работилници и самò развило въ своитѣ земи цѣлъ редъ художествени занаяти, остатки отъ които сж стигнали и до днешно време. (Частно за началкитѣ въ нѣкои синайски ржкописи Н. П. Кондаковъ се е изказалъ въ статията *Зооморфическіе инициалы греческихъ и глаголическихъ рукописей X—XI столѣт. въ библіотекѣ Синайскаго монастыря,* 1903, съ восемью таблицами).

Въ своя сборникъ В. В. Стасовъ възпроизведе на първитѣ седемь таблици български челници, заставки и началки. Ѳ. И. Буслаевъ съ право забеляза, че повечето отъ тѣхъ, както по своя произходъ, тъй и по своята „чудовищность", нѣматъ речи нищо общо съ византийския орнаментъ, а биха могли много по-основателно „да се сближатъ съ най-грубитѣ работици въ раненъ срѣдновѣковенъ стилъ, отъ който се е развилъ сетне, отъ VII до X в., на Западъ тъй нареченията́ *тератоложки* орнаментъ, не само ржкописенъ, а нахлулъ и въ каменнитѣ, метални и др. издѣлия". Произходътъ на тоя тератоложки елементъ академикътъ намира на Изтокъ; съ източния произходъ на тия мотиви „се обяснява много нѣщо въ българския, а следъ това и въ руския орнаментъ". Буслаевъ заедно съ това набелязва пжтя, по който трѣба да тръгне изследването на славянската орнаментика. Споредъ него, въ времето на романтизма начѣнала да се тачи особно самородността и първобитността на националнитѣ културни посѣви; тая прекалена почить все още сочела своята власть и сила въ преуголѣмената оценка на народнитѣ и мѣстни основи у ржкописния орнаментъ (Буслаевъ има предвидъ Стасова). Това изглежда на учения закъснѣлость: „въ другитѣ области отъ историята, бита и книжнината", дума той, „методътъ на историчнo изследване и предаване плодоветѣ на по-раншна култура откри нови пжтища къмъ най-убедителни заключения". Той обръща вниманието на изследвачитѣ върху факта, че за всички варварски народи на европейския Северъ християнството е представяло неизчерпаема съкровищница; особно важенъ изворъ съглежда той въ културата на източното християнство, както и въ писменостьта, преданията и античнитѣ гръко-източни художествени форми. На Буслаева се струва,

както тълкува това Кондаковъ, че и самото романско изкуство представя горе-долу изопаченъ преписъ на художествения византийски първообразъ, изгубилъ въ тоя преходъ къмъ варварския стилъ основното си антично изяшество. „Романскиятъ художественъ стилъ се оказа исторически общъ за най-разнообразнитѣ европейски народи, които, благодарение на внесеното отъ него художествено опростяване, можеха да вмъкнатъ въ орнамента своя мѣстенъ индивидуаленъ характеръ“. Тоя възгледъ за удобството на подобенъ общъ стилъ, изопачилъ по пѫтя на подражанието художествения образецъ (особно когато образецътъ е византийски) допада яко на Кондакова. „По тоя начинъ, споредъ мнението на Буслаева“, пише той, „колкото по-набързо и по-немарливо била изпълнявана древната славянска рѫкопись, толкова по-сигурно губѣла тя византийското си изяшество и стилъ, като ставала по-груба, връщала се въ срѣдата на основния византийски натурализъмъ отъ източенъ характеръ, и толкова по-енергично и по-оригинално се изработвалъ въ нея чудовищниятъ ѝ стилъ; българскитѣ рѫкописи отъ XI—XIII в. сѫ изработвали, по тоя начинъ, характерна орнаментна система, състоеща въ преплитане на хора и животни и властвувала следъ това у насъ, въ Русия, въ периода отъ XIII до XV в.“. Не може да се откаже, че романското изкуство, особно въ началния си периодъ, е много грубо, ако се сравни съ византийското, аристократично по блѣсъкъ и разкошъ. Възгруби сѫ и първитѣ славянски рѫкописи, поне повечето отъ познатитѣ. Но тая грубость не може да се отдава предимно на стремежа къмъ опростяване. Па и никакъ не е ясно, какъ се е осѫществило това опростяване като творчески процесъ. Естествено, несрѫчностьта на варварина-рисувачъ (какъвто си го представятъ, види се, въ всички случаи Буслаевъ и Кондаковъ) е улеснила изопачаването на образеца, но изопачаване и опростяване не е едно и сѫщо. Несрѫчната преработка на даденъ първообразъ ще даде като плодъ развалень преписъ съ нечетливи подробности, каквито се срещатъ у насъ въ обилие отъ XVI, та до XVIII и дори XIX в., но това не води къмъ новъ стилъ, нито поражда поне стилни разновидности. Още по-малко можемъ пъкъ да заключаваме въ такъвъ случай (както нѣкои сѫ писали у насъ), че орнаментиката на подобна рѫкопись е бездруго снимка отъ много по-древенъ паметникъ. Неумѣлиятъ рисувачъ може да има предъ очи и съвремененъ образецъ: изходътъ ще бѫде все тоя. Очевидно, отклонението отъ византийския първообразъ, което е безспорно, ще да се дължи на нѣкакъвъ другъ фактъ, — на неизбѣжна нужда, улеснила стремежа на преписвача поне въ известни случаи да се види свободенъ отъ робството на чуждоплеменния образецъ и да даде просторъ на своето въображение, като внесе свои мотиви, или по новъ начинъ преработи даденитѣ. Художникътъ е билъ заставенъ да се осланя въ нѣкои случаи на собственитѣ си сили, да разрешава задавки, които не сѫ имали предходно разрешение, накѫсо казано — да работи безъ

образецъ. Славянитѣ, които сѫ писали съ кирилица, не сѫ можели винаги да преписватъ на готово гръцкитѣ началки, понеже въ повечето случаи първата буква на изречението, нуждаещо се отъ орнаментна или цвѣтна началка, не е била тъждествена съ гръцката. Ако предъ него стои, да речемъ, **ЄΝ ΑΡΧΗ**, той ще трѣба да пише **ИСКОНИ** или **ВЪ НАЧАЛѢ**; за образецъ му се дава буквата **Є**, но нему е потрѣбно **И** или **В**, а не **Є**, затова е принуденъ да измѣни украсата на **Є**, като я приспособи къмъ скелета на славянската буква. Такива случаи сѫ, всѫщность, много повече, отколкото може да се допусне на пръвъ погледъ; сравнимъ ли гръцкитѣ богослужебни книги съ славянскитѣ, ще се убедимъ въ истинностьта на това положение. Но се явявали и случаи, когато простото приспособяване не може да помогне. Както е известно, въ старобългарската азбука още отъ начало имало букви, каквито въ гръцката липсватъ; и днесъ църковнославянската азбука пази следнитѣ букви, които се не намиратъ съ тъждествено начъртание у гръцката: **Б, Д, Ж, Ѕ, Ꙁ, С, Ꙋ, Ѿ, Ц, Ү, Ш, Щ, Ь, Ъ, Ꙑ, Ѣ, Ю, Ꙗ, Ѭ, Ѧ** и **Ѵ**. Нѣкои отъ тѣхъ, наистина, се не срещатъ като началки по рѫкописитѣ, но други — напротивъ — се срещатъ не много рѣдко (такъвъ е случаятъ съ **Б, Д, Ж, Ѕ, Ꙁ, С, Ѿ, Ц, Ү, Щ, Ю** и **Ꙗ**). Па и останалитѣ налагали на рисувача отъ време на време да ги превърне въ орнаментъ, или поне да ги украси: такъвъ е случаятъ, когато дойде редъ да се пише заглавие, което трѣба да се отличава отъ редовния текстъ по цвѣтъ, височина и украса. Въ случаи отъ рода на споменатитѣ краснописецътъ трѣбало да бѫде наистина творецъ: нему предстояло да композира нови орнаментни единици, понеже скелетътъ на буквитѣ билъ досущъ новъ. Въ развоя на тая работа рисувачътъ добилъ самоувѣреность и въображението му почнало да проявява все по-голѣма смѣлость; явили се живитѣ мотиви (отдалечаване отъ геометричнитѣ единици, словени съ растителни елементи, у византийския стилъ), а тия нови придобивки, влѣзли въ декоративното предание и, подхванати отъ други, по-изкусни рѫце, почнали да измѣнятъ съ сигурна постепенность и орнамента на заставкитѣ, челницитѣ и рамкитѣ. Тъкмо тогава сѫ се внесли елементитѣ, издаващи мѣстенъ, племененъ или индивидуаленъ характеръ; тогава славянскиятъ стилъ наченалъ свой животъ, като обособена гранка отъ голѣмото византийско дърво. Да се допуща, че тая относителна (поне въ началото) самобитность е породена отъ немарливостьта, бързината и грубостьта на изпълнението, както прави Буслаевъ, би значило — да се обяснява едно голѣмо художествено явление съ значителни последици като рожба на току-речи случайни условия. Малко ли гръцки рѫкописи има по библиотекитѣ (и въ Пловдивската се намиратъ), все писани набързо, съвсемъ немарливо и грубо? Но кой би се заелъ да доказва, че отъ безстилието, въ което изпадатъ тѣхнитѣ писачи, се е родилъ новъ стилъ?

Додето се не издадатъ най-важнитѣ отъ историко-художествено гледище орнаменти, букви и миниатюри, украсяващи славянскитѣ

ржкописи у насъ и въ чужбина, и се не изучатъ тѣхнитѣ паралели у чуждоплеменното изкуство, ще бжде крайно прибързано да се вадятъ каквито и да било заключения за народнитѣ елементи, съдържащи се въ тѣхъ. Въ такива грѣшки е вече изпадано. Тъй, въ споменатата книга покойниятъ Н. П. Кондаковъ отбиваше опититѣ на В. В. Стасова, който се опитваше да доказва не само племеннитѣ, а дори и мѣстнитѣ особности на славянскитѣ орнаменти, безъ да се спира предъ най-крайни твърдежи (ср. Н. П. Кондаковъ: *Македонія,* стр. 32—36, 47, 54—56): щомъ доказва, че рисувачитѣ, които сж илюстровали *Манасиевата лѣтопись,* били българи, той се смѣта въ правото си да извади заключение, че народниятъ елементъ играелъ бездруго лична роля въ тѣхнитѣ миниатюри; сжщо тъй той твърди, че фауната и флората въ орнаментиката на българскитѣ, сръбски, руски и др. ржкописи, били изцѣло мѣстни, — дори и когато тамъ се явяватъ змейове и митични звѣрове, каквито се срещатъ и въ чуждоплеменни ржкописни орнаменти. Еднакво вредна е, обаче, и другата крайность — да се твърди, че повечето орнаментни творби въ тая областъ, ако не дори всички, сж по-вѣренъ или по-свободенъ преписъ на по-раншни гръцки първообрази; къмъ тая крайность клони Н. П. Кондаковъ, който при всѣки възможенъ случай се сили да изправи редомъ съ чисто славянския паметникъ нѣкой гръцко-сирски, коптски, лонгобардски или чисто гръцки, стига да съзре у него макаръ и далечна сюжетна прилика. Право е, че въ миниатюрата и ржкописния орнаментъ (а още повече въ буквата), украсяващи преводна (а въ повето случаи преписна) работа, художникътъ се бездруго влияе отъ първообраза, когато последниятъ има украса. Но понѣкога той превежда или преписва по неукрасенъ първообразъ или по такъвъ, дето образцитѣ на украса сж слаби. Ако писачътъ е художникъ, а не простъ писарь, той бездруго ще извърши лична работа, като украси своята книга съ миниатюри, орнаменти и началки. Може, разбира се, въ тая украса той да подражава по-робски или по-свободно на известни образци отъ другъ изворъ, които му се нравятъ, но и тогава неговиятъ личенъ вкусъ, неговото разбиране за стилизуваната въ образцитѣ природа и стремежътъ му къмъ стилно единство ще го заставятъ да измѣни готовия образецъ; и въ тоя случай, следователно, той видоизмѣня, а не преписва изцѣло и на готово. Най-силни подозрения въ подражателность може да се хвърлятъ върху славянскитѣ ржкописи отъ началния християнски периодъ, понеже тъкмо тогава писачътъ билъ и преводачъ, следователно, заставенъ билъ да работи подъ прѣкия примеръ на гръцки първообразъ. Предполага се, че тия украсители не сж имали още време да усвоятъ орнаментнитѣ елементи, съставящи предание въ тая областъ, затова трѣбало буквално да преписватъ украсата на чуждия по езикъ образецъ. Такива случаи, разбира се, е имало. Но не може да се изключва и второ предположение: въ повечето случаи такива украсители ще да сж

били хора, които преди това били вече свикнали съ тия предания и били приучени да композиратъ орнаменти, понеже преписвали и украсявали книги на гръцки. Ако славянитѣ-християни, които били подавящо мнозинство на полуострова, сж имали преди покръстването на българитѣ богослужебни книги, нима всички тия ржкописи сж идѣли все отъ гръцка ржка? Очевидно, дълго преди това, самитѣ славяни сж преписвали такива книги за своя употрѣба — и въ тѣхната украса ще да се е вмъкнала оная възможна измѣна, която налагали свойщинитѣ и склоноститѣ на декоратора-славянинъ. Кой ще ни поржчителствува, че първитѣ преводи на славянски не сж правени тъкмо отъ такива ржкописи, щомъ именно тѣ сж били подъ ржка на преводачитѣ? И кой може да ни увѣри, че много ржкописи на гръцки езикъ, смѣтани днесъ за творба на гърци, не сж писани отъ славяни?

Колко е мжчно, при досегашната неуясненость на основнитѣ въпроси, засѣгащи украсата на славянскитѣ ржкописи, да се установи чисто народниятъ елементъ у тѣхъ, се вижда отъ споменатия споръ между Н. П. Кондакова и В. В. Стасова. Последниятъ се стремѣше да докаже, че миниатюритѣ въ старобългарския преводъ на *Манасиевата лѣтопись* били въ голѣма степень свободни отъ византийско (респ. гръцко) влияние (вж. В. В. Стасовъ: *Миніатюры нѣкоторыхъ рукописей* и т. н., 32—47, 48—49), понеже виждаше въ тѣхъ много български елементи, отразени въ колорита, фигуритѣ, накититѣ за глава, военната носия, и още редица реалистични подробности, свои на българщината презъ XIV в.. Н. П. Кондаковъ, напротивъ, настояваше — преди всичко да се проследи общиятъ художественъ похватъ, що поличава въ миниатюритѣ. Споредъ него, тоя похватъ е несъмненно гръцки, макаръ и „въ своеобразна славянска предавка“, затова би трѣбало, пишеше той, да се изследва и установи, „въ що състои и кжде именно се усѣща тоя славянски елементъ“. Ржководното начало — да се подложатъ на историченъ разборъ преди всичко по-общитѣ свойства на паметника, а сетне, следъ като се завърши неговото изучване въ сравнение съ наличнитѣ му съответности на чужда почва и въ чужди кржгъ, да се пристжпи къмъ установяване на особици отъ по-частенъ характеръ — е начало напълно научно; само по себе става ясно, че е по-разумно да се установяватъ безспорни положения отъ общъ характеръ, отколкото да се вадятъ прибързано частични заключения, чиято вѣрность може да рухне, ако се оспорятъ. Н. П. Кондаковъ пише, че простото сравнение на византийската миниатюра отъ XII—XIII в. съ *Манасиевата лѣтопись* щѣло да посочи въ славянската предавка известно опростяване на условния византийски иконописенъ похватъ, а това опростяване състояло, „по всѣка вѣроятность, въ подражаване на по-древни прости образци отъ IX—X в.“, които не били яко мжчни за рисувача-българинъ; затова художествениятъ похватъ на тия илюстрации изглеждалъ „по-античенъ отъ похвата на

византийскитѣ миниатюри дори отъ предходния периодъ на XII—XIII в.: за фонъ тукъ служи направо бѣлиятъ пергаментъ, а планинитѣ и бърдата сж означени леко, съ нѣколко контура; по тоя начинъ рисунката е напълно скулптурна, — такава, каквато срещаме отпосле въ нашата новгородска иконопись и въ най-древнитѣ руски ржкописи съ изображения; безъ да влизаме, обаче, въ неумѣстния тукъ анализъ на стила, нека забележимъ, че реалната предавка на различнитѣ подробности отъ българската древность въ тая ржкопись е толкова безсъмненна, колкото и предавката на руската древность въ *Радзивиловата лѣтопись,* забележително сходна съ Манасиевата" (*Македонія* 32). Не ще и дума, опредѣлението — „известно опростяване на условния византийски иконописенъ похватъ" е крайно сухо, общо и неопредѣлено; то не характеризува декоративната особность на тия миниатюри, нито пъкъ сочи, де се крие тѣхната славянщина. Колкото пъкъ за предположението, че „по всѣка вѣроятность" това опростяване се обуславяло отъ подражанието на по-древни образци (пакъ византийски, разбира се), то се подкрепя само отъ общия сравнителенъ възгледъ на критика, безъ да се привлѣкатъ на помощь нагледни докази. Опростяването е винаги тъждествено съ обобщаване, съ съзнателно пропущане на подробности, характерни за индивидуалнитѣ случаи, съ стремежъ да се постигне типичното. Цельта е всѣкога синтезъ — въ опредѣлени граници, разбира се, и съ дадени средства. Кои подробности сж важни и трѣба да се запазятъ — и кои би трѣбало да се пропуснатъ, като маловажни, това е работа на самия художникъ: то се опредѣля отъ неговото съзнание за общата художествена цель, що преследва замислената творба. Самъ Н. П. Кондаковъ признава, че реалното предаване на различнитѣ подробности отъ българската древность въ тая ржкопись не можело да се оспорва; това признание ограничава достатъчно смисъльта на опростяването, както го разбира той: очевидно, художникътъ е наистина знаелъ, що прави, знаелъ е — кое да изпусне и кое да задържи; съ една речь, опростяването е ставало съзнателно, преднамерено и планомѣрно. Ако е вѣрно това положение, какъ може това опростяване да се сведе до „подражание на по-древни прости образци отъ IX—X в."? Теоритичната критика на Н. П. Кондакова не държи смѣтка за самия процесъ на художественото творчество като вжтрешно действие; много отъ нейнитѣ положения губятъ цената си, благодарение на това, че той вижда сякашъ въ цѣлата история на изкуството (поне на византийското) редица преписи, подражания и сглобявания, безъ да държи смѣтка за личния влогъ отъ страна на художника; а тоя влогъ е отъ голѣмо значение, защото чрезъ него взема участие въ развоя на художественитѣ замисли и форми по-голѣмата цѣлость, отъ която е часть художникътъ: народътъ или поне племето.

Н. П. Кондаковъ намира, че преизобилнитѣ изображения на българи въ миниатюритѣ на Ватиканската ржкопись не отговаряли на

изискванията, що предлага историчната действителность, както ни е знайна отъ други извори. Това е вѣрно само донѣкѫде, защото следъ две страници самъ критикътъ признава, че дългитѣ, прави, дългополи дрехи, съ които сѫ облѣчени на едно изображение българскитѣ граждани, сѫ тъждествени съ облѣклата на стареитѣ, паднали при нозетѣ на импер. Василия II Българоубиецъ въ *Венецианския псалтиръ* (гръцка рѫкопись въ Библиотеката на църквата Св. Марко, № 17, писана около 1014). Значението на лѣтописьта, като изворъ за опредѣляне на българската веществена старина, се вижда много съмнително на Н. П. Кондакова поради това, че не съдържала изображения на български женски носии: женитѣ били представени въ условна носия, не принадлежаща къмъ ничия народность, като въ условнитѣ иконописни типове, които и до днесъ изобилствуватъ въ иконописьта; а тъкмо женската носия, казва критикътъ, поради племенната и лична женска консервативность, образува у народа национална особность. Отъ друга страна, и въ изобразяването на военнитѣ облѣкла и въорѫжения се забелязва нерѣдко бъркотия; отъ това той заключава, че дори въ ония случаи, когато рисувачитѣ трѣбало да бѫдатъ самостойни (понеже изобразяватъ българи, руси и др. народи, непредставени въ тѣхнитѣ образци), тѣ боравѣли съ установеното по предание и безразборно възпроизвеждали цѣлия материалъ, който имъ билъ подъ рѫце, както правѣли рускитѣ иконописци, като го използували дето имъ потрѣба, безъ да се запитватъ, отде е произлѣзалъ тоя материалъ и кому е принадлежалъ. Случаи, които издаватъ шаблонъ, има наистина въ много изображения: едно и сѫщо облѣкло се присвоява кога на тоя народъ, кога — на оня; сѫщото е и съ орѫжията. Но това засѣга предимно по-старитѣ времена, за които художникътъ не е ималъ точно опредѣленъ споменъ, та е работѣлъ по съображение. Ала тоя фактъ не обезценява досущъ значението на лѣтописьта като историченъ изворъ за веществената култура на българитѣ: поне изображенията на тогавашния царь и на семейството му не може да не сѫ били портрети, следователно — и носиитѣ, регалиитѣ и др. подробности трѣба да се приематъ за исторично вѣрни въ една лѣтопись, порѫчана отъ самия царь; не трѣба да се забравя и това, че вѣрността на тия предмети се доказва отъ тъждествени тѣмъ изображения въ друга съвременна рѫкопись — *Курцовото евангелие* (въ Британския музей). Н. П. Кондаковъ смѣта за произволно съображението на В. В. Стасова, че Иванъ Александъръ, който враждувалъ съ гърцитѣ, особно по онова време, когато билъ порѫчанъ илюстрованиятъ български преводъ на лѣтописьта, билъ порѫчалъ на рисувачитѣ и писателитѣ да прибавятъ къмъ рѫкописьта „цѣлъ купъ свои, български елементи“. Дали царьтъ е правилъ наистина такава порѫка, не може, разбира се, да се установи; но може ли пъкъ да се оспори наличностьта на чисто български битово-илюстрационенъ материалъ въ тая рѫкопись, дори и да се съгласимъ, че не навсѣкѫде тоя материалъ е досущъ вѣренъ исто-

рично? Такъвъ стремежъ (да се застане — кѫдето е възможно — на родна почва) може да се допусне у рисувачитѣ сѫщо тъй, както и у съставителя на лѣтописьта, който не се ограничилъ съ преводъ на грѣцкия първообразъ, а го допълвалъ и съ прибавки отъ други лѣтописи; вънъ отъ това, виждаме, че въ рѫкописьта сѫ внесени петь миниатюри съ съвременно съдържание, които съставятъ и най-важнитѣ листове на тая лѣтопись като културно-историченъ изворъ.

И Буслаевъ, и Яцимирски, и Кондаковъ — поддържатъ, че славянитѣ, когато създавали своя рѫкописенъ орнаментъ, се били придържали строго о византийскитѣ първообрази. „Въ ония далечни времена", казва Буслаевъ, „писането било велико дѣло, къмъ него било немислимо да се отнася човѣкъ леко и какъ да е, та нито на единъ славянинъ-писецъ не би дошло на умъ и не би дигналъ рѫка да оскверни това свето дѣло съ нѣкаква прибавка отъ нечистъ изворъ. Ако той внасялъ въ своитѣ орнаменти дракони, змии и разни чудовища, то — безъ да размисля изтънко — той правѣлъ това не по собствено хрумване, а се ползувалъ отъ готово вече предание, осветено за него отъ книгата, отдето преписвалъ, или по която се училъ и привиквалъ да изобразява такива фигури". Отъ това положение, вѣрно по начало, не могатъ, обаче, да се вадятъ общи заключения. Приведенитѣ думи се донѣкѫде отнасятъ до чисто иконописната работа; българскитѣ творби отъ тоя родъ сѫ наистина пазили дълго време византийското предание, поне доколкото засѣга типа, позата, дрехитѣ и движението; но и тукъ дори онова, що е най-важно въ художествено отношение — изразътъ на лицето, моделуването на голитѣ части, хармонията на багритѣ и възможностьта да се опростява композицията — се е понѣкога разбирало доста свободно. Още по-свободенъ билъ художникътъ, когато работѣлъ орнаменти въ рѫкописитѣ: това се вижда отъ паметницитѣ. Тая украса не е била ограничавана отъ „подлинникъ" (като иконописния на инока Дионисий); поне досега подобно рѫководство не е намерено у насъ.

Рѫкописниятъ орнаментъ ще да се е развивалъ въ голѣма степень вънъ отъ надзора на църквата, затова е проявилъ и повече самобитность и се е доближилъ до живата природа. Ако се вгледа човѣкъ въ тая украса, той ще види сравнително малко християнски елементъ, отговарящъ по религиозно съдържание на текста: тамъ преобладаватъ езически елементи. Трѣба, вънъ отъ това, да се държи смѣтка и за извънвизантийскитѣ възможности на влияние. Богатъ влогъ въ съкровищницата на нашата орнаментика сѫ внесли, безспорно, българитѣ, основали въ 679 на полуострова нова държава. Па и благодарение на сношенията съ Западъ, българскиятъ орнаментистъ се е отнасялъ свободно съ византийскитѣ образци, като е внасялъ чужди елементи въ декоративната композиция. А такова влияние ще да е имало още презъ X вѣкъ. У *Отговоритѣ на папа Николай I по допитванията на българитѣ* (вж. прев. на Д. Дечевъ въ *Универси-*

тетска библиотека № 16, София 1922) четемъ: „. . . Отправихме в родината ви и до славния ви княз, въжлюбления ни син, не само книгите на Божия закон, но и свои достойни пратеници . . .; тем поверихме и книгите, които, както предвидехме, сега тамо са необходими“; българитѣ сж получили отъ Римъ ржкописни книги — навѣрно свещеното писание („Божия Законъ“). Но тѣ не сж били еднички: папата казва, че билъ още далъ „на пратениците си некои книги от светския закон“. Сетне повтаря: „Книгите, за които мислим, че за сега ви са необходими, ви отпущаме, както сами искате, сжс задоволство, и желаем с Божия щедрост още повече да ви поднесем“; не е чудно — наистина да сж били внесени въ България и други книги отъ Римъ, освенъ тия, за които става дума въ приведенитѣ редове. Между пратенитѣ отъ Римъ книги имало сждебенъ кодексъ: „Ако искате да знаете, какво трѣбва да се отсжди за ония, които скопятъ нѣкого, разгърнете страницитѣ на закона“; (а другаде:) „Сжда за покаяние, който искате, ще ви донесатъ непременно съ себе си между книжата нашитѣ епископи, които изпратихме въ вашето отечество“. Но поне една отъ тия книги е била съ богослужебно съдържание, навѣрно — служебникъ: „Сжщото твърдимъ и досежно книгата за извършване на литургията“. Че книги сж били пращани отъ Римъ не веднажъ, се вижда отъ друго мѣсто въ тия *Отговори*: „Ние по Божие вдъхновение отправихме въ отечеството ви своето послание, и пратеници, и разни книги, и докато не пуснете яки корени, не ще престанемъ по никой начинъ да ви оросяваме“. Изпратени сж били, следователно, *разни* книги, а се още обещава — и за напредъ да се изпращатъ. Разбира се, тия ржкописи, пратени на князъ, ще да сж били украсени; навѣрно, тѣ сж се преписвали и негли сж внесли западни елементи въ българския ржкописенъ орнаментъ.

Но не е било само влиянието отъ Западъ. Въ сжщитѣ *Отговори* четемъ следнитѣ думи на папа Николая: „Вие питате, какво трѣбва да се направи съ нечестивитѣ книги, които, както заявявате, сте получили отъ сарацинитѣ, и имате у себе си. Тѣ, естествено, не трѣбва да се запазятъ . . ., но, именно, като вредни и богохулни, да се предадатъ на огънь“. Може би, тия „сарацинскѣ“ книги сж били наистина изгорени, следъ като се е получило папското послание; но влиянието, що сж упражнили тѣ дотогава, не е могло тъй лесно да се изличи. Имало е, най-сетне, и еретични книги; поне за еретични секти се говори въ тия *Отговори*: „Твърдите, че въ отечеството ви сж дошли отъ разни мѣста християни, които, както имъ е воля, разправятъ много и различни нѣща, т. е. гърци, арменци, и хора отъ други мѣста.“ Очевидно, думата е за нѣкои сирски секти, разпространени между малоазийскитѣ гърци и арменцитѣ. Това влияние е траяло, види се, дълго, защото отсетне у насъ се заражда богомилството, сжщо донесено отъ Изтокъ.

В. В. Стасовъ възстава противъ приетото положение, че славянскиятъ ржкописенъ орнаментъ билъ робски преписъ отъ византийски

първообразъ. Той бележи, че художницитѣ, които сѫ изпълнявали миниатюритѣ и орнаментитѣ въ *Остромировото евангелие* и *Святославовия Сборникъ*, не сѫ били гърци, а славяни, „понѣкога измѣнящи донѣкѫде началата на византийското изкуство, съобразно съ нуждитѣ на страната": това се особно ясно доказва отъ нѣкои човѣшки фигури въ зодиака и около двѣтѣ главни заставки на *Святославовия Сборникъ*, а сѫщо тъй и отъ формата и колорита на заглавнитѣ букви въ *Остромировото евангелие*. Въ украсата на последната рѫкопись се срещатъ, редомъ съ преписа на византийски форми и багри, и нѣкои отстѫпления, „които за изтънчения и лустросанъ византиецъ биха били яко необикновени и смѣли". Сѫщиятъ ученъ пише (вж. *Миніатюры нѣкоторыхъ рукописей*, стр. 35—36; ср. *Славянскій и восточный орнаментъ*, табл. I—XIII), че въ българската църковно-рѫкописна орнаментика се не явява само византийски елементъ, но „и тѣсно съединениятъ съ него националенъ, славянобългарски елементъ, — въ линийни, геометрични, ботанични и зооложки фигури; сѫщо такава смѣсица на две народности, на два разнородни елемента, срещаме и въ рисункитѣ, съдържащи човѣшки фигури и представящи сцени отъ човѣшкия животъ и отъ историята". Той отнася това особно къмъ рисункитѣ, що украсяватъ *Манасиевата лѣтопись*. „Ако никой се не съмнява", пише той, „въ това, че най-разнообразнитѣ и многобройни заставки, началки и различни орнаменти по българскитѣ евангелия, апостоли, псалтири, стихирари и др. богослужебни книги, сѫ рисувани отъ българи-рисувачи (най-често иноци, попове и дякони), както и текстътъ на тия рѫкописи е писанъ на български езикъ отъ българи-писачи (пакъ иноци, попове и дякони), — то не може човѣкъ да се съмнява и въ това, че разнообразнитѣ сцени отъ Ветхия и Нови Заветъ, отъ старата и нова история, сѫ рисувани въ „свѣтскитѣ" рѫкописи, а особно въ *Манасиевата лѣтопись*, отъ рисувачи-българи, едновременно съ писачитѣ-българи, които сѫ писали текста въ тия рѫкописи на български. Националниятъ елементъ, съ множество негови разнообразни подробности, заема тукъ навсѣкѫде яко лично и отличително мѣсто".

Както е мѫчно да се установи, дали дадена византийска рѫкопись е била писана отъ гръкъ, или отъ славянинъ (владѣещъ отлично гръцки езикъ), сѫщо тъй е трудно да се различи, дали нѣкоя славянска рѫкопись, издържана езиковно — да речемъ, въ сръбска редакция — е писана отъ сърбинъ или отъ българинъ. Езиковната редакция въ тоя случай съвсемъ не е решителенъ признакъ. Стасовъ виждаше следи отъ българско влияние въ миниатюритѣ на *Святославовия Сборникъ*. Особностьта на багрената гама му изглеждаше поразителна; той съзираше въ нея „досущъ изключително и сложно явление, изискващо особно специално разглеждане". Рѫкописьта, преводна по основа, е била писана и илюстрована въ южна Русия, но „несъмненно представя отъ себе си, както въ текса, тъй и въ рисункитѣ, съ тѣхния любопитенъ материалъ, форми и подробности, съчетание на византийско-български и

национално-руски елементи; изключителниятъ и характеренъ колоритъ — портокаловъ — на тая ржкопись, не срещнатъ токуречи никжде следъ това въ миниатюритѣ на рускитѣ ржкописи, иска сжщо тъй особно подробно разглеждане". А К. Ѳ. Радченко, като говори за нашия *Сборникъ* Кат. 36, Оп. 101 (отъ XVI в.), нареченъ отъ него „Кормчая" (вж. *Замѣтки о нѣкоторыхъ рукописяхъ Филиппопольской городской библіотеки,* СПб. 1903, стр. 4—6), установява въ езика му български чърти; сжщо тъй проф. Б. Цоневъ казва: „Има доста синтактични неправилности, които показватъ, че го е българинъ преписвалъ" (Оп., стр. 69). Следъ като разглежда ржкописьта Кат. 54, Оп. 116 (отнесена отъ него къмъ XVI в., а отъ проф. Б. Цонева — къмъ XVII в.), Радченко пише: „Въпросътъ за взаимнитѣ отношения между българската и сръбска писменость въ епохата следъ турското завоевание заслужва внимателно изучване; въ България тогава проникватъ богослужебни книги отъ сръбска редакция, па — както се вижда — и много други произведения, писани на говоримъ сръбски езикъ, а последниятъ е оказалъ силно влияние върху езика на българскитѣ книжовници отъ онова време . . ." (*Замѣтки,* стр. 8). Наистина, той ограничава кржга на повлиялитѣ се, като сочи издаденитѣ отъ Ягича (*Starine* IX) и Лаврова (*Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болгар. языка)* текстове, написани на чистъ български езикъ.

Отъ книгитѣ, излѣзли следъ 1909, ще отбележа следнитѣ: Charles Diehl: *Manuel d'art byzantin* (Paris 1910); Б. Цоневъ: *Описъ на ржкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София* (съ 18 сним., София 1910: презъ 1923 год. излѣзе и втората часть отъ тоя *Описъ);* Ст. Младеновъ: *Зайковски светогорски требникъ* (София 1910, отдѣл. отпеч. отъ „Период. списание", кн. LXXI, съ 3 табл. фототип. снимки); Ст. Романски: *Влахобългарски ржкописи въ Львовската университ. библиотека* (сжщо); М. И. Соколовъ: *Славянская книга Епоха праведнаго,* тексты, латин. перев. и изслѣдованіе (въ „Чтенія въ Импер. Общ. Ист. и Древн. Рос. при Москов. Унив.", М. 1910); М. Н. Поповъ: *Собраніе рукописей Москов. Симонова монастыря* (съ 1 фототип. — пакъ тамъ); Н. В. Шляковъ: *Служба препод. отцу нашему Кириллу, учителю словенскому* (въ „Изв. Отд. рус. языка и словесн. Импер. Акад. Наукъ", т. XV 3, СПб. 1910); М. Никольскій: *Описаніе рукописей хранящихся въ архивѣ свят. правит. Синода* (СПб., т. I, съ 10 прил. — 1904; т. II, вып. 1, съ 8 прил.— 1906; т. II, вып. 2, съ 7 прил. — 1910); С. И. Масловъ: *Отрывокъ Христинопольскаго Апостола, принадл. библіот. университ. св. Владиміра* (въ „Изв. Отдѣл. рус. языка и словесн. Импер. Акад. Наукъ", т. XV 4, СПб. 1910); Stornajolo: *Miniature delle Omilie di Giacomo Monaco* (Roma 1910); Oscar Doering: *Deutschlands mittelalterliche Kunstdenkmäler als Geschichtsquelle* (Leipzig 1910; дава снимки отъ миниатюри по нѣкои срѣдновѣковни ржкописи); G. Millet: *Monuments byzatins de Mistra* (Paris 1910); Ив. Молловъ: *Новонамѣренъ*

ръкописенъ сборникъ на Софрония Врачански отъ 1802 г. (въ „Списание на Бълг. Акад. на науките“ I 1, кл. истор.-филолог. и филос.-обществ., София 1911, стр. 137—160, съ 2 фототип. прилож.); *Български художествени старини* (изд. Археогр. Комисия при Минист. на Народ. Просвѣта, кн. II, София 1911), дето има възпроизведени по хромолитографски начинъ заставки, текстове, началки и миниатюри отъ наши ръкописи (за съжаление, предадени съ голѣма неточность, особно човѣшката фигура); J. Strzygowski: *Byzantinische Denkmäler;* Н. П. Кондаковъ: *Иконографія Богоматери* (2 т., СПб. 1911—1915); Dalton: *Byzantine Art and Archeology* (Oxford 1911); Алексѣй Некрасовъ: *Нѣсколько словъ о лицевыхъ спискахъ житія препод. Евфросиніи Суздальской* (въ „Изв. Отд. рус. языка и словесн. Импер. Акад. Наукъ“, т. XV, СПб. 1911); Omont: *Peintures d'un Evangéliaire syriaque du XII-e ou du XIII-e siècle* (въ „Monuments Piot“ XIX, Paris 1912); Н. А. Начовъ: *Пространните или така наречени Панонски жития на св. Кирила и Методия* (въ „Библиотека“ — прил. на „Църковенъ Вѣстникъ“ XXI, стр. 35—84); Colosanti: *L'art byzantin en Italie* (Paris 1913); A. Boinet: *La miniature carolingienne, son origine, ses développements* (Paris 1913); Б. Цоневъ: *Кирилски ръкописи и старопечатни книги въ Загребъ* (въ „Сборникъ на Българ. Акад. на науките“, кн. I, кл. истор.-филол. и фолкл. 1, София 1913); В. Г. Дружининъ: *Подлинная рукопись Поморскихъ Отвѣтовъ и ея изданіе* (въ „Изв. Отд. рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ“, т. XVII, СПб. 1913); Вл. Розовъ: *Боларскія рукописи Іерусалима и Синая* (въ „Минало“ III 9, София 1914, стр. 16—37; при описа на паметниците се даватъ къси сведения и за декоративната имъ страна); Б. Цоневъ: *Славянски ръкописи въ Българ. Академия* (въ „Сборникъ на Българската Академия на науките“, кн. VI, кл. истор.-филол. и филос.-общ. 4, София 1916; описва накъсо, между другото, заставките и началките въ нѣкои ръкописи; приложени сѫ 15 фотолитограф. снимки); Gabriel Millet: *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macedoine et du Mont-Athos* (Paris 1916; даватъ се снимки отъ миниатюри; яко много български творби по Македонско се приписватъ на гърци, понеже носѣли гръцки надписи); Юрданъ Трифоновъ: *Преданието за изгорена старобълг. библиотека въ Търново* (въ „Спис. на Бълг. Акад. на науките“, кн. XIV, кл. истор.-филол. и филос.-общ. 8, София 1917); Иорданъ Ивановъ: *Св. Иванъ Рилски и неговиятъ манастиръ* (съ приложение на паметници и фотографски снимки, София 1917; на стр. 93—128 се даватъ сведения за рилската ръкописна сбирка); — G. Millet: *L'ancien art serbe* (Paris 1919); — *La Bible moralisée du XIII-e siècle*, изд. отъ Société française de reproductions de manuscrits à peintures, Paris 1919); Bogdan Filow: *L'art ancien bulgare* (Berne 1919); Louis Réau: *L'art russe des origines à Pierre le Grand* (104 pl. hors texte, ouvrage publié sous

le patronage de l'Institut d'Études slaves de Paris, 1921); Wilhelm Molsdorf: *Führer durch den symbolischen und typologischen Bilderkreis der christlichen Kunst* (Leipzig 1920, съ 9 табл. приложения); N. Jorga & G. Bals: *Histoire de l'art roumain ancien* (Paris 1922); Anton Springer: *Handbuch der Kunstgeschichte* (2 Bde, Bd. II: *Frühchristliche Kunst und Mittelalter,* 12. umgearb. Aufl. bearbeitet von J. Neuwirth, mit 719 Abblild. im Text, 12 Farbendrucktafeln und 4 Tafeln in Lichtdruck, Leipzig 1923—1924; вториятъ томъ разглежда въ кржга на византийското изкуство и художественитѣ творби на балканскитѣ народи; намъ, българитѣ, се дава сравнително най-широко мѣсто; въ разглеждането на старобългарскитѣ паметници авторътъ е използувалъ споменатата книга на Б. Филова, излѣзла едновременно на френски, немски и английски); сжщиятъ Богданъ Филовъ съобщи въ *Известия на Българския Археологически Институтъ* (II, София 1924, стр. 209), че въ Сучевица (Ромжния) се пазѣло „едно ржкописно евангелие отъ XVII в., съ отлично изработени миниатюри, които изглежда да сж копие отъ миниатюритѣ на *Иванъ Александровото евангелие* на лордъ Кърцъна въ Лондонъ". Въ сжщата книга на „Известия"-та се яви и статията на Ю. Трифоновъ *Бележки върху срѣднобългарския преводъ на Манасиевата хроника.* Особно важна е за нашия въпросъ четвъртата рубрика — *„Отношението между текста и картинитѣ"* (стр. 161—171). Крайниятъ изводъ на издирвача е: хрониката е преведена преди 1340, а „картинитѣ" сж „рисувани" преди 1345; илюстраторитѣ сж били или българи—или чужденци, владѣещи писмения български езикъ.

Освенъ посочената книжнина, има и много статии, рецензии и бележки, пръснати по различни периодични издания, като *Biblioteka Warszawska, Отчеты Импер. Публич. Библіотеки, Biblioteca Italiana, Rozmaitości Lwowskie, Христіанскія древности и археологія* (изд. В. Прохоровымъ, СПб. 1863—64, 1864—65), *Starine, Матеріалы по археологіи Россіи, Старые годы, Памятники древне-русскаго искусства, Byzantinische Zeitschrift* (отъ 1892 год. насамъ), *Византійскій Временникъ* (отъ 1893 год. насамъ), *Bulletin de Correspondance héllénique, Oriens christianus, Археологическія Извѣстія и Замѣтки, Monuments Piot, Периодическо списание, Извѣстия на Бълг. археологич. дружество, Минало, Извѣстия на Варненското археологич. дружество, Извѣстія Русскаго Археологич. Института въ Константинополѣ, Archiv für slavische Philologie* (отъ 1875 год. насамъ; още въ 1 кн. отъ I год. се яви студия отъ редактора Ватрославъ Ягичъ: *Studien über das altslovenisch-glagolitische Zografos-Evangelium*), *Zeitschrift für christliche Kunst* (Düsseldorf), *Bulettino di Archeologia christiana* (Roma, 1863—1894), *Nuovo Bulettino di Archeologia christiana* (Roma, отъ 1895 год. насамъ), *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire* (publiés par l'École Française de Rome, отъ 1880 год. насамъ), *Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde,* отъ 1886 год. насамъ), *Revue de*

l'*Art chrétien* (Paris, Bruxelles et Lille, отъ 1857 год. насамъ), *Споменик Српске Краљ. Академије*, *Български Прѣгледъ*, *Stari pisci hrvatski*, *Časopis česk. musea*, *Glasnik*, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* (исторично градиво), *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* (правно-исторично градиво), *Годишникъ на Софийския Университетъ* (истор. филолог. клонъ), *Годишникъ на Народния Музей въ София*, *Годишникъ на Народната Библиотека въ Пловдивъ*, *Училищенъ Прегледъ*, *„Библиотека"* — прилож. на „Църков. Вѣстникъ", *Русскій Филологическій Вѣстникъ*, *Gazette des beaux arts*, *Блъгарски книжици*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, *Древности Москов. Археол. Общ.*, *Památky archaeologické*, *Památky jihoslav. Akad.*, *Записки Новороссійскаго Университета*, *Журналъ Мин. Народ. Просвѣщенія*, *Чтенія въ Обществѣ исторіи при Москов. универ.*, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, *Sitzungsberichte der K. böhmischen Gezellsch. der Wiss.*, *Чтенія Импер. Общ. исторіи и древностей россійскихъ*, *Denkschr. der phil.-hist. Classe der Wiener Akademie*, *Časopis matice moravské*, *Варшавскія Университ. Извѣстія*, *Читалище*, *Списание на Бълг. Акад. на наукитѣ*, *Revue archéologique*, *Православный Собесѣдникъ* (Казань), *Памятн. стар. русской литер.*, *Лѣтоп. археограф. коммиссіи*, *Временникъ Импер. Общества исторіи и древн. россійскихъ*, *Труды Кіевской Духов. академіи*, *Osvěta*, *Гласник српског ученог друштва* (отъ 1865 год. насамъ), *Гласник друштва српске словесности* (отъ 1847 год.), *Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, *Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, *Извѣстія Импер. Академіи Наукъ*, *Ученыя записки Казанскаго университета*, *Богословскій Вѣстникъ*, *Извѣстія Импер. Археологич. Общества*, *Ученыя записки II отдѣл. Импер. Акад. Наукъ*, *Записки Историко-Филологич. факультета Импер. СПб. университета*, *Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесн. Импер. Акад. Наук*, *Древности — Труды Импер. Москов. Археологич. Общества*, *Православный Палестинскій Сборникъ*, *Русскій Архивъ*, *Памятники древней письменности*, *Извѣстия на Българ. Археологич. Институтъ*, *Byzantion* и др.; книжнината по въпроса може да се проследи донѣкѫде и по руското период. изд. *Славяновѣдѣніе* (системат. указатель трудовъ по языкознанію, литературѣ, этнографіи и исторіи, СПб. 1900 и след.).

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
гр. СТАЛИН

1. **Слѣпченски Апостолъ.** Кат. 62, Оп. 25 (стр. 18). Отъ ржкописьта, позната подъ това име, библиотеката пази 9 листа. Пергаментовъ палимпсестъ, 27 × 21·5, отъ XII вѣкъ, българска редакция. Писмо — въздеръ уставъ, нѣкжде по-дребенъ, отъ 24 до 27 реда на страница. Безъ пагинация. Ржкописьта е писана отъ двама души. Заглавията вървятъ безъ новъ редъ, съ малко по-високи букви, отъ сжщия строежъ като редовнитѣ, съ вторъ (киноваренъ) контуръ на стълповетѣ, или запълнени съ киноваръ въ отворитѣ. Началкитѣ (поедри инициали) сж или кафени (баграта на текста), или киноварни. Тѣ лежатъ на предното бѣло поле, малко предъ реда. Буквитѣ отъ редоветѣ се не отсичатъ въ правожгълникъ, а се намѣстватъ досамъ вжтрешното очъртание на началката. Височината на тия началки е различна, мѣрена спроти височината на редоветѣ, като се държи смѣтка и за междината, раздѣляща всѣки два реда: 3 р. (1 л.), 3 р. и 1 междина (9 л.), 4 р. (3 и 5 л.), 4 р. и 1 межд. ($9^{б}$ л.) 5 р. ($3^{б}$ л., дето началката пада долу, на празно мѣсто, равно на 2 р.; сжщо 7 и $8^{б}$ л.), 7 р. (1 л.), 7 р. и 1 межд. (4, 6 и 9 л.), 9 р. и 1 межд. (3 л.), 11 р. (2 л.); и тъй, височината на началкитѣ се движи между 3 и 11 р.. Въ листата, които притежава Пловдивъ, нѣма заглавки (орнаментни заставки надъ заглавията). Препинателнитѣ знаци (двоеточие : или

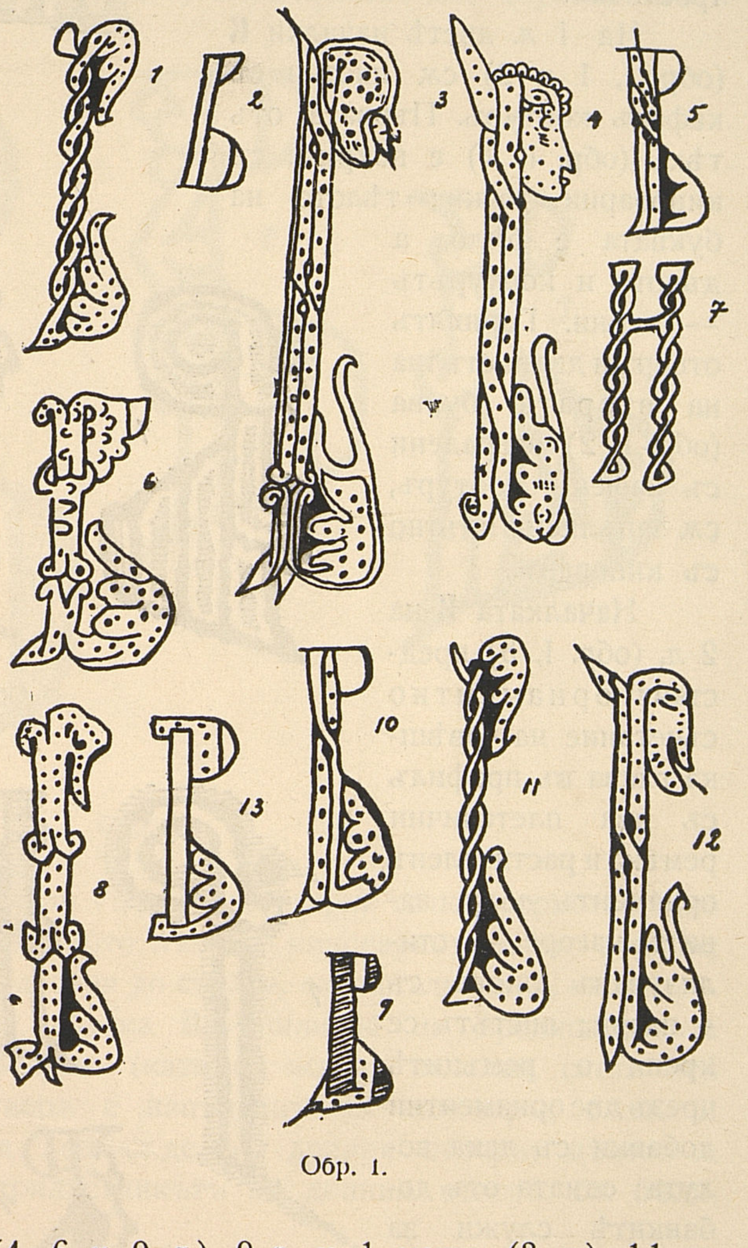

Обр. 1.

одветочие съ чъртица: —) сѫ писани съ кафено, а въ заглавнитѣ редове — и съ киноваръ. Срещатъ се киноварни точки въ края на изречението, троеточия ⁝ (срѣдната точка киноварна, а горната и долната кафени) и петоточия ⁙ (срѣдната точка киноварна, другитѣ четири кафени); има и кафени троеточия.

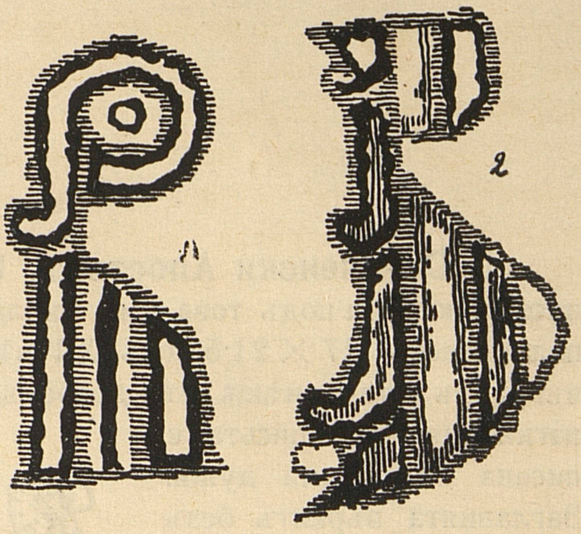

Обр. II.

На 1 л. двѣтѣ началки **В** (обр. I, 1 и 2) сѫ писани съ кафенъ контуръ. Първата отъ тѣхъ (обр. I, 1) е покрита съ киноварни точки; тѣлото на буквата е бѣло, а дъното и контурътъ — черни. Горниятъ творъ и двата стълпа на втората буква (обр. I, 2), заградени съ кафенъ контуръ, сѫ запълнени плътно съ киноваръ.

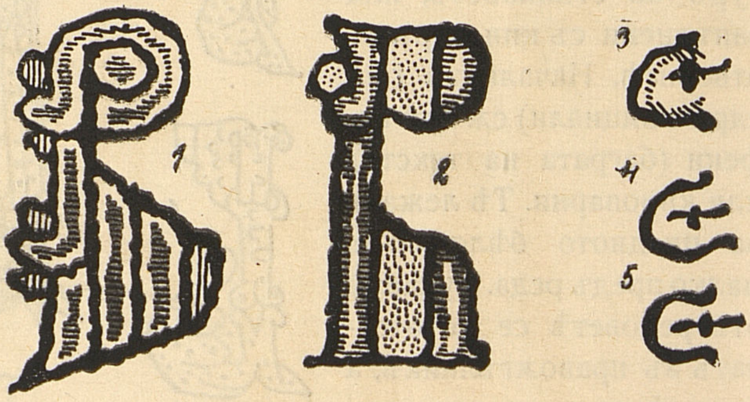

Обр. III.

Началката **В** на 2 л. (обр. I, 3) представя орнаментно съчетание на човѣшка глава въ профилъ съ два плетенични ремъка и растителенъ орнаментъ долу, завитъ нагоре — стилизуванъ листъ съ 4 пазви; листътъ се крепи о ремъцитѣ чрезъ две орнаментни добавки съ лека волута; едната отъ добавкитѣ служи за дръжка на листа. Контурътъ е кафенъ; край него нѣкѫде минава и вторъ кон-

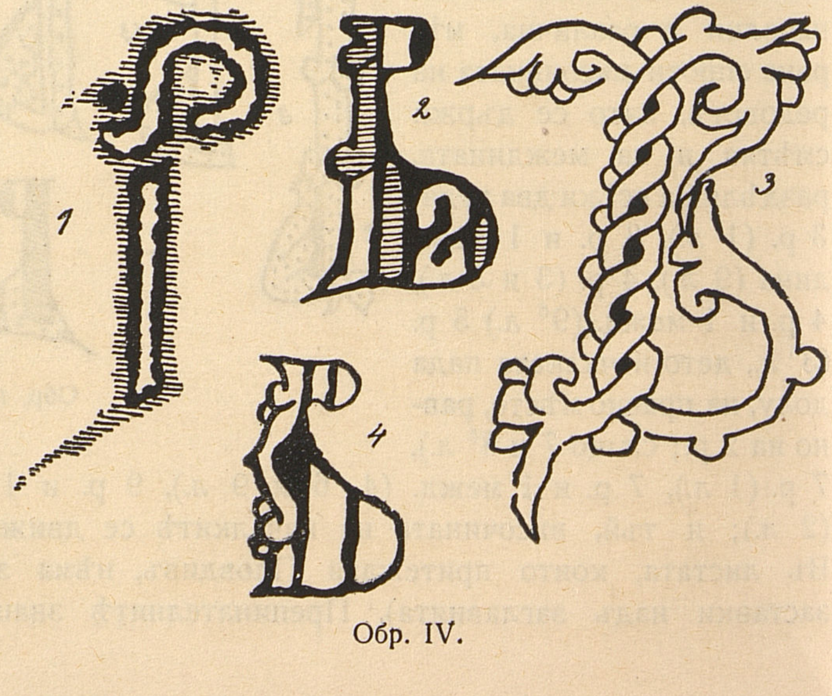

Обр. IV.

туръ, киноваренъ, дебелъ. Тѣлото на буквата е бѣло, дъното — нѣкѫде черно, нѣкѫде бѣло, а по главата, ремъцитѣ и листа лежатъ киноварни точки и кафени чъртици.

Нѣщо подобно представя и началката **В** на 3 л. (обр. I, 4). Профилътъ е малко по-правиленъ, окото е сложено високо, косата е кѫдрава, стилизувана въ полуокрѫжности, съ точки въ срѣдата. Листътъ долу се развива отъ единия ремъкъ, а горе между двата ремъка се подава трети, образуващъ нѣщо като дълго ухо. По листа има очи. Буквеното тѣло е бѣло, дъното — черно, точкитѣ — киноварни, чъртицитѣ — кафени; долу има 2 киноварни петна. Другата началка **В** на сѫщия листъ (обр. I, 5) е по-проста: две осукани ленти

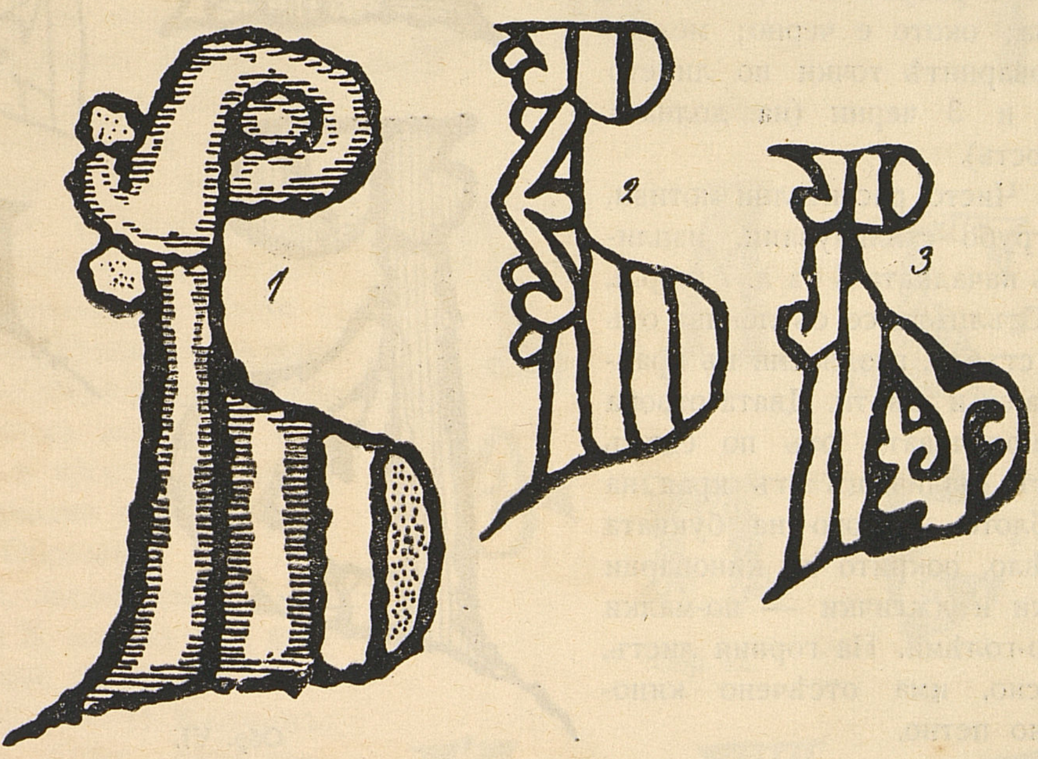

Обр. V.

съ точки. Кафенъ контуръ, бѣло тѣло съ киноварни точки; горното дѣсно петно на стълпа е бѣло, а долното лѣво — киноварно; дъното е черно; двата полукрѫгли отвора, долепени до стълпа, сѫ изпълнени съ киноваръ.

На 3б л. има сѫщо началка **В**, прилична на предиописаната (обр. I, 10). Контурътъ е кафенъ (като на всички началки, снети отъ рѫкописьта); горниятъ отворъ е изпълненъ съ киноваръ; сѫщо и бѣлата лента, която влиза донѣкѫде въ долния отворъ; дъното е кафено; втората лента и трилистникътъ въ долния отворъ сѫ бѣли, съ киноварни точки.

Началката **В** на л. 4 (обр. I, 11) се получава отъ две осукани бѣли ивички; тѣ образуватъ стълпа на буквата; горе и долу ивичката пуска по единъ листъ съ 3 пазви, покритъ съ киноварни точки. Лѣвата ивица е киноварна, дъното — черно.

На 6 л. (обр. I, 12) е дадена нова началка **В**, която ни връща къмъ изобразенитѣ на обр. I, 3 и 4. Профилътъ е грубъ, главата малко прилича на човѣшка — само въ окото; носътъ и брадата се сливатъ съ бърнитѣ въ муцуна. По строежъ буквата е по-проста. Тѣлото е бѣло, дъното — черно, точкитѣ — киноварни, двата края образуватъ киноварни петна; окото е черно; между киноварнитѣ точки по лицето има и 3 черни (на долната челюсть).

Чисто растителни мотиви, възгрубо стилизувани, изплитатъ началката **В** на л. 7 (обр. I, 6). Стълпътъ се съчленява отъ три стъбла, раздвоени въ крайщата си и завити. Двата отвора се получаватъ отъ по единъ листъ, излизащъ отъ края на стъблото. Тѣлото на буквата е бѣло, покрито съ киноварни точки и джгички — по-малки и по-голѣми. На горния листъ, вдѣсно, има отсѣчено киноварно петно.

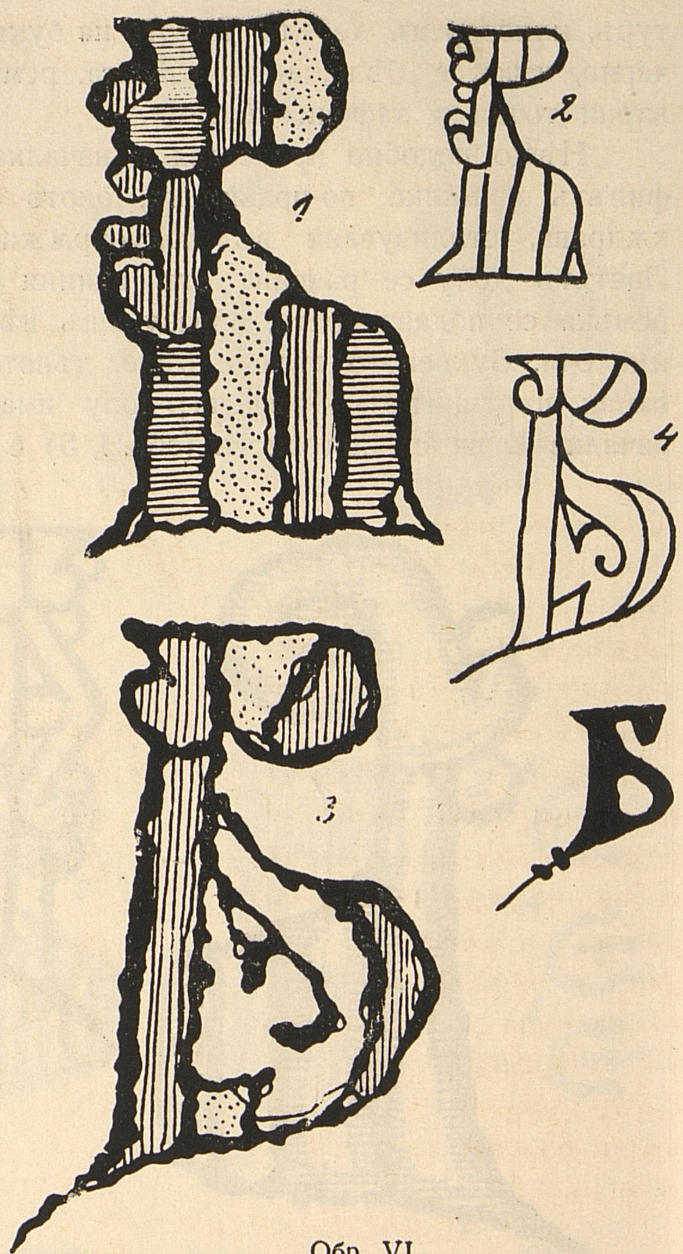

Обр. VI.

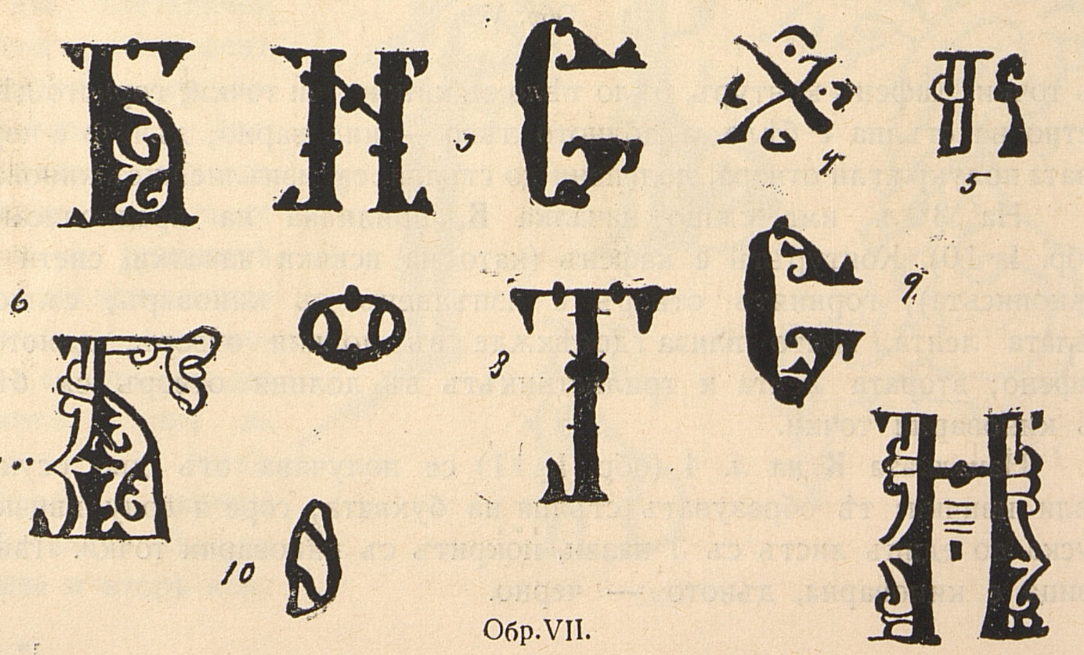

Обр. VII.

Най-правилно е построена началката **Н** (И) на л. $8^{б}$ (обр. I, 7): два ремъка, които се преплитатъ. Тѣлото е бѣло, а четиритѣ края и лѣвата ивица въ двата стълпа сѫ киноварни.

Началката **В** на л. 9 (обр. I, 8) прилича на приведената вече въ обр. I, 3. Главата е птича, листътъ има две пазви, тритѣ стъбла напомнятъ тия на обр. I, 6. Черно дъно, бѣло тѣло, киноварни точки. Дѫгичкитѣ, които отбелезватъ окото, сѫ черни.

Буквата **В** на л. 9 (обр. I, 9) е по-проста; запълненото съ наведени чъртици и съ черно отбелезва киноваръ. На л. $9^{б}$ (обр. I, 13) буквата **В** е наведена; тѣлото е нѣкѫде бѣло, съ киноварни точки, нѣкѫде изпълнено плоско съ киноваръ. Макаръ и проста, началката е правилна и хубава.

Образецъ отъ писмото, заедно съ две началки **В**, давамъ въ I приложение (л. 9).

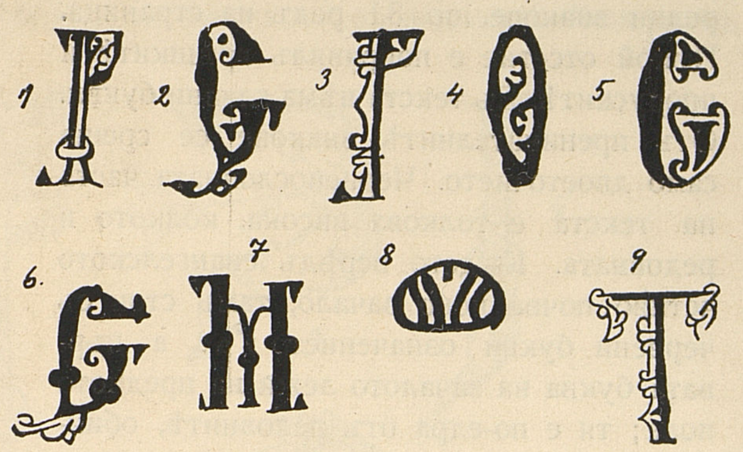

Обр. VIII.

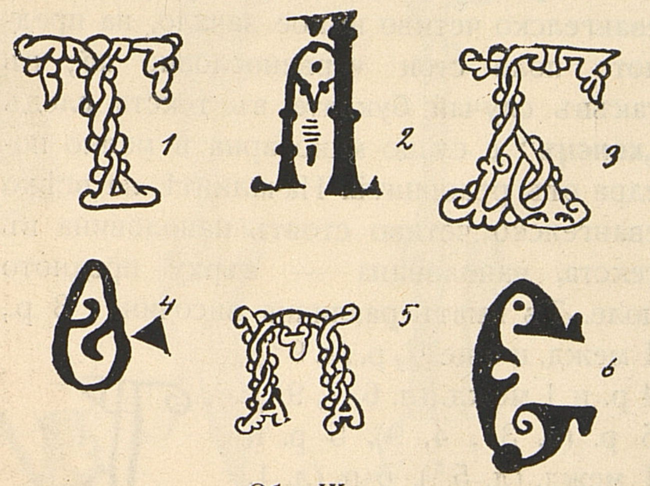

Обр. IX.

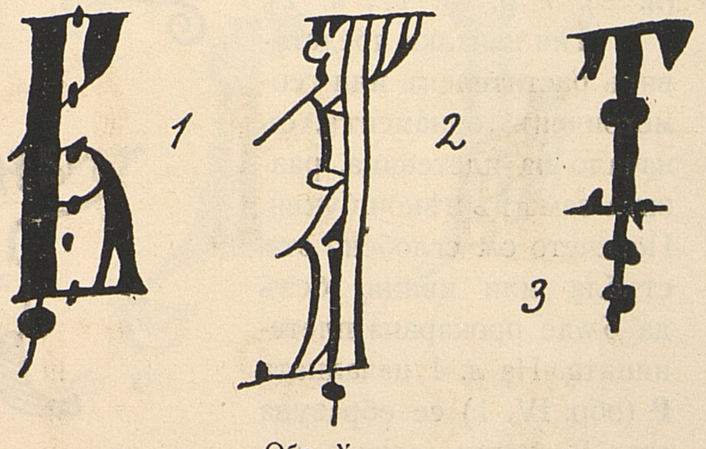

Обр. X.

Ср.: Г. И. Капчевъ: Трудъ, 1888—1889 год., стр. 1217—1218; П. Кулаковскій: Варшав. Универс. Изв. 1900 г. V. 8; Г. Ильинскій: Слѣпченскій Апостолъ XII вѣка, Москва, 1912 г., стр. XCII+135 (съ две снимки); Н. П. Кондаковъ: Македонія, СПБ., 1909 г., стр. 57 (забел. подъ чърта) и 58 (рисунки на 3 началки); В. Стасовъ: Славянскій и восточный орнаментъ, СПБ., 1886, л. III, Слѣпченскій Апостолъ; — Миніатюры нѣкоторыхъ рукописей, 1902, стр. 55, обр. 27; Б. Цоневъ: История на българския езикъ, т. I, стр. 207—209.

2. **Кюстендилски палимпсестъ.** Кат. 234, Оп. 7 (стр. 5—6). 9 листа пергаментъ, 25 × 18, съ текстъ 18 × 13, отъ XII—XIII в., българска редакция, евангелие. Писмо — старъ полууставъ, безъ надредни знакове, по 31 редъ на страница. Нѣкой отсетне е поправялъ грѣшкитѣ и пропускитѣ. Въ текста нѣма главни букви. Отъ препинателнитѣ знакове се среща само двоеточието. Червенословната часть на текста е толкова висока, колкото и редовната. Кѫдето всрѣдъ евангелското четиво почва ново зачало, тамъ стои съ червени букви означението ꙁ͞а:, а първата буква на зачалото лежи на предното поле; тя е по-едра отъ редовнитѣ, обикновено висока 2 реда, киноварна или съ две багри. А тамъ, дето свършва всрѣдъ евангелско четиво нѣкое зачало, на предното поле стои червенословно ко͞н; въ такъвъ случай буквата въ текста следъ „конєцъ“ е сѫщо киноварна и малко поедра отъ редовнитѣ. Началкитѣ на всѣко евангелско четиво стоятъ наполовина въ текста, наполовина — върху предното поле. Тѣ иматъ различна височина: 3 р., 1 межд. и още ½ р. (л. 9^{б}), 4 р. и 1 межд. (л. 6, 7, 9^{б}), 5 р. (л. 3^{б}, 4, 9), 5 р. и 1 межд. (л. 5^{б}), 6 р. (л. 1, л. 8^{б}), 6 р. и 1 межд. (л. 8), 7 р. (л. 1^{б}, л. 2).

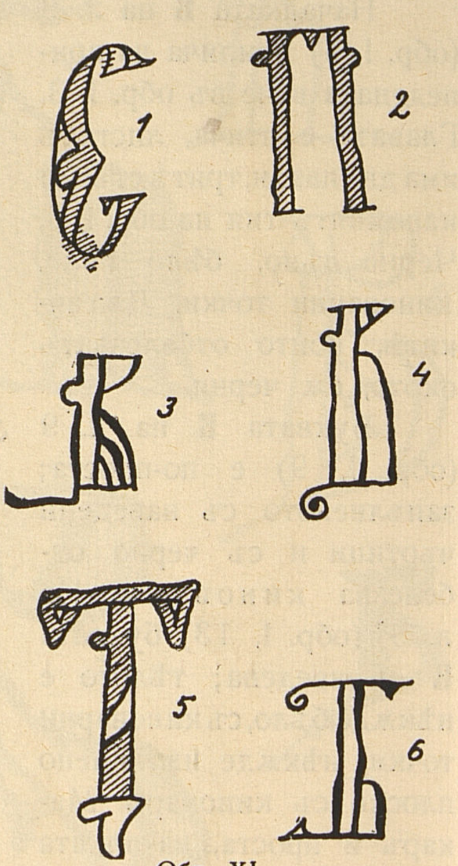

Обр. XI.

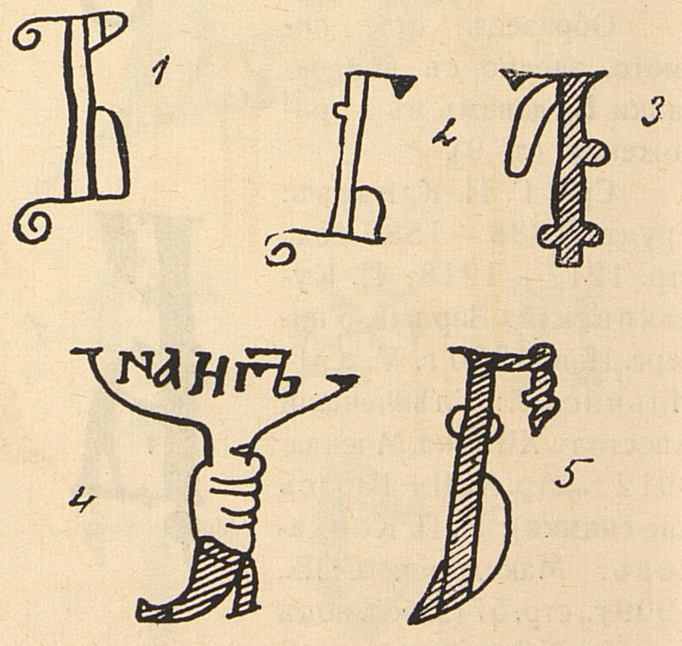

Обр. XII.

Тия началки представятъ растителенъ или геометриченъ орнаментъ, съ начало на плетеница, развита само въ нѣкои букви. Повечето сѫ сглобени отъ стъбла или ивици, безъ да бѫде прокарана плетеницата. На л. 1 началката **Р** (обр. IV, 1) се образува отъ 2 ивици (едната завита въ крѫгъ) и една пѫпка, украсена съ 3 багри: успореднитѣ чърти предаватъ кафеното, черното предава киноварь, а бѣлото — зеленото; това зелено е мѫтна багра — тъмнокиноварна зелена съ отсѣнка на хромова зелена.

Плетеницата се явява въ началката **К** на л. 1б (обр. IV, 3), все още въ първобитенъ видъ, като осукване на две ленти, които въ крайщата си се превръщатъ въ трилистници съ пѫпки въ пазвитѣ; край осукващитѣ се ленти има сѫщо пѫпки — въ падинитѣ. Контурътъ

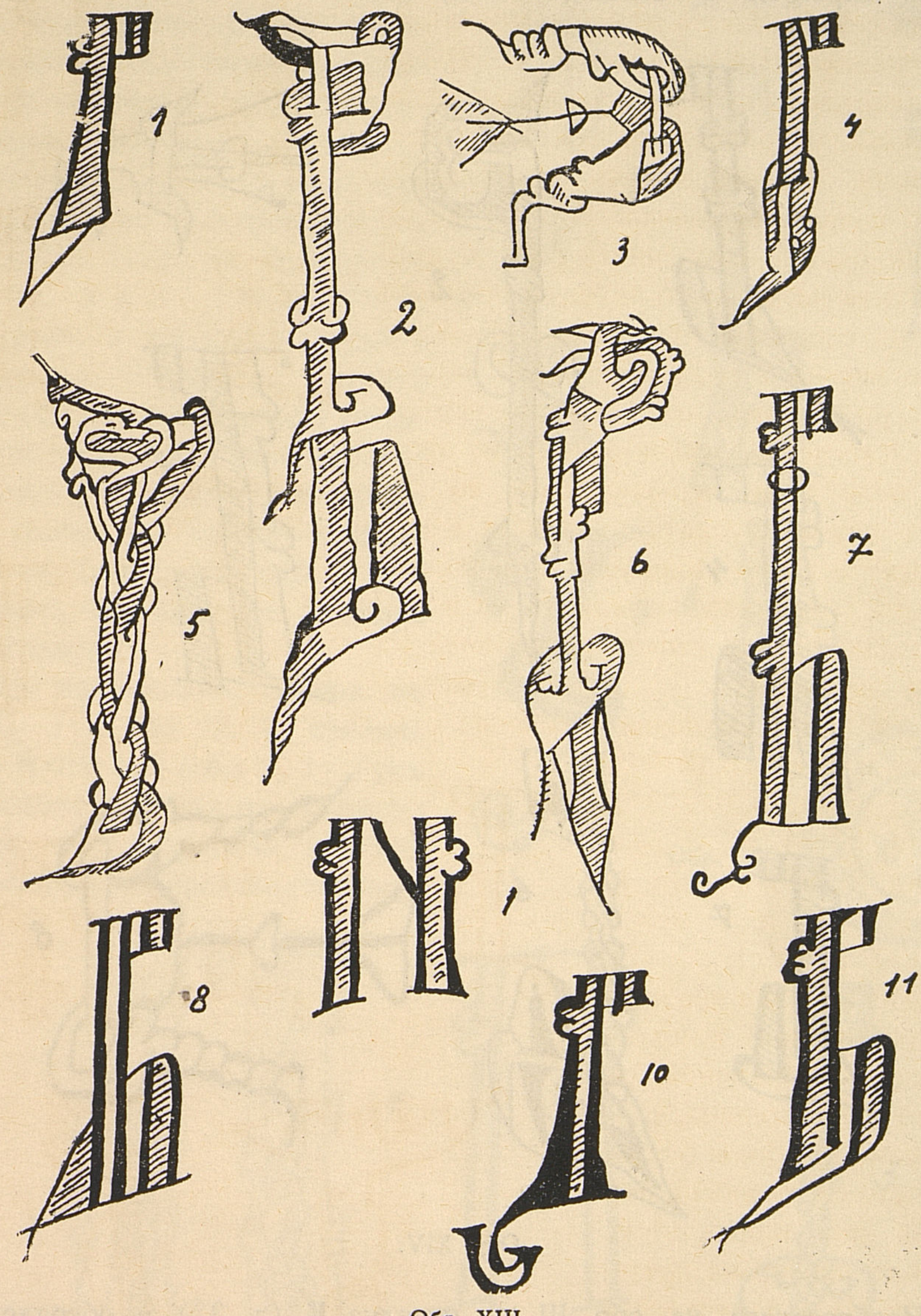

Обр. XIII.

е кафенъ, лѣвиятъ край на плетеницата — бледно индиго, дѣсниятъ — неаполска жълта, пѫпкитѣ — киноварни, дъното — тъмнозеленъ киноваръ.

На л. 1б има и по-дребна началка **Б** (обр. VI, 5), лежаща на предното поле, висока два реда; буквата е киноварна, а отворътъ ѝ — синкавопепелявъ; опашката ѝ пронизва две точки.

Началката В на л. 2 (обр. III, 1) се образува отъ редъ цвѣтни ивици, долепени една до друга. Черното означава киноваръ, до него лежи пепелявосинкава ивица съ отсѣнка на небесносиня (Aschblau + Azurblau), а срѣдната багра е неаполска жълта съ отсѣнка на свѣтълъ хромъ (Neapelgelb + Chromgelb hell).

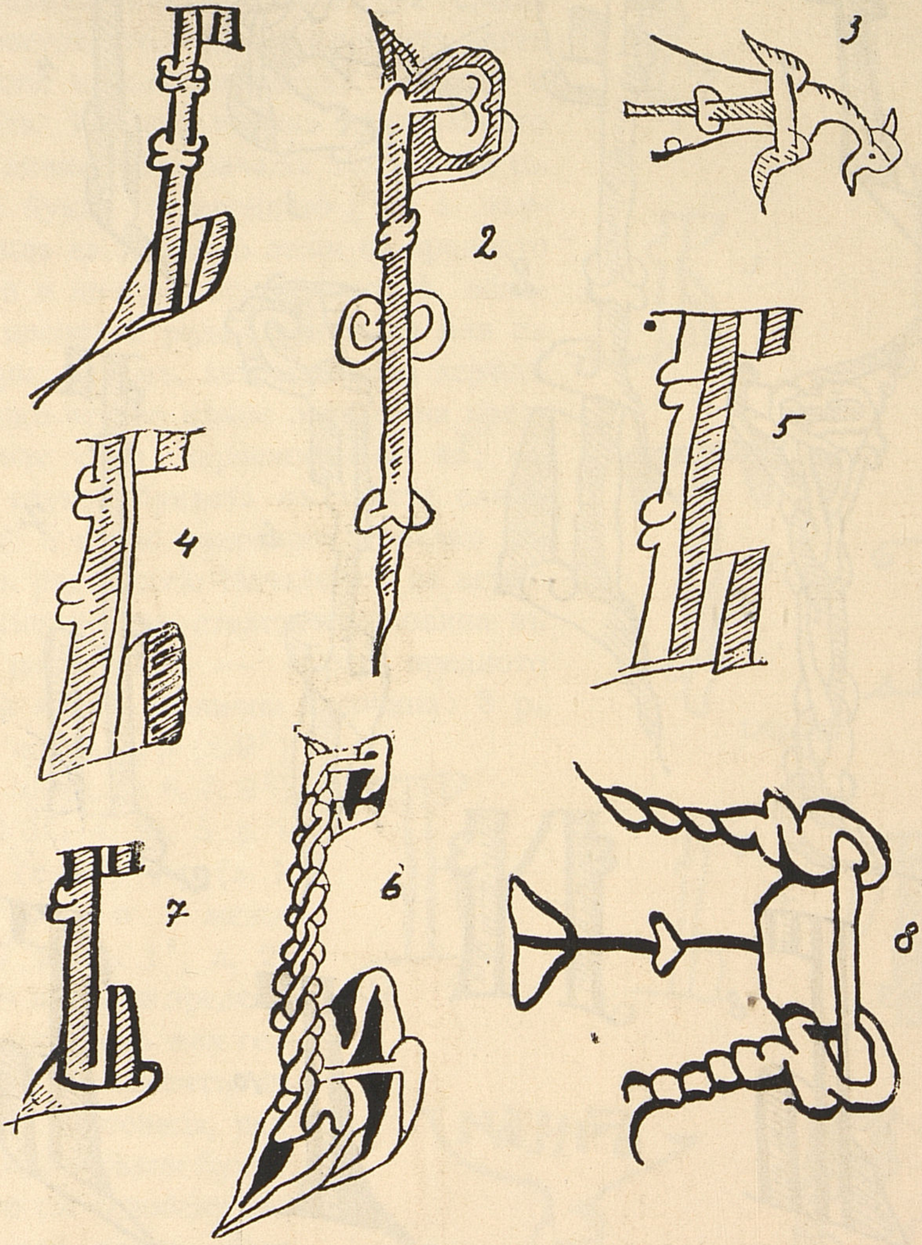

Обр. XIV.

Изобразената на обр. III, 2 началка В (л. 3[б]) е обградена съ кафенъ контуръ (черното); двата отвора и пѫпката (означеното съ точки) сѫ пепеляво-сини, съ отсѣнка на бисерна сива (Aschblau + Perlgrau); въ четиритѣ петна на буквеното тѣло следъ контура иде киноварна ивица (водоравнитѣ чъртици), а въ срѣдата — необагрено петно.

Въ обр. II, 1 контурътъ на началката В (л. 4) е сѫщо кафенъ (чъртицитѣ); черното бележи киноваръ. Къмъ тия багри се прибавя

въ началката **В** на л. $5^{б}$ (обр. II, 2) и тъмнозеленъ киноваръ (отвеснитѣ чъртици).

Началкитѣ **В** на л. 6 (обр. VI, 1) и л. 7 (обр. VI, 3) сѫ изгубили очъртанията си на пергамента, затова съмъ ги предалъ найнапредъ уголѣмени, като съмъ отбележилъ багритѣ, а следъ това — само контурно, за да се види ясно очъртанието на буквеното тѣло и на петната, които го образуватъ (обр. VI, 2 и 4: 1 = 2, 3 = 4), Контурътъ и на двѣтѣ букви е киноваренъ (черното); другитѣ багри сѫ: лимонена жълта (водоравнитѣ чъртици), пепелявосиня (отвеснитѣ) и тъмнозеленъ киноваръ (точкитѣ); бѣлото е непокрито съ багра. Въ обр. VI, 3 зелениятъ киноваръ има отсѣнка на маслинено.

На началкитѣ, дадени въ обр. II, 1 и обр. III, 1, прилича буква **В** отъ л. 8 (обр. V, 1). Тукъ има дребна разлика въ багритѣ: редомъ съ киноварния контуръ (черното) и синьопепелявитѣ ивици

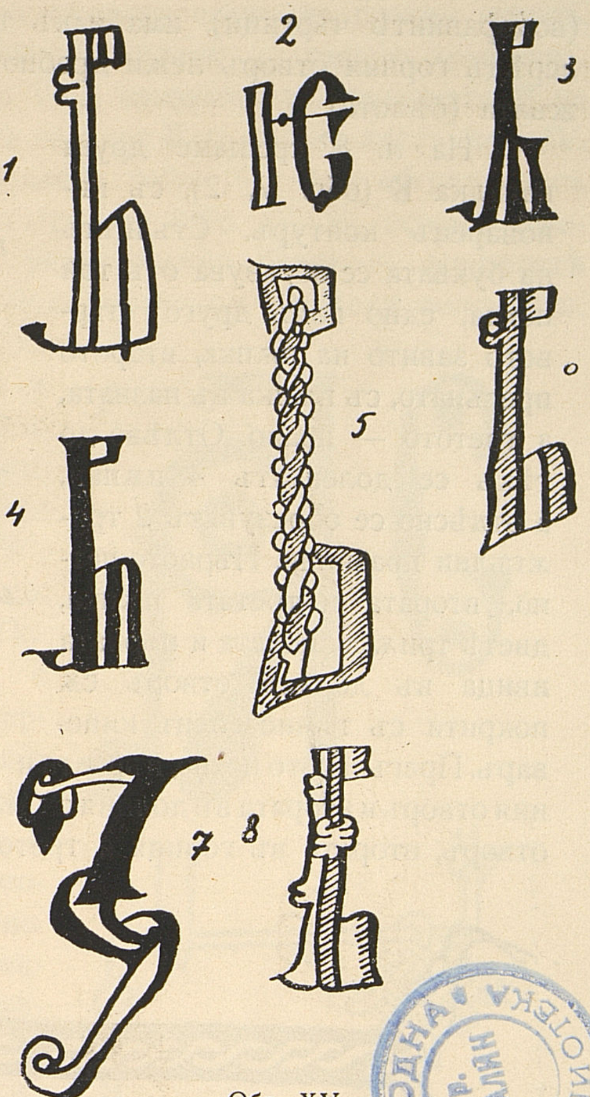

Обр. XV.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

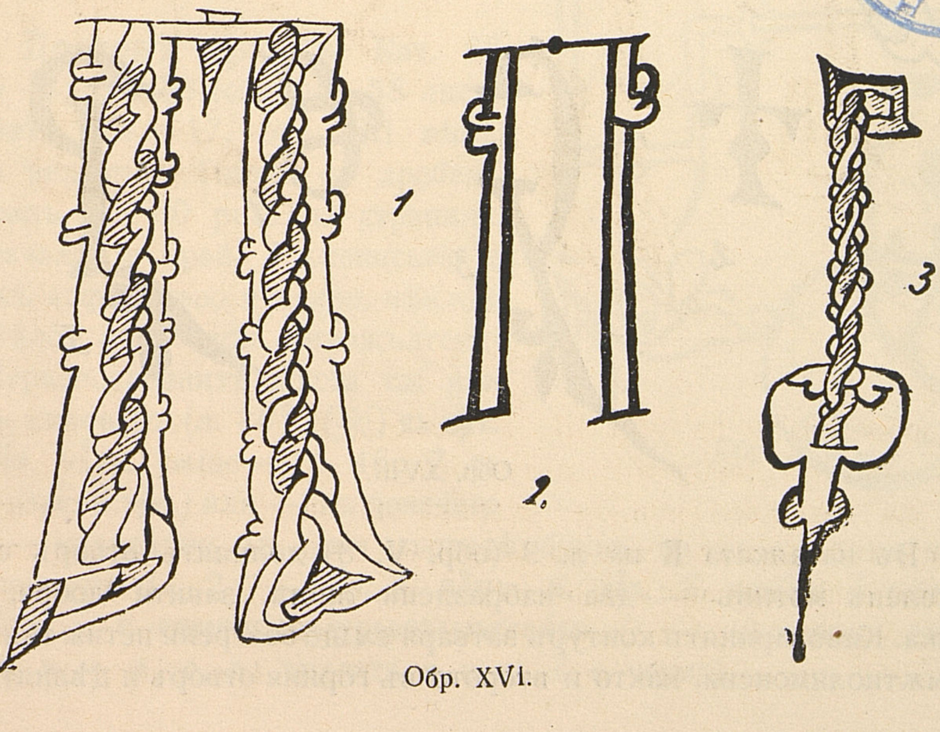

Обр. XVI.

58990

(водоравнитѣ чъртици), има пакъ тъмнозеленъ киноваръ (точкитѣ), но всрѣдъ горния отворъ лежи дребно петно, покрито съ мѫтна неаполска жълта (бѣлото).

На л. 8б срещаме друга начална В (обр. V, 2), съ киноваренъ контуръ. Стълпътъ на буквата се образува отъ три петна, едно подъ друго: първото завито на пѫпка, второто прегънато, съ пѫпка въ пазвата, а третото — право. Отлѣво до тѣхъ се долепватъ 4 пѫпки, а отдѣсно се образуватъ 2 триѫгълни празнини. Първото петно, втората и третата пѫпка, двете триѫгълничета и първата ивица въ долния отворъ сѫ покрити съ тъмнозеленъ киноваръ. Прегънатото петно, първата и четвъртата пѫпка, първата ивица въ горния отворъ и втората въ долния сѫ мѫтнолимонени. Третата ивица въ долния отворъ, втората въ горния и третото петно на стълпа сѫ пепелявосини.

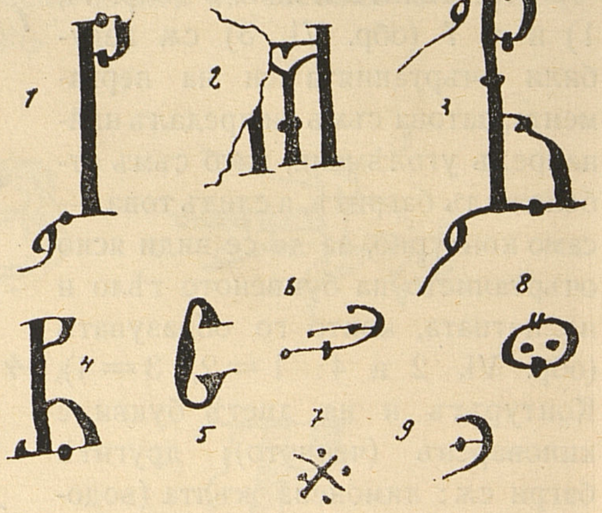

Обр. XVII.

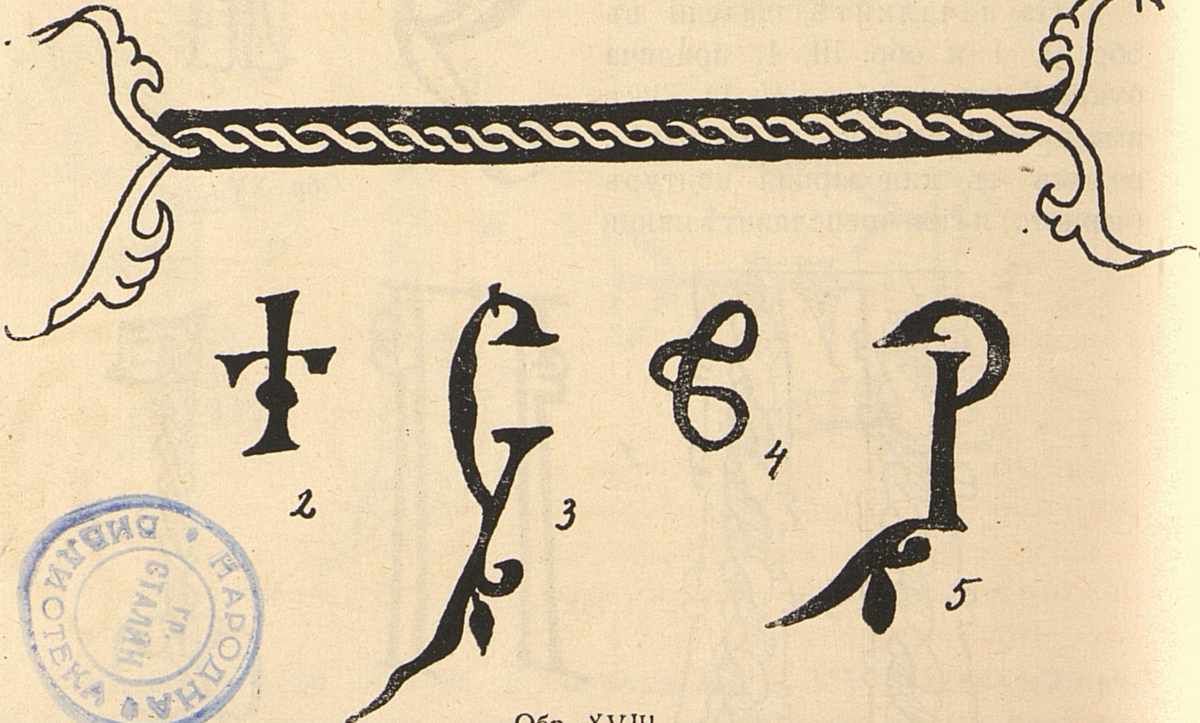

Обр. XVIII.

Въ началката В на л. 9 (обр. V, 3) долниятъ отворъ стѣга растителенъ мотивъ — два набраздени листа, завити добре, съ една пѫпка. Киноварниятъ контуръ затваря сѫщо обагрени петна: тия въ стълпа сѫ мѫтнолимонени, както и второто въ горния отворъ и цѣлиятъ растите-

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

ленъ мотивъ долу, освенъ пжпката; първото петно на горния отворъ, дългата ивица до стълпа и пжпката сж зелени — тъменъ киноваръ.

Очевидно, опростяване на обр. V, 2 намираме въ началката **К** на л. 9[б] (обр. IV, 4), както пъкъ другата началка **К** на сжщия листъ (обр. IV, 2) е опростяване на обр. V, 3. Едната (обр. IV, 4) е обградена съ киноварь, но непокрита съ багри, а другата (обр. IV, 2), освенъ киноварния контуръ, носи и петна съ пепелявосиня багра — покрититѣ съ чъртици на рисунката; другитѣ петна, обаче, сж оставени непокрити.

Къмъ декоративнитѣ елементи на описвания палимпсестъ ще трѣба да се отнесатъ и показалцитѣ на предното поле, слагани срещу червенословното заглавие на всѣко ново евангелско четиво. Едни отъ тѣхъ — тия на л. 9[б], 8, 2, 5[б], 6[б] и 7 (обр. III, 4 и 5) сж киноварни, а други — двуцвѣтни. Показалецътъ на л. 1 (обр. III, 3) е писанъ съ два киновара: червенъ (черното) и тъмнозеленъ (чъртицитѣ). На л. 1[б] имаме другъ съ киноварь (червенъ) и сивопепеляво; подобенъ се вижда и на л. 3[б] и л. 8[б]; на л. 9 — съ два киновара, а на л. 4 — съ киноварь и кафено.

Образецъ отъ писмото на Кюстендилския палимпсестъ, заедно съ 3 киноварни началки и една голѣма (въ оригинала е цвѣтна), давамъ въ II приложение (л. 1).

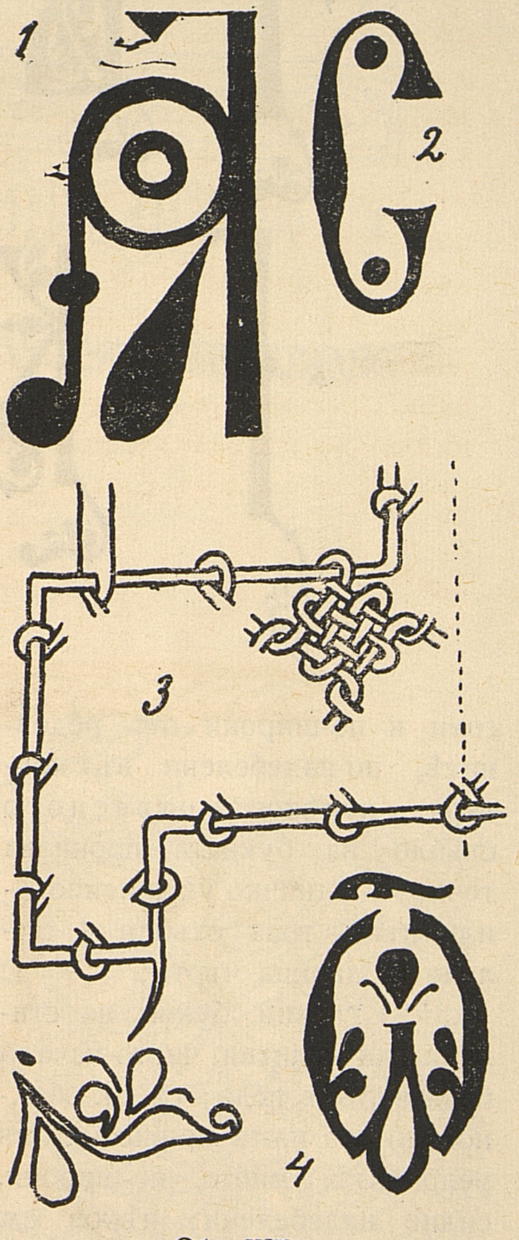

Обр. XIX.

3. **Постенъ триодъ.** Кат. 66 (41 или 42), Оп. 58 (стр. 38). 58 листа пергаментъ, 23 × 17, отъ XIII вѣкъ, сръбска редакция. Писмо — дребенъ полууставъ, по 30 реда на страница. Безъ начало и край. Ржкописьта е писана съ кафеникаво мастило, нѣкжде избледнѣло, сега стои сивожълтеникаво. Червенословнитѣ мѣста сж или цѣли съ киноварь (л. 36[б]: (⁘) **вь срѣ. д. пе. по. нау̂р.** сжщо — л. 46: **ꙁ вь пе, зау. ахлу. и тро.**) или — въ повечето случаи — киноварни сж само първитѣ букви на всѣка дума или на ново изречение (л. 2: ⁘ **про. к. памь. н. гла. ѕ. помлю и мебепокелицѣнматн. с. н помногымьщедротамьтконмь** ⁘ — киноварни сж буквитѣ: **п, п, г, п, с, н**; титлата х̑ надъ с̑ е черна).

Въ ржкописьта се срещатъ 5 вида червени букви:

1) начални букви въ червенословнитѣ бележки — или букви, съ които се пишатъ изцѣло тия бележки тукъ-таме; тѣ сж малко по-ви-

Обр. XX.

соки и по-широки отъ редовнитѣ, по-надебелени въ контура; понѣкога отвесното стъбло на буквата пронизва точка — едничко украшение — или пъкъ това стъбло е теглено съ двойна чърта;

2) главни букви на стихири или молитви, чието начало пада всрѣдъ реда; тѣ сж обикновено два пжти по-високи отъ редовнитѣ, много по-широки, силно надебелени; нѣкои сж образувани отъ стъбла съ две чърти, нѣкои пронизватъ точки; такива сж и повечето началки, лежащи съ половината си на предното поле, но много отъ тѣхъ сж по-високи (1 р. и 1

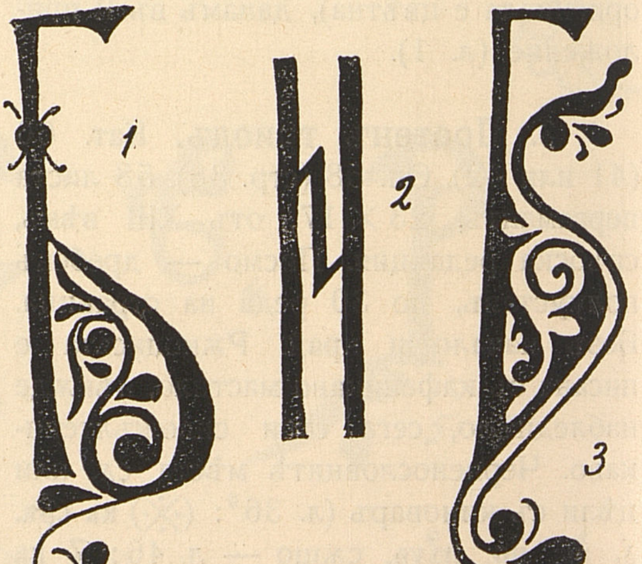

Обр. XXI.

межд., 2 р.): едни носятъ силно надебелени стъбла, други иматъ стъбло отъ две чърти, трети сѫ украсени съ точки или съ други добавки къмъ скелета; тѣ съставятъ съ тия свои белези преходъ къмъ идната група;

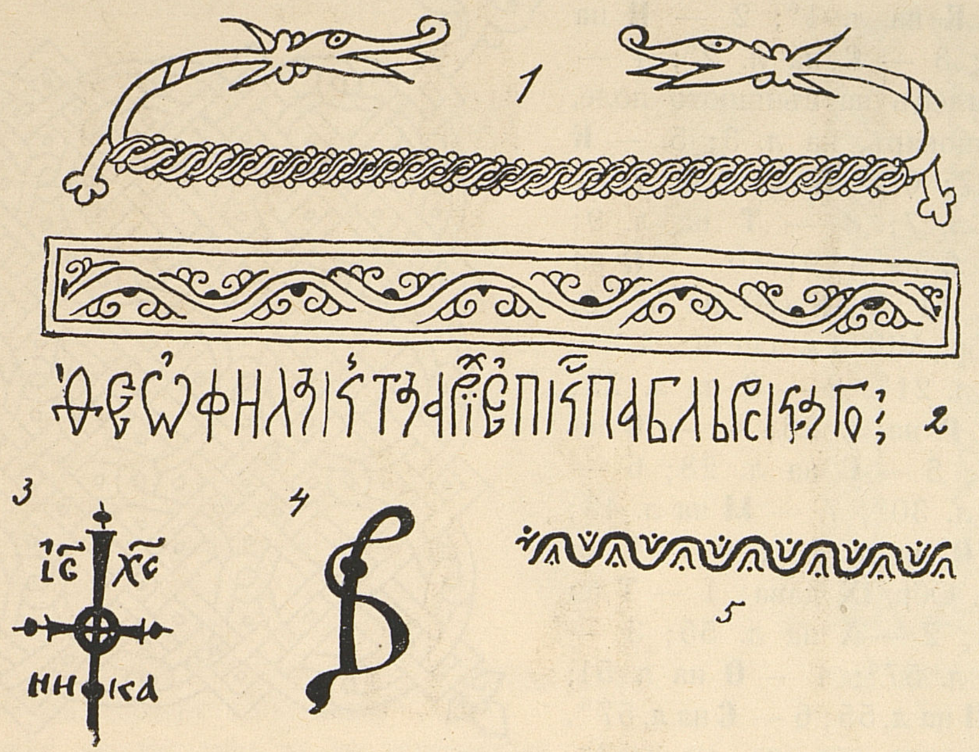

Обр. XXII.

3) началки, лежащи на предното поле; тѣ биватъ орнаментувани или украсени съ точки, надебелени, изпълнени плътно съ киноваръ; високи сѫ по $2\frac{1}{2}$ р. (**N** на л. $2^{б}$), $3\frac{1}{2}$ р. (**Т** на л. 5), 4 р. (**С** на л. $2^{б}$), 5 р. (**Б** на л. $1^{б}$);

4) началки, сѫщо на предното поле, орнаментувани, очъртани съ киноваръ, представящи съчетания на отдѣлни орнаментни единици, наредени въ буквенъ скелетъ, но несвързани въ плетеница; тѣ сѫ високи по 3 р. и 2 межд. (**С** на л. 28), 4 р. (**Р** на л. $21^{б}$), 4 р. и $\frac{1}{2}$ межд. (**Н** на л. 10), 4 р. и 1 межд. (**Б** на л. 6, **Р** на л. 26), 5 р. (**Т** на л. 45) и

5) пакъ началки на предното поле, орнаментувани въ плетеница, съ контуръ; тѣ сѫ високи по 4 р. и $\frac{1}{2}$ межд. (**П** на л. 55), 5 р. и 1 межд. (**Т** на л. 48), 5 р. и $1\frac{1}{2}$ межд. (**Б** на л. $57^{б}$)

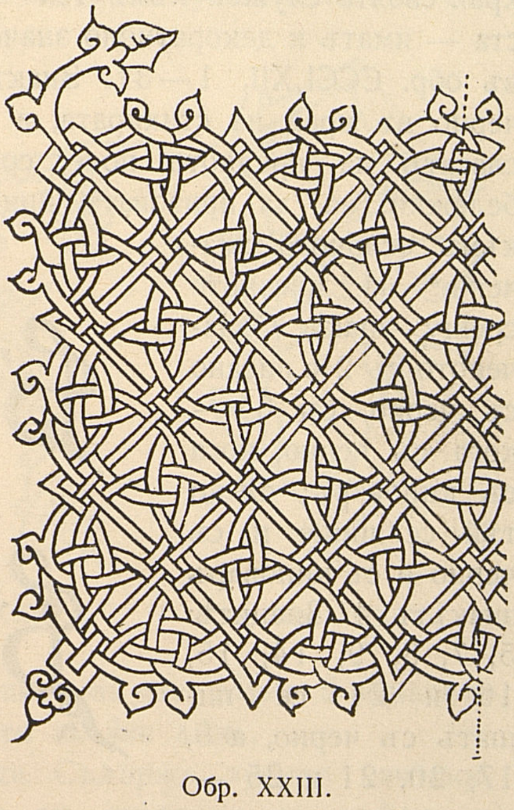

Обр. XXIII.

Образци отъ подобни началки давамъ въ обр. VII, VIII и IX. Съ черно е предаденъ киноварътъ. Обр. VII представя: 1 — **К** на л. 1б; 2 — **И** на л. 2б; 3 — **С** на л. 2б; 4 — показалецъ на външното поле, съ киноваръ, на л. 3; 5 — **К** на л. 7; 6 — **К** на л. 6; 7 — **О** на л. 7; 8 — **Т** на л. 9; 9 — **С** на л. 9; 10 — **О** на л. 7б; 11 — **И** (И) на л. 10. На обр. VIII сѫ снети: 1 — **Р** на л. 21б; 2 — **С** на л. 22; 3 — **Р** на л. 26; 4 — **О** на л. 26; 5 — **С** на л. 28; 6 — **С** на л. 30б; 7 — **М** на л. 43; 8 — **О** на л. 43б; 9 — **Т** на л. 45. Обр. IX дава: 1 — **Т** на л. 48; 2 — **А** на л. 55; 3 — **К** на л. 57б; 4 — **О** на л. 51; 5 — **И** на л. 55; 6 — **С** на л. 57б.

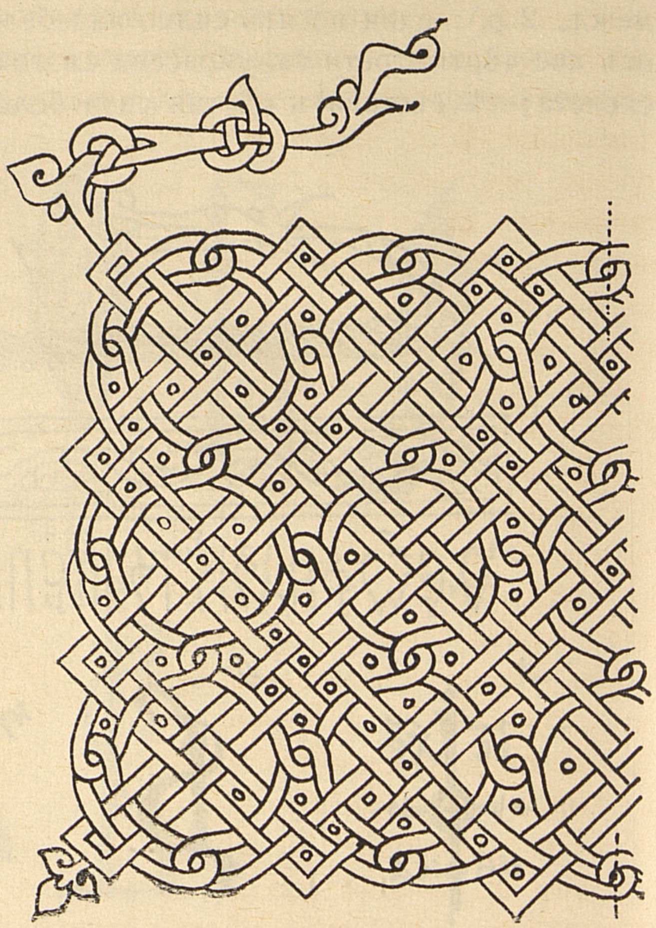

Обр. XXIV.

Въ ржкописьта се срещатъ редъ знакове, които — край своята служба къмъ текста — иматъ и декоративно значение. Тѣ сѫ дадени въ обр. CCCLXII, 1—31. Знакътъ 1 се пише съ черно въ края на стихирата, а знацитѣ 2—30 се слагатъ на предното поле, срещу литургичнитѣ бележки, за да призоватъ вниманието на четеца къмъ особното значение на писаното срещу знака. Означеното съ 2 е писано съ черно, съ 3 — кога съ черно, кога съ киноваръ; сѫщо тъй се пише и съ черно и съ киноваръ знакътъ 4. Знацитѣ: 5, 7, 8, 9, 14, 15, 16 и 24 се пишатъ съ черно, а 6, 17, 20, 21 и 25 —

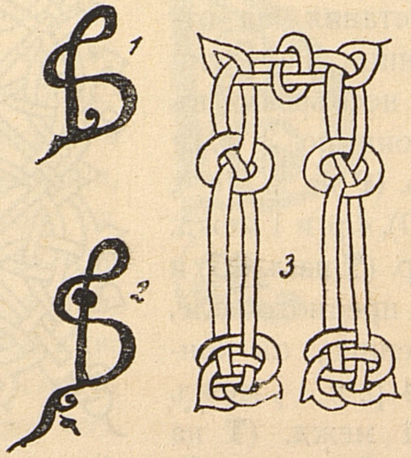

Обр. XXV.

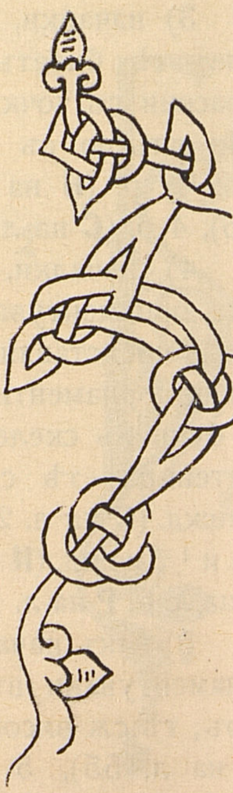

Обр. XXVI.

съ киноваръ; ту съ черно, ту съ киноваръ се пишатъ 19 и 29; нѣкои, обаче, добиватъ повече хубость чрезъ употрѣбата на две багри — и черно и киноваръ: тъй, знакътъ 12 (срещу богородичния) се състои отъ киноварно Б и черно О̂, 26 (срещу мѫченичния) — отъ киноварно М и черно ѵ̂; въ знака 22 ⋇ е черно, а двѣтѣ дѫги подъ него, заедно съ точкитѣ, сѫ киноварни; сѫщото е и съ знацитѣ 23 и 24; знакътъ 30 се състои отъ черно Ѕ и киноварно ⋇. Това, обаче, не съставя правило: 10 се пише съ киноваръ изцѣло, както и 11; 18 и знакътъ преди 26 (ст҃є), който стои срещу паремийни четива, сѫ изцѣло черни; само означението на троичния (13) се пише нѣкѫде съ черно, а нѣкѫде съ киноварь. Знакътъ за преносъ (31), който се слага въ долния ѫгълъ на страницата, когато има да се прехвърли нѣщо на дру ата страница, е рисуванъ съ черно, както и пренесената дума.

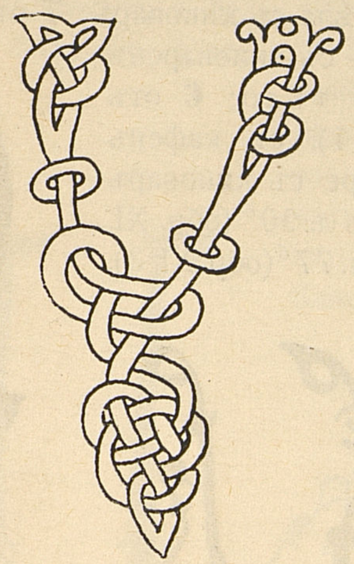

Обр. XXVII.

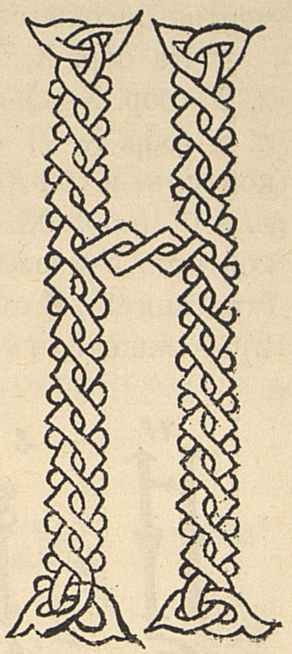

Обр. XXVIII.

Образецъ отъ писмото на рѫкописьта, заедно съ нѣколко началки отъ различни видове, може да се видятъ на III приложение (л. 45).

4. Теодоровъ триодъ.

Кат. 68 (40), Оп. 57 (стр. 37—38). Постенъ триодъ, 153 листа пергаментъ, 30 × 21, отъ XIII вѣкъ, българска редакция. Писмо — дребенъ полууставъ, по 35 реда на страница. Рѫкописьта е безъ начало и безъ край. Писана е отъ четирима души. Отъ тѣхъ най-правилно пише Тодоръ Граматикъ, отъ когото има на л. 74[б], найдолу, бележка:

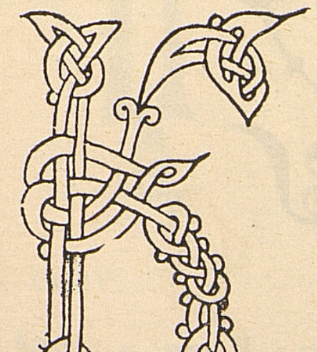

Обр. XXIX.

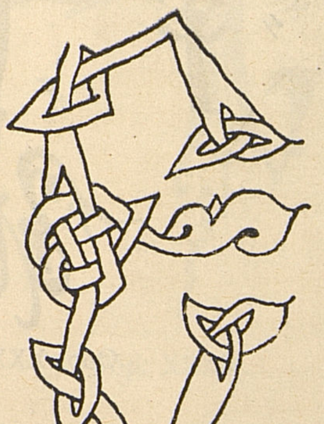

Обр. XXX.

† дарь б҃жии а троудь много грѣш͠інаго Ѳеѡ҃ра граматика. Да аще и̓ с̓грѣшено бѫдеть где либо не проклъните. нь паче бл҃вите и̓ помените мене много грѣшнаго а и к҃ъ б҃ь да прости вь в҃ки ам҃нь.

Рѫкописьта е донесена отъ Битоля. Съдържа хубави началки, различни по рисунка и голѣмина; едни сѫ очъртани съ кафено и

запълнени съ киноваръ, други — изцѣло киноварни, трети — само съ киноваренъ контуръ. Повечето отъ тѣхъ сѫ украсени съ пронизани точки, съ прости волути и съ триѫгълници, добавени къмъ водоравнитѣ стъбла; нѣкои напомнятъ началкитѣ въ предиописанитѣ пергаменти. Високи сѫ: 1 р. и 1 межд., $1\frac{1}{2}$ р., 2 р., $4\frac{1}{2}$ р., 5 р. и 6 р.

На обр. X, XI и XII сѫ дадени следнитѣ образци: началката **В** отъ л. 2^{б} (обр. X, 1), цѣла съ киноваръ; **Т** отъ л. 8^{б} (обр. X, 3), сѫщо; **Р** отъ л. 6^{б} (обр. X, 2) — съ киноваренъ контуръ и бѣло тѣло; **С** отъ л. 11^{б} (обр. XI, 1), съ кафенъ контуръ, а извѫтре съ киноваръ (чъртицитѣ); **П** отъ л. 90^{б} (обр. XI, 2) — сѫщо; **В** отъ л. 77^{б} (обр. XI, 3),

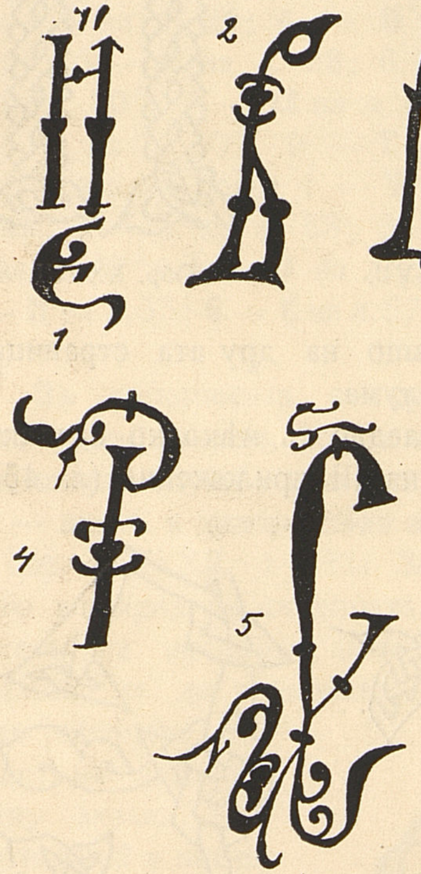

Обр. XXXI.

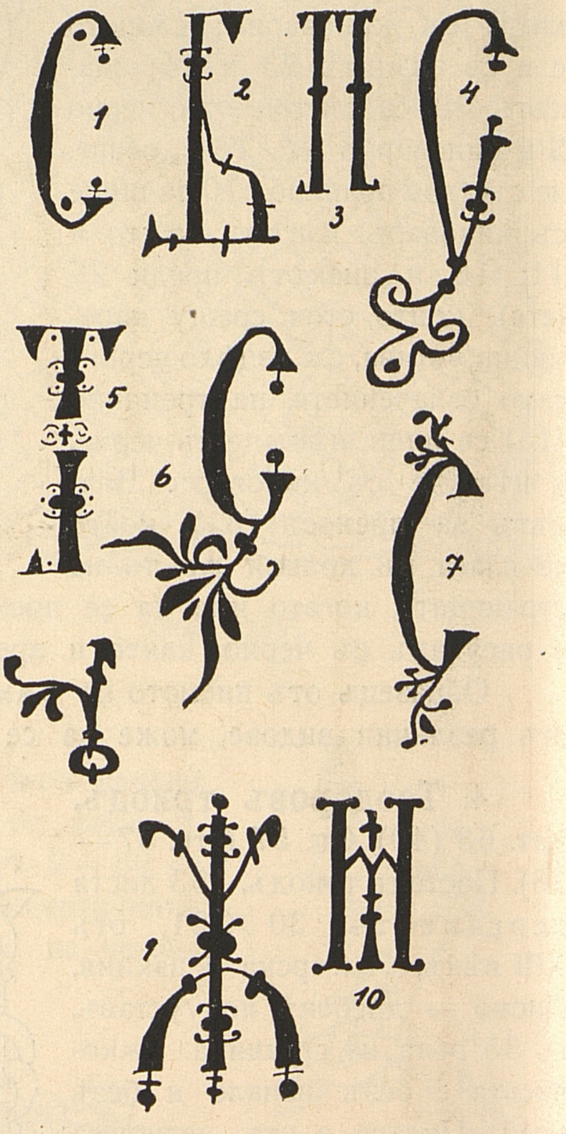

Обр. XXXII.

рисувана съ киноваръ; **В** отъ л. 126^{б} (обр. XI, 4) — сѫщо; **Т** отъ л. 89^{б} (обр. XI, 5), очъртана съ кафено и нѣкѫде попълнена съ киноваръ (чъртицитѣ); **Б** отъ л. 127^{б} (обр. XI, 6), рисувана съ киноваръ; **В** отъ л. 132^{б} (обр. XII, 1) — сѫщо; **Б** отъ л. 139^{б} (обр. XII, 2) — сѫщо; **А** отъ л. 141^{б} (обр. XII, 3), очъртана съ кафено и попълнена съ киноваръ (означеното съ чъртици); **Б** отъ л. 149^{б} (обр. XII, 5) — сѫщо. Най-сетне, обр. XII, 4 представя преносенъ знакъ (л. 148, долу) — рѫка, държаща широкоустъ рогъ или чаша; буквитѣ и кон-

турътъ сѫ кафени; нѣкѫде върху кафеното има киноваръ, а означеното съ чъртици е цѣло запълнено съ последната багра.

5. **Изборно евангелие.** Кат. 67 и 65, Оп. 9 (стр. 7—10). 91 листъ пергаментъ, 21·5 × 14·5, отъ XIII вѣкъ, българска редакция. Писмо — отначало по-едъръ, а въ края по-дребенъ полууставъ, по 22—30 реда на страница. Рѫкописьта е безъ начало и край. Пергаментътъ е грубъ. Книгата е била въ Одеса, у Венелиновската библиотека, отдето е попаднала въ Пловдивъ, заедно съ много печатни книги, още когато е била основана библиотеката въ тоя градъ.

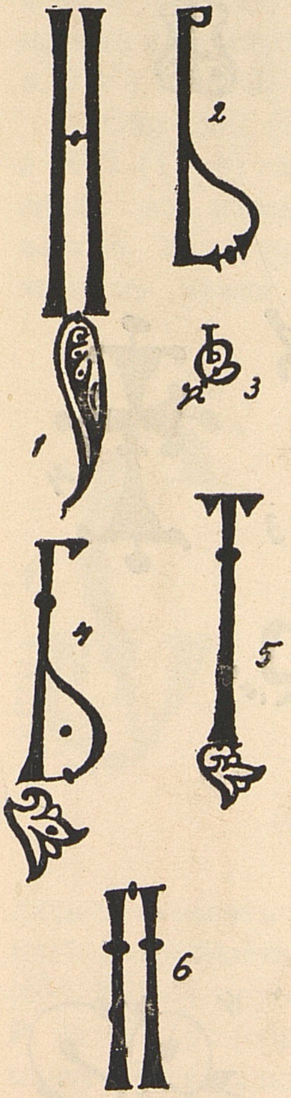

Обр. XXXIII.

Обр. XXXIV.

Обр. XXXV.

Началкитѣ лежатъ съ повече отъ половината си тѣло въ стълпеца на текста; нѣкѫде дори цѣли попадатъ въ стълпеца; рѣдко излизатъ съ половината си на предното поле, а никога — цѣли; изобщо, държатъ се о текста. Заглавията сѫ писани съ равни главни букви, високи 1 р. и 1 межд. или 2 р.; по изпълнение тия букви сѫ два вида: еднитѣ — цѣли киноварни, а другитѣ — писани съ кафенъ контуръ; въ втория случай стълпцитѣ се попълватъ съ киноваръ, но водоравнитѣ и диагонални чърти си оставатъ кафени.

На много мѣста киноварьтъ е силно потъмнѣлъ, та напомня печена сиенска земя; другаде пъкъ е избледнѣлъ до убито румено или месно червено; само тукъ-таме е още яръкъ. По-късит҄ѣ литургични бележки сѫ писани съ киноварь, но такива случаи сѫ рѣдки; обикновено съ тая багра се пишатъ само началнитѣ букви на всѣка думаили на всѣко изречение, додето държи бележката.

Обр. XXXVI.

Има 3 вида началки:

1) само киноварни, скромно украсени съ пронизана точка, сравнително малки, високи по 1 р. и 1 межд., 2 р., 2 р. и 2 межд.; такива сѫ: **Р** (л. 61), **Т** (л. 62), **Р** (л. 62^{б}), **П** (л. 63^{б}), **В** (л. 63^{б}), **Р** (л. 64), **N**, **Є** и **Ꙗ** (л. 65);

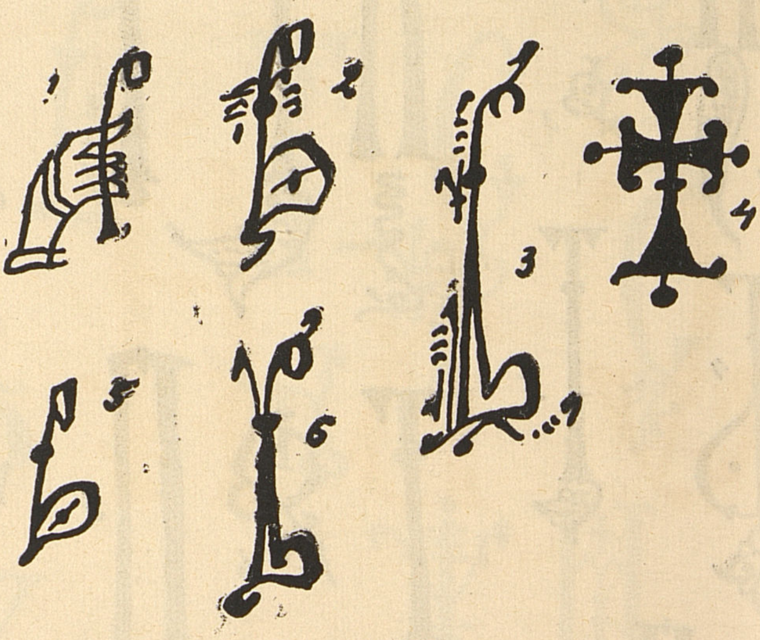

Обр. XXXVII.

2) началки съ кафенъ контуръ, описващъ двойно стъбло, неизпълнено съ киноварь; нѣкои отъ тѣхъ, обаче, носятъ стълпецъ, изпълненъ съ тая багра; къмъ първитѣ се отнасятъ **В** (на л. 67, 68 и 71^{б}), а къмъ вторитѣ — пакъ **В**

Обр. XXXVIII.

(на л. 73 и $73^{б}$), Р (л. 74 и $75^{б}$); по-едритѣ отъ тѣхъ носятъ характера на идната група;

3) началки съ кафено и киноваръ, орнаментувани, минаващи понѣкога въ плетеница (вѫжеобразенъ мотивъ); тѣ сѫ високи по 3 р. (Ѥ, Й, Ѥ — на л. 87), 4 р. (К на л. 98), 5 р. (И на л. 86, К на л. $88^{б}$ и 89), 6 р. и 1 межд. (Ꙁ на л. $89^{б}$), 6 р. (К на л. 92), 7 р. (К на л. $86^{б}$), 7 р. и 1 межд. (К на л. $28^{б}$), 8 р. и 1 межд. (К на л. 90). Вѫжеобразниятъ мотивъ се употрѣбя въ постройката на Р (л. $47^{б}$, л. $78^{б}$) и на К (л. 90, л. 28, л. 58).

Обр. XL.

Обр. XIII (1—11), XIV (1—8), XV (1—8) и XVI (1—3) даватъ образци отъ началки и знаци на външното поле. Черното означава кафено, а чъртицитѣ — киноваръ. Орнаментиката въ нѣкои букви е толкова сбита, че не

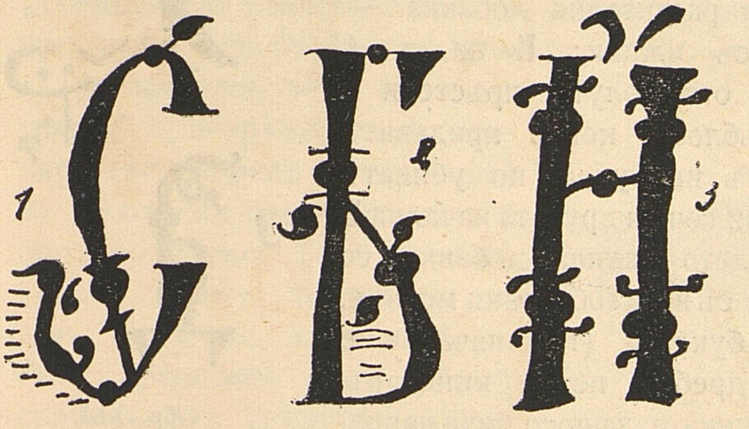

Обр. XXXIX.

личи буквениятъ скелетъ: той се губи подъ обилнитѣ подробности. Такъвъ е случаятъ съ Р на л. 5 (обр. XIII, 5), друго Р на л. 11 (обр. XIII, 6) и трето Р на л. $78^{б}$ (обр. XVI, 3). Най-сложно е орнаментувана началката И на л. 59 (обр. XVI, 1) — съ двоенъ вѫжеобразенъ мотивъ, лежащъ всрѣдъ стъбла съ пѫпки; двет̂ стъбла, обаче, не сѫ симетрични въ долния си завършекъ. Сѫщиятъ мотивъ (о с у к а н и и в и ц и) намираме у Р на л. $78^{б}$ (обр. XVI, 3), сплетенъ горе съ прътенъ, а долу пронизващъ едра сърцевидна пѫпка. Стъблата даватъ стълповетѣ на И отъ л. $63^{б}$ (обр. XVI, 2), а началкитѣ К отъ л. $86^{б}$ (обр. XV, 1), второто К отъ л. 89 (обр. XV, 6), третото К отъ л. $77^{б}$ (обр. XIV, 7), Р отъ л. $1^{б}$ (обр. XIII, 1), Н отъ л. 12 (обр. XIII, 9) и другото Р отъ л. 13 (обр. XIII, 10) иматъ сѫщо такива стълпове,

понѣкога съ остра пжпка, придадена долу, или съ двоенъ завитъкъ; Ѥ на л. 87 (обр. XV, 2), В на л. 88 (обр. XV, 3),другото В на л. 88^{б} (обр. XV, 4) и третото В на л. 3^{б} (обр. XIII, 8) сж прости откъмъ строежъ, образувани чисто геометрично. Стъблото съ пжпки се нѣкжде усложнява чрезъ добавка било на още една пжпка (В на л. 20 — обр. XIII, 11 и на л. 91^{б} — обр. XV, 8), било като се свърже съ остра пжпка въ основата си, а срещу всѣки чифтъ пжпки се прибави новъ чифтъ (друго В на л. 23, — обр. XIV, 1), било пъкъ съ добавка на пръстени, волути, пжпки (Р на л. 50 — обр. XIV, 2); нѣкжде стъблото се състои отъ две части, долепени до главния стълпецъ (В на л. 55 — обр. XIV, 5), или пъкъ плътно прилепва до него, като успоредна нему ивица (друго В на л. 55 — обр. XIV, 4); В на л. 9^{б} (обр. XIII, 7) завършва съ двойно завитъче, а стъблото минава презъ тънко пръстенче; Р на л. 7 (обр. XIII, 4) завършва съ растителна добавка — зле стилизуванъ листъ съ пжпки; В на л. 4 (обр. XIII, 2) се образува отъ волути, пръстени и други добавки къмъ стъблото, които придаватъ на началката само силуетъ на буква, но убиватъ скелета; подобенъ случай ни сочи и другата началка В на л. 58 (обр. XIV, 6), дето такива добавки се свързватъ много нечетливо съ вжжеобразния мотивъ, образуващъ стълпа на буквата (тая началка е украсена тукъ-таме съ дребни петна киноваръ, които не предадохъ на рисунката, защото биха направили съвсемъ нечетливи чъртитѣ).

Обр. XLI.

Изключение прави въ това отношение началката В на л. 14^{б} (обр. XV,5), дето вжжеобразниятъ стълпъ съ пжпкитѣ се свръзва ясно съ два четирежгълника, даващи горния и долния буквенъ отворъ. Ясна е и началката Ꙁ на л. 89^{б} (обр. XV, 7), която почва съ цвѣтче, а свършва съ проста волута. Показалцитѣ представятъ — кога ваза съ две дръжки, свършващи съ осукани крайща (л. 82^{б} — обр. XIV, 8), кога — птица съ глава въ профилъ и две пжпки на опашката (л. 50^{б} — обр. XIV, 3), кога пъкъ — два рога съ осукани дръжки, служещи за уши на висока ваза (л. 5^{б}, срещу заглавието — обр. XIII, 3).

Обр. XLII.

Образецъ отъ писмото съ една отъ хубавитѣ заглавки (**К**) давамъ въ IV приложение (л. 90).

Ср.: Д-ръ Йосифъ Пата: Пловдивско Евангелие (съ 2 фототипни снимки — л. $59^{а}$ и $59^{б}$ — и 6 началки, дадени съ чърти, не много точно) — въ Спис. на Бълг. Акад., кн. XXII, 1921. Д-ръ Пата смѣта, че заглавнитѣ букви сѫ рисувани отъ преписвача „по нѣкой старъ образецъ“; той предполага, че рѫкописьта е преписъ, направенъ отъ сърбинъ, което се потвърдява отъ правописа и разваления на много мѣста текстъ. „Пловдивско евангелие е новъ много любопитенъ примѣръ за текстъ, преходенъ отъ българска къмъ сръбска редакция“. Отъ това може да се заключи, че и орнаментиката е подражателенъ преписъ (не навредъ сполучливъ) на български първообразъ отъ по-старо време. Това се подкрепва и отъ твърдежа на д-ръ Пата, че рѫкописьта е била преписана „отъ нѣкой сърбинъ отъ срѣднобългарски оригиналъ, съставенъ въ западна България“ (стр. 16 [221]).

Обр. XLIII.

6. **Кичевски триодъ.** Кат. 213, Оп. 59 (стр. 38—39). 1 листъ пергаментъ, 30 × 21·5, отъ XIII вѣкъ, българска редакция. Пергаментътъ е грубъ, въ дѣсния доленъ ѫгълъ отрѣзанъ на дѫга, още преди да се употрѣби. Донесенъ е отъ Кичево (Македония).

Обр. XLIV.

Писмото е на два стълпеца, по 38 реда дребенъ полууставъ. Текстътъ е писанъ съ кафено мастило, стълпчетата на буквитѣ сѫ дебели, отрѣзани водоравно; дето има точки, тѣ сѫ черни, освенъ въ указанията: тамъ и точкитѣ и началнитѣ букви на нѣкои думи сѫ

киноварни. За да се отличи мѣстото, додето трае паремийното четиво, на празната ивица, между двата стълпеца, сж сложени отвесно киноварни точки.

Освенъ споменатитѣ киноварни букви, които сж по рисунка и голѣмина сжщо като редовнитѣ на текста, има и началки. На тоя листъ се срещатъ три. Първитѣ две (стр. 1) сж приведени на обр. CXXVII; едната — К (1) — е висока 3 р. и ½ межд., а другата — Ѡ (2) — 3 р.; и дветѣ сж очъртани съ черно (кафената багра на текста), а сетне нѣкои петна (предаденитѣ съ чърти ||||) сж запълнени съ кино-

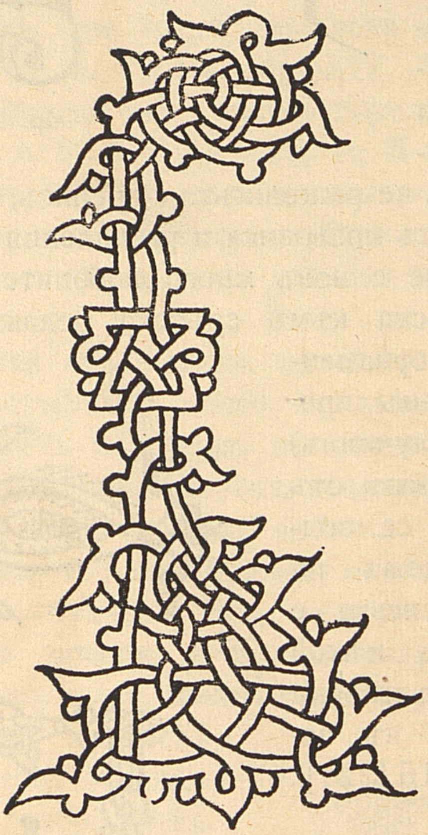

Обр. XLV.

варъ; точкитѣ въ овала на първата буква (въ долния четирилистникъ) сж сжщо киноварни. Третата началка — Ꙁ (стр. 2) е висока 3 р.; по строежъ се не отличава отъ редовнитѣ; написана е съ киноваръ.

7. **Апостолъ.** Кат. 64, Оп. 26 (стр. 19). 6 листа пергаментъ, 21·5 × 15·5, отъ XIV в., сръбска редакция. Писмо — срѣденъ полууставъ. Ржкописьта се състои отъ листове, принадлежали къмъ две различни коли (четива отъ Дѣянията и отъ Посланието къмъ римени). Заглавията сж киноварни. Има киноварни началки и показалци на външното поле.

Обр. XVII (1—5) представя киноварни началки съ простъ строежъ, най-хубавитѣ въ ржкописьта. Къмъ стъблото се прибавя ту завитъкъ,

ту зѫбецъ, ту посрѣдъ него минава точка; такива сѫ началкитѣ **Р** отъ л. $6^{б}$ (обр. XVII, 1), **М** отъ л. $5^{б}$ (обр. XVII, 2), **В** отъ л. 4 (обр. XVII, 3), второ **В** отъ л. $1^{б}$ (обр. XVII, 4) и **С** отъ л. 1 (обр. XVII, 5). Всички сѫ киноварни. Буквата ѿ (обр. XVII, 8) е редовна, всрѣдъ единъ отъ редоветѣ на черния текстъ, сама черна (л. $3^{б}$); тя представя опростена стилизация на лице съ очи и уста. Тритѣ показалеца (обр. XXII, 6 — на л. $2^{б}$; обр. XVII, 7 — на л. 3., на предното поле, и обр. XVII, 9 — на л. 6, пакъ на предното поле) сѫ сѫщо киноварни.

Образецъ отъ писмото, заедно съ 8 киноварни началки, може да се види на IX приложение (л. 1).

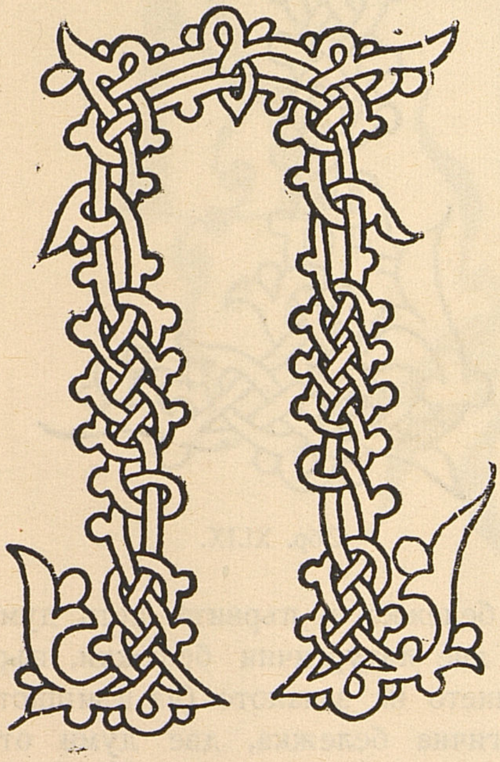

Обр. XLVI.

Обр. XLVII.

8. **Четириевангелие.** Кат. 70 (5), Оп. 13 (стр. 11). 287 листа пергаментъ, 24 × 17·5, отъ XIV в., сръбска редакция. Писмо — срѣденъ уставъ, по 17—18 реда на страница. Рѫкописьта е непълна: липсватъ началнитѣ листа и нѣкои отвѫтре. Началкитѣ и литургичнитѣ бележки сѫ въ повечето случаи писани съ киноварь, а нѣкѫде има дори и съ синь ултрамаринъ. Киноварьтъ е на нѣкои мѣста прѣсенъ,

а на други — избледнѣлъ или потъмнѣлъ; въ такива случаи тая багра се превръща по цвѣтъ или въ индийска червена, или въ месна (Fleischrot), или въ кафена червена (Braunrot). Ултрамаринътъ придава особна хубость на страницитѣ, дето се среща, Съ тая багра е писано означението ѿ т м на л. $4^{б}$ (отгоре на страницата, надъ буквения стълпъ), както и това на л. 5 и 7; изобщо, тая багра се употрѣбя по-рѣдко; освенъ споменатитѣ означения, съ нея сѫ писани още: началката Ї, съ пронизана точка посрѣдъ стълпеца, на л. 2, — означението ў̃ за к̃ на л. 2

Обр. XLVIII.

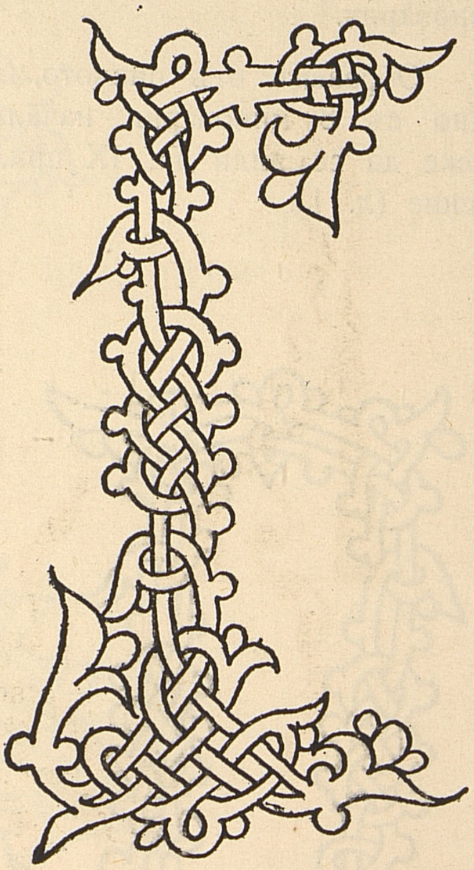

Обр. XLIX.

(на външното поле), — литургичната бележка и първитѣ петь думи отъ евангелското четиво на л. $6^{б}$, — две литургични бележки, първитѣ две думи отъ четивото и означението на зачалото (на външното поле) на л. 8 — и една дълга литургична бележка, две думи отъ четивото, началката на третата дума и означението на зачалото на л. 9; а на л. 5 — като изключение — една червена буква П всрѣдъ реда е запълнена между двата стълпеца съ ултрамаринъ.

Орнаментна украса не е останала. Види се, че ще да е имало предъ самото начало на всѣко евангелие по една заглавка, а негли и по единъ ликъ на евангелистъ на цѣла страница (както става обикновено), ала тия листа сѫ откѫснати. Само на л. 55 е останала тъничка заглавка съ вѫжеобразенъ мотивъ, която предавамъ на обр.

XVIII, 1; черното означава индийска червена, преминаваща въ кафена червена; почващата отлѣво ивица (горната) е покрита съ ултрамаринъ, а другата е започната съ бледна охра, но не е покрита цѣла.

Началкитѣ сѫ взети отъ л. 149 (С съ бледна сиво-червеникава багра — обр. XVIII, 3), л. 184б (К съ бледна месна — обр, XVIII, 4) и л. 220 (Р съ месна червена — обр. XVIII, 5). Тѣ сѫ простички, особно К; дветѣ други сѫ украсени съ по една добавка: два листа съ пѫпка въ пазвата. Показалецътъ (на външното поле) на л. 30б (обр. XVIII, 2) е писанъ съ мѫтна месна багра; той представя кръстъ, чието стъбло пронизва едра точка.

Какво е писмото — може да се види на VII приложение (л. 115).

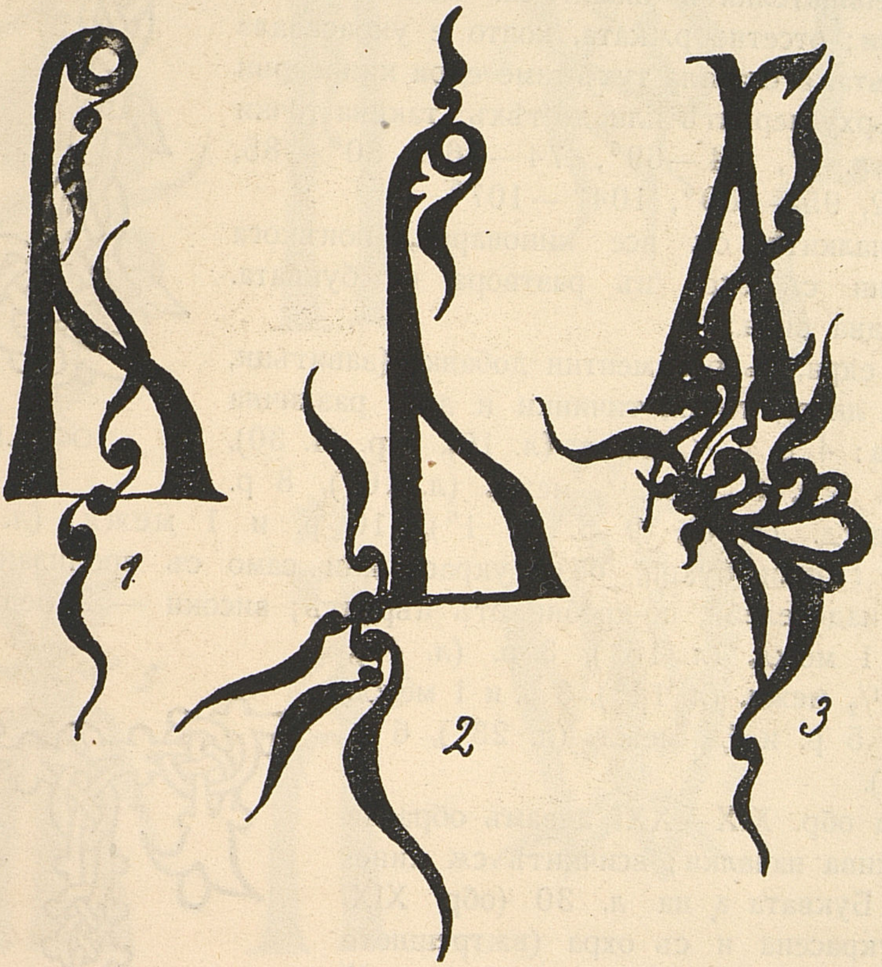

Обр. L.

9. **Наустница.** Кат. 61 (48), Оп. 91 (стр. 62). 209 листа, 18·5 × 12·5, отъ XIV в., сръбска редакция. Книгата съдържа часословъ и синаксаръ. Писмо — много хубавъ срѣденъ уставъ, по 15 реда на страница.

На л. 1 стои единствената заглавка — плетеница отъ седемнадесеть орнаменти единици, получени чрезъ диагонално кръстосване на ивици, които се залавятъ за рамката (часть отъ нея е дадена въ обр. XIX, 3). Крайщата ѝ сѫ изрѣзани, а хартията е кърпена отпосле, та се

мѫчно копира. Контурътъ е киноваренъ; рамката представя черна ивица съ киноварно очъртание; орнаментното тѣло (ивичното сплитан) ее бѣло, а дъното му — бледноохрено; дребнитѣ ромбчета сѫ черни; цвѣтовидната прибавка долу (листенъ завитъкъ съ пѫпки) е плътно киноварна. Такива едри добавки съ киноваръ — едноцвѣтни орнаменти — е имало отъ двѣтѣ страни подъ заглавката. Самото заглавие се състои отъ главни киноварни букви (високи 3 р. и 1 межд.), образуващи първия редъ, и редовни съ сѫщия цвѣтъ, запълващи останалитѣ петь реда и половина.

Обр. LI.

Препинателнитѣ знаци сѫ били отначало все черни; отсетне рѫката, която е украсявала рѫкописьта, е слагала тукъ-таме едри киноварни точки върху чернитѣ или до тѣхъ; такива точки има на л. $1^{б}$, 64—$69^{б}$, 74—$76^{б}$, $80^{б}$—85, $87^{б}$—92, 95—$100^{б}$, $104^{б}$—$107^{б}$.

Началкитѣ сѫ все киноварни, понѣкога запълнени съ охра въ раствора на буквата. Тѣ сѫ два вида:

1) едри, съ орнаментни добавки (завитъци, запетаи, листа, точки, тичинки и др.), различна височина: 4 р. и $^1/_2$ межд. (л. 10), 5 р. (л. 30), 6 р. (л. $5^{б}$), 8 р. и $^1/_2$ межд. (л. $16^{б}$), 8 р. и 1 межд. (л. 6), 9 р. (л. $1^{б}$), 10 р. и 1 межд. (л. $29^{б}$) и

2) главни букви, безъ украса или само съ пронизани точки, винаги надебелени, по-дребни отъ първитѣ; високи — 2 реда (л. $4^{б}$), 2 р. и 1 межд. (л. $15^{б}$), 3 р. (л. $4^{б}$), 3 р. и $^1/_2$ межд. (л. $14^{б}$), 3 р. и 1 межд. (л. $4^{б}$), 5 р. и $^1/_2$ межд. (л. $23^{б}$), 6 р. (л. $26^{б}$).

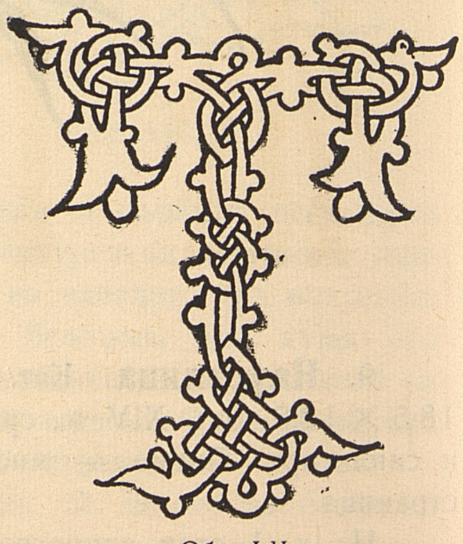

Обр. LII.

На обр. XIX—XXI давамъ образци отъ такива началки; всичкитѣ сѫ киноварни: Буквата ѧ на л. 30 (обр. XIX, 1) е украсена и съ охра (вѫтрешното крѫгче); С на л. $30^{б}$ (обр. XIX, 2) и Ѡ на л. 37 (обр. XIX, 4) сѫ само киноварни. Такива сѫ и представенитѣ на обр. XX: Р на л. 42 (1), В на л. $60^{б}$ (2), О на л. $61^{б}$ (3), Б на л. $78^{б}$ (4), О на л. $82^{б}$ (5), Г на л. 20 (6), К на л. 84 (7) и В на л. $103^{б}$ (8). Съчетанието на орнаментно тѣло съ бѣло дъно, често пѫти представящо вторъ орнаментъ (обр. XX, 2, 3, 5) имъ придава особна хубость. Началката Б на л. 5 е украсена пакъ съ охра: тоя

цвѣтъ, яко бледенъ, запълва долното петно — между скелета и вписания орнаментъ (обр. XXI, 1); началката **Н** на л. 26б (обр. XXI, 2) е киноварна, а **Б** на л. 29б (обр. XXI, 3) е сѫщо украсена съ бледна охра — като тая на л. 5 (обр. XXI, 1).

Образецъ отъ уставното писмо, ведно съ една хубава началка, давамъ въ X приложение (л. 5).

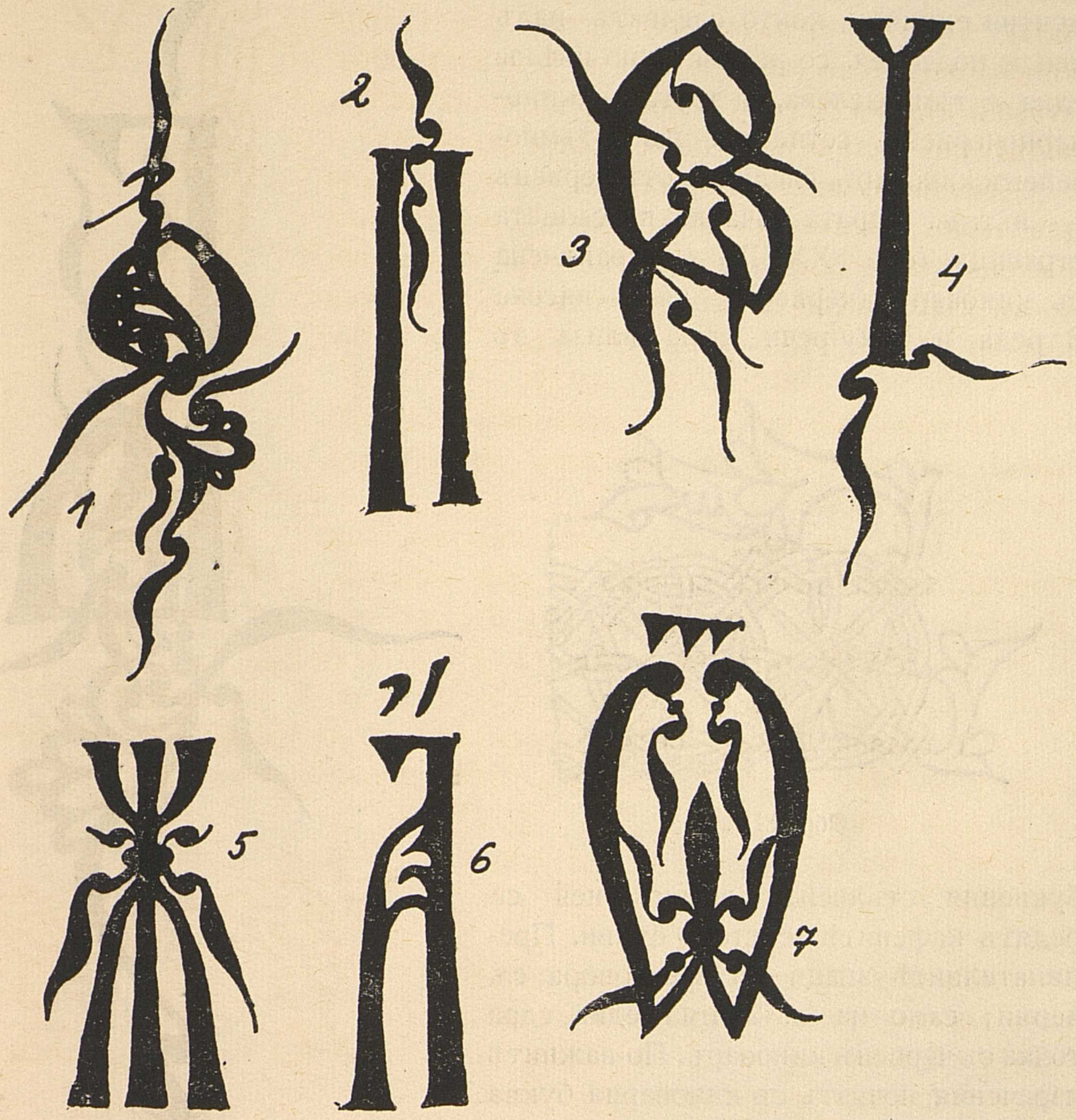

Обр. LIII.

10. **Четириевангелие.** Кат. 82 (13), Оп. 21 (стр. 15—16). 162 листа, 31 × 20, отъ XV в., сръбска редакция. Книгата е безъ начало и край (Матей, Марко и часть отъ Лука). Писмото е въздебелъ полууставъ, по 22 реда на страница. Въ началото на всѣко евангелие има по една цвѣтна заглавка, изпълнена орнаментно.

На л. 1 е оглавлението; първата буква на всѣки редъ е киноварна.

На л. 2, подъ тѣсна орнаментна заглавка (лѫкатушенъ орнаментъ, стегнатъ отъ двойна рамка), започва самото заглавие, заемащо два

реда. Първиятъ редъ е приведенъ, ведно съ заглавката, на обр. XXII, 2; той е високъ 1 р. и 1 межд.; буквитѣ се редуватъ по цвѣтъ: киноварна, кафена, зелена (убитъ киноваръ) и т. н.; вториятъ редъ е цѣлиятъ киноваренъ, съ височина на редовнитѣ букви. Сѫщитѣ цвѣтове се повтарятъ и въ заглавката. Рамката е теглена съ тъмнозеленъ киноваръ, убитъ; лѫкатушната чърта е кафена, а отдѣлнитѣ орнаментни единици, които следватъ надъ нея и подъ нея, се редуватъ по цвѣтъ: една е тъмнозелена, а друга — киноварночервена, сетне иде пакъ тъмнозеленъ киноваръ, следванъ отъ червенъ — и т. н.. Едрата началка на сѫщата страница (обр. XXVIII) е ограничена съ киноваръ (червенъ); тя е висока 8 реда и току-речи цѣла влиза въ

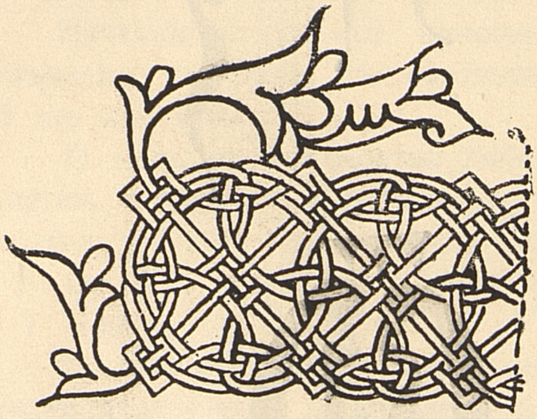

Обр. LIV.

Обр. LV.

буквения стълпецъ; досамъ нея се редятъ кафенитѣ текстови букви. Препинателнитѣ знаци въ предговора сѫ черни; само на л. 2 има една едра точка съ червенъ киноваръ. По-важнитѣ изречения почватъ съ киноварна буква (**Н, Б, Ѵ, М, І, Н, К**), но не отварятъ новъ редъ.

На л. 5, подъ голѣма заглавка, заемаща повече отъ половината страница, почва червенословно заглавие на два реда. Първиятъ редъ, високъ 1 р. и 1 межд., се състои отъ главни букви, а вториятъ — отъ редовни, все киноварни. Орнаментната заглавка (обр. CCCXLVIII) е рисувана съ кафенъ контуръ — цвѣтътъ на текста; между бѣлитѣ ивици личатъ ту бѣли, ту обагрени петна: киноварни, сивожълте-

никави (преходъ отъ маслинено къмъ умбра), мжтносини (преходъ отъ минерално синьо къмъ индиго); последната багра е пѣсъчлива, слагана на дебели пластове, та се е тукъ-таме олющила: подъ нея се вижда небесносинята основа. Скелетътъ представя двоенъ кръстъ, преплетенъ диагонално съ завити ивици или вжзли; стъблата завършватъ съ разцепени листа, въ които има вписани очи; всрѣдъ цвѣтнитѣ петна по дъното сж оставвни бѣли точки. Началката **К** на сжщата страница (обр. XXIX) е висока 8 реда, но едва 5 черни реда отъ текста се редятъ до нея: долниятъ ѝ край виси на бѣло поле. Тя е очъртана съ кафено; буквеното тѣло и — по погрѣшка — часть отъ дъното сж минати съ бледна житнокафена(Stil de grain brun).

Обр. LVI.

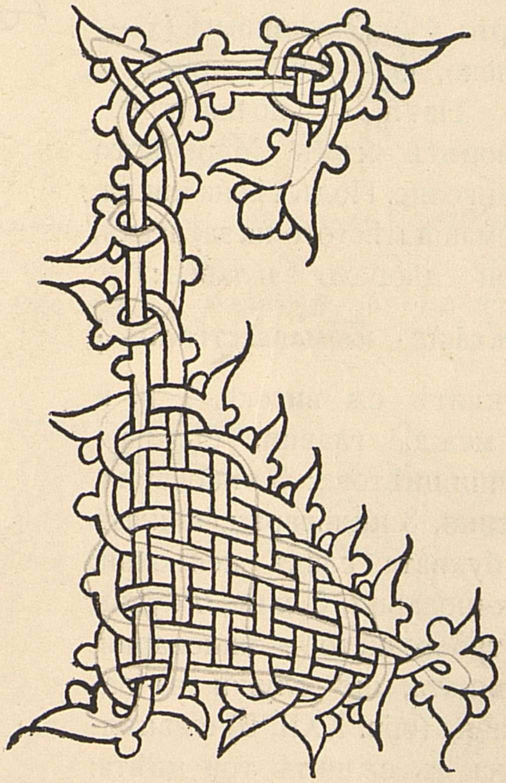

Обр. LVII.

На л. 6 срещаме любопитно използуване на киновара. За да се разбере, съ кои думи свършва текстътъ на 1. зачало и съ кои почва тоя на 2., та — когато се чете само последното, да се изпусне думицата **же**, — първитѣ две думи на 2. зачало сж написани съ киноварь:

Іѵ҃хв҃оженарожⷭ҇ьствохв҃онаⷣѵро́ны· **ѵ҃**
Іс҃ѵхв҃орожⷭ҇ьствоси́цѣ бѣ̀ ѻ҆брѹче **за**
Інѣвбо̀бы́вшнмт҃ернѐго̀маріні́ѡ **в҃**
снфовн . . . .

Зачалото е означено на външното поле съ киноваръ; на първия редъ сѫ написани съ тая багра първата буква (І҃) и нарождьствохвонаоурны ·, а на втория — ісухво; останалитѣ букви сѫ кафени — цвѣта на текста.

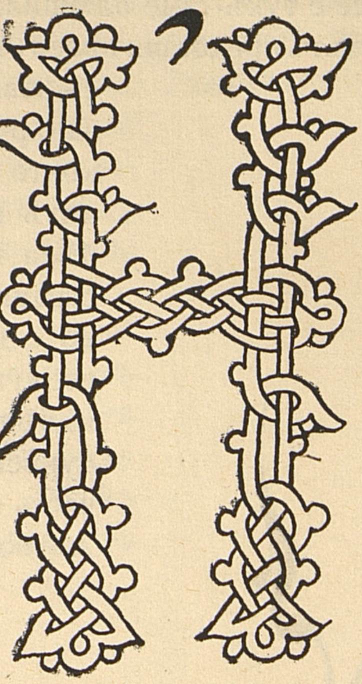

Обр. LVIII.

Обр. LIX.

На л. 44 стои на външното поле киноваренъ показалецъ (обр. XXII, 3).

Обр. XXII, 4 представя киноварната начална В, взета отъ л. 58б.

На л. 76, въ оглавлението на Марковото евангелие, поредниѣ цифри на четивата сѫ зелени, а първата буква на всѣко заглавие — червена; другото е черно (тъмнокафено). Примеръ: а҃ обѣснѹющимсе (а҃ — зелено, о — киноварно).

На л. 77 почва предговорътъ къмъ Марковото евангелие. Подъ тѣсна ивица, заемаща мѣстото на заглавка, стои еднoредо заглавие:

прѣсловіе· ѥѡмаркаєвгелія :

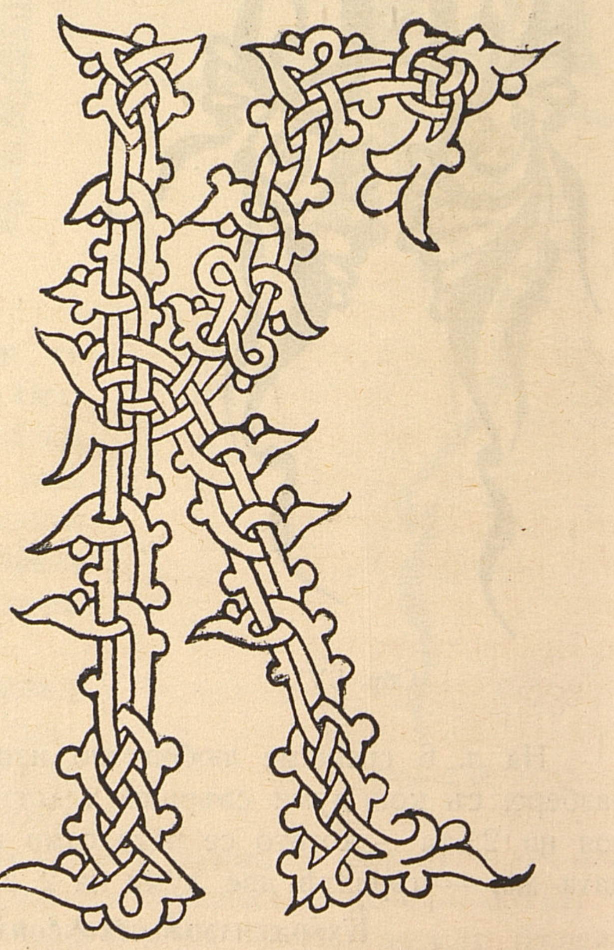

Обр. LX.

Буквитѣ сѫ високи 1 р. и 1 межд., главни, съ различни цвѣтове: 3 киноварни, 2 сини, 3 киноварни, точката и буквата следъ нея сини, 6 киноварни, 3 сини, 5 букви и троеточието — киноварни. Ивицата, що служи за заглавка (обр. XXII, 5) е изпълнена съ сѫщитѣ три цвѣта: около киноварната лѫкатушка се редятъ сини и зелени ѫгли съ точки. Синята багра държи срѣда между небесна и пруска зелена, а зелената — между маслинена и сочна зелена (Saftgrün I). Началката на сѫщия

листъ (обр. XXX) е висока 7 реда, но лежи само срещу два реда букви, а останалата ѝ часть виси на бѣло поле; тя е очъртана съ кафено, а тѣлото ѝ е запълнено съ сиенска земя (Terra di Sienna natur.).

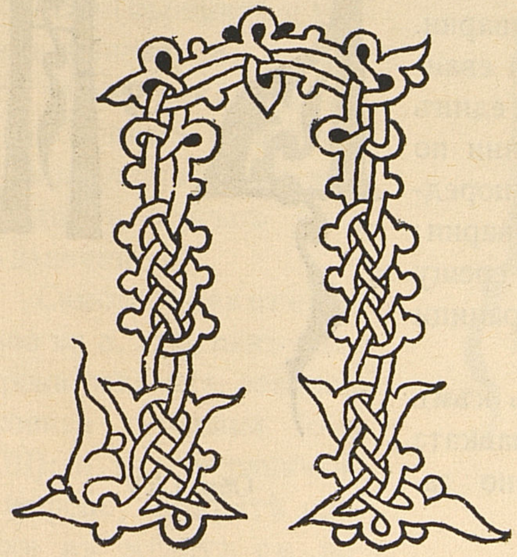

Обр. LXI.

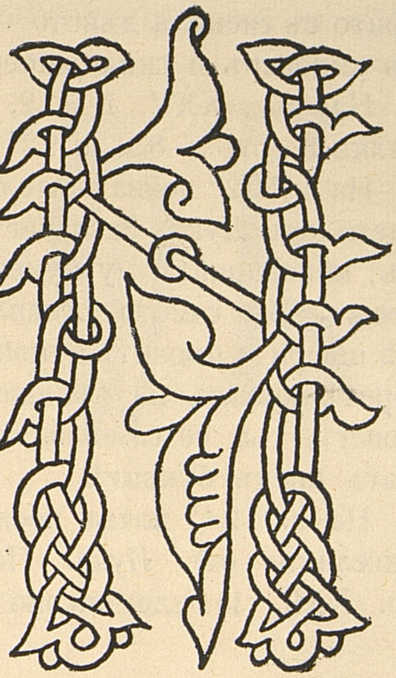

Обр. LXII.

Двуредото заглавие на л. 79 стои сѫщо подъ едра заглавка (заемаща повече отъ половината страница). Първиятъ редъ се състои отъ заглавни букви, високи 1 р. и 1 межд., пакъ различни по цвѣтъ: три-четири киноварни, три-четири сини; вториятъ редъ е цѣлъ киноваренъ. Заглавката (обр. XXIV) е очъртана съ кафено, а дъното е попълнено — кѫде съ зелено (мѫтна маслинена), кѫде съ червено (киноварь), кѫде съ синьо (минералноиндигова на небесна основа); петната се стремятъ навредъ да запазятъ по една бѣла точка въ срѣдата; прибавкитѣ отгоре, въ двата ѫгъла, сѫ покрити съ сиенска земя, дъното имъ е ки-

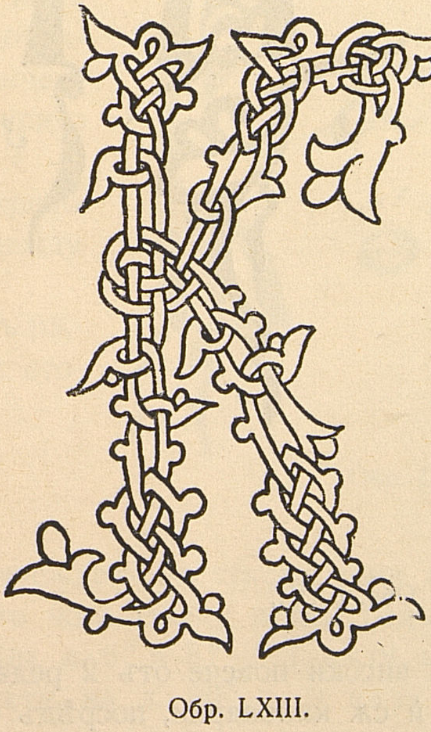

Обр. LXIII.

Обр. LXIV.

новарно, а пѫпкитѣ — сини. Началката Ꙁ (обр. XXVI) е висока 10 реда; върхътъ ѝ надминава втория заглавенъ редъ, до нея се очъртава 8 реда текстъ, а долниятъ ѝ край лежи подъ страницата; контурътъ ѝ е кафенъ, тѣлото е покрито съ сиена, а дъното — съ сиена, червенъ киноваръ и синя (минералноиндигова).

На обр. XXV, 1 и 2, сѫ снети две началки **В** (отъ л. $85^{б}$ и $92^{б}$) — киноварни.

На л. $122^{б}$ почва оглавлението на евангелието отъ Лука. Заглавието заема единъ редъ; киноварнитѣ му букви сѫ главни по строежъ. Въ самото оглавление и пореднитѣ цифри и първитѣ букви сѫ киноварни; цифритѣ лежатъ на външното поле срещу редоветѣ, тъй че само на лѣвитѣ страници идватъ предъ буквитѣ.

На л. $124^{б}$ почва предговорътъ къмъ евангелието отъ Лука. Подъ заглавката (обр. XXII, 1) иде високо киноварно за-

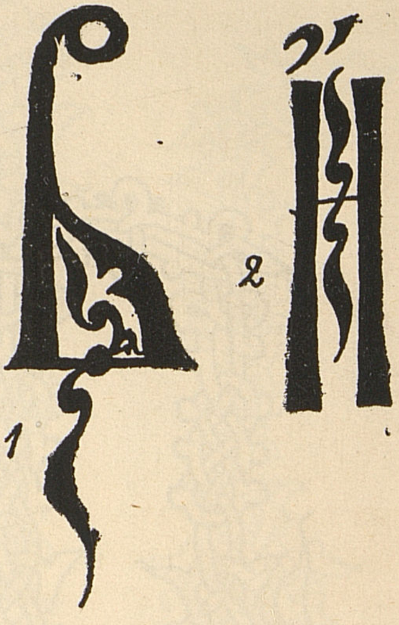

Обр. LXV.

Обр. LXVI.

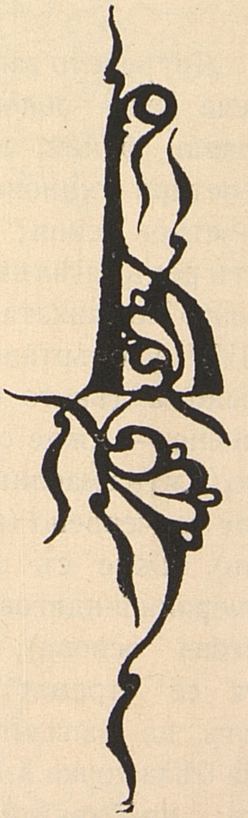

Обр. LXVII.

главие (буквитѣ сѫ високи повече отъ 2 реда). Заглавката е очъртана съ черно, пѫпкитѣ ѝ сѫ киноварни, посрѣдъ бѣлата орнаментна ивица

минаватъ хромови жълти чърти; тѣлото на двата змея е бѣло, съ киноварни, хромови и охрени петна; езицитѣ, рогчетата и зеницитѣ имъ сѫ киноварни. Началката Л (обр. XXVII) е висока 7 реда; контурътъ ѝ е кафенъ, тѣлото е покрито съ сиенска земя, която е минала по погрѣшка и нѣкѫде въ дъното. Предговорътъ свършва на л. 125. На празното мѣсто следъ него стоятъ 4 реда заглавни букви (първиятъ и третиятъ киноварни, а другитѣ черни), заключаващи кѫси бележки за живота на евангелиста: кѫде проповѣдвалъ, какъвъ билъ по занаятъ.

Обр. LXVIII.

Самото евангелие почва на л. 126, пакъ подъ широка заглавка, заемаща половина страница (обр. XXIII); и тя е ограничена съ кафено; четиритѣ прибавки въ ѫглитѣ сѫ покрити съ сиенска земя; дъното е запълнено — кѫде съ киноваръ, — кѫде съ пѣсъчливата синя, за която стана дума по-рано. Заглавието заема два реда: първиятъ е отъ главни букви, високи; 3-4 сѫ киноварни, следъ тѣхъ идватъ нѣколко сини, после — пакъ киноварни, пакъ сини и т. н.; вториятъ е цѣлъ киноваренъ, буквитѣ му сѫ високи колкото редовнитѣ. Началката П (обр. XXV, 3) е висока 6 р.; тя лежи изцѣло въ стълпеца, а подъ нея още 3 реда текстъ дотъкмяватъ страницата. Ограничена е съ кафено; тѣлото е покрито съ мѫтна охра, а дъното е — кѫде бѣло, кѫде — охрено, кѫде — синьо (срѣдно между кобалтъ и минерална).

Обр. LXIX.

Току-речи навредъ въ рѫкописьта надъ страницитѣ стоятъ киноварни означения

т̑/м, р/м, р̑/м или к̑/лу.

Тамъ, кѫдето се привеждатъ въ текста думи отъ Ветхия Заветъ (пророчества), на външното поле, срещу всѣки редъ, додето трае приводътъ, стои знакътъ Z (на л. 6^б и 8^б — 3 пѫти, на л, 20 — 2 пѫти, на л. 7, 8 и 10^б — 4 пѫти, на л. 30^б — 9 пѫти и т. н.).

Зачалата се бележатъ навсѣкѫде съ киноваръ на външното поле. На писача се е сторило, че литургичнитѣ бележки съ киноваръ не ще стигнатъ, за да се справи свещеникътъ съ задавката — кога що да чете и отде докѫде да прочете, затова до червенитѣ зачални цифри стои и втора цифра, съ синьо или зелено, а срещу нея — всрѣдъ реда, кѫдето почва важното за погледа изречение, има синя точка и буква съ сѫщия цвѣтъ (л. 6[б], 8, 8[б], 20—23 и др.).

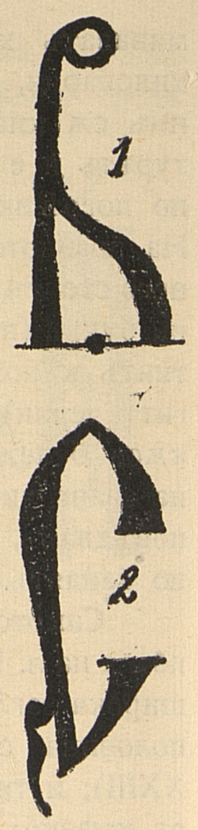

Обр. LXX.

11. **Празниченъ миней.** Кат. 25 (32), Оп. 40 (стр. 28). 195 листа, 25 × 19, отъ XV в., сръбска редакция. Писмо — дребничъкъ полууставъ, по 30 реда на страница. Привелъ съмъ за примѣръ следнитѣ едноцвѣтни началки (киноварни): **Й** на л. 42[б] (обр. XXXI, 1), **К** на л. 43[б] (обр. XXXI, 2), друго **К** на л. 54[б] (обр. XXXI, 3), **Р** на л. 87[б] (обр. XXXI, 4) и **С** на л. 127 (обр. XXXI, 5).

Образецъ отъ писмото съ две простички началки давамъ въ XVII приложение (л. 164).

12. **Празниченъ миней** съ пролози. Кат. 78 (26), Оп. 41 (стр. 28). 240 листа, 28 × 19, отъ началото на

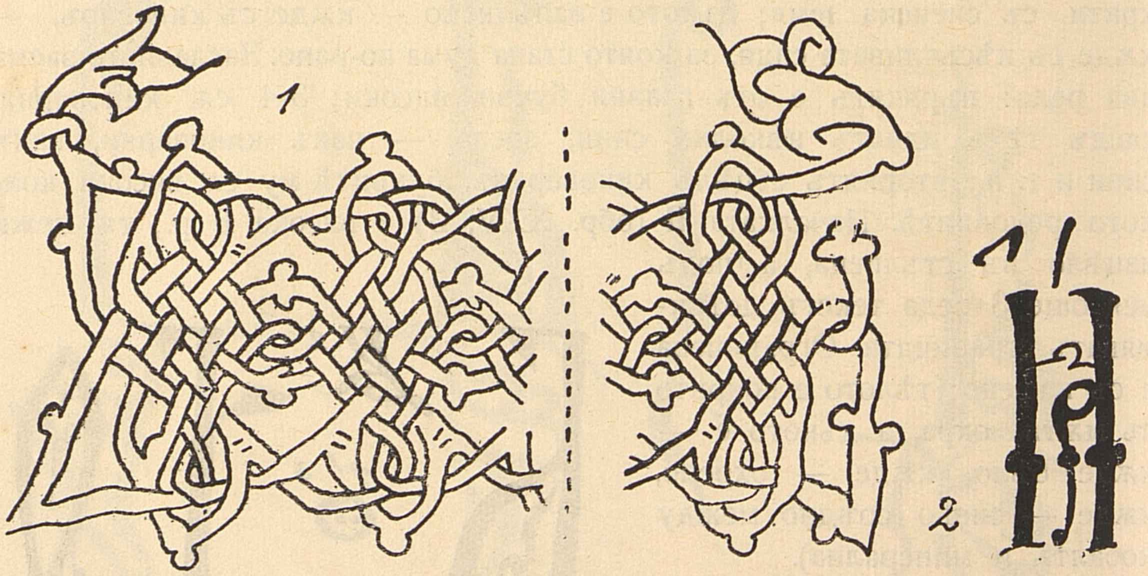

Обр. LXXI.

XV в., сръбска редакция. Рѫкописьтъ е безъ начало и край, писана на два стълпеца, отъ двама души: единиятъ употрѣбя възедъръ полууставъ, дебели букви, по 27 реда на стълпецъ, а другиятъ — по-дребно писмо, по-тънки букви, по 30 реда на стълпецъ.

Додето държи катавасията, на всѣки редъ на предното поле има по единъ киноваренъ показалецъ ·⁘·

Киноварнитѣ началки сѫ възгруби и въ дветѣ половини на рѫкописьта. Въ първата половина сѫ по-хубави, по-прости, съ по-точна

рисунка и работени съ повече вкусъ (до л. 122). Особно тежки сѫ **К** на л. 139б, писано съ киноваръ и украсено съ черни и киноварни точки, **С** на л. 154б — съ бледенъ киноваръ, съ тежки клонки и листа, завитъци и едри точки, **Ц** на л. 155 и друго **С** на л. 174б — съ бледенъ киноваръ.

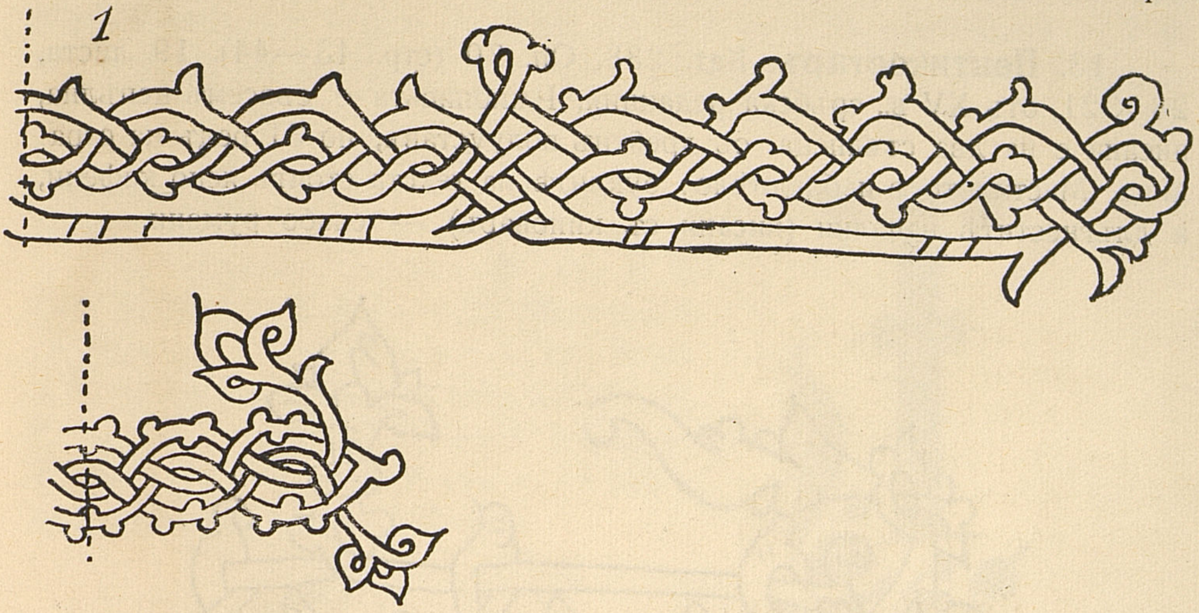

Обр. LXXII.

Когато идва ново заглавие, предходниятъ редъ се допълва до края съ показални знакове ·×· ·×· ·×· ·×·, отъ които първиятъ и третиятъ сѫ киноварни, а вториятъ и четвъртиятъ — черни.

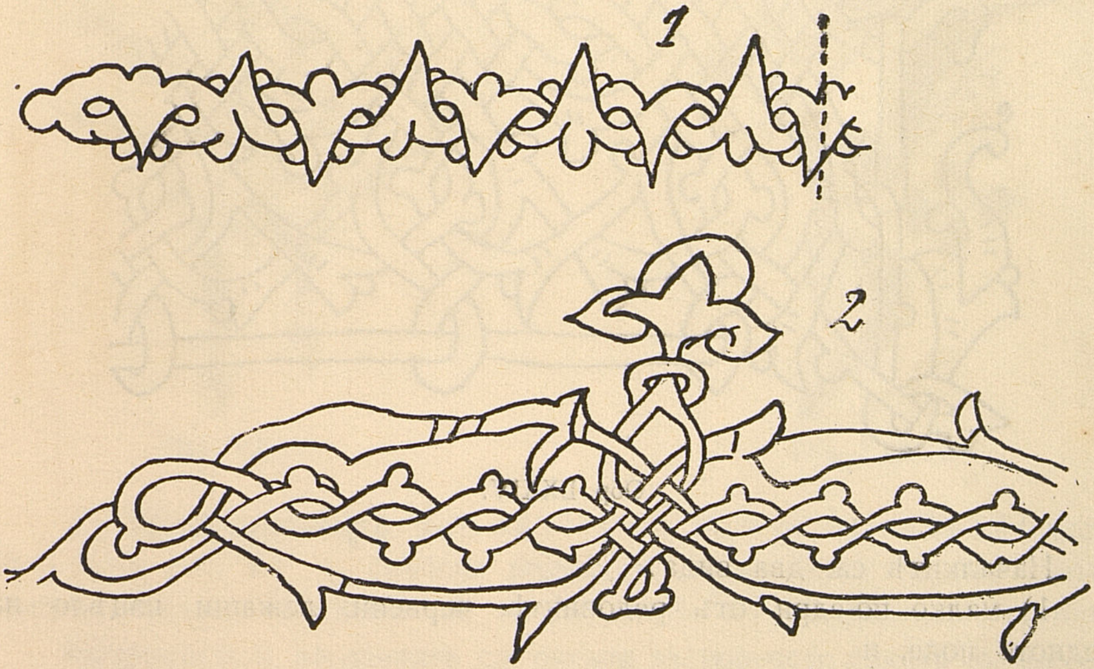

Обр. LXXIII.

На обр. XXXII давамъ по-добритѣ началки отъ рѫкописьта (тия въ първата половина нѣматъ орнаментално значение): **С** на л. 124

(1), **Б** на л. 124б (2), **П** на сѫщия листъ (3), второ **С** на л. 129б (4), **Т** на л. 134б, съ киноваръ и черни точки (5), трето **С** на л. 144б (6), четвърто **С** на л. 148б (7), **Ѹ** на л. 166 (8), **Ж** на л. 199б (9) и **М** на л. 222 (10) — вес кнноварни.

13. **Пентикостаръ.** Кат. 238, Оп. 70 (стр. 43—44). 19 листа, 28 × 21, отъ XV в., сръбска редакция. Рѫкописьта е съвсемъ непълна, писана е на два стълпеца, съ дребенъ полууставъ, по 31 редъ на страница. Мастилото е избледнѣло: буквитѣ на текста стоятъ ясно кафени, а длъгнеститѣ началки (писани съ киноваръ) — слабо румени.

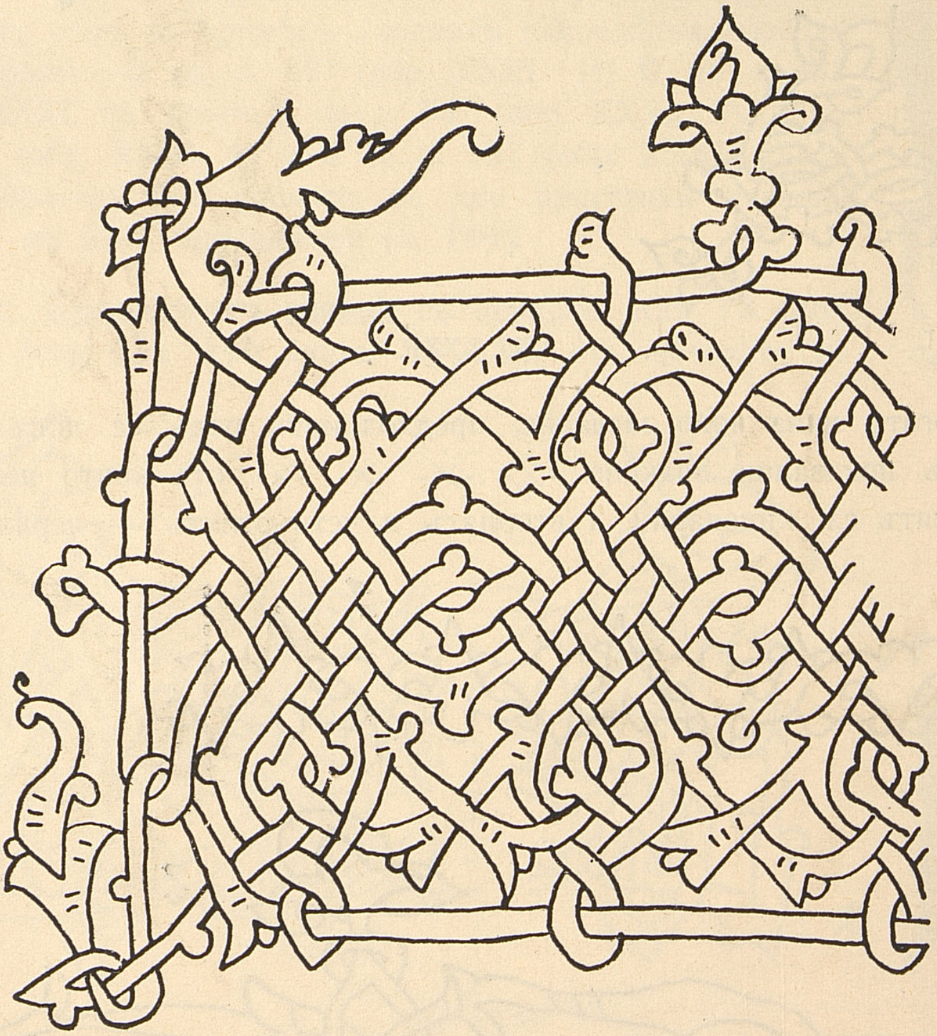

Обр. LXXIV.

Началкитѣ сѫ два вида:

1) малко по-едри отъ редовнитѣ, червени, лежащи изцѣло на предното поле, и

2) тънки и дълги, клонещи къмъ орнаментъ, завършващи долу съ орнаментна прибавка (точка, простъ или сложенъ листъ, цвѣтъ, лѫкатушка и др.); повечето лежатъ на предното поле; завитъкътъ на прибавката въ нѣкои случаи пробива чъртата на текста, а на буквата **Б**

(л. 1^{б} и 19^{б}) и **В** (л. 4) долната часть се малко издува, та измѣстя чернитѣ букви на текста назадъ. Тоя разредъ букви има различна височина: 2$^1/_2$ р. (**ВЬ** на л. 19^{б}, 1 стълпецъ), 4 р. (**Б** на л. 19^{б}), 5 р. (л. 15), 5 р., а съ прибавката — 6 р. и 1 межд. (л. 18), 6 р. (**И** на л. 11), 6 р. и $^1/_2$ межд. (л. 4), 6 р., а съ прибавката — 7 р. и $^1/_2$ межд. (**Т** на л. 11), 6 р., а съ прибавката — 8 р. (л. 1^{б}), 6$^1/_2$ р. (л. 17^{б}), 6 р. и $^1/_2$ межд., а съ прибавката — 8 р. и $^1/_2$ межд. (19 л.), 7 р., а съ прибавката — 11 р. и 1 межд. (л. 1); височината на началкитѣ се движи между 2$^1/_2$ р. и 11 р. и 1. межд..

За образци давамъ: **Н** отъ л. 1 (обр. XXXIII, 1), **В** отъ л. 4 (2), **ВЬ** отъ л. 6 (3), **Б** отъ л. 1^{б} (4), **Т** отъ л. 11 (5), **П** отъ л. 15 (6), друго **П** отъ л. 11 (обр. XXXIV, 1), **Г** отъ л. 17 (2), друго **Г** отъ л. 17^{б} (3), друго **Т** отъ л. 18 (4), трето **И** отъ л. 19 (5), и още едно **ВЬ** отъ л. 19^{б} (6).

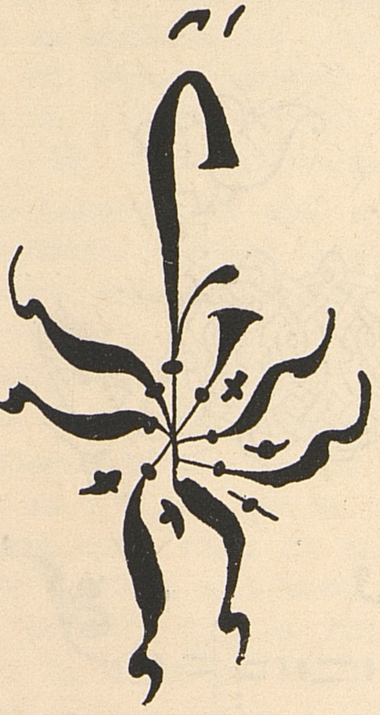

Обр. LXXV.

Обр. LXXVI.

14. **Пентикостаръ.** Кат. 33 (47), Оп. 72 (стр. 44—45). 254 листа, 28 × 20·5, отъ XV в., сръбска редакция. Безъ начало. Добъръ полууставъ, нѣкѫде избиващъ на полукурсивъ, по 29 реда на страница.

Началкитѣ и заглавията сѫ писани въ повечето случаи съ мѫтенъ карминъ, избледнѣлъ до червенокафеникаво. За образци давамъ: показалецъ съ избледнѣлъ мѫтенъ карминъ, на външното поле на л. 8^{б} (обр. XXXV, 1), началка **Б** на л. 9, съ сѫщия цвѣтъ (2), показалецъ на външното поле на л. 11^{б}, съ черно и карминъ (3), началка **С** на л. 55, съ мѫтенъ

карминъ (4), Т на л. 41б, — сѫщо (обр. XXXVI, 1), Б на л. 56 съ карминъ, избиващъ на кафено (Casslerbraun) — обр. XXXVI, 2, В на л. 58 — сѫщо (3), Д на л. 54, съ мѫтенъ карминъ (4) и второ Т на л. 185б, съ червено-кафеникаво (5).

Какво е писмото — може да се види на XIX приложение, дето има едно червено заглавие и нѣколко началки; на снимката личатъ, освѣнъ това, препинателнитѣ знаци, титлитѣ и ударенията (л. 184б).

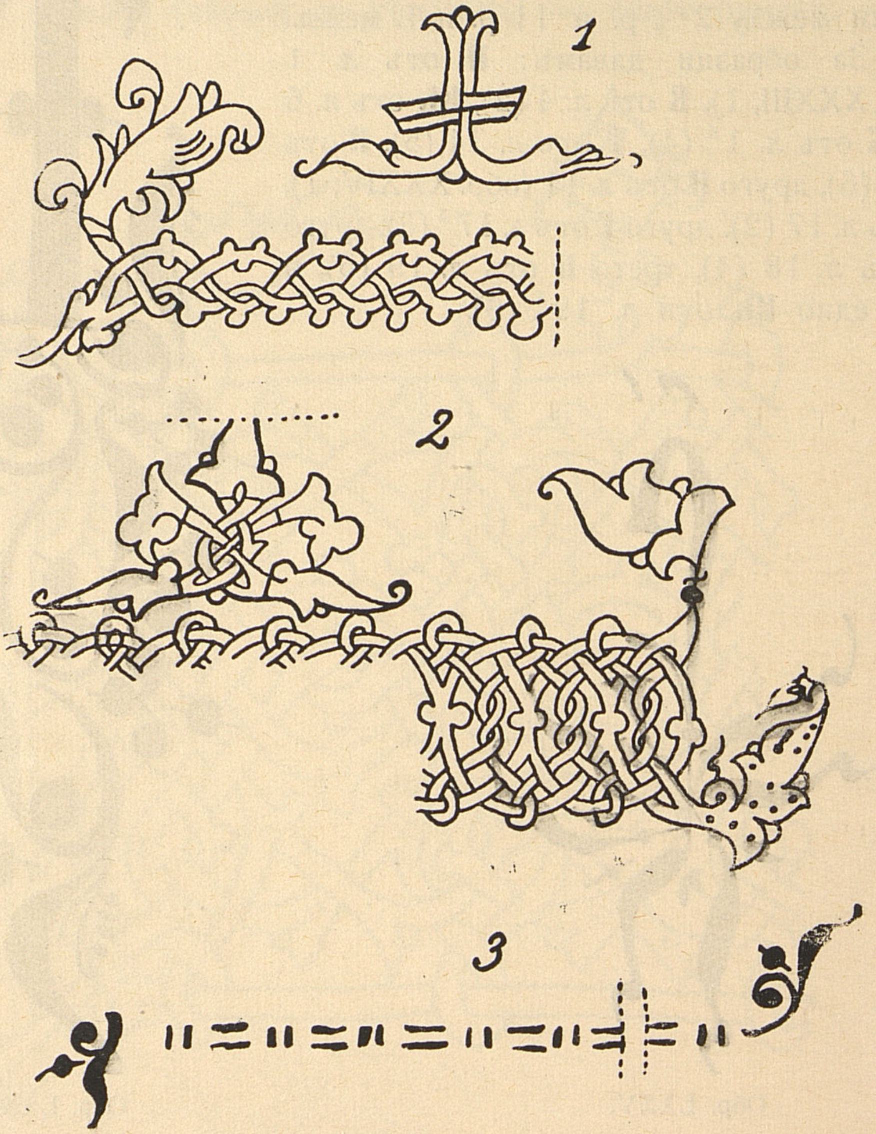

Обр. LXXVII.

15. **Четириевангелие.** Кат. 8 (27), Оп. 16 (стр. 13). 211 листа, 28·5 × 21·5, отъ XV в., сръбска редакция. Писмо — срѣденъ уставъ, по 25 реда на страница. Съдържа киноварни началки и заглавия. Киноварьтъ е мѫтенъ, нѣкѫде избледнѣлъ, а другаде потъмнѣлъ, та бие на кафено.

Образци давамъ на обр. XXXVII, 1—6: Р отъ л. 49 (1), К отъ л. 85б (2), друго К отъ л. 160 (3) — нѣкѫде върху киновара има

черни точки, показалецъ на външното поле на л. 169 съ киноваръ (4), трето **К** отъ л. 81б (5) и четвърто **К** отъ л. 155б (6).

16. **Сопотско четириевангелие.** Кат. 7 (19), Оп. 15 (стр. 12—13). 267 листа, 28·5 × 19·5, отъ XV в., българска редакция. Писмо — срѣденъ уставъ, по 23 реда на страница. Отъ записката на л. 255б—256 се вижда, че ржкописьта е била въ Сопотската обитель Възнесение Господньо. Тая записка е късна, отъ 1682.

Ржкописьта е писана съ черно (на мѣста блeднѣе до кафено), червено (киноваръ) и синьо (матово индиго, държещо срѣда между кобалтъ и пепеляво-синьо). Тоноветѣ сж чисти, синьото не е смѣсь.

Съ киноваръ се пишатъ заглавията, първитѣ букви на всѣки редъ въ оглавленията и началнитѣ въ имената на евангелиститѣ (л. 1—2, 70б—71б, 117б—119, 197—197б), повечето точки въ текста (тия въ червенословнитѣ мѣста сж черни), началкитѣ на зачалата и на нѣкои по-важни мѣста всрѣдъ зачалата, означението на тия зачала на външното поле, означението на евангелиститѣ надъ страницата, пакъ на външноте поле, бележкитѣ въ края на всѣко зачало, нѣкои букви въ показалцитѣ и др. Въ тая употрѣба киноварътъ бива замѣстенъ на нѣкои страници отъ синята багра, та се явяватъ и тритѣ цвѣта (л. 19б, 20, 20б, 21, 21б, 33б, 38б, 39б, 113б, 116, 116б, 121, 122б, 199, 199б, 200б и др.), но тая багра се употрѣбя по-пестеливо.

Заглавията сж или киноварни, или двуцвѣтни: нѣколко букви съ киноваръ, нѣколко съ синьо или черно, следъ това пакъ киноварни. Първиятъ редъ обикновено се състои отъ по-високи букви (2 р., 3 р.), а следващитѣ — отъ цвѣтни букви, по голѣмина равни на редовнитѣ. Празното мѣсто до края на реда се запълва съ киноварни чърти, пресѣчени съ точка и раздѣлѣни една отъ друга съ двоеточия.

Повечето началки сж дребни, високи 1 р. и 1 межд., та най-много до 2 р., но тия, съ които почватъ четиритѣ евангелия и предговоритѣ къмъ тѣхъ, сж едри — било киноварни, било многоцвѣтни, високи по 3 р. и 1 межд. (л. 2б), 6 р. и 1 межд. (л. 6), 4 р. и 1 межд. (л. 71б), 6 р. (л. 73), 2 р. (л. 119), 5 р. и 1 межд. (л. 121), 4 р. и 1/2 межд. (л. 197б).

Книгата съдържа и орнаменти. Заглавката на л. 1 (обр. CCCLXIII) е работена съ черенъ контуръ; точкитѣ и чъртицитѣ надъ бѣлата орнаментна ивица сж черни или киноварни. Повечето пжпки сж изпълнени съ киноваръ, а дъното се образува отъ петна съ киноваръ, зелено (матово, биещо на маслинено) и сивочервеникаво. По-голѣма е заставката на л. 6 (обр. CCCLXIV), надъ началото на Матеевото евангелие; контурътъ е сжщиятъ, но чъртицитѣ надъ ивицата биватъ и сиво-червеникави. Нѣкои пжпки сж бѣли, заградени съ черна, киноварна или сиво-червеникава чърта, а други — изпълнени съ киноваръ; много отъ петната сж пропъстрени съ бѣли точки или кръстчета, оставени

при попълването; тия петна сѫ киноварни, кадмиевожълти, зелени (мѫтенъ тонъ) и сивочервеникави (убита бледновишнева). Заглавката на л. 73 (обр. CCCLXV) е контурирана съ черно, пѫпкитѣ сѫ бѣли или киноварни, а дъното е запълнено съ синьо (каквото се употрѣбя при нѣкои заглавия), киноваръ и жълто (кадмиево, съвсемъ избледнѣло, преминало въ месно червено): по тия петна оставатъ сѫщо тъй бѣли точки. На л. 121 се среща по-друга заглавка (обр. CCCLXVI): контурътъ е черенъ (тъмносивъ, сажденъ, съ каквато багра е писанъ текстътъ на много страници); нѣкои пѫпки сѫ киноварни, а на дъното се явяватъ, освенъ киноварнитѣ, сини, сатиноберни, сиви и зеленикави петна (слагани несиметрично, нѣкои съ бѣли точки) и неограничени отвредъ съ контуръ полета, запълнени съ кръстосани киноварни чърти; вънъ отъ това, презъ срѣдата на ивицата минава навсѣкѫде бледножълта чърта. На л. 256, надъ началото на показалцитѣ, стои заглавка (обр. CCCLXVII), дето бледножълтата чърта се нѣкѫде съвсемъ губи, а нѣкѫде се превръща въ бледнокиноварна; петната на дъното сѫ киноварни, сини и бледнорумени, съ бѣли точки.

Привеждамъ следнитѣ началки: **К** на л. 6 (обр. CCCLXVIII, 1) — съ киноваренъ контуръ; всрѣдъ пѫпкитѣ има сини точки, а по дъното — сини петна съ бѣли точки (синьото бие на бисерна сива); — **Ꙁ** на л. 73 (2), съ черенъ контуръ; по ивицата има черни чъртици и киноварни точки, а — освенъ това — и жълта линия въ срѣдата; дъното е синьо и киноварно; — **П** на л. 121 (3), пакъ съ черенъ контуръ и жълта линия, съ дъно — на петна отъ сѫщитѣ цвѣтове, но въ по-силенъ тонъ; **Ё** на л. 71б (обр. CCCLXIX, 1), киноварно; **Л** на л. 119 (2) — сѫщо; **Ѧ̆** на л. 197б (3) — сѫщо; надъ киновара, плътно сложенъ, има черни точки (на рисунката съмъ предалъ киноварната ивица съ бѣло; въ оригинала нѣма контуръ).

Привеждамъ и дребни орнаменти: орнаментна ивица надъ оглавлението на Марковото евангелие, на л. 70б (обр. CCCLXIX, 4): китката и буквитѣ **S** сѫ киноварни, а отвеснитѣ и точкитѣ — сини; друга — надъ оглавлението на евангелието отъ Лука, на л. 117б (обр. CCCLXX, 1): китката, водоравната чърта и точкитѣ сѫ кнноварни, отвеснитѣ — черни, а буквитѣ **Х** — сини; трета — надъ оглавлението на Иоановото евангелие, на л. 197 (2): лѫкатушката, пресичащитѣ я отвесни, трилистникътъ и точкитѣ въ скобитѣ сѫ киноварни, а другитѣ точки и самитѣ скоби — черни; орнаментна линия въ края на рѫкописьта, на л. 266б (3) — съ черно и киноваръ; киноварна завивка въ края на Иоановото евангелие, на л. 255б (4), каквито се срещатъ по много рѫкописи; киноваренъ показалецъ на л. 266 (5), на външното поле; другъ — черенъ — на л. 266б (6), между две линии като приведената на обр. CCCLXX, 3.

Ср.: К. Ѳ. Радченко: Замѣтки о нѣкоторыхъ рукописяхъ Филиппопольской городской библиотеки, СПб., 1903, стр. 11.

17. **Нифоновъ псалтиръ** съ последование. Кат. 20, Оп. 2 (стр. 1—3). 182 листа, 28 × 20, отъ началото на XVI в., сръбска редакция. Безъ начало и край. Съдържа псалтиръ и часословъ. Писмо — едричъкъ полууставъ, по 26 реда на страница (до л. 87, споредъ библиотечната пагинация), или по-дребенъ, по 28 реда (отъ л. 87). На листъ 86 има подробна записка отъ писача, иеромонахъ Нифонъ („а҃зь грѣшныи та҃ іеро̀м҃ Нифѡ“), който разказва, какъ „божествената и душеспасна“ книга, „наричана по гръцки псалтиръ, а по български пѣснивецъ“, била раздрана отъ „помӥница сӥрѣчь пѣ́сь“, който я съвсемъ разнебитилъ „съ своитѣ беззаконни зѫби“, та писачътъ се заелъ денонощно да я преписва; това е писано презъ 1576. („**Вь лѣ́т҃ , з҃· п҃· д҃·**“), а на л. 79 (отдолу) сѫщиятъ се извинява, че сгрѣшилъ, понеже дошълъ човѣкъ, та се заприказвали. Презъ 1633 („въ лѣто , **зр҃мѧ҃**“) книгата била подвързана отъ иеромонахъ Атанасия и отъ монаха Живко („повѣза̀ ю кѵ҃ ермона҃а Антанасїе и҃ мона҃ стар̒ць Жи́в̒ко“), което личи въ записката на сѫщия листъ.

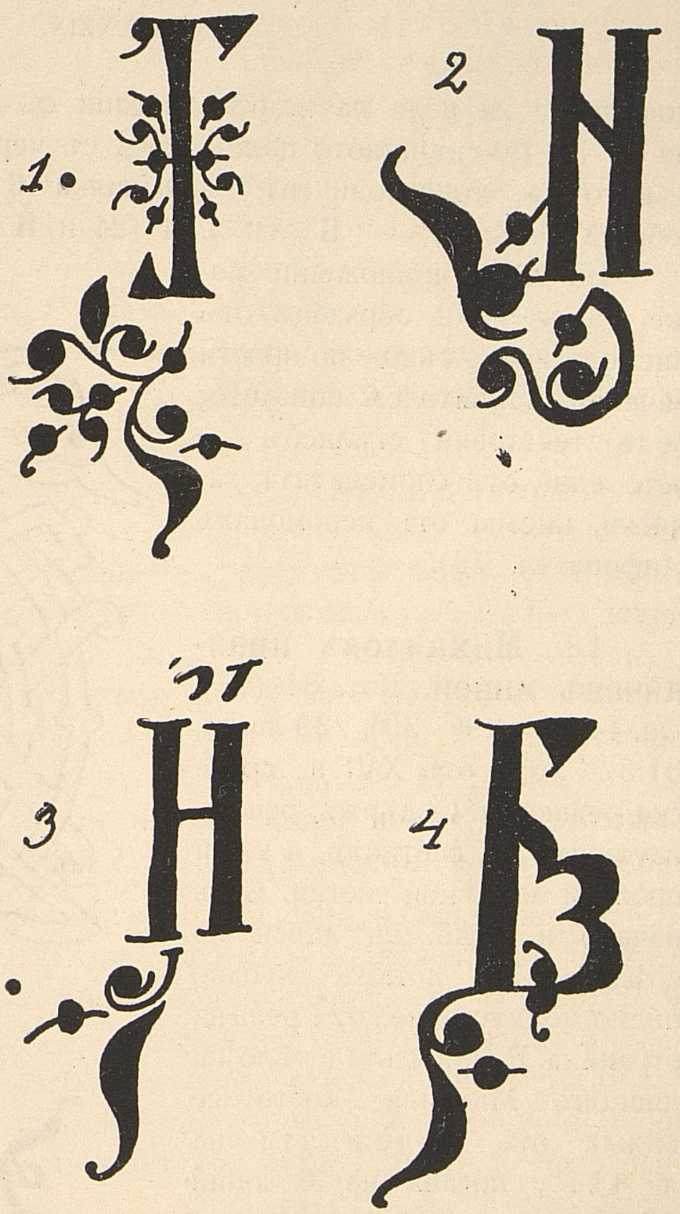

Обр. LXXVIII.

Заглавки нѣма. Точкитѣ сѫ нѣкѫде черни, а нѣкѫде — киноварни. Началкитѣ сѫ киноварни (кога съ чистъ киноваръ, кога съ мѫтенъ, избиващъ на карминъ), съ различна височина (1 р., 1 р. и 1 межд., 3 р., 6 р.); повечето сѫ грубички, съ прибавка на точки, запетаи, стрели, успоредни чъртици, плуващи край линията, пронизани точки, завитъци; орнаментната добавка се често отдѣля отъ буквата. Срещатъ се любопитни белези, титли и препинателни знаци — кога съ черно, кога съ киноваръ, кога и съ двете багри.

За образци привеждамъ: два знака на предното поле на л. 52б и 53 (обр. XXXVIII, 1—2): скобата е киноварна, а дѫгата съ точка,

що стои въ отвора, е черна; — началката **ОУ** отъ л. 63б (3) — киноварна; — показалецъ на външното поле, срещу началото на часослова: изпълненъ е съ черенъ контуръ, само кржгчетата и страничнитѣ пжпки сж киноварни (плътно покрити) — обр. XXXVIII, 4; — знакове за

Обр. LXXIX.

допълване на реда на л. 63б, писани съ киноварь (5); — показалецъ на л. 74 (на външното поле), пакъ съ черенъ контуръ, но пжпкитѣ и дъното сж киноварни (6); — началка **С** отъ л. 2б — съ киноварь (обр. XXXIX, 1); — **Б** отъ л. 4 (2) и **Й** отъ л. 8 (3).

На XXIII приложение може да се види образецъ отъ писмото, ведно съ две по-прости началки, каквито сж повечето; подъ текстовия стълпецъ се чете една отъ споменатитѣ записки, писана отъ иеромонахъ Нифона (л. 79).

18. **Михаиловъ празниченъ миней.** Кат. 81 (27), Оп. 44 (стр. 29—30). 239 листа, 31·5 × 20·5, отъ XVI в., сръбска редакция. Съдържа, освенъ службитѣ на светиитѣ, и кжси пролози за нѣкои светии. Безъ начало и край, съ липси по срѣдата. Не дотамъ хубаво писмо, полууставно, по 24 реда на страница. Ржкописьта е дѣло на диаконъ Михаила, което се вижда отъ бележката на л. 114б, писана на 6 юний 1591; друга бележка отъ сжщата ржка на л. 69б — „+ ка́коѡбрѣ́тѡ̄ тако пи́саа̄: ∽“ ни дава да разберемъ, че книгата е преписъ; това ни дава право да предположимъ, че и украшенията въ нея сж снемани отъ нѣкой по-старъ първообразъ или преписъ.

Обр. LXXX.

Заглавията сж писани съ черно и киноварь; понѣкога се получаватъ любопитни съчетания. Такъвъ случай намираме на л. 16, дето

заглавието заема три реда. Първиятъ се състои отъ високи заглавни свързани букви, съ пронизани точки; по цвѣтъ буквитѣ се раздѣлятъ на групи: 2-3 сѫ черни, а 2-3 киноварни (първата и последна група — киноварни, а между тѣхъ се редятъ черни и кино-

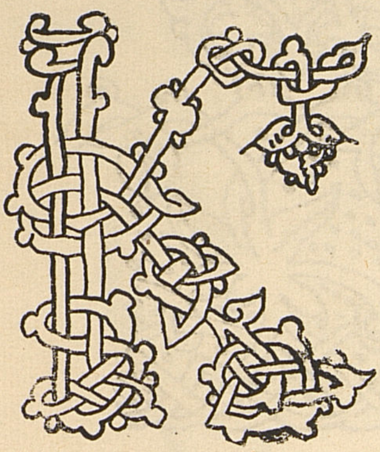

Обр. LXXXI.

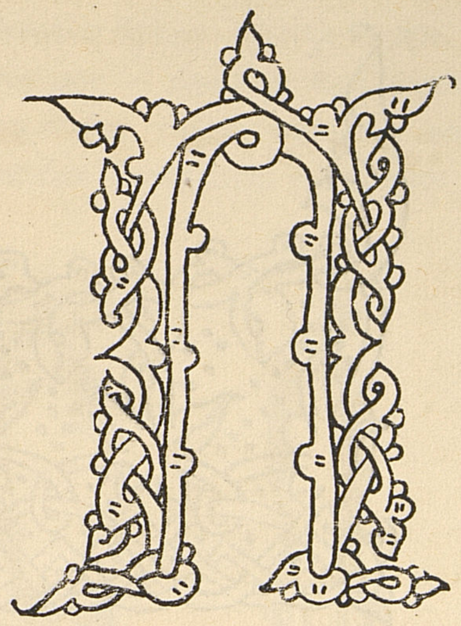

Обр. LXXXII.

варни). Вториятъ се състои отъ редовни: една дума черна, една киноварна и т. н.; последната е сѫщо киноварна. Третиятъ редъ е черенъ; киноварни сѫ само началкитѣ на всѣка дума.

На л. 22^б заглавието заема четири реда: първиятъ се състои пакъ отъ високи свър-

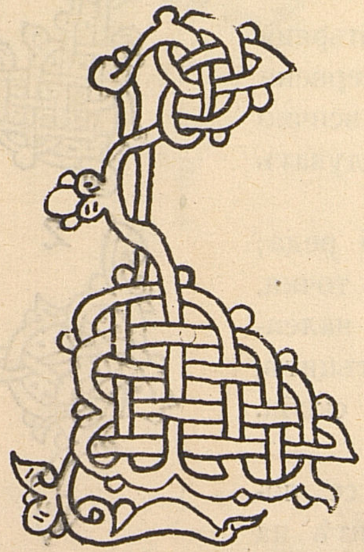

Обр. LXXXIII.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

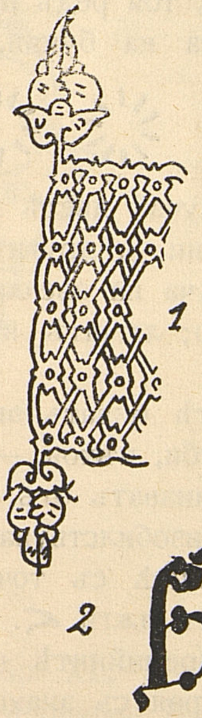

Обр. LXXXIV.

зани букви, пронизващи по две точки; и тукъ буквитѣ сѫ ту киноварни, ту черни, а накрай -- пакъ червени (3 киноварни, 6 черни,

4 киноварни, 9 черни, 4 киноварни). Вториятъ и третиятъ редъ се състоятъ отъ редовни киноварни букви, а четвъртиятъ е черенъ, само

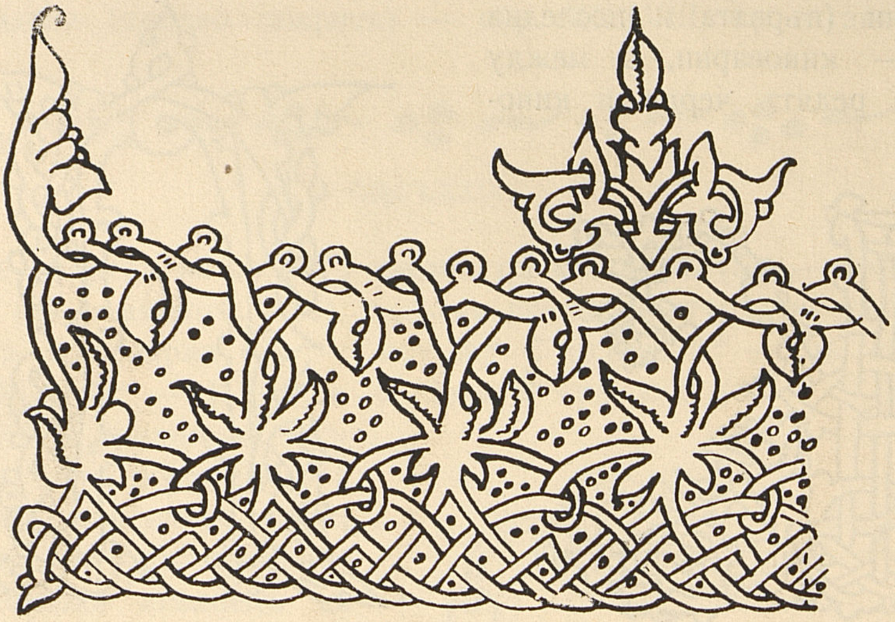

Обр. LXXXV.

нѣкои букви сѫ червени. Началкитѣ сѫ обикновено киноварни. На л. $23^{б}$, обаче, срещаме началка **П**, чиито стълпове сѫ червени, а двата прътена, презъ които минаватъ, сѫ ограничени съ черно. Когато идва ново заглавие, тоя редъ преди него се запълва до края, по липса на букви, съ следнитѣ знакове:

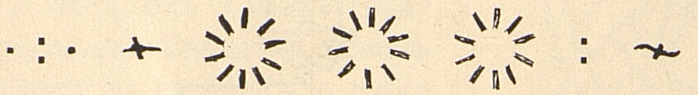

Обр. LXXXVI.

Въ такъвъ случай двѣтѣ крайни точки въ първия знакъ сѫ черни, а другитѣ — червени; червени сѫ и петь лѫча на звездообразния знакъ; всичко друго е черно; лѫчитѣ на звездата се редуватъ по цвѣтъ.

Началкитѣ биватъ високи отъ 2 до 6 реда; тѣ сѫ възгруби, нѣкои — претрупани съ точки, които се пронизватъ отъ стъблото, или се налепватъ до него; изобилствуватъ сѫщо тъй завитъцитѣ, листата, стрелитѣ съ точки и ѫглеститѣ скоби, образувани отъ дѫги <.

Надъ паремийнитѣ четива редоветѣ се попълватъ до края съ знакове като посоченитѣ на обр. CCCLXII, 32 (л. 36, 54). На л. 46 една буква **Ү** е писана малко особно, съ наивенъ стремежъ къмъ украса: буквата е киноварна, а двѣтѣ чъртици =, които пресичатъ стълпчето ѝ, сѫ черни (обр. CCCLXII, 33). На л. $67^{б}$ буквата **С**

(началка) е претрупана съ линийни украшения, край които се редятъ по три черни чъртици ☰ (самата буква е киноварна).

Срещатъ се и началки отъ по нѣколко букви: едната — едра, киноварна, украсена, а другитѣ — една или две — вписани или надписани На л. 202[б] виждаме киноварно **В**, въ чиято горна елипса е вписано черно **ъ**, а въ долния отворъ сѫ смѣстени успоредно киноварни изгънати чъртици ≋.

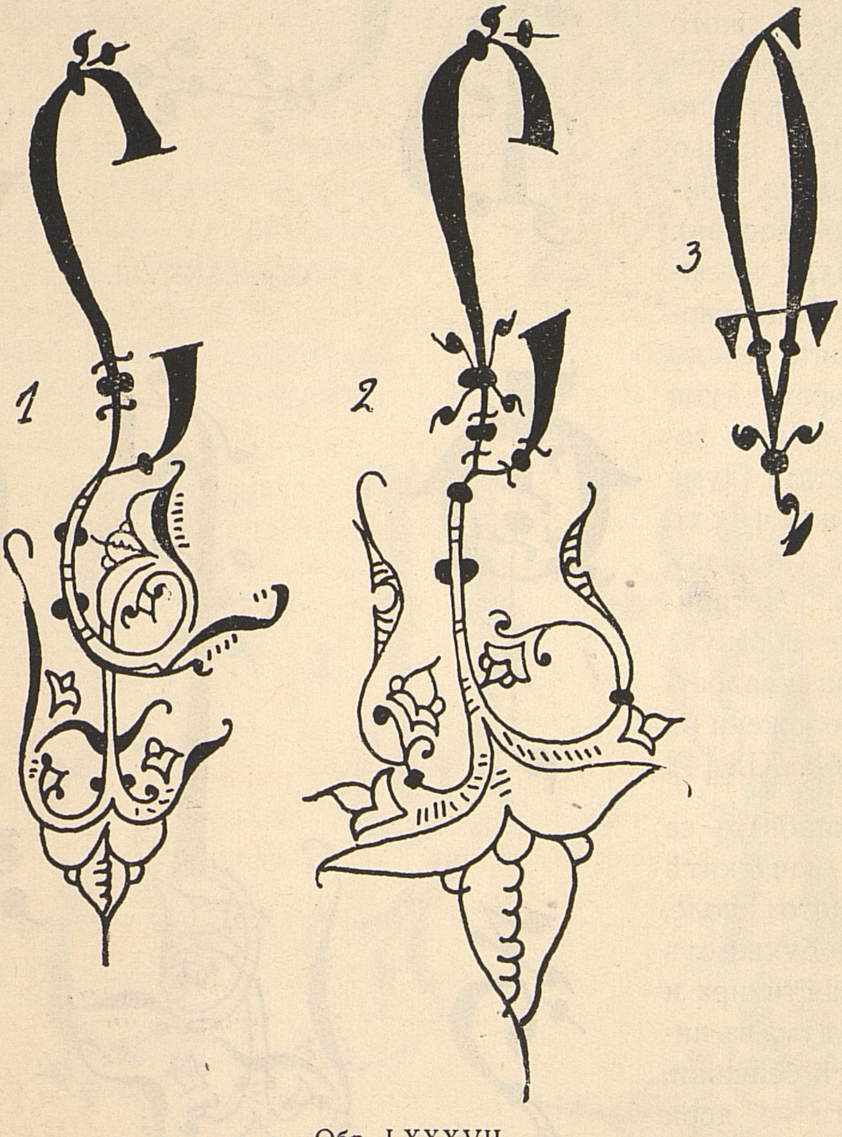

Обр. LXXXVII.

Образци отъ началки привеждамъ на обр. XL, 1—6: киноварно **К** отъ л. 3 (1), киноварно **Y** отъ л. 8 (2), киноварно **Н**, съ два пръстена, отъ л. 16 (3), киноварно **Б**, една отъ високитѣ букви, на л. 53 (4), киноварно **В** отъ л. 115[б] (5) и една сложна началка **Р**, съ вписано **Є** и надписано **ѵ̑**, отъ л. 139 (6): първата е киноварна, а осталалитѣ — черни.

19. **Псалтиръ** съ последование. Кат. 58 (63), Оп. 93 (стр. 63—64). 8 листа, 28 × 19, отъ XVI в., сръбска редакция. Съдържа началото на великата вечерня. Писмо — правиленъ полууставъ.

Край черното мастило се употрѣбятъ още две — за украшение и за да привличатъ окото къмъ най-важнитѣ мѣста —: червено (киноваръ) и синьо (пруска зелена, убита съ небесносиня). Първата дума на заглавието е киноварна, запетаята следъ нея и втората дума сѫ сини, идната запетая, третата дума и четириточието следъ нея сѫ пакъ киноварни. Четириточието се образува отъ четири квадратчета, разположени на кръстъ (обр. XLI, 4).

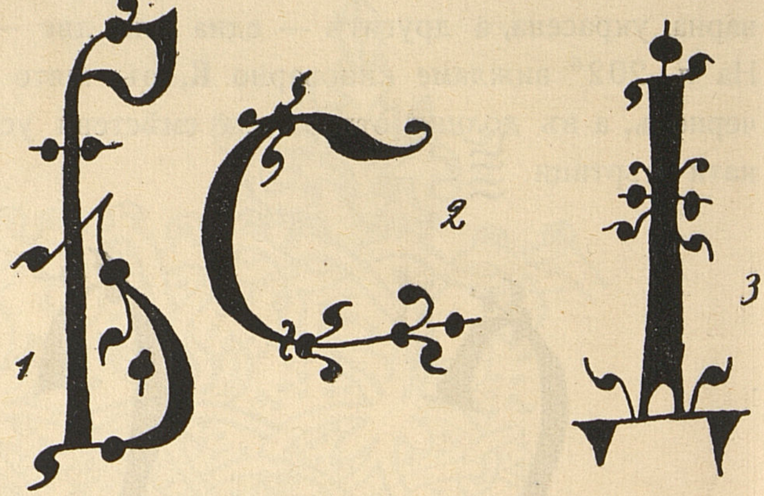

Обр. LXXXVIII.

Съ киноваръ се пишатъ: началкитѣ на предното поле, началнитѣ букви отъ всѣка нова стихира и отъ всѣка дума въ литургичнитѣ бележки, а понѣкога — дори цѣлитѣ бележки, и знацитѣ всрѣдъ реда или на полето (обр. XLI, 5, 6 и 7). Знакътъ 7 се употрѣбя за изпусната сричка или дума. Освенъ тия знакове, срещатъ се и по-прости, все писани съ киноваръ: ⁘ ·:· ⁀

Обр. LXXXIX.

Нѣкои началки, както и нѣкои знакове, биватъ писани съ синьо, вмѣсто съ киноваръ: **N** (л. 2, на пред. поле); ·:· **Н** (всрѣдъ реда, на л. 3б), **Д** (л. 3б, на пред. поле), **Г** (л. 5б, сѫщо), **К** (л. 7б, сѫщо).

За примеръ привеждамъ три киноварни началки: **В** отъ л. 1 (обр. XLI, 1), **Г** отъ л. 6 (2) и **Д** отъ л. 1б (3).

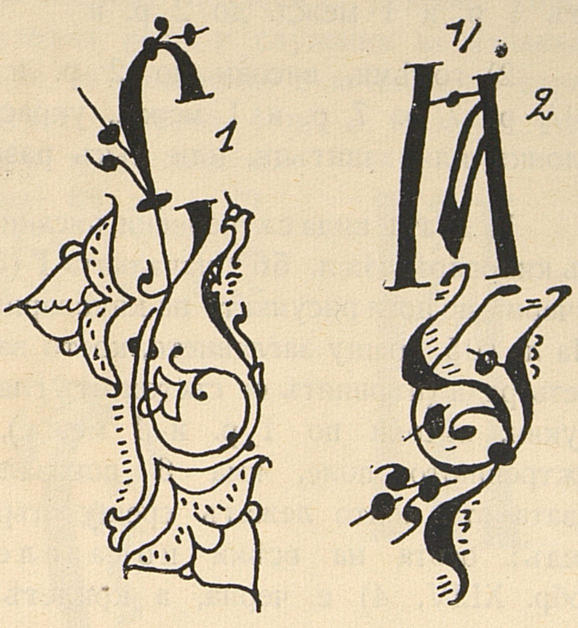

Обр. XC.

20. **Требникъ.** Кат. 54 (52), Оп. 83 (стр. 50—52). 233 листа, 14·5 × 9·5, отъ XVI в., сръбска редакция. Съставенъ отъ нѣколко части, отпосле допълванъ. Писанъ отъ петима души, съ различно писмо: до 24 л. — неупражненъ полууставъ, отъ тамъ до 62 л. — по-упражнено писмо, по-разрѣдено, отъ 62 до 104 л. — по-дребно,

Обр. XCI.

отъ 105 до 218 л. — правиленъ полууставъ, а отъ тамъ до края — дребно полегато писмо.

Има два вида началки:

1) малки, представящи по скелетъ надебелени главни букви, високи отъ 1 р. и 1 межд. до 2 р. и

2) голѣми, високи по 2 р. и 1 межд., 3 р., 3 р. и 1 межд., $4^1/_2$ р., 7 р., 7 р. и 1 межд., украсени съ запетайни добавки, точки, клонки или завитъци, или пъкъ развити въ плетеница.

И двата вида сѫ червени, писани все съ киноваръ. На л. 56б началката **Г** (3 р.) е черна, но носи рисунката на киноварнитѣ. На л. 105, срещу заглавието, което заема петь реда (първиятъ се състои отъ главни букви, високи по 1 р. и 1 межд.), на вѫтрешното поле, има 6 показалеца, двата отъ които лежатъ срещу първия редъ; осьта на всѣки показалецъ (обр. XLIV, 4) е черна, а крилетѣ — киноварни.

На обр. XLII (1—4) сѫ дадени: орнаментна заглавка на л. 224 съ кафенъ контуръ (мастилото на текста), украсена нѣкѫде по дъното съ киноваръ, съ киноварни точки и чъртици (1), — началка **К** отъ л. 216б, киноварна (2), — **Є** отъ л. 197б, — сѫщо (3), **Т** отъ л. 107, — сѫщо (4). На обр. XLIII (1—3): началка **К** отъ л. 181б, киноварна (1), — второ **К** отъ л. 226, — сѫщо (2), **Г** отъ л. 225, съ киноваренъ контуръ и сивочерна линия въ срѣдата (3). На обр. XLIV (1—3): орнаментенъ завършекъ въ края на л. 234б, съ кафено и червенъ киноваръ, добре изпълненъ (1), — **Г** отъ л. 228, съ кафенъ контуръ и киноварни точки и пѫпки (2), и единъ показалецъ на външното поле, предъ ново заглавие, на л. 228б (3).

Обр. XCII.

21. **Псалтиръ.** Кат. 206, Оп. 4 (стр. 3—4). 183 листа, 29 × 20, отъ XVI в., сръбска редакция. Безъ начало и край. Писмо — хубавъ уставъ, по 20 реда (псалмитѣ) или по 24 реда (Мойсеевитѣ и др. пѣсни) на страница; листата сѫ окапани съ восъкъ, разядени отъ мастилото, кърпени на много мѣста. Редовнитѣ букви сѫ едри, възкафени. Употрѣбятъ се едри киноварни точки, съ диаметъръ — равенъ на $^2/_3$ отъ

височината на буквата; точката лежи между две празнини, всѣка отъ които е широка колкото две букви.

Най-важнитѣ стихове на всѣки псаломъ почватъ съ редовна киноварна буква, лежаща на полето, извънъ реда, и служаща за началка. Сѫщинската началка (първата буква отъ псалома) е киноварна, едра, съ чъртежъ на главна буква, висока колкото 4 р. и 2 межд., но орнаментнитѣ ѝ завитъци понѣкога надминаватъ тоя размѣръ; има и по-дълги букви: ОУ на л. 29 е високо само 4 реда и 1 межд., но Б на л. 6^{б} стига до 5 р., В на л. 4 — до 5 р. и 1 межд., а съ

Обр. XCIII.

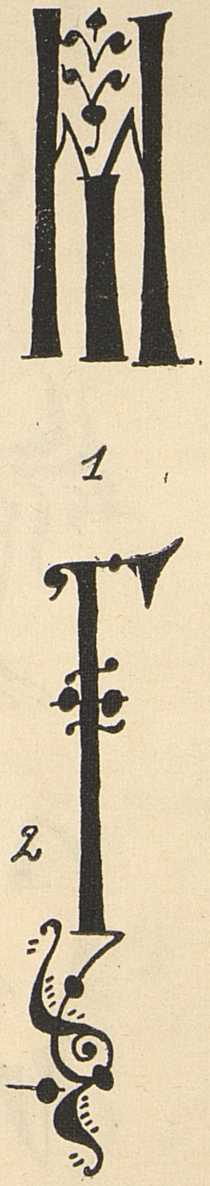

Обр. XCIV.

орнаментния завитъкъ долу — до 6 р., Ѡ на л. 3 заема 5$^{1}/_{2}$ р., друго Б на л. 180^{б} — 6 р., а съ орнаментнитѣ завивки горе и долу — 15 реда. Тия началки образуватъ особенъ видъ: тѣ сѫ киноварни, плътно изпълнени, съ различни прибавки къмъ скелета (извитъци, точки, запетаи, листа, клонки, цвѣтове, пѫпки и др. под.).

Освенъ тѣхъ, има и други, представящи вторъ видъ: тѣ сѫ плегенични, контурирани съ кафено или съ киноваръ; понѣкога къмъ

единия цвѣтъ се добавя тукъ-таме и другиятъ, за да изпълни малко дъно или пжпка. Тѣ сж, изобщо, по-едри: 7 р. (Н на л. 138, заемаща последнитѣ 5 реда въ долния край и висеща на празното поле, подъ страницата), 7 р. и 1 межд. (л. 121^{б}), 8 р. (л. 153^{б}), 8 р. и 1 межд. (л. 147), 9 р. (л. 164^{б}); височината имъ се движи, следователно, между 7 и 9 реда.

Обр. XCV.

Литургичнитѣ бележки сж писани навсѣкжде цвѣтно, съ киноваръ (ср. л. 27^{б}, 40, 64 и др.).

На 11 л. започватъ библейскитѣ пѣсни съ орнаментна заглавка: преплетени кржгове, джги и диагонали. Надъ плетеницата се извиватъ двата горни края на диагоналния кръстъ въ цвѣтни пжпки; цѣлиятъ орнаментъ се сплита отъ шесть окржжности, крайнитѣ две отъ които

сѫ майсторски изтъкнати съ участието на киноварa: тѣснитѣ дъна на кръстообразното преплитане всрѣдъ заглавката сѫ попълнени съ кино-

Обр. XCVI.

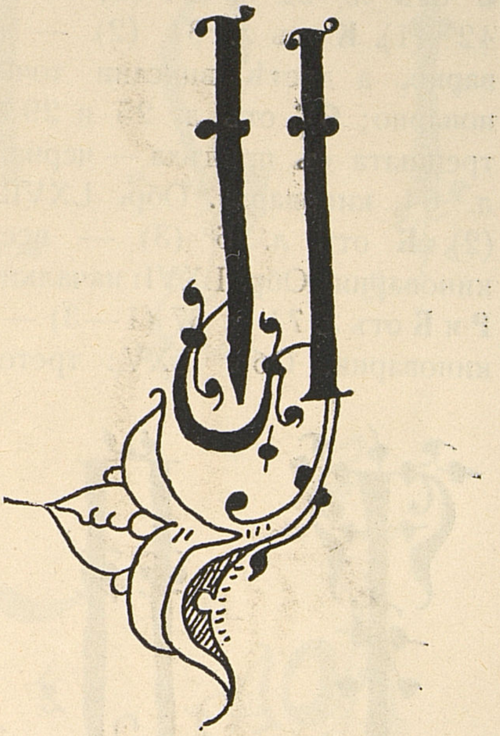

Обр. XCVII.

варъ (тѣ сѫ на брой 21), а въ двата края на плетеницата се попълватъ съ сѫщия цвѣтъ двата дѫговати ромба, презъ които става развива-

Обр. XCVIII.

нето на диагоналитѣ въ пѫпки, както и дѫговатиятъ ромбъ всрѣдъ съседния крѫгъ. Съ второ киноваренъ контуръ сѫ минати и повечето пѫпки.

Въ копията съмъ се силилъ да дамъ примери отъ всички видове началки, като се почне отъ най-проститѣ и се свърши съ най-сложнитѣ (вж. обр. XLV—LXX). Ето що представятъ образитѣ. Обр. LXX: началка **К** отъ л. 18, излизаща на половина на предното поле (1), **С** отъ л. 22 и 24 (2) — все киноварни. Обр. LXIX: **Б** отъ л. $42^{б}$ (1), **К** отъ л. 31 (2) — киноварни, **Ѻ** отъ л. 35 (3) — киноварно, а двете вписани точки — черни; **Г** отъ. $23^{б}$ (4) — киноварно; **ОУ** отъ л. 25 и 29 (5) — външната буква киноварна, а вжтрешната съ придъха — черна. Обр. LXVII — висока началка **К** отъ л. 64, киноварна. Обр. LXVIII: друго **К** отъ л. 64 (1), **Ѿ** отъ л. 3 (2), **Б** отъ л. $6^{б}$ (3) — все киноварни. Обр. LXVI: началки **Р** и **Б** отъ л. 71 и 57 (1—3) — киноварни. Обр. LXV: трето

Обр, XCIX.

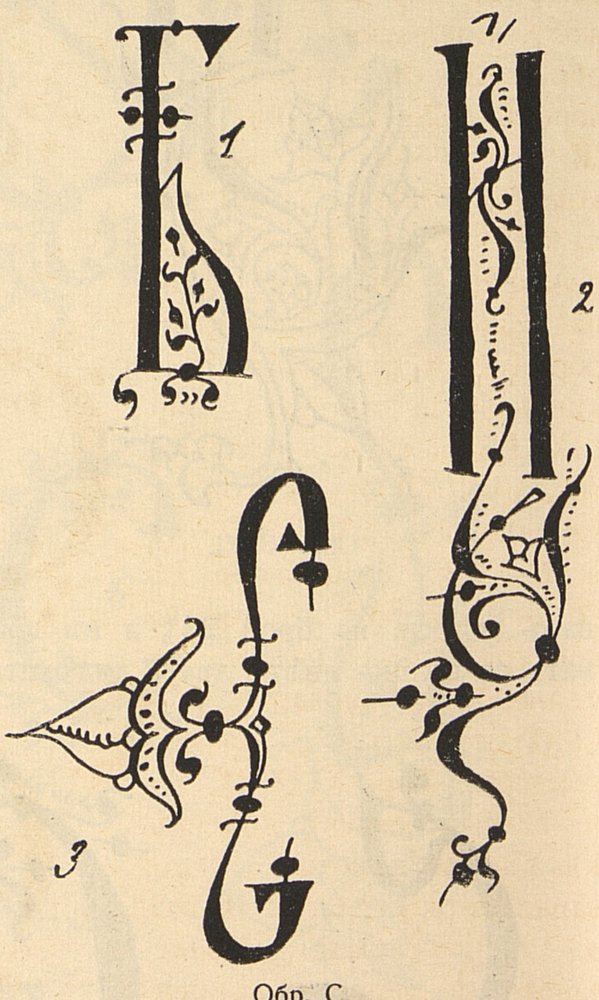

Обр. С.

К отъ л. $39^{б}$ (1) и **Н** отъ л. 58 (2) — киноварни. Обр. LVI: голѣма началка **П** отъ л. 11, киноварна; върху киноваря има две черни правожгълничета, които съмъ отбележилъ вънъ отъ буквата: тѣ лежатъ върху най-дебелата ивица, на пресѣчищата. Обр. LV: началка **Б** отъ л. $180^{б}$ — киноварна. Обр. LIII: **Ѻ** на л. $113^{б}$ (1) — киноварна началка (нѣкжде буквата е раздѣлена отъ орнаментната прибавка съ черна чърта); **П** на л. 162 (2) — киноварна; **К** на л. 151 (3) — киноварна, съ черна отдѣляща чърта; **Ѵ** на л. 70 (4), **Ж** на л. $120^{б}$ (5), **Д** на л. $75^{б}$ (6) и **Ѿ** на л. $61^{б}$ (7) — все киноварни. Обр. L: **К** на л. $128^{б}$ (1), пакъ **К** на л. $151^{б}$ (2) — киноварни; **Х** на л. 171 (3) — киноварно, съ отдѣляща черна чърта

върху киноварa. Обр. XLVII: **Г** отъ л. $126^{б}$ (1) — киноваръ и черно; второ **Г** отъ л. 119 (2) — покрито плътно съ киноваръ, върху който минаватъ водоравни черни чърти; **П** отъ л. $124^{б}$ (3) — киноварно; **К** отъ л. $125^{б}$ (4) — киноваръ съ бѣли петна; второ **К** отъ л. 127 (5) — киноварно.

Плетенични началки давамъ на обр. LXIV (**Р** отъ $48^{б}$, киноваренъ контуръ), обр. LXIII (**К** отъ л. 34 — черенъ контуръ), обр. LXII (**Н** отъ л. $90^{б}$ — кафенъ контуръ), обр. LXI (**П** отъ л. $73^{б}$ — кафенъ контуръ, означенитѣ съ черно петна на дъното — киноварни), обр. LX (**К** отъ л. $165^{б}$ — киноваренъ контуръ), обр. LIX (**Р** отъ л. 147 — сѫщо), обр. LVIII (**Н̂** отъ л. 138 — сѫщо), обр. LVII (**Б** отъ л. $153^{б}$ — сѫщо), обр. LII (**Т** отъ л. $81^{б}$ — кафенъ контуръ, дъното нѣкѫде запълнено съ киноваръ), обр. LI (**Г** отъ л. $52^{б}$ — кафенъ контуръ), обр. XLIX (**Г** отъ л. 130 — кафенъ контуръ, нѣкѫде по дъното — кино варни петна), XLVIII (**Б** отъ л. $121^{б}$ — сѫщо: отбелезаното съ черно е въ оригинала киноварно), обр. XLVI (**П** отъ л. 112 — кафенъ контуръ), обр. XLV (**К** отъ л. $100^{б}$ — сѫщо).

Обр. LIV представя половината отъ заглавката на л. 11, която описахъ по-горе.

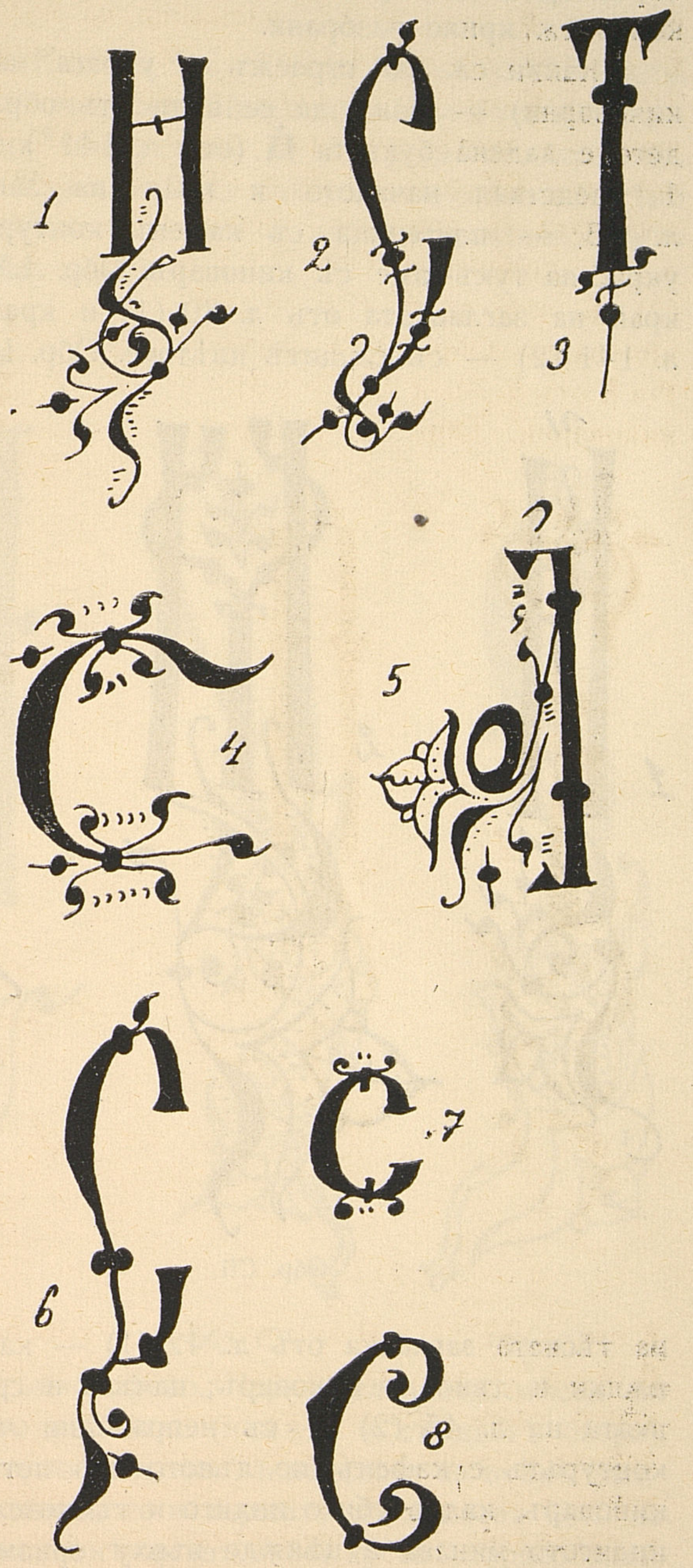

Обр. CI.

22. **Четириевангелие.** Кат. 10 (30—59), Оп. 18 (стр. 14). 181 листъ, 30 × 20, отъ XVI в., сръбска редакция. Съ липси въ

началото и въ края. Писмо — хубавъ полууставъ. Срещатъ се заглавки и червени началки, възгруба работа, — очевидно, копирани отъ по-старъ първообразъ или преписъ: това си личи по нѣкои форми, които сѫ криво разбрани.

Какви сѫ по строежъ и украса началкитѣ (все киноварни) — може да се види отъ обр. LXXI — 2, дето е дадена буквата Й (отъ л. $141^{б}$). Обр. LXXI — 1 представя началото и края на заглавката отъ л. 83, — плетеница съ кафенъ контуръ, по дъното украсена тукъ-таме съ киноваръ. Обр. LXXII: срѣда и край на заглавката отъ л. 80 (1) и край на тая отъ л. 141 (2) — съ сѫщитѣ цвѣтове. Обр. LXXIII: начало

Обр. CII.

на тѣсната заглавка отъ л. 42 (1) — кафенъ контуръ, пѫпки и дъно — киноваръ; начало и срѣда на заглавката на л. 45 (2) — съ неправилни чърти и петна; контурътъ е кафенъ, по дъното има петна съ червенъ киноваръ, кално убито индиго и тъмнозеленъ киноваръ; индигото минава и нѣкѫде върху орнаментното тѣло. Обр. LXXIV представя първата половина отъ голѣмата заглавка на л. 143; контурътъ е черенъ (като цвѣта на текста); петната на дъното сѫ или оставени бѣли, или покрити съ месна червена, бисерна сива (смесена съ

Обр. CIII.

малко индиго), свѣтла охра и убита кална английска зелена; плетеничното тѣло е, изобщо, бѣло, но и по него се явяватъ зелени, жълти и червени петна отъ споменатитѣ цвѣтове. Тая плетеница е сравнително по-правилна.

23. **Четириевангелие.** Кат. 25, Оп. 17 (стр. 13—14). 155 листа, 30 × 20·5, отъ XVI в., сръбска редакция. Липси въ началото и извѫтре, безъ край. Писмо — срѣденъ полууставъ, по 26 реда на страница. Началото на евангелията отъ Марка и Лука стои; въ началото на всѣко евангелие ще да е имало голѣми заглавки и цвѣтни началки, които сега липсватъ, но мѣстата имъ личатъ.

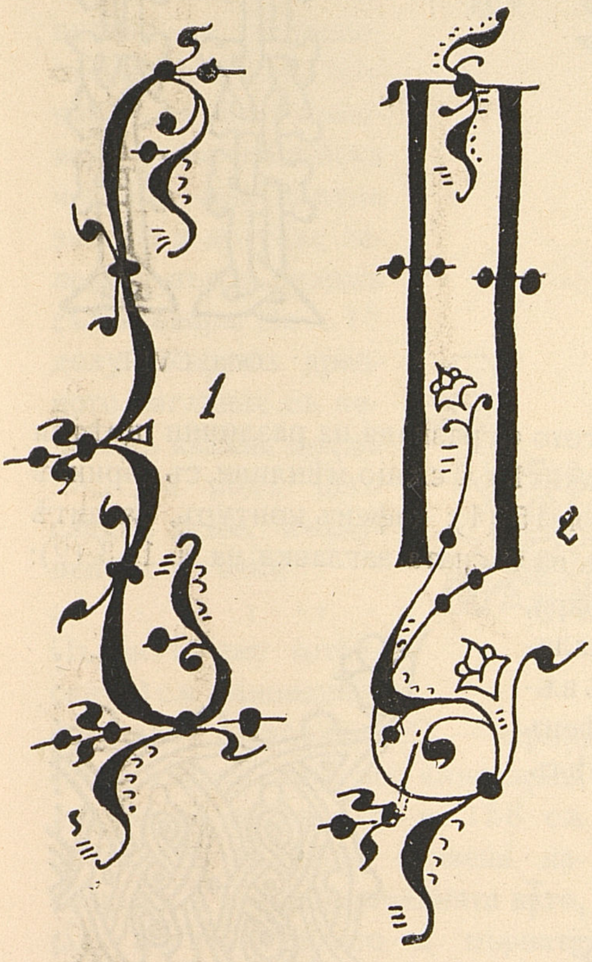

Обр. CIV.

Обр. CV.

Обр. CVI.

Мастилото на текста е тъмнокафено. Червенословнитѣ мѣста сѫ писани съ киноваръ или убито малинено (нѣкѫде и съ деветѣ багри). Контурътъ на голѣмитѣ квадратни заглавки въ началото на всѣко евангелие е неправиленъ, ала цвѣтоветѣ се издържатъ въ приятна източна хармония: личи си, че е работено по нѣкакъвъ много хубавъ първообразъ. Заглавията сѫ двуреди: първиятъ редъ се състои отъ високи златни букви, доста едри, а вториятъ — отъ редовни съ киноваръ. Началкитѣ сѫ цвѣтни: стъблото се покрива донѣкѫде съ единъ цвѣтъ, а оттамъ почва другъ (както е въ келтската плетеница). Има и едноцвѣтни (червени) началки.

Обр. LXXV: уголѣмена началка Є, на л. $152^{б}$, изпълнена съ убито малинено. Обр. CCCXXVIII: рамка и лѣвъ горенъ ѫгълъ на заглавката отъ л. 15; контурътъ е кафенъ, а плетеничното тѣло — мѣнливо по цвѣтъ: явяватъ се различни багри — бѣла, киноварна, златна, зелена (тъмноминерална), тъмновишнева, синя (индиго); срѣд-

Обр. CVII.

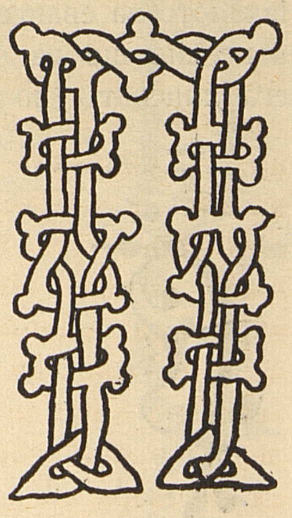

Обр. CVIII.

ниятъ крѫгъ на дъното е бѣлъ, а другото се разпада на различни цвѣтни петна: златни, вишневи, индигови; пѫпкитѣ сѫ сѫщо мѣнливи, съ горнитѣ цвѣтове. Обр. CCCXXIX: началка Ꙁ на л. 15 (1): кафенъ контуръ, сѫщитѣ цвѣтове като на заглавката; завършекъ на тѣсната заглавка на л. 153 (2): кафенъ контуръ, дъното — убита охра, пѫпкитѣ — охра, тѣлото — убита малинена. Обр. CCCXXX: рамка и часть отъ вѫтрешность на заглавката отъ л. 52; кафенъ контуръ, вѫтрешниятъ кръстъ — бѣлъ,

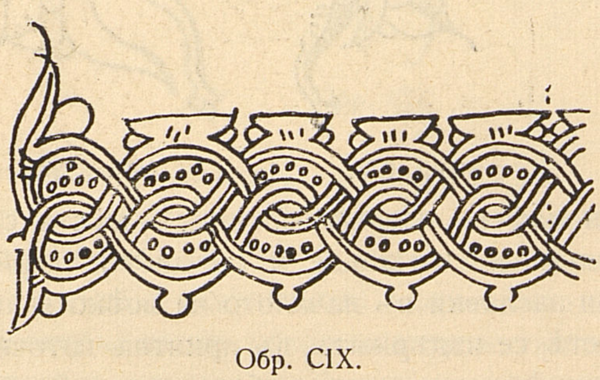

Обр. CIX.

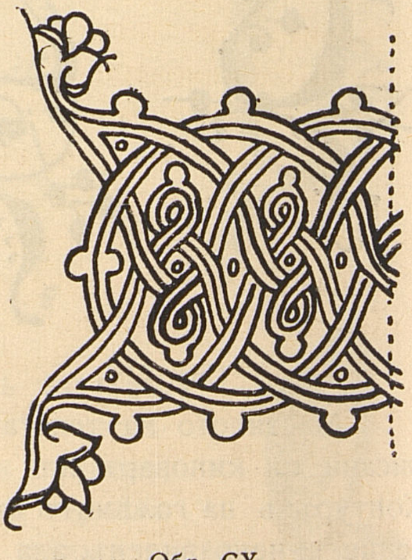

Обр. CX

плетеничното тѣло — съ наставяни петна: бѣло, убито малинено, червенъ киноваръ, златно, убито минерално зелено; дъното — индигово. Обр. CCCXXXI: началка П отъ сѫщия листъ; кафенъ контуръ, дъното бѣло, тѣлото мѣнливо: бѣло, киноваръ, индиго, убито малинено.

24. **Псалтиръ** съ последование. Кат. 44, Оп. 3 (стр. 3). 302 листа, 20·5 × 13·5, отъ XVI в., сръбска редакция. Безъ начало, отвѫтре попълванъ отпосле. Писмо — дребничъкъ правиленъ полууставъ, по 20 реда на страница. Писанъ съ маслено и прояддливо мастило.

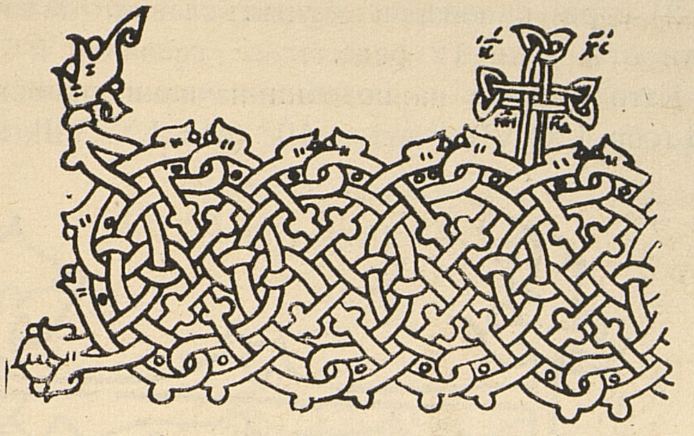

Обр. CXI.

На повечето мѣста въ псалмитѣ точкитѣ сѫ киноварни; съ киноварь сѫ писани и червенословнитѣ мѣста. Нѣкѫде, вмѣсто киноварь, идва индийска червена или мѫтна зелена, а другаде зелената върви редомъ съ киновара. На л. 1[б] долу свършва дребното заглавие съ киноварь **бл҃же́нь мо́ѵжь** :〜, а подъ него следва редъ, изпълненъ съ точки :··:··:··:··:·· Първитѣ две (отвеснитѣ) сѫ киноварни, а вторитѣ (водоравнитѣ) — черни, сетне идватъ пакъ две киноварни, две черни и т. н.. На л. 158 сѫ писани съ индийска червена началкитѣ **Б** и **Р** и означенията **кр҇то, гл҇ь, н҃ :〜**, както и първата буква отъ второ означение на кръстобогородичния (**к** отъ **кр҇то :〜**); на сѫщата страница идватъ съ мѫтнозелена началкитѣ **Т, П, Р,** означенията **кр҇то, гл҇ь, з҃, :〜**, както и първата буква отъ означението **дро́ѵгы :〜.** Мастилото на текста е черно. Подобна употрѣба на зелено, редомъ съ киноварь, има и на л. 184[б], 185 и 185[б].

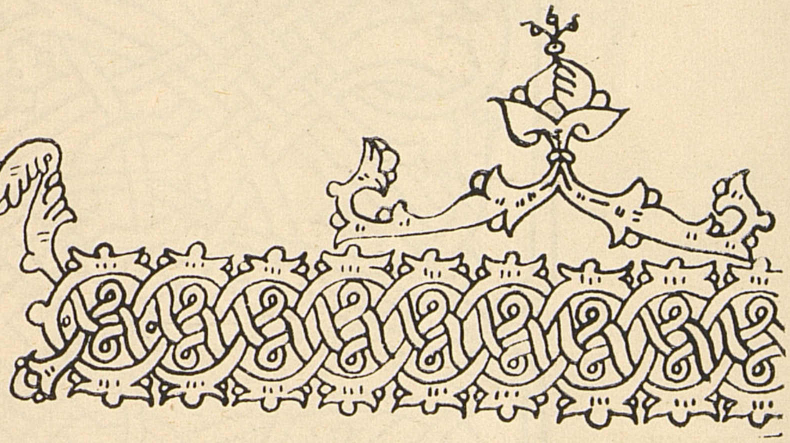

Обр. CXII.

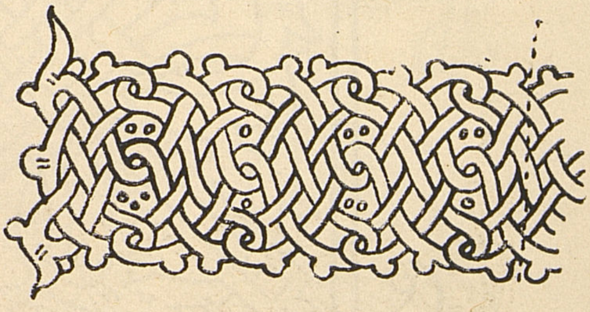

Обр. CXIII.

Началкитѣ сѫ киноварни, два вида:

1) редовни букви или малко по-едри отъ редовнитѣ, лежащи на предното поле или всрѣдъ реда, писани съ червено или — по-рѣдко —

съ зелено, за да се привлѣче окото къмъ началото на нѣкоя молитва или стихира, и

2) едри киноварни букви, главни, лежащи на предното поле, високи отъ 3 до 12 реда.

Като образци на подобни началки привеждамъ следнитѣ: **Т** отъ л. 56 (обр. LXXVI), **Г** отъ л. 10б (обр. LXXVIII, 1), **Н** отъ л. 30 (2) — все

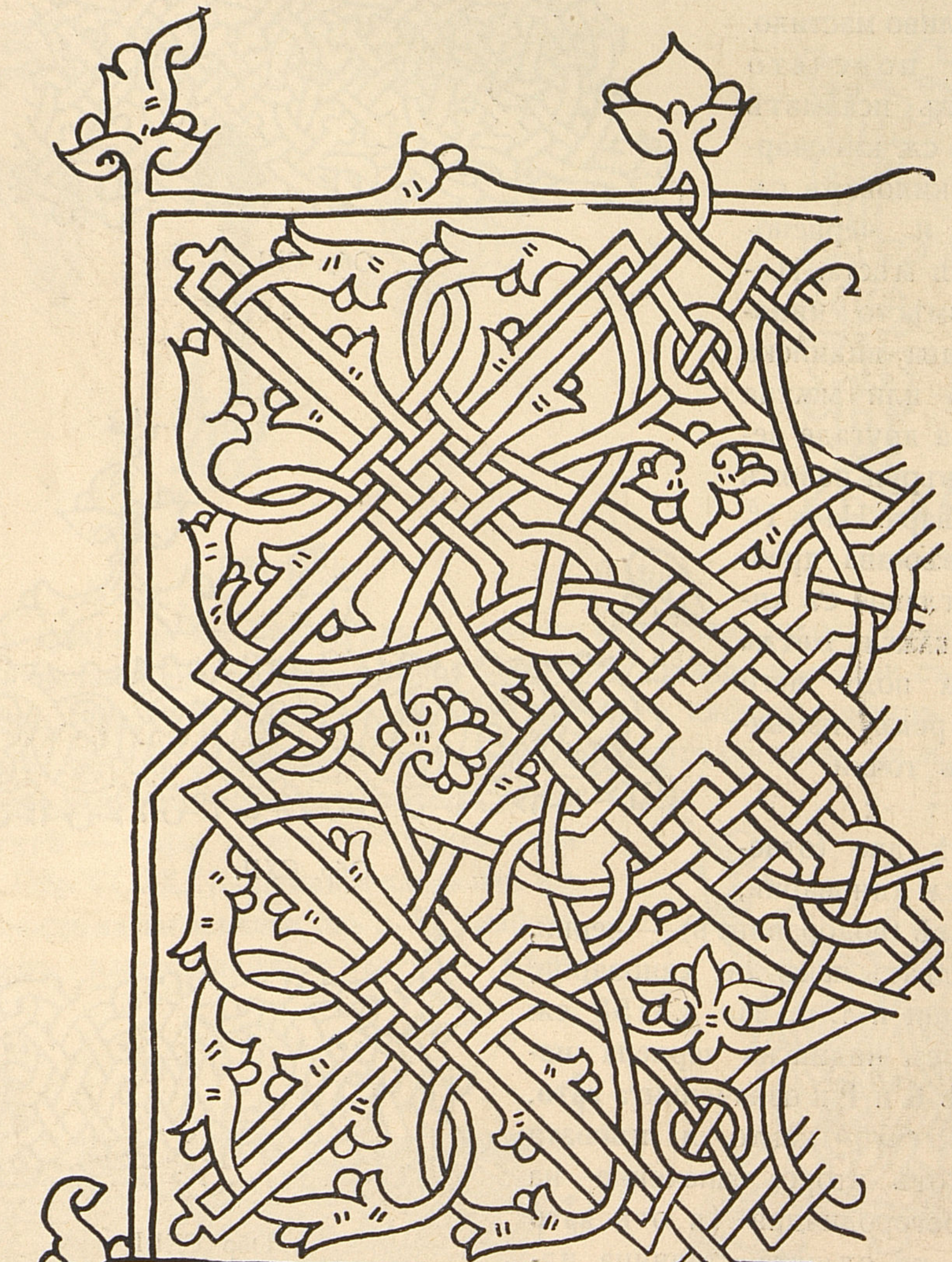

Обр. CXIV.

киноварни, **Й** отъ л. 68б — буквата съ придъха и ударението — киноварни, а долната добавка — съ цвѣта на текста (3), **Б** отъ л. 106б — киноварно (4). Обр. LXXVII представя образци отъ заглавки: начало и срѣда на заглавката отъ л. 155б (1) — съ кафенъ контуръ, безъ

багри; срѣда и край на втора заглавка — отъ л. 159 (2) — пакъ съ кафенъ контуръ, съ бѣло орнаментно тѣло; въ прибавкитѣ — киноваръ и индиго, върху индигото — киноварни точки; дъното — петна отъ кална охра, индиго и киноваръ; двата края на тѣсна заглавка отъ л. 264^б, стоеща надъ часословното заглавие (3) — отвеснитѣ чъртици сѫ киноварни, водоравнитѣ — черни, а орнаментътъ — киноваренъ.

Какво е писмото — се вижда на XXIV приложение (л. 136).

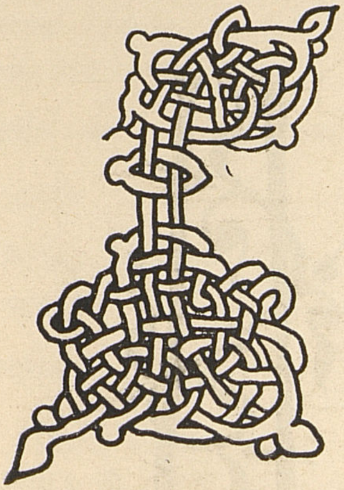

Обр. CXV.

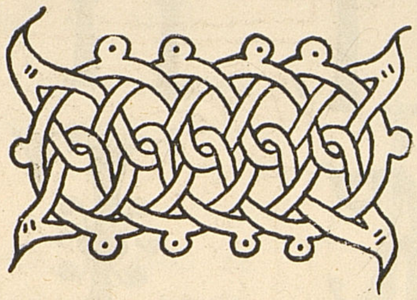

Обр. CXVI.

25. **Требникъ.** Кат. 60 (35), Оп. 90 (стр. 61—62). 119 листа, 19·5 × 14, отъ XVI в., сръбска редакция. Безъ начало и край, съ липси отвѫтре. Писмо — правиленъ полууставъ, по 20 реда на страница.

Особна украса нѣма.

Тамъ, дето свършва чинътъ на погребението, преди началото на парастаса, стои единъ редъ знакове за отдѣляне: три точки и чърта съ киноваръ, после съ черно, пакъ съ киноваръ, пакъ съ черно — и т. н. (обр. LXXIX). Понеже тоя знакъ има и орнаментна смисъль, счетохъ за нуждно да го приведа.

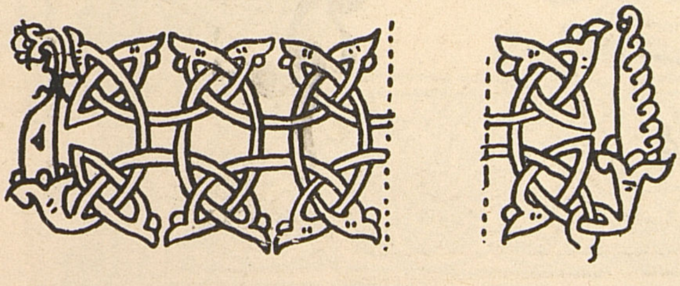

Обр. CXVII.

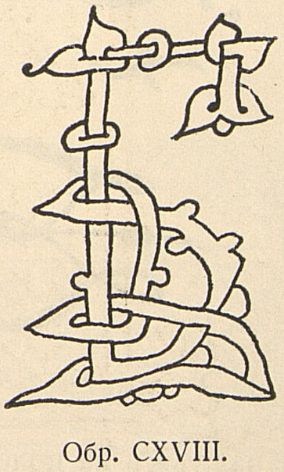

Обр. CXVIII.

26. **Триодъ.** Кат. 44 (31), Оп. 66 (стр. 41—42). 298 листа, 30 × 19, отъ XVI в., сръбска редакция, български преписъ. Писмо — по-едъръ и по-дребенъ правиленъ полууставъ.

За образци давамъ началкитѣ **А** на л. 221^б (обр. LXXX, 2) и **Ӑ** на л. 225^б (3) — киноварни — както и заглавката на л. 1 (1). Последната

е работена съ голѣма правилность, — навѣрно, съ пергелъ и линийка. Снета е първата половина. Контурътъ е черенъ, тѣлото — бѣло; по дъното и на прибавката горе се нареждатъ петна, изпълнени съ индийска жълта, червенъ киноваръ и индигопепелява.

27. **Четириевангелие.** Кат. 21, Оп. 22 (стр. 16—17). 237 листа, 30·5 × 20·5, отъ XVI в., сръбска редакция. Последнитѣ 10 листа скж-

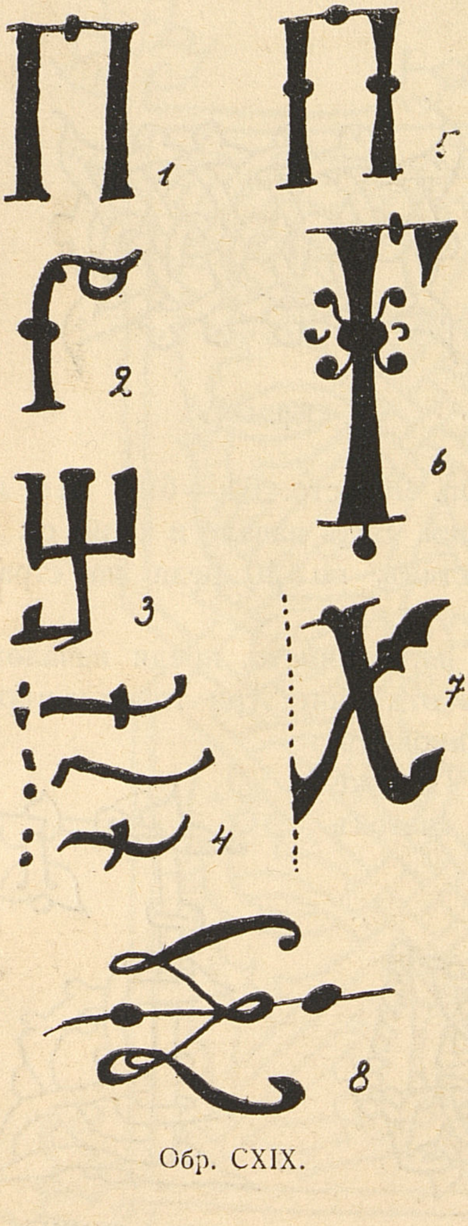

Обр. CXIX.

Обр. CXX.

сани надлъжъ на половина. Писмо — неупражнено, продълговати букви, по 20 реда на страница.

Въ горната часть на страницата, надъ буквения стълпъ, стоятъ скжсени означения: ѳ҃/м· р҃/м· к҃/лоу к҃/лу н҃/ї҆ѡ н҃/ї҆ѡ н҃/ї҆ѡ н҃/ї҆ѡл н҃/ї҆ѡ — писани обикно-

вено съ киноварь, рѣдко съ кафената багра на текста (л. 89, 101, 102, 102б, 104, 105 и др.). На л. 20 ѳ/м· е писано съ охра (мѫтно-портокалова отсѣнка). Препинателнитѣ знаци въ текста сѫ черни, а въ червенословнитѣ бележки — киноварни. Текстътъ на всѣко отъ четиритѣ евангелия си върви наредъ, безъ нови редове. Червенословно се пишатъ означенията — кога се чете дадено зачало, кѫде свършва, въ коя глава да се дири, както и първитѣ думи на всѣко ново четиво: „їюлїа· кѳ· стн· апломь — къ крѣ ѿ· прїшьдыс·“ (л. 43б) — „ко· соу·“ (л. 46б) — „ко· пє· асоу· і· н· г· ог· ннє· і· н· г· ок·“ (л. 56); срещу началото на всѣко ново четиво стои на външното поле сѫщо киноварно означение: за/–/зз· (л. 43б).

Обр. CXXI.

Началнитѣ букви на всѣко четиво (главно се срещатъ К и Р) сѫ киноварни, по-едри отъ редовнитѣ и отъ другитѣ червени букви; високи сѫ 1 ½ р., 1 р. и 1 межд., по-рѣдко — 2 р.. Въ началото на всѣко евангелие има по една цвѣтна буква. Матеевото почва съ К (л. 6, обр. LXXXI): контурътъ е бледнокафенъ, тѣлото — непокрито, пѫпкитѣ — сѫщо (само едната е запълнена съ Веронезе), по дъното има цвѣтни петна: Веронезе, мѫтна охра, бѣло, ярко червенъ киноварь. Началката на Марковото евангелие е Z (л. 75, обр. CCCLI): сѫщото изпълнение,

Обр. CXXII.

само че контурътъ е двоенъ, — освенъ черния идва още Веронезе или бледна охра. Евангелието отъ Лука почва съ П (л. 118, обр. LXXXII): сѫщиятъ контуръ, пѫпкитѣ и нѣкои петна по дъното сѫ киноварни,

вторият̌ контуръ е тегленъ нѣкѫде съ Веронезе, нѣкѫде съ киноваръ, нѣкѫде съ мѫтна охра. Началката на Иоановото евангелие е **К** (л. 183, обр. LXXXIII): пакъ бледнокафенъ контуръ, нѣкѫде и вторъ — мѫтна охра, дъното — мѫтна охра (изглежда сивокафена), киноваръ, Веронезе; пѫпкитѣ — бѣли, мѫтна охра, Веронезе.

Заглавията на съдържанието, на предговоритѣ и на две отъ евангелията (Матеевото и Иоановото) сѫ писани съ високи свързани букви, киноварни, равни по височина на 2 реда. Предговоритѣ почватъ съ по една киноварна началка (запетаенъ орнаментъ), висока 3—4 реда. Отъ тоя видъ е и приведената за примеръ (обр. LXXXIV, 2) буква **К**, киноварна, отъ л. 224 (въ началото на реда: „**ведомо даѥ**“). Вкрая на всѣки предговоръ редоветѣ почватъ да намаляватъ откъмъ букви, та се получава трижгълникъ, съ който завършва страницата: у предговора къмъ Матея този трижгълникъ се образува отъ 10 реда, къмъ Марка — отъ 6; това става и въ края на самитѣ евангелия, кѫдето има повече останало мѣсто: евангелието на Матея свършва съ трижгълникъ отъ 13 реда, а това на Марка — дори съ два трижгълника единъ подъ другъ: първиятъ отъ 10 реда, а вториятъ отъ 8. Обикновено отлѣво и отдѣсно на тия трижгълници стоятъ на бѣлото поле (въ чъртата на редния стълпъ) по една или две звезди съ киноваръ, получени чрезъ точки и наведени чърти: ⁘

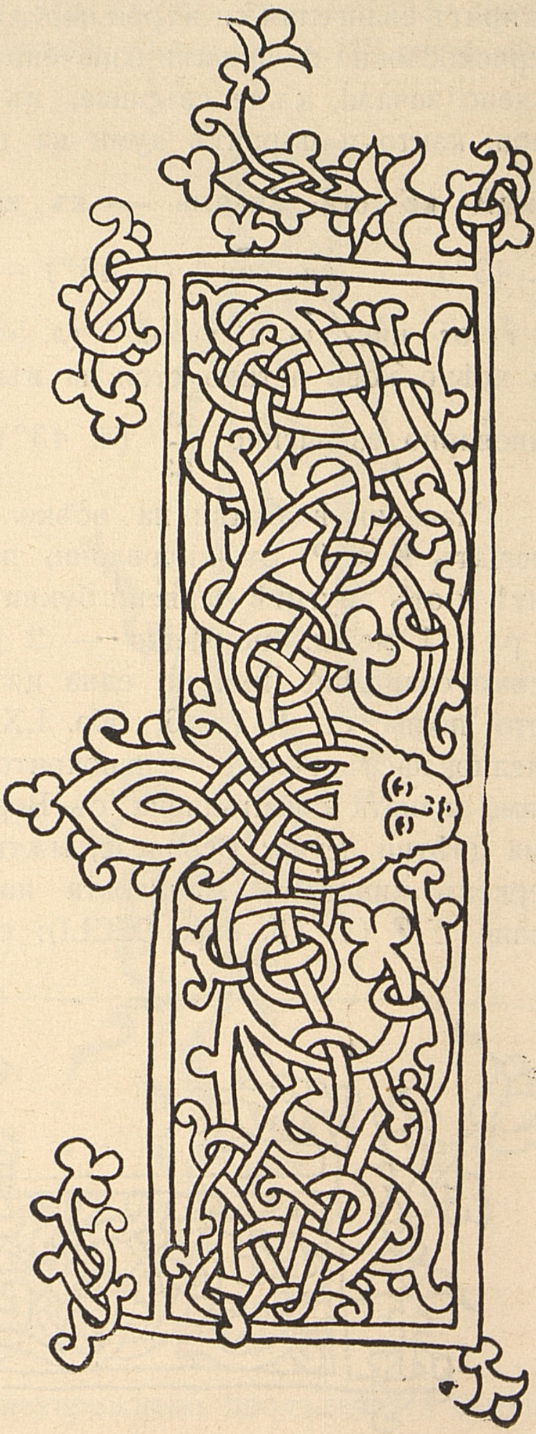

Обр. CXXIII.

На първата страница отъ всѣко евангелие има по една едра плетенична заглавка. На л. 6 стои приведената на обр. CCCXLIX. Контурътъ е кафено-жълтеникавъ, а тѣлото стои непокрито (въ горнитѣ пѫпки само има синьоиндигови петна); пѫпкитѣ сѫ — кѫде бѣли, — кѫде синьоиндигови, — кѫде киноварночервени, кѫде — съ Веронезе; по дъното

има петна съ мѫтна охра, киноваръ (преходъ къмъ карминъ), тъмнокафено, Веронезе, бледно сивокафено. На л. 75, 118 и 183 стоятъ килимообразни плетеници (привеждамъ двѣтѣ отъ тѣхъ: обр. CCCL и LXXXIV, 1), коя по-тѣсна, коя по-широка, пробита въ срѣдата, за да се получи правоѫгълникъ (за свързано киноварно заглавие), или не пробита; контурътъ е бледнокафенъ, нѣкѫде двоенъ (вторията е съ сива охра, киноваръ или бледно Веронезе); тѣлото е бѣло, а пѫпкитѣ — киноварни, охрени, бѣли; по дъното се редятъ водоравни везеници отъ петна: редъ Веронезе, редъ киноваръ, редъ охра, пакъ Веронезе, пакъ киноваръ, пакъ охра и т. н.; тѣсната плетеница пази другъ редъ: киноваръ, Веронезе, сива охра. Багритѣ сѫ доста измити, избледнѣли; крѫгчетата всрѣдъ ромбоветѣ, дето се кръстосватъ диагоналитѣ, сѫ бѣли, каквито сѫ и пѫпкитѣ въ четиритѣ ѫгла. Плетеницитѣ не сѫ яко правилни, ала правятъ силно декоративно впечатление.

Обр. CXXIV.

Обр. CXXV.

Описваната рѫкопись е една отъ малкото, съдържащи миниатюри; думата е за четиритѣ образа на евангелиститѣ, които сѫ откѫснати въ другитѣ четириевангелия. Тия ликове стоятъ срещу всѣка страница на ново евангелие: на л. $5^{б}$ (обр. CCCLV) — Матей, на първа л. $74^{б}$ (обр. CCCLII) — Марко, на л. $117^{б}$ (обр. CCCLIII) — Лука, на л. $182^{б}$ (обр. CCCLIV) — Иоанъ. Изображенията лежатъ на бѣло поле, безъ рамка; нозетѣ на евангелиста почиватъ на това поле, контурътъ е навсѣкѫде кафенъ — цвѣтътъ на текста. Лицето, косата, рѫцетѣ, нозетѣ и свитъкътъ или страницитѣ на отворената книга сѫ бѣли; нѣкѫде и по архитектурата има бѣли ивици и петна. Ореолътъ, туниката, дървената часть на стола и нѣкои части отъ сградата сѫ мѫтноохрени, а мантията и по нѣкоя плоскость въ архитектурата

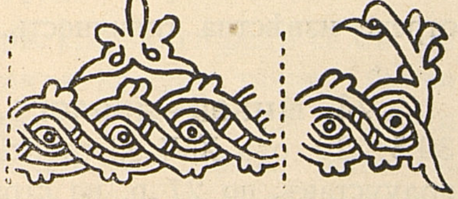

Обр. CXXVI.

сѫ покрити съ убита мѫтновинена. По дрехитѣ има ивици съ карминъ, Веронезе и бѣло; сѫщо такива петна се срещатъ и по архитектурата, възглавката, стола, но къмъ тѣхъ се добавятъ петна и ивици съ мѫтно индиго, киноварно портокалово, бледна охра, бледна сивокафена, Веронезе, мѫтна английска зелена, възсива зелена, бледновинена и други бледни преливи, получени отъ изброенитѣ цвѣтове. По всичко се вижда, че ликоветѣ сѫ рисувани споредъ нѣкой по-старъ образецъ, защото известни подробности на рисунката не сѫ добре разбрани: пишещата рѫка (обр. CCCLV), подвързанитѣ книги (обр. CCCLIV и CCCLII), свитъкътъ (обр. CCCLIII), масичкитѣ, които въ тритѣ образа сѫ се слѣли съ архитектурата на дъното (обр. CCCLII, CCCLV и CCCLIV). Свитъкътъ на обр. CCCLIII е развитъ, а все пакъ върху двете навити ивици горе и долу сѫ очъртани лентитѣ, които иматъ смисълъ само

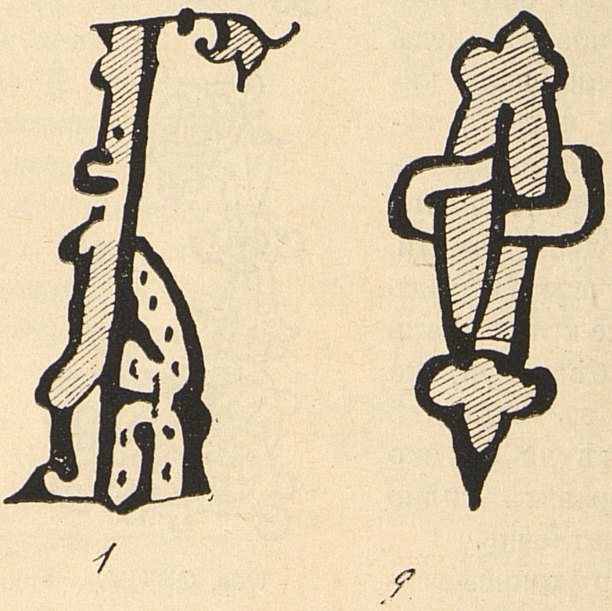

Обр. CXXVII.

при навитъ свитъкъ, понеже съ тѣхъ се завръзва стенатата хартия. Вмѣсто балдахинъ, въ дъното се вижда надиплена свободно драперия, словена за две кули. Но у самитѣ лица и въ позитѣ не може да се отрече извѣстна типичность.

28. **Миней—прологъ.** Кат. 28—29, Оп. 54 (стр. 36). 297 листа, 30·5×20, отъ XVI в., сръбска редакция. Писмо — хубавъ дребничъкъ полууставъ, по 27 р. на страница. Рѫкописьта е писана срѫчно, чисто, съ вкусъ.

Въ текста се употрѣбятъ черни препинателни знаци, а въ червенословнитѣ редове — киноварни. Всѣки новъ день почва съ киноварно заглавие, заемащо единъ-два реда; буквитѣ иматъ изгледъ на редовни; първитѣ (мц҃а) сѫ по-едри, високи 2 реда, лежатъ въ началото на

реда, въ чъртата на стълпеца; до тѣхъ се нижатъ на два реда осталитѣ букви. Житията почватъ съ началка, висока отъ 2 до $10^{1}/_{2}$ реда, писана съ червено (кога киноваръ, кога мѫтномалинено, кога и двѣтѣ багри); понѣкога върху червената буква има черни точки или чъртици. Нѣкои началки представятъ просто уголѣменъ буквенъ скелетъ, други сѫ украсени съ различни добавки; плетенични букви току-речи нѣма.

Заглавието на нѣкои страници е писано съ мѫтномалинена багра, а това на м. октомврий — съ киноваръ и мѫтномалинено (повечето букви сѫ киноварни).

На л. 1 стои орнаментна заглавка — плетеница. Подъ нея иде заглавие отъ шесть реда, писано съ червенъ киноваръ, тъмно-кафена

Обр. CXXVIII.

Обр. CXXIX.

Обр. CXXX.

багра (тая на текста) и свѣтлозеленъ киноваръ. Първиятъ редъ се състои отъ високи и широки букви съ надебелени стълпове; такива букви съставятъ и думата **м҃ць** на четвъртия редъ, само че сѫ по-низки (2—3 пѫти по-високи отъ редовнитѣ; буквитѣ на първия редъ сѫ 7 пѫти по-високи отъ тия на текста); началната буква на петия редъ — **В (въ прьвїи начело ἱндикту)** е $2^{1}/_{2}$ пѫти по-висока отъ редовнитѣ, Първиятъ редъ е доста пъстъръ: 5 букви зелени, 6 червени, 3 зелени. 7 червени, 3 зелени, 7 червени; на втория има 3 зелени букви (все съюзътъ **И**); на третия — две; на четвъртия — думата **м҃ць** и други 2 букви; на петия — буквата **В** въ началото, която е и по-едра, и

съюзътъ **И** (**истынхрїстофо́ра** · · ·); на шестия редъ нѣма зелена буква: две букви и една точка сѫ киноварни, а другото — черно.

Подъ заглавието почва текстътъ (**вѣдомобоу́ды** · · ·) съ цвѣтна началка, — едничката плетенична буква въ цѣлата рѫкопись (обр. LXXXVI, 1): контурътъ на начлката е черенъ, пѫпкитѣ — червенокиноварни, а петната на дъното сѫ — кои червени, кои — зелени (киноварь), съ бѣли точици въ срѣдата; всрѣдъ бѣлото тѣло минаватъ дебели чърти и точки, теглени съ свѣтла охра. Следъ първия заглавенъ редъ лежи на полето показалецъ, сѫщо плетениченъ (обр. LXXXVI, 2): контурътъ и тѣлото сѫ по багри подобни на буквата, но дъното е запълнено съ мѫтна охра, затваряща всрѣдъ всѣко петно по една или две бѣли точки; пѫпкитѣ сѫ червенокиноварни.

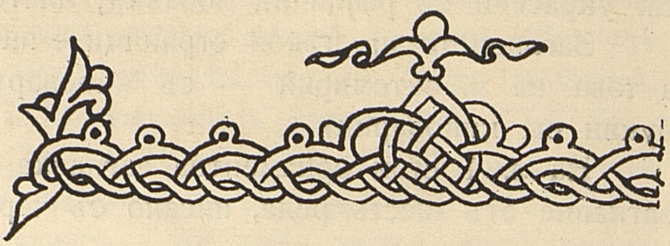

Обр. CXXXI.

Много по-украсена е самата заглавка (обр. LXXXV): кафениятъ контуръ затваря плетенично тѣло, обагрено нѣкѫде съ охра, зеленикавъ

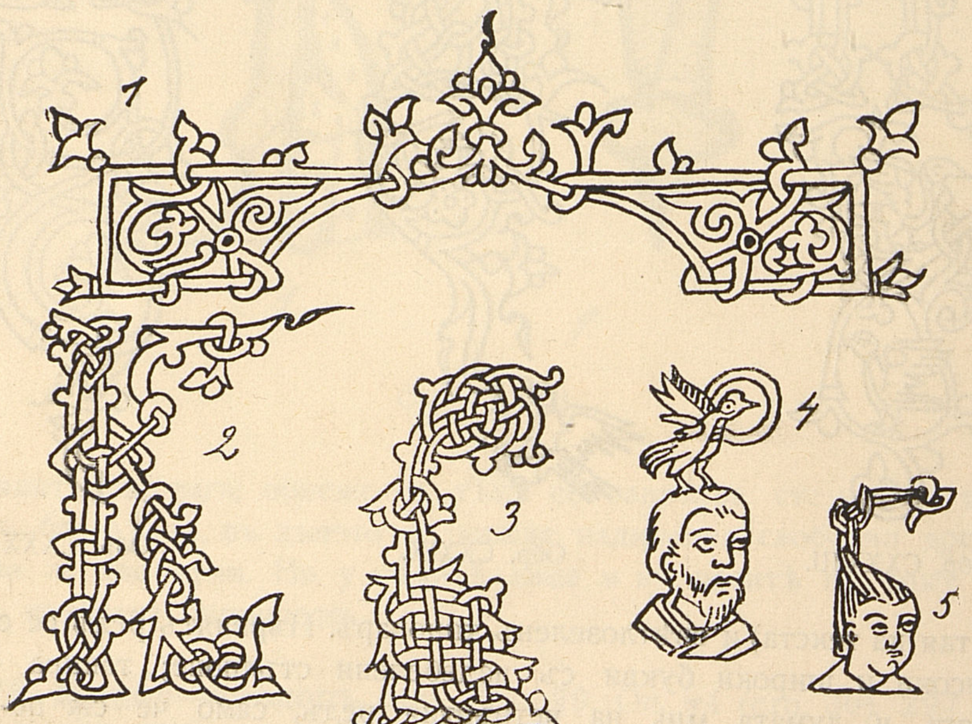

Обр. CXXXII.

и червенъ киноварь, набраздено съ червенокиноварни чъртици, и дъно, по което се редятъ петна, запълнени съ червенъ киноварь, портокалова охра, свѣтлозеленъ киноварь, тъмномалинено (мѫтно) и синьо индиго; всрѣдъ петната оставатъ бѣли точки — по една, по две, по три, па и по повече.

Понеже началкитѣ сѫ доста любопитни по строежъ и съдържатъ важни декоративни елементи, отъ тѣхъ преснехъ повечко, за да се

Обр. CXXXIII.

види, какъ върви развоятъ на буквата — отъ простъ скелетъ до богато украсена началка, въ която буквениятъ строежъ се вече губи подъ обилието отъ накити. Привеждамъ следнитѣ копия: две киноварни началки **С** (обр. LXXXVII, 1—2) и една **Ѳ** (3), писана съ мѫтномалинено, което сега изглежда кафено; — **В**, **С** и **Д** (обр. LXXXVIII, 1—3): **В** е киноварно, **Є** — мѫтномалинено, а **Д** е било мѫтномалинено, ала сега е потъмнѣло, та бие на кафено; — киноварни началки **Ф**, **Р**, **С** и **Ꙁ** (обр. LXXXIX, 1—4); — киноварно **С** и мѫтно-малинено **Ѩ** обр. XC, 1—2); — **С**, **Ц** и **Л** съ киноваръ (обр. XCI, 1—3); — три **Ц** и едно **П** съ киноваръ и едно **С** — мѫтномалинено (обр. XCII. 1—5); — **В** и **С** съ киноваръ (обр. XCIII, 1—2); — **М** съ киноваръ и **Г** съ мѫтномалинено (обр. XCIV, 1—2); — началки **В** (обр. XCV, 1—2), **С** (3—6) и преносенъ знакъ въ долния край на страницата (7) — все киноварни; — киноварно **К** (обр. XCVI); — **Ц** съ сѫщия цвѣтъ (обр. XCVII); — киноварни началки **В**, **С**, пакъ **В**, пакъ **С** (обр. XCVIII); — **Т** и **П** съ сѫщия цвѣтъ (обр. XCIX); — **Б** съ потъмнѣло мѫтномалинено,

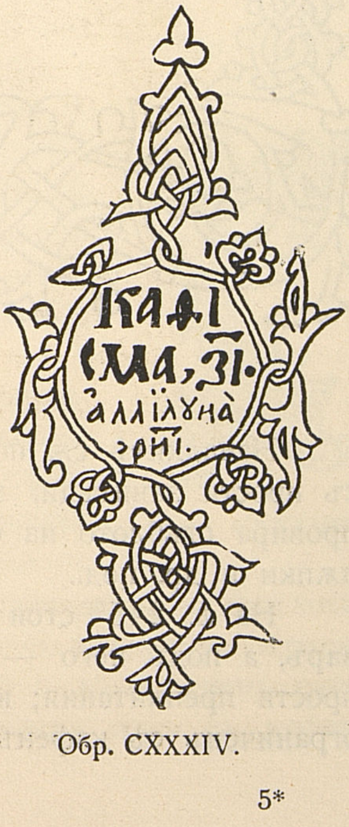

Обр. CXXXIV.

Й и С мѫтномалинени (обр. C, 1—3); — киноварни началки Й, С, Т, друго С, А̂, трето С, четвърто и пето С (обр. CI, 1—8); — Н, М и Т — съ сѫщия цвѣтъ (обр. CII, 1—3); — друго Н: буквата мѫтномалинена, а придъхътъ и ударението — черни (обр. CIII, 1);—С, рисувано съ мѫтномалинено, и К — съ киноваръ (обр. CIII, 2—3); — киноварно С (обр. CIV, 1), — киноварно П, украсено съ мѫтномалинени точки и чъртици (обр. CIV, 2); — две киноварни началки С (обр. CV и CVI).

29. **Четириевангелие.** Кат. 22 и 60, Оп. 20 (стр. 15). 260 листа, 30·5 × 21, отъ XVI в., сръбска редакция. Безъ начало.

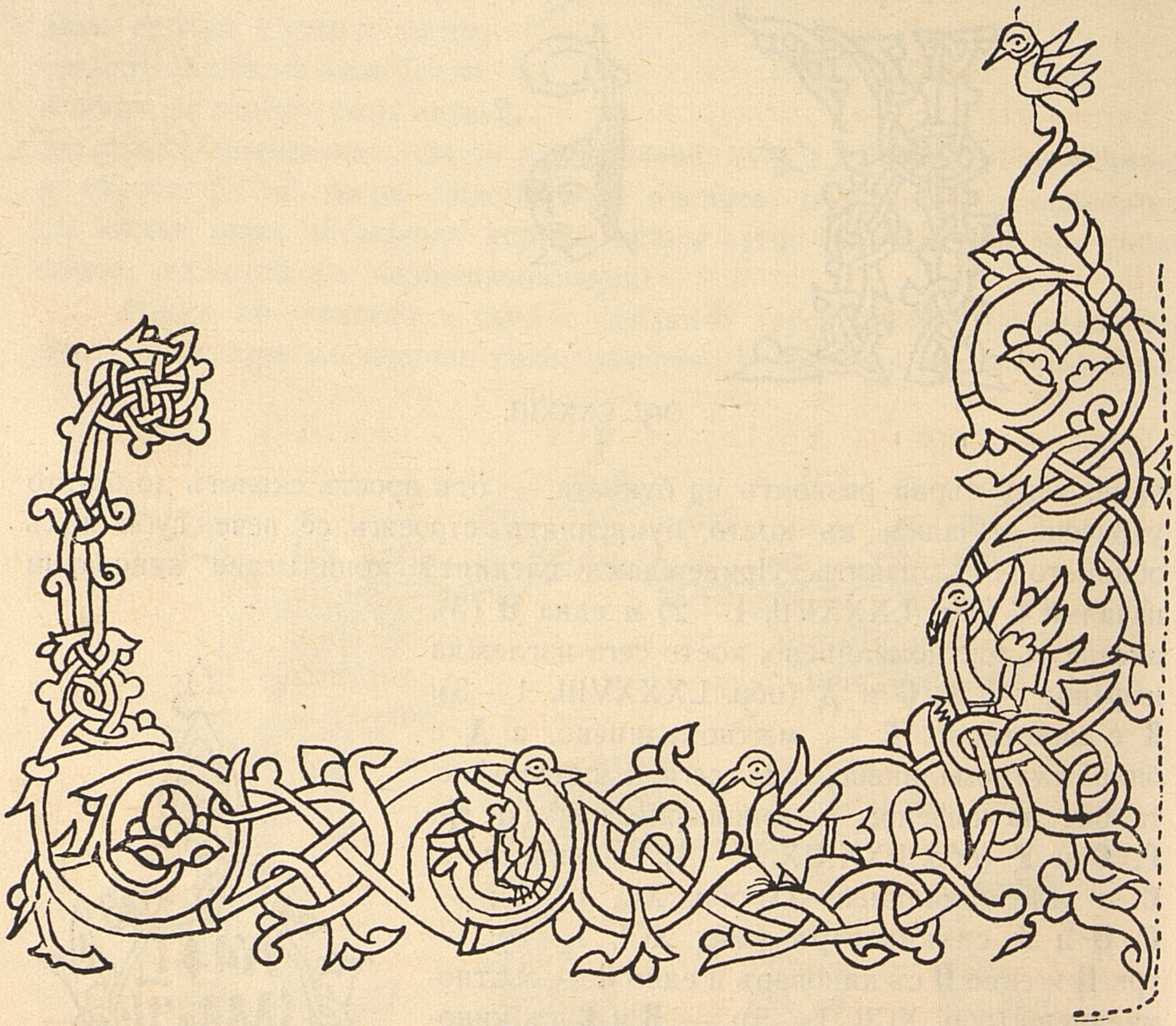

Обр. CXXXV.

Началкитѣ сѫ повечето червени, писани съ киноваръ, украсени съ прости завитъци, запетайни добавки къмъ точка, презъ която се провира стъблото на буквата, две чъртици на бѣлото поле, чашки съ пѫпки и др. под..

На л. 245[б] стои заглавието + ѫказъ гласокѡ, написано съ киноваръ, а подъ него — две рамки, съединени съ орнаментна чърта въ прости преплитания; ивицата на рамката е попълнена съ жълтъ хромъ, ограниченъ съ кафенъ контуръ; пѫпкитѣ сѫ оградени съ киноварно-

червенъ или смарагдовозеленъ контуръ, а нѣкои иматъ и по киноварна точка въ срѣдата. Всрѣдъ тая рамка се нареждатъ въ квадратчета указателнитѣ цифри.

Освенъ киноварнитѣ началки, има и други, плетенични, само нѣколко въ цѣлата книга. Отъ първитѣ привеждамъ **Л** отъ л. 116 (обр. CVII, 3), а вторитѣ давамъ на обр. CCCLIX (1 : **К** отъ л. 3 — кафенъ контуръ, златно тѣло, а дъното — кафено: преливъ между Casslerbraun и червена сепия; 2 : **Є** отъ л. 71 — киноваръ, положенъ като плътно петно, а върху него и на полето до буквата — чъртици и точки съ кафено и киноваръ), обр. CCCLXI (**Ꙁ** отъ л. 73: тъмнокафенъ контуръ, тѣло — нѣкѫде бѣло съ златни петна, нѣкѫде златно, нѣкѫде край златната ивица вторъ контуръ — киноваренъ; дъно — бледнокафено или киноваръ; пъпки — или бѣли съ вторъ киноваренъ контуръ, или златни, оградени по сѫщия начинъ), обр. CVIII (**П** отъ л. 117 — кафенъ контуръ, златно тѣло на бѣло дъно) и обр. CXV (**К** отъ л. 188 — сѫщитѣ цвѣтове).

Обр. CXXXVI.

На обр. CVII, 1 давамъ половината отъ една тѣсна заглавка на л. 116; очъртана е съ кафено, горната ивица е бѣла, а долната е покрита съ бледнокафена багра; пѫпкитѣ сѫ оградени съ вторъ киноваренъ контуръ, а чъртицитѣ всрѣдъ ивицата сѫ кафени; дъното е киноварно, а нѣкѫде край кафения контуръ минава и вторъ — тънка прускозелена чърта. На л. 116, на външното поле, срещу заглавието, има показалецъ (обр. CVII, 2) — киноваренъ контуръ и чъртици съ сѫщия цвѣтъ, а на дъното — петна съ мѫтна прускозелена. Другъ подобенъ има на л. 185б, срещу заглавието на оглавлението: посрѣдъ бѣлото тѣло минаватъ дълги жълтохромови чърти, дъното е киноварно, пѫпкитѣ — оградени отъ вторъ киноваренъ контуръ, а кѫситѣ успоредни чъртици, що пресичатъ хромовата, сѫ кафени.

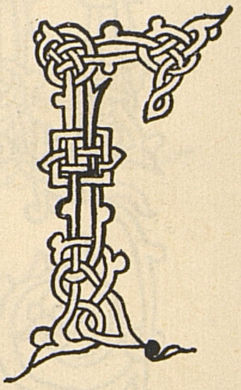

Обр. CXXXVII.

Обр. CXXXVIII.

Много по-голѣма художествена ценность представятъ, не ще съмнение, заглавкитѣ — цвѣтни плетеници. На обр. CIX е дадена заглавката на л. 185б: кафенъ контуръ, дълги хромови чърти всрѣдъ ивицата и кѫси кафени чъртици, а на дъното — петна съ каленъ тъмнозеленъ киноваръ, жълтъ хромъ и бледна сепия съ бѣли точки въ срѣдата; пѫпкитѣ сѫ оградени втори пѫть съ киноварна червена, а нѣкѫде по тѣлото има сѫщо вторъ контуръ — калнозеленъ киноваръ. Заглавката на л. 255 (обр. CX) е заградена пакъ съ кафенъ

контуръ, но срѣдната чърта е киноварна; пѫпкитѣ се ограждатъ съ вторъ контуръ — киноваренъ или смарагдовъ; по дъното се редятъ бледнокафени петна, червенокиноварни, жълтоохрени и тъмнозелени (смарагдови), съ бѣли точки въ срѣдата; нѣкои крайни пѫпки сѫ оградени съ жълтоохренъ контуръ. Обр. CXI представя предната часть отъ заглавка на л. 69: кафенъ контуръ, пѫпки съ вторъ киноваренъ контуръ, дъно съ бледнокафени и киноварни петна. Обр. CXII — заглавка на л. 71: редомъ съ кафения контуръ минава нѣкѫде и вторъ — мѫтна пруско-зелена, червенъ киноваръ или бледна кафена; дъното — киноваръ, мѫтна пруско-зелена, жълтъ хромъ и кафена. Обр. CXIII — заглавка на л. 114: вториятъ контуръ е прускозеленъ,

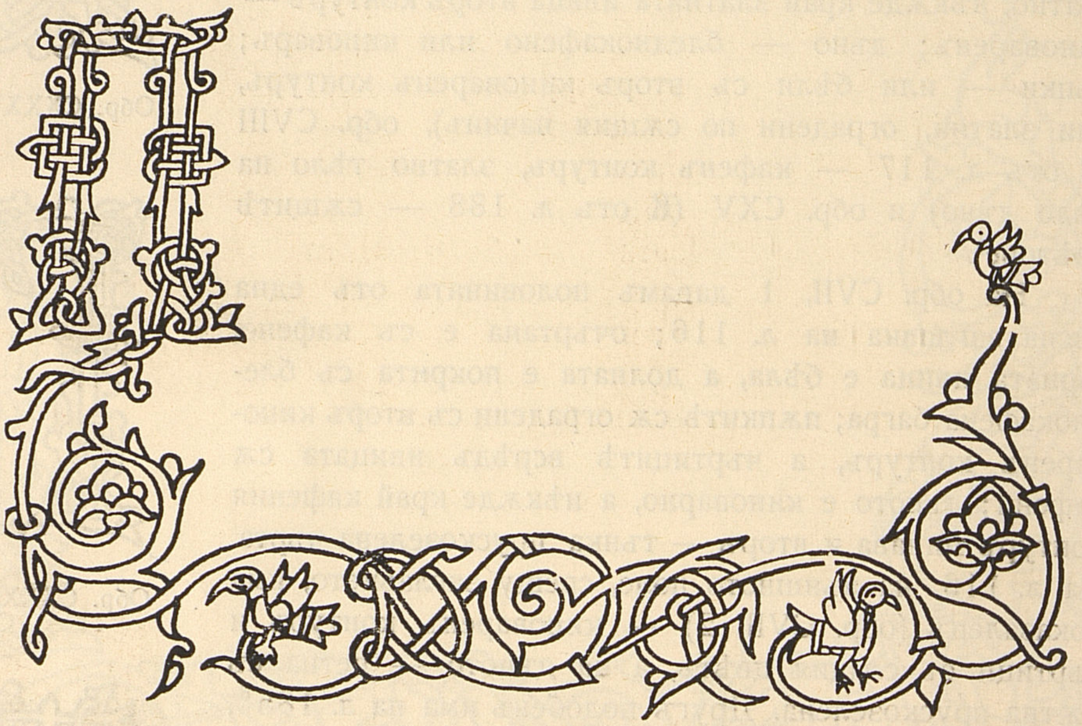

Обр. CXXXIX.

бледнокафенъ или червенокиноваренъ; багритѣ не сѫ сложени навсѣкѫде; дъното е пропъстрено съ разни петна — пруска зелена, мѫтносива, лимонена и червенъ киноваръ, съ бѣли точки въ срѣдата. Обр. CXVI — заглавка отъ л. 240: бледнокафенъ контуръ, а край пѫпкитѣ—вторъ съ лимоненъ цвѣтъ; дъното се състои отъ лимонени и червеникаво-кафени петна. Обр. CXVII — заглавка отъ л. 237: край кафения контуръ на пѫпкитѣ минава вторъ, киноваренъ, а по дъното се редятъ петна съ жълтъ хромъ, бледна кафена, червенъ киноваръ, кална смарагдова, кална тъмнозелена и свѣтлозеленъ киноваръ. Обр. CXIV — отъ л. 188, недовършена въ багри: кафенъ контуръ, вдънъ диагоналния кръстъ — киноварни петна, пѫпки съ киноваренъ контуръ, по дъното тукъ-таме — бледнокафени петна. Обр. CCCLVI — отъ л. 117, сѫщо

недовършена въ багри: бледнокафенъ контуръ, по дъното — тукъ-таме зелено; всрѣдъ тѣлото — бледнокафени чъртици. Обр. CCCLVII — отъ л. 186: кафенъ контуръ, чъртици съ сжщия цвѣтъ, вторъ контуръ — бледна сепия, кална тъмнозелена (киноваръ), хромова жълта, червенъ киноваръ, дъно — червенъ киноваръ, жълтъ хромъ, калнозеленъ киноваръ и бледна сепия. Обр. CCCLVIII — отъ л. 3: сжщия контуръ, дъно — киноваръ, злато, кафена (Casslerbraun, минаващъ къмъ червена сепия), всрѣдъ бѣлото тѣло — кафени или киноварни чъртици и киноварни точки, нѣкжде — вторъ контуръ съ кафено или киноваръ; буквитѣ всрѣдъ прорѣза сж плътно киноварни. Обр. CCCLX — отъ л. 73 — бледнокафенъ контуръ, багритѣ недовършени; вторъ контуръ — киноваръ, бледна кафена, злато; дъно — сивокафена, киноваръ, злато — нѣкжде съ бѣли точки въ срѣдата.

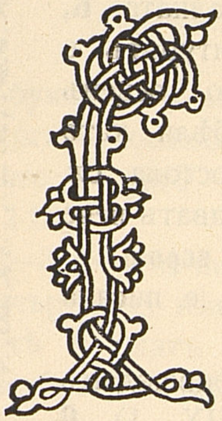

Обр. CXL.

Обр. CXLI.

Обр. CXLII.

Обр. CXLIII.

30. **Миней и триодъ.** Кат. 159, Оп. 53 (стр. 35). 25 листа, 30 × 18·5, отъ XVI—XVII в., сръбска редакция. Листата сж разединени, не съставятъ цѣло. Полууставно писмо.

Ржкописитѣ сж имали два вида началки:

1) киноварни, съ надебелено стъбло и скромни украшения (точки, запетаи, чъртици и др. под.) и

2) плетенични, съ кафенъ контуръ и киноварно тѣло.

И двата вида заглавки, ако се сѫди по малкото останали, сѫ излизали донѣкѫде на предното поле, извънъ текста. Между препинателнитѣ знаци заслужва внимание двоеточието съ чърта (обр. CXIX, 4): точкитѣ сѫ кафени, а чъртата — кафена или киноварна; тоя знакъ стои въ края на стихиритѣ. Последната страница (л. 25) свършва съ 13 реда, които се постепенно скѫсяватъ, за да образуватъ обърнатъ надолу триѫгълникъ. На бѣлото пространство срещу 4, 5 и 6 редъ (отъ края) има по едно линийно украшение отлѣво и отдѣсно, разположени симетрично (обр. CXIX, 8).

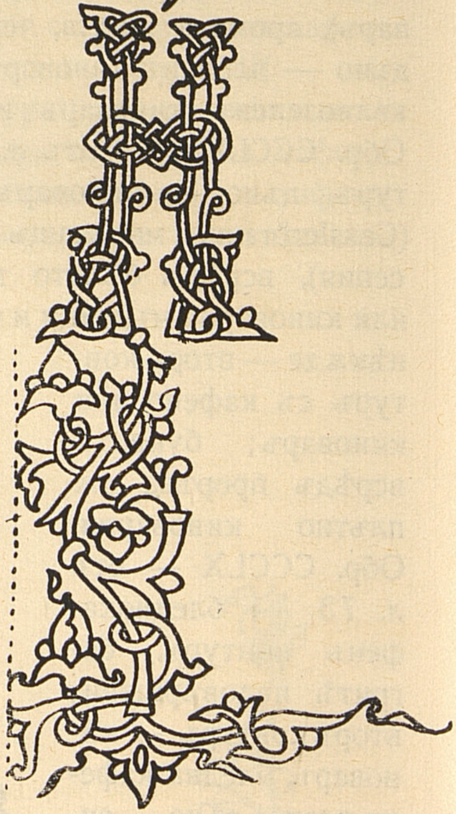

Обр. CXLIV.

Обр. CXVIII представя началката **Б**, съ която начева апостолътъ; контурътъ е кафенъ, а тѣлото — киноварно, освенъ тритѣ долни пѫпки, които сѫ бѣли като дъното. Първитѣ букви на апостола сѫ сѫщо киноварни, а следъ тѣхъ идватъ вече кафенитѣ: **братїе ст҃и всѝ и҆|же верою̀** . . . (първата часть — до чъртата — е писана съ киноваръ).

Отъ киноварнитѣ началки привеждамъ следнитѣ: **П** отъ л. $2^{б}$ (обр. CXIX, 1), **Р** отъ л. 3 (2), **Щ** отъ л. 4 (3), друго **П** отъ л. $21^{б}$ (5) **Г** отъ л. $23^{б}$ (6) и **Х** отъ л. 24 (7).

31. **Добавки** къмъ старопечатенъ псалтиръ (Вилненско издание отъ 1576). Кат. 3, Оп. 141 (стр. 245—247). 14 листа, отъ XVI—XVII в., по 25 реда на страница, рѣдко по 24 (л. 10).

Обр. CXLV.

Препинателнитѣ знаци сѫ писани съ черно (кафеникаво). Заглавията (две) — съ киноваръ, на два реда (л. $7^{б}$ и $12^{а}$); първиятъ е високъ колкото 6 реда отъ текста. Въ второто заглавие на втория редъ се явяватъ и черни букви (въ означението на подобния).

Има четири вида цвѣтни букви:

1) киноварни, високи колкото редовнитѣ; съ тѣхъ се пишатъ литургичнитѣ бележки, заглавията врѣдъ редоветѣ („**п҃е, г. їрмѡ҃.**" — л. 8; „**м҃сїю.**" — л. $4^{б}$; „**млтвѫ.**

сїю, къпрѣстѣ вї҃н.“ — л. 7; „**стихеры молѣбны гла҃, в҃.**“ — л. 11), първитѣ букви отъ привежданото начало на молитвата (подчъртаното: „**слава, нн҃ѣ. ал҃лꙋн, г҃, гн помлꙋн, г҃. слава, нн҃ѣ. таже, ѱалѡ҃, кд.**“

Обр. CXLVI.

— л. 1), или първитѣ букви отъ нѣкои думи въ литургичнитѣ бележки, когато последнитѣ сѫ писани чернословно (подчъртаното: „**пото҃ трⷭ҇стое. таже, тропарь, гла҃, д҃.**“ — л. 11б);

2) пакъ киноварни, 2—3 пѫти по-високи отъ редовнитѣ и по-широки въ начъртание, нѣкѫде съ прости извивки въ крайщата; тѣ служатъ за началки на ирмоситѣ (освенъ на първия), на тропаритѣ, стихиритѣ, славитѣ и т. н., — все едно, дали се падатъ въ началото на реда или врѣдъ него; нѣкои отъ тѣхъ, съ които начева новъ редъ, сѫ по-голѣми (до 6½ пѫти по-високи отъ редовнитѣ — **С** на л. 2), понѣкога украсени съ точка или завивка на края (**П** и **Д** на л. 3, **Ꙗ** на л. 3б, **Ѵ** на л. 8б, **Ꙁ** на л. 9б, второ **Ꙗ** на л. 12); съ това тѣ съставятъ преходъ къмъ буквитѣ отъ следната група;

3) сѫщо киноварни, украсени съ криволици, пронизани точки, пламъци, запетайни завивки, волути и др. под.; заедно съ прибавкитѣ сѫ високи отъ 4 р. и 1 межд. (**В** на л. 7б, **Ѿ** на л. 13) до 8 р. и 1 межд. (**Н** на л. 1); стоятъ все въ началото на реда;

Обр. CXLVII.

Обр. CXLVIII.

4) още по-едри началки, писани съ киноваръ и черно (**Г** на л. 4б), само съ черно (**В** на л. 7), или съ черенъ контуръ и два-три цвѣта (**С** на

л. 12); високи сѫ 5 р. и $1/2$ межд. (**Г** на л. $4^б$), 5 р. и 2 межд. (**С** на л. 12), 6 р. и 1 межд. (**К** на л. 7). Всички сѫ плетенично орнаментувани. Тая на л. 12 е завършена, а на другитѣ не сѫ нанесени

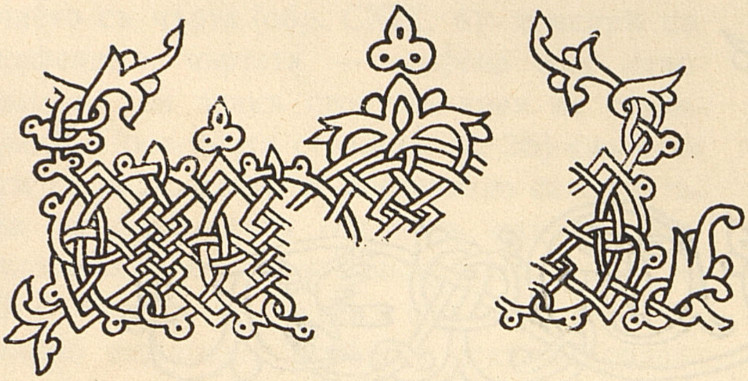

Обр. CXLIX.

Обр. CL.

още цвѣтоветѣ, отъ което можемъ да сѫдимъ, че орнаментиститѣ отъ онова време сѫ най-първо слагали контурната багра, а сетне сѫ обагрювали дъното и орнаментното тѣло.

Сѫщата особность на изпълнението личи и въ двѣтѣ надзаглавни виньетки: богата орнаментика, изрисувана съ единъ цвѣтъ (тоя на текста — кафеникавъ), за да се отрѣжатъ петната, които ще се обагрятъ отпосле; нѣкои сѫ дори нанесени, а други — не: по заглавката на л. $7^б$ има на шесть мѣста вече вторъ контуръ съ киноваръ, а по тая на л. 12 върху задния за-

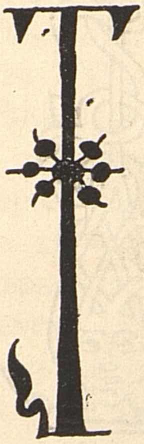

Обр. CLI.

Обр. CLII.

Обр. CLIII.

вършекъ на орнамента има киноваръ и зеленъ хромъ. Изглежда, че основнитѣ цвѣтове сѫ щѣли да бѫдатъ сѫщитѣ, които сѫ сложени на началката **С**.

Отъ киноварнитѣ начални привеждамъ следнитѣ: **Д** отъ л. 3, **П** отъ л. 3 и **Ꙁ** отъ л. 9 (обр. CXXI, 1—3), **Н** отъ л. 1 (обр. CXX), **В** отъ л. $7^{б}$ и **Ѿ** отъ л. 13 (обр. CXXV, 2—3), а отъ плетеничнитѣ — **С** отъ л. 12 (обр. CXXV, 1): кафенъ контуръ, по дъното ясножълтъ хромъ, около тѣлото и пжпкитѣ — вторъ контуръ — съ киноваръ или зеленъ хромъ; — **Г** отъ л. $4^{б}$ (обр. CXXIV, 1): киноваренъ контуръ, нѣкжде — вторъ контуръ съ кафено; **В** отъ л. 7 (обр. CXXIV, 2) — кафенъ контуръ.

Контурътъ и на дветѣ заглавки (обр. CXXII и CXXIII) е кафенъ; влѣво на нѣкои мѣста въ първата заглавка е нанесенъ вече киноварътъ — вторъ контуръ или точки всрѣдъ пжпкитѣ; завитъкътъ, лежещъ вдѣсно на втората заглавка (извънъ рамката) е попълненъ нѣкжде съ киноваръ — вторъ контуръ — и хромова зелена. И дветѣ сж незавършени.

Обр. CLIV.

32. **Попъ Йовковъ пентикостаръ.** Кат. 24, Оп. 73 (стр. 45—46). 174 листа, 29·5×19, отъ 1836, сръбска редакция, български преписъ. Писмо — правиленъ полууставъ, по 26 реда на страница. Първитѣ листа прогнили. Писанъ отъ попъ Йовка (отъ с. Аджаръ), както се казва въ бързописната бележка отъ самия писачъ на л. 160 („**Исписа сїю книгꙋ азъ попъ Їѡвко ѿ село хаџа попъ криліе Пловдивской при епискꙋпа кир Христофора въ лѣ ҂зрмд**“).

Обр. CLV.

На обр. CXXVI давамъ срѣдата и края отъ тѣсната заглавка на л. $105^{б}$. Контурътъ е кафенъ, пжпкитѣ сж оградени съ вторъ контуръ, киноваренъ, а по дъното има петна съ киноваръ и неаполска жълта; срѣднитѣ елипси на дъното сж запълнени съ киноваръ, който загражда бѣла точка. На л. 22 има сжщо такава заставка, чието дъно е запълнено съ киноварни, бледно-кафени и сини петна (индиго, биещо на пруска). Прилична на тѣхъ е и заставката на л. $52^{б}$, само че елипситѣ горе завършватъ не съ две пжпки, а съ една, всрѣдъ която има киноварна точка; долу пъкъ завършватъ съ две, пакъ съ точки въ срѣдата. Дъното е киноварно и синьо (индиго, биещо на бисерна сива).

33. **Псалтиръ.** Кат. 207, Оп. 5 (стр. 4—5). 142 листа, 20·5×14, отъ 1638, сръбска редакция. Писмо — полууставъ, по 22 реда на страница. По букви и орнаментна украса прилича доста много на попъ Аврамовия сборникъ (кат. 138, оп. 115) и на другитѣ ръкописи отъ срѣдногорска школа.

Отъ втората катизма до началото на библейскитѣ пѣсни надъ текстовия стълпъ стои надписъ, означаващъ скѫсено броя на катизмата: на л. 8 пише „ка҃ в҃“, на л. 8б — „ка҃“, а на л. 9 — „в҃“ и т. н., все съ киноваръ.

Обр. CLVI.

Обр. CLVII.

Обр. CLVIII.

Въ молитвитѣ къмъ псалтира (л. 1—2) препинателнитѣ знаци сѫ писани съ черно; съ киноваръ сѫ само въ червенословнитѣ редове (заглавието и литургичнитѣ бележки). Заглавието е написано съ високи, тънки, киноварни букви, петь пѫти по-дълги отъ тия на текста. Първитѣ две молитви начеватъ съ въздери, но прости киноварни букви; едната началка (п) е висока 2 р., а другата (г) — 1 р. и 1 межд.; и двѣтѣ лежатъ вънъ отъ реда, на предното поле. Третата молитва почва всрѣдъ реда съ киноварна буква (м), два пѫти по-голѣма отъ редовнитѣ; дължината ѝ минава надъ реда и подъ него. Началката на четвъртата молитва в (вл҃ко многомл҃тиве . . .) е орнаментна: въ нея се вплита

глава на момче; тая буква е разположена на полето, като влиза само съ най-издаденитѣ си части малко въ реда; посрѣдъ орнаментното тѣло минава едва видима жълтеникава чърта: сигурно е била златна. Последнитѣ две думи на молитвата, съ която завършва уводната часть на книгата, лежатъ врѣдъ реда.

Надъ заглавието на самия псалтиръ има голѣма заглавка съ образъ на царь Давида. Подъ нея лежи заглавие отъ дълги тѣсни букви, 6 пѫти по-високи отъ редовнитѣ; откъмъ цвѣтъ тѣ се разпадатъ на групи: три сѫ писани съ злато (**двд҃а . . . нцр҃а . . . каѳі**), две съ киноварь (**прⷪрка . . сма**) и една съ убита синкавозелена багра (**пѣснь**). Вториятъ заглавенъ редъ е цѣлъ съ киноварь. Първиятъ псаломъ начева съ едра плетенична буква, украсена съ злато, киноварь, сивосинкаво и кафенъ контуръ (**Б** на л. 3). Редовнитѣ букви отъ петтѣхъ реда, що довършватъ страницата, влизатъ въ пазвата на орнаментната началка, та образуватъ къмъ нея остръ ѫгълъ, а самата буква излиза на половина на вѫтрешното поле. Въ тия петь реда препинателнитѣ знаци (една точка и три запетаи) сѫ златни, едри, високи отъ половина до цѣлъ редъ. Отъ следната страница, та до края на псалтира, комахай навредъ, кѫдето свършватъ стиховетѣ (по разпредѣлението имъ въ библията), точкитѣ сѫ киноварни и по-едри ($^1/_2$ или $^1/_3$ отъ реда по височина); препинателнитѣ знаци, които се срещатъ между началото и края на стиха, и ония точки, следъ които иде киноварна буква, сѫ черни.

Обр. CLIX.

Обр. CLX.

Срещатъ се три вида цвѣтни букви:

1) киноварни, голѣми колкото редовнитѣ или малко по-едри, обикновено лежещи вънъ отъ чъртата на реда, на предното поле; съ

тѣхъ начеватъ ония стихове отъ псалмитѣ, чието начало се пада на новъ редъ. Сѫщата голѣмина и строежъ иматъ и киноварнитѣ букви, съ които сѫ писани червенословнитѣ мѣста. Тукъ спадатъ понѣкога и буквитѣ, съ които се нумеруватъ псалмитѣ: когато на предходния редъ не е имало мѣсто, тия букви се пренасятъ на полето, извънъ чъртата на реда (л. $110^{б}$: р҃кз́, л. $113^{б}$: р҃лє́, л. 117: р҃м, л. 119: р҃мє́, л. $3^{б}$: в҃, л. 5: є҃, л. 7: н҃, л. 20: д҃вд ѹ / к҃д́, л. 34: л҃ѳ́);

2) киноварни, украсени съ запетаи, ромбове, кукички, лѫкатушни чърти и др., съ различна голѣмина (**М** на л. 135 — 3 р. и 1 межд., **В** на л. 134 — 3 р. и 2 межд., **Б** на л. $134^{б}$ — 4 р. и 1 межд., **Г** на л. 19 — 4 ½ р., друго **Г** на л. 4 — 5 р., трето **Г** на л. 5 — 6 р., **Д** на л. $10^{б}$ — 6 р. и 2 межд., четвърто **Г** на л. 7 — 7 р., **С** на л. $11^{б}$ — 7 р. и 1 межд., **Н** на л. $15^{б}$ — 8 р., **К** на л. $4^{б}$ — 9 р., **Й** на л. $35^{б}$ — 9 р. и 1 межд.), стоещи въ началото на нѣкои псалми. Когато се случатъ въ долния край на страницата, често тия началки продължаватъ завитъцитѣ си подъ последния редъ (**П** на л. $46^{б}$, друго **П** на л. $42^{б}$, **Г** на л. 11, второ **Г** на л. 6, трето **Г** на л. $5^{б}$, **Н** на л. 68, **Д** на л. $53^{б}$, **Т** на л. 104, **С** на л. 112, **Б** на л. 131). И тия букви лежатъ на предното поле, ако не изцѣло, то поне на половина или на една трета. Тѣ сѫ крайно разнообразни: прости главни букви, по строежъ сѫщо като редовнитѣ, но по-голѣми (**П** на л. 135, **С** на л. 138, **Р** на л. 142, **Х** на л. 123, друго **Х** на л. 120, **Н** на л. 95, **К** на л. 22); главни букви, къмъ чието стъбло се прибавятъ две точки (**Г** на л. 93 и 111, **В** на л. 98); други, подобни на тѣхъ, дето точката се слива съ стъблото, като се издава по малко влѣво и вдѣсно, а надъ тия издадини се явява по

Обр. CLXI.

Обр. CLXII.

единъ извитъкъ отъ скопчани запетаи съ обща точка (**Б** на л. $110^{б}$); въ нѣкои букви тия извитъци излизатъ отъ основата на двата стълпа (**К** на л. 109, **Й** на л. $113^{б}$), или отъ горния край на буквата, като се раздѣлятъ отъ чъртица съ заостренъ ромбъ (**Ж** на л. $77^{б}$); нѣкѫде по едната страна на стъблото се редятъ три двойки орнаментни добавки: запетаенъ завитъкъ и чъртица, пресичаща въ срѣдата точка, сякашъ бисеръ, нанизанъ на жица (**Г** на л. $19^{б}$); често подобни жици съ бисеръ се нареждатъ по шесть около точката, издаваща се всрѣдъ стъблото (друго **Г**,на л. 19); у нѣкои букви, образувани отъ два стълпа, всрѣдъ празното мѣсто между стълповетѣ се явява пламъче съ два заострени края (**М** на л. 135), което се другаде развива въ дръжка на хералдиченъ кремъ (друго **М**, на л. $110^{б}$); въ други букви въ пресѣчището на двѣтѣ стъбла минава водоравна жица съ по единъ бисеръ отъ всѣка страна, а двата края на едното стъбло завършватъ съ запетаенъ извитъкъ (**Х** на л. 121); въ известни случаи съ точки се украсяватъ не само двата буквени стълпа, а и водоравната, що съединява горнитѣ имъ крайща, при което основитѣ имъ се удължаватъ чрезъ запетайни завитъци (**П** на л. $121^{б}$); въ повечето случаи тия началки сѫ сложни, украсени съ листни и цвѣтни мотиви и други добавки отъ рода на предиописанитѣ (**Х** на л. 122, **Ѿ** на л. $129^{б}$, **К** на л. 134, **Г** на л. 7, **С** на л. 10, **Д** на л. $10^{б}$, **И** на л. $15^{б}$, друго **Г** на л. $16^{б}$, второ **С** на л. 21, друго **И** на л. 24, **Й** на л. $35^{б}$, **Б** на л. 39, **П** на л. $42^{б}$, **Ц** на л. 43, друго **Б** на л. $44^{б}$, **Х̆** на л. $47^{б}$, **Б** и **Д** на л. $53^{б}$, **С** на л. $55^{б}$, **К** на л. 60,

Обр. CLXIII.

Обр. CLXIV.

Б на л. 68, П на л. $68^{б}$, друго Б на л. $70^{б}$, друго К на л. $71^{б}$, М на л. $74^{б}$, Х на л. 97); въ горната елипса на нѣкои букви художникътъ е вписалъ око (В на л. $130^{б}$, второ В на л. $109^{б}$, трето В на л. 97, Р на л. $69^{б}$, четвърто В на л. $61^{б}$, пето В на л. 45^{2}, шесто В на л. 45, Р на л. 44, друго Р на л. 33). Две киноварни началки служатъ

Обр. CLXV.

Обр. CLXVI.

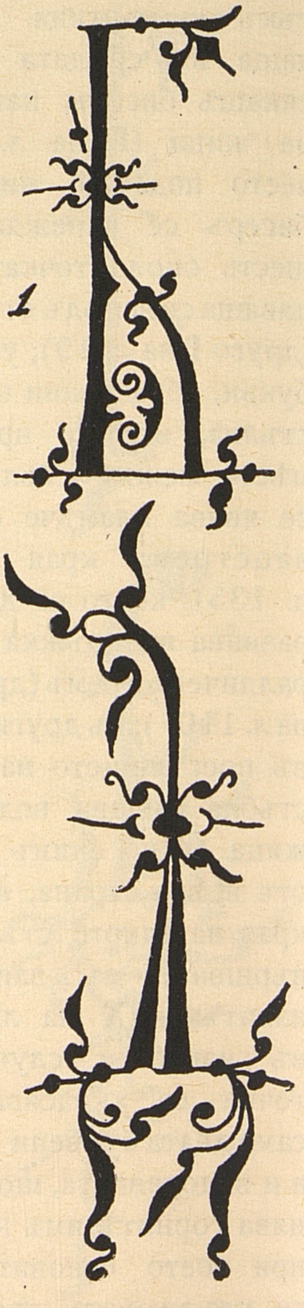

Обр. CLXVII.

за преходъ къмъ тия отъ третата група; едната отъ тѣхъ (Р на л. 103) представя ржка, държеща полумесецъ съ око; долниятъ край на ржката се развива въ проста плетеница съ две пжпки въ пазвитѣ; другата буква (Ѿ на л. $73^{б}$) представя брадата глава en face съ украшение на косата, което предава придъха въ видъ на полумесецъ;

3) цвѣтни началки съ плетениченъ орнаментъ или стилизувана природа въ буквено очъртание; тѣ сѫ още по-разнообразни, стоятъ въ началото на псалмитѣ, като се редуватъ безъ правилна последователность съ началкитѣ отъ втората група, но сѫ, изобщо, по-малко отъ тѣхъ; височината имъ е различна; особно голѣмъ размѣръ добиватъ ония отъ тѣхъ, които се свързватъ съ орнаментно продължение надолу и встрани; началкитѣ, представящи стилизувана природа, сѫ по-малки отъ плетеничнитѣ; височината се колебае между 3 р. (**О** на л. 12) и 15 р. и $^{1}/_{2}$ межд. (**Н** на л. $89^{б}$: буквата е висока 6 р., останалото е орнаментно продължение). Началката **Р** на л. 26 заема по скелетъ само 7 р., но продължението ѝ въ орнаментъ обгръща цѣлото пространство подъ страницата и бѣлото поле вдѣсно отъ чъртата на редоветѣ, като стига на това поле до височината на дванадесетия редъ; **П** на л. 46 се развива по сѫщия начинъ, като стига до височината на шестия редъ, а сама е висока само 9 р.; **Т** на л. $51^{б}$ заема 6 р. и 1 межд., но продължението ѝ запълва цѣлото поле подъ последния редъ. Тия букви ставатъ много тежки отъ изобилно претрупване съ орнаменти. Орнаментнитѣ мотиви, употребени въ тая група, сѫ много разнообразни: глава на човѣкъ, чиято шапка и дреха се развиватъ нагоре въ плетеница (**В** на л. $1^{б}$); проста тератологична плетеница (**Б** на л. 3); глава на момче съ шапка, извита нагоре въ крѫгъ (второ **В** на л. $3^{б}$ и трето **В** на л. 40); плетеница отъ успоредни или срещуположни ивици, растителни стъбла, пѫпки и цвѣтове, завършващи съ запетайни завивки (**Й** на л. $7^{б}$, **Т** на л. $51^{б}$); брадата глава въ профилъ (**Р** на л. 11) или въ $^{3}/_{4}$ (**Ô** на л. 12); проста плетеница отъ ивици съ пѫпки въ пазвитѣ (**К** на л. 13, **К** на л. 20, **Г** на л. 32 и 84, **Р** на л. $95^{б}$, **Б** на л. 100, **К** на л. 108, **П** на л. $123^{б}$); главата на Иисуса

Обр. CLXVIII.

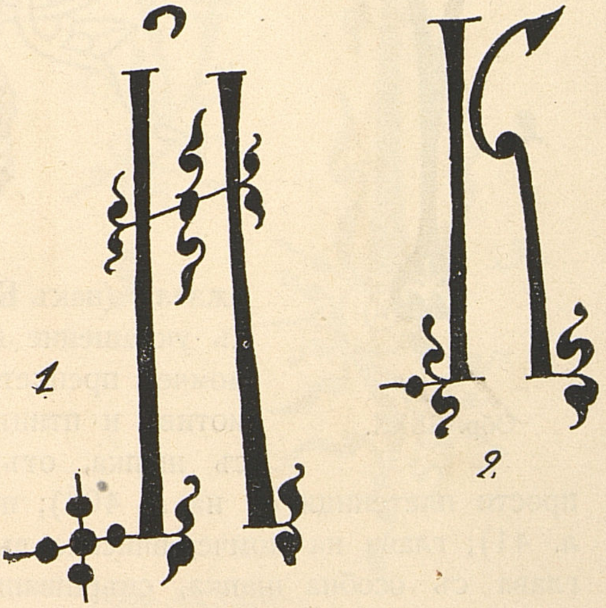

Обр. CLXIX.

Христа съ ореолъ (О на л. 16 и 49б); птица, стжпила на преплетена змия съ разтворени уста, изплезенъ езикъ и тератологично стилизувана глава (Б на л. 17б и 57б); мжжка глава съ преплетена и завита на кржгъ коса (К на л. 23б); глава на момче съ осукани нагоре косичници (друго Б, на л. 25б, 35, 50б и 79б, К на л. 108 и 119б); богата плетеница отъ ивици, клонки, пжпки, листа, цвѣтове и птици, свързани съ орнамента или свободно разположени въ него (Р на л. 26, П на л. 46 и 72б, N на л. 57б, Б на л. 78б, Н на л. 89б, Х на л. 112б); глава на момче и птица, кацнала отгоре ѝ (Б на л. 27 и 70); детинска глава съ осукани надолу косичници (Р на л. 29б); живописна мжжка глава съ особна шапка, чиито край завършва съ

Обр. CLXX.

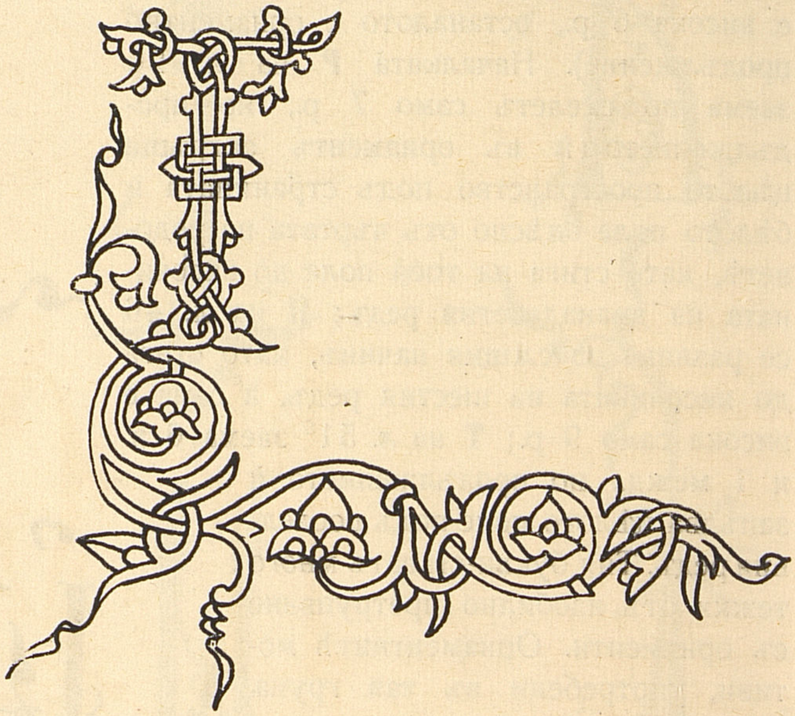

Обр. CLXXI.

вжзелъ (пакъ Б, на л. 36б); брадата глава en face съ украшение на коситѣ (Ѿ на л. 38); глава на момче, преплетена въ орнаментъ съ растителни мотиви и птици (К на л. 39б); глава въ профилъ съ шапка, отъ чиито връхъ се разклоняватъ две прости плетеници (Ѵ̆ на л. 40б); птица, кацнала на плетеница (Б на л. 41); глава на момче, вписана вь двойна окржжность (О̂ на л. 51); глава съ особна шапка, свършваща съ извита нагоре качулка (Б на л. 59); мжжка глава съ коса, осукана и завита нагоре въ кржгъ (К на л. 63); владишка глава, съ птица на нея и съ обржчъ около птичата глава (К на л. 82); глава на момче, чиито коси се развиватъ нагоре въ плетеница (Б на л. 86). И тия букви, като ония отъ предходния видъ, се тѣсно свързватъ по разположение съ редовнитѣ, които

излизатъ напредъ отъ отвесната чърта, или отстжпватъ отъ нея назадъ, споредъ очъртанието на началката. Известна часть отъ тѣхъ се подава на предното поле, извънъ отвесната чърта.

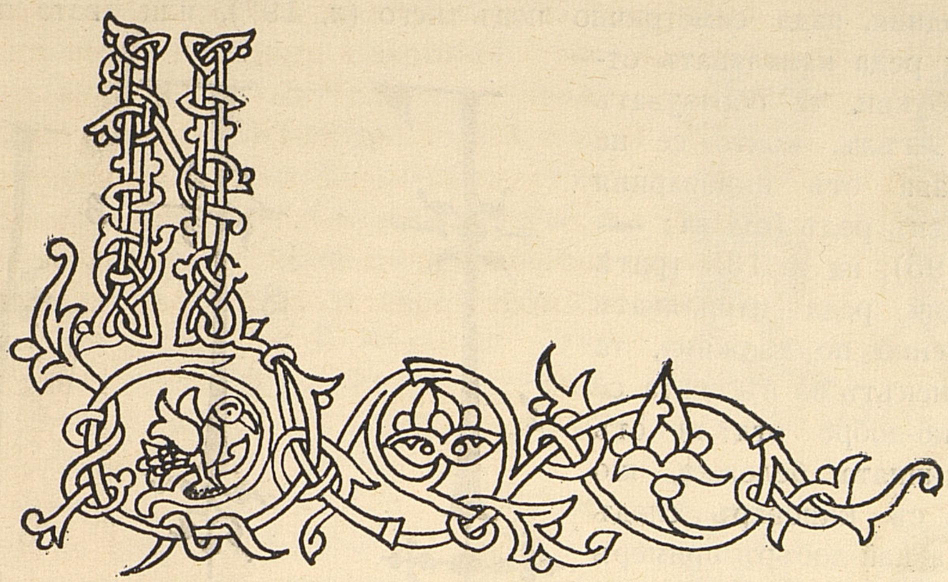

Обр. CLXXII.

Въ ржкописьта има и заглавки, а нѣкжде се срещатъ и орнаментни показалци на бѣлото поле. Цельта, що се гони съ тѣхъ, е — да спратъ изведнажъ окото върху онова мѣсто, кждето начева новата катизма. Тѣ сж рисувани съ два-три цвѣта, а понѣкога и съ повече‘ Обикновено представятъ геометрично-растителна плетеница (л. 1, 20. 108. 95^{б}), въ която влизатъ понѣкога птици (л. 84); въ нѣкои случаи затварятъ медальонъ съ образъ на светия (л. 3, 64^{б}, 123^{б}): тогава тѣ прескачатъ границата на простия орнаментъ и минаватъ въ областьта на живописната миниатюра; понѣкога, вмѣсто да се сложи заглавката подъ самото заглавие, тя се изправя на външното поле, за да привлѣче вниманието съ геометрично-растителнитѣ си мотиви, къмъ които се добавя по нѣкоя птица (л. 13)

Обр. CLXXIII.

или човѣшка глава (л. 32), а другъ пѫть орнаментътъ затваря въ окрѫжность заглавието на катизмата (л. 100).

На страницитѣ, дето свършва всѣки дѣлъ, буквениятъ стълпъ се стреми да премине въ трижгълникъ: последниятъ редъ, по-кѫсъ отъ предходния, пада симетрично подъ него (л, 19^{б}), или двата предпоследни реда намаляватъ откъмъ букви, та образуватъ тѫпъ ѫгълъ, който се не нарушава отъ киноварния последенъ редъ (слⷧа ка: -•- на л. 95); на л. 135 тритѣ последни реда намаляватъ постепенно по дължина, та завършекътъ на пѣсеньта се още по-добре отдѣля отъ литургичната бележка, що почва съ киноварь следъ него; а най-добъръ примеръ ни дава последната страница (л. 142^{б}), дето трижгълникътъ се получава отъ седемь реда, подъ последния отъ които стоятъ три точки ∴

Обр. CLXXIV.

Отъ киноварнитѣ началки привеждамъ следнитѣ: В на л. 52^{б} (обр. CLXX, 1) Ѵ на л. 127^{б} (2), Б отъ л. 53^{б} (обр. CLVIII), Н на л. 87^{б} (обр. CLXXX, 3), Г на л. 19^{б} (обр. CLXXVIII, 2), N на л. 9^{б} (обр. CLXXIII, 1), С на л. 10 (2), друго Г на л. 16^{б} (3), сѫщо на л. 5 (обр. CLXXIV, 1), на л. 5^{б} (2), и на л. 6 (3), К на л. 60 (обр. CLXVIII), Н на л. 62^{б} (обр. CLXIX, 1), друго К на л. 109 (2), Б на л. 39 (обр. CLXVII, 1), Д на л. 53^{б} (2), Р на л. 69^{б} (обр. CLXVI, 1), N на л. 194 (2), С на л. 21 (обр. CLXV, 2), още едно N на л. 15^{б} (обр. CLXIV), и на л. 24 (обр. CLXIII, 1), Р на л. 33 (2), Г на л. 4 (обр. CLXII, 1), В на л. 4^{б} (2), С на л. 11^{б} (обр. CLXI, 1), Д на л. 10^{б} (обр. CLX, 1), Г на л. 11 (2), П на л. 68^{б} (обр. CLVII), Ѧ на л. 47^{б} (обр. CLVI), друго П на л. 42^{б} (обр. CLIX, 1), Ѵ на л. 43^{б} (2), К на л. 71^{б} (обр. CLV), Ю на л. 109 (обр. CLII), Т на л. 34 (обр. CLI), С на л. 55^{б} (обр. CLIII), Б на л. 70^{б} (обр. CLIV).

Обр. CLXXV.

Отъ буквитѣ съ фигурни и плетенични мотиви привеждамъ: Ô на л. 12 (обр. CLXI, 2): придъхътъ е съ киноварь, лицето е минато

съ кафенъ контуръ, на устнитѣ има бледнокиноварно петно, сѣнкитѣ сѫ сивосинкави; — **Р** на л. 11 (обр. CLXV, 1): контурътъ е кафенъ, а сѣнкитѣ — бледни, синкавопепеляви; — **Б** на л. $17^{б}$ (обр. CLXXVIII, 1): кафенъ контуръ, тѣлото на змията е бледностоманено, окото — бѣло, езикътъ — киноваренъ; по тѣлото минава нѣкѫде и вторъ контуръ — киноваренъ; главата и кълвунътъ на птицата сѫ бѣли, нѣкѫде прекарани съ индиговъ контуръ, нозетѣ ѝ сѫ сѫщо бѣли, съ киноваренъ контуръ; останалото е бледноохрено, бледностоманено и киноварно; срѣдното петно на опашката е охрено, а дветѣ крайни сѫ ограничени съ индиговъ контуръ; — **Б** на л. $50^{б}$ (обр. CLXXVIII, 3): киноваренъ контуръ, зеницитѣ и веждитѣ сѫ минати съ кафено; — **Ô** на л. $49^{б}$ (обр. CLXXVIII, 4): кафенъ контуръ, придъхътъ е киноваренъ, ореолътъ е минатъ съ киноварни чърти, сѣнкитѣ по лицето, брадата и косата сѫ сложени съ бледенъ сатиноберъ; — **Б** на л. 40 (обр. CLXXVIII 5): кафенъ контуръ, горната устна е мината съ киноваръ, дрехата е киноварна, а косата представя сивосиньо петно надъ кафенитѣ чърти; — **Б** на л. $41^{б}$ (обр. CLXXVIII, 6): кафенъ контуръ, орнаментътъ е минатъ съ киноваренъ контуръ, птицата е обагрена съ охра и киноваръ, а пѫпкитѣ — съ охра; — **Р** на л. 103 (обр. CLXXX, 1) — контуръ и орнаментно дъно съ киноваръ, а останалитѣ букви черни; — **Б** на л. 86 (2) — кафенъ контуръ, лицето — съ бледнокафени сѣнки, орнаментното тѣло — минато съ синьостоманенъ или киноваренъ контуръ, пѫпкитѣ и дъното — бледноохрени; — **Ѽ** на л. $73^{б}$ (обр. CLXXX, 5): контурътъ и чъртитѣ сѫ киноварни, нѣкѫде (по зеницитѣ, веждитѣ и др.) се явява и вторъ контуръ, съ кафено; — **О** на

Обр. CLXXVI.

Обр. CLXXVII.

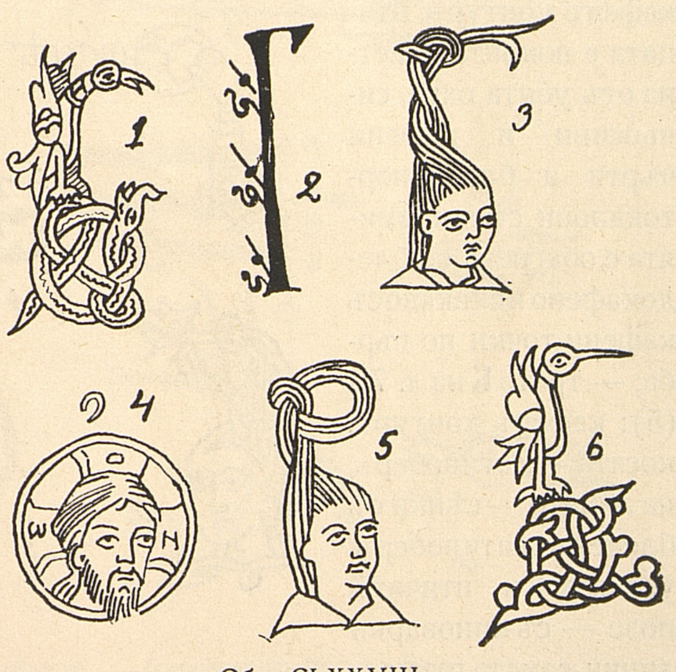

Обр. CLXXVIII.

л. 16 (обр. CL) — кафенъ контуръ, сѣнкитѣ — сивокафени, устнитѣ — киноварни чърти върху контура, дъното на нимбата — бледноохрено, тритѣ букви — кафени, по границата на тритѣ лѫча има киноварни петна, заградени съ кафенъ контуръ; — **Б** на л. 59 (обр. CCCXXXIII, 1): контурътъ — кафенъ, косата — бледнокафена, дрехата и обшивката на шапката — киноварни, останалитѣ петна по облѣклото сѫ получени съ бледенъ сатиноберъ; — **И** на л. 123 (обр. CCCXXXVI): киноваренъ контуръ, точкитѣ сивосини, дъното — сивосиньо и бледнолимонено; — **Б** на л. 27 (обр. CLXXIX, 1): кафенъ контуръ, коса и сѣнки по лицето — синьостоманени, дреха червенопортокалова, по птицата — охрени, киноварни и синьостоманени петна; — **Р** на л. 29б (2): кафенъ контуръ, на устнитѣ — киноварни чърти, едната плетка на косата е мината съ киноваренъ контуръ; — **Б** на л. 36б (3): кафенъ контуръ, бледносинкави сѣнки по лицето, шапката — сивосиня, а кръстътъ и обшивката ѝ — бледноохрени, дрехата киноварна, на устнитѣ има киноварни чърти, по горната часть на шапката — киноваренъ контуръ; — друго **Б** на л. 37б (4): кафенъ контуръ, птицата е покрита съ петна отъ убита охра, синьосиви и кафени чърти и бледнопортокалови сѣнки; змията е обагрена съ бледокафено и сивкаво съ кафени точки по гърба; — трето **Б** на л. 70 (5): кафенъ контуръ, косата — сатиноберъ, на лицето — сѣнки съ бледенъ сатиноберъ, устнитѣ и птичитѣ нозе — съ киноварни линии, самата птица — съ стоманеносини чърти; — четвърто **Б** на л. 35 (6): кафенъ контуръ, устнитѣ съ киноварни чърти, дрехата — киноварно петно; — **В** на л. 119б (обр. CLXXVII, 1): кафенъ контуръ, косата представя сивосиньо бледно

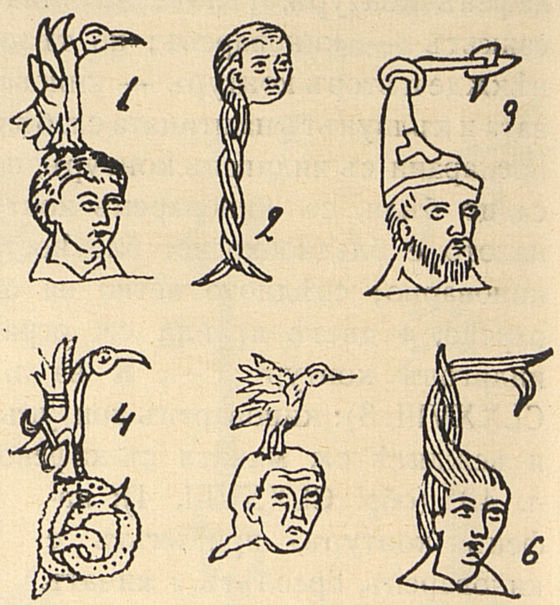

Обр. CLXXIX.

Обр. CLXXX.

петно, устнитѣ—киноварни чърти, дрехата—киноварна, плетката горе — каленъ киноваръ, избиващъ на печена сиена; — друго В на л. $23^{б}$ (2): кафенъ контуръ, дрехата киноварна, долната устна — киноварна чърта; — Б на л. $25^{б}$ (3): кафенъ контуръ, косата — синьостоманено петно, дрехата — червенопортокалова, горната устна — киноварна чърта; — В на л. $1^{б}$ (обр. CLXXVI, 1): кафенъ контуръ, дъно и пжпки — киноварни, посрѣдъ ивицата минава бледна чърта, сѣнкитѣ по лицето сж синкави, румени и бледокафени; — друго В на л. $3^{б}$ (2) кафенъ контуръ, ивицата надъ челото е била златна, а сега е кремова, дрехата — киноварна, косата е мината съ бледна основа — синьостоманена, върху която сж теглени кафенитѣ чърти, сѣнкитѣ по лицето сж бледносинкави и възсиви, устнитѣ — бледнокиноварни; — Ѿ на л. 38 (обр. CLXXV, 1): кафенъ контуръ, сѣнкитѣ по лицето—сивосинкави, косата и брада — сжщо, устнитѣ — минати съ киноваръ; Т — бледножълтъ кадмий; — Ѵ на л. $40^{б}$(2): — кафенъ контуръ, киноваренъ придъхъ, по шапката — киноваръ, горната устна — кино варна чърта, на орнамента се явява и вторъ контуръ — киноваренъ, пжпкитѣ сж киноварни; — О на л. 51 (3): — кафенъ контуръ, придъхъ и дъно на нимбата — киноваръ, косата — бледнокафена; — В на л. 63 (4): — кафенъ контуръ, косата и сѣнкитѣ по лицето — бледнокафени, брадата — сжщо, шапката — съ киноваръ и бледа охра; — N на л. $57^{б}$ (обр. CLXXII): кафенъ контуръ, вторъ контуръ съ синкавостоманено или киноваръ, пжпкитѣ — златни или синьостоманени, нѣкжде се явяватъ цѣли

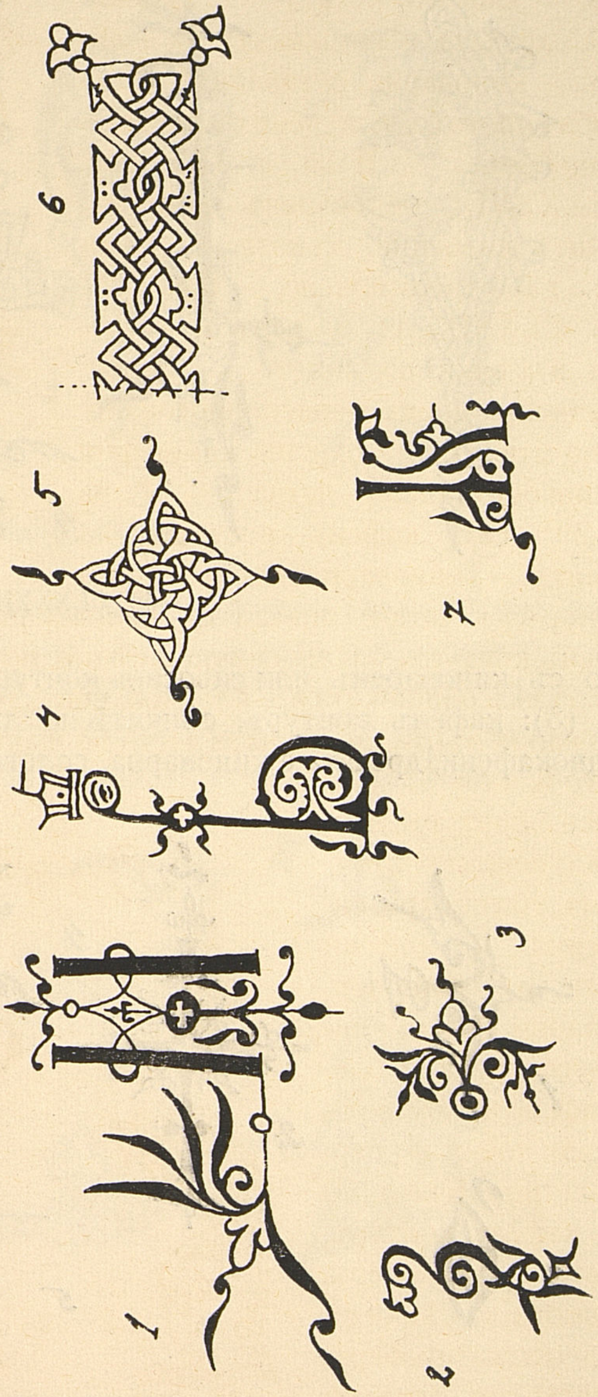

Обр. CLXXXI.

петна съ злато; **Т** на л. 51б (обр. CLXXI): кафенъ контуръ, вторъ контуръ съ кафеночервена (Braunrot), сиво индиго или киноваръ, петна съ злато, сиво индиго, бледно индиго и киноваръ; **К** на л. 108 (обр. CXXXIII, 2): кафенъ контуръ, тѣлото на орнамента — златно или

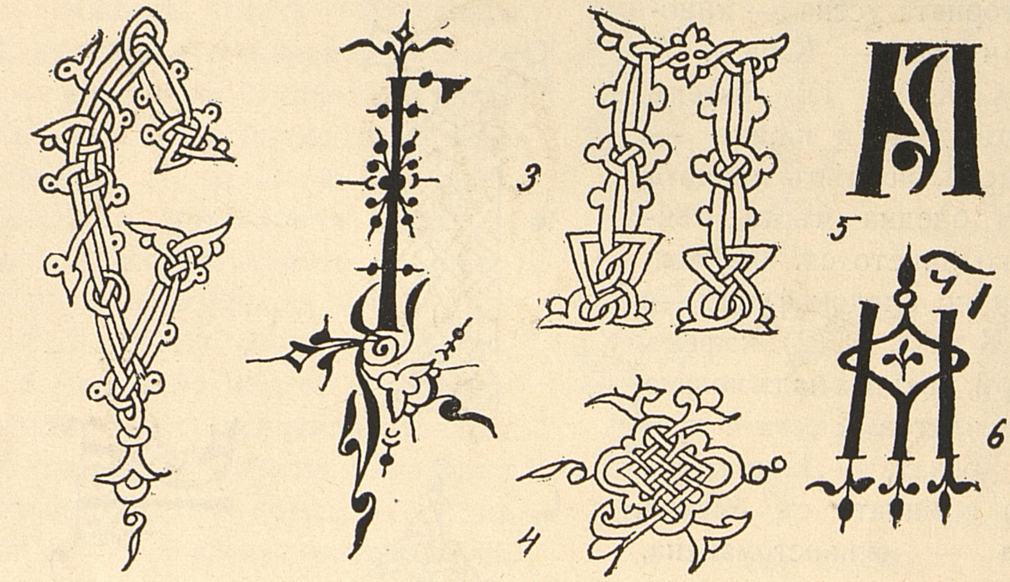

Обр. CLXXXII.

бѣло съ киноваренъ или сивосинь контуръ, пѫпкитѣ — златни; — **В** на л. 108 (3): кафенъ контуръ, сѣнкитѣ по лицето и основата на косата сѫ бледнокафени, дрехата е киноварна, сплетениятъ косичникъ е минатъ съ

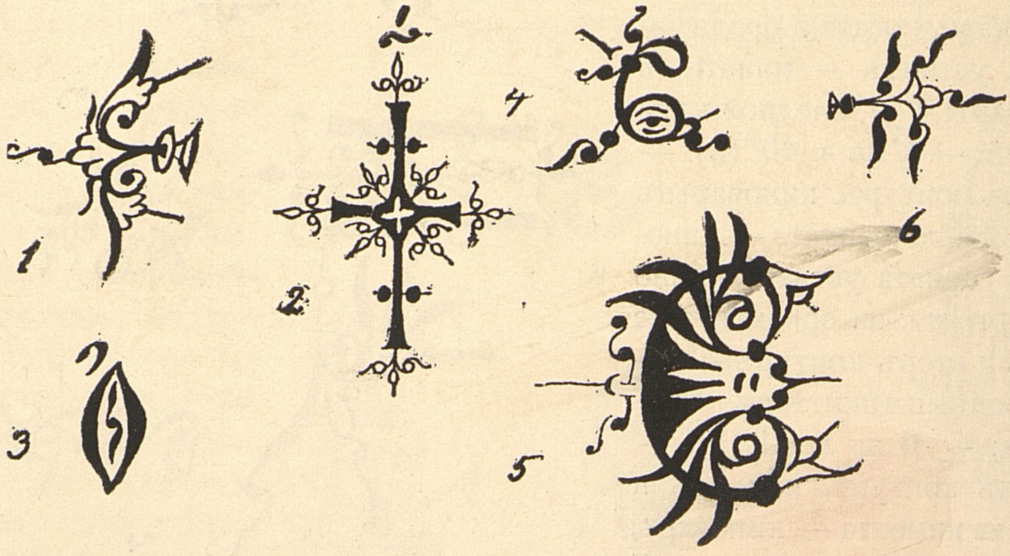

Обр. CLXXXIII.

киноваренъ контуръ, както и горната устна; — **Б** на л. 100 (обр. CXLVII): кафенъ контуръ, тѣлото — бледноохрено (отгоре е имало злато), или бѣло съ вторъ контуръ — киноваренъ или синьопепелявъ, пѫпкитѣ — синьопепеляви или златни; — друго **Б** на л. 118б (обр. CXLVI): началката

лежи въ долния край на страницата; буквениятъ скелетъ влиза наполовина въ реда; контурътъ е кафенъ, а дъното — бѣло; тѣлото е минато или съ злато, или съ вторъ контуръ — киноваренъ или сивосинь; пѫпкитѣ сѫ — кои златни, кои — сивосини; въ крайнитѣ три

Обр. CLXXXIV.

пѫпки личатъ вписани сивосини петна, ограничени следъ бѣлата ивица съ сивосинь контуръ; по птицитѣ има злато, киноваръ и сивосини чърти, — било успоредни, било кръстосани; — **Х** на л. 112 б (обр. CXLV): кафенъ контуръ, тѣлото е покрито съ златни петна или се огражда съ вторъ контуръ — киноваренъ или сивосинь; пѫпкитѣ сѫ — кои бѣли, кои — златни,

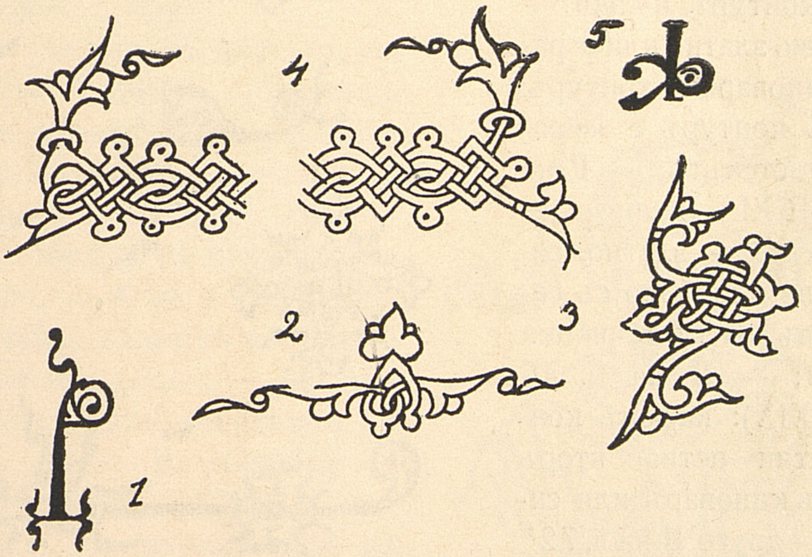

Обр. CLXXXV.

кои — сивосини; по птицитѣ има сивосини чърти, било успоредни, било кръстосани; — **Й** на л. 7 б (обр. CXLIV): кафенъ контуръ, по тѣлото се явяватъ руменокремови петна (имало е тукъ-таме и злато), или бѣлата ивица се заграждa съ вторъ контуръ — било киноваренъ, било синьостоманенъ;

пѫпкитѣ сѫ синьостоманени или кремови (златото имъ се е олющило); — **Г** на л. 84 (обр. CXLIII): кафенъ контуръ, тѣлото — нѣкѫде златно, нѣкѫде — минато съ вторъ контуръ — киноваренъ или синьопепелявъ, пѫпкитѣ — златни; **К** на л. 39^{б} (обр. CXLI): кафенъ контуръ, по лицето на фигурата сѫ сложени сѣнки съ меснорумено, орнаментното тѣло е нѣкѫде изпълнено съ злато, а нѣкѫде — оградено съ вторъ контуръ — киноваренъ или сивосинь; — **Г** на л. 32 (обр. CXXXVII): кафенъ контуръ, тѣлото нѣкѫде златно, а нѣкѫде — оградено съ вторъ контуръ — киноваренъ или синьопепелявъ, пѫпкитѣ — синьопепеляви; — **К** на л. 13 (обр. CXXXVI): кафенъ контуръ, тѣло златно (златото е изпадало, та личи бледноохрено петно) или очъртано съ вторъ контуръ — киноваренъ или мѫтноиндиговъ; — **Б** на л. 3 (обр. CXXXVIII(: кафенъ контуръ, тѣло — златно, бледноохрено, или бѣло, заградено съ вторъ, киноваренъ контуръ, пѫпки — сивосинкави, златни или оградени съ киноваренъ контуръ; съ такъвъ контуръ е заграденъ и прътенътъ; — **Р** на л. 95^{б} (обр. CXL): киноваренъ контуръ, дъно — златно, синьопепеляво или бѣло съ синьопепелявъ контуръ, пѫпки — златни; — **П** на л. 46 (обр. CXXXIX): кафенъ контуръ, златни петна, вторъ контуръ съ киноваръ или сивосиньо; — друго **П** на л. 72^{б} (обр. CXXVIII): кафенъ контуръ, по птицитѣ — злато, синьопепеляви чъртици или кафенъ контуръ съ сѫщия цвѣтъ, а по орнамента — пакъ злато, киноваренъ контуръ или синьопепелявъ; — **Б** на л. 78^{б} (обр. CXXIX): кафенъ контуръ, по птицитѣ — злато, киноваренъ или синьосивъ контуръ, по орнамента — сѫщитѣ цвѣтове, пѫпкитѣ златни или киноварни; — **Й** на л. 89^{б} (обр. CXXX):

Обр. CLXXXVI.

кафенъ контуръ, тѣлото е златно или ограничено съ вторъ контуръ — киноваренъ или синьо-пепелявъ; пѫпкитѣ носятъ цвѣтоветѣ на тѣлото, птицата е украсена съ злато и синьопепеляви чъртици на кръстъ, придъхътъ е златенъ; — **К** на л. 20 (обр. CXXXII, 2): кафенъ контуръ, тѣлото е или златно или оградено съ вторъ контуръ (кноваренъ или пепелявоиндиговъ), пѫпкитѣ сѫ златни или индигови; — **К** на л. $64^{б}$ (3): контуръ — киноваръ върху кафено, по тѣлото се явява бледенъ сатиноберъ или вторъ контуръ — стоманеносинь, пѫпкитѣ сѫ изпълнени съ бледенъ сатиноберъ или стоманеносиньо; — друго **К** на л. 82 (4): кафенъ контуръ; по лицето, косата и птицата — петна съ червеникавъ сатиноберъ, на дрехата — между двѣтѣ бѣли обшивки — червенопортокалова ивица; прътенътъ около главата на птицата има сѫщия цвѣтъ; — **К** на л. $78^{б}$ (5): — кафенъ контуръ, сѣнкитѣ по лицето сѫ месночервени, косата — бледнокафена, сплетениятъ косичникъ — киноваренъ, както и дрехата; — **Р** на л. 26 (обр. CXXXV): началката лежи въ долния край на страницата; контурътъ е кафенъ, тѣлото е било нѣкѫде покрито съ злато, а другаде се огражда съ вторъ контуръ — киноваренъ или синьостоманенъ; по птицитѣ има синьостоманени чъртици.

Обр. CLXXXVII.

Обр. CLXXXVIII.

Привеждамъ и една редовна буква ϐ на л. 75 (обр. CLXXX, 4) съ кафено, която представя преходъ къмъ най-простит̆ѣ началки.

Отъ орнаментнитѣ украшения (заглавни плетеници, челници и показалци) привеждамъ следнитѣ: заглавка на л. 20 (обр. CXXXII, 1) съ кафенъ контуръ и киноварно дъно: пѫпкитѣ сѫ златни, киноварни, или ограничени съ вторъ контуръ — киноваренъ; часть отъ срѣдния цвѣтенъ завършекъ е ограничена съ индигово-пепелявъ контуръ, а деветѣ вписани точки сѫ златни; — челница на л. 123 (обр. CCCXXXV), малко по-горе отъ срѣдата на страницата: кафенъ контуръ, дъното е запълнено съ сивосини, златни и киноварни петна; това на медальона е бѣло, а буквитѣ — кафени; ореолътъ е златенъ, долната дреха — киноварночервена, обшивкитѣ н арѫкава и на якàта — златни, горната дреха е сивосиня съ жълтъ хромъ тукъ-таме; свитъкътъ е сивосинь, въ бледенъ тонъ; по лицето има бледнокафени сѣнки, както и по косата; шапката е бѣла, а рогътъ — киноваренъ; подъ челницата стои заглавие съ киноварни букви; — заглавка на л. 108 (обр. CXXXIII, 1): кафенъ контуръ, киноварни букви, пѫпки съ киноваренъ контуръ или съ точки отъ сѫщия цвѣтъ; въ срѣдния цвѣтъ — злато, сивосиньо и киноваренъ контуръ; дъното — злато и киноварь; заглавката е рису-

Обр. CLXXXIX.

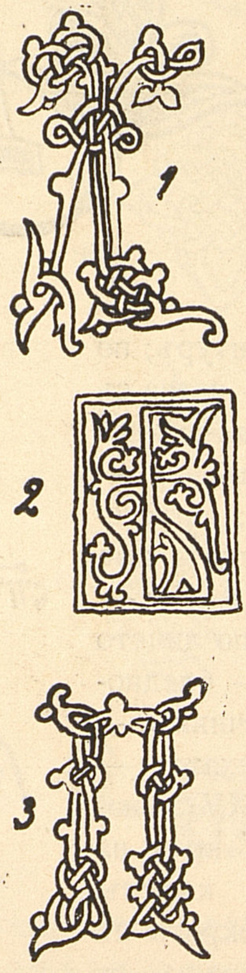

Обр. CXC.

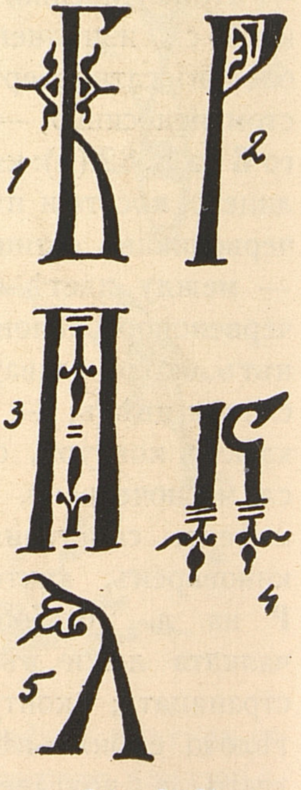

Обр. CXCI.

вана изпървомъ съ моливъ, който личи подъ контура или до него; — показалецъ на л. 100 (обр. CXXXIV), на външното поле, въ долния край на страницата; завършекътъ на орнамента надминава съ два реда текста; кафенъ контуръ, киноварни букви, тѣлото — охрено (по-рано е било златно), или бѣло, ограничено съ вторъ контуръ — киноваренъ

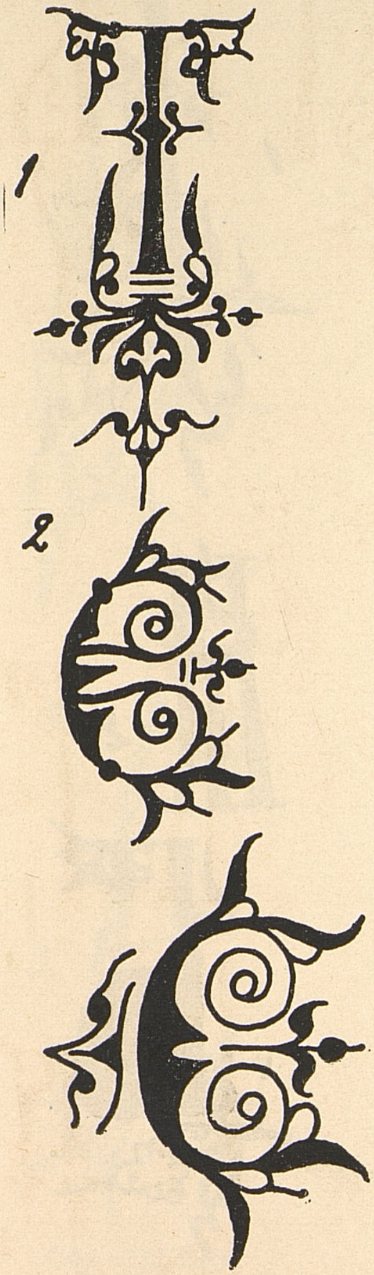
Обр. CXCII.

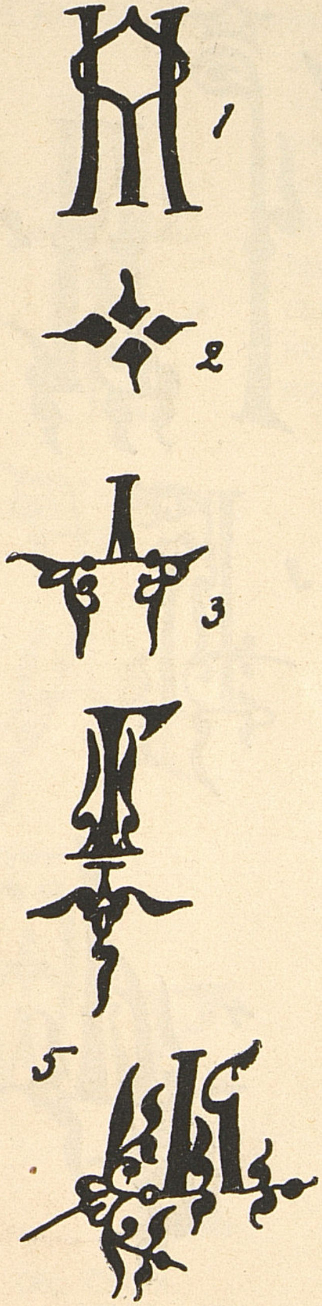
Обр. CXCIII.

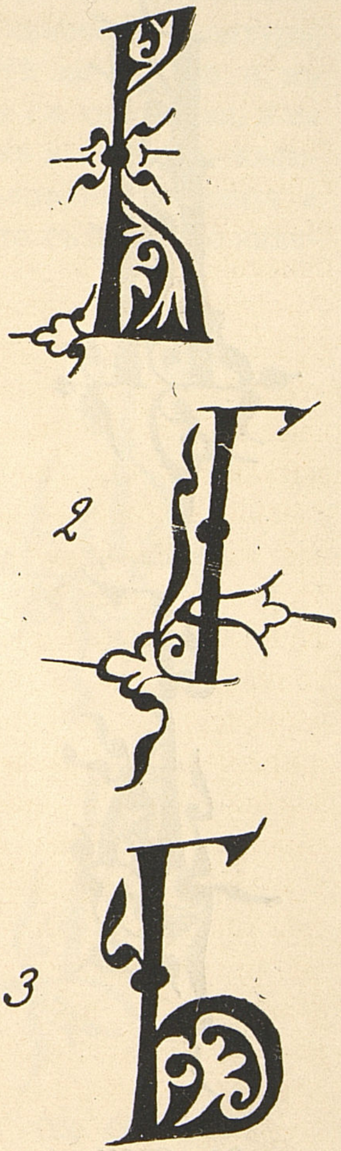
Обр. CXCIV.

или сивосинкавъ; пѫпкитѣ — охрени; — заглавка на л. 84 (обр. CXLII), въ горната часть на страницата: кафенъ контуръ, киноварни букви, тѣлото на орнамента и на птицитѣ — бѣло, полетата — покрити съ киноварь, злато или синьопепелява багра; по птицитѣ има синьопепеляви чърти; — показалецъ на л. 32 (обр. CXLVIII), на външното поле:

кафенъ контуръ, бѣло тѣло, заградено съ вторъ контуръ — киноваренъ, синьосивъ или бледнопортокаловъ; дъно — киноваръ и синьосиво, пѫпкитѣ — бѣли, съ едри киноварни точки въ срѣдата; нѣкои сѫ оградени съ киноваренъ контуръ, а други — запълнени съ киноваръ; — челница на л. 95[б] (обр. CXXXI), въ горната часть на страницата: кафенъ контуръ,

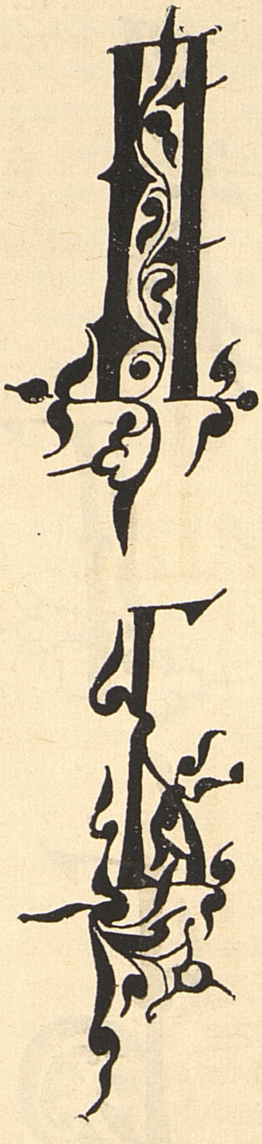
Обр. CXCV.

Обр. CXCVI.

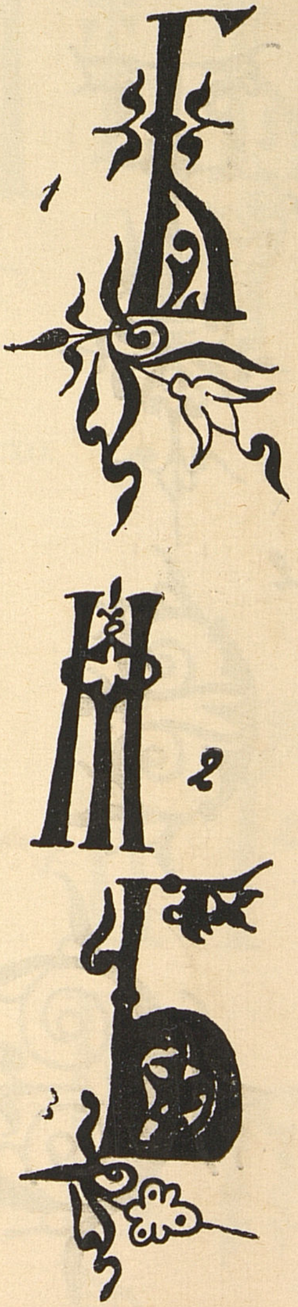

Обр. CXCVII.

бѣло тѣло, нѣкѫде ограничено съ вторъ контуръ — синьопепелявъ; по дъното — петна съ киноваръ, неаполска жълта (по-рано ще да е имало злато) и синьопепелява багра; освенъ това — киноварни точки; — челница на л. 1 (обр. CXLIX): тъмнокафенъ контуръ, нѣкои пѫпки сѫ ограничени съ вторъ контуръ — киноваренъ, а въ срѣдата имъ стои бѣла или киноварна точка; на дъното има петна съ киноваръ,

злато на охрена основа и пруска зелена съ сива отсѣнка; — показалецъ на л. 13 (обр. CCCXXXIII, 2), отдѣсно на полето, досамъ текста: кафенъ контуръ, тѣлото — бѣло, съ вторъ контуръ (понѣкога много широкъ) — киноваренъ или индигопепелявъ; по пѫпкитѣ и птичето има бледна охра, главата на птичето е заградена съ синкавъ контуръ, а по тѣлото му минава тукъ-таме сѫщата багра на плоски петна; — челница на л. $64^{б}$ (обр. CCCXXXII), къмъ срѣдата на страницата, надъ заглавието на 11 катизма: кафено очъртание върху което минава на повечето мѣста киноваренъ контуръ; буквитѣ на дъното и въ ореола сѫ киноварни, а на свитъка и книгата — кафени; дъното на орнамента е покрито съ пепеляво инди-

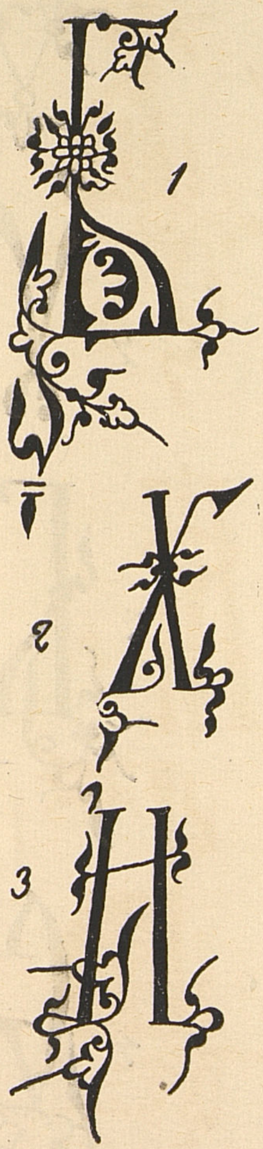

Обр. CXCVIII.

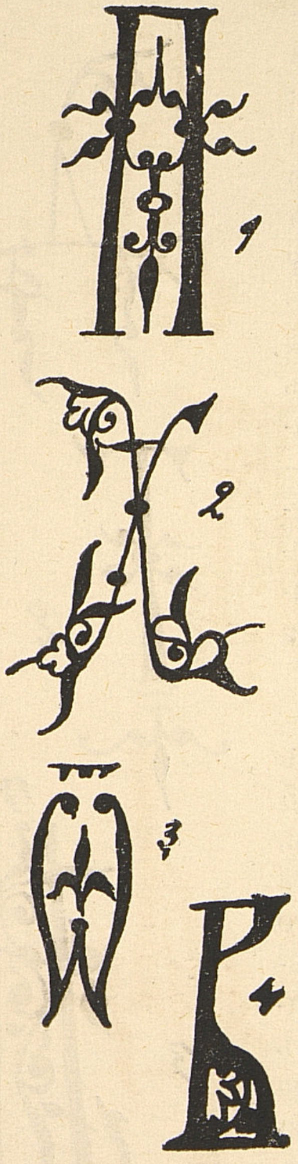

Обр. CXCIX.

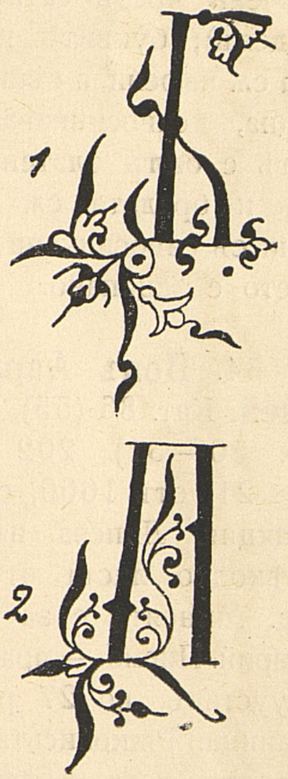

Обр. CC.

го, зеленикавосива багра, злато и киноваръ; дрехата е киноварна, съ златна обшивка; ореолътъ — златенъ, както и отрѣзътъ на книгата; престолътъ е покритъ съ бледенъ сатиноберъ, ограденъ съ кафенъ или киноваренъ контуръ, а нѣкѫде — съ контуръ и отъ двата цвѣта; — челница на л. 3 (обр. CCCXXXIV): кафенъ контуръ, тѣлото на плетеницата — бѣло; по прибавкитѣ около правоѫгълника минава вторъ контуръ, изтегленъ съ сивозеленикаво,

ѕивотеменужно, киноваръ или синьопепеляво; пѫпкитѣ въ тия прибавки сѫ или златни на бледноохрена основа, или сивозеленикави, или оградени съ киноваръ; дъното около псалмопѣвеца е бѣло, а по това на плетеницата има петна съ синьопепелявъ цвѣтъ, злато, сивозеленикаво (Zinnobergrün dunkel + Aschblau) и потъмнѣлъ червенъ киноваръ, който избива на венецианска червена; киноваръ се среща още по короната (съ бѣли петна) и мантията (съ кадмиевожълти чърти отгоре); киноварни сѫ и буквитѣ на дъното; долната дреха е сивозеленикава (съ кадмиевожълти чърти); подножието е кафено, на петна; по престола, нозетѣ на пророка и обшивкитѣ на дрехата му има злато (върху бледна охра) съ кафенъ контуръ, а подробноститѣ сѫ получени чрезъ сатиноберъ (бледенъ); буквитѣ на свитъка сѫ кафени, а сѣнката — бледна, сивосинкава; ореолътъ е билъ златенъ; косата и брадата сѫ набраздени съ сивосинкави чърти; лицето е зацапано.

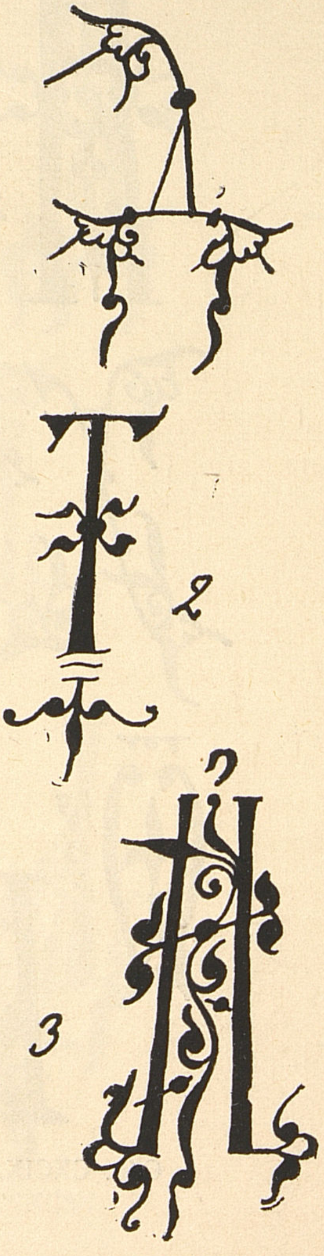

Обр. CCI.

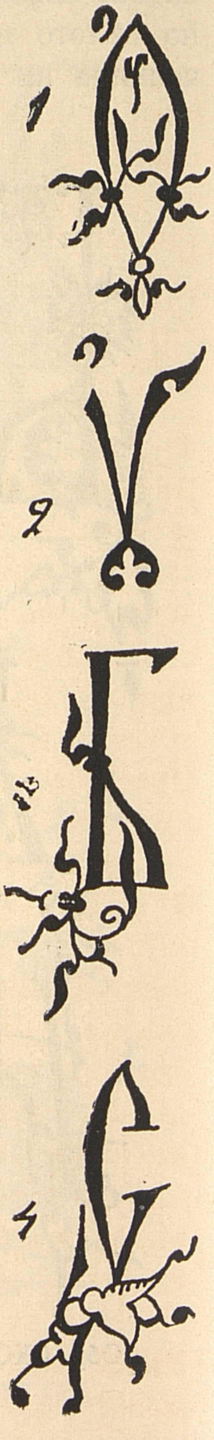

Обр. CCII.

34. **Попъ Аврамовъ миней.** Кат. 86 (55), Оп. 45 (стр. 30—31). 202 листа, 30 × 21, отъ 1660, сръбска редакция. Липсва началото и нѣколко листа отъ срѣдата. Минеятъ е за м. септемврий. Писмо — правиленъ полууставъ, по 27 реда на страница. Рѫкописьта е писана отъ попъ Аврама Димитриевъ, което личи по записката на крайния листъ (200[б]): „† Сврьши съи минѣи, въ лѣ҃ ҂з҃р҃ѯ҃и а҃ ѿ ро҃ хв҃а, ҂а҃х҃ѯ҃, м҃ца іюл҃а: кр҃ꙋ л҃ꙋ є҃ ѳ҃є, к҃н кр҃ꙋ сл҃нцꙋ, к҃н. златочисло ѳ҃. ин҃д иктїѡнь г҃і. єпахта з҃ кн҃ць прїєтъ рꙋкою грѣшною и брѐнною: ⁓ коко ѳнцѳѯб: ⁓ Въ тайнописьта се чете името „папа Аврамъ“. Заслужва внимание и друга бързописна записка на л. 201: „Съписа се сїе словцѐ ситничкое

мóею рꙋ́кою грѣ́шною и брéнною, еще же и дꙋхо̑ ѹнúломъ пáкы р҃емъ: ⁓ ἔγραφα ἐγὸ κρήστιο γραματήκος: писа҄ а҃зъ Крѣстїо Граматúкъ, въ л҃ѣ ҂з҃с҃г м҃ца деке҄ г҃: ⁓“ Тая бележка, писана въ 1695, е отъ ржката на единъ попъ Аврамовъ ученикъ, усвоилъ стила на майстора си, което личи по останалитѣ отъ него книги. По всичко се вижда, че Кръстьо Граматикъ се е училъ по тая ржкопись да преписва, рисува и украсява; въ всѣки случай, ималъ я е на ржка.

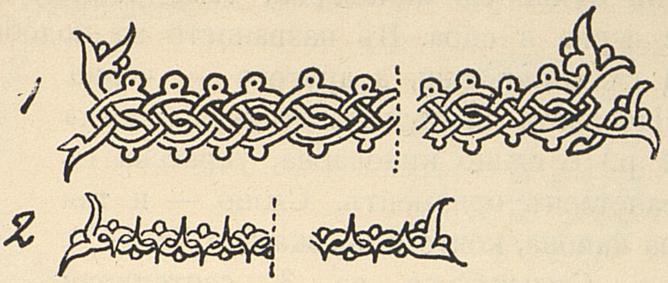

Обр. CCIII.

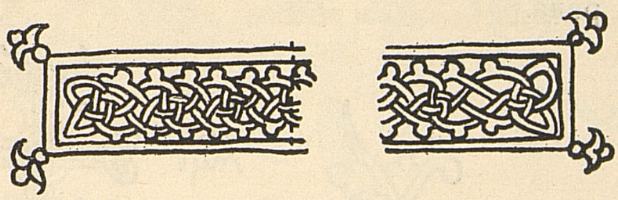

Обр. CCIV.

Украсата на минея е по-скромна отъ тая на попъ Аврамовия сборникъ (вж. понататъкъ). Но работата е все така грижлива, точна и хубава. Па и началото липсва: невѣмъ тамъ ще да сж били най-добре украсенитѣ страници. Книгата изобилствува съ киноварни началки, много отъ които сж орнаментувани въ сжщия стилъ, що носи украсата на сборника и на Кръстьовитѣ книги. Преписахъ само ония, които сж по-отличителни, макаръ че токуречи всички заслужва да се обнародватъ.

Паремийнитѣ четива начеватъ съ по една началка (**Р** на л., 1, **П** на л. 2), висока (едната — 8 р., другата 7 $^1/_2$ р.), киноварна, орнаментувана съ запетайни добавки. Стиховнитѣ, славата и останалитѣ молитвословия (чакъ до утренитѣ канони) начеватъ съ прости киноварни началки (високи 1 $^1/_2$ р. или 2 р.). Първиятъ канонъ почва съ подобна началка (висока 4 р.), а на външното поле стои орнаментенъ показалецъ съ черно и киноваръ (л. 4^б). Кондакътъ има сжщо киноварна началка (висока 2 р.), но съ запетаенъ завитъкъ въ отвора на буквата (л. 8^б).

На л. 12^б стои черно заглавие съ главни букви: **ѴНNЬ**, високи 2 р. и $^1/_2$ межд., срещу което продължаватъ два реда киноварни букви (редовни) — останалата частъ отъ заглавието съ требната бележка.

Службата на 1 септемврий завършва съ 6 реда, които ставатъ единъ отъ другъ по-кжси: формата се стреми къмъ трижгълникъ.

Надъ заглавието на 2 септемврий стои тѣсна заставка (л. 13), а самото заглавие заема 4 реда;

Обр. CCV.

думитѣ „мц҃а того̀, к҃.“ сѫ високи 2 р.; срещу тѣхъ се редять 2 реда букви, високи колкото редовнитѣ, а подъ тѣхъ — други два; всички тия букви сѫ киноварни, само точката следъ имената на светиитѣ е черна и едра. Въ названието на подобния („по҃да́зн҃а.“) буквитѣ п и д сѫ киноварни, а другото — черно. Началката на първата стихира (висока 4 р.) е сѫщо киноварна, украсена съ запетаенъ орнаментъ. Сѫщо — и тая на канона, която е висока 2 р. (л. 14б).

Службата на 3 септемврий свършва пакъ съ три скѫсяващи се реда.

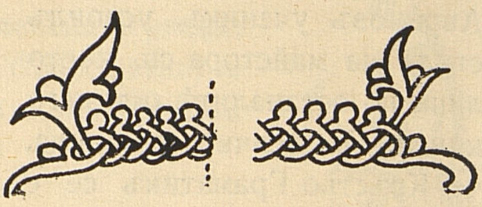

Обр. CCVI.

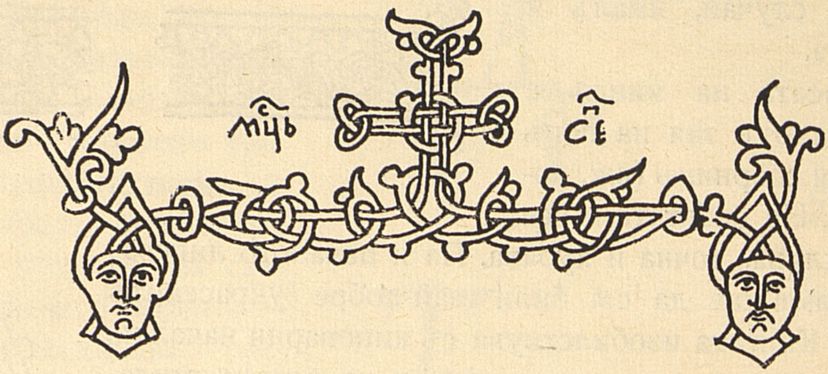

Обр. CCVII.

Заглавието на 4 септемврий е горедолу като това на 2 септемврий: „мц҃а того̀, д҃.“ е високо 3 р., до него се редятъ 3 реда букви, а подъ тѣхъ — още единъ, все киноварни, освенъ точката предъ „кѐрь на г҃н възкл҃.“ и чернитѣ букви на подобния. И тая служба свършва съ два реда, които се скѫсяватъ.

Особно е заглавието на 6 септемврий: първиятъ редъ се състои отъ букви, високи 2 р., все заглавни, надебелени, киноварни, а подъ него идватъ други три, състоещи се отъ редовни букви, макаръ и киноварни. Такива сѫ и заглавията на 7 и 11 септемврий.

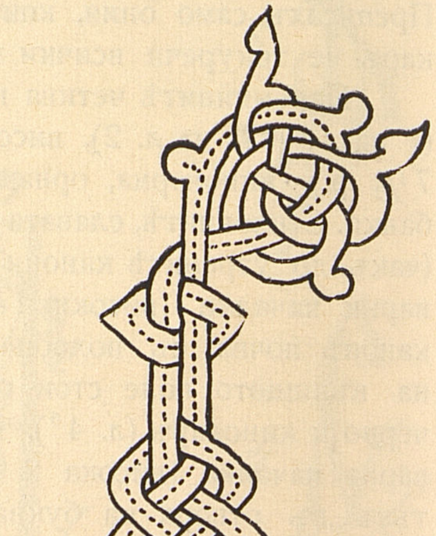

Обр. CCVIII.

Срещу началото на Кръстовденската служба (14 септемврий), дето почва великата вечерня, на полето има показалецъ въ видъ на кръстъ (л. 103).

Дето новиятъ день не почва на нова страница, обикновено срещу заглавието, на външното поле, стои орнаментенъ показалецъ (л. 20б,

$39^б$, $90^б$ и др.). Орнаментуватъ се началкитѣ на първата стихира на Господи воззвахъ, тая на първия канонъ, на паремиитѣ, а нѣкога — на кондака, свѣтилния и икоса (по-рѣдко).

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ГР. СТАЛИН

Заглавието на 16 септемврий се състои отъ 3 реда: първиятъ (високъ 3 реда) се образува отъ заглавни киноварни букви, орнаментувани съ запетайни завивки и чъртици. Добре е орнаментуванъ и първиятъ заглавенъ редъ (високъ сжщо 3 р.) на 18 септемврий (л. 131), па — освенъ това — има и показалецъ, макаръ да е на нова страница.

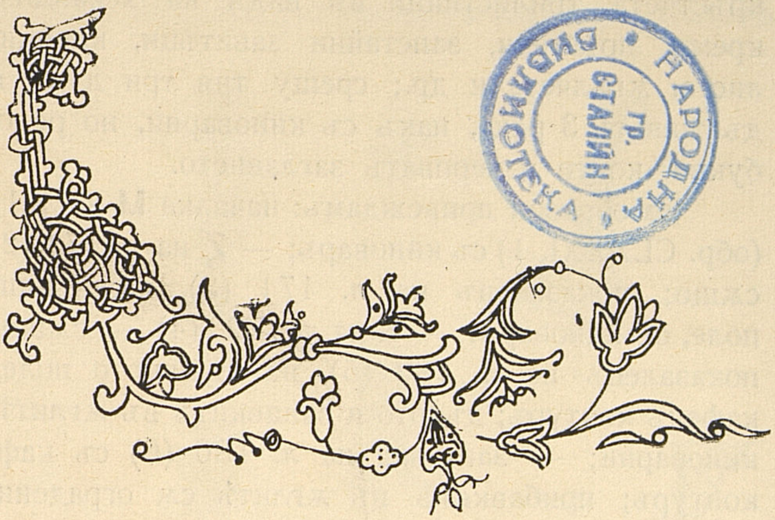

Обр. CCIX.

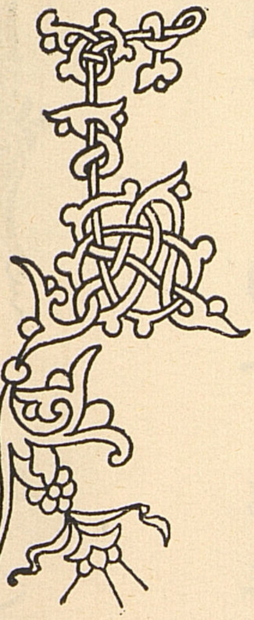

Обр. CCX.

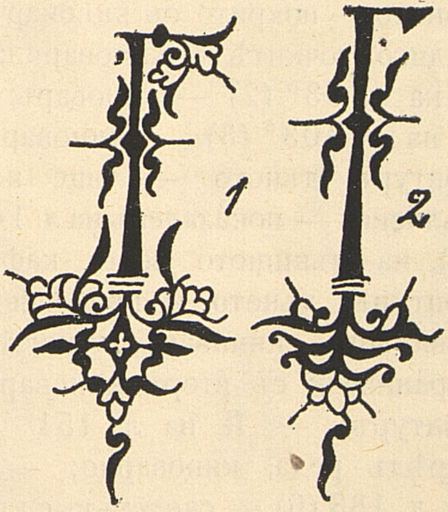

Обр. CCXI.

Обр. CCXII.

Най-изкусно е украсено заглавието на 25 септемврий (л. $166^б$); то пада врѣдъ страницата; на полето нѣма показалецъ, но предната

58990

орнаментна добавка на началката **М** се издава доста напредъ, па и цѣлата буква лежи на полето, та всѣкакъвъ показалецъ би билъ излишенъ. Думитѣ „**м҃ца того́, кѣ҃**" (високи 3 р.) сѫ орнаментувани съ кръстчета, трилистници въ видъ на хералдиченъ кремъ, пръстени, запетайни завитъци, клонки съ листа, ѫгълчета и др.; срещу тия три думи продължаватъ 3 реда, пакъ съ киноварни, но редовни букви, които изчерпватъ заглавието.

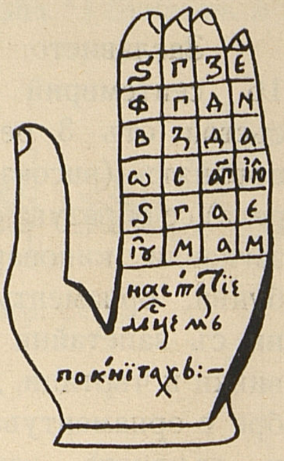

Обр. CCXIII.

За образци привеждамъ: началка **М** на л. 166б (обр. CLXXXI, 1) съ киноварь; — **Ꙁ** на л. 171 (2) — сѫщо; показалецъ на л. 171 (3), на външното поле, съ киноварь; — **В** на л. 172б (4) — сѫщо; — показалецъ на л. 183 (5), на външното поле, съ кафенъ контуръ; дъното и завивкитѣ въ ѫглитѣ сѫ киноварни; — заглавка на л. 186 (6) съ кафенъ контуръ; прибавкитѣ въ ѫглитѣ сѫ оградени съ вторъ контуръ — киноварь и тъмно индиго; дъното е покрито съ киноварь, тъмно индиго и тъмно зелено; — **К** на л. 107б (7) — съ киноварь; — **С** на л. 93 (обр. CLXXXII, 1) — кафенъ контуръ, дъното — покрито съ киноварь и индиго, точкитѣ — киноварни; — **Г** на л. 93б (2) — киноварь; — **П** на л. 103б (3) — киноваренъ контуръ, дъното — още незапълнено; — показалецъ на л. 146б (4), на външното поле: кафенъ контуръ, дъното и прибавенитѣ завитъци — киноварь, пѫпкитѣ сѫ ограничени съ вторъ киноваренъ контуръ; — **П** на л. 151б (5), всрѣдъ реда, киноварно; — **М** на л. 183 (6) — скелетътъ е киноваренъ, а трилистницитѣ, ударението и **ѵ҃** — черни (цвѣтътъ на текста); — показалецъ на л. 90б (обр. CLXXXIII, 1), на външното поле, срещу заглавието, съ киноварь; — сѫщо — на л. 103 (2): кръстътъ и ударението надъ него — киноварни, а осемьтѣ трилистни добавки — киноварни съ кафенъ контуръ; — **О** на л. 116б (3) —

Обр. CCXIV.

Обр. CCXV.

киноварно; — **К** на л. $121^{б}$ (4) — сѫщо; — друго **К** на л. 131 (5) — сѫщо; — показалецъ на л. 131 (6), на полето — сѫщо; — показалци по разни страници на книгата (обр. CLXXXIV, 1—2) въ видъ на риби, кои — киноварни, кои — съ кафенъ контуръ и киноварни петна отгоре; — показалецъ на л. $74^{б}$ (3), подъ буквения стълпецъ, съ киноваръ; бѣлитѣ

Обр. CCXVI.

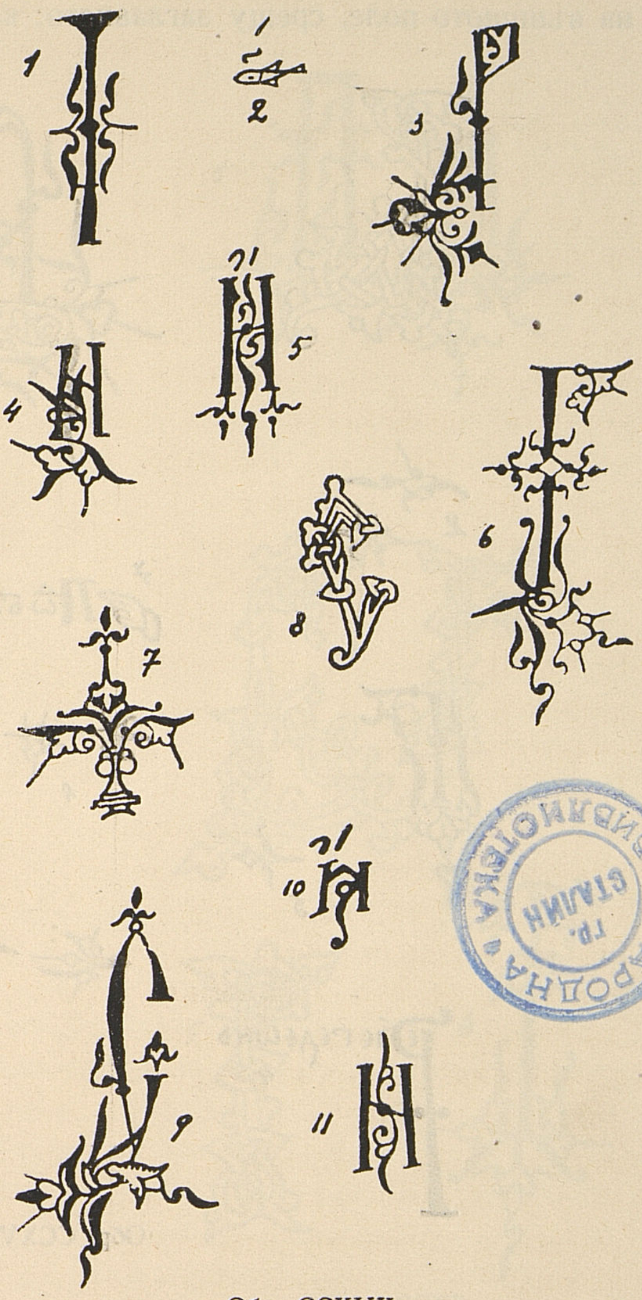

Обр. CCXVII.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

точки сѫ запълнени съ черно; — **Ѿ** на л. 75 (4): киноварь, точкитѣ черни, всрѣдъ двете бѣли пѫпки горе — сѫщо черни петна; — **Ж** на л. 84 (5) — киноварно; — показалци срещу икоса или всрѣдъ реда (6) — съ киноваръ и черно; **Р** на л. 13 (обр. CLXXXV, 1) — съ киноваръ; — показалецъ на л. 35 (2), надъ заглавието, съ кафенъ контуръ и киноварно дъно; — сѫщо на л. $39^{б}$ (3), на външното поле,

срещу заглавието, съ кафено и киноварь; — заглавка на л. 13 (4) — кафенъ контуръ, дъното — съ киноварь и индиго, точкитѣ — киноварни; — **Ж** на л. 68^{б} (5) — киноварно; — **Р** на л. 1 (обр. CLXXXVI, 1) — сѫщо; — показалецъ на л. 4^{б} (2), на външното поле, срещу канона: черенъ контуръ, киноварни пѫпки и дъно; трилистницитѣ — сѫщо киноварни; — **К** на л. 4^{б} (3) — киноварно; — показалецъ на л. 20^{б} (4), на външното поле, срещу заглавието: кафенъ контуръ, дъното — киноварно, пѫпкитѣ — минати съ вторъ киноваренъ контуръ; — **Й** на л. 56^{б} (5): кафенъ контуръ, тѣлото — покрито съ охра или ограничено съ вторъ контуръ — киноварь или индиго; пѫпкитѣ — охрени, киноварни или индигови, придъхътъ — киноваренъ; — показалци на външното поле (6—9), срещу троичния: кафенъ контуръ съ киноварни петна.

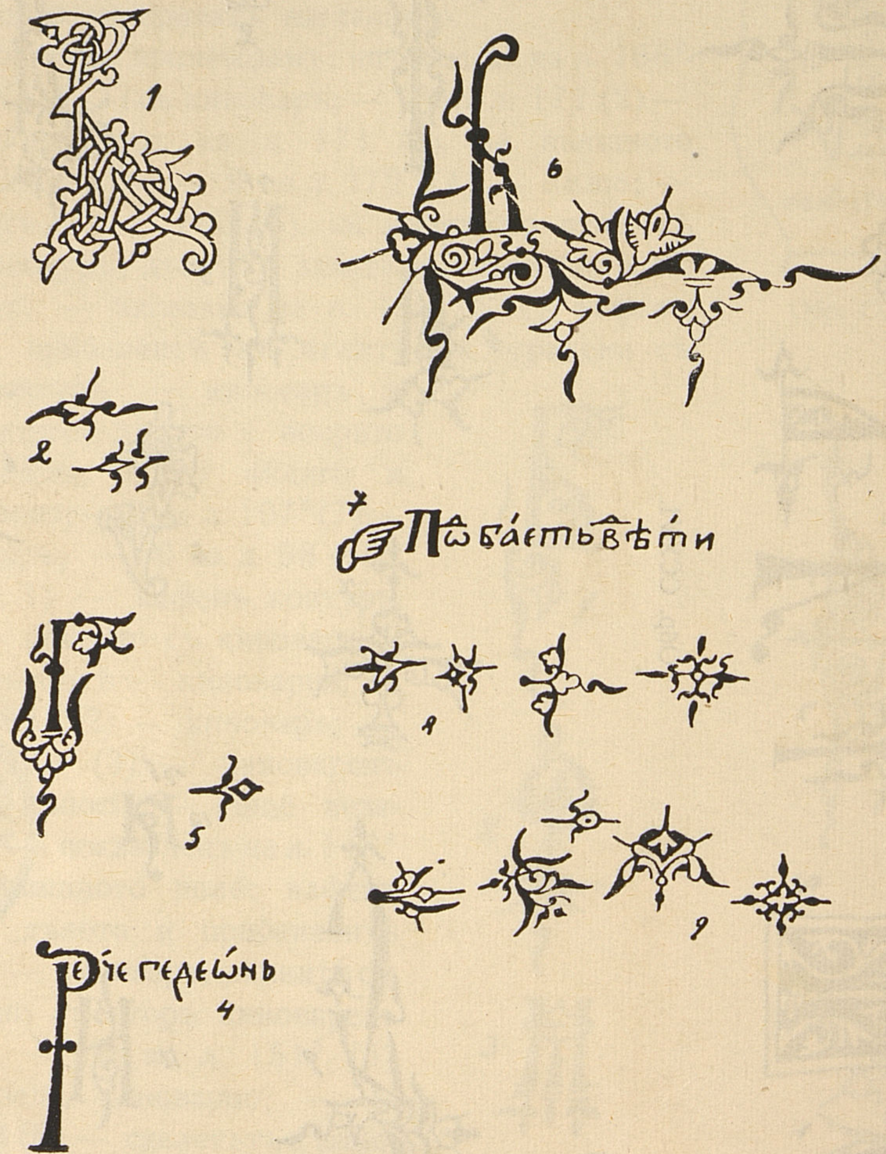

Обр. CCXVIII.

Образецъ отъ писмото съ една заглавка, заглавие и началки давамъ на XXIX приложение (л. 186).

Ср. Љубомир Стојановић: Стари српски записи и натписи, кнь. I, № 1644: [„ ... въ ѡбласти пловдивскые подкрылїе Старїе Планїнѣ село Сꙋшица, именꙋемо касаба Карлово (писао јеванђеље јереј Аврам Димитријевић). Рук. у ман. Зоографу, један лист у Петр. Б. (F. I, № 589). — Порф. 47.] — стр. 402; вж. и № Кат. 138, Оп. 115 (Попъ Аврамовъ сборникъ).

Обр. CCXIX.

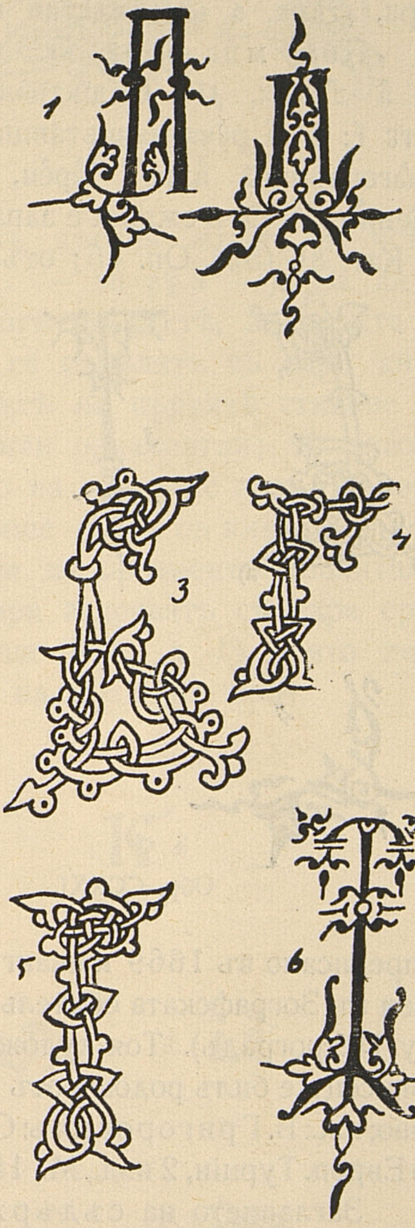

Обр. CCXX.

35. **Попъ Аврамовъ сборникъ.** Кат. 138, Оп. 115 (стр. 173—181). 623 листа, 18·5 × 13·5 отъ 1674, сръбска редакция. Съдържа псалтиръ, месецословъ, осмогласникъ, Богородиченъ акатистъ и параклисъ, Иисусова служба, водосветъ, троични, тропари и кондаци, богородични и кръстобогородични, календаръ съ пасхалия, а на края — **„слóво стго́ алеѯі́а чл҃ка бж҃їа“** (на новобългарски). Писмо — хубавъ дребенъ полууставъ, по 32 реда на страница. 6 листа отпредъ сѫ изгубени и

нѣкой ги е замѣнилъ съ нови, грубо писани. Между всички ржкописи въ сбирката тая е най-хубавата по украса и писмо. Съдържа всички видове ржкописни украшения, като се почне отъ простата едноцвѣтна началка и се свърши съ многоцвѣтния ликъ на светецъ, стегнатъ отъ сложна орнаментна рамка. Писана е отъ попъ Аврама Димитриевъ, което личи по полубързописната записка въ края на книгата (л. 626б): „Йспи́сасе сі́а Кни́га въ лѣ́т ѿ созда́нїа ми́ру, ҂з҃рп҃в. а҃ ѿ ро́ждьство г҃а на́шего і҃у х҃а. ҂а҃х҃о҃д. мц҃а ма́иа к҃г. кругълу́нныи, ѳ҃і. а҃ лꙿснцу, д҃і 'Єндїктїѡ́нь, в҃і. е҃пата лѣ́ту г҃: — а҃ рука начрьта́вшаго сі́ю кни́гу. мнѡгогрѣ́шны а҃вра. іе҃реи, сынь дими́трїеви: Z“. Отъ сжщия е запазенъ и миней № Кат. 86 (55), Оп. 45; отъ негова ржка

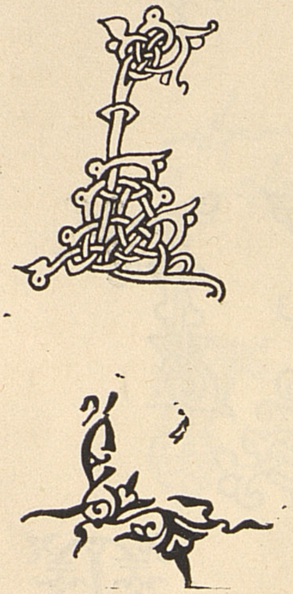

Обр. CCXXI.

е преписано въ 1669 и евангелието, що се пази въ Зографската обитель (единъ листъ е у Петроградъ). Тоя художникъ и краснописецъ е билъ родомъ отъ Сушица (Карлово; вж.: В. Григоровичъ: Очеркъ путеш. по Европ. Турціи, 2 изд., М., 1877, стр. 142).

Обр. CCXXII.

Заглавието на съдържанието — **Ѻглавле́нїе ве́щен ꙗ҆же ѻ҆брѣта́етсе въ кни́жнцу сїю́** — е писано съ киноваръ. Въ самото съдържание стоятъ съ киноваръ началнитѣ букви на всѣки редъ, на празницитѣ, чиято служба се посочва, и първата буква отъ думата **ли́сть** или **л҃н** (**л**). Това е направено, за да може окото изведнажъ да различи главното, което се търси (ср. л. 1). Заглавията на отдѣлнитѣ книги или части въ ржкописьта сж писани съ киноваръ — дълги едри букви, нѣкои отъ които се полуразвиватъ въ орнаментъ. Подъ

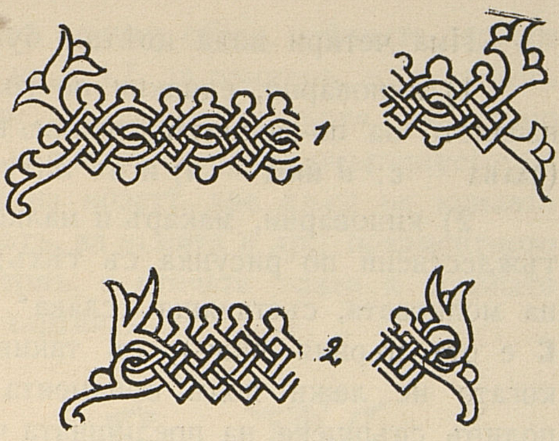

Обр. CCXXIII.

заглавието стоятъ съ киноваръ бележки, не влизащи въ текста (Аще еси попь, начни блвень ѥь. Аще ли ны, рьци. —) Началната буква на отдѣлнитѣ молитви е сѫщо съ киноваръ, както и всички литургични бележки (и тропаре сїе — и млтвѹ сїю — ср. л. 1). Съ киноваръ се пише и скѫсеното заглавие надъ всѣка лѣва страница (о̄ ка, г. — мць нѡе, и. — стла мца [четиридесятница] — на въскрсенїе. —), както и пагинацията въ дѣсния ѫгълъ на всѣка дѣсна страница (лн ї. — лн рѯз —). За да се различатъ тропаритѣ отъ псалмитѣ, въ текста на последнитѣ стиховетѣ се отдѣлятъ съ едри киноварни точки, а началкитѣ на първитѣ стихове сѫ или едри, киноварни, или орнаментни; тѣ лежатъ наполовина или изцѣло на предното поле. Първата буква на тропара се пише сѫщо съ киноваръ, но е по-дребна и недоведена до орнаментъ. Молитвитѣ къмъ пѣене на псалтира започватъ съ едра орнаментна буква, киноварна (В на л. 1), която лежи сѫщо тъй наполовина на предното поле.

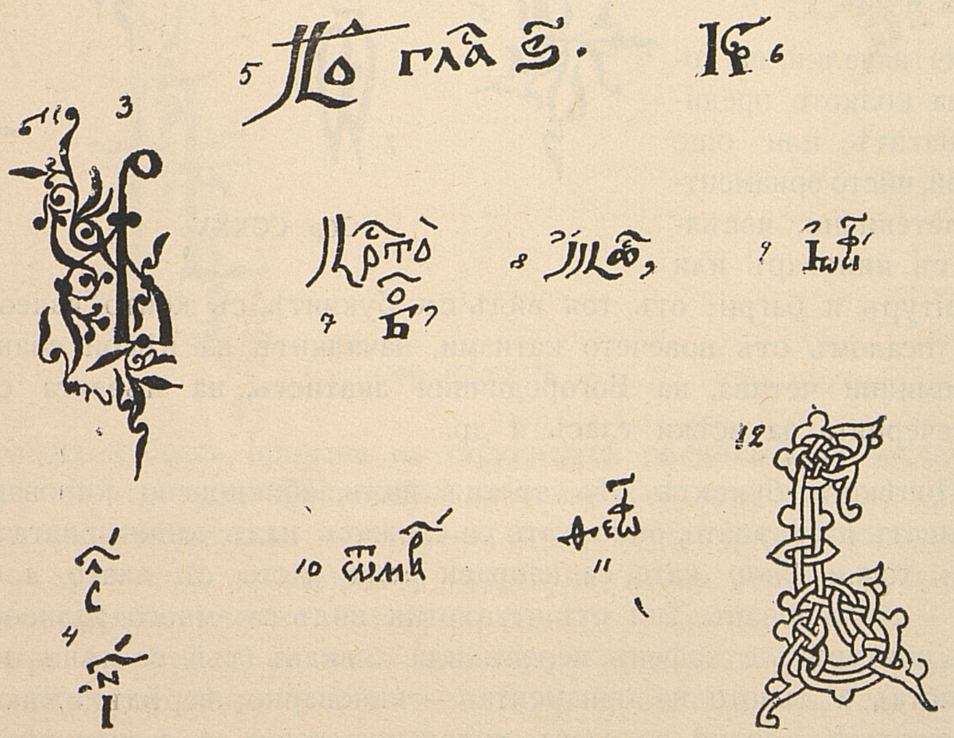

Обр. CCXXIV.

Има четири вида цвѣтни букви:

1) киноварни, еднакви по голѣмина съ редовнитѣ; тѣ стоятъ въ началото на по-важнитѣ стихове, въ скѫсеното заглавие на молитвитѣ (**сла́ва — с; и҆ нн҃ѣ — и҆**) и въ литургичнитѣ бележки (**та́же мл҃твꙋ сїю́**);

2) киноварни, макаръ и малко по-едри отъ редовнитѣ, но все пакъ тъждествени по рисунка съ тѣхъ; пишатъ се обикновено въ началото на молитвата, съставяща „слава“ или „и нынѣ“ (**сла́ва А҆́зъ є҆смь — А҆́; С** е отъ първия видъ); съ такива букви се пише още заглавието, когато не лежи подъ орнамента заглавка, а следва непосредствено подиръ свършека на предишната часть (**каѳі́сма, г҃.**); отъ тоя видъ сѫ началкитѣ на тропаритѣ и на нѣкои други молитви;

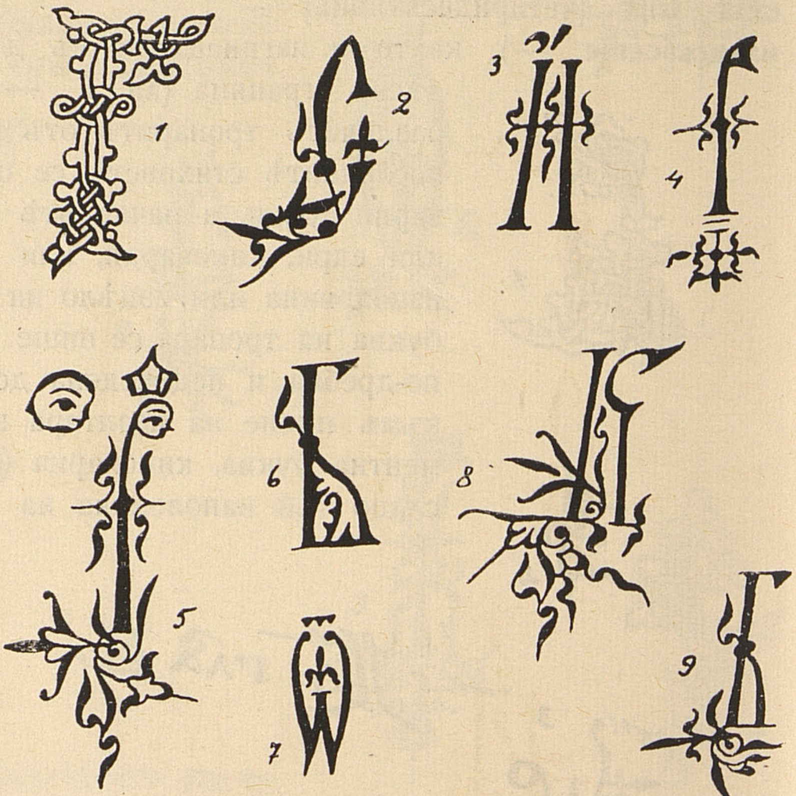

Обр. CCXXV.

3) дълги и високи букви, киноварни, тъждествени по рисунка съ редовнитѣ, но много по-едри, или полуорнаментни, често развити въ растителенъ орнаментъ, лежащи — кога изцѣло, кога — само на половина на предното поле; такива сѫ началкитѣ на отдѣлни псалми, на нѣкои важни молитви, евангелски четива, паремийни четива и др. — и

4) началки, на голѣмина колкото предиспоменатитѣ или още по-едри, чисто орнаментни, плетенични, изпълнени съ киноварь или съ контуръ и багри; отъ тоя видъ сѫ буквитѣ, съ които начева първиятъ псаломъ отъ повечето катизми, началкитѣ на нѣкои евангелски и паремийни четива, на Богородичния акатистъ, на първата стихира отъ вечернята за всѣки гласъ и др.

Понѣкога буквитѣ отъ третия видъ, обикновено киноварни, се украсяватъ и съ злато, било като се сложатъ надъ киноварната основа златни точки, било като се направи една часть съ злато, а останалото — съ киноваръ. Тия отъ четвъртия видъ сѫ много разнообразни. Често контурътъ е кафенъ, черенъ или сивкавъ (тъй се мѣни цвѣтътъ на текста), а дъното на орнамента — киноварно; врѣдъ пѫпкитѣ на орнаментнитѣ клонки се слага киноварна точка, а пазвенитѣ пѫпки

се изпълватъ съ киноваръ. Въ повечето случаи, обаче, цвѣтната игра се постига съ повече багри. Начапката Б на л. 17, за примеръ, е съ кафенъ контуръ, очъртаващъ птица и змия; вжтрешнитѣ чърти сж сжщо кафени, но тукъ-таме се явяватъ и киноварни чърти: очъртанието на птичата глава, на шията и корема ѝ, на нозетѣ, две джги на крилата и други две на змийското тѣло, езикътъ на змията и др.; орнаментното тѣло е сивомаслинено, въ бледенъ тонъ, а птичата глава и основата на крилата сж бѣли — тонътъ на хартията.

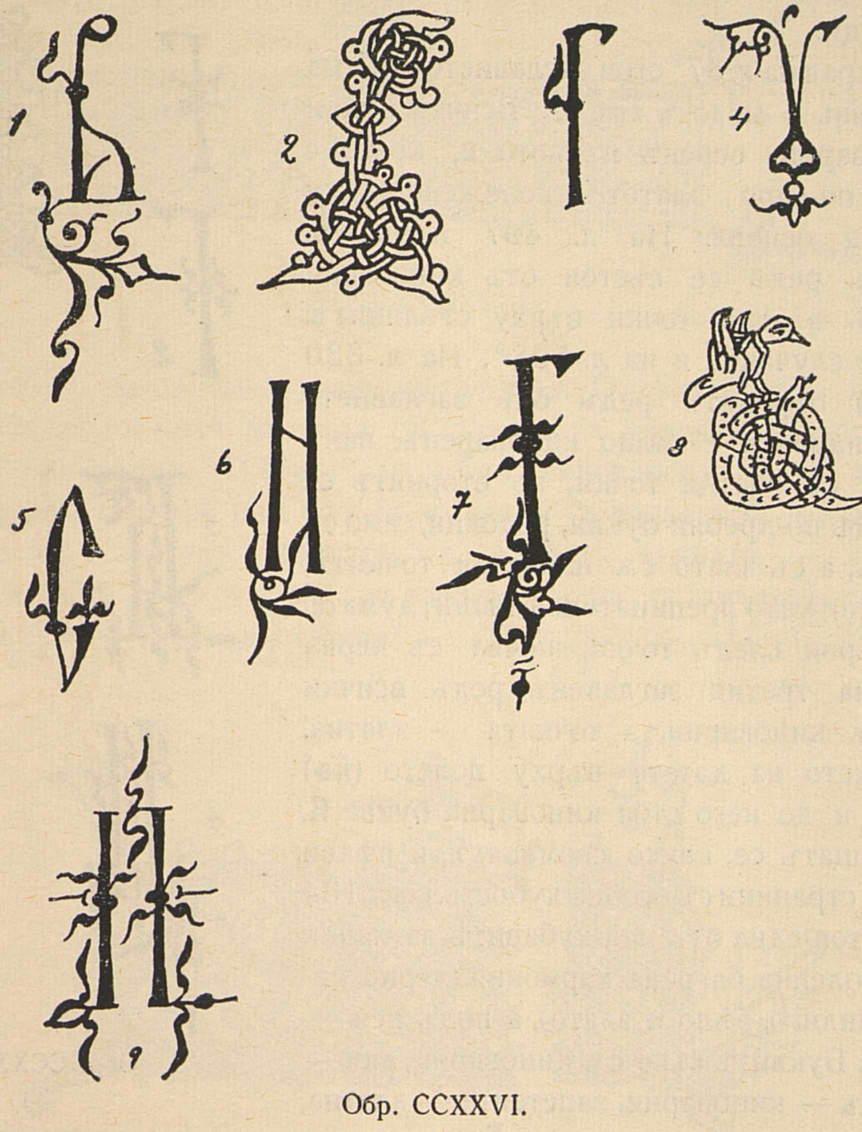

Обр. CCXXVI.

Голѣма хубость придава на страницитѣ рисунката на заглавнитѣ букви, що стоятъ подъ орнаментна заглавка. Тия страници сж типични и важни въ декоративно отношение. Тукъ се срещатъ много видове букви съ различна голѣмина и шаръ, па и съ различна рисунка: едни — редовни, други — главни, едни — прости, други — полуорнаментни, а трети — напълно орнаментни или развити въ плетеница. Заглавката надъ тѣхъ е винаги цвѣтна. Хубостьта на това пъстро разнообразие се изтъква отъ кафеното, сивкаво или черно петно, що

образуватъ редовнитѣ букви на текста. Нѣкои отъ заглавнитѣ букви на първия редъ подъ заглавката сѫ по-низки и по-широки, по две една подъ друга, други се изкривяватъ, трети клонятъ къмъ орнаментъ: подобно приспособяване на всѣка отдѣлна буква къмъ строежа на съседнитѣ, споредъ мѣстото, което сѫ ѝ оставили, издава вече стремежъ къмъ украса, защото инакъ буквитѣ щѣха да лежатъ безучастно наредени; тѣхната служба не е само да съобщатъ нѣщо на погледа, а и да го зарадватъ. Въ това отношение сѫ добре използувани ударенията, титлитѣ и препинателнитѣ знаци.

Въ края на л. 37б стои заглавието **каѳісма н҃. вь коньць о лю́дехъ е҆же...** Всички букви сѫ киноварни, освенъ първото **к**, което е златно и по-едро; златото е положено върху киноварна основа. На л. 497 първиятъ заглавенъ редъ се състои отъ киноварни букви съ златни точки върху стълпцитѣ. Такъвъ е случаятъ и на л. 508б. На л. 330 (**лт҃ тк҃ѕ**) първиятъ редъ отъ заглавието подъ орнамента е сѫщо киноваренъ, пакъ украсенъ съ златни точки, но вториятъ се състои отъ по-дребни букви, редовни, само съ киноваръ, а съ злато сѫ написани точкитѣ, употрѣбени като препинателни знаци; думата, която върви следъ точка, почва съ черна буква; на третия заглавенъ редъ всички букви сѫ киноварни, а точката — златна. Означението на датата върху полето (**кѳ҃**) е черно, а до него стои киноварна буква **К**.

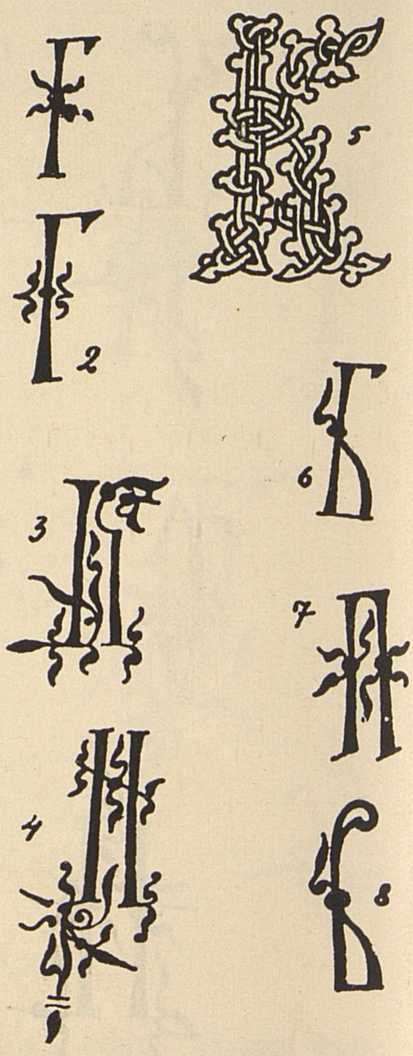
Обр. CCXXVII.

Срещатъ се, както споменахъ, и нѣкои заглавни страници съ особна хубость. На л. 104 (**лн҃ сѳ҃**) стои една отъ най-хубавитѣ заглавки съ великолепна багрена хармония (черно, киноваръ, индиго, бѣло и злато), а подъ нея — заглавие. Буквитѣ **съво́** сѫ киноварни, **рнн** — златни, **къ** — киноварни, запетаята — златна, **ві** — киноварни, запетаята и **м҃це** — златни, **мь** — киноварни, а следъ тѣхъ иде кръстообразно златно украшение; върху киноварнитѣ букви има по нѣколко златни точки. Въ чисто месецословния текстъ, що иде следъ заглавието и предхожда тропаритѣ, славитѣ и другитѣ молитви, нѣкои начални букви сѫ златни; златни сѫ и повечето препинателни знаци; останалото отъ месецословния текстъ е съ киноваръ; само буквата **в** на три мѣста, дето се обяснява, кога е пострадалъ светията или кога се е прославилъ (**в҃ѣ вьлт҃ѣ, ѹ҃ѯ... — в҃ѣ пр҃ѣро҃ хво҃... — в҃ѣ вьцáрнгрá...**) е съ черно. Началката на индиктния тропаръ е съ киноваръ и злато. На л. 427

(**лн҃ ѹк҃г**), следъ великолепна заставка, иде първиятъ заглавенъ редъ, кѫдето сѫщо нѣкои букви(**нa лѻ҃ м҃ сни**) сѫ златни, а други (**че ѡс гла кѹ**) — киноварни (цѣлото заглавие: **начело҃ ѡсм҃гласникѹ**), а въ края на реда има украшение отъ четири точки: една златна и три киноварни, съ малка златна въ срѣдата. И тука киноварнитѣ букви носятъ златни точки, а всрѣдъ буквата **ѡ** (киноварна) стои златенъ трилист-

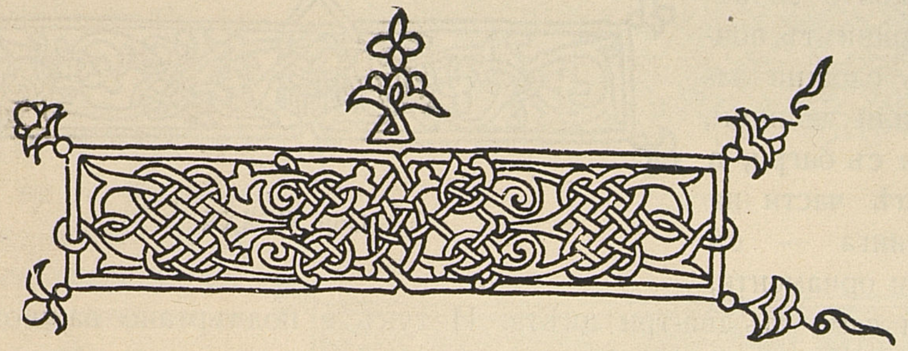

Обр. CCXXVIII.

никъ — опитъ за орнаментуване на буквата. Първата буква на втория редъ и точката въ края на реда сѫ златни, а другитѣ букви и ударенията — киноварни. Третиятъ е цѣлъ киноваренъ, а на четвъртия почва първата стихира на Господи воззвахъ съ началка **К**, — орнаментна плетеница съ златенъ контуръ, а всрѣдъ ивицата — киноварна чърта. Текстътъ е съ кафено, а началкитѣ на останалитѣ стихири и надписътъ „**и҆ны ст҃ры вѣстоуны**“ — съ киноваръ. На л. 584, подъ

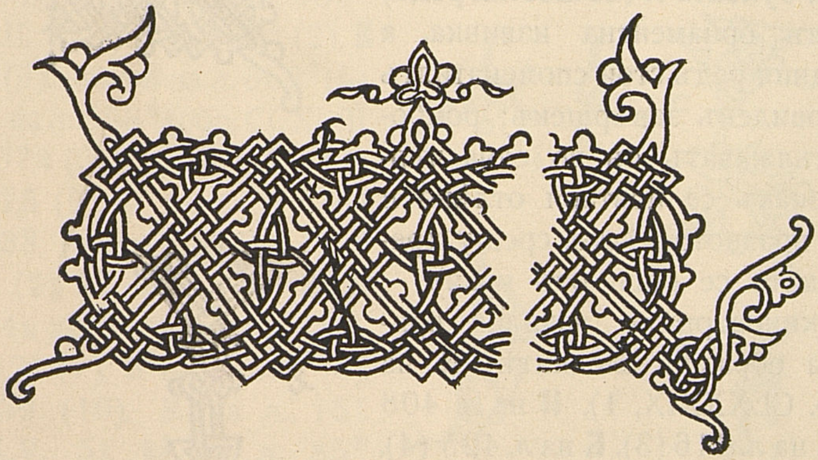

Обр. CCXXIX.

образа на света Богородица съ Детето (несполученъ въ колоритъ), първиятъ редъ отъ заглавието е съ едри дълги букви: **чи́нь** (киноварни) **а҆ка** (златни) **ѳі҆с** (киноварни) **тъп** (златни) **рѣстъі҆а** (киноварни), а вториятъ — съ редовни: **вц҃е. по цр҃оу и҆вныи т** (киноварни) **р҆нст҆о** (кафени) **и҆ тр҃оре** (киноварни); на третия идватъ сѫщо редовни: **гл҃а ѕ҃** (киноварни) **П** (по-едро, киноварно) **ом҃лоуи҆** . . . (все кафени). Върху кино-

варнитѣ букви на първия редъ има капнати златни точки. Вдѣсно на полето, срещу първата стихира, стои: п҃о късеѿл҃: ∼ скжсено означение на подобния, дето буквитѣ п и к сж киноварни, а другото — кафено.

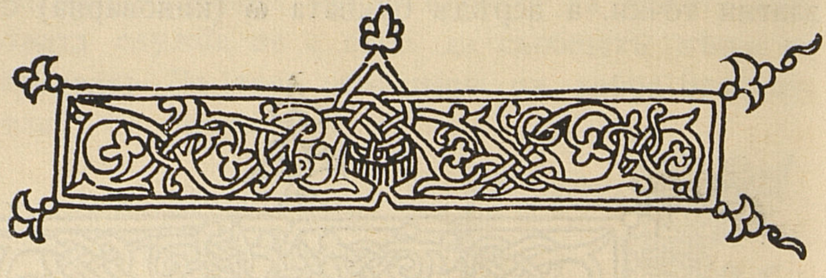

Обр. CCXXX.

Отдѣлнитѣ книги, отъ които се състои сборникътъ, почватъ съ сложни заглавки или челници, украсени съ багри, а отдѣлнитѣ части на всѣка книга — съ по-прости орнаменти, обагрени само съ два-три цвѣта. И тукъ е подчъртано важното.

Когато отдѣлнитѣ части на книгата свършватъ по-горе отъ края на страницата, последнитѣ три-четири или петь (л. 153б) реда се намаляватъ по числото на буквитѣ си и се разполагатъ симетрично единъ подъ другъ, та образуватъ обърната надолу трапеция (л. 95б, л. 103б, 106 и др.). Понѣкога стремежътъ е — трапецията да се превърне въ трижгълникъ; тогава подъ последния редъ стои завършекъ — четири кръстовидно наредени ромба съ удължени крайща. Текстътъ на л. 426б свършва, като се стѣсняватъ постепенно деветьтѣ последни реда; освенъ това, буквата Λ (на шестия редъ) има отпредъ орнаментна извивка, а подъ последния редъ стои споменатиятъ вече кръстовиденъ завършекъ: ромбоветѣ се удължаватъ съ по една чъртица; тоя знакъ се повтаря отлѣво и отдѣсно на празното мѣсто, срещу третия редъ (като се брои отъ края).

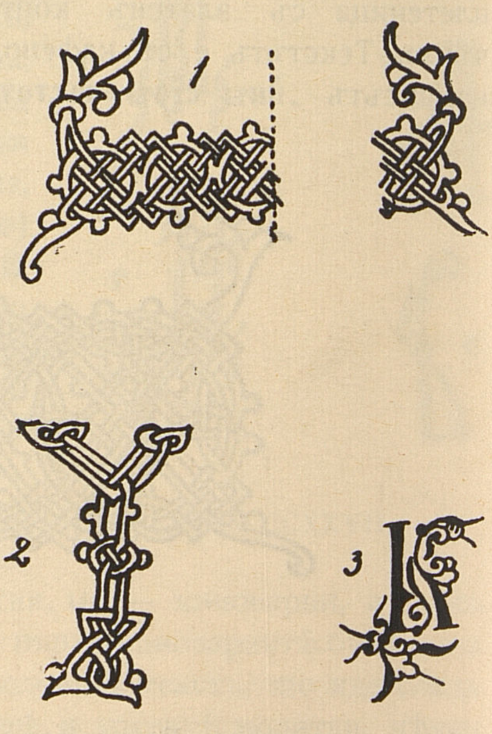

Обр. CCXXXI.

Отъ киноварнитѣ начапки привеждамъ за образци следнитѣ: К на л. 332 (обр. CLXXXIX, 1), И на л. 408 (2), друго К на л. 416 (3), Б на л. 425 (4), друго Б на л. 264б (обр. CXCI, 1), Р на л. 285 (2), И на л. 328 (3), К на л. 331 (4), Λ на л. 359 (5), Т на л. 172 (обр. CXCII, 1), К на л. 177 (2), друго К на л. 388 (3); М на л. 103 (обр. CXCIII, 1), Д на л. 107 (3), Г на л. 111 (4), К на л. 124б (5), К на л. 48б (обр. CXCIV, 1), Г на л. 50б (2), Б на л. 53 (3), И на л. 54 (обр. CXCV, 1), Б на л. 55 (2), Р на л. 79 (обр. CXCVI, 1), И на л. 81 (2), К на л. 84 (3), Λ на л. 85 (4), Б на л. 56 (обр. CXCVII, 1), М на л. 58 (2),

друго Б на л. 62 (3), трето Б на л. 67 (обр. CXCVIII, 1), Х на л. 75 (2), Н на л. 76 (3), П на л. 86 (обр. CXCIX, 1), Х на л. 93 (2), Ѿ на л. 100 (3), В на л. 103 (4): буквата е киноварна, но вписаниятъ орнаментъ образува киноварно петно, заградено съ кафенъ контуръ; Б на л. 606б (обр. CC, 1), П на л. 608б (2), Д на л. 43 (обр. CCI, 1), Г на л. 45б (2), Й на л. 49 (3), ОУ на л. 40 (обр. CCII, 1): вписаното У е съ тъмнокафено мастило, а другото — съ киноваръ, У на л. 41 (2), Б на л. 42б (3), С на л. 44 (4), Г на л. 57б и 59б (обр. CCXI, 1—2),

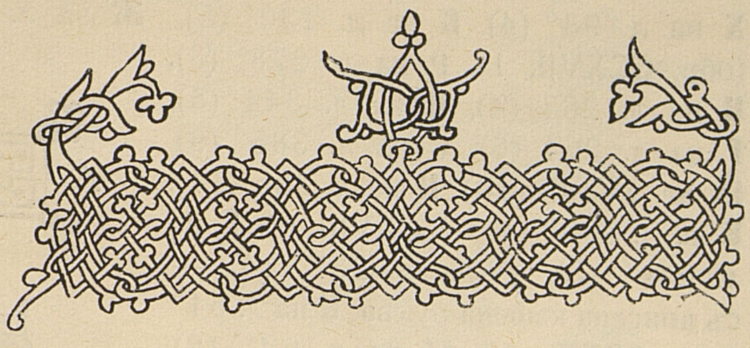

Обр. CCXXXII.

Обр. CCXXXIII.

Б на л. 367 (обр CCXIV, 1): буквата е киноварна, съ златни точки, сложени тукъ-таме върху тѣлото, Ô на л. 374 (2), М на л. 379 (3), В на л. 385 (4), друго В на л. 597б (обр. CCXV, 1), Б на л. 622б (2), П на л. 568 (обр. CCXLI, 1), Г на л. 569 (2), второ Г на л. 578 (4), П на л. 578 (5), трето Г на л. 580б (6), Н на л. 582б (7), Б на л. 556^{5} (обр. CCXLII, 1), Р на л. 556б (2), В на л. 557б (3), ново В на л. 562б (5), още едно В на л. 558б (обр. CCXLIII, 1), Н на л. 574 (3), Г на л. 573б (4), Ж на л. 575 (5), Д на л. 574 (6), П на л. 438 (обр. CCXLIV, 1), Р на л. 441б (2), Ж на д. 451 (3), Й на л. 455 (4), друго Ж на л. 461 (6), Т на л. 462б (7), К на л. 538 (8), Ӑ на л. 539 (10), Р на л. 151 (обр. CCXLV, 5), М на л. 85б (обр. CCXLVI, 1), С на л. 86б (2), І на л. 231 (обр. CCXLVII, 1), П на л. 234 (2), Ѩ на л. 84 (обр. CCXLIX, 1), В на л. 83б (2), Н на л. 84б (3), ново В на л. 203 и друго — на л. 207 (обр. CCLI, 1 — 2), Р на л. 208 (3), Н на л. 222б (4), Є̑ на л. 227б (5), Ӧ на л. 221 (обр. CCCXLIII, 2), С на л. 237 (5), Р на л. 236 (4): началката е киноварна, а вписаната буква Є, ударението

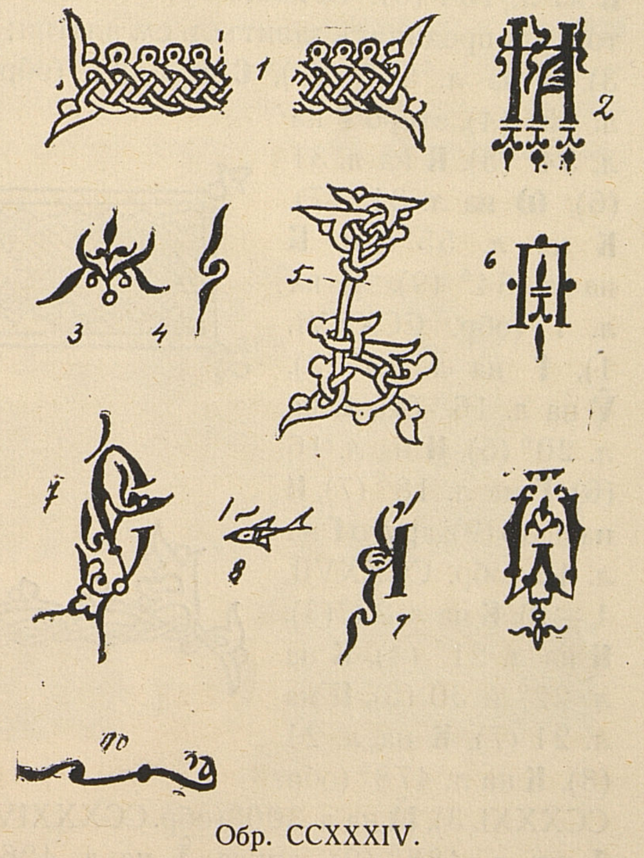

Обр. CCXXXIV.

и следващитѣ букви — кафени; Ѩ на л. 605 (обр. CCV, 2): скелетътъ на буквата (предаденъ въ копието съ чъртици) е запълненъ съ плътно злато, а всичко друго е киноварно; Ѿ нал. 65 (обр. CCXVI, 1), Г на л. 91^{б} (3), Х на л. 93^{б} (4), К на л. 130^{б} (5), Ж на л. 137^{б} (7), Ѵ на л. 252 (обр. CCXVII, 1), Р на л. 278^{б} (3), И на л. 263 (4), Й на л. 344 (5), Г на л. 264 (6), С на л. 385^{б} (9), Ѩ на л. 307 (10), И на л. 355 (11), К на л. 309^{б} (обр. CCXVIII, 6), Г на л. 246^{б} (3), Р на л. 237^{б} (4) — съ вписана кафена буква; К на л. 64^{б} (обр. CCXIX, 1), М на л. 64^{б} (2), Б на л. 66^{б} (3), К на л. 75^{б} (4), П на л. 204^{б} (обр. CCXX, 1), друго П на л. 217^{б} (2): буквата е киноварна, но тукъ-таме върху киновара има и злато, Т на л. 319^{б} (6), друго Т на л. 121^{б} (обр. CCXXI, 3), С на л. 121^{б} (2), Ё на л. 123^{б} (4), К на л. 139^{б} (обр. CCXXII, 1), Ѿ на л. 155^{б} (2), Р на л. 185^{б} (3), Б на л. 190^{б} (4),

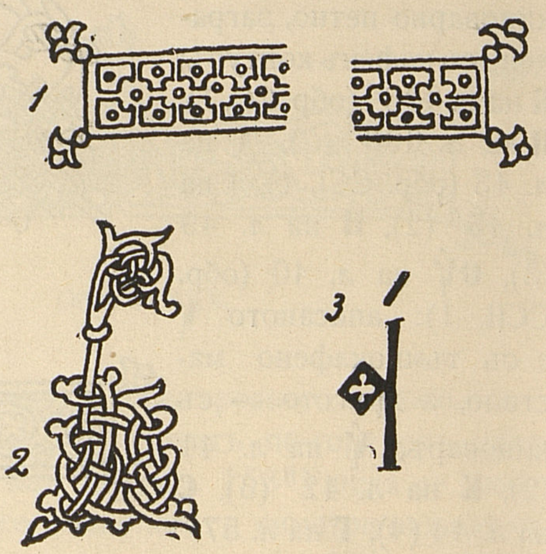

Обр. CCXXXV.

К на л. 104 (5): начална буква на текста, писана съ киноваръ, но двѣтѣ точки и предниятъ завитъкъ сѫ златни; друго К на л. 532^{б} (обр. CCXXIV, 3), К на л. 507^{б} (6), С на л. 24^{б} (обр. CCXXV, 2), Й на л. 30 (3), Р на л. 25^{б} (4), второ Р на л. 54^{б} (5), К на л. 31 (6), Ѡ на л. 31^{б} (7), К на л. 55^{б} (8), Б на л. 34^{б} (9), К на л. 1 (обр. CCXXVI, 1), Г на л. 14 (3), Ѹ на л. 16^{б} (4), С на л. 20^{б} (5), И на л. 16 (6), Г на л. 18^{б} (7), П на л. 35 (9); друго Г на л. 18 (обр. CCXXVII, 1—2), К на л. 22^{б} (3), И на л. 21^{б} (4), Б на л. 22^{б} и 30 (6), П на л. 21 (7), К на л. 21 (8), К на л. 478^{б} (обр. CCXXXI, 3), Ѩ на л. 300^{б} (обр. CCXXXIV, 2), П на л. 434^{б} (6), Є на л. 428^{б} (7), А на л. 488^{б} (9), друго А на л. 426^{б} (10), на шестия редъ отъ края: орнаментната чърта, завита напредъ, допълва за симетрия свободното мѣсто, Ѿ на л. 585^{б} (11), А на л. 1 (обр. CCXXXV, 3): главна буква

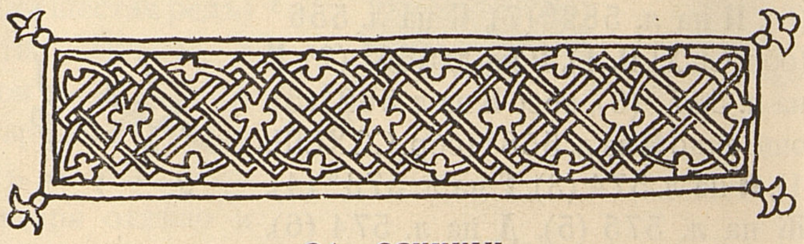

Обр. CCXXXVI.

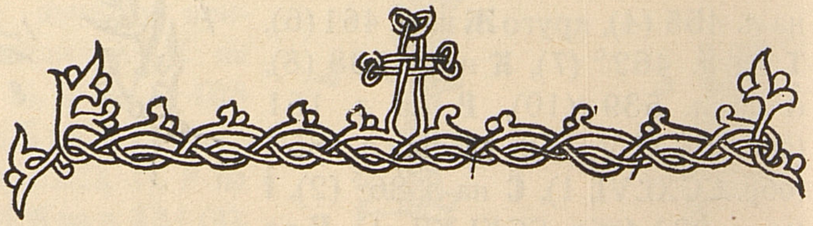

Обр. CCXXXVII.

отъ заглавието подъ заставката; **В** на л. $457^{б}$ (обр. CCXXXVIII, 4), **М** на л. $539^{б}$ (6), **Т** на л. 399 (обр. CCXL, 3), второ **Т** на л. $521^{б}$ (6), **В** на л. $589^{б}$ (7), **Ц** на л. $555^{б}$ (8), **П** на л. $589^{б}$ (9), **Ѵ** на л. $35^{б}$ (обр. CCL, 3), **В** на л. $36^{б}$ (4—5), **Ѡ̂** на л. $57^{б}$ (6) и **Ӑ** на л. $38^{б}$ (7).

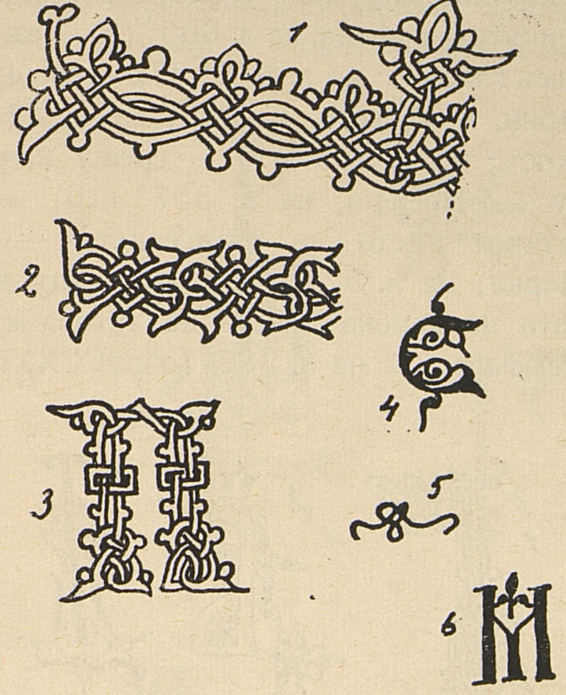

Обр. CCXXXVIII.

Отъ киноварнитѣ показалци съмъ привелъ следнитѣ: на л. $354^{б}$ (обр. CCXVII, 7), на полето, срещу заглавието „на великата вечерня“; на л. 270 (2): — рибата е кафена, а титлата и ударението — киноварни; на л. $137^{б}$ (обр. CCXVI, 6), на полето, срещу киноварно заглавие, въ което се казва, че почва великата вечерня: кафенъ контуръ и киноварно дъно; на л. $243^{б}$ (обр. CCCXLIII, 3), на полето, срещу ония мѣста въ водосветната молитва на Богоявление, когато свещеникътъ богославя водата; на л. $111^{б}$ и 112 (обр. CCXLV, 1—2), срещу троичната пѣсень отъ канона: контурътъ, ударението и титлата сѫ кафени, а вѫтре по рибитѣ има киноварни петна; на л. 112 (3) — срещу богородичната пѣсень: буквата е киноварна, а другото — тъмнокафено; на л. $131^{б}$ (4), на полето, срещу втория светия на сѫщия день; на л. 523 (обр. CCXLIV, 5) — срещу мѫченичния въ канона: буквата е написана съ киноваръ, а другото е кафено; на л. 560 (9) — срещу възкресното евангелие; на л. 559 (11) — сѫщо; на л. 565 (обр. CCXLIII, 2) — сѫщо; на л. $562^{б}$ (обр. CCXLII, 4) — сѫщо; на л. 563 (6) — сѫщо; на л. 572 (обр. CCXLI, 3) — срещу началото на вечернята; на л. $591^{б}$ (обр. CCXV, 3—4) — срещу иконитѣ; на л. $103^{б}$ (обр. CXCIII, 2) — крайница; на л. 526 (обр. CCXXXVIII,

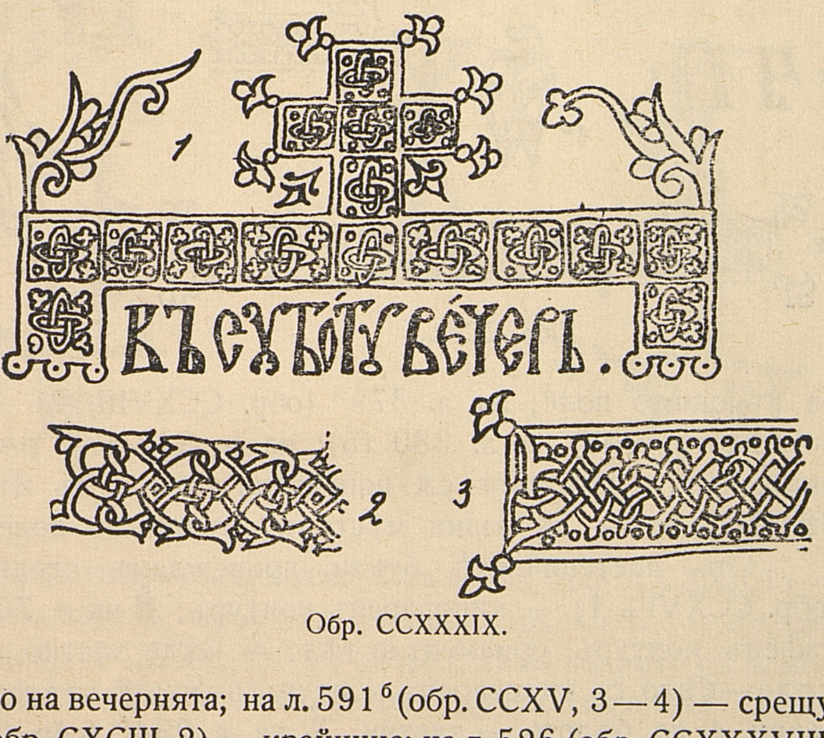

Обр. CCXXXIX.

5)—завършекъ съ кафено; на л. 381 (обр. CCXXXIV, 3—4)—знаци на разни мѣста по външното поле; на л. 458 (8)—пакъ на външното поле: писани сѫ изцѣло съ киноваръ; на л. 388 (обр. CCXXIV, 2) — сѫщо; на л. 604[б] (4): показалци за „слава“ и „и нине“: буквитѣ сѫ киноварни, а титлитѣ и ударенията—кафени; на л. 603[б] (5) — киноварно съкращение въ текста: кондакъ гласъ 6; на л. 612[б] (7) — срещу кръстобогородичния: К и Б киноварни, а другото кафено; на л. 588 (8) — съ киноваръ въ текста: икосъ; на л. 585[б] (9) — срещу началото на канона: името на автора му — Иосифъ; на л. 557[б] (10) — срещу началото на евангелското четиво: името на евангелиста — отъ Марка; на л. 521[б] (11) — срещу началото на канона: името на автора му — Θеωфанъ; — на л. 382[б] (обр. CCXXII, 6)

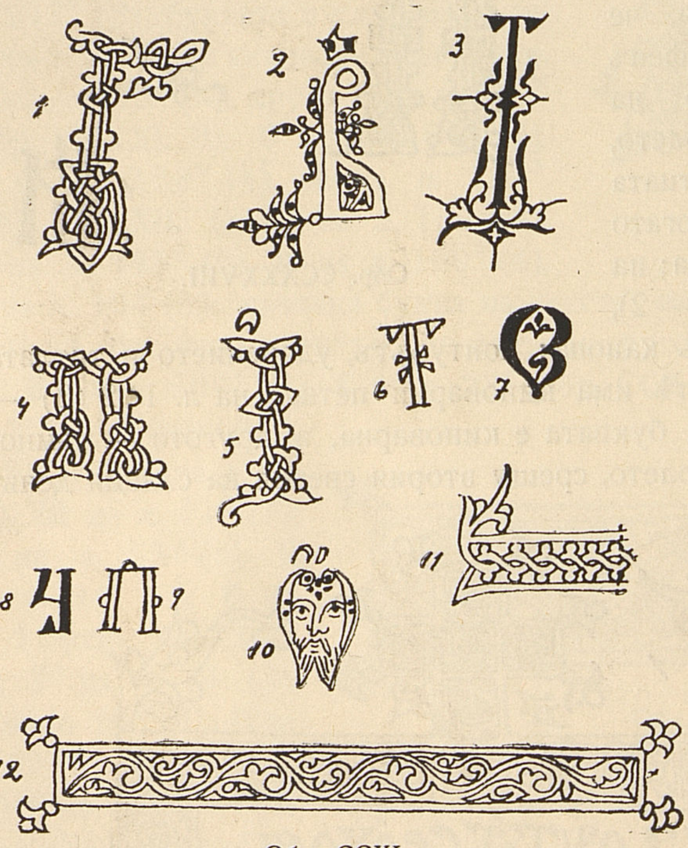
Обр. CCXL.

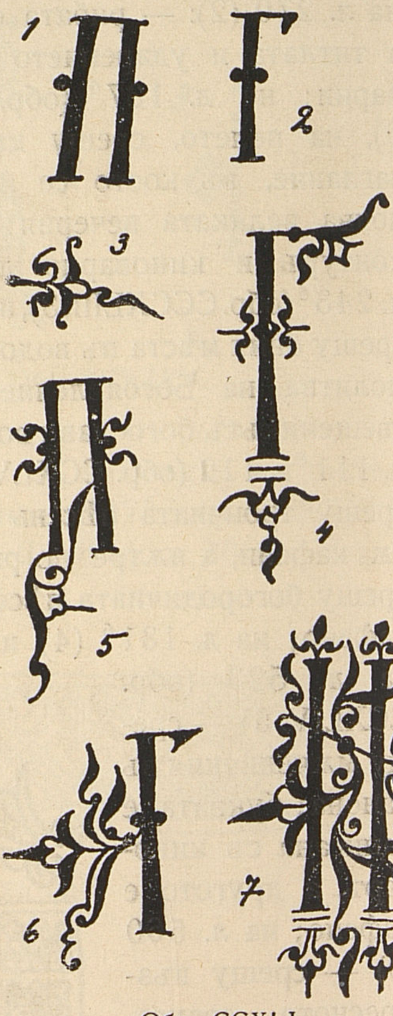
Обр. CCXLI.

на външното поле; на л. 379[б] (обр. CCXVIII, 2) — на разни мѣста по бѣлото поле; на л. 380 (5); на л. 343 (7): рѫката и буквитѣ сѫ киноварни, а пръститѣ сѫ поправени отгоре съ кафено; на л. 380 и 381 (8—9) — на разни мѣста по външното поле.

Отъ плетеничнитѣ букви привеждамъ следнитѣ: К на л. 218 (обр. CCXVIII, 1) — киноваренъ контуръ; Й на л. 70 (обр. CCXIX, 5) — кафенъ контуръ, орнаментно тѣло — кѫде златно, кѫде — киноварно, кѫде—бѣло съ киноваренъ контуръ; пѫпкитѣ на златното стъбло—киноварни, а на бѣлото — златни; В на л. 234[б] (обр. CCXX, 3) — кафенъ

контуръ, киноваренъ пръстенъ; върху бѣлата ивица — киноварни точки всрѣдъ пѫпкитѣ; прилистнитѣ пѫпки и дъното — киноварни; **Г** на л. 263^{б} (4) — контурътъ и пръстенътъ сѫ сѫщитѣ; нѣкѫде се явява и вторъ киноваренъ контуръ; малкото пръстенче на водоравната линия е обагрено съ неаполска жълта, а пѫпкитѣ и дъното — съ киноваръ и неаполска; **Р** на л. 317^{б} (5) — киноваренъ контуръ, а дъното и прилистнитѣ пѫпки — зелени; **В** на л. 110^{б} (обр. CCXXI, 1) — черенъ контуръ, нѣкѫде и вторъ — киноваренъ; дъното е киноварно, пѫпкитѣ сѫ киноварни или

Обр. CCXLII.

Обр. CCXLIII.

отбелезани съ киноварна точка въ срѣдата; **С** на л. 154^{б} (обр. CCXXII, 7) — кафенъ контуръ, киноваренъ пръстенъ и дъно; пѫпкитѣ — бледно индиго; **В** на л. 384 (обр. CCXXIV, 1) — тѣлото е цѣло покрито съ злато, освенъ пръстена и пѫпкитѣ, които сѫ киноварни; друго **В** на л. 391^{б} (12) — кафенъ контуръ, дъното и пѫпкитѣ сѫ покрити съ киноваръ или убита

смарагдова; **Г** на л. 28 (обр. CCXXV, 1) — киноваренъ контуръ и бледноохрено дъно; **В** на л. $14^{б}$ (обр. CCXXVI, 2) — кафенъ контуръ съ киноварни точки и дъно; **Б** на л. 8 — описано по-горе; **К** на л. 19 (обр. CCXXVII, 5) — кафенъ контуръ, тѣлото — кѫде — златно, кѫде — бѣло съ вторъ киноваренъ контуръ, кѫде--покрито съ индиго; пѫпкитѣ — сѫщо съ индиго; **Ү** на л. $473^{б}$ (обр. CCXXXI, 2) — кафенъ кон-

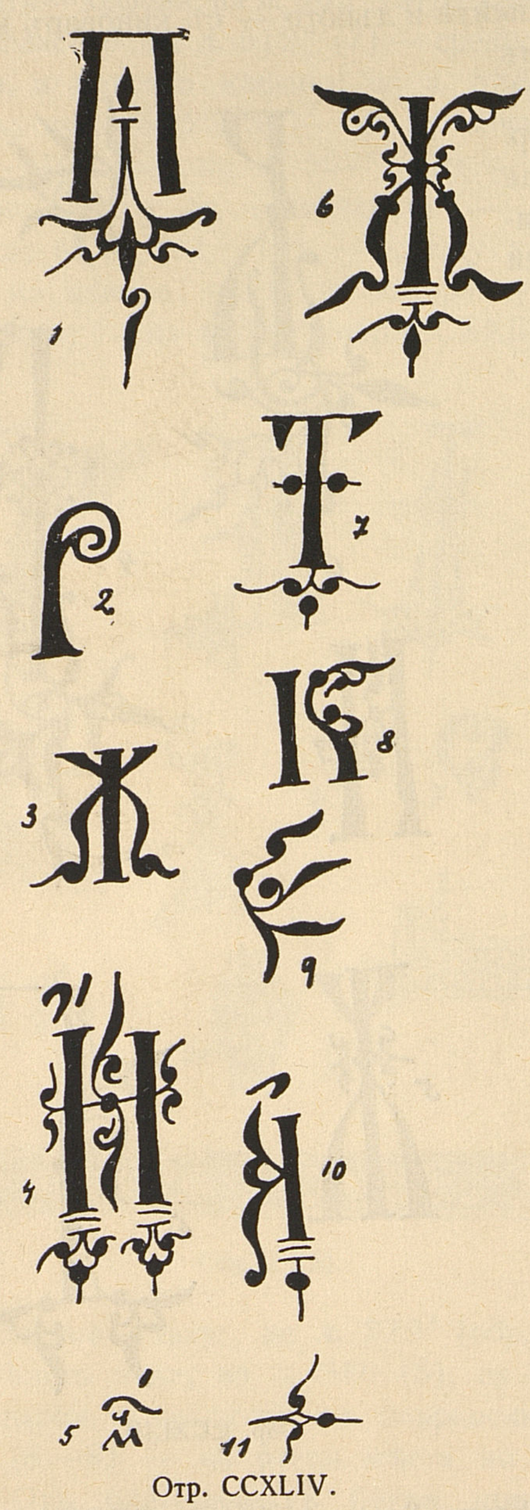

Отр. CCXLIV.

Обр. CCXLV.

туръ, пръстенътъ е окрѫженъ съ вторъ контуръ, убито-смарагдовъ; пѫпкитѣ сѫ киноварни, а тѣлото — златно; **В** на л. $416^{б}$ (обр. CCXXXIV, 5) — киноваренъ контуръ; друго **В** на л. 557 (обр. CCXXXV, 2) — пакъ киноваренъ контуръ, златно дъно, пръстенътъ и две пѫпки — златни; **П** на

л. $439^{б}$ (обр. CCXXXVIII, 3) — киноваренъ контуръ; **Г** на л. 398 (обр. CCXL, 1) — кафенъ контуръ, пѫпки и дъно киноварни; **В** на л. $508^{б}$(2) — буквата е оградена съ кафенъ контуръ и покрита съ злато; всички украшения сѫ киноварни, а отбелезанитѣ съ черно точки сѫ златни — върху киноварна основа; **П** на л. 497 (4) — кафенъ контуръ; пѫпкитѣ сѫ изпълнени съ убита смарагдова багра, само една е оставена бѣла и е заградена съ вторъ, киноваренъ контуръ; тѣлото е — кѫде златно, кѫде — бѣло, съ киноваренъ

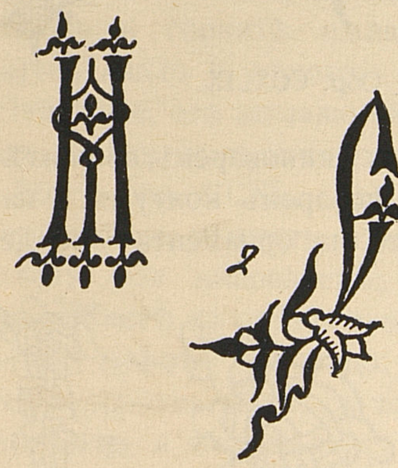

Обр. CCXLVI.

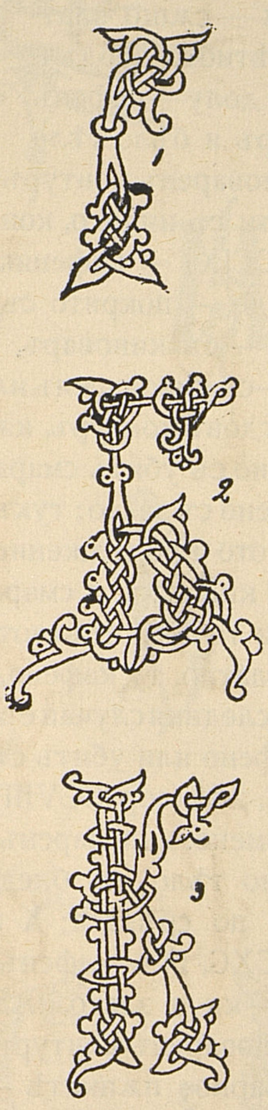

Обр. CCXLVIII.

Обр. CCXLVII.

контуръ, кѫде — киноварно; **І** на л. $601^{б}$ (5) — кафенъ контуръ, тѣло бѣло, всичко друго — киноваръ; **Ѿ** на л. 520 (10) — киноварно, чернитѣ точки — златни; **В** на л. 33 (обр. CCL, 1) — кафенъ контуръ, тѣло — кѫде златно, кѫде — бѣло съ киноваренъ контуръ, пѫпки киноварни; **П** на л. $56^{б}$(2) — бледнокафенъ контуръ, златно тѣло, двата правоѫгълника — киноварни, както и пѫпкитѣ; **Р** на л. 74 (обр. CCXLVIII, 1) — бледнокафенъ контуръ, тѣлото — нѣкѫде златно, нѣкѫде оградено съ киноваренъ контуръ; пѫпкитѣ — нѣкои златни, нѣкои

киноварни; **Б** на л. $77^{б}$ (2) — сѫщитѣ багри, пѫпкитѣ — нѣкои киноварни, нѣкои — бѣли, съ киноварни точки; **К** на л. $83^{б}$ (3) — сѫщитѣ багри, пѫпкитѣ — киноварни; **Б** на л. $61^{б}$ (обр. CCX) — киноваренъ контуръ, нѣкѫде по тѣлото се явява злато, дъното и нѣкои пѫпки — сѫщо златни; цвѣтното продължение долу — кафенъ контуръ и бѣло тѣло съ киноваренъ контуръ или двоенъ — кафенъ и киноваренъ, пѫпкитѣ — кои покрити съ индиго, кои — ограничени съ киноваренъ контуръ; **В** на л. 51 (обр. CCIX) — кафеникавъ контуръ, тѣлото на орнамента — кѫде злат-но, кѫде — покрито съ индиго, кѫде — съ киноварь, кѫде — бѣло — съ киноваренъ или убито-смарагдовъ контуръ, кѫде — попълнено съ убитъ смарагдъ и ограничено съ злато; тукъ-таме въ цвѣтното продължение надолу, върху киновара и смарагда, има златни точки; цвѣтното стъбло е ту златно, ту кафено, ту бѣло (въ последния случай е заградено съ кафено или убитъ смарагдъ); **Р** на л. $23^{б}$ (обр. CCVIII) — много уголѣмено: киноваренъ контуръ и бѣло тѣло съ бледнозелена чърта по срѣдата; **Х** на л. 87 (обр. CXC, 1) — кафенъ контуръ, тѣло — кѫде злато, кѫде — бѣло съ киноваренъ контуръ, кѫде — киноварно; пѫпкитѣ — всички киноварни; **Б** на л. 92 (2) — дъното — златно, рамката — мината съ двоенъ киноваренъ контуръ, буквата и орнаментътъ — оставени бѣли: първата — съ кафенъ контуръ, а вториятъ — съ кафенъ и киноваренъ; **П** на л. 96 (3) — тѣлото на буквата е ту златно съ кафенъ контуръ, ту бѣло — съ кафенъ и киноваренъ, а пѫпкитѣ — киноварни; **С** на л. 584 (обр. CCV, 1) —

Обр. CCXLIX.

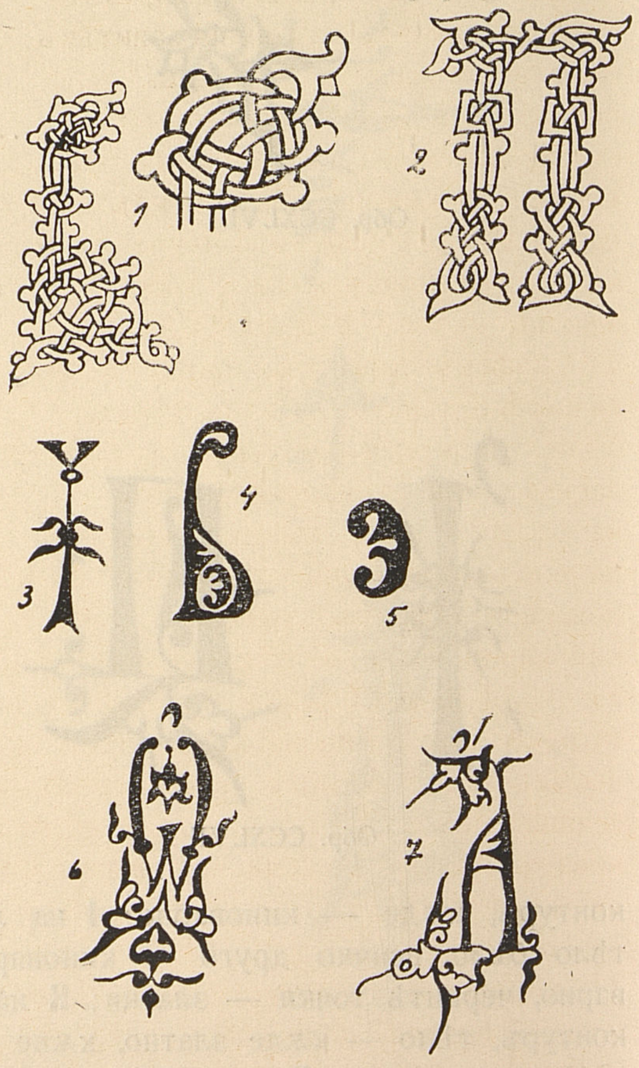

Обр. CCL.

уголѣмено: кафенъ контуръ, тѣлото — кѫде златно, кѫде — бѣло съ киноваренъ контуръ, пѫпкитѣ — смарагдовозелени; **Г** на л. 65^{б} (обр. CCXVI, 2) — кафенъ контуръ, рамката — киноварна, тѣлото на буквата — бѣло, дъното — златно, орнаментното тѣло — ограничено съ червенъ киноваренъ контуръ; **С** на л. 268 (обр. CCXVII, 8) — кафенъ контуръ, тѣлото — покрито съ охра; прѫстенътъ и горнитѣ пѫпки — киноварни, както и дъното.

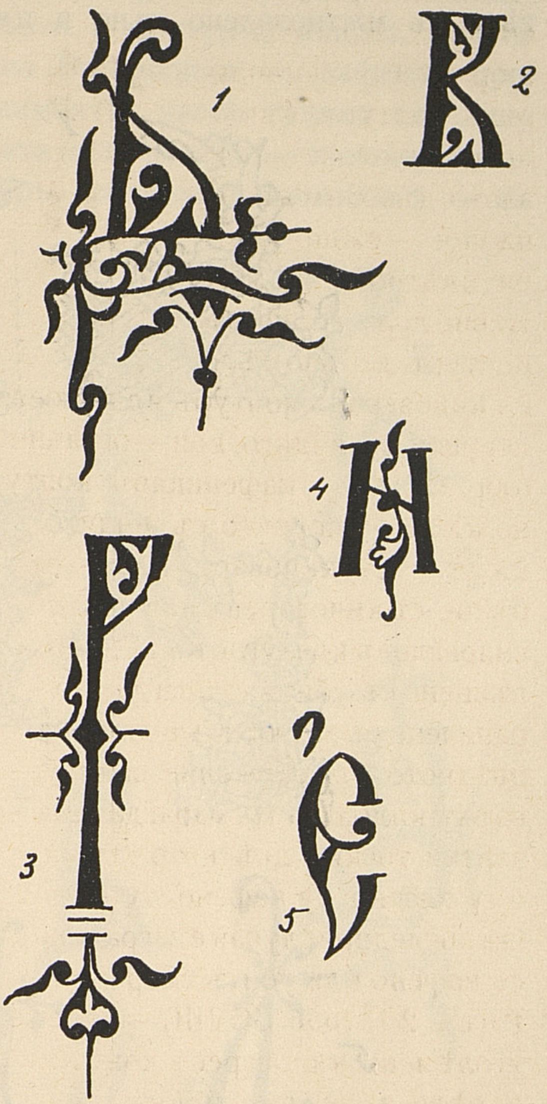

Обр. CCLI.

Най-сетне, отъ заглавкитѣ съмъ привелъ следнитѣ: тъничка заглавка на л. 508^{б} (обр. CCXL, 11), оградена съ кафенъ контуръ, а до него сивозеленъ или киноваренъ; пѫпкитѣ въ пазвитѣ на горния завитъкъ сѫ златни; дъното — сѫщо; успореднитѣ водоравни чърти сѫ теглени съ сивозелено, а вѫтрешниятъ орнаментъ има киноваренъ контуръ; — на л. 520 (12): кафенъ контуръ, пѫпкитѣ на четиритѣ ѫгла и дъното — златни; на л. 379 (обр. CCXXXVIII, 1): кафенъ контуръ, пѫпкитѣ въ пазвитѣ и дъното — златни, тѣлото — бѣло, съ вторъ контуръ — киноваренъ или убитосмарагдовъ; — на л. 439^{б} (2): кафенъ контуръ, пѫпки — киноварни или бѣли съ киноваренъ контуръ, дъното — кѫде киноварно, кѫде — убито смарагдово; — на л. 557 (обр. CCXXXV, 1): кафенъ контуръ, дъното е киноварно, съ бѣли точки всрѣдъ всѣко петно; точкитѣ всрѣдъ пресечищата сѫ сѫщо бѣли, заградени съ киноварь; тѣлото е златно, листата на ѫгловитѣ цвѣтчета сѫ бѣли, оградени съ киноваренъ контуръ; — на л. 253 (обр. CCXXXIV, 1): киноваренъ контуръ, точкитѣ и дъното — златни, пѫпкитѣ въ пазвитѣ — златни съ киноваренъ контуръ; — на л. 188^{б} (обр. CCXXXI, 1): кафенъ контуръ, бѣло тѣло, нѣкѫде — ограничено съ киноваренъ или индиговъ контуръ, дъно — киноварь, злато и индиго, пѫпки въ пазвитѣ — златни; —

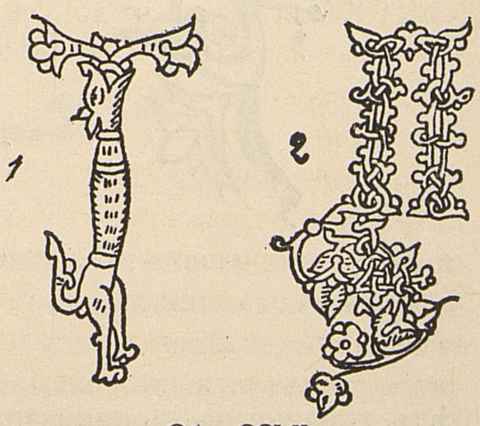

Обр. CCLII.

на л. 217б (обр. CCCXLIII, 1): киноваренъ контуръ, презъ срѣдата на бѣлата орнаментна лента минава златна чърта; — на л. 384 (обр. CCXXVIII): кафенъ контуръ; орнаментната добавка надъ заглавката носи златно тѣло съ мѫтнозелено дъно и пѫпки, а четирилистникътъ надъ нея е

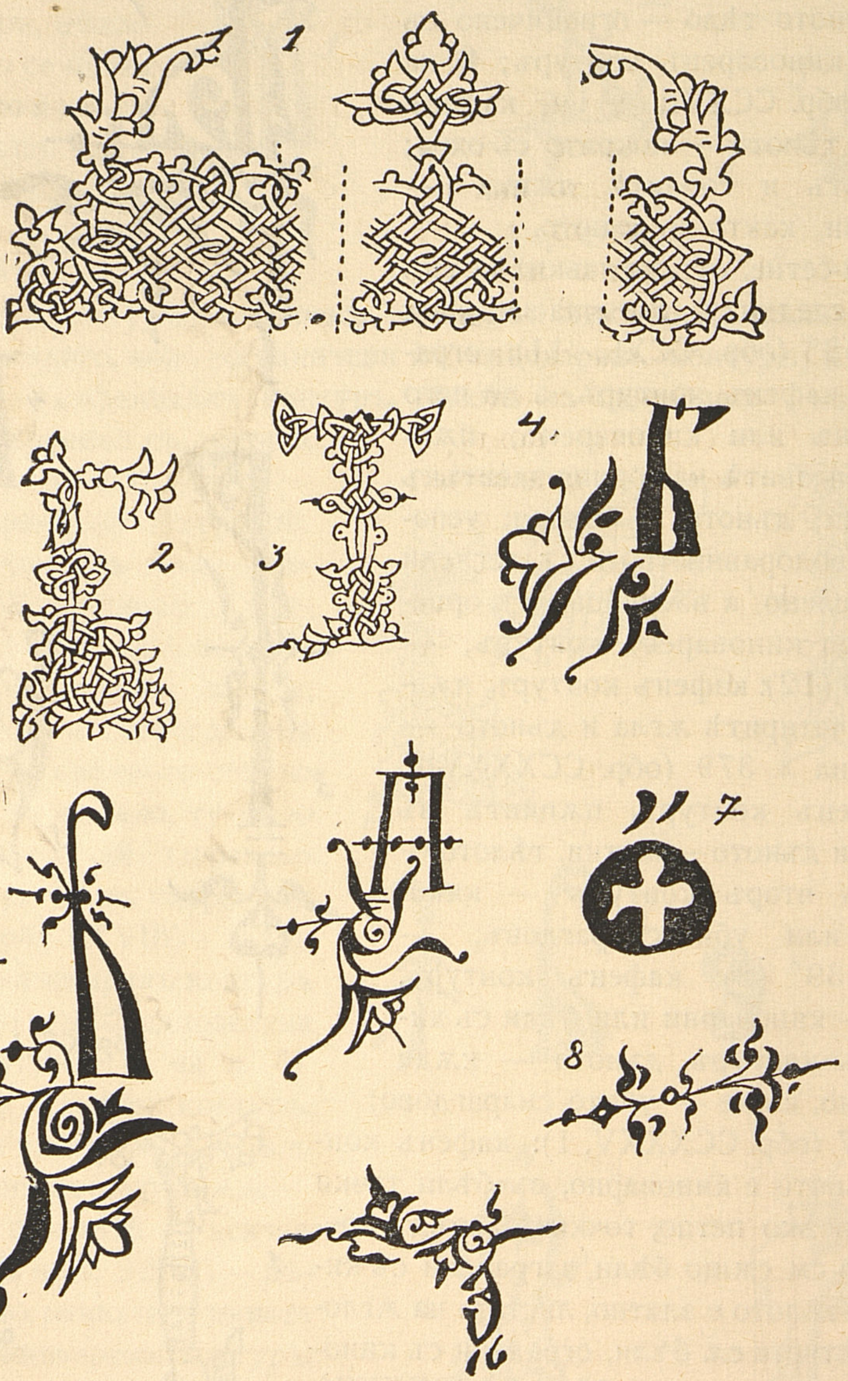

Обр. CCLIII.

бѣлъ, ограниченъ съ киноваръ; четиритѣ прибавки въ ѫглитѣ сѫ изпълнени съ злато и убита английска зелена или представятъ бѣли петна, ограничени съ киноваренъ или мѫтнозеленъ контуръ; двата пръстена въ срѣдния орнаментъ носятъ киноваренъ контуръ, а по дъното има петна

съ различни цвѣтове: злато, киноваръ, червенопортокалово, сивозелено и синьопепеляво; — челница на л. 584 (обр. CCCXLIV): контурътъ на рамката и на четиритѣ цвѣтчета е киноваренъ, буквитѣ — сѫщо; останалото е постигнато съ кафени чърти и контуръ; лицата, нозетѣ и рѫцетѣ сѫ бледнорумени; нозетѣ на Богородица — кафени; престолътъ носи златни петна, както и нимбитѣ; двете туники сѫ пепелявоиндигови, а мантията и възглавницата подъ нозетѣ — кнноварни; — на л. 597 (обр. CCCXLV): кафенъ контуръ, прѫстенитѣ и пѫпкитѣ — съ киноваренъ контуръ; дъното — кѫде киноваръ, кѫде — убито индиго; точкитѣ — киноварни; на л. 287 (обр. CCIII, 1): кафенъ контуръ, пазвенитѣ пѫпки и точкитѣ — киноварни; дъното — нѣкѫде киноварно, нѣкѫде бледномаслинено зелено; — на л. 300 (2): сѫщиятъ контуръ, а дъното и пѫпкитѣ — киноварни; — на л. 263 (обр. CCIV): сѫщиятъ контуръ; ивицата на рамката е покрита съ неаполска жълта, само първата отвесна отсѣчка е бѣла, заградена съ кнноваренъ контуръ; по дъното се явяватъ петна съ разни цвѣтове: киноваръ, неаполска жълта, убита смарагдовозелена; пѫпкитѣ на ѫгленитѣ цвѣтчета сѫ покрити съ неаполска жълта, а листата — бѣли, заградени съ смарагдовъ контуръ; на л. 96 (обр. CCVI): киноваренъ контуръ, а пѫпки и дъно — златни; — на л. 119[б] (обр. CCVII): кафенъ контуръ, а на повечето мѣста въ орнамента — и вторъ: киноваренъ или индиговосинь; дъното — златно; тукъ-таме и тѣлото е златно; лицата — покрити съ месноруменa багра и набелезани съ кафени чърти; — на л. 330 (обр. CCXII): рамката и ѫгленитѣ цвѣтчета сѫ заградени съ кафенъ контуръ, а вѫтрешниятъ орнаментъ — съ киноваренъ; ивицата на рамката, пѫпкитѣ на цвѣтчетата, точкитѣ и нѣкои петна по дъното сѫ златни; останалитѣ части отъ дъното сѫ киноварни, какъвто е и контурътъ, що загражда листата на цвѣтчетата; тѣлото на орнамента е бѣло; — месечна таблица на л. 622 (обр. CCXIII): буквитѣ на 1., 3. и 5. редъ сѫ кафени, а всичко друго — киноварно; — заглавенъ орнаментъ на л. 106[б] (обр. CCXXIII, 1): кафенъ контуръ, дъното — нѣкѫде киноварно, нѣ-

Обр. CCLIV.

кѫде—индигово, нѣкѫде—златно; пазвенитѣ пѫпки—златни, а тѣлото—бѣло; — на л. 171б (2): киноваренъ контуръ, а дъното и пазвенитѣ пѫпки — златни; — челница на л. 104 (обр. CCXXIX): кафенъ контуръ, тѣло — нѣкѫде бѣло, нѣкѫде — бронзово, нѣкѫде — оградено съ киноварь; пазвенитѣ пѫпки — златни, а дъното — съ различни петна:

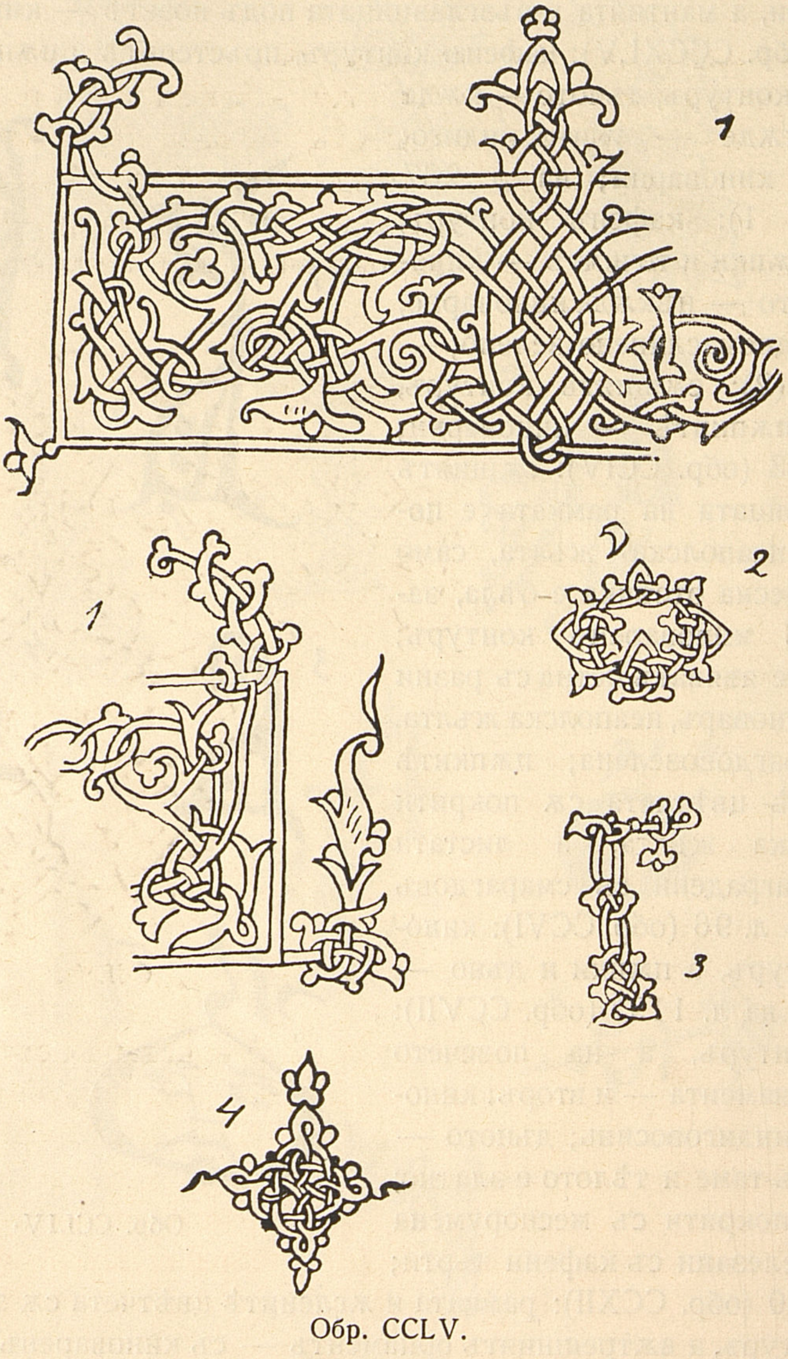

Обр. CCLV.

бѣло, индиго, киноварь, синьомастилено; — на л. 154 (обр. CCXXX): кафенъ контуръ, бѣло тѣло, заградено съ вторъ контуръ — нѣкѫде киноваренъ, нѣкѫде — индиговъ; дъното и външнитѣ пѫпки — златни; — на л. 473б (обр. CCXXXII): кафенъ контуръ и бѣло тѣло, нѣкѫде заградено съ киноварь или убито смарагдово; дъното — кѫде златно,

кѫде — киноварь, кѫде — убита смарагдова, кѫде — пепелявъ кобалтъ; — на л. 485 (обр. CCXXXIII): кафенъ контуръ; пѫпкитѣ на ѫгленитѣ цвѣтчета сѫ покрити съ злато или сивозеленикаво, а листата имъ — заградени съ киноварь; дъното — златно, киноварно или синьопепеляво; — на л. 573 (обр. CCXXXVI): сѫщиятъ контуръ; вѫтрешнитѣ пѫпки на цвѣтчетата — киноварни, външнитѣ — златни, а листата — заградени съ убитосмарагдовъ контуръ; тѣлото и рамката — бѣли, а по дъното — киноварь, злато и убита смарагдова; на л. 605 (обр. CCXXXVII): кафенъ контуръ, дъното и пазвенитѣ пѫпки — златни, а тѣлото — заградено съ синьопепелявъ или киноваренъ контуръ; — на л. 450б (обр. CCXXXIX, 1): контурътъ е нѣкѫде кафенъ, а нѣкѫде киноваренъ; тѣлото е на нѣкои мѣста оставено бѣло, а на други е заградено съ вторъ контуръ — киноваренъ или убитосмарагдовъ; точкитѣ — киноварни; нѣкои петна отъ дъното — киноварни, а други — убитосмарагдови съ бѣли точки или звездички въ ѫглитѣ; буквитѣ — киноварни; — на л. 461 (2): кафенъ контуръ; пѫпкитѣ и малкитѣ петна по дъното — киноварни; по-голѣмитѣ петна — златни, върху кадмиева основа; ромбообразнитѣ петна на дъното сѫ киноварни, съ бѣло петно въ срѣдата; — на л. 497 (3): сѫщиятъ контуръ; вѫтрешнитѣ пѫпки на ѫгловитѣ цвѣтчета — златни, листата имъ — бѣли, съ киноваренъ контуръ, а външнитѣ пѫпки — съ убитосмарагденъ; тѣлото и рамката — бѣли; дъното — нѣкѫде киноварно, съ златни точки отгоре, нѣкѫде — само киноварно, нѣкѫде — златно, убитосмарагдово или синьопепеляво; — на л. 202б (обр. CCCXLII и CLXXXVIII): контурътъ е кафенъ и индиговъ или киноваренъ, или само кафенъ (по образа на светията); тѣлото на орнамента и дъното около светията сѫ бѣли; по дъното — злато; пѫпкитѣ въ пазвитѣ — златни, киноварни или индигови; ореолътъ — златенъ, дрехата — киноварна, подплатата ѝ — индигова; ивицитѣ и кръстоветѣ на орара сѫ златни, съ широки индигови петна между тѣхъ; книгата е киноварна, съ златенъ отрѣзъ; квадратчето отгоре е сѫщо златно; коситѣ и брадата сѫ възсиви, а лицето и рѫцетѣ — месночервени; буквитѣ — бледнокафени; — орнаментъ на л. 41б (обр. CLXXXVII): много уголѣменъ, работенъ подъ очевидно западно влияние: златенъ контуръ върху охрена основа, а самиятъ орнаментъ е украсенъ съ индиго, киноварь и бледнозелена багра (съ маслиненъ отблѣсъкъ).

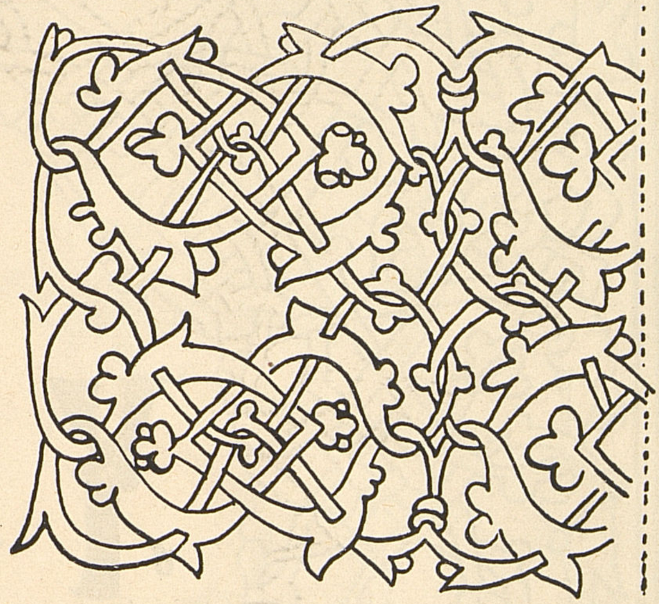

Обр. CCLVI.

Обр. CCLVII.

Образецъ отъ писмото може да се види на XXVII и XXVIII приложение (л. 427 и 626[6]); освенъ това, на първото приложение е снета една началка **В** — съ златенъ контуръ, бѣло тѣло и киноварна чърта посрѣдъ ивицата, както и хубавата челница съ кафенъ контуръ и бѣло тѣло; прѫстенитѣ и нѣкои пѫпки извънъ рамката сѫ бѣли,

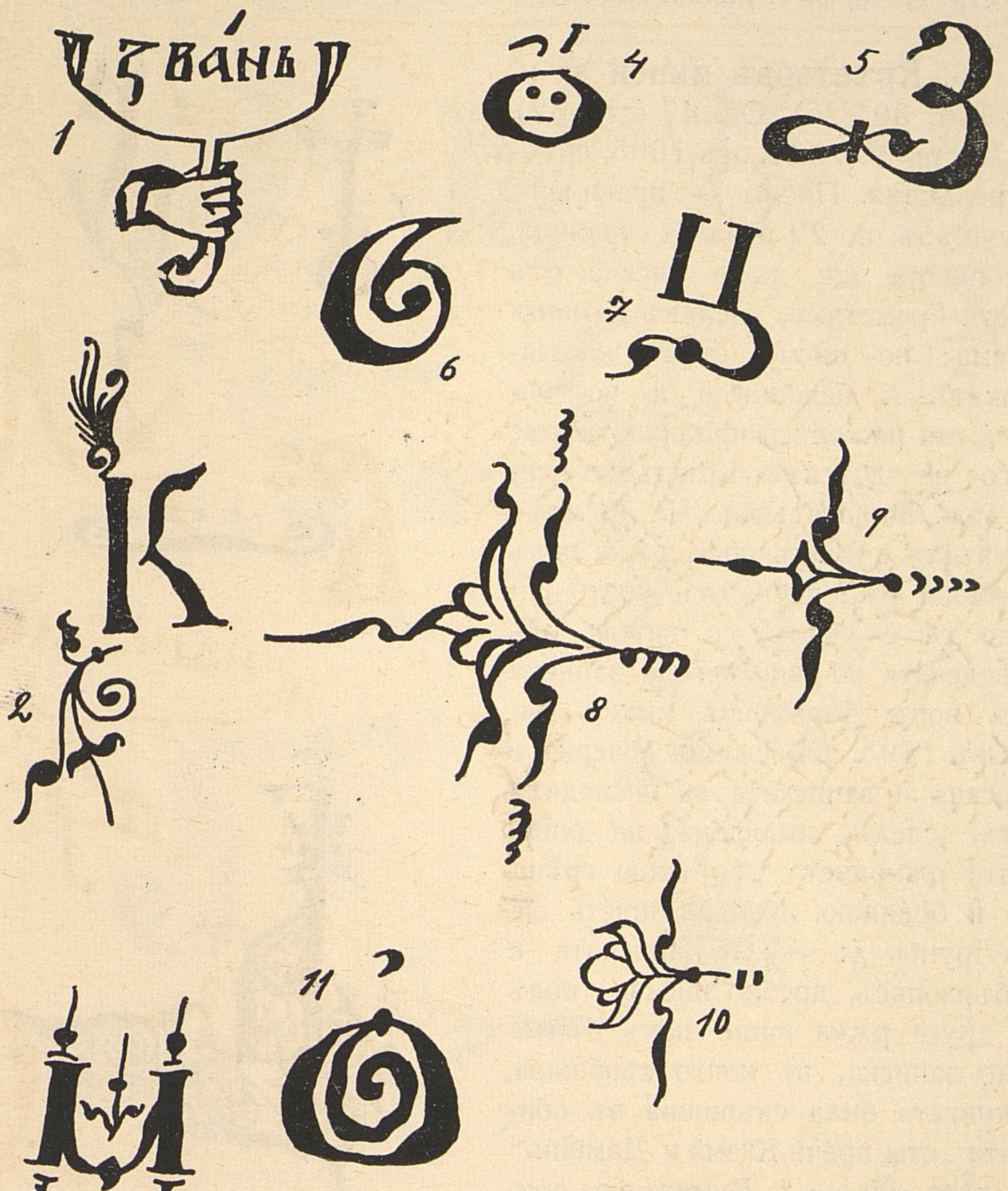

Обр. CCLVIII.

съ киноваренъ контуръ, а плодницитѣ на двата горни цвѣта сѫ заградени съ убита смарагдовозелена багра; другитѣ пѫпки на външнитѣ прибавки, както и дъното имъ, сѫ златни; вѫтрешното дъно е киноварно, златно, кобалтовопепеляво или убито смарагдово; на нѣкои мѣста врѣдъ киноварното дъно сѫ оставени бѣли тънки петна, пред-

ставящи орнаментъ. На сѫщото приложение се виждатъ и нѣколко малки киноварни началки отъ най-простъ видъ. На второто е дадена бързописната записка на самия попъ Аврамъ.

Ср. Љубомир Стојановић: Стари српски записи и натписи, № 1644; Б. Цоневъ — Училищенъ прегледъ, год. XXII, кн. 1—3, неоф. отд., стр. 1; Порф. 47; вж. и № Кат. 86 (55), Оп. 45 (Попъ Аврамовъ миней).

36. **Кръстьовъ миней** за м. май. Кат. 30 (26), Оп. 47 (стр. 32). 204 листа, 30 × 21, отъ 1695, сръбска редакция. Писмо — правиленъ полууставъ, по 29 реда на страница. Рѫкописьта ще да е писана отъ Кръстя Граматикъ, ученикъ на попъ Аврама: по писмо, стилъ на заглавкитѣ и началкитѣ и по почеркъ тая рѫкопись прилича твърде много на другитѣ Кръстьови минеи (вж. по-нататъкъ). Че Кръстьо Граматикъ е ималъ подъ рѫка попъ Аврамова рѫкопись, отъ която сигурно се е училъ, се вижда отъ приведената по-рано негова записка къмъ попъ Аврамовия миней, писана въ 1695. Съ сѫщия почеркъ е написана и записката на последния листъ, следъ свършека, на описваната рѫкописъ; „† Рꙋ́кою грѣ́шною и҆ бре́нною. Конѣць прі́еть сїе́ м҃ца і҆оунїа, д҃: ⁓ “. Записката е съ бързописъ, дребно писана; подъ нея друга рѫка пише пакъ бързописно записка, въ която съобщава, че книгата била свършена въ обительта „сты вра́чи Кꙋзма̀ и Дамїа́нь“ въ „лѣ́то ҂з҃с҃г. ⁓ “. Думата е за обительта надъ Кукленъ, дето сѫ намерени наистина Кръстьовитѣ минеи.

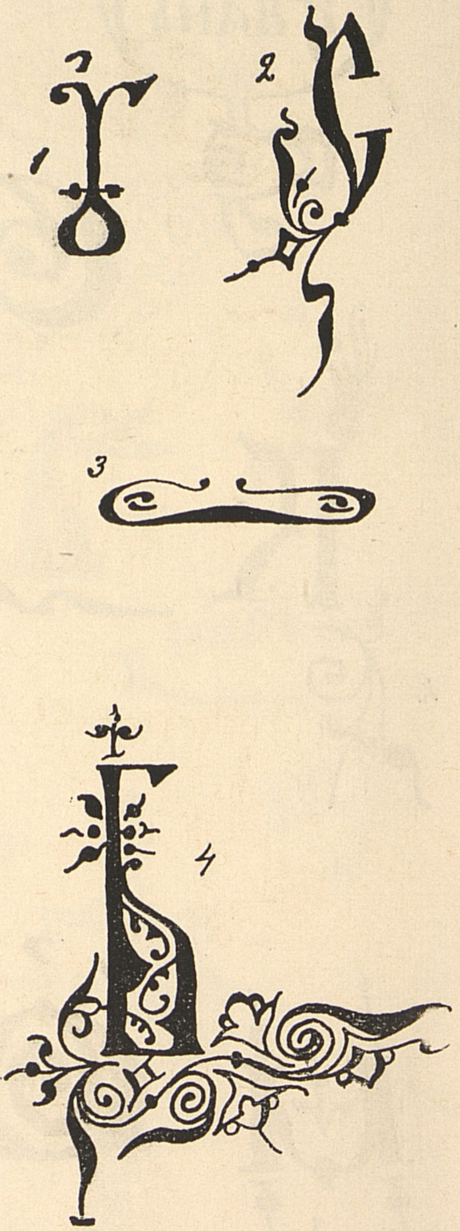

Обр. CCLIX.

Тоя миней може да се смѣта за една отъ най-хубавитѣ рѫкописи въ сбирката. Заглавкитѣ и буквитѣ сѫ правилно орнаментувани, украсени съ хармонични багри и внимателно изпълнени. Повечето началки сѫ киноварни, украсени съ точки, цвѣтове, листа, стрели, завитъци въ видъ на словени запетаи — все едноцвѣтни; има, обаче, и орнаментни началки, развити въ плетеница. Книгата е писана съ черно и

киноваръ, но тукъ-таме се среща и синьо. Обикновено думитѣ мнл҃а то́го, съ които начева всѣки новъ дѣлъ отъ книгата, се пишатъ съ тънки и високи букви, равни по височина на три реда, а следъ тѣхъ продължаватъ на тритѣ реда все редовни букви, макаръ и съ киноваръ. Но на л. 54б високитѣ букви не сѫ всички киноварни, а се редуватъ една следъ друга — киноварни съ черни; при това, титлата на цифрата

Обр. CCLX.

ѯі е черна, както и буквата І, а ударението надъ І е киноварно; точката въ края и запетаята преди цифрата сѫ черни, а ударението и титлата с надъ двѣтѣ думи — киноварни. На л 60б високитѣ букви отговарятъ на два реда и сѫ писани съ киноваръ, а редовнитѣ букви следъ тѣхъ — съ небесносиня багра; обаче, началнитѣ букви отъ всѣка дума въ тия два реда сѫ киноварни. На л. 67б за главнитѣ букви сѫ

високи пакъ три реда; редуватъ се киноварни съ убитоиндигови; титлитѣ и първото ударение сѫ индигови, а второто ударение — киноварно. Тритѣ реда отъ заглавието сѫ изпълнени съ киноварни букви; въ означението на подобния: д҃а́ зна́менїе: ⁓ всички букви и знаци, освенъ началното д, сѫ писани съ убито индиго.

За образци привеждамъ: началка В на л. $64^б$ (обр. CCLIV, 1—2), друго В на л. $66^б$ (3), Ц на л. 71 (4), О на л. $73^б$ (5) — остроумно

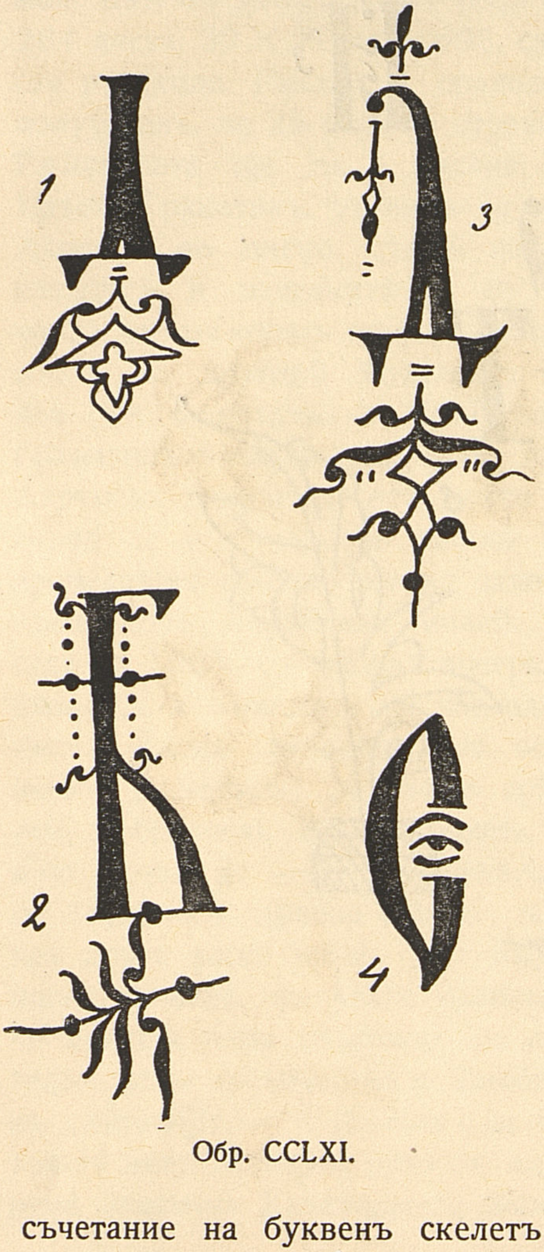

Обр. CCLXI.

Обр. CCLXII.

съчетание на буквенъ скелетъ съ човѣшки ликъ, — всички киноварни; Ѣ на л. $13^б$ (обр. CCLIII, 4), В на л. $24^б$ (5), П на л. 16 (6), Ѿ на л. $15^б$ (7) — сѫщо киноварни; — киноваренъ показалецъ на л. $68^б$ (8), на външното поле, срещу началото на канона; — плетенична началка Ѣ на л. $81^б$ (обр. CCLIII, 2): кафенъ контуръ, а нѣкжде и вторъ — киноваренъ или индиговъ; тѣло бѣло или запълнено — било съ охра, било съ неаполска жълта; петната на дъното — охрено-

портокалови; — **Т** на л. 82 (3): киноваренъ контуръ, нѣкжде замѣненъ отъ индиговъ; бѣло тѣло, охрени пъпки, охренопортокалово дъно; — друго **Т** на л. 82 (обр. CCLII, 1): киноваренъ контуръ, нѣкжде — контуръ съ убито индиго; тѣло бѣло, съ охрени петна тукъ-таме; **П** на л. 82^{б} (2): сжщитѣ контури; тѣло — кжде бѣло, кжде — бледноохрено; — **Ô** на л. 67^{б} (обр. CCLV, 2) — кафенъ контуръ, па и вторъ — съ убито индиго или киноваръ; петната между плетеничнитѣ ивици — злато или киноваръ, пжпкитѣ — киноварни, придъхътъ — изпълненъ съ злато; — **Г** на л. 1 (3): кафенъ контуръ, киноварно дъно, бѣло тѣло; малкото пръстенче и

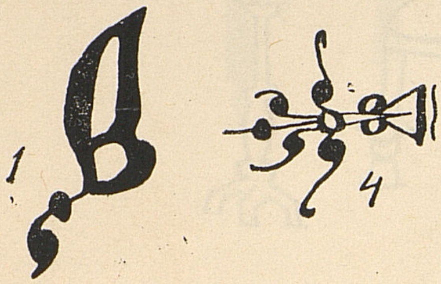

Обр. CCLXIII.

Обр. CCLXIV.

една отъ пжпкитѣ — киноварни; — показалецъ на л. 77 (4), на външното поле, срещу вечернитѣ стихири: контурътъ е нѣкжде киноваренъ, нѣкжде пъкъ — тегленъ съ убито индиго; тѣлото — бѣло, а дъното — нѣкжде кафено, нѣкжде — киноварно; — челница на л. 2 (обр. CCLV, 1): — кафенъ контуръ; тѣло бѣло, нѣкжде съ вторъ контуръ — кино-

варенъ; по дъното — неаполска жълта, маслиненозелена, киноваръ и бисерносива; — сѫщо на л. 81^{б} (обр. CCLIII, 1): кафенъ контуръ, а нѣкѫде и вторъ

Обр. CCLXV.

— киноваренъ или тъмноиндиговъ; тѣлото е или бѣло, или бледноохрено, или пъкъ — покрито съ неаполска жълта; дъното е запълнено съ червенъ

киноваръ, тъмно индиго или свѣтлозеленъ киноваръ; — недовършена челница на л. 1 (обр. CCLVI представя първата ѝ половина): кафенъ контуръ; багритѣ не сѫ сложени.

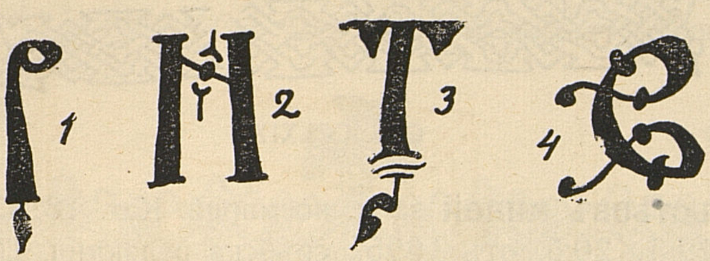

Обр. CCLXVI.

Обр. CCLXVII.

Обр. CCLXVIII.

Образци отъ писмото давамъ на XXX и XXXI приложение (л. 81[б] и 102[б]); на първото се вижда една челница, заглавие и голѣмата плетенична началка Б, а на второто — завършекътъ на рѫкописьта, заедно съ записката на писача.

Ср. Кат. 18, Оп. 50 (стр. 34); Кат. 31 (42), Оп. 48 (стр. 33); Кат. 32 (43), Оп. 49 (стр. 33—34); Кат. 85 (29), Оп. 46 (стр. 32).

Обр. CCLXIX.

37. **Кръстьовъ миней** за м. ноемврий. Кат. 18, Оп. 50 (стр. 34). 178 листа, 29·5×20·5, отъ 1695., сръбска редакция. Писмо — правиленъ полууставъ, по 27 (нѣкѫде 25, другаде 28 или дори 29) реда на страница. Безъ друго е писанъ отъ Кръстя Граматикъ: негово е писмото, негова е и украсата на рѫкописьта, макаръ че последниятъ листъ, кѫдето ще да е имало записка отъ писача, е откѫснатъ; отпредъ сѫ скѫсани петь листа на половина. На л. 14 само е останала записка: „† **Йспнса се сїа кѫтвна кнїга глємн менєн мцъ ноєврїа ѹ̈ сты монастнрь храмь сты бесребрънї Кѹзма н Дамїанъ єже є вїше село Кѹкленъ . . . въ лѣто ӡсг.**“

Обр. CCLXX.

Обр. CCLXXI.

Препитателнитѣ знаци въ текста (като се изключатъ червенословнитѣ мѣста) сѫ съ черно. Цвѣтътъ на текста се движи отъ тъмна умбра презъ сива сепия до житнокафена: мастилото е по-скоро кафено, отколкото черно, има разни отсѣнки, които особно добре личатъ въ украшенията и въ нѣкои по-запазени страници: естествена тъмна умбра,

печена умбра, Ванъ-Дайкаво кафено, сива сепия, житна кафена, Каселска кафена.

Надъ страниците нѣма означение на днитѣ: негли едничко изключение прави л. 16^{б}, дето стои съ киноварь надъ писания стълпецъ:

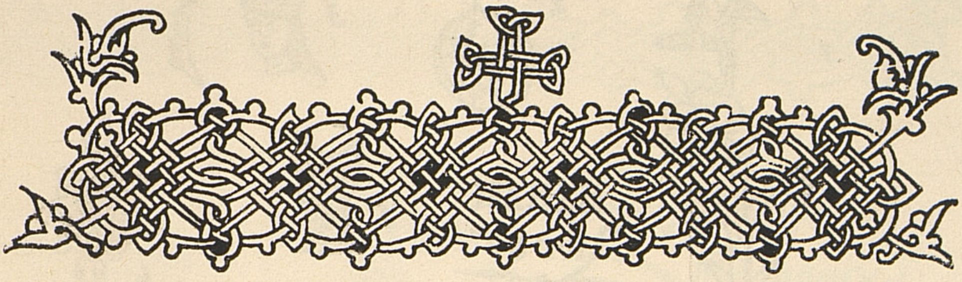

Обр. CCLXXII.

м҃ца но҃е, д҃. Заглавията рѣдко почватъ на нова страница (л 14^{б}, 63^{б}, 87, 97, 120): обикновено заглавието на новия день върви следъ службата на миналия; отличава го само едрината на буквитѣ, писани съ кино-

Обр. CCLXXIII.

варъ. Първитѣ нѣколко думи отъ заглавието (**м҃ца того, г҃ — м҃ца то́го. д҃ — м҃ца то́го, ѯ҃і — м҃ца то́го, ѳ҃і. ст҃го**) сѫ писани съ тѣсни завързани букви, високи по два (л. 9^{б}, 14^{б}, 33, 47^{б}, 51^{б}, 55 и др.)

или три реда (л. 19, 22, 27[б], 63[б], 81[б], 87, 91 и др.); на височината на тоя пръвъ заглавенъ редъ продължаватъ на два или три реда останалитѣ думи отъ заглавието съ редовни букви: **ст҃го ап҃ла і҆еѵ҃листа**

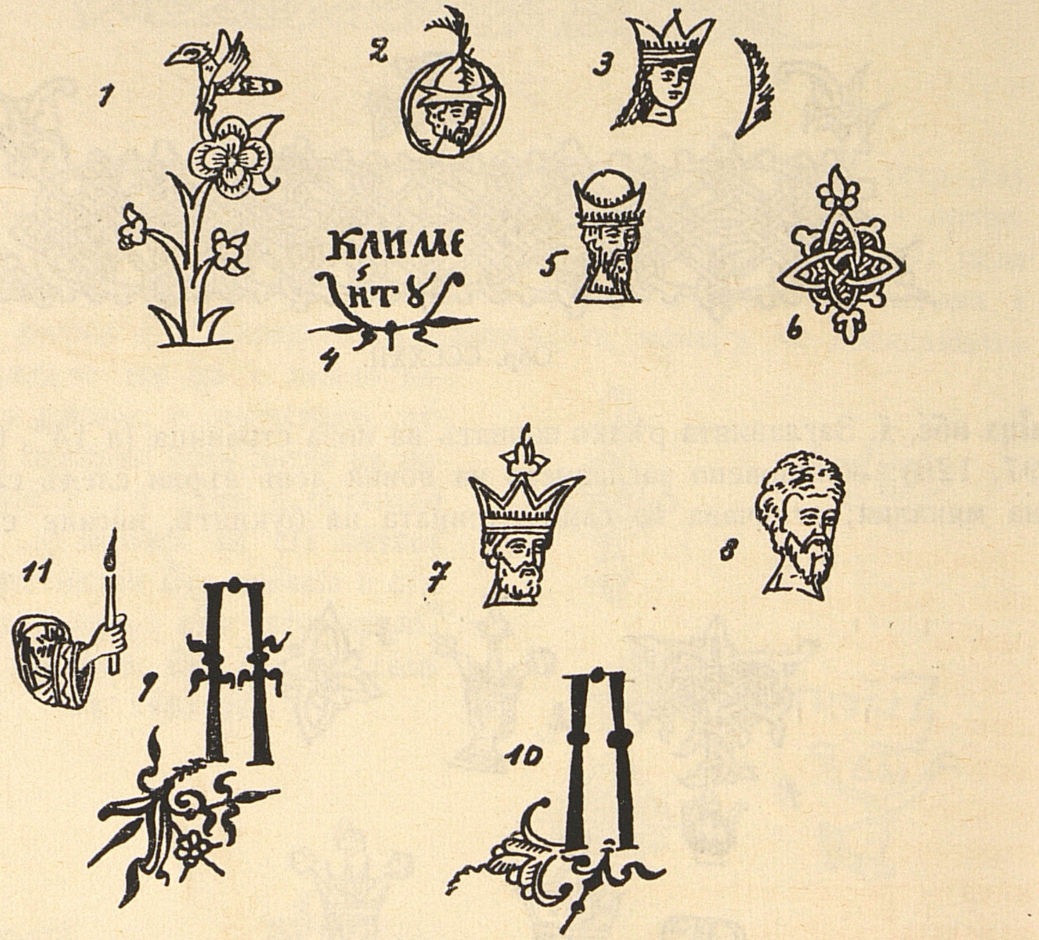

Обр. CCLXXIV.

/матѳеа. Вѣрь нагнвъзвї./ поставымь ст҃ы, ѕ҃., следъ което се довършва литургичното заглавие на обикновенъ редъ, писано сѫщо тъй съ редовни букви: **ст҃ры гл҃а д҃. по҃ Съвыше звань.** (л. 91[б]). Въ тоя примеръ токуречи

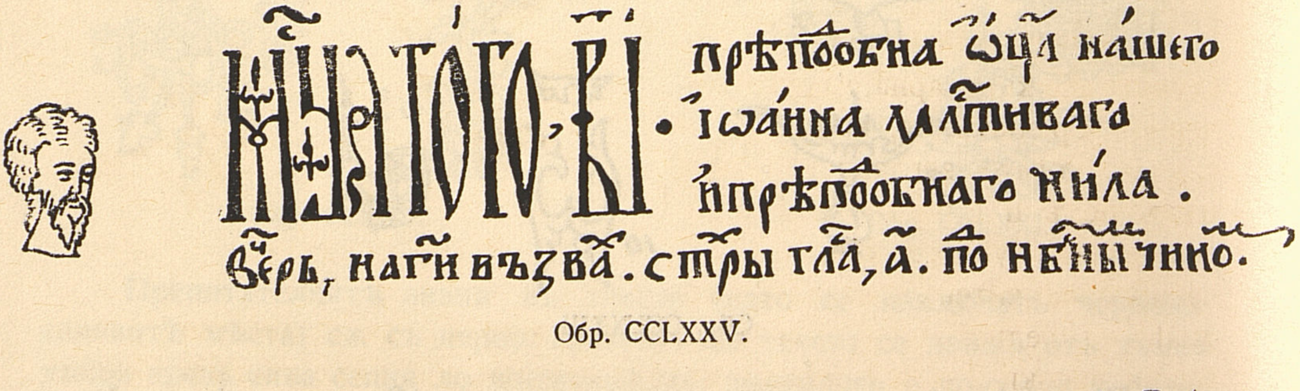

Обр. CCLXXV.

всичко приведено е червенословно; черни сѫ само буквитѣ **В** (въ думата **Вѣрь**), **о** съ добро-титла (въ думата **по҃**) и всички букви на подобния, освенъ началката (**С** — червено; **ъвыше звань** — черно).

По голѣмина, червенитѣ букви въ заглавието (като се не броятъ завързанитѣ) се не отличаватъ отъ тия въ текста. Има случаи, когато се пишатъ заглавно (по изложения начинъ) и нѣкои литургични означения, — начало на вечернята, да речемъ, въ службата на по-голѣми

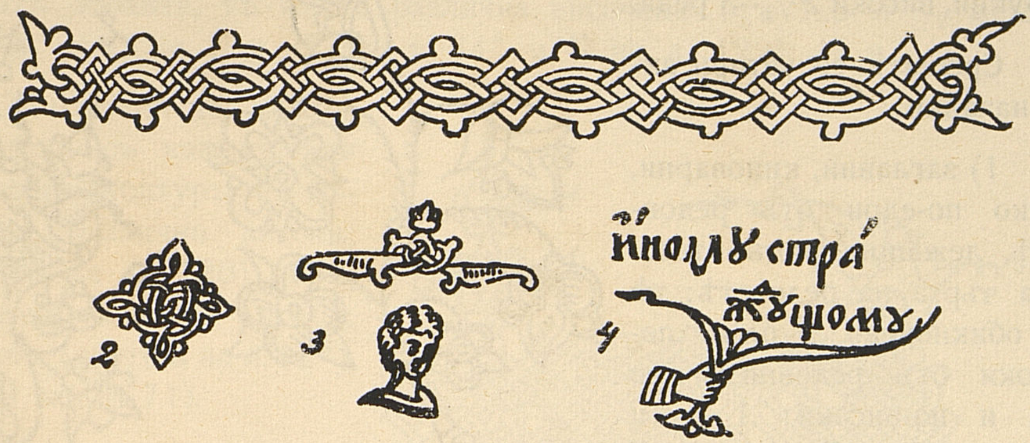

Обр. CCLXXVI.

празници. Такъвъ е случаятъ съ Архангеловдень; като заглавие се дава: **навелнцѣи** (завързани букви, високи два реда) **вѣ̑рны стлѡ̑. блаже́нь /моу́жь. нагн възва̑./ по̑ с̑, н̑. стры̑ гла̑, д̑. по̑ ꙗкодо̑:** — (л. 33). Сѫщото е и въ службата на св. Иоана Златоуста (л. 70б). На Ма́ла Богородица пъкъ литургичната бележка дава цѣлъ редъ завързани букви (високи 2 реда и единъ редъ червенословни, редовни по голѣмина и строежъ: **навелнцѣнвечеѐрны· блаже́ньмꙋ̑:** (завързани букви) **наг̑н възва̑, по̑ с̑ н̑. ипо̑е̑ стры гла̑ а̑, по̑.** (л. 120б). Понеже за названието на подобния не е останало мѣсто въ реда, то е писано на предното поле, подъ киноваренъ орнаментъ-показалецъ:

ѿпрѣ /сла́вно/ Ѵ.

(думата ѿ е киноварна, а другото — черно). Срещатъ се, най-сетне, и случаи, когато заглавието заема цѣлъ редъ и е писано все съ високи главни букви; тъй, на л. 113б, срещу орнаментенъ показалецъ, лежащъ на предното поле, стои заглавие: **м̑ца то́го, к̑. пр̑ѣпра́здньство** (главни букви, високи 2 р. и 1 межд.) **въхо́да прѣст̑ые бц̑е. и́н̑же въст̑ы́хь** (букви, токуречи два пѫти по-високи отъ редовнитѣ /**ѿц̑а́ на́шего григо́рїа десе́то гр̑аца.** /**ст̑ры пр̑ѣпра̑. гла̑ а̑. по̑ нѣ̑ны̑ ѵни̑о:** ⁓ (червени редовни букви,

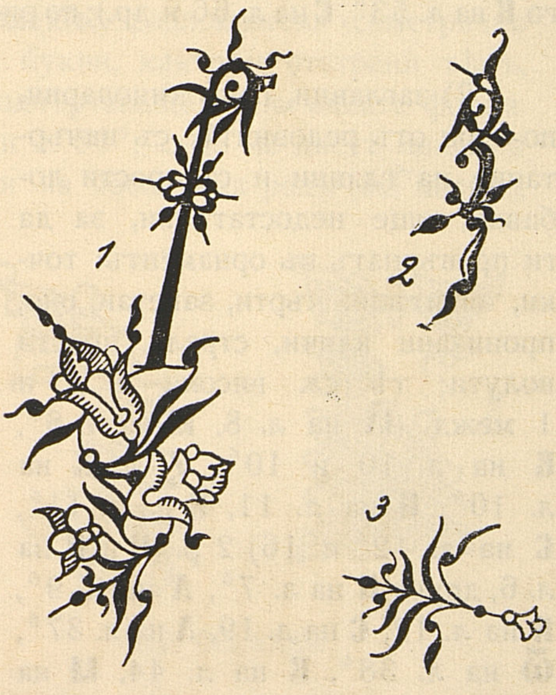

Обр. CCLXXVII.

между които само ѿ и ѿны ѵни̑о: ⁀ сѫ черни). Такива сѫ и случаитѣ, когато надъ заглавния редъ стои орнаментна заглавка (л. 1, 32, 70, 120). Тогава цѣлиятъ първъ редъ се заема отъ завързани заглавни букви, високи 2 1/2--3 реда.

Срещатъ се четири вида началки:

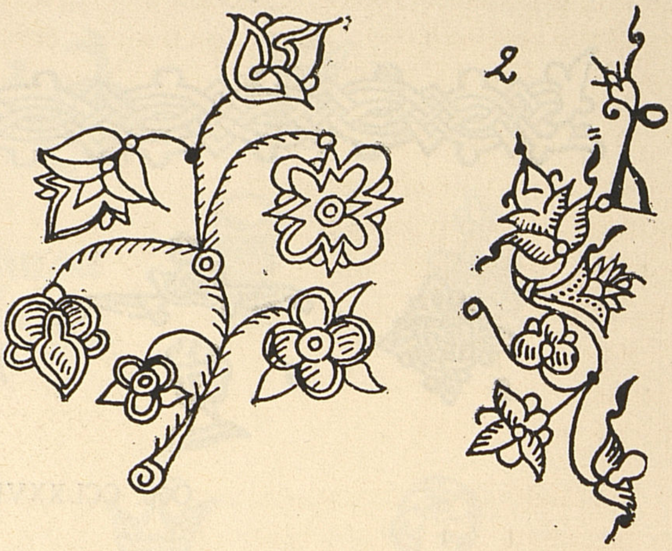

Обр. CCLXXVIII.

1) заглавни, киноварни, малко по-едри отъ редовнитѣ, лежащи предъ отвесната чърта на редоветѣ; тѣ сѫ обикновено 2 пѫти по-високи отъ редовнитѣ, но има и по-високи: 1 р. и 1 межд. (**К** и **П** на л. 2, **Б** и **К** на л. 4, **Ѧ̑** на л. 7, **Д** на л. 11, **Ѡ** на л. 13б, **Р** на л. 14, **Х** на л. 17, **М** на л. 19, **Ѧ** на л. 22 и др.), 2 р. (**Ү** на л. 49, **К** на л. 47, **Н** на л. 51, **К**, **Н̑** и **К** на л. 54, **К** на л. 54б и др.), дори 2 р. и 1/2 межд. (**Б** на л. 27б, **К** на л. 38б, друго **Б** на л. 52, друго **В** на л. 53б, **С** на л. 66 и др.); по рисунка се не отличаватъ отъ редовнитѣ;

2) заглавни, пакъ киноварни, по-едри отъ редовнитѣ, съ начъртание на главни и съ прости добавки, още недостатъчни, за да ги превърнатъ въ орнаментъ: точки, завитъци, чърти, запетаи, око, пронизани капки, стрели, прости волути; тѣ сѫ високи 1 р. и 1 межд. (**Ѩ̑** на л. 8, **М** на л. 8б, **К** на л. 10 и 10б, **Ꙁ** и **Б** на л. 10б, **Н** на л. 11, **К** на л. 11б, **С** на л. 12б и 16) 2 р. (**П** и **Н** на л. 6, друго **П** на л. 7б, **Л** на л. 9б, **К** на л. 12, **С** на л. 19, **Л** на л. 37б, **Ѿ** на л. 38б, **К** на л. 44, **М** на л. 48), 2 р. и 1/2 межд. (**Р** и **Т** на л. 6, **П** на л. 14б, **К** на л. 19, **Ꙁ** на л. 67б, **С** на л. 84б, **Ѧ̑** на л. 89б, **Ѩ̑** на л. 134б), та до 2 р. и 1 межд. (**Б** на л. 7, **О** на л. 8б, **К** на л. 53б и 55б, **Ѧ̑** на л. 87, **Н̑** на л. 91б, **Т** на л. 98, **Є** на л. 146б);

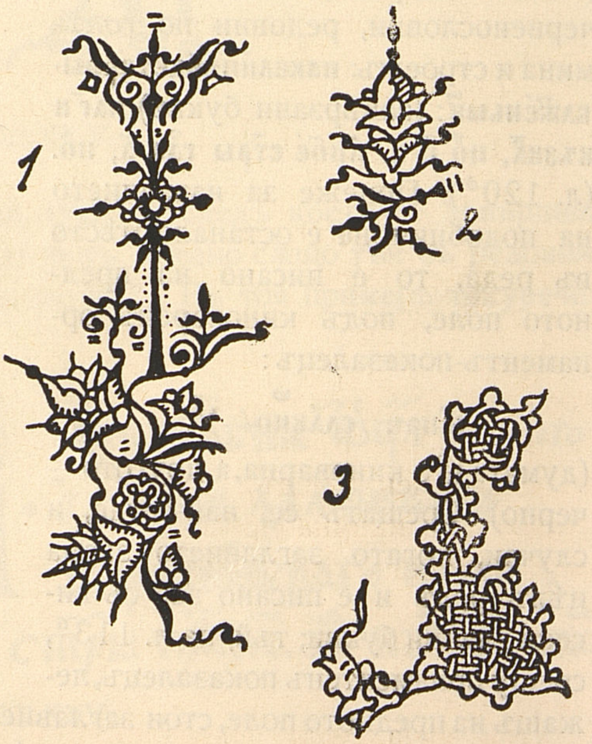

Обр. CCLXXIX.

3) орнаментувани киноварни букви, къмъ чиито скелетъ се добавятъ геометрични и растителни мотиви, стилизувани графично (въ чърта, точка и фигура): запетайни добавки, вѣнчета, чашки, волути, пòвлѣци, пжпки, пронизани точки, стрели, очи, листни извивки; ведно съ орнаментнитѣ добавки, тѣ иматъ различна височина: отъ 1 р. и $^1/_2$ межд. (**К** на л. 154) до 7 р. (**Т** на л. $34^б$ и **Б** на л. 122) — и

4) плетенични букви, ограничени съ кафенъ или киноваренъ контуръ, съ бѣло тѣло, различно високи: 4 р. (**Ѿ** на л. 120), 4 р. и 1 межд. (**К** на л. 1), 6 р. и 1 межд. (друго **К** на л. $12^б$), 7 р. (**П** на л. 71).

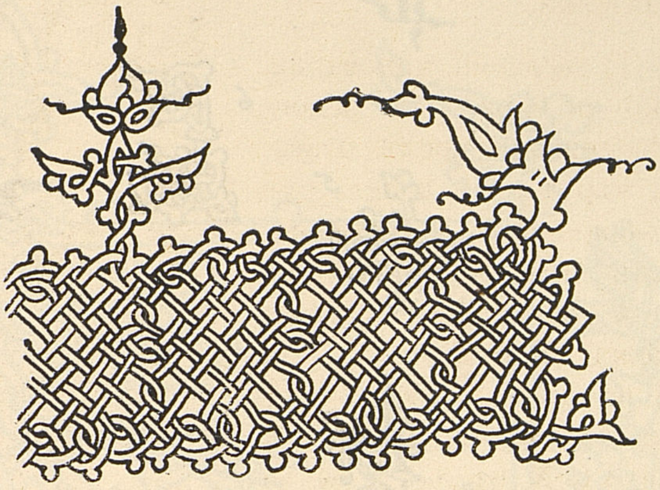

Обр. CCLXXX.

Буквениятъ стълпецъ има размѣръ 22·5×12, при стр. 29·5×20·5. Тамъ, дето завършекътъ стои къмъ срѣдата на страницата или подолу, стълпецътъ се стреми да добие видъ ни обърнатъ трижгълникъ: л. 63 свършва съ единъ редъ отъ 10 букви и двоеточие (**йсъшьствїє:**) разположени симетрично подъ предпоследния редъ, а подъ тия букви, както и отстранѝ тѣмъ, има по една сложна линийна драска, подчъртаваща трижгълната форма. Токуречи по сжщия начинъ свършва и л. $86^б$, само че двѣтѣ линийни драски стоятъ следъ седемьтѣхъ букви на последния редъ (**йѡ҃ пѹсть:**), а третата — подъ него (буквата **й** е киноварна). Завършекътъ на л. $96^б$ разполага буквитѣ въ видъ на сжщински усѣченъ трижгълникъ, обърнатъ надолу: деветьтѣхъ предпоследни реда намаляватъ постепенно откъмъ букви, а последниятъ стои подъ тѣхъ цѣлъ (дългъ колкото обикновенъ редъ), допълненъ въ края съ линийна драска; по тоя начинъ завършекътъ добива изгледъ

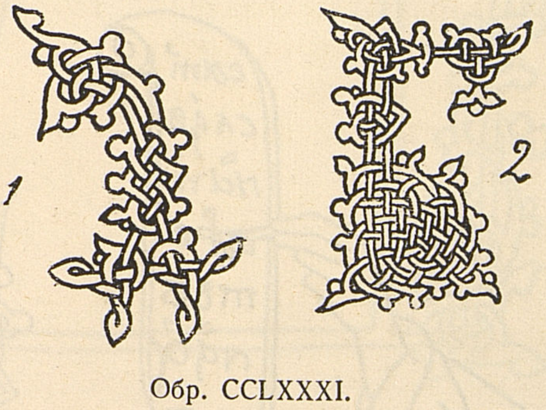

Обр. CCLXXXI.

на трапеция съ чърта подъ нея: 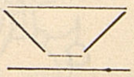

Отъ началкитѣ, показалцитѣ и заглавкитѣ съмъ привелъ следнитѣ: **Ѵ҃** на л. $155^б$ (обр. CCLIX, 1) — съ киноваръ; **С** на л. $174^б$ (2) — сжщо; **ω** на л. 156 (3 — въ червенословнитѣ думи на реда: **г҃нь** **ї҆рмѡсъ:** -~- , съ киноваръ; **К** на л. 34 (4) — сжщо; **Д** на л. $120^б$

(обр. CCLXI, 1) — сѫщо; **Б** на л. 122^{б} (2) — сѫщо; друго **Д** на л. 145 (3) — сѫщо; **С** на л. 147 (4) — сѫщо; показалци на л. 129 и 130

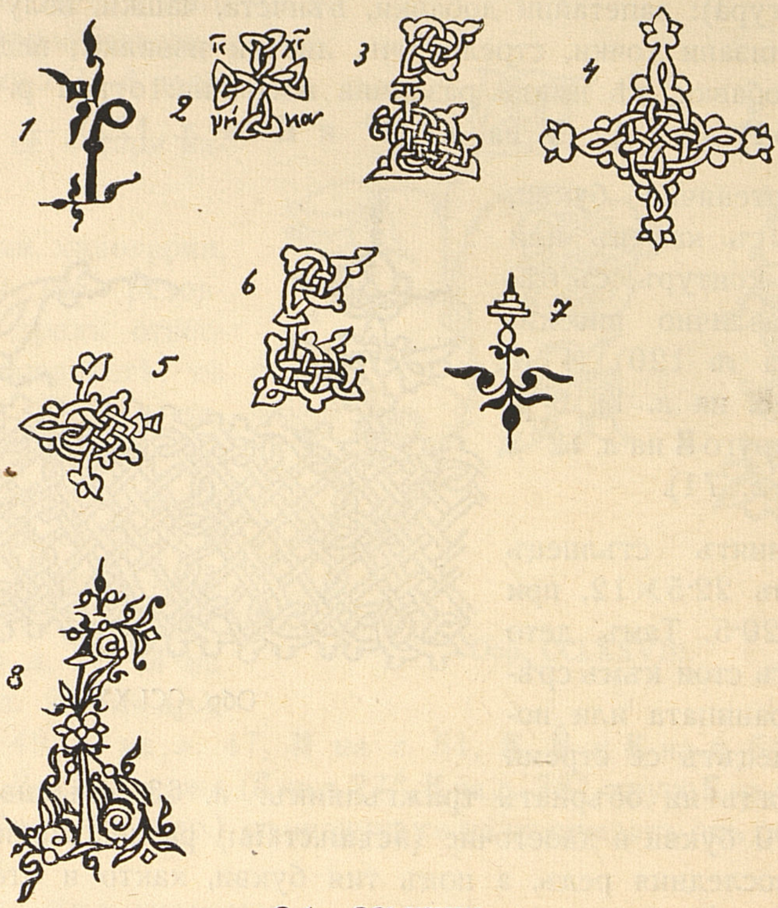

Обр. CCLXXXII.

(обр. CCLXII, 1—2) съ кафено и киноварь; **П** на л. 153^{б} (3) — съ киноварь; **В** на л. 154 (4) — сѫщо; второ **П** на л. 154^{б} (5) —

Обр. CCLXXXIII.

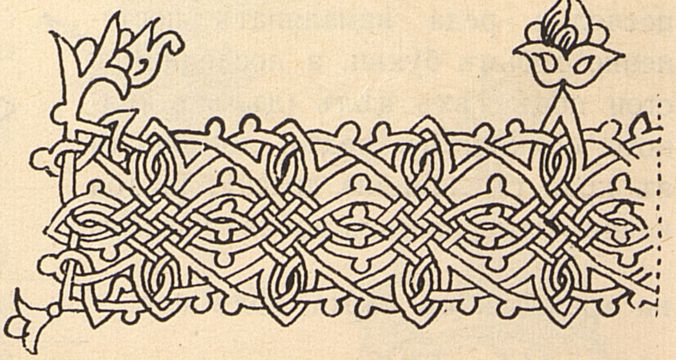

Обр. CCLXXXIV.

сѫщо; **Ѵ** на л. 154 (6) — сѫщо; **В** на л. 154 (7) — сѫщо; **Л** на л. 152^{б} (8) — сѫщо; **Ѵ** на л. 144^{б} (9) — сѫщо; **В** на л. 19 (обр. CCLXIII,

1) — сѫщо; преносенъ знакъ на л. 22 (2), най-отдолу, въ края на последния празенъ редъ (на идната страница почва нова стихира), съ кафено; **Б** на л. 32 (3) — киноварно; — показалецъ на л. 19^{б} (4), на предното поле, срещу началото на канона, сѫщо написанъ съ киноваръ; **К** на л. 27 (обр. CCLXIV, 1), 23^{б} (2) и 26^{б} (3) — все киноварни; показалецъ

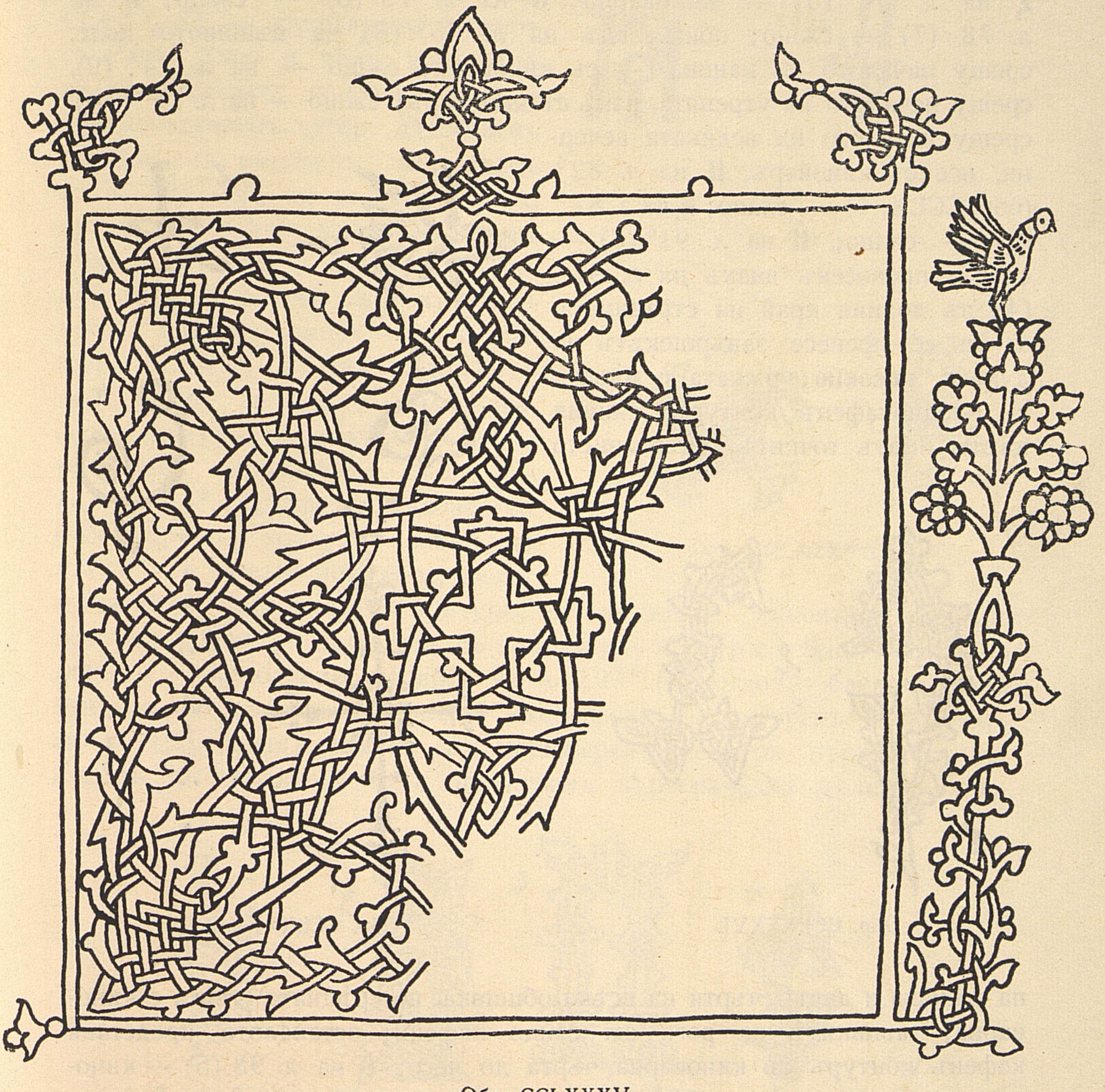

Обр. CCLXXXV.

на л. 33 (4), на задното поле, срещу заглавието: **на велицѣи вѣрны** — съ киноваръ; **Р. N** и **Т** на л. 6 (обр. CCLXVI, 1—3) — сѫщо; **К** на л. 11^{б} (4) — сѫщо; **Б** на л. 7 (обр. CCLXVII, 1) — сѫщо; **Ѿ** на л. 9^{б} (2) — сѫщо; **К** на л. 12 (3) — сѫщо; **М** на л. 12^{б} (4) — сѫщо; друго **К** на л. 15 и трето на л. 14^{б} (обр. CCLXVIII, 1 и 3) — сѫщо; **С** на

л. 16, 18, 90 и 92^{б} (2) — сѫщо; А̃ на л. 19 (4) — сѫщо; **М** на л. 19 (5) — сѫщо; преносенъ знакъ на л. 57^{б} (обр. CCLVIII, 1), въ края на страницата (на идната страница почва нова пѣсень) — съ кафено; **К** на л. 70 (2) — киноварно; **М** на л. 63^{б} (3) — сѫщо; **О̃** на л. 69^{б} (4) — сѫщо; (подобна буква има на л. 97^{б}, но точкитѣ и чъртата сѫ кафени, а буквата, ударението и придъхътъ — киноварни); **Ꙁ** на л. 74^{б} (5) — киноварно; **К** на л. 79 (6) — сѫщо; **Ц** на л. 78 (7) — сѫщо; показалецъ на л. 75^{б} (8), на външното поле, срещу началото на канона — съ киноварь; сѫщо — на л. 74^{б} (9), срещу началото на утренята, пакъ съ киноварь; сѫщо — на л. 70^{б} (10), срещу началото на великата вечерня, все съ киноварь; **П** на л. 82^{б} (обр. CCLX, 1) — сѫщо; **К** на л. 87^{б} (2) — сѫщо; **Н̂** на л. 91^{б} (3) — сѫщо; преносенъ знакъ на л. 97^{б} (4), въ долния край на страницата, за да се пренесе завършекътъ на думата **любо́кїю**; ржката е мината съ бледнокафенъ контуръ; сѫщия цвѣтъ иматъ точкитѣ, очъртанието

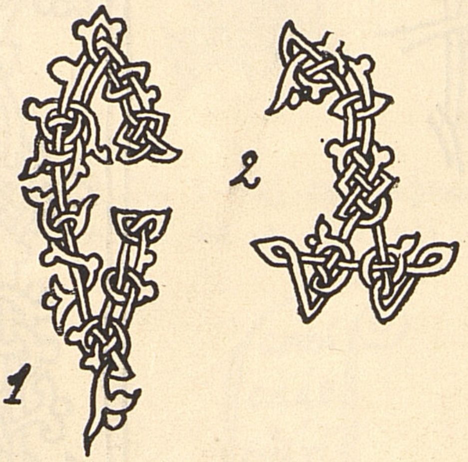

Обр. CCLXXXVI.

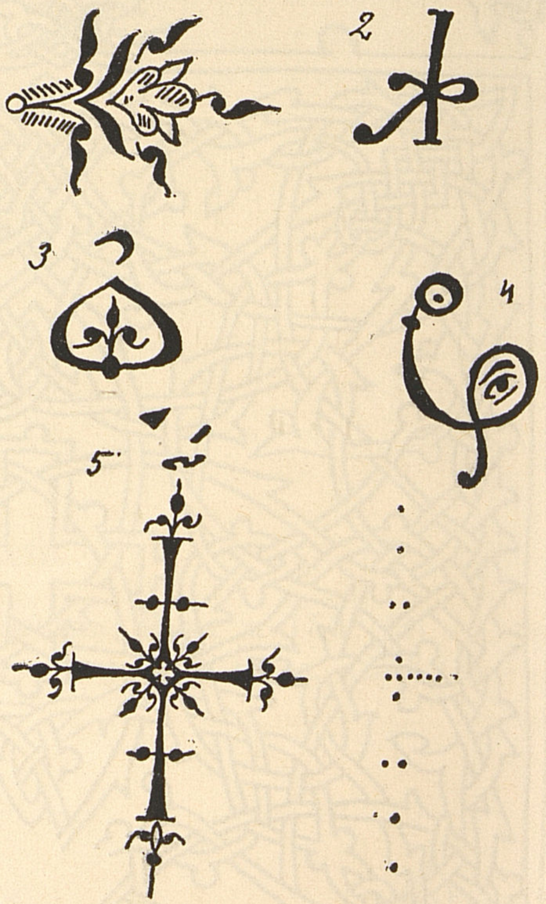

Обр. CCLXXXVII.

на ржкава и двѣтѣ чърти на всѣка обшивка, но срѣдната чърта е киноварна; завивкитѣ на рога сѫ сѫщо кафени; останалото представя кафенъ контуръ съ киноварна чърта до него; **Т̈** на л. 98 (5) — киноварно; преносъ на л. 98^{б} (6): пренасятъ думитѣ **поуръ́пль е́сѝ**, съ кафено; показалецъ на л. 98 (7), на външното поле, срещу канона; киноварь съ една черна точка; сѫщо — на л. 103^{б} (8), срещу началото на канона: кафено и киноварь; образи на л. 121^{б} (обр. CCLXV, 1), на външното поле, подъ началката **В**, срещу паремийното четиво отъ Изходъ, кѫдето се говори: **... и̂ къ несе́ши трапе́зѣ и̂ свѣ́щникъ. и̂ поло́жи̂ кади́лницꙋ зла́тꙋю**: кафени чърти, тукъ-таме надебелени съ кино-

варъ; — показалци на л. 125^б, 126^б и 128 (2—4), срещу троичния, нѣкои само съ кафено, нѣкои — съ кафено и киноваръ; **Б** на л. 122 (5) — киноварно; заставка на л. 70 (обр. CCLXIX), надъ заглавието: бледномастиленъ контуръ, а надъ него — бледенъ киноваръ; точкитѣ — киноварни, дъното въ ромбоветѣ и въ малкитѣ елипси — киноварно; тѣлото — бѣло; **П** на л. 71 (обр. CCLXX, 1) — киноваренъ контуръ съ бѣло дъно и тѣло; контурътъ на орнаментната прибавка долу е бледномастиленъ, отгоре надебеленъ съ бледенъ киноваръ; показалецъ на л. 102^б (2), на външното поле, предъ заглавието: кафенъ контуръ, нѣкжде и вторъ — киноваренъ, подебелъ и по-силенъ въ тонъ (кафеното е бледно); сжщо — на л. 109 (обр. CCLXXI, 1), на външното поле, срещу заглавието: бледнокафенъ контуръ, но нѣкжде и вторъ, по-силенъ, киноваренъ; сжщо — на л. 114^б (2), срещу канона, съ киноваренъ контуръ; сжщо на л. 113^б (3), на външното поле, срещу заглавието: бледнокафенъ контуръ, начъртаното — киноварни чъртици, повечето пжпки — заградени съ киноваренъ контуръ, тѣснитѣ петна на дъното — киноварни; преносъ на л. 109^б (4), отдолу: бледнокафенъ контуръ, но нѣкжде и вторъ — киноваренъ; — фигуренъ показалецъ на л. 125, срещу канона (5): киноваренъ контуръ върху бледнокафенъ, съ какъвто е билъ нарисуванъ първоначално цѣлиятъ орна-

Обр. CCLXXXVIII.

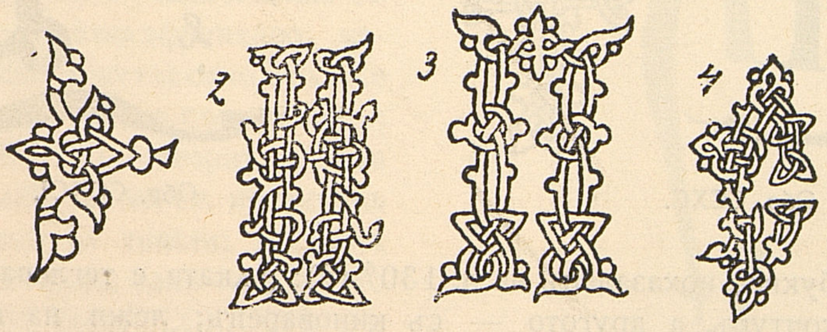

Обр. CCLXXXIX.

ментъ; **К** на л. 121^б (6): сжщитѣ контури; нѣкжде по дъното — киноваръ (черното); нѣкои пжпки сж минати само съ кафенъ контуръ; заглавка на л. 120 (обр. CCLXXII): кафенъ контуръ, бѣло тѣло, нѣкжде и вторъ контуръ — киноваренъ; нѣкои петна по дъното (чернитѣ)

киноварни, а другитѣ — бѣли; показалецъ на л. 120[б] (обр. CCLXXIII 1), на вънншото поле, предъ заглавието: кафенъ контуръ, а върху него — киноваренъ, дъното е запълнено съ пресѣчени киноварни чърти; сѫщо — на л. 125[б] (2), срещу канона: бледнокафени чърти, сѫщо като мастилото на текста, но съ разрѣдена багра; сѫщо — на л. 135[б] (3) — срещу началото на канона, съ бледнокафенъ контуръ; сѫщо — на л. 140 (4), пакъ срещу канона, чърти теглени съ смѣсь отъ киноваръ и бледнокафена багра; сѫщо на л. 139[б] (5), пакъ срещу началото на канона: бледнокафенъ контуръ, нѣкѫде върху него се явява и бледнокиноварна чърта; — сѫщо на л. 134[б] (6), срещу една отъ стихиритѣ, съ киноваренъ контуръ; преносъ на л. 131 (7) — кафенъ

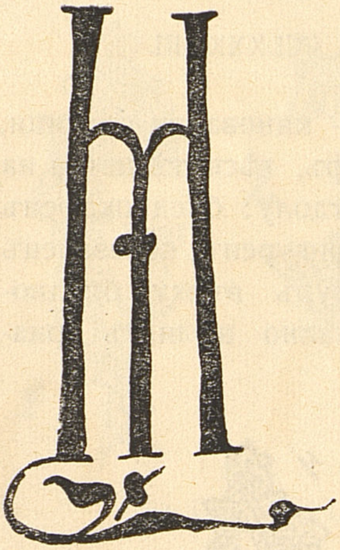

Обр. CCXC.

Обр. CCXCI.

контуръ и букви; показалецъ на л. 130[б] (8): рѫката е теглена съ бледнокафенъ контуръ, а другото — съ киноваренъ; лежи на външното поле, срещу Богородичната пѣсень въ канона, тъкмо дето се срещатъ думитѣ: **дв҃о мт҃и ѹ҃тла въпⷭ҇емь бл҃вє́нна҃**: ⌣; преносъ на л. 126 (9): пренесени сѫ думитѣ **исърⷶ҇ѹнисе**, а ирмосътъ, дето се срещатъ тѣ, продължава на другата страница: кафенъ цвѣтъ; **Ѿ** на л. 120 (10) — два контура, единъ върху другъ (киноварниятъ — по-силенъ); показалецъ на л. 127[б] (11), на предното поле, срещу една отъ пѣснитѣ

на канона, дето се срещатъ думитѣ: **рѹка́ми дрь́жѫще свѣ́ще**; изпълненъ съ кафени и киноварни чърти — отдѣлно или едни върху други; сѫщо — на л. 145 (обр. CCLXXIV, 1), на външното поле, срещу заглавие: бледнокафенъ контуръ, а нѣкѫде и вторъ — силенъ, киноваренъ; сѫщо — на л. 145б(2), срещу началото на вторитѣ стихири, на външното поле: смѣсенъ контуръ — кафено и киноваръ; сѫщо — на л. 146б (3), срещу канона на света Екатерина, на външното поле: навсѣкѫде бледнокафенъ контуръ, а върху него и силенъ киноваренъ (освенъ на коситѣ, очитѣ, носа и палмата); преносъ на л. 152 (4) — съ киноваръ; показалецъ на л. 153б (5) срещу канона на свети Климента, съ бледокафенъ контуръ; сѫщо — на л. 152б (6), срещу началото на стихиритѣ: бледнокафенъ контуръ, но на мѣста се явява и яркокиноваренъ върху него; сѫщо — на л. 158б(7), на външното поле, срещу заглавие; бледенъ кафеножълтеникавъ контуръ, а нѣкѫде до него и вторъ, бледнокиноваренъ; сѫщо — на л. 173б (8), срещу заглавие: бледнокафенъ контуръ, а нѣкѫде върху нето и бледнокиноваренъ; **П** на л. 71б (9) — киноваръ; друго **П** на л. 72б (10) — сѫщо; глава (показалецъ) на предното поле и заглавие редомъ съ нея, на л. 63б (обр. CCLXXV): главата е изрисувана изцѣло съ бледно жълтокафеникаво мастило (като текста), само нѣкѫде е слабо повторена съ киноваръ; буквитѣ сѫ киноварни, освенъ **б҃ны ѵнно҃.**, които сѫ писани съ мастилото на текста; заставка посрѣдъ листа, надъ заглавието на л. 32 (обр. CCLXXVI, 1): два контура единъ върху другъ, бѣло тѣло, пѫпкитѣ сѫ сѫщо тъй бѣли — съ вторъ киноваренъ контуръ, по-дебелъ; дъното на ромбоветѣ и това на малкитѣ

Обр. CCXCII.

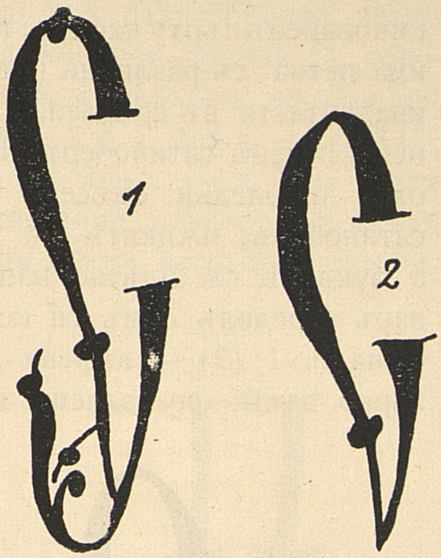

Обр. CCXCIII.

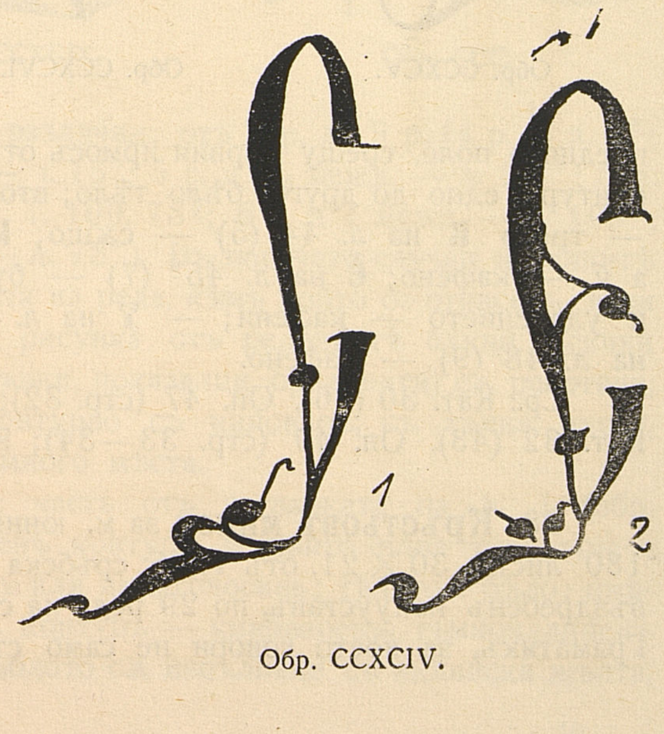

Обр. CCXCIV.

елипси — киноварно; показалци на л. $81^{б}$ (2—3), на външното поле, срещу заглавие: бледномастиленъ контуръ, а върху него — бледнокиноваренъ; преносъ на л. $165^{б}$ (4)—пѣсеньта продължава на другата страница; буквитѣ сѫ все кафени, а другото е постигнато чрезъ бледнокафенъ контуръ, надъ който е положенъ по-широкъ, бледнокиноваренъ; челница на л. 1 (обр. CCLVII, 1): кафенъ контуръ, праволинийнитѣ рамки—теглени съ линия, бѣло тѣло; прибавкитѣ въ ѫглитѣ и надъ рамката носятъ два контура: киноваренъ върху кафенъ; тамъ дъното е киноварно; въ орнаментното дъно има петна съ различни цветове: силенъ киноваръ (Zinnoberrot II) съ бѣли квадратчета въ срѣдата, сочна зелена (Saftgrün I) съ преливъ на маслинена, печенъ сатиноберъ (червеникава кафена съ разни отсѣнки), златна охра и бледни смѣсени тонове: разрѣдена охра, разрѣденъ печенъ сатиноберъ; пѫпкитѣ сѫ заградени съ вторъ контуръ — киноваренъ, а буквитѣ сѫ плътно изпълнени съ киноваръ (предалъ съмъ ги контурно); началка **К** на л. 1 (2) — кафенъ контуръ и киноварно дъно; показалецъ на л. $38^{б}$ (3), на

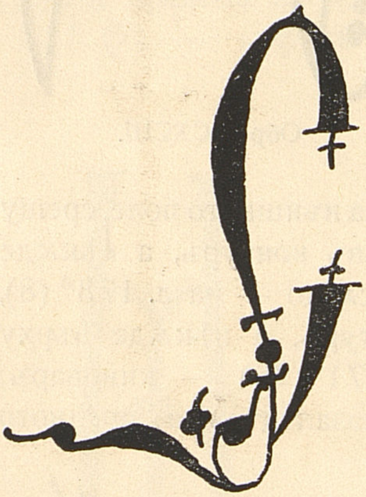

Обр. CCXCV.

Обр. CCXCVI.

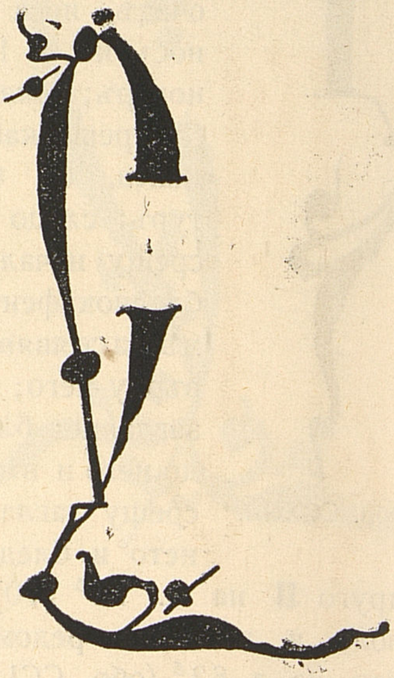

Обр. CCXCVII.

предното поле, срещу първия ирмосъ отъ канона: кафенъ и киноваренъ контуръ едно до друго, бѣло тѣло; второ **К** на л. $38^{б}$ (4) — киноваръ; — трето **К** на л. 44 (5) — сѫщо; **М** на л. 46 (6): **М** киноварно, а ѷ — кафено; **Ѥ̑** на л. $45^{б}$ (7) — буквата киноварна, а придъхътъ и ударението — кафени; — **Ѵ** на л. 57 (8) — киноварно; преносъ на л. 48 (9) — кафено.

Ср.: Кат. 30 (26), Оп. 47 (стр. 32); Кат. 31 (42), Оп. 48 (стр. 33); Кат. 32 (43), Оп. 49 (стр. 33—34); Кат. 85 (29), Оп. 46 (стр. 32).

38. **Кръстьовъ миней** за м. юний. Кат. 31 (42), Оп. 48 (стр 33). 180 листа, 30 × 21, отъ 1695, сръбска редакция. Писмо — правиленъ въздребенъ полууставъ, по 29 реда на страница. Писанъ е отъ Кръстя Граматикъ, за което говори не само стилътъ на украсата и буквитѣ,

а и полукурсивната записка на последния листъ, най-отдолу: „† а̃зъ Кр̃стіо Граматнѝкъ чрътáвый сѐ, въ л̃ѣ ,ꙁ̃с̃г; конѣць пріеть, м̃ца Іоунїа, н̃і д̃нь: ∽ “, а на другъ листъ чужда ржка пише, че книгата била „изписана“ въ обительта „ст̃ы врáчъ Кѹзма й Дамїанъ ѥже е̂ вишє̂ сéло Кѹклéнъ“ презъ „лѣ́то ꙁ̃с̃г“.

Украсата и на тоя миней, като на другитѣ Кръстьови ржкописи, е точна, тънка и изящна. Началкитѣ сж сжщо тъй разнообразни, както бѣха и у предиописаната ржкопись: дребни киноварни (такива сж повечето, високи 1 р. и 1 межд.); вторъ видъ, пакъ киноварни, но по-едри (2 р. — л. 61^б и 4; 2 р. и $^1/_2$ межд. — л. 36^б; 2 р. и межд. — л. 81^б; 3 р. — л. 7^б; 3 р. и $^1/_2$ межд. — л. 19; 3 р. и 1 межд. — л. 10); трети видъ — още по-едри, и тѣ — киноварни, съ запетайни добавки или цвѣтя вънъ отъ буквеното тѣло, както и плетенични букви, заградени съ дву-

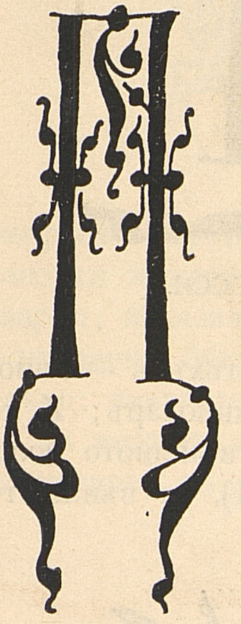
Обр. CCXCVIII.

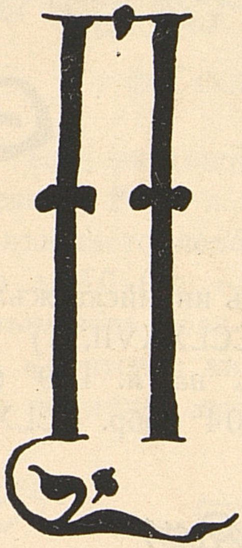
Обр. CCXCIX.

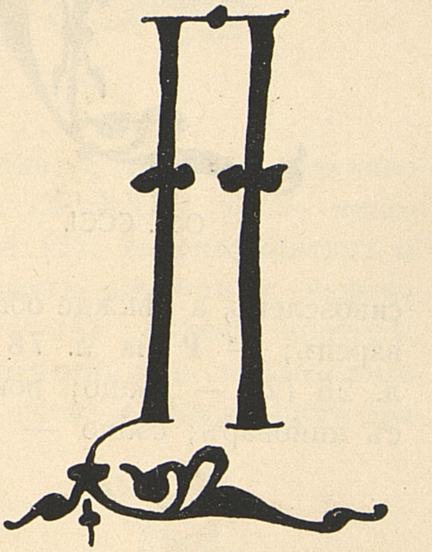
Обр. CCC.

цвѣтенъ контуръ, по височина различни: отъ 4 р. до 9 р. (4 р. — л. 1^б; 4 р. и 1 межд. — л. 13; 5 р. — л. 15^б; 5 р. и $^1/_2$ межд. — л. 101^б; 5 р. и 1 межд. — л. 101^б; 6 р. — л. 1, 100, 78^б; 6 р. и 1 межд. — л. 109^б; 8 р. и 1 межд. — л. 78; 9 р. — л. 78^б). Въ повечето случаи началкитѣ започватъ малко надъ височината на реда, къмъ който се отнасятъ, дори и когато се не отличаватъ по рисунка отъ редовнитѣ букви. Всички цвѣтни украшения (букви, заставки, показалци, орнаменти) сж работени, както се вижда, изпървомъ контурно съ киноварь, съ тънка чърта, теглена съ перо: тя личи на много мѣста.

За образци привеждамъ: часть отъ заглавката на л. 1 (обр. CCCXXXVIII), работена съ черенъ контуръ, до който идва тукъ-таме и вторъ — киноваренъ, сивозеленъ или индиговосинъ; тѣлото е бѣло; цвѣтята сж сжщо бѣли, съ вторъ контуръ — киноваренъ, тъмномалиненъ или сивосинкавъ; листата и стъблото сж изпълнени съ индийска жълта,

или иматъ сива чърта по срѣдата и сивозеленъ контуръ, а понѣкога — киноваренъ или индиговъ; петната по дъното сѫ обагрени съ индиго, индийска жълта, малинено, червенъ киноварь или сивозелено; — начална Є на сѫщия листь (обр. CCCXXXIX) — черенъ контуръ, по дъното — индиго и киноварь, тѣло — бѣло, съ вторъ контуръ — киноваренъ или

Обр. CCCI.

Обр. CCCII.

сивозеленъ, а нѣкѫде обагрено съ индийска жълта; придъхътъ — киноваренъ; — Р на л. 78 (обр. CCLXXVII, 1) — съ киноварь; Ʒ на л. 25 (2) — сѫщо; показалецъ на л. 109б (3), на външното поле, съ киноварь; сѫщо — на л. 104б (обр. CCLXXVIII, 1), на външното

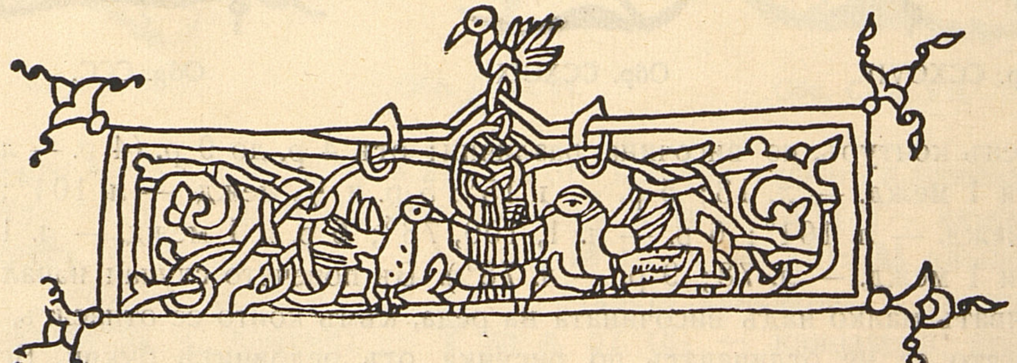
Обр. CCCIII.

поле, срещу Дамаскиновитѣ канони: кафенъ контуръ и синьопепеляви вѫси, вторъ контуръ — киноваренъ или синьопепелявъ; цвѣтнитѣ вѣнчета носятъ сѫщитѣ тонове; К на л. 109б (2), съ киноварь; — Т на л. 78б (обр. CCLXXIX, 1) — сѫщо; — показалецъ на л. 94 (2) — сѫщо; К на л. 101б (3) — нѣкѫде киноваренъ контуръ, нѣкѫде — синьо-

пепелявъ, тѣлото и дъното — бѣли; — заглавка на л. 100 (обр. CCLXXX): кафенъ контуръ, нѣкѫде и вторъ — киноваренъ или маслинено-зеленъ; тѣло — бѣло, пѫпки — покрити съ индиго или индийска жълта; по дъното — петна съ пепеляво индиго, маслинена зелена, киноваръ и индийска жълта; Д на л. 100 (обр. CCLXXXI, 1): кафенъ контуръ, а до него вторъ — съ киноваръ или пепеляво индиго; дъното и пѫпкитѣ — покрити съ индийска жълта; В на л. 101б (2) —

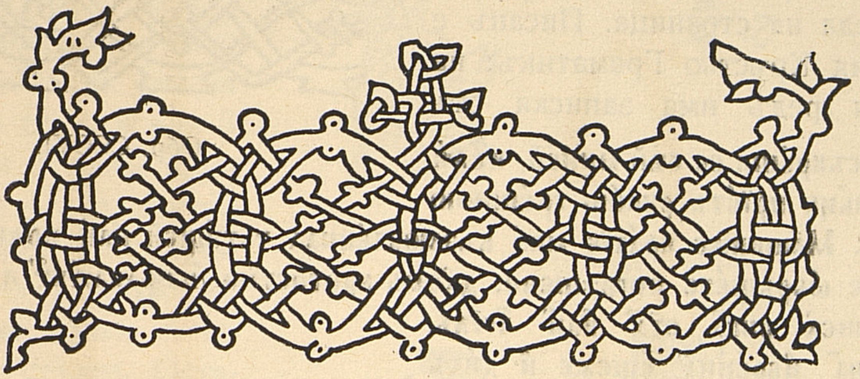

Обр. CCCIV.

кафенъ контуръ, бѣло тѣло; на дъното — петна съ киноваръ, пепеляво индиго и маслинена зелена; Р на л. 1б (обр. CCLXXXII, 1) — киноварно; показалецъ на външното поле на л. 4 (2): кафенъ контуръ и киноварни букви; В на л. 10 (3) — киноваренъ контуръ и кафено дъно; показалецъ на външното поле на л. 21б (4): кафенъ контуръ, а до него на пѫпкитѣ — вторъ: киноварночервенъ или свѣтлозеленъ киноваръ; по дъното и по нѣкои пѫпки — петна съ последнитѣ два

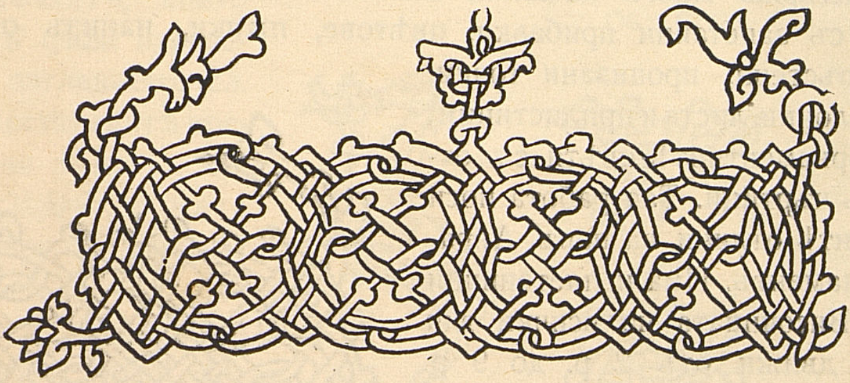

Обр. CCCV.

цвѣта; — сѫщо — на л. 36б (5): кафенъ контуръ, дъно съ бѣли и киноварни петна, на пѫпкитѣ — вторъ киноваренъ контуръ; друго В на л. 31 (6): кафенъ контуръ, а по дъното — охра и киноваръ; — показалецъ на л. 76 (7) — киноваръ; трето В на л. 78б (8): кафенъ контуръ и киноварни петна.

На XXXII приложение давамъ образецъ отъ писмото съ заглавие, заглавка надъ него и едра плетенична началка Д (л. 100).

Ср.: Кат. 30 (26), Оп. 47 (стр. 32); Кат. 18, Оп. 50 (стр. 34); Кат.: 32 (43), Оп. 49 (стр. 33—34); Кат. 85 (29), Оп. 46 (стр. 32).

39. **Кръстьовъ миней** за м. септемврий. Кат. 32 (43), Оп. 49 (стр. 33—34). 234 листа, 29·5×20·5, отъ 1696., сръбска редакция. Писмо — правиленъ полууставъ, по 29 реда на страница. Писанъ е отъ сжщия Кръстьо Граматикъ: на последния редъ има записка отъ него: „✝ съврьшн се сьй мннен, вълѣ ҂зсд. Коньць прїетъ рѹкою грѣшною нбреннoю. Млювнже братїе моа възлюбленнаа чьтѹщей нлн прѣпнсѹющей аще негде ѡбрещете погрѣшено, дхомь кротостїю нсправлаюнт нnекльннте поне непнса рѹка ста нлн аггль, нъ грѣшна нбренна ещеже н дѹхъ оумнль: L ✝ Граматннка Крьстїа мьншаго въчлвѣ оумомже нтѣломь: L“. Въ друга записка, писана тамъ, дето свършва предпразденството къмъ Рождество Богородично, се казва, че ржкописьта била писана въ обительта Козма и Дамянъ (свети Врачъ).

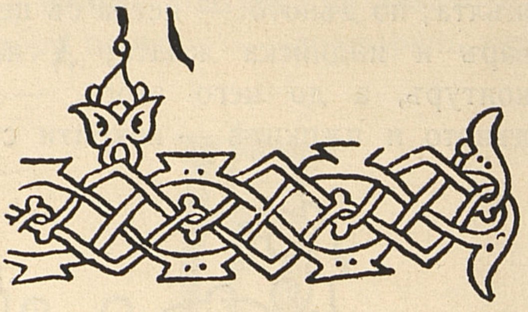

Обр. CCCVI.

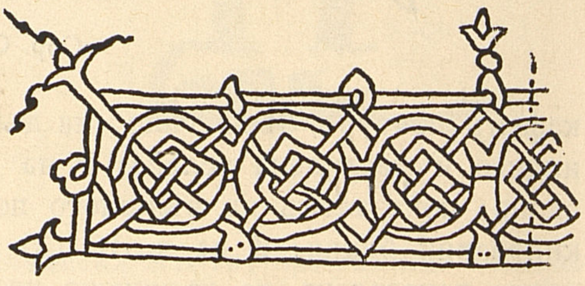

Обр. CCCVII.

Книгата е украсена изящно и грижливо, като другитѣ Кръстьови минеи. Съдържа много началки, повечето едноцвѣтни, съ киноваръ, украсени съ запетайни прибавки, цвѣтове, пжпки, нанизъ отъ точки, стрели, пръстени, пронизани точки, вѣнчета, клонки, листа и прилистници; нѣкжде орнаментнитѣ цвѣтя сж отсѣчени съ чъртици. Тая работа носи все стилнитѣ отлики на попъ Аврамовия орнаментъ. Има и плетенични началки. Височината на всички тия букви се движи отъ 2 р. до 9 р. и 1 межд. (л. 9 — 2 р., л. 13 — 2 р. и 1 межд., л. 26б — 3 р. и 1 межд., л. 93 — 4 р., л. 135б — 4½ р., л. 88 и 5б — 4 р. и 1 межд., л. 51б — 5 р., л. 1б и 52 — 5 р. и 1 межд., л. 80 — 6 р., л. 1 — 6 р. и 1 межд., л. 80б — 7½ р., л. 90 — 8 р. и 1 межд., л. 3б — 9 р., л. 3 — 9. и 1 межд.). Освенъ началкитѣ, книгата е украсена и съ заглавки, па и съ много показалци на външното поле,

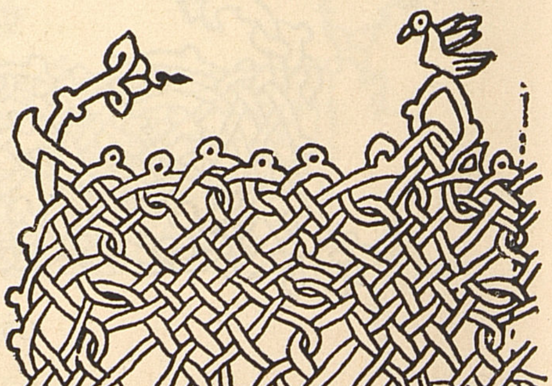

Обр. CCCVIII.

работени съ сѫщитѣ елементи, които влизатъ въ началкитѣ, и изпълнени съ кафено, киноваръ и други багри.

На л. 1 има заглавие съ високи украсени киноварни букви, къмъ които се добавятъ въ празнинитѣ трилистници, успоредни чъртици и други запетайни извивки, пѫпки и повлѣци. Тия заглавни букви съставятъ първия редъ, високъ 3 р. и 1 межд.; по киноварното тѣло на буквитѣ има златни точки — по 3, 4 или 5 на всѣки стълпъ. Вториятъ редъ се състои отъ редовни киноварни букви, пакъ украсени съ златни точки — по 2—3 на стълпъ. Останалитѣ 3 реда отъ заглавието, изпълнени сѫщо съ киноварни букви, все редовни, не сѫ украсени съ злато. Първитѣ букви отъ първитѣ две думи на подобния (по̑ нѣ̑ны̑ чи́но̑: —·—) сѫ писани съ киноваръ (П и N). Точкитѣ, които отдѣлятъ цѣли изречения въ заглавието, сѫ черни, а останалитѣ препинателни знаци — киноварни. Въ думата Ве̑́рь първата буква е златна.

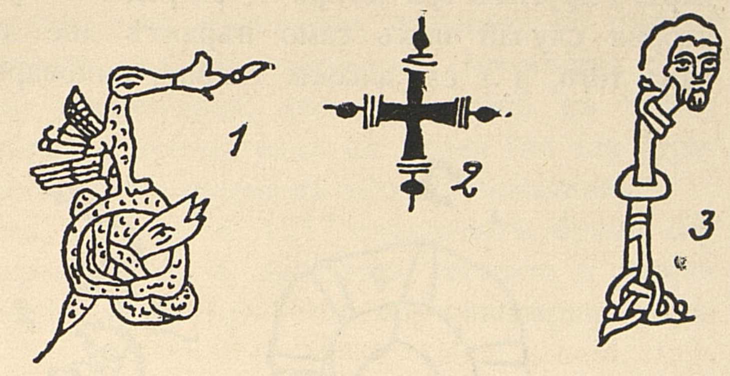

Обр. CCCIX.

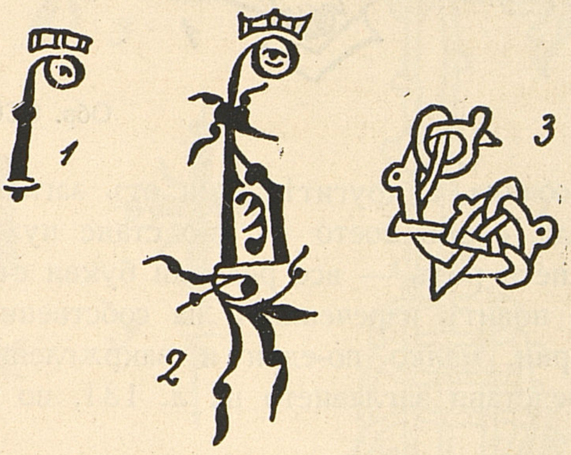

Обр. CCCX.

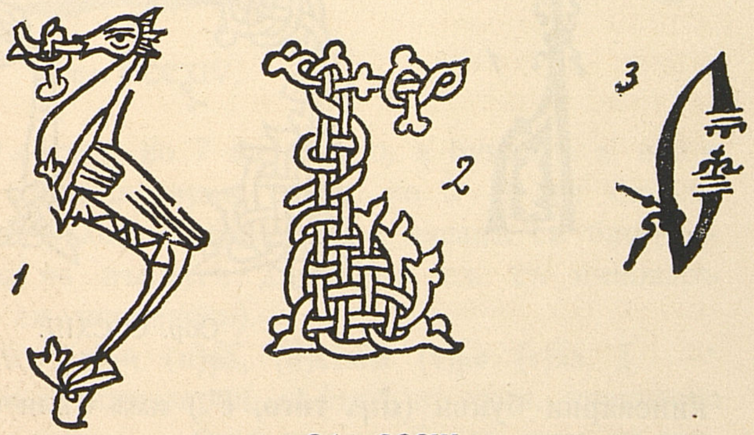

Обр. CCCXI.

Отдѣлнитѣ глави се стремятъ къмъ триѫгъленъ завършекъ: на л. 12б шестьтѣ последни реда се постепенно скѫсяватъ, на л. 49б се скѫсяватъ осемьтѣ последни реда, следъ които иде единъ по-дълъгъ; на л. 60б фигурата се образува отъ седемь скѫсяващи се реда, на л. 98б — пакъ отъ шесть, на л. 116 — отъ седемь, на л. 139б — отъ четири, а на л. 163 — само отъ три.

Службитѣ на всѣки новъ день отъ месеца почватъ нѣкѫде на нова страница (л. 13, 43б), но въ повечето случаи следватъ единъ следъдругъ, раздѣляни само отъ киноварно заглавие. Въ първия случай първиятъ заглавенъ редъ е цѣлъ изпълненъ съ високи заглавни букви, писани съ киноваръ, а другитѣ три-четири — съ редовни букви, макаръ и киноварни. Въ втория случай пъкъ само първитѣ две думи и числото на месеца (**м҃ца то́го, д҃.**) сѫ високи, главни, киноварни, равни на три реда по

Обр. CCCXII.

височина, а другитѣ думи отъ заглавието се редятъ до тѣхъ на три реда, следъ което — ако стане нужда — идва и четвърти, па дори и пети редъ — все редовни букви съ киноваръ; само началнитѣ букви на новитѣ изречения и на собственитѣ имена сѫ главни, пакъ киноварни, малко по-едри и закрѫглени. Образецъ отъ втория случай представя заглавието на л. 131, но то е по-украсено: върху високитѣ

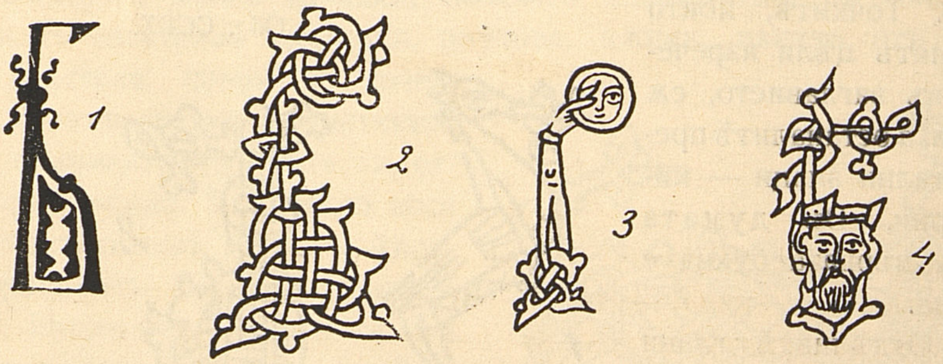

Обр. CCCXIII.

киноварни букви (**м҃ца то́го, є҃.**) има бѣли точки, по 12—13 на всѣки стълпъ. На л. 35 заглавието не е на нова страница, но все пакъ първиятъ редъ е цѣлъ съ високи главни киноварни букви (височина — 2 р.). На л. 50 първиятъ редъ се състои отъ главни букви, високи 3½ р., писани съ киноваръ и украсени съ златни точки отгоре, по 2—6 на стълпъ. На нѣкои страници (л. 72 и др.) точкитѣ, които отдѣлятъ изреченията въ заглавието, сѫ черни. Стремежъ къмъ декоративна

изразителность получава у буквата Ѻ: дето се срещне тая буква въ думата Ѻ҆ѵн, всрѣдъ елипсата се слагатъ две точки, понѣкога дори киноварни, макаръ че скелетътъ е черенъ.

На л. 88, дето е службата на Кръстовдень, първиятъ заглавенъ редъ е изпълненъ съ високи киноварни букви, украсени съ златни точки, вториятъ — съ редовни, пакъ киноварни, украсени по сѫщия начинъ, а третиятъ — съ прости редовни, киноварни. На втория редъ буквата К (въ думата Кѐрь) е киноварна, цѣлата покрита съ злато; точкитѣ и запетаитѣ на втория и третия редъ сѫ черни (на тая страница, види се, Кръстьо Граматикъ е обърналъ особно внимание).

Въ заглавието „м҃цатѡ́го, к҃.“ на л. 121[б] свързанитѣ букви мц, т, г и к, слово-титлата, ударението на о, запетаята, титлата и ударението надъ к и точката следъ тая буква — сѫ все киноварни, укра-

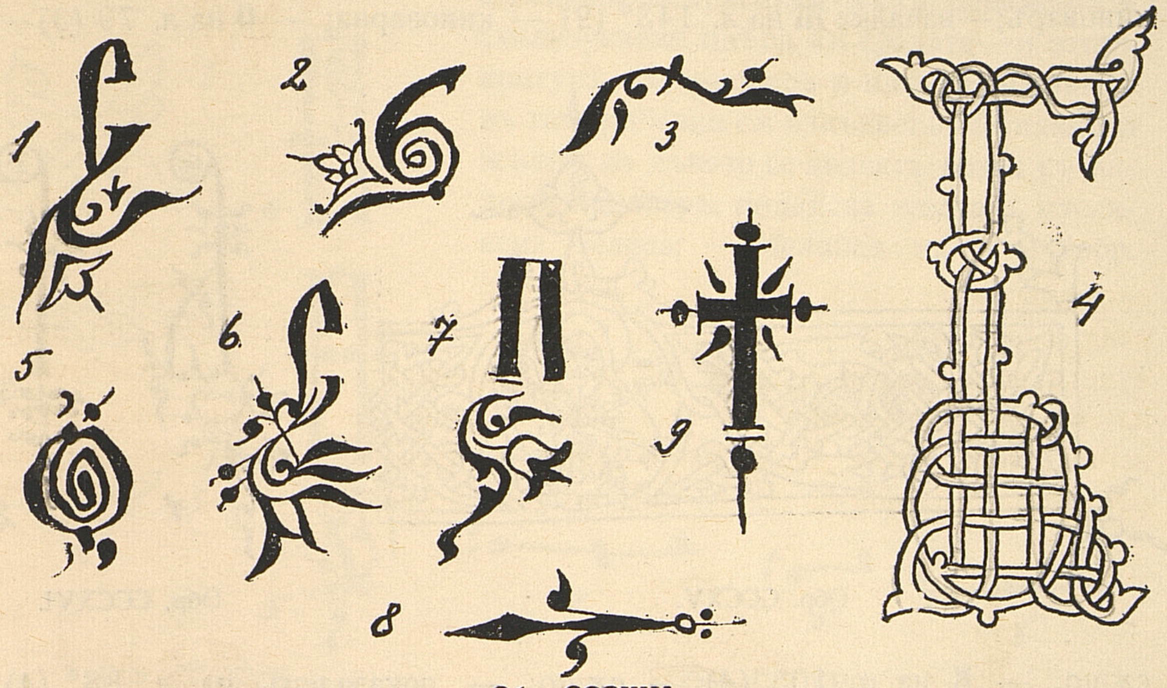

Обр. CCCXIV.

сени съ бисерносиви точки отгоре, по 7 на стъбло, а буквитѣ а, о и о сѫ бисерносиви (Perlgrau) съ киноварни точки, по 5—8 на стъбло. На третия отъ киноварнитѣ редове подобниятъ е писанъ съ бисерносиво, но началнитѣ букви на първитѣ две думи сѫ съ киноваръ („по҆до҆́дазнамѐ: —·—“: п и д сѫ киноварни).

На л. 123, въ думитѣ „(т)р҃о (п)ра҃, (н)ст҃ым (т)р҃о (г)л҃а, д҃ —·—“ затворенитѣ въ скоби букви сѫ киноварни, чъртата въ края, пронизана съ точка, е черна, а всичко друго — бисерносиво. Следъ това си продължаватъ редовнитѣ букви съ черно; само началката на тропара е киноварна. На сѫщия листъ бележката е съ киноваръ, бисерносиво и черно: Н҆ст҃ым канѡ́нь на ѕ҃, н҆мын҆ кра́е гра́нє спцє. в (киноваръ) гостоа́нїа тъзо҆́нменнтомꙋ похвале́нїє: —·— (бисерносиво) гл҃а д҃ пѣ́, а҃. ї҆рмо҆́.м (киноваръ) о҆́ра ўрь: —·— (черно).

На л. $126^б$, въ заглавието, писано съ червенъ киноваръ, сѫ черни не само препинателнитѣ знаци, а и буквата **В** на две мѣста (**Въ сѥ҃и дн҃ь** . . . и **Вѣ҃ръ, Наги къзва** . . .).

На л. $148^б$ надъ цвѣтната орнаментна заставка е писано съ зеленъ киноваръ: **м҃ць сеп тѐмврїи.** Първиятъ редъ е образуванъ отъ главни букви, украсени, високи три реда: **м҃ца** (червенъ киноваръ) **то́го** (бисерносиво), **к҃ѕ.** (киноваръ) **прѣс**(бисерносиво)**тавл**(киноваръ)**ѥнїє**(бисерносиво). Сѫщитѣ цвѣтове се явяватъ и на втория редъ: **Ст҃го** (киноваръ) **а҃пла** (бисерносиво) **и҃ Є҃ѵ҃листа** (киноваръ) **Ї҃ѡа́нна** (бисерносиво, минато отгоре съ киноваръ) **бг҃осло́вка. Ве҃́** (киноваръ). На третия редъ има само киноваръ и черно: **На ма́лѣи ве҃рны. ст҃ры гла́ в҃, п** (киноваръ) **о҃** (черно) **є҃** (киноваръ) **г҃а ѿ дрѣва**: ⁀ (черно).

За образци привеждамъ следнитѣ началки, показалци и заглавки: показалецъ на л. 25 (обр. CCLXXXVII, 1), на външното поле, съ червенъ киноваръ;—началка **Ж** на л. $143^б$ (2) — киноварна; — **Ѻ** на л. 79 (3)—

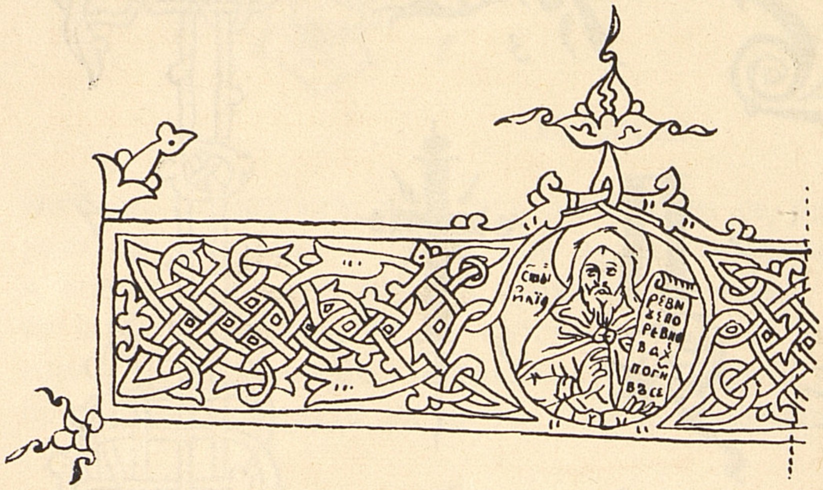

Обр. CCCXV.

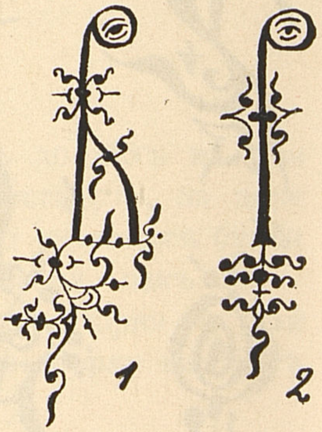

Обр. CCCXVI.

сѫщо; — **В** на л. 105 (4) — сѫщо; — показалецъ на л. $88^б$ (4), на външното поле, срещу началото на великата вечерня срещу Кръстовдень: съ киноваръ, а върху киноварната основа — златни точки по най-широкитѣ мѣста (точкитѣ съмъ наредилъ отстрана, за да се види, коя де се пада); **Іа҃** на л. 134 (обр. CCLXXXVIII, 1) — съ киноваръ; — **Ѵ** на л. $179^б$ (2) — сѫщо; — показалецъ на л. 31 (3)—рисуванъ съ червено-киноваренъ контуръ; дребнитѣ петна по дъното и осемьтѣ пѫпки сѫ сѫщо киноварни, а четиритѣ едри петна—бѣли; — сѫщо на л. 35 (4) — кафенъ контуръ и бѣло тѣло; дъното и пѫпкитѣ — нѣкѫде кафени, нѣкѫде — киноварни; — сѫщо на л. $180^б$ (обр. CCLXXXIII), срещу завършителната записка на писача, на външното поле: кафенъ контуръ върху бледнокиноварни чърти, които едва личатъ; — плетенична началка **С** на л. 80 (обр. CCXC, 1): кафенъ контуръ, бѣло тѣло, пѫпкитѣ — заградени съ второ, киноваренъ контуръ или съ киноварна точка въ срѣдата; по дъното бѣли и киноварни петна; — сѫщо **К** на

л. 88 (2): сѫщиятъ контуръ, киноварни пѫпки, а по дъното киноварни и златни петна; — показалецъ на сѫщия листъ (3), на външното поле, срещу заглавието на вечернята срещу Кръстовдень: кафенъ контуръ, бѣло тѣло, дъно — киноварни петна (въ четиритѣ края) и златни (срѣдниятъ кръстъ); — плетенична началка **С** на л. 1 (обр. CCLXXXVI, 1): кафенъ контуръ, златни пѫпки, бѣло тѣло, а по дъното — киноварни и златни петна; — сѫщо **Д** на л. 2^{б} (2): киноваренъ контуръ, дъното непопълнено; — показалецъ на л. 50^{б} (обр. CCLXXXIX, 1), на външното поле: кафенъ контуръ, тритѣ прътена, пѫпкитѣ и дъното — киноварни; — плетенична началка **Н** на л. 51^{б} (2): кафенъ контуръ, придъхъ и дъно — киноварни; — **П** на л. 89^{б} (3) — киноваренъ контуръ; — **С** на л. 135^{б} (4) — сѫщо; — заглавка-плетеница на л. 148^{б} (обр. CCLXXXIV) преснелъ съмъ само първата половина и срѣдата: кафенъ контуръ, а по страничнитѣ прибавки къмъ орнамента и стилизувания цвѣтъ въ срѣдата — и вторъ контуръ, съ киноваръ и индиго; пѫпкитѣ въ тия прибавки сѫ изпълнени съ индийска жълта; по дъното се явяватъ петна съ индиго, киноваръ, индийска жълта и маслинена зелена; — челница на л. 1 (обр.

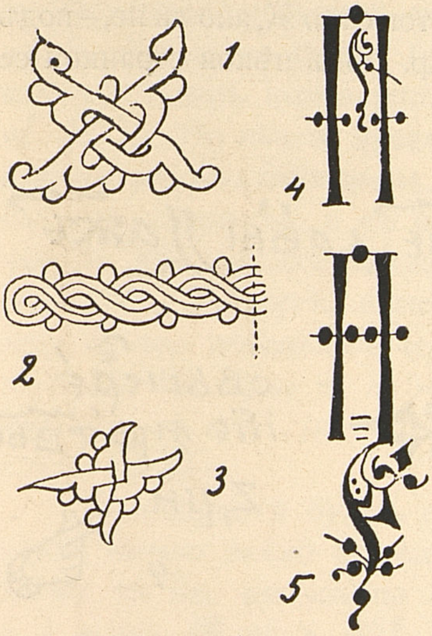

Обр. CCCXVII.

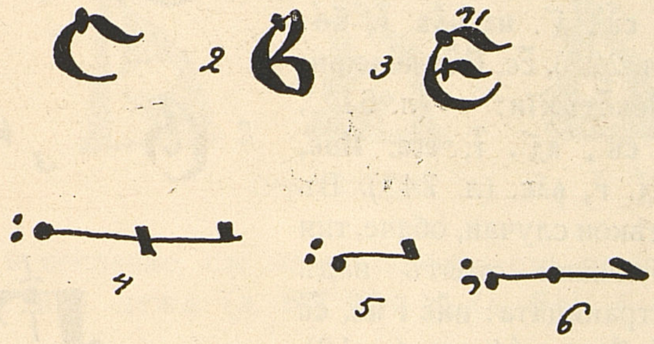

Обр. CCCXVIII.

CCLXXXV): кафенъ контуръ, а по орнаментнитѣ единици вънъ отъ рамката — и вторъ, съ киноваръ, индиго и маслиненозелена; пѫпкитѣ — бѣли или златни; на дъното — петна съ червенъ киноваръ, индиго, злато и маслиненозелена; срѣдниятъ кръстъ — бѣлъ.

За образецъ на писмото привеждамъ снимка отъ л. 180^{б} (последния) на XXXIII приложение, дето се вижда записката на писача.

Ср.: Кат. 30 (26), Оп. 47 (стр. 32); Кат. 18, Оп. 50 (стр. 34); Кат. 31 (42), Оп. 48 (стр. 33); Кат. 85 (29), Оп. 46 (стр. 32).

40. **Петровъ апостолъ.** Кат. 17, Оп. 27 (стр. 19). 225 листа, 30·5 × 21, отъ XVI—XVII в., сръбска редакция, български преписъ. Писмо — въздебелъ срѣденъ уставъ, по 25 реда на страница. Споредъ филиграна си, хартията е отъ XVI в. (Briquet: № 500, 1512 год.),

а на последния листъ, най-отдолу, има записка отъ писача, споредъ която книгата е писана отъ даскалъ Петра въ 1698: „бг҃ да прости҃ писа́вша҃о, и бг҃ да сп҃сетъ чьтѫща҃о † вл҃ѣ ҂ꙁ҃сѕ҃, —: Кн҃іјзоѡпо҃: —“ (Пе́тр' да́ска҃: —).

Надъ нѣкои страници (кога на лѣвата, кога — на дѣсната) стоятъ киноварни надписи: дѣа́нїа, дѣ҃а́, събо́рна҃ посла́нїа ꙗ҃кѡ҃, събо́рна҃ посла́нїа пе҃́, събо́рна҃ посла́нїа пе́тро҃, кьр҃н, кькорн҃', кьгала҃', кьефе҃', кьфила҃п, Къкола҃, късо́лꙋ҃, кътїмо҃', Къ євре́ѡ҃ и др. под. А на външнитѣ полета стои означението на зачалата, пакъ съ киноваръ: ако

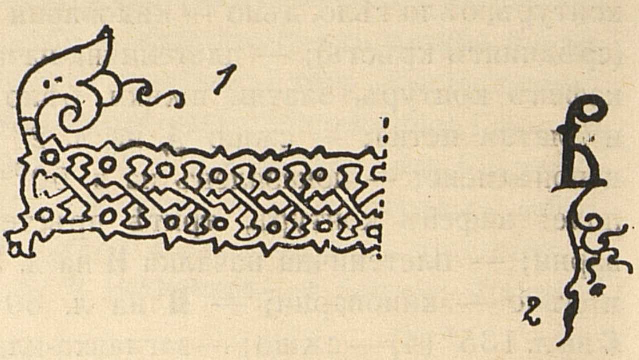

Обр. CCCXIX.

броятъ на зачалото е писанъ въ реда, на полето стои само за҃́, ако ли не,— подъ тая дума се пише и броятъ: за҃́ — за҃́ — за҃́ и др. Подъ нѣкои страници се
тлє́ спѕ́ сꙁ҃є́

бележи пакъ съ киноваръ и деньтъ, когато се чете апостолътъ: с҃є́ н҃ на възн҃е́нїє гн҃ю: (л. 2), а҃ сꙋ҃', д҃'. на пр҃ѣ. г҃, ко҃. (л. 22[б]), с҃є, Нн҃а болещн҃, Нове҃дѣ҃жїн: — (л. 61[б]), а҃ сꙋ҃', лд҃'. г҃, ссє. Нн҃є, лд҃. г҃, рлє. (л. 74[б]). Въ нѣкои случаи, обаче, тия бележки стоятъ надъ страницата: пн҃є́ г҃ н҃є́, с҃є́ нс҃т' мꙋ сте́фанꙋ. (л. 12), с҃є нꙁаꙋпокон въпн҃є. (л. 102), с҃є́ Нсꙋ҃', покъ҃знже́нн. (л. 108) и др. Вънъ отъ тия случаи, съ киноваръ се пишатъ и нѣкои думи въ редоветѣ: означение на начало или край на четивото, деня, първитѣ две-три думи отъ самото четиво: пн҃є, ск҃ѣ н҃є. Вѣдн҃нѡ҃ны, възвратн҃ше҃ а҃пл҃ы (л. 2[б]), ко҃ кт҃о ср҃ѣ, ск҃ѣ н҃є. Вѣдн҃н ѡ҃, р҃е́пе́трь кьлю́де҃. (л. 4[б]), Ко҃ пн҃є. (л. 34[б]), ко҃ пе҃', нпр҃тун. (л. 37[б]), сꙋ҃', ѕ҃'. Вѣдн҃н о҃ны, Въедн҃нꙋ (л. 39[б]) и др.

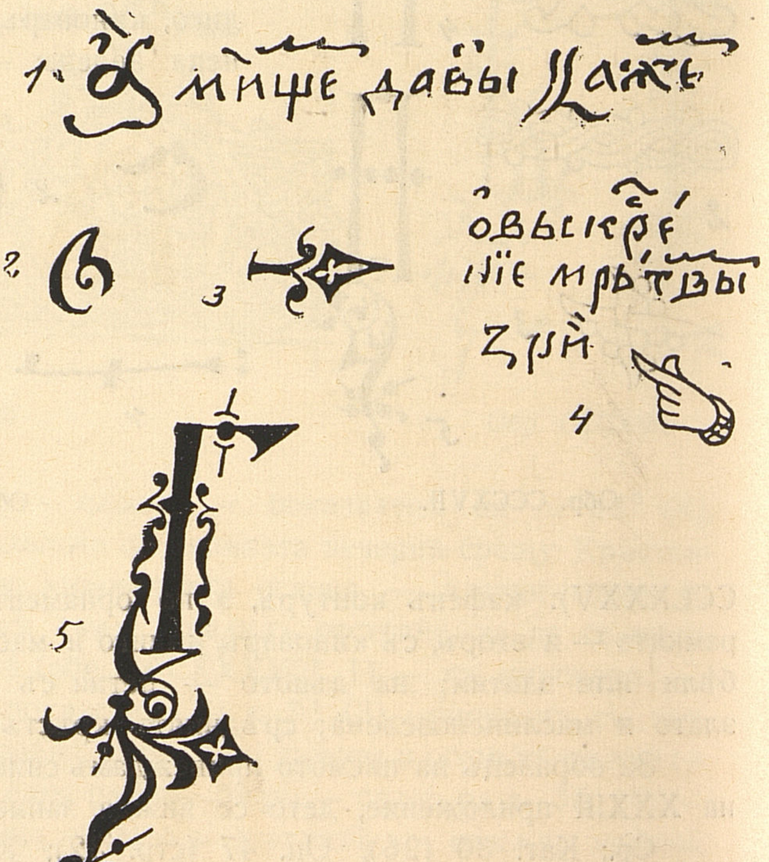

Обр. CCCXX.

Заглавията на отдѣлнитѣ новозаветни книги (л. 2, 57, $62^{б}$, $68^{б}$, 143 и т. н.), както и на „сказанията“ къмъ тѣхъ (л. 1, $56^{б}$, 62, 68, $72^{б}$, $127^{б}$ и др.), сѫ писани съ червенъ киноваръ. Първиятъ редъ се състои отъ главни букви, 5 пѫти по-високи отъ редовнитѣ, като се не държи смѣтка за ударението, титлата и придъха; останалитѣ заглавни редове (единъ-два, обикновено) се състоятъ отъ редовни киноварни букви.

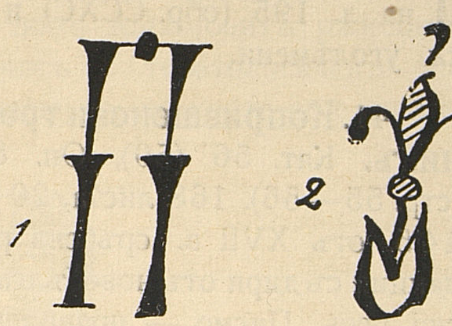

Обр. CCCXXI.

Всѣко ново четиво, все едно — дали започва на новъ редъ, или нѣкѫде въ реда, — начева съ киноварна буква; тъй, подиръ киноварното означение, че отреденото за четвъртъкъ четиво е свършило, та почва ново (**ко҃ ѵ҃є́.** — л. 29), следва началото на идното четиво (**прѣбы́стаже тꙋ̈** . . .) съ начална киноварна буква (**п**), както и подиръ киноварното **ко҃ срѣ҃.** (л. 28) начева **прѣбываю́щемаже и҆́ма ѝоӱ́чєщема...**, пакъ съ киноварно **п** въ началото. Като рѣдки изключения сѫ случаитѣ, когато нови четива почватъ съ черни букви (въ края на л. 5 и началото на л. $5^{б}$, на л. 6 — следъ **ко҃ г҃є́.**).

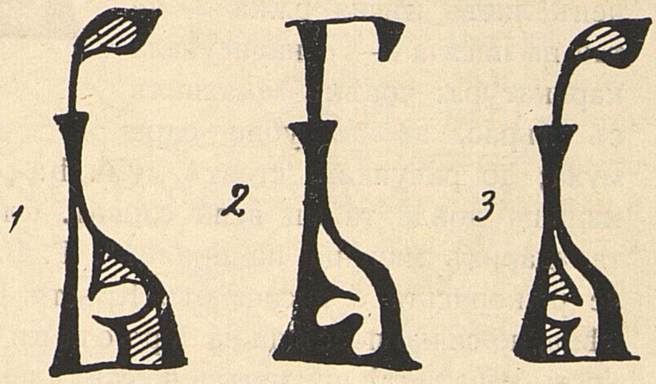

Обр. CCCXXII.

Киноварнитѣ букви, съ които начева всѣко сказание и послание, сѫ много по-едри отъ редовнитѣ: тѣ сѫ високи по 3 р. и 1 межд. (л. $68^{б}$), 4 р. (л. 68), 4 р. и 1 межд. (**П** на л. $62^{б}$, **М** на л. 195), 5 р. (**П** на л. $56^{б}$, **С** на л. 62), 6 р. (**С** на л. 1), 7 р. (**П** на л. 2, **І** на л. 57, **С** на л. 79).

На л. 2 ще да е имало надъ заглавието орнаментна заставка, висока 8 р. (6·8×12·5), но е отрѣзана съ ножица.

Обр. CCCXXIII.

За образци съмъ привелъ следнитѣ киноварни началки: **П** на л. 3 (обр. CCXCVIII), второ на л. $56^{б}$ (обр. CCXCIX), трето на л. $150^{б}$ (обр. CCC), четвърто на л. $169^{б}$ (обр. CCCII); — **С** на л. $78^{б}$ (обр. CCXCV), второ на л. $157^{б}$ (обр. CCCI), трето на л. 1 (обр. CCXCI, 1), четвърто на л. 68 и $68^{б}$ (обр. CCXCIII, 1—2),

пето на л. 72б (обр. CCXCIV, 1), шесто на л. 150 (обр. CCXCVII); — Ѧ на л. 1 (обр. CCXCI, 2), всрѣдъ реда, въ началото на ново изречение; — Ѥ на л. 73б (обр. CCXCIV, 2), друго на л. 79б (обр. CCXCVI); — М на л. 195 (обр. CCXC) и Ї на л. 57 (обр. CCXCII); всички началки сѫ уголѣмени.

41. **Копривщенски требникъ.** Кат. 56 (50), Оп. 87 (стр. 55—56). 168 листа, 20 × 14·5, отъ XVII в. сръбска редакция съ дири отъ новобългарска речь. Писмо — правиленъ полууставъ, по 20 реда на страница. Книгата произхожда отъ Копривщица, но кѫде е писана, не се знае. На задния кориченъ листъ нѣчия рѫка — не тая на писача — е нарисувала карикатура: човѣкъ замахналъ съ дърво, за да убие едра муха; до рисунката стоятъ думитѣ: „А҆зъ зе́хъ та попи́сахъ словцѣ̀, мꙋши́ца дойде́ та ми и҆спѝ словцѣ̀. ѿлелѐ за̀ словцѣ̀! а҆́зъ зе́хъ дрв҆цѣ̀ та ꙋда́рихъ мꙋши́ца по крилцѣ̀“. Г. Б. Цоневъ е склоненъ да приеме, че рѫкописьта е писана отъ Кръстя Граматикъ („съврѣменна записка нѣма, но сичко подсѣща на Кръстевитѣ работи“, Оп. стр. 56). Всѫщность, началкитѣ приличатъ по стилъ повече на тия у попъ Аврамовитѣ рѫкописи, отколкото на тия у Кръстьовитѣ; такива прилики има и въ мотивитѣ, и въ разработката имъ. А заглавкитѣ сѫ, очевидно, подражание на орнаменти, гледани у нѣкоя по-стара рѫкопись, а не композиция на самия писачъ, тъй като сѫ на много мѣста яко неправилно рисувани, нечетливи, зле обагрени. Художникътъ не знае реда на преплитането, не следи добре вървежа на ивицитѣ и често слива ведно различни елементи, чужди единъ на другъ. Сѫщо тъй нѣкѫде се погрѣшно обагрюватъ части отъ орнамента, които принадлежатъ къмъ неговото тѣло, а не къмъ дъното, подлежащо на обагрюване. У рѫкописитѣ на Кръстя Граматикъ нѣма такива неправилности. Види се, писачътъ се е водилъ отъ нѣкоя рѫкопись на попъ Аврама или на другиго отъ сѫщата школа, който е подражавалъ на последния.

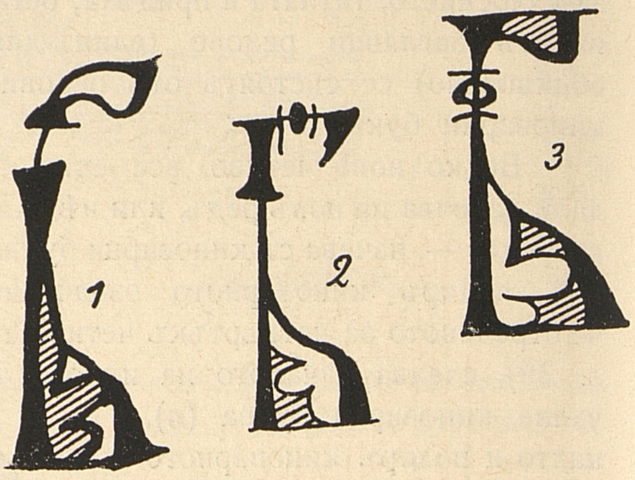

Обр. CCCXXIV.

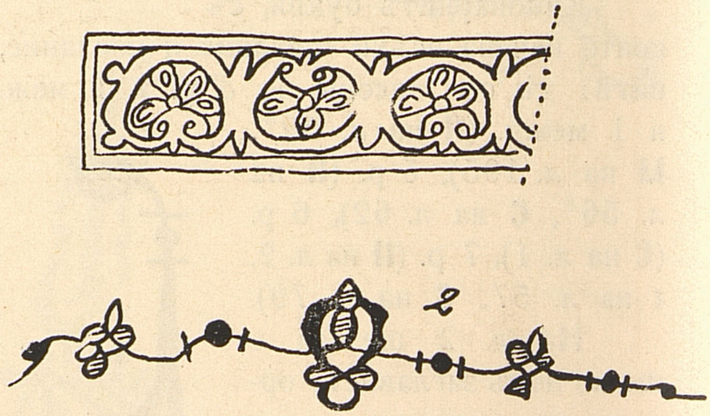

Обр. CCCXXV.

Ржкописьта е украсена съ едри киноварни началки, високи отъ 6 до 9 реда; къмъ скелета на буквата се прибавятъ запетайни завитъци, стреловидни чърти, пронизани точки, извити листа съ пжпки, вѣнчета и др., както ги видѣхме вече у попъ Аврамовитѣ ржкописи. Има и стремежъ да се вмъкне фигурниятъ и тератологиченъ елементъ — по подражание, види се, на ржкописьта, по която се е водилъ

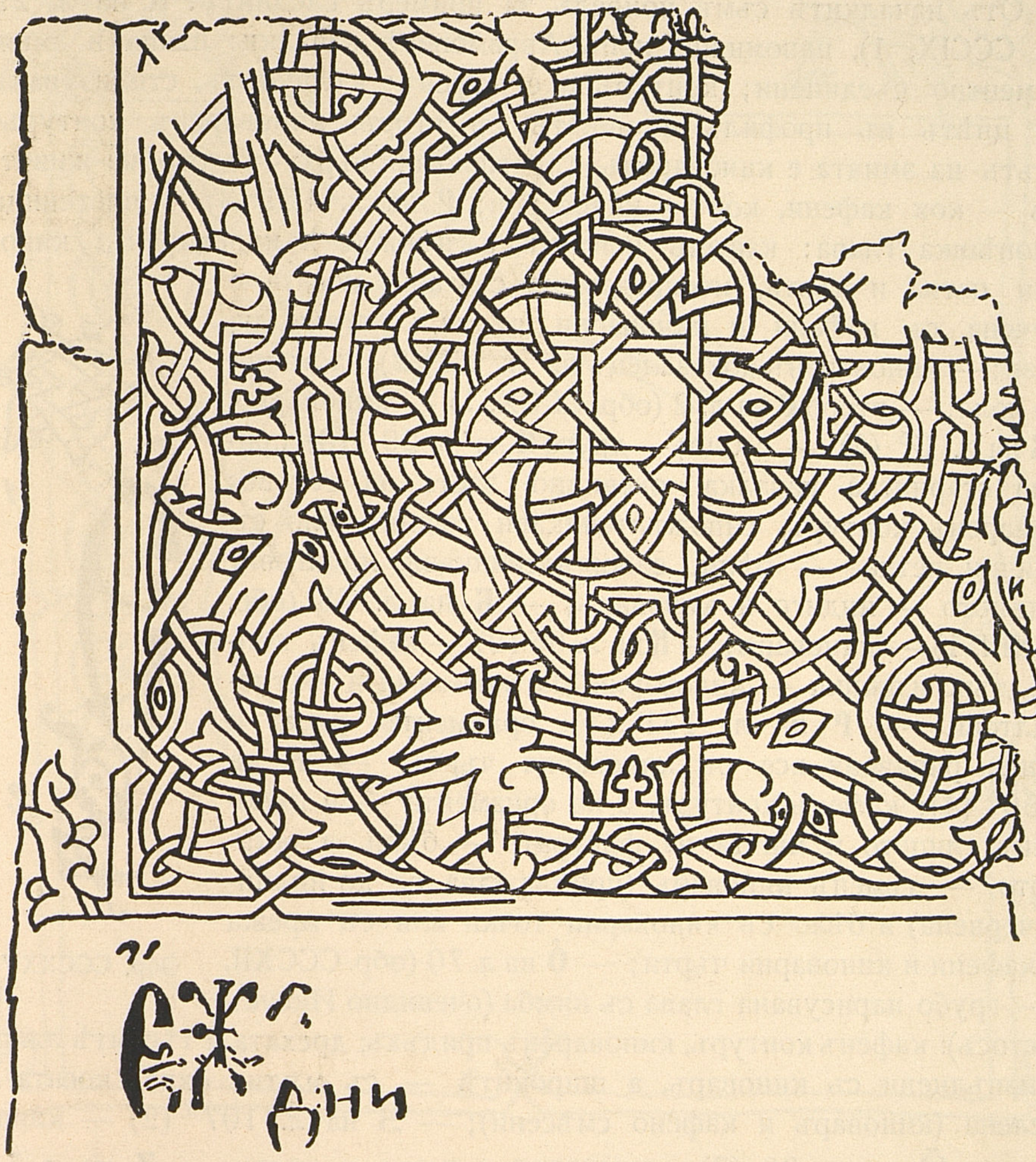

Обр. CCCXXVI.

художникътъ, когато е украсявалъ требника си. Повечето началки сж, наистина, прости, но има нѣкои съвсемъ претрупани: ако букви като **Г** на л. $4^{б}$ и **Ж** на л. $136^{б}$ бѣха дадени вънъ отъ текста, едва ли би можалъ нѣкой да ги познае, — толкова е смазанъ скелетътъ на буквата отъ многото подробности на украсата. Буквата **В** има въ повечето случаи надъ горния отворъ корона, а въ него — око, за да

наподоби отдалече глава, както е у попъ Аврамовитѣ ръкописи; сѫщото е и съ буквита Р. Въ орнаментнитѣ прибавки къмъ Т (л. 37), Є (л. 43) и др. се явява мрежа отъ прави чърти. Най-претрупана е началката Б на л. 124. Киноварната главна буква С на л. 149, макаръ и да лежи всрѣдъ реда („ікѡ̑, Са́мь є҆ди́нь є҆си̑...“), има въ разтвора си вписано око.

Отъ началкитѣ съмъ привелъ за примеръ следнитѣ: Б на л. 29 (обр. CCCIX, 1), напомняща попъ Аврамовитѣ началки: птица и змия, орнаментно съединени; контурътъ е кафенъ; кълвунътъ, стилизуванъ като цвѣтъ въ профилъ, е минатъ съ вторъ, киноваренъ контуръ; езикътъ на змията е киноваренъ, а дѫгичкитѣ върху тѣлото на животнитѣ — кои кафени, кои — киноварни; Р на л. 151 (3) — плетеница съ човѣшка глава: кафенъ контуръ, а нѣкѫде и киноваренъ; киноварни петна и чърти, неопредѣлено слагани; косата е получена съ кафени и киноварни чърти, слагани на талази; — киноваренъ показалецъ на л. $27^{б}$(2), на външното поле; — второ Р на л. 2 (обр. CCCX, 1) — киноварно; — В на л. $3^{б}$ (2) — сѫщо; — друго В на л. $29^{б}$ (3), правилна старинска началка, очевидно, заета на готово: киноваренъ контуръ, сивожълтеникави точки, тѣло съ различни петна — бѣли, сивожълтеникави, индигови; по дъното — индиго и киноваръ; — Б на л. 78 (обр. CCCXIII, 1) — киноваръ; — В на л. 96 (2) — кафенъ контуръ, дъно и пѫпки — киноварни, мѫтнозелени и мѫтнокобалтови; — Р на л. 131 (3): орнаментъ, рѫка и слънце, рисувани все съ киноварна чърта; — Б на л. $150^{б}$ (4): кафенъ контуръ, а на орнамента — и киноваренъ; лицето и шията на фигурата — бѣли, а останалото — тъменъ киноваръ (приближава се до индийска червена) и бѣло съ киноварни точки или съ мрежа отъ кафени и киноварни чърти; — О̑ на л. 70 (обр. CCCXII, 1) — грубо нарисувана глава съ нимба (очевидно Иисусъ Христосъ): кафенъ контуръ, киноваренъ придъхъ; дрехата и тѣснитѣ лъчи сѫ изпълнени съ киноваръ, а широкитѣ — съ мѫтна охра; косата е канелена (киноваръ и кафено смѣсени); — Ѕ на л. $107^{б}$ (2) — киноваръ; — Ѿ на л. 90 (3) — киноварни петна и чърти; — З на л. $7^{б}$ (обр. CCCXI, 1) — сѫщо старинска началка, въ нѣкои подробности яко нечетливо преписана: кафенъ контуръ, по тѣлото — червенъ киноваръ, охра и индиго, главата и короната на птицата — бѣли, кракътъ — сѫщо; опашката долу е мината съ вторъ контуръ — киноваренъ — и индиго, а орнаментътъ, що е налапала птицата, е покритъ съ охра и киноваръ; — Б на л. 28 (2): кафенъ контуръ и вторъ — съ убита охра или киноваръ; по дъното — бѣло, индиго, сивозеленикаво; — Є на л. 11 (3) — киноваръ.

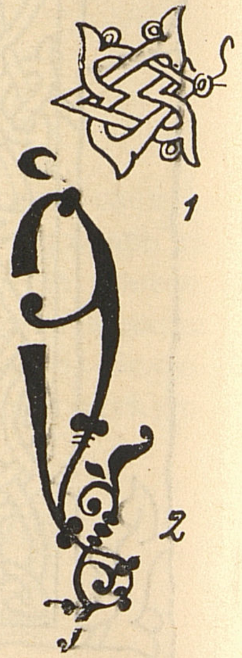

Обр. CCCXXVII.

Отъ орнаментнитѣ заглавки привеждамъ следнитѣ шесть: на л. 2 (обр. CCCVII): кафенъ контуръ и бѣло тѣло, крайнитѣ ѫглени пѫпки — охра, индиго и червенъ киноваръ, а по дъното — гѫста охра, червенъ киноваръ, индиго и убита зелена (олющена); на л. 100 (обр. CCCVI): контуръ и тѣло — сѫщитѣ; на срѣдната прибавка има и вторъ контуръ — мѫтнолимоненъ, а по дъното — индиго, киноваръ, мѫтнозелено и мѫтно-

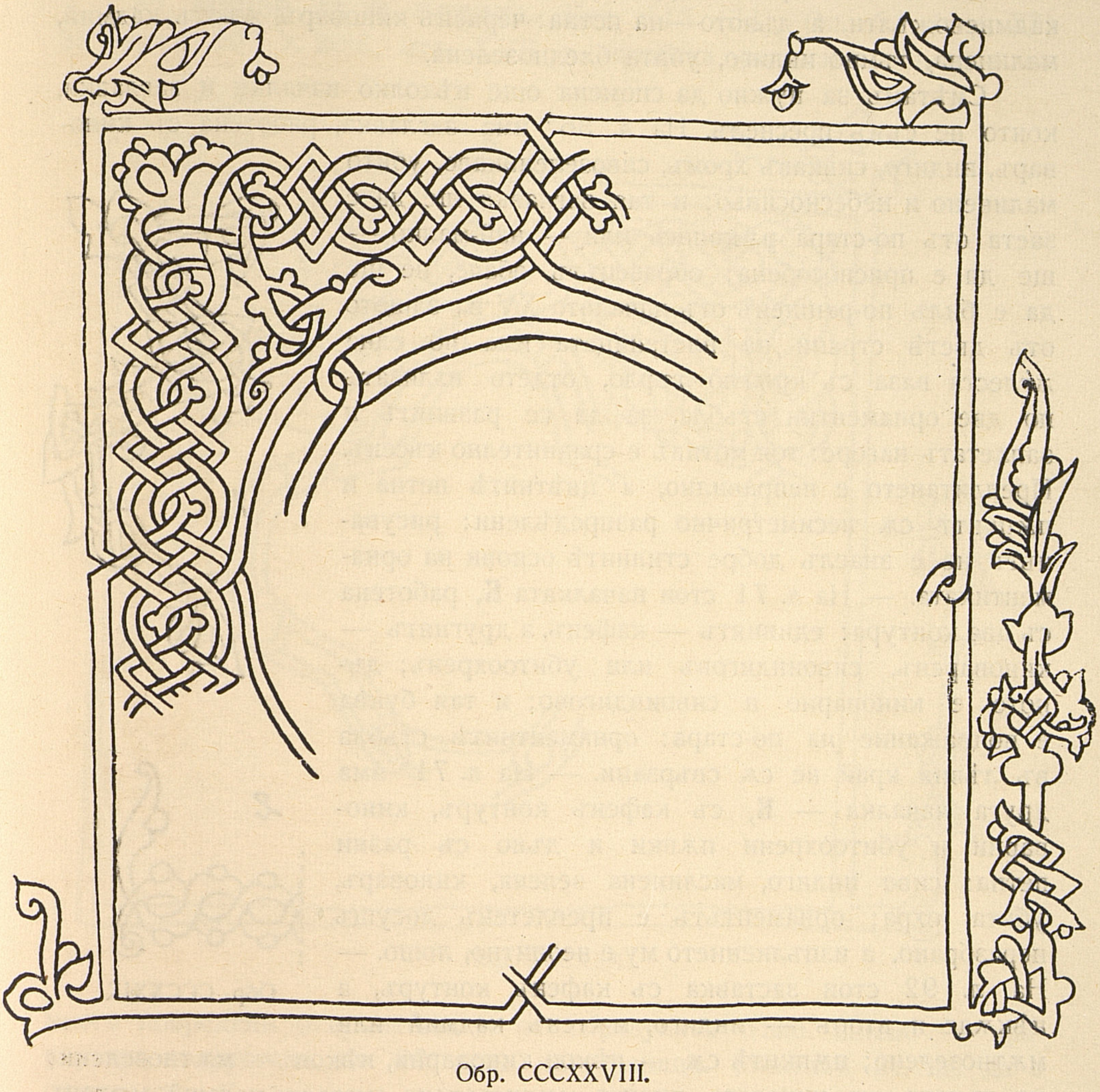

Обр. CCCXXVIII.

лимонено; — на л. 6 (обр. CCCIII): два контура — единиятъ кафенъ, а другиятъ — убитозеленъ, киноваренъ или охренъ; дъното е бѣло, а тѣлото се запълва съ червенъ киноваръ, убита зелена, охра и индиго, или пъкъ се оставя нѣкѫде бѣло; симетрията на орнамента е лоша, па и самиятъ контуръ е тегленъ тукъ-таме погрѣшно; — на л. 61 (обр. CCCVIII): кафенъ контуръ, а въ горнитѣ ѫглени прибавки — и вторъ, съ убита охра; бѣло тѣло; птицата — покрита съ

убито месночервено, главата й бѣла, а кълвунътъ — киноваренъ; по пжпкитѣ — червенъ киноваръ, индиго и убита охра; сжщо и по дъното; точкитѣ — киноварни; — на л. $48^{б}$ (обр. CCCV): кафенъ контуръ и бѣло тѣло; по крайнитѣ прибавки — и вторъ контуръ съ жълто (Gummi guttae); по дъното — жълто (споменатото), киноваръ, индиго и мжтномалинено; — на л. 26 (обр. CCCIV): сжщиятъ контуръ, сжщото тѣло; нѣкжде идва и вторъ контуръ — небесносинь; пжпкитѣ и точкитѣ — кадмиевожълти, а дъното — на петна: червенъ киноваръ, жълтъ кадмий, малинена, тъмно индиго, убита бледнозелена.

Смѣтамъ за нужно да спомена още нѣколко началки и заглавки, които не съмъ преснелъ. На л. $36^{б}$ има заглавка, работена съ киноваръ, индиго, сивкавъ хромъ, сивозеленикаво, убито малинено и небесносиньо; и тая заглавка ще да е заета отъ по-стара ржкопись или — най-малко — ще да е приспособена; образецътъ, обаче, не ще да е билъ по-раншенъ отъ началото XV в., защото отъ двѣтѣ страни на плетеницата има по една жглеста ваза съ крjárгло гърло, отдето излизатъ по две орнаментни стъбла, за да се развиятъ и заплетатъ нагоре: тоя мотивъ е сравнително късенъ. Преплитането е неправилно, а цвѣтнитѣ петна и пжпкитѣ сж несиметрично разпредѣлени: рисувачътъ не е знаелъ добре стилнитѣ основи на орнаментиката. — На л. 71 стои началката **Б**, работена съ два контура: единиятъ — кафенъ, а другиятъ — киноваренъ, сивоиндиговъ или убитоохренъ; дъното е киноварно и сивоиндигово; и тая буква е подражание на по-стара: орнаментнитѣ стъбла въ лѣвия край не сж свързани. — На л. $71^{б}$ има друга началка — **В**, съ кафенъ контуръ, киноварни и убитоохрени пжпки и дъно съ разни петна: сиво индиго, маслинена зелена, киноваръ, убита охра; орнаментътъ е преплетенъ досущъ неразбрано, а изпълнението му е неопитно, лошо. — На л. 92 стои заставка съ кафенъ контуръ, а нѣкжде и вторъ — индиго, мжтенъ кадмий или мжтнозелено; пжпкитѣ сж — нѣкои киноварни, нѣкои — мжтнозелени; по дъното има киноваръ, индиго, мжтнозелено, мжтенъ кадмий, мжтенъ хромъ; орнаментътъ е преписванъ, както изглежда, отъ хубавъ първообразъ, но е неразбрано изтълкуванъ и затова е пъленъ съ несъобразности. — Началката **Г** на л. 100, изработена съ кафено и киноваръ, представя сжщо тъй неразбрано построена плетеница. — На л. 123 има заглавка съ два контура: единиятъ е кафенъ, а другиятъ — кжде мжтно-зеленъ, кжде — киноваренъ; по дъното и пжпкитѣ има индиго, мжтнолимонено, киноваръ и мжтнозелено; една зле изрисувана птица е

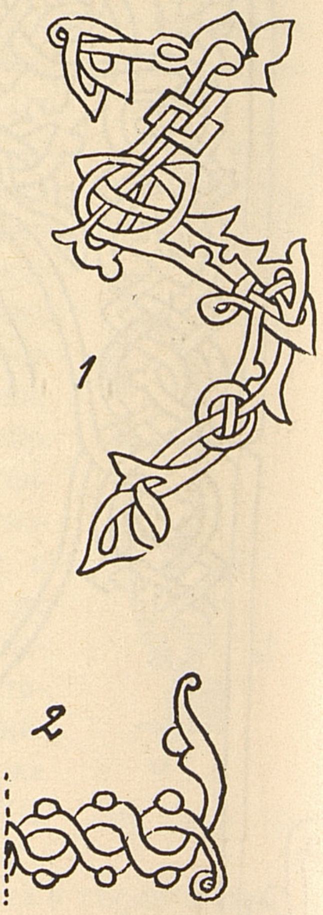

Обр. CCCXXIX

кацнала отгоре, въ срѣдата; и тукъ дветѣ орнаментни стъбла въ срѣдата излизатъ изъ ваза, но орнаментътъ е грубъ и неправиленъ. — На л. 127 стои началката **Б**, рисувана съ кафено, мжтнолимонено и киноваръ; стъблата сж неразбрано преплетени, а орнаментътъ е неправилно обагренъ: дъното не се различава отъ тѣлото, цѣлото е смѣтано за нѣкаква произволно насѣчена маса.

42. **Миней за м. априлъ.** Кат. 113 (34), Оп. 51 (стр. 35). 35 листа, 30·5 × 20·5, отъ XVII в., сръбска редакция. Листата сж

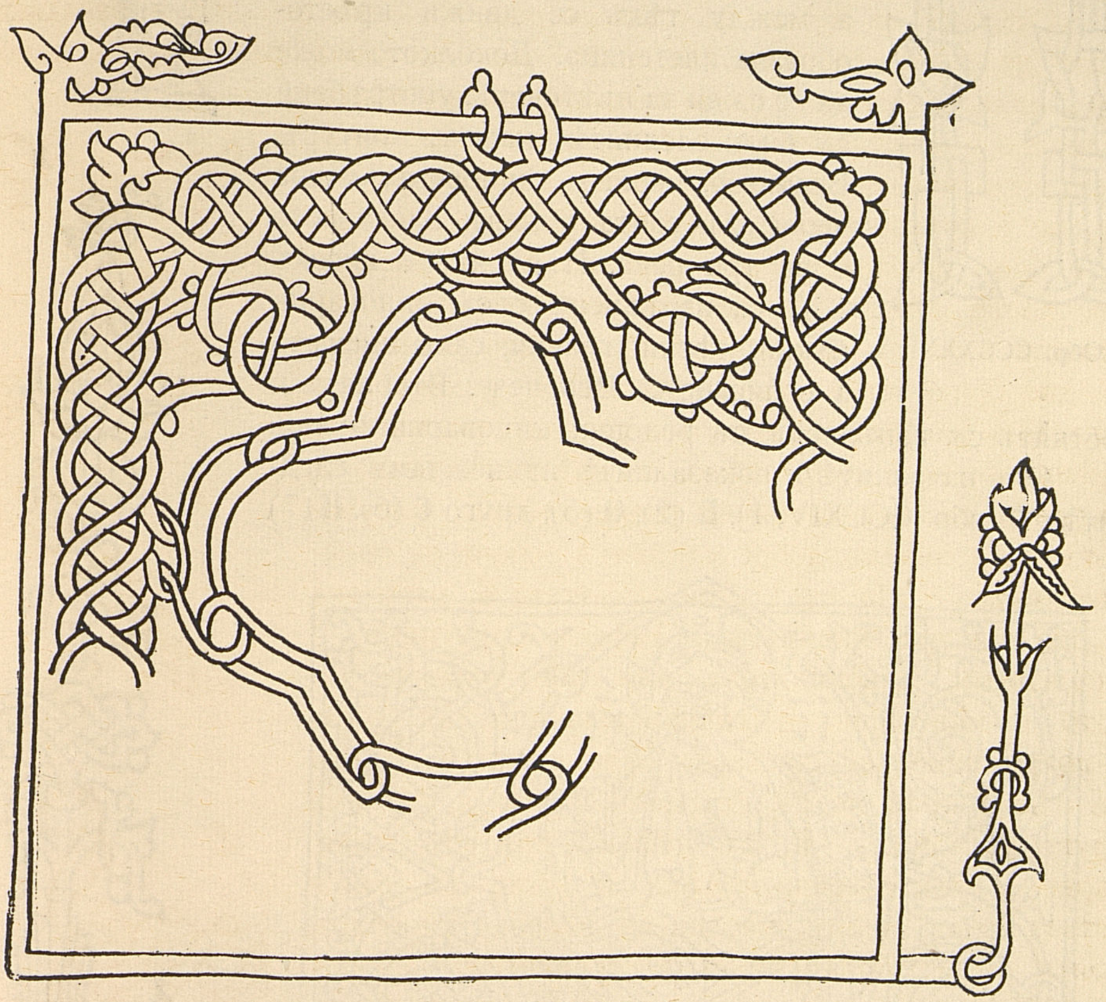

Обр. CCCXXX.

много повредени отъ влагата и не образуватъ цѣло. Писмо — правиленъ полууставъ, по 29 реда на страница. Минеятъ не ще да е писанъ отъ Кръстя, но — отъ писачъ, който принадлежи къмъ сжщата срѣдногорска школа, къмъ която се отнасятъ Кръстьовитѣ и попъ Аврамови работи, макаръ че г. Б. Цоневъ е склоненъ да припише и него на Кръстя („изглежда, че и това е работа на Кръстя Граматика, или поне сжща школа“: Оп. стр. 35). Наистина, ржкописьта е намерена въ Кукленската обитель свети Врачъ, па и хартията е като на Кръстьовитѣ минеи, но украсата е много по-груба и невежествено изпълнена.

Привелъ съмъ образци само отъ Кръстьовитѣ работи, именно: орнаментна заставка на л. 20 (обр. CCCXV) — плетеница съ медальонъ, дето е изобразенъ пророкъ Илия; контурътъ е кафенъ, както и всички чърти на рисунката; дъното е — кѫде бѣло, кѫде — покрито съ киноваръ; нѣкѫде всрѣдъ тия киноварни петна стоятъ оставени бѣли ромбчета или елипси; долната дреха на светията е киноварна, а пѫпкитѣ сѫ заградени съ вторъ, киноваренъ контуръ; — киноварни началки **К** и **Р** (обр. CCCXVI, 1—2): първата е на скѫсания листъ между 20 и 21, а втората — на л. 21; — киноваренъ показалецъ на л. $8^{б}$ (обр. CCCXVII, 1), на външното поле, нарисуванъ само съ чърта; — тѣсенъ орнаментъ на л. 15 (2) — червенокиноваренъ контуръ и вторъ — кафенъ (всрѣдъ ивицата минава кафена чърта) — показалецъ на л. $34^{б}$ (3), на външното поле, съ киноваренъ контуръ; — началки **П** на л. $60^{б}$ и $219^{б}$ (4—5), все киноварни.

Обр. CCCXXXVI.

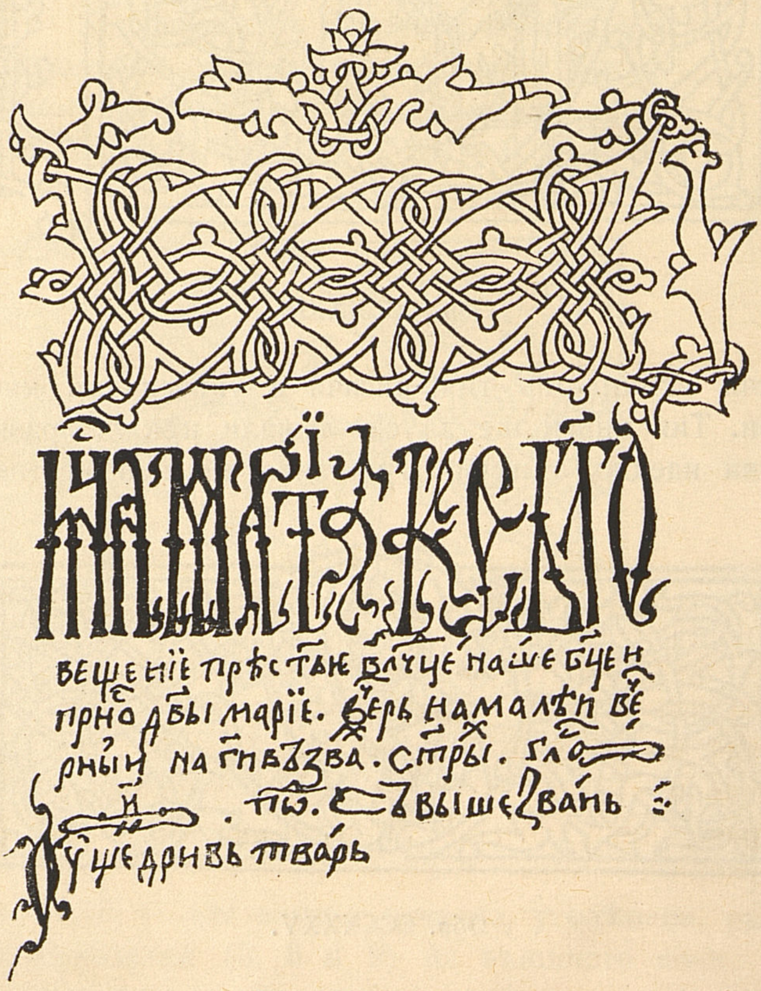

Обр. CCCXXXVII.

Ср. Кат. 30 (26), Оп. 47 (стр. 32); Кат. 18, Оп. 50 (стр. 34); Кат. 31 (42), Оп. 48 (стр. 33); Кат. 32 (43), Оп. 49 (стр. 33—34).

Обр. CCCLIV.

(изобразява изцѣряването на разслабения): черенъ контуръ, бѣло дъно съ черни букви надъ главата на разслабения, които не могатъ да се прочетатъ; нимбигѣ сѫ запълнени съ слаба охра; сѫщата багра покрива тъничката рамка и одъра отвѫтре; по дрехитѣ на фигуритѣ има киноваръ, индиго и бѣло; разслабениятъ е съ сини ботуши (индиго).

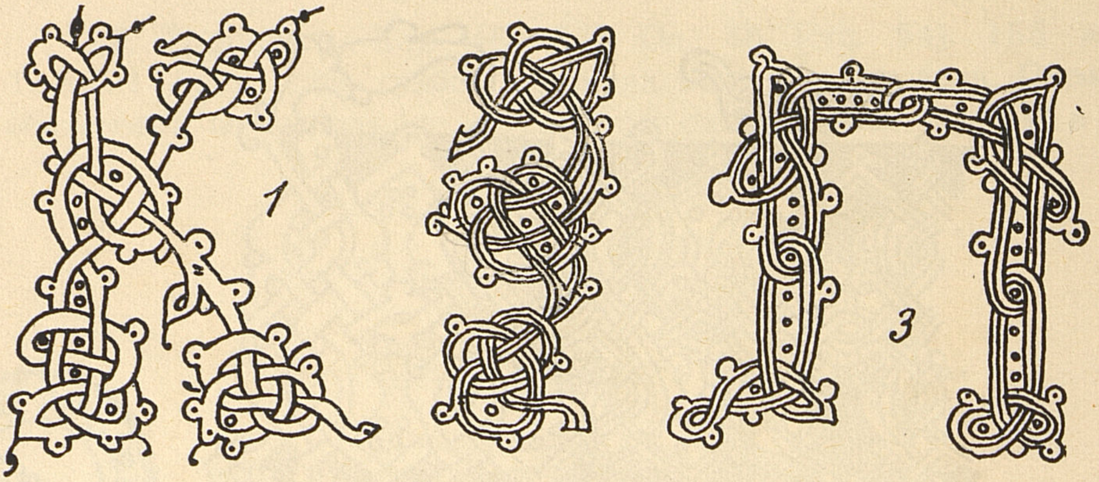

Обр. CCCLXVIII.

49. **Служебникъ и др.** (сборъ отъ различни рѫкописи). Кат. 49, Оп. 77 (стр. 48). 84 листа, 20·5 × 14, отъ XV в., българска редакция. На първитѣ 36 листа е служебникътъ (безъ начало и край), а сетне идатъ други четири прибавки, писани отъ различни рѫце въ разни времена.

Обр. CCCLXIX.

Въ първата часть отъ книгата (служебника) писмото е срѣденъ уставъ, по 20 страници на редъ. Има киноварни началки, украсени съ пронизани точки и запетайни завитъцы, стрели, тичинки, пѫпки и листа. Нѣкои сѫ съ надебелени стълпове — и тѣ сѫ най-хубавитѣ: макаръ и прости, тѣ сѫ правилни, добре композирани. Останалитѣ сѫ

Съдържание

Стр.

Предговоръ . . . . V—VII

Библиографски уводъ . . IX—LXXV

Ржкописи отъ XII в.:

Слњпченски апостолъ . . . 1— 5

Обр. I 1

Прил. I

Ржкописи отъ XII—XIII в.:

Кюстендилски палимпсестъ 6— 11

Обр. II 2

„ III 2

„ IV 2

„ V 3

„ VI 4

Прил. II

Ржкописи отъ XIII в.:

Постенъ триодъ . . . . . 11— 15

Обр. VII 4

„ VIII 5

„ IX 5

„ CCCLXII 180

Прил. III

Теодоровъ триодъ . . . . 15— 17

Обр. X 5

„ XI 6

„ XII 6

Изборно евангелие . . . . 17— 21

Обр. XIII 7

„ XIV 8

„ XV 9

„ XVI 9

Прил. IV

Кичевски триодъ . . . . . 21— 22

Обр. CXXVII 64

Ржкописи отъ XIV в.:

Апостолъ . . . . 22— 23

Обр. XVII 10

Прил. IX

Четириевангелие . . . . . 23— 25

Обр. XVIII 10

Прил. VII

Стр.

Наустница . . . . 25— 27

Обр. XIX 11

„ XX 12

„ XXI 12

Прил. X

Ржкописи отъ XV в.:

Четириевангелие . . . . . 27— 34

Обр. XXII 13

„ XXIII 13

„ XXIV 14

„ XXV 14

„ XXVI 14

„ XXVII 15

„ XXVIII 15

„ XXIX 15

„ XXX 15

„ CCCXLVIII 169

Празниченъ миней 34

Обр. XXXI 16

Прил. XVII

Празниченъ миней съ пролози 34— 36

Обр. XXXII 16

Пентикостаръ . . . . . . 36— 37

Обр. XXXIII 17

„ XXXIV 17

Пентикостаръ . . . . . . 37— 38

Обр. XXXV 17

„ XXXVI 18

Прил. XIX

Четириевангелие . . . . . 38— 39

Обр. XXXVII 18

Сопотско четириевангелие 39— 40

Обр. CCCLXIII 181

„ CCCLXIV 181

„ CCCLXV 182

„ CCCLXVI 183

„ CCCLXVII 183

„ CCCLXVIII 184

„ CCCLXIX 184

„ CCCLXX 185

	Стр.
Ржкописи отъ XVI в.:	
Нифоновъ псалтиръ съ последование	41— 42
Обр. XXXVIII	18
„ XXXIX	19
Прил.	XXIII
Михаиловъ празниченъ миней	42— 45
Обр. XL	19
„ CCCLXII	180
Псалтиръ съ последование	46— 47
Обр. XLI	20
Трѣбникъ	47— 48
Обр. XLII	20
„ XLIII	21
„ XLIV	21
Псалтиръ	48—53
Обр. XLV	22
„ XLVI	23
„ XLVII	23
„ XLVIII	24
„ XLIX	24
„ L	25
„ LI	26
„ LII	26
„ LIII	27
„ LIV	28
„ LV	28
„ LVI	29
„ LVII	29
„ LVIII	30
„ LIX	30
„ LX	30
„ LXI	31
„ LXII	31
„ LXIII	31
„ LXIV	31
„ LXV	32
„ LXVI	32
„ LXVII	32
„ LXVIII	33
„ LXIX	33
„ LXX	34
Четириевангелие	53— 55
Обр. LXXI	34
„ LXXII	35
„ LXXIII	35
„ LXXIV	36
Четириевангелие	55— 56
Обр. LXXV	37
„ CCCXXVIII	159
„ CCCXXIX	160
Обр. CCCXXX	161
„ CCCXXXI	162
Псалтиръ съ последование	57— 59
Обр. LXXVI	37
„ LXXVII	38
„ LXXVIII	41
Прил.	XXIV
Трѣбникъ	59
Обр. LXXIX	42
Триодъ	59— 60
Обр. LXXX	42
Четириевангелие	60— 64
Обр. LXXXI	43
„ LXXXII	43
„ LXXXIII	43
„ LXXXIV	43
„ CCCXLIX	170
„ CCCL	171
„ CCCLI	172
„ CCCLII	173
„ CCCLIII	174
„ CCCLIV	175
„ CCCLV	176
Миней-прологъ	64— 68
Обр. LXXXV	44
„ LXXXVI	44
„ LXXXVII	45
„ LXXXVIII	46
„ LXXXIX	46
„ XC	47
„ XCI	47
„ XCII	48
„ XCIII	49
„ XCIV	49
„ XCV	50
„ XCVI	51
„ XCVII	51
„ XCVIII	51
„ XCIX	52
„ C	52
„ CI	53
„ CII	54
„ CIII	54
„ CIV	55
„ CV	55
„ CVI	55
Четириевангелие	68— 71
Обр. CVII	56
„ CVIII	56
„ CIX	56
„ CX	56

	Стр.
Обр. CXI	57
„ CXII	57
„ CXIII	57
„ CXIV	58
„ CXV	59
„ CXVI	59
„ CXVII	59
„ CCCLVI	177
„ CCCLVII	177
„ CCCLVIII	178
„ CCCLIX	178
„ CCCLX	179
„ CCCLXI	180
Ржкописи отъ XVI—XVII в.:	
Миней и триодъ	71— 72
Обр. CXVIII	59
„ CXIX	60
Добавки къмъ старопечатенъ псалтиръ	72— 75
Обр. CXX	60
„ CXXI	61
„ CXXII	61
„ CXXIII	62
„ CXXIV	63
„ CXXV	63
Петровъ апостолъ	153—156
Обр. CCXC	142
„ CCXCI	142
„ CCXCII	143
„ CCXCIII	143
„ CCXCIV	143
„ CCXCV	144
„ CCXCVI	144
„ CCXCVII	144
„ CCXCVIII	145
„ CCXCIX	145
„ CCC	145
„ CCCI	146
„ CCCII	146
Ржкописи отъ XVII в.:	
1636 — Попъ Йовковъ пентикостаръ	75
Обр. CXXVI	63
1638 — Псалтиръ	76— 96
Обр. CXXVIII	65
„ CXXIX	65
„ CXXX	65
„ CXXXI	66
„ CXXXII	66
„ CXXXIII	67
„ CXXXIV	67

	Стр.
Обр. CXXXV	68
„ CXXXVI	69
„ CXXXVII	69
„ CXXXVIII	69
„ CXXXIX	70
„ CXL	71
„ CXLI	71
„ CXLII	71
„ CXLIII	71
„ CXLIV	72
„ CXLV	72
„ CXLVI	73
„ CXLVII	73
„ CXLVIII	73
„ CXLIX	74
„ CL	74
„ CLI	74
„ CLII	74
„ CLIII	74
„ CLIV	75
„ CLV	75
„ CLVI	76
„ CLVII	76
„ CLVIII	76
„ CLIX	77
„ CLX	77
„ CLXI	78
„ CLXII	78
„ CLXIII	79
„ CLXIV	79
„ CLXV	80
„ CLXVI	80
„ CLXVII	80
„ CLXVIII	81
„ CLXIX	81
„ CLXXI	82
„ CLXXII	83
„ CLXXIII	83
„ CLXXIV	84
„ CLXXV	84
„ CLXXVI	85
„ CLXXVII	85
„ CLXXVIII	85
„ CLXXIX	86
„ CLXXX	86
„ CCCXXXII	162
„ CCCXXXIII	162
„ CCCXXXIV	163
„ CCCXXXV	163
„ CCCXXXVI	164
1660—Попъ Аврамовъ миней	96—103
Обр. CLXXXI	87

	Стр.
Обр. CLXXXII	88
„ CLXXXIII	88
„ CLXXXIV	89
„ CLXXXV	89
„ CLXXXVI	90
Прил.	XXIX

1674 — Попъ Аврамовъ сборникъ . . . . 103—126

Обр. CLXXXVII	91
„ CLXXXVIII	91
„ CLXXXIX	92
„ CXC	92
„ CXCI	92
„ CXCII	93
„ CXCIII	93
„ CXCIV	93
„ CXCV	94
„ CXCVI	94
„ CXCVII	94
„ CXCVIII	95
„ CXCIX	95
„ CC	95
„ CCI	96
„ CCII	96
„ CCIII	97
„ CCIV	97
„ CCV	97
„ CCVI	98
„ CCVII	98
„ CCVIII	98
„ CCIX	99
„ CCX	99
„ CCXI	99
„ CCXII	99
„ CCXIII	100
„ CCXIV	100
„ CCXV	100
„ CCXVI	101
„ CCXVII	101
„ CCXVIII	102
„ CCXIX	103
„ CCXX	103
„ CCXXI	104
„ CCXXII	104
„ CCXXIII	105
„ CCXXIV	105
„ CCXXV	106
„ CCXXVI	107
„ CCXXVII	108
„ CCXXVIII	109
„ CCXXIX	109
„ CCXXX	110

	Стр.
Обр. CCXXXI	110
„ CCXXXII	111
„ CCXXXIII	111
„ CCXXXIV	111
„ CCXXXV	112
„ CCXXXVI	112
„ CCXXXVII	112
„ CCXXXVIII	113
„ CCXXXIX	113
„ CCXL	114
„ CCXLI	114
„ CCXLII	115
„ CCXLIII	115
„ CCXLIV	116
„ CCXLV	116
„ CCXLVI	117
„ CCXLVII	117
„ CCXLVIII	117
„ CCXLIX	118
„ CCL	118
„ CCLI	119
„ CCCXLII	166
„ CCCXLIII	167
„ CCCXLIV	167
„ CCCXLV	168
Прил.	XXVII и XXVIII

1695 — Кръстьовъ миней за м. май . . . . 126—132

Обр. CCLII	119
„ CCLIII	120
„ CCLIV	121
„ CCLV	122
„ CCLVI	123
Прил.	XXX и XXXI

1695 — Кръстьовъ миней за м. ноемврий . . . . 132—144

Обр. CCLVII	124
„ CCLVIII	125
„ CCLIX	126
„ CCLX	127
„ CCLXI	128
„ CCLXII	128
„ CCLXIII	129
„ CCLXIV	129
„ CCLXV	130
„ CCLXVI	131
„ CCLXVII	131
„ CCLXVIII	131
„ CCLXIX	132
„ CCLXX	132
„ CCLXXI	132
„ CCLXXII	133

	Стр.
Обр. CCLXXIII	133
„ CCLXXIV	134
„ CCLXXV	134
„ CCLXXVI	135
1695 — Кръстьовъ миней за м. юний	144—148
Обр. CCLXXVII	135
„ CCLXXVIII	136
„ CCLXXIX	136
„ CCLXXX	137
„ CCLXXXI	137
„ CCLXXXII	138
„ CCCXXXVIII	165
„ CCCXXXIX	165
Прил.	XXXII
1696 — Кръстьовъ миней за м. септемврий	148—153
Обр. CCLXXXIII	138
„ CCLXXXIV	138
„ CCLXXXV	139
„ CCLXXXVI	140
„ CCLXXXVII	140
„ CCLXXXVIII	141
„ CCLXXXIX	141
„ CCXC	142
Прил.	XXXIII
Копривщенски трѣбникъ	156—161
Обр. CCCIII	146
„ CCCIV	147
„ CCCV	147
„ CCCVI	148
„ CCCVII	148
„ CCCVIII	148

	Стр.
Обр. CCCIX	149
„ CCCX	149
„ CCCXI	149
„ CCCXII	150
„ CCCXIII	150
Миней за м. априлъ	161—162
Обр. CCCXIV	151
Кръстьовъ празниченъ миней	162—164
Обр. CCCXV	152
„ CCCXVI	152
„ CCCXVII	153
Празниченъ миней	165—168
Обр. CCCXVIII	153
„ CCCXXXVII	164
Часословъ	168—169
Обр. CCCXIX	154
Сливенски дамаскинъ	170—179
Обр. CCCXX	154
„ CCCXL	166
„ CCCXLI	166
Прил.	XXXV
Четириевангелие	179—182
Обр. CCCXXVI	157
„ CCCXXVII	158
1686 — Трѣбникъ	182—184
Обр. CCCXXI	155
„ CCCXXII	155
„ CCCXXIII	155
„ CCCXXIV	156
„ CCCXXV	156
„ CCCXLVI	168
„ CCCXLVII	168

Бележка. Не по авторова вина и немара въ книгата сѫ се вмъкнали нѣколко грѣшки, които подлежатъ на поправка. На стр. 75, р. 21 (отгоре), датата 1836 да се чете 1636. На стр. 15 (обр. XXVII) буквата Ʌ е обърната. На стр. 31 (обр. LXIV) е обърната пъкъ началката Ꝑ. Сѫщо и на стр. 120 (обр. CCLIII) още при изработване на клишето е обърната буквата ѥ҃, която стои най-долу. Въ приложенията сѫ внесени снимки отъ страници на нѣкои рѫкописи, неописани въ тая книга. Тѣхниятъ редъ не е застѫпенъ въ съдържанието, що пълни предходното мѣсто. Тия приложения (V, VI, VIII, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVIII, XX, XXI, XXII, XXV, XXVI, XXXIV, XXXVI и XXXVII) сѫ дадени, за да се посочи нагледно, какви сѫ буквитѣ въ ония рѫкописи, на които липсва особна украса.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ФОТОТИПНИ СНИМКИ

I—XXXVII

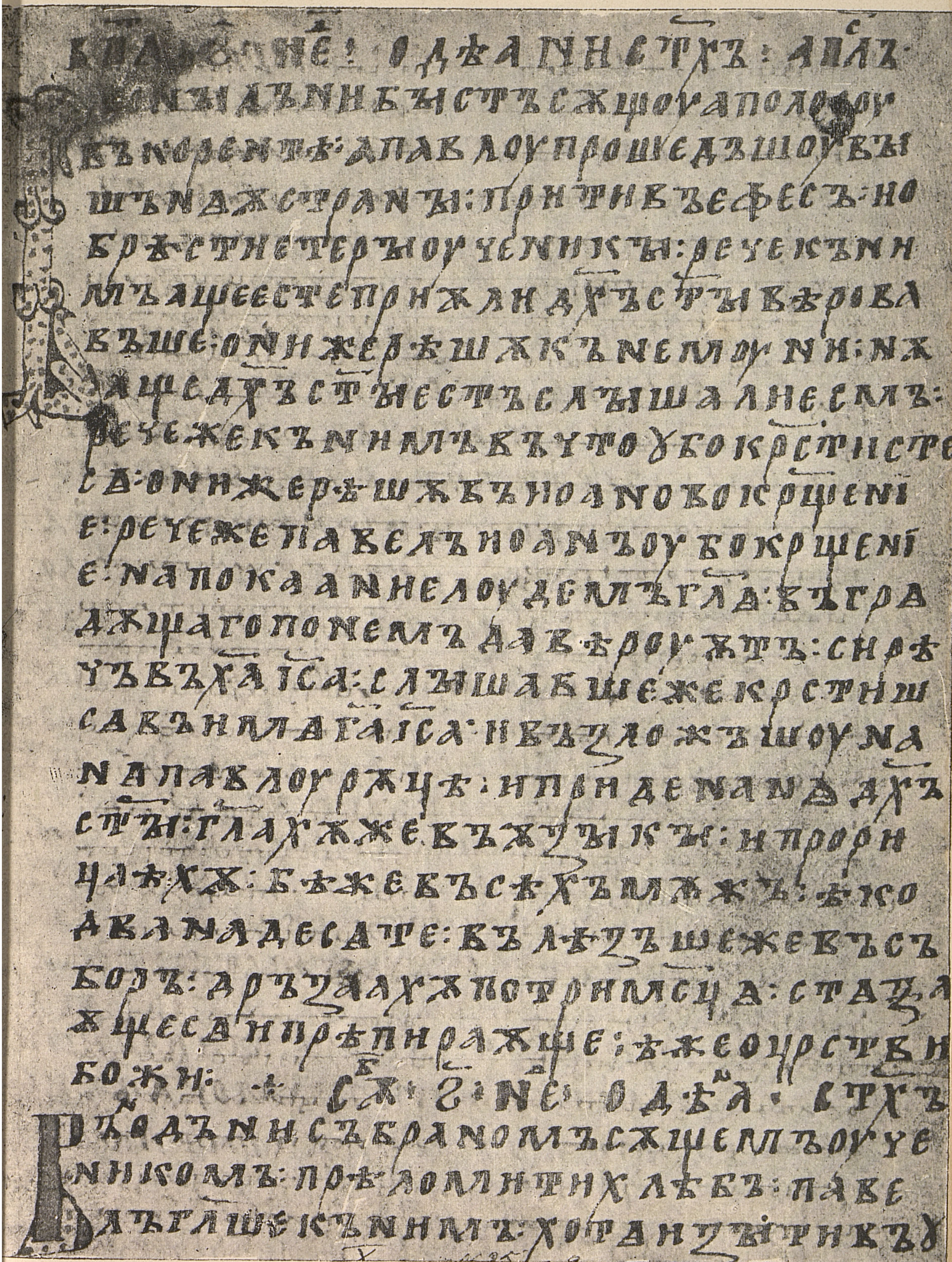

...НЕ: О ДѢАНИ СТХЪ АПЛЪ
...НИ ДЪНИ БЫСТЪ СЖЩОУ АПОЛОСОУ
ВЪ КОРИНТѢ: АПАВЛОУ ПРОШЕДЪШОУ ВЪЫ
ШЪНАѦ СТРАНЪІ: ПРИТИ ВЪ ЕФЕСЪ: И О
БРѢТ НЕТЕРЪІ ОУЧЕНИКЪІ: РЕЧЕ КЪ НИ
МЪ АЩЕ ЕСТЕ ПРИЯЛИ ДХЪ СТЪІ ВѢРОВА
ВЪШЕ: ОНИ ЖЕ РѢШЖ КЪ НЕМОУ НИ: НЪ
АЩЕ ДХЪ СТЪІ ЕСТЪ СЛЪІШАЛИ ЕСМЪ:
РЕЧЕ ЖЕ КЪ НИМЪ ВЪ ЧТО ОУБО КРСТИСТЕ
СѦ: ОНИ ЖЕ РѢШЖ ВЪ ИОАНОВО КРЩЕНИ
Е: РЕЧЕ ЖЕ ПАВЕЛЪ ИОАНЪ ОУБО КРЩЕНИ
Е: НА ПОКААНИЕ ЛЮДЕМЪ ГЛА: ВЪ ГРА
ДЖЩАГО ПО НЕМЪ ДА ВѢРОУЖТЪ: СИРѢ
ЧЪ ВЪ ХА ІСА: СЛЪІШАВЪШЕ ЖЕ КРСТИШ
СА ВЪ ИМА ГА ІСА: И ВЪЗЛОЖЪШОУ НА
НА ПАВЛОУ РЖЦѢ: И ПРИДЕ НА НѦ ДХЪ
СТЪІ: ГЛАХЖ ЖЕ ВЪ ѦЗЪІКЪІ: И ПРОРИ
ЦАХЖ: БѢ ЖЕ ВЪСѢХЪ МЖЖЬ: ЕІ КО
ДВАНАДЕСАТЕ: ВЪЛѢЗЪШЕ ЖЕ ВЪ СЪ
БОРЪ: ДРЪЗААХЖ ПО ТРИ МѢСЦА: СТАЗА
ЖЩЕ СА И ПРѢПИРАЖЩЕ: ѢЖЕ О ЦРСТВИ
БОЖИ: СЛ Г НЕ О ДѢА СТХЪ
ВЪ ОДЪНИ СЪБРАНОМЪ СЖЩЕМЪ ОУЧЕ
НИКОМЪ: ПРѢ ДОМИТИХ ЛѢ Б: ПАВЕ
ЛЪ ГЛАШЕ КЪ НИМЪ: ХОТАНЪ ИЗИТИ КЪ

Л. 9 отъ ркп. № 62 (Оп. 25) — Слѣпч. апостолъ отъ XII в.; пергаментъ. Вж. стр. 5.

II.

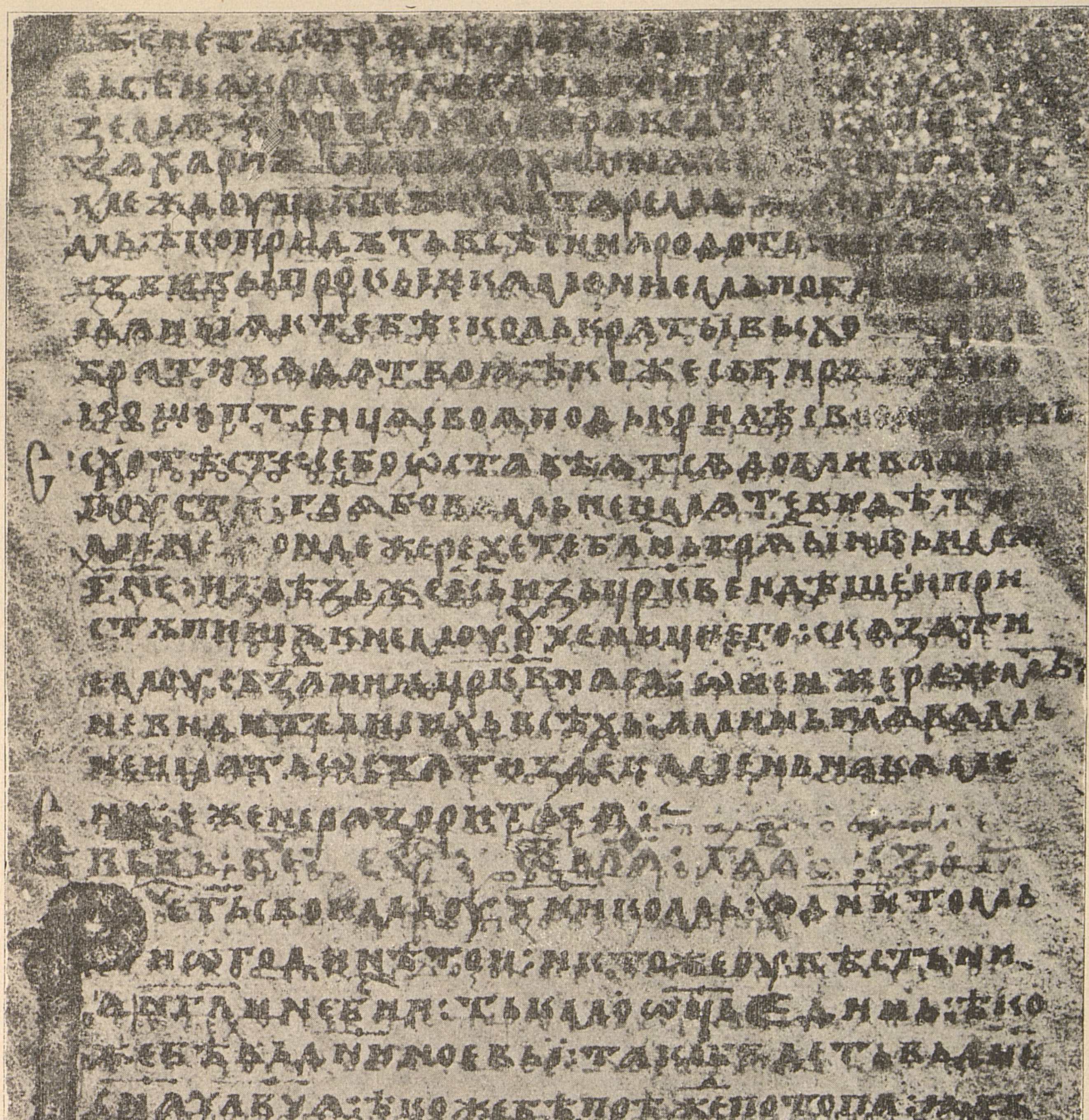

Л. I отъ ркп. № 234 (Оп. 7) — евангелие отъ XII—XIII в.; пергаментъ. Вж. стр. 11.

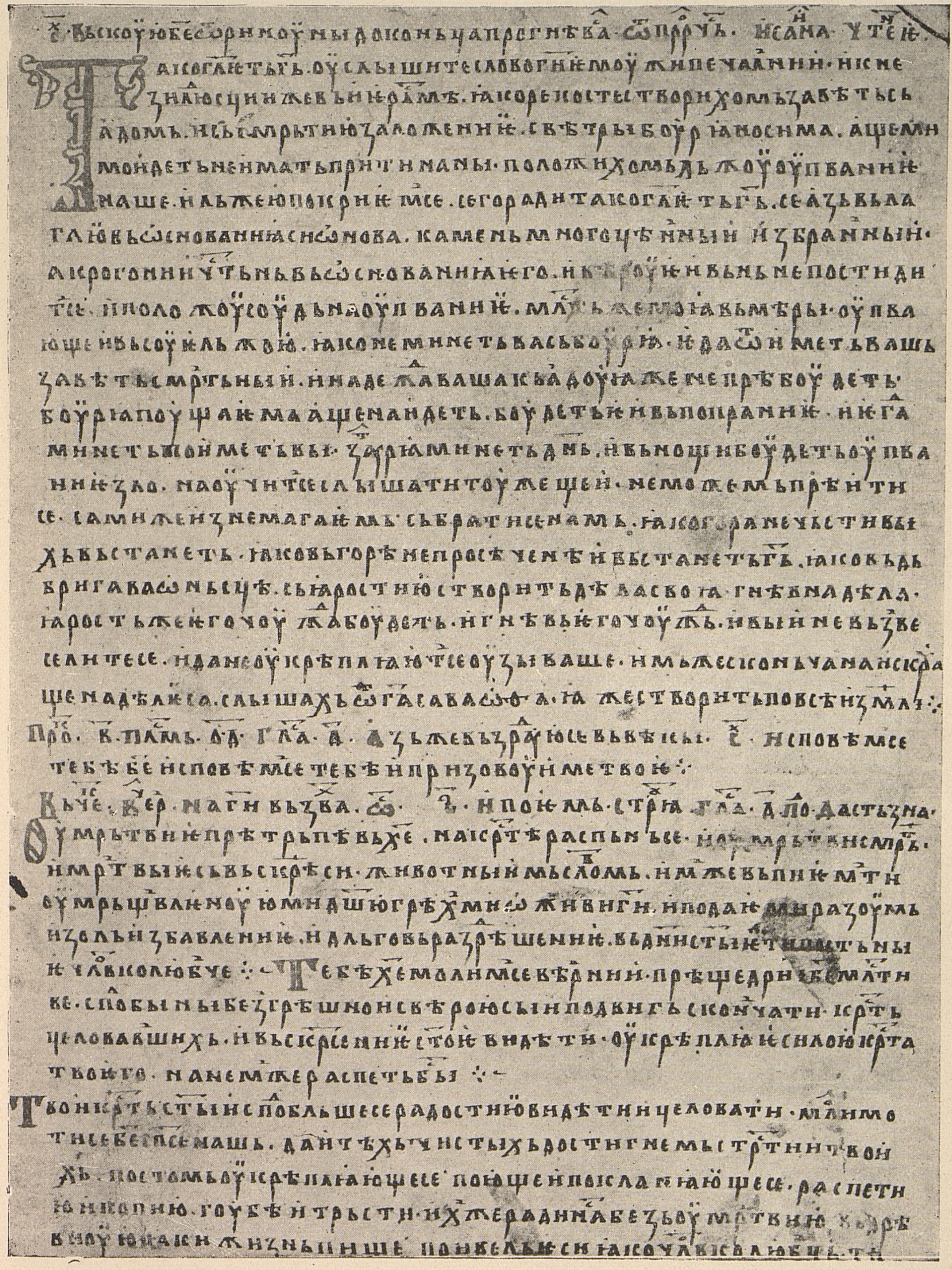

Л. 45 отъ ркп. № 66 (Оп. 58) — пост. триодъ отъ XIII в.; пергаментъ. Вж. стр. 15.

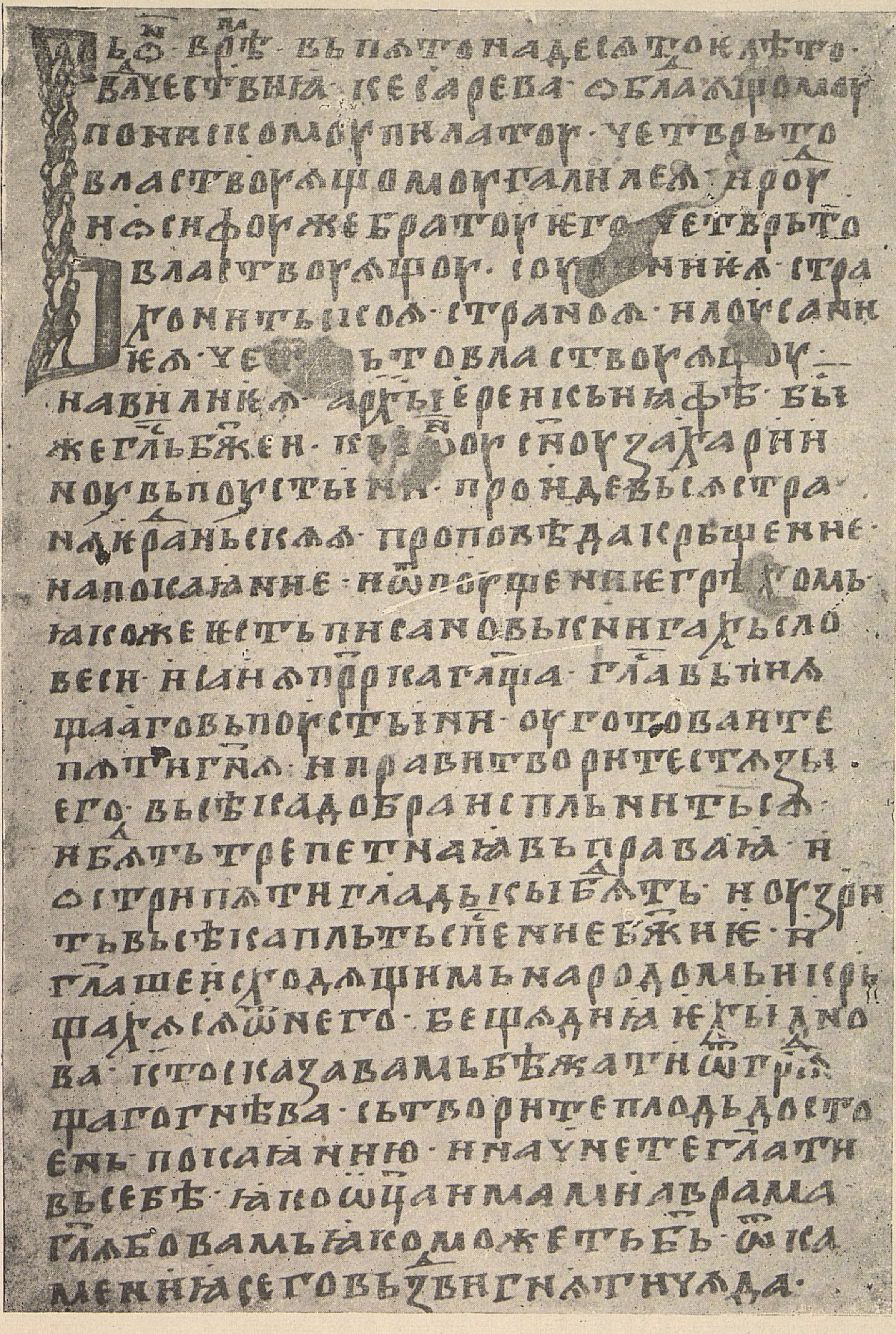

Л. 90 отъ ркп. № 67 и 65 (Оп. 9) — евангелие отъ XIII в.; пергаментъ. Вж. стр. 21.

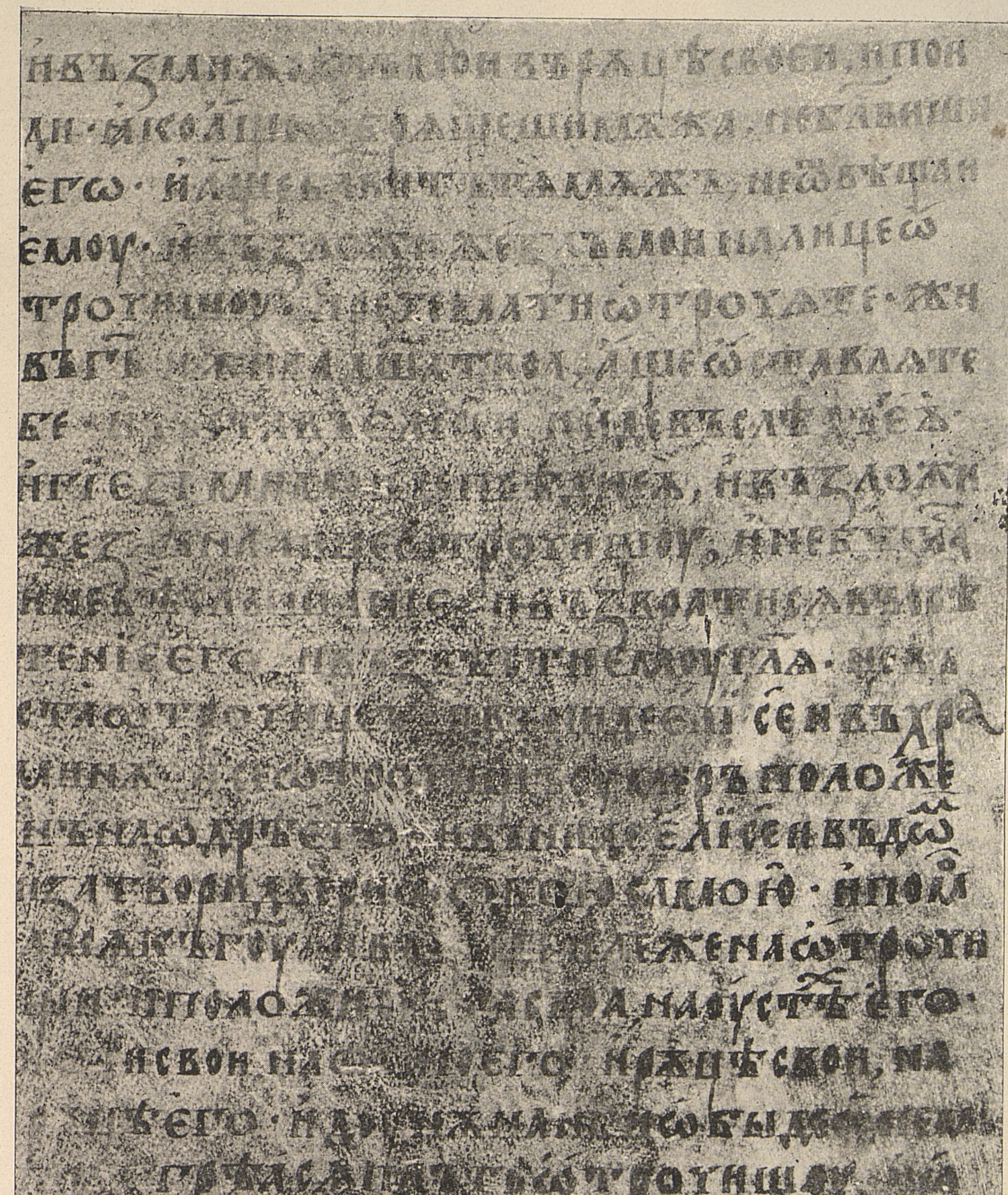

Л. 36 отъ ркп. № 211 (Оп. 6) — паремийникъ отъ XIV в.; пергаментъ.

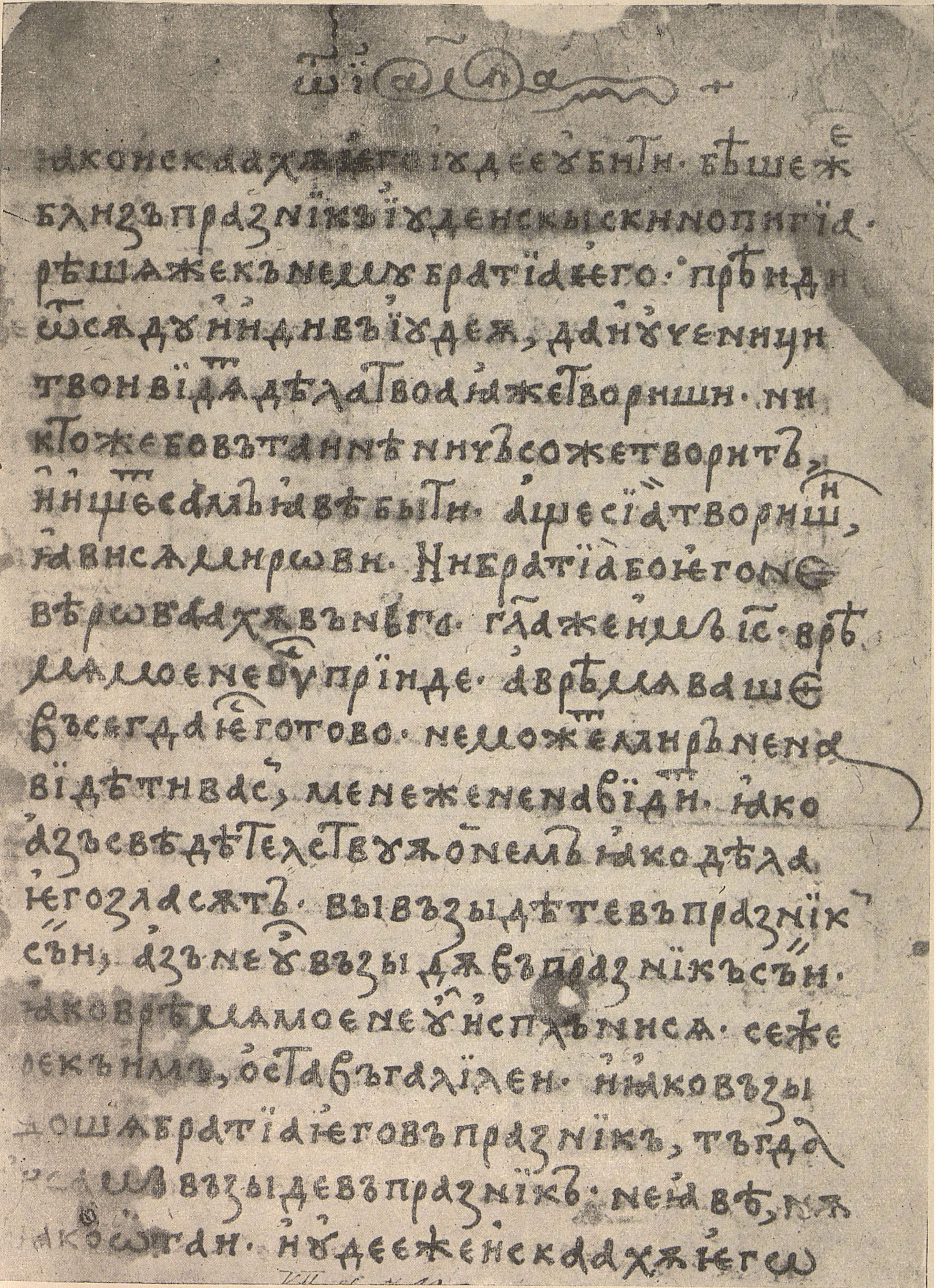
ѿ іѡанна
ıако искаахѫ его іюдеє оубити. бѣше же
близъ празнікъ іюдеискыи скинопигіа.
рѣша же къ немоу братіа его. прѣиди
ѿсѫдоу и иди въ іюдеѭ, да и оученици
твои вїдѧ дѣла твоа ıаже твориши. ни
ктоже бо въ таинѣ ничесоже творитъ,
и ищетъ сам въ авѣ быти. аще сїа твориши,
ıави са мирови. ни братїа бо его не
вѣровааху вънего. гла же имъ іс. врѣ
мамое не оу прїиде. а врѣма ваше
въсегда готово. не можетъ мирь не на
вїдѣти вас, мене же ненавїди. ıако
азъ свѣдѣтелствоуѫ о немь ıако дѣла
его зла сѫтъ. вы възыдѣте въ празнїк
сьи, азъ не оу възыдѫ въ празнїкъ сьи.
ıако врѣма мое не оу испльни са. се же
рекъ имъ, оставъ галїлеи. и ıако възы
доша братїа его въ празнїкъ, тъгда
и самь възыде въ празнїкъ. не ıавѣ, нъ
ıако ѿтаи. и юдеє же искаахѫ его

Л. 3 отъ ркп. № 174 (Оп. 10) — евангелие отъ XIV в.

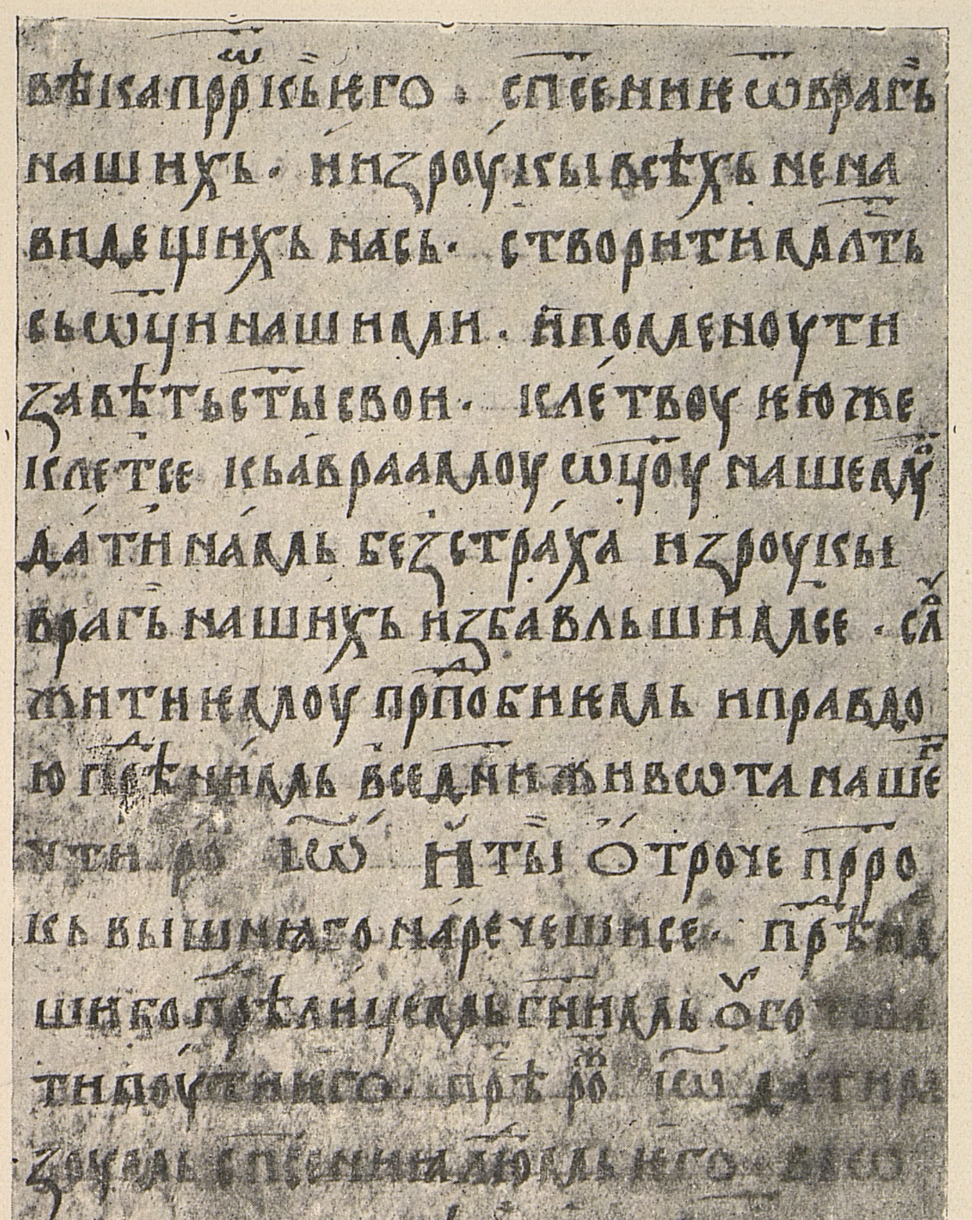

Л. 115 отъ ркп. № 70 (Оп. 13) — евангелие отъ XIV в.; пергаментъ. Вж. стр. 25.

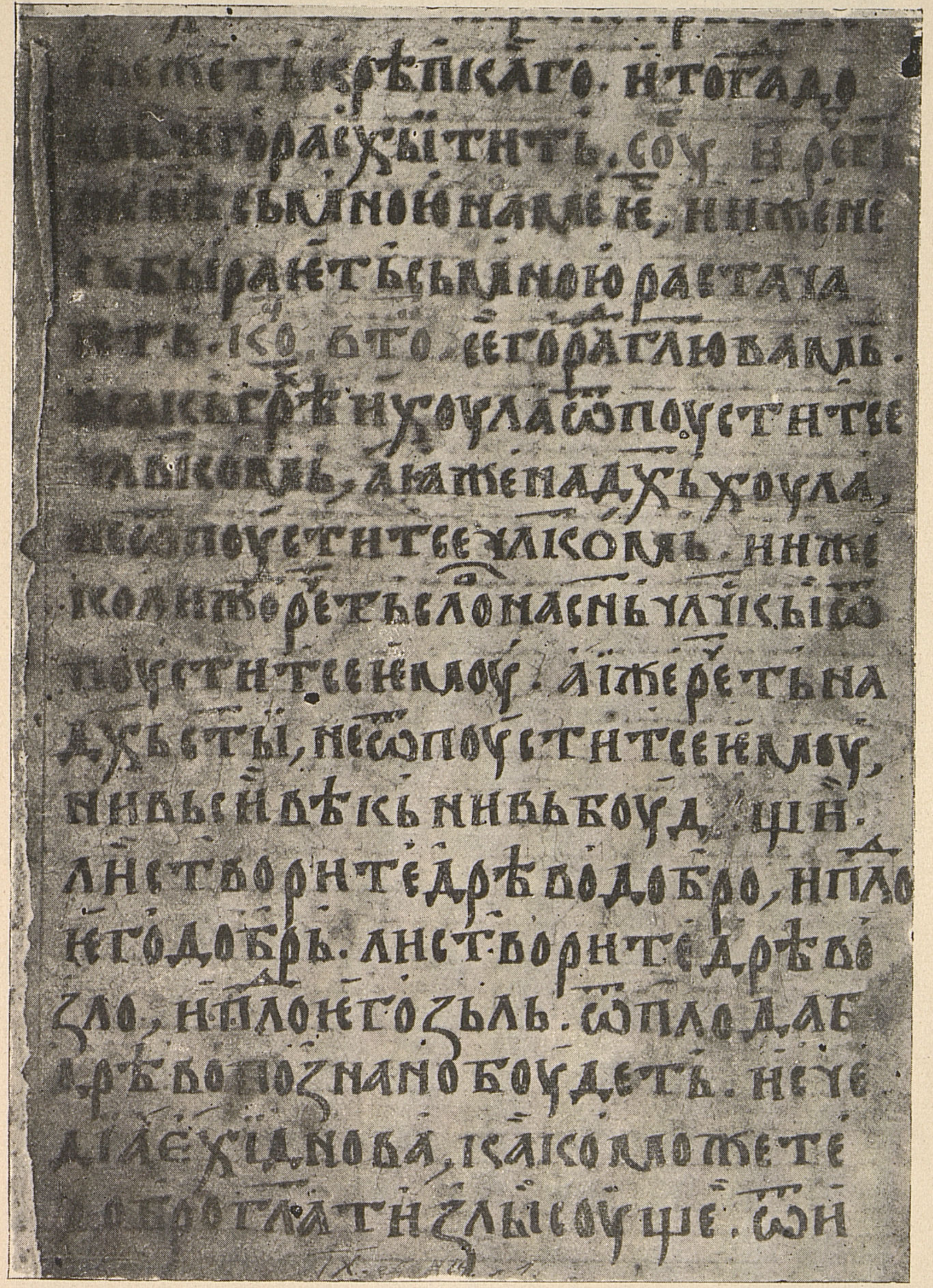

Л. 1 отъ ркп. № 152 (Оп. 14) — евангелие отъ XIV в.; пергаментъ.

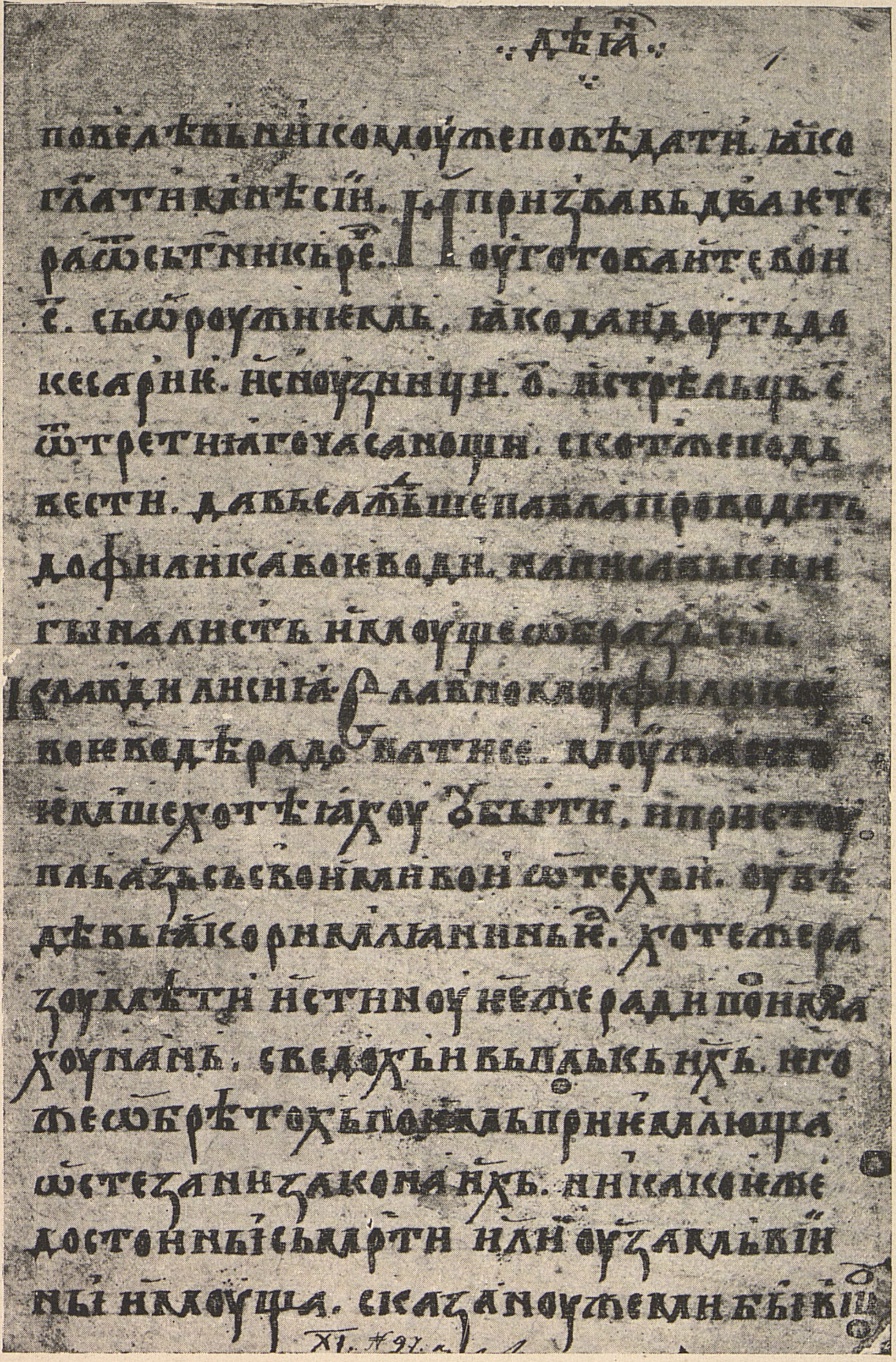

Л. 1 отъ ркп. № 64 (Оп. 26) — апостолъ отъ XIV в.; пергаментъ. Вж. стр. 23.

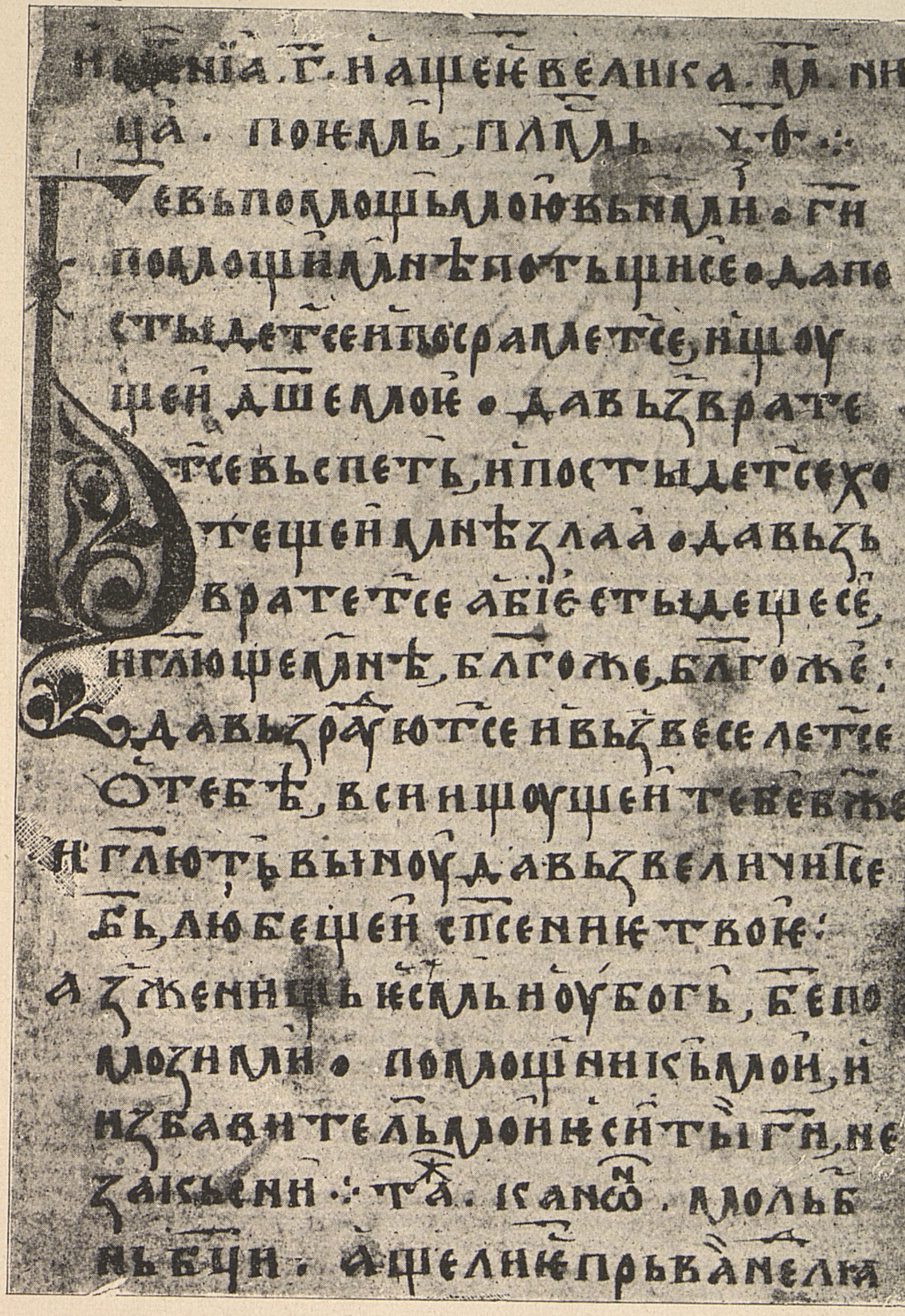

Л. 5 отъ ркп. № 48 (Оп. 91) — месецословъ отъ XIV в. Вж. стр. 27.

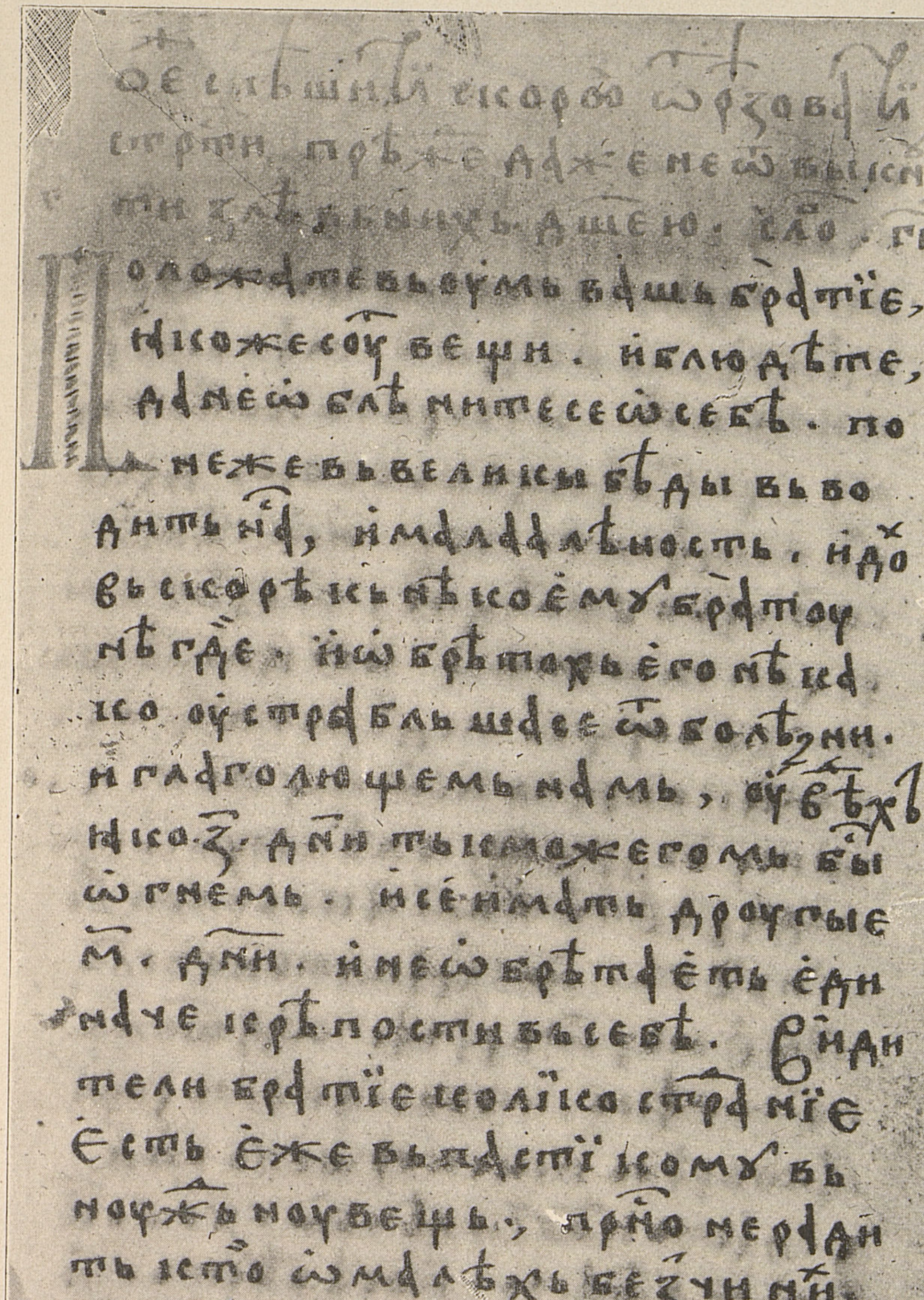

Л. 100 отъ ркп. № 118 (Оп. 103) — сборникъ отъ XIV в.

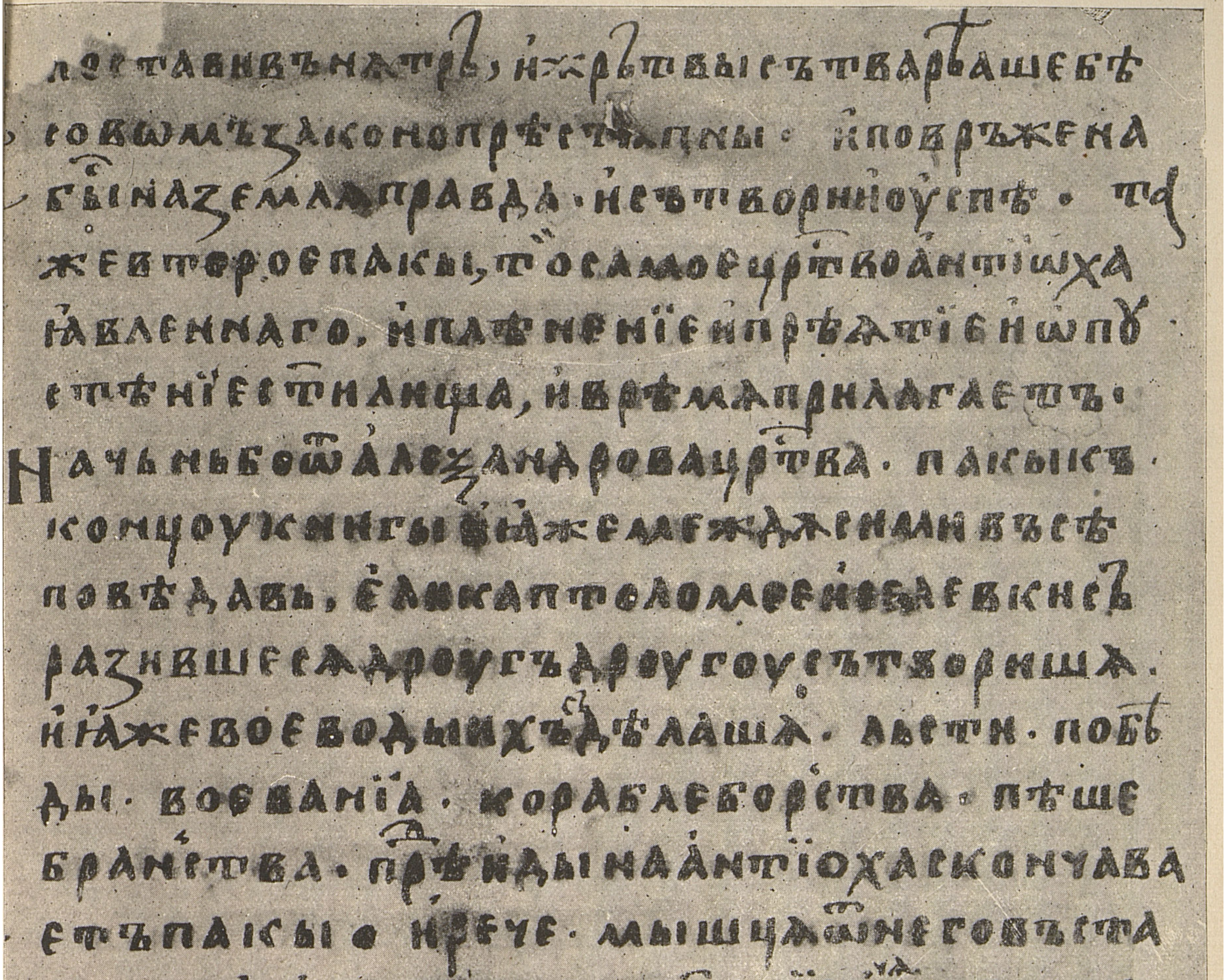
ставивъ на трѣбѣ, и жрьтвы сътварѣаше бѣ
совомъ законопрѣстѫпны. и поврьжена
бы на землѧ правда. и не сътвори и оуспѣ. тѫ
же второе пакы, то само цртво антиоха
iавленнаго. и плѣненiе и прѣатiе и нш пу
стѣнiе стнанща, и врѣмѧ приклагаетъ.
Начьнь бо ѿ алеѯандрова цртва. пакы и съ
концоу книгы ѿ [illegible] въсѣ
повѣдавь, єлика птоломеи и селевкиѣ
разнивше сѧ дроугъ дроугоу сътворишѧ.
и ꙗже воеводы ихъ дѣлаша. льсти. побѣ
ды. восстанiа. кораблеборства. пѣше
бранства. прѣидѫ на антiоха скончава
етъ пакы. и рече. мышца ѿ него въста
нѫтъ и ѡскврьнѧтъ ѡсщенiе и стость. ча
стость гла чистыѧ жрьтвы повседне
вныѧ. и дадѧтъ въ н[illegible] арьзость. и безако
ньствоующихъ завѣтъ. сирѣчь прѣстѫ
пающихъ ѿ жидовь. ѿведѫтъ въ непользно
ве[illegible]ихь. съ собоѫ приимѫтъ и прѣстѫпаѫт
[illegible]люди свѧщена своего оукрѣпѧтсѧ. ꙗ
же приимака [illegible]шихъ [illegible]естъ, и ꙗже прiидѣ
и симонѣ кiшаннѣ. и разоумнiи ѿ лю
дiи разоумѣютъ въ многа. и изнемогѫт

Хартиенъ листъ № 147 (Оп. 108) — предговоръ (?) отъ XIV в.

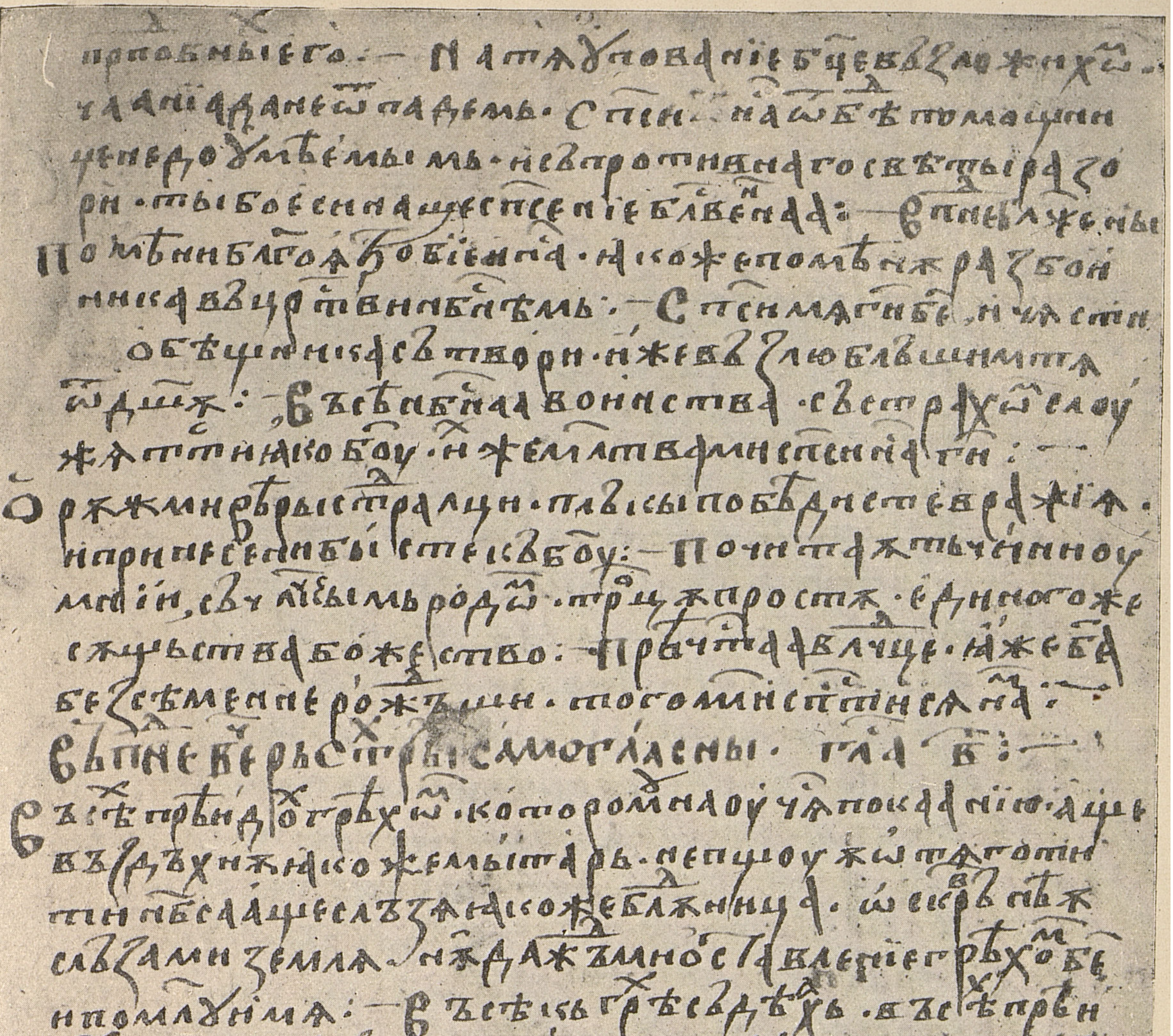

Л. 3 отъ ркп. № 34 (Оп. 31) — осмогласникъ отъ XV в.

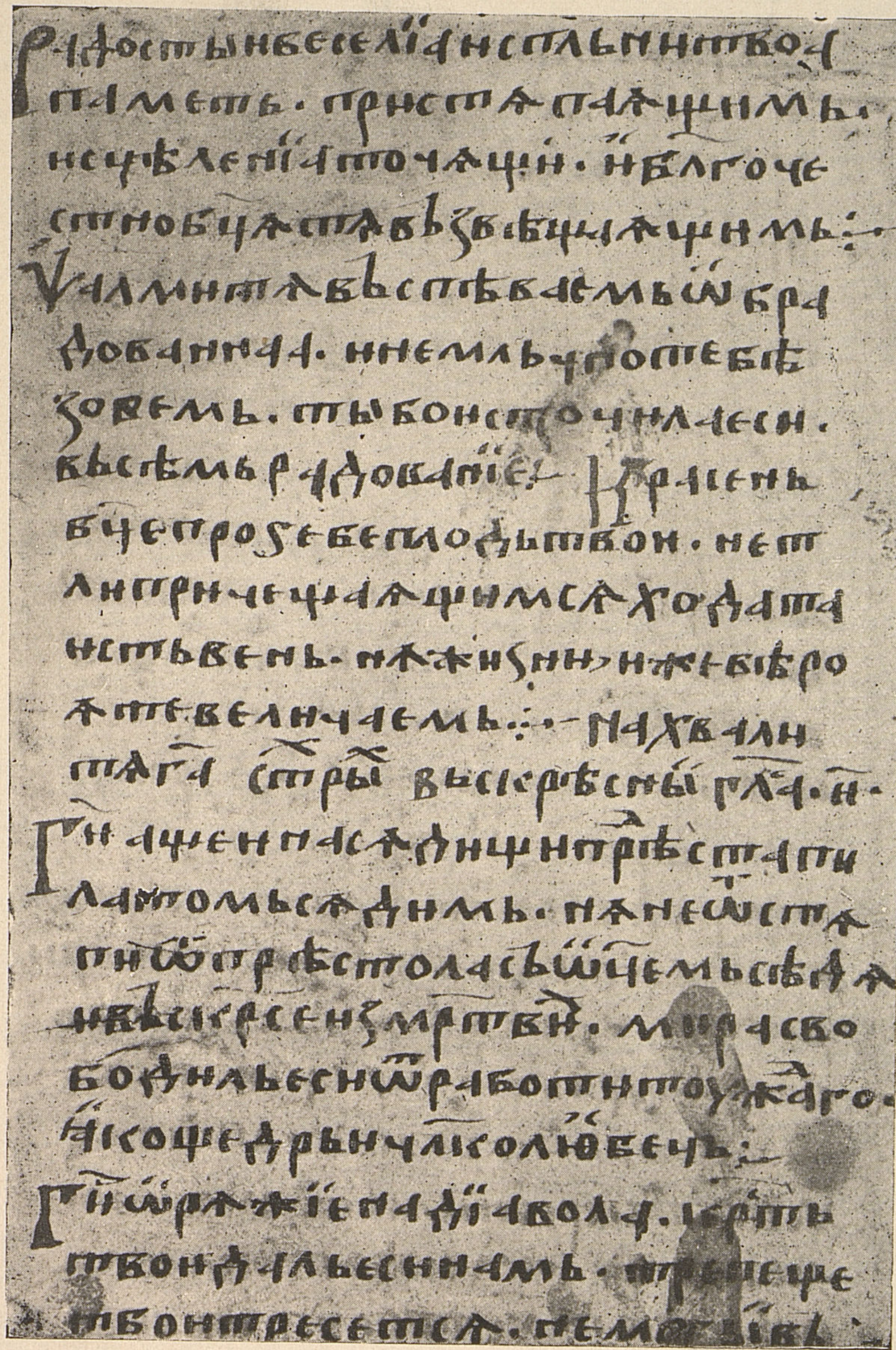

Л. 94 отъ ркп. № 126 (Оп. 34) — осмогласникъ отъ XV в.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГР. СТАЛИН

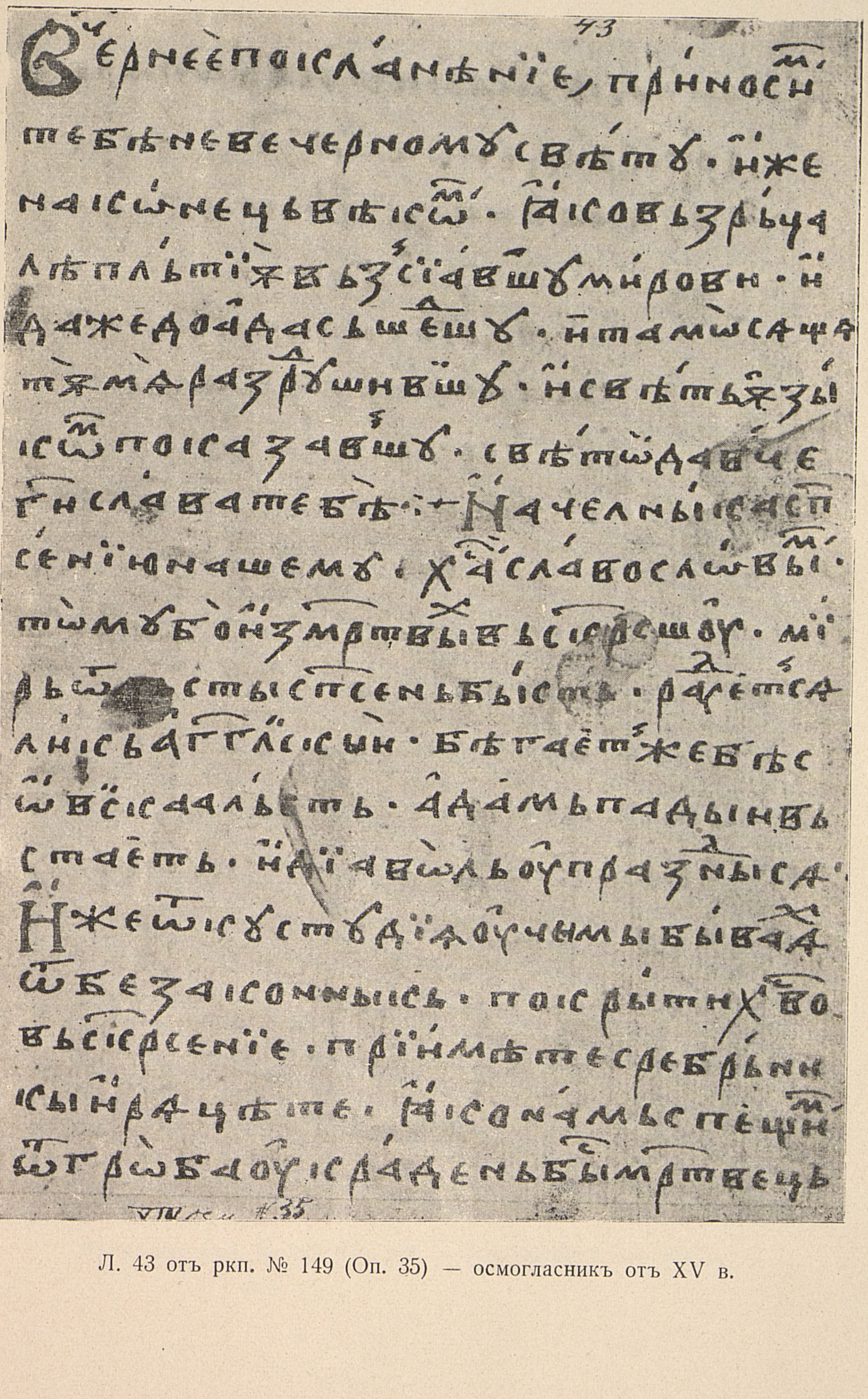

43
Вєрнєє посланѣніє, приноси
тєбѣ невечерномѹ свѣтѹ. иже
на конецъ вѣкы кѡ. ꙗко въ зрьца
лѣ плъти ѫ въсиꙗвшѹ мирови. и
даже до ада сьшєдшѹ. и тамо сѫща
тьмѫ разрѹшившѹ. и свѣть ѫзы
кѡ показавшѹ. свѣтодавче
Г(оспо)ди слава тебѣ. Начелникѹ сп(а)
сенїю нашемѹ. Х(рист)а славословы(м)
тѡмѹ бо из мрьтвыхъ въскрьсшѹ. мі
рь ѡ [illegible] стыкъ спасенъ бысть. радѹетсѧ
аггльскыи сьнъ. бѣгаєт же бѣс
ѡвсѣ сад... Адамъ падыи въ
стаеть. наї авьѡль оупраздныса.
Иже ѿ кѹстьва дїдоучимы бывада
ѡ беззаконныи сь. покрыти Х(ристо)во
въскресеніе. пріимѣте сребрьни
кы и радѹитесѧ. ꙗко нам испѣщн
ѿ гроба оукраден бы мрътвець
VIII ... #35

Л. 43 отъ ркп. № 149 (Оп. 35) — осмогласникъ отъ XV в.

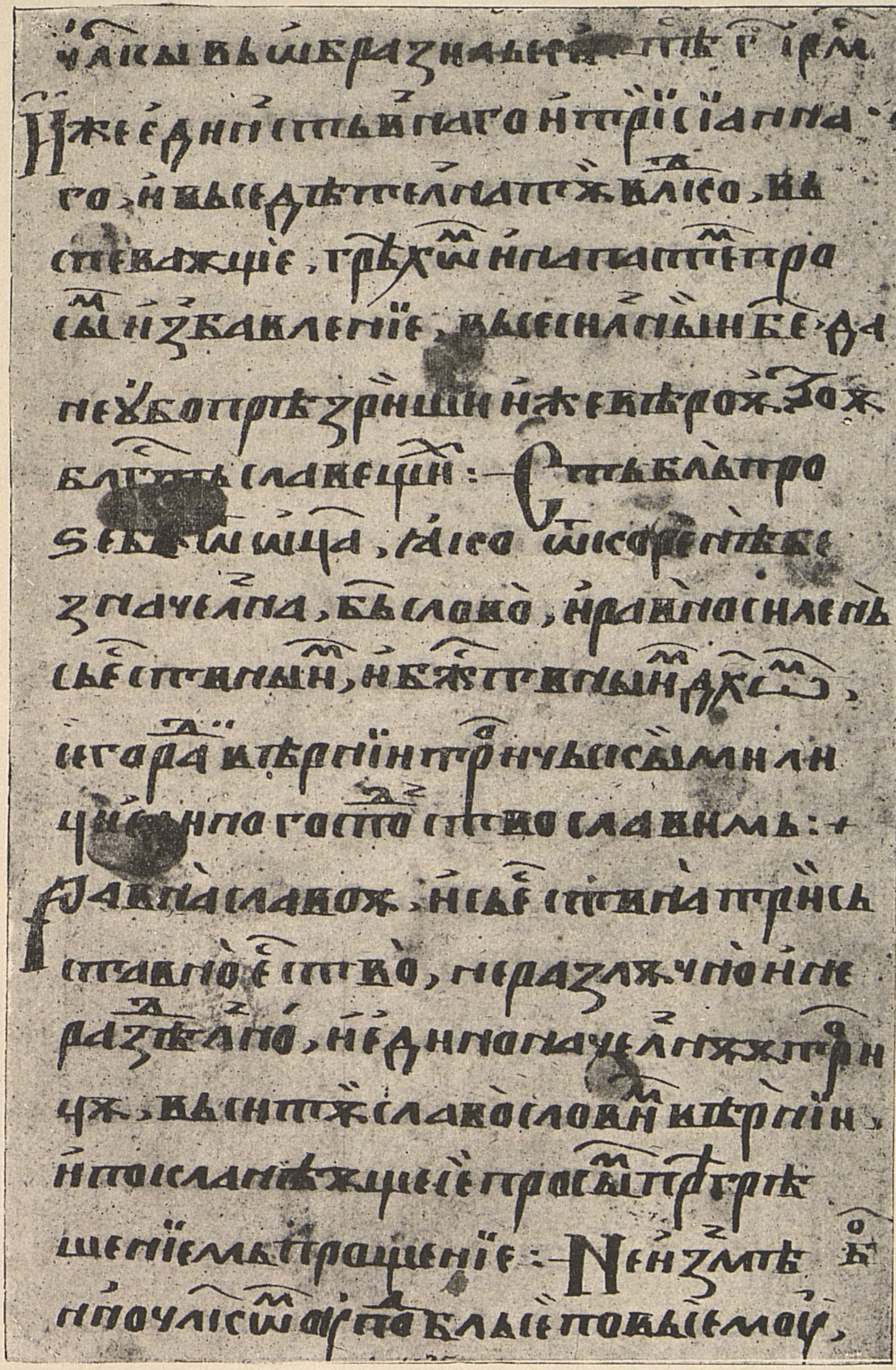

Л. 87 отъ ркп. № 149 (Оп. 35) — осмогласникъ отъ XV в.

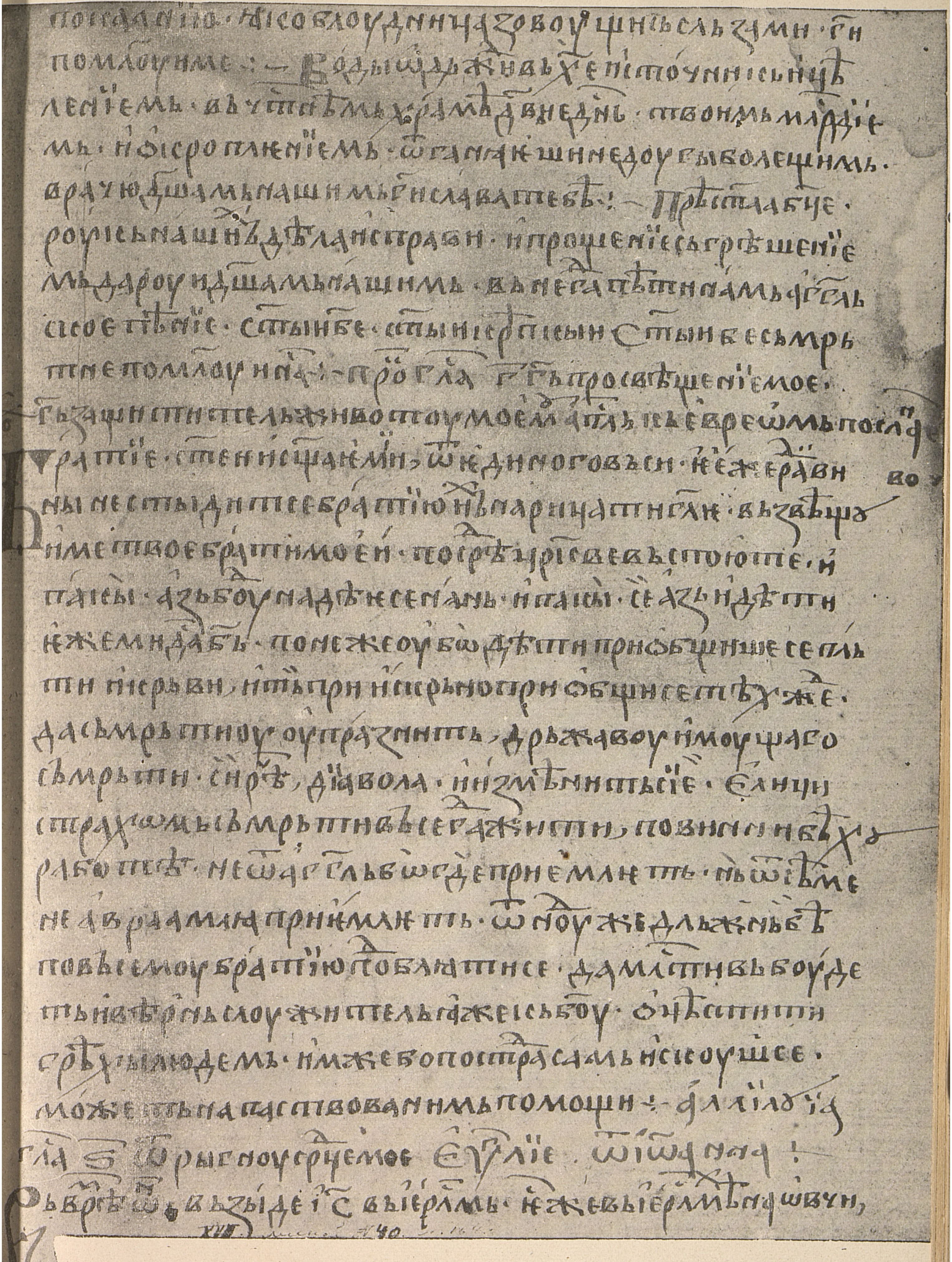

Л. 164 отъ ркп. № 32 (Оп. 40) — миней отъ XV в. Вж. стр. 34

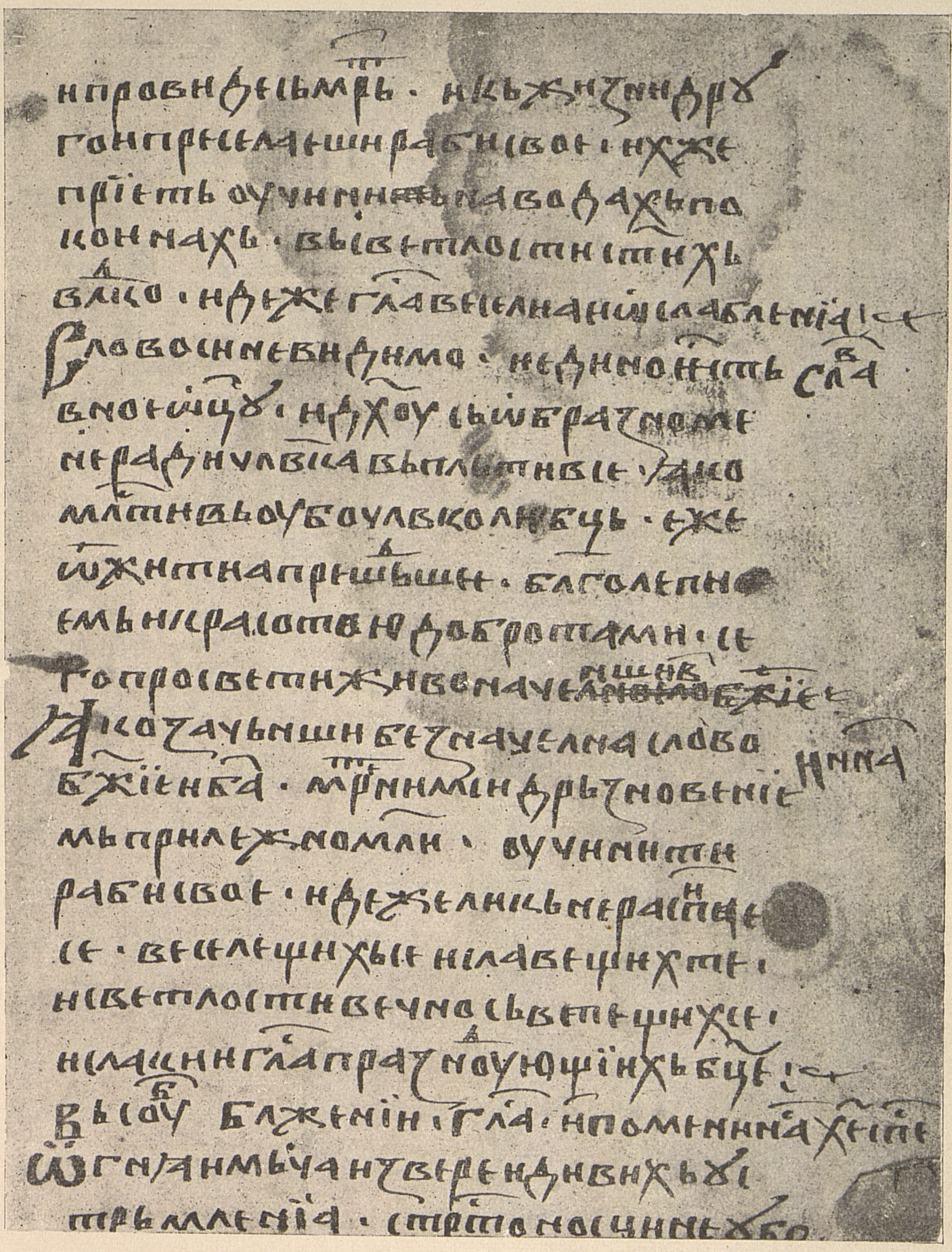

Л. 190 отъ ркп. № 88 (Оп. 56) — възкресникъ отъ XV в.

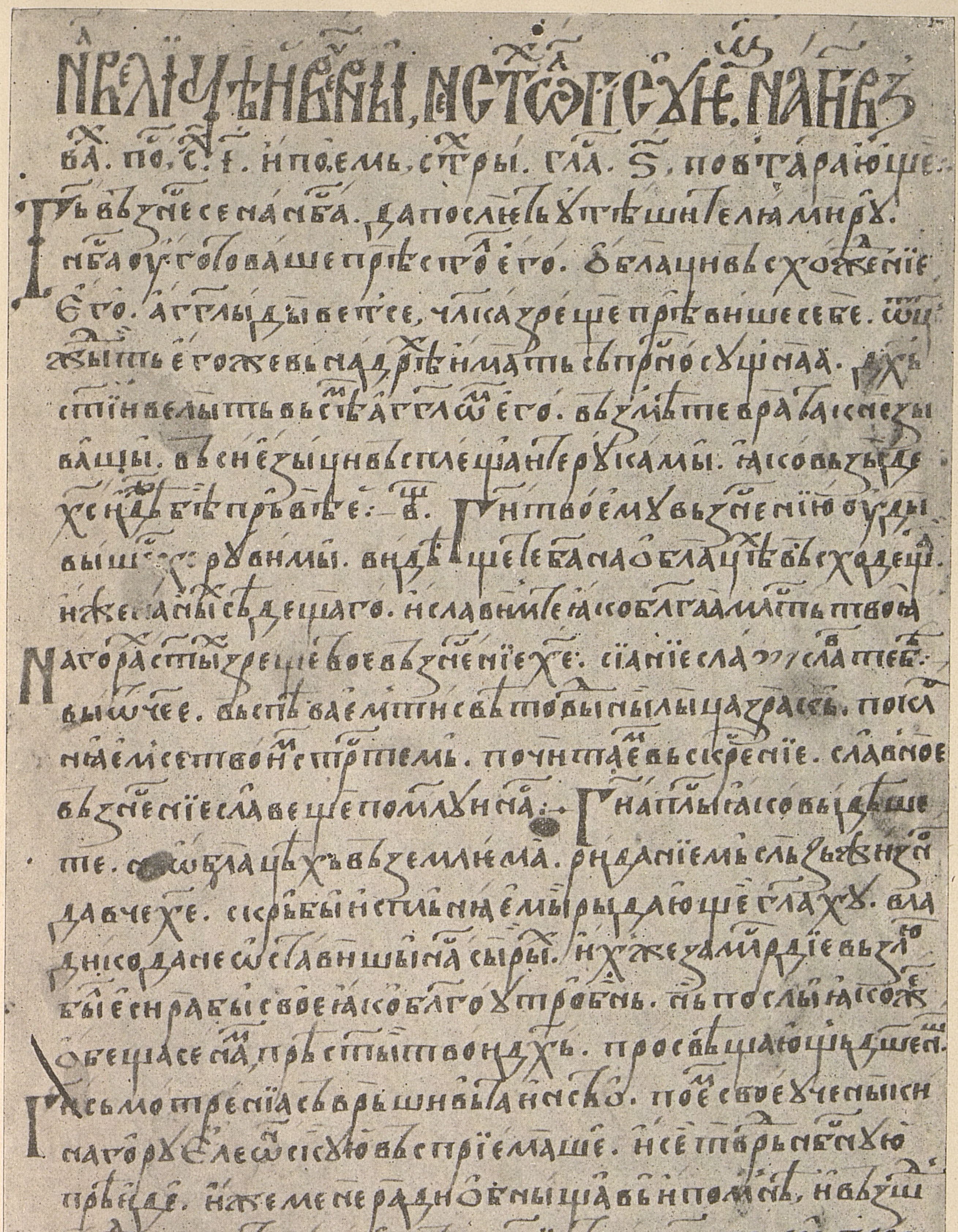

Л. 184б отъ ркп. № 33 (Оп. 72) — цвѣтенъ триодъ отъ XV в. Вж. стр. 38.

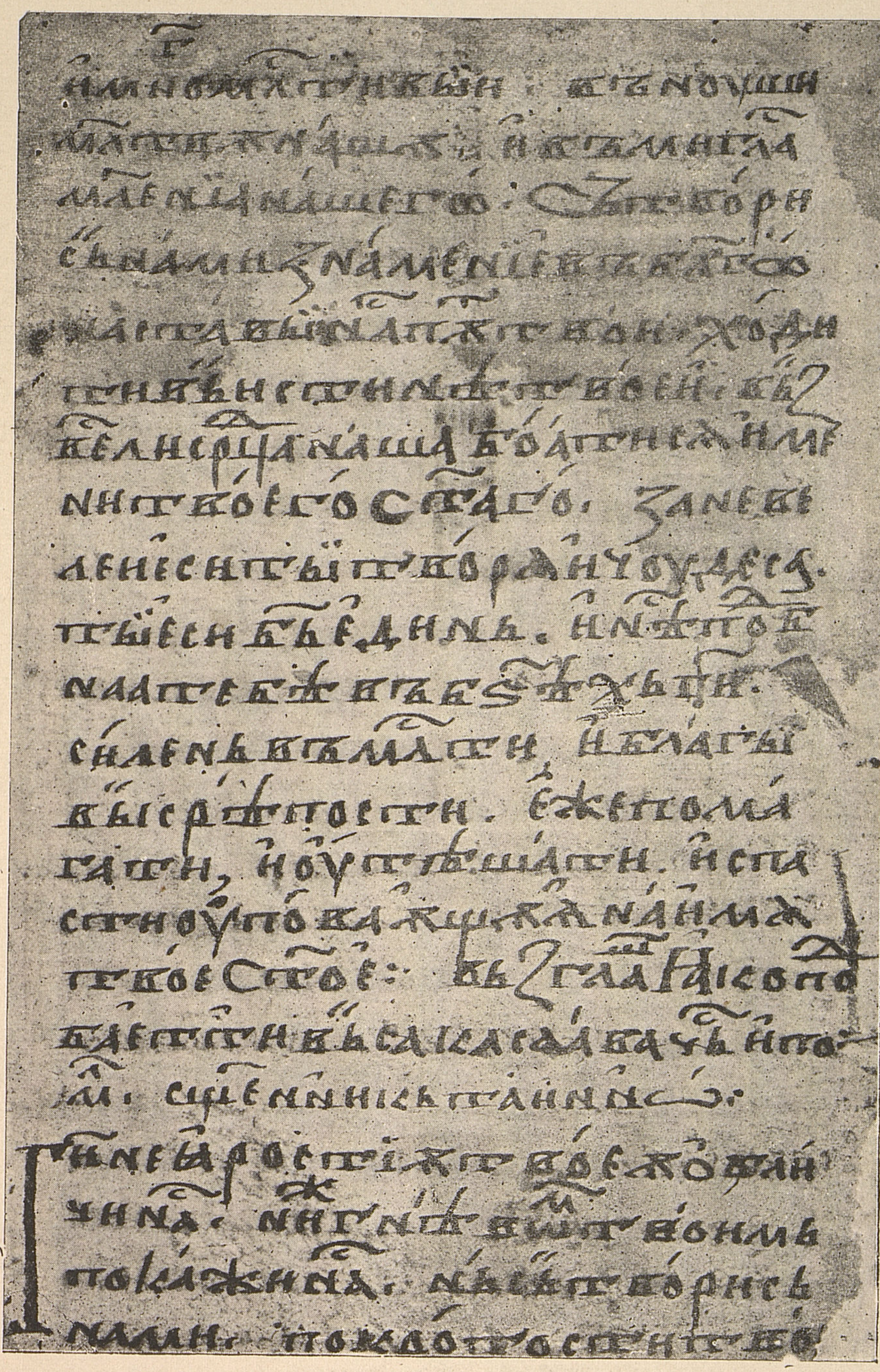

Л. 18 отъ ркп. № 56 (Оп. 76) — служебникъ отъ XV в.

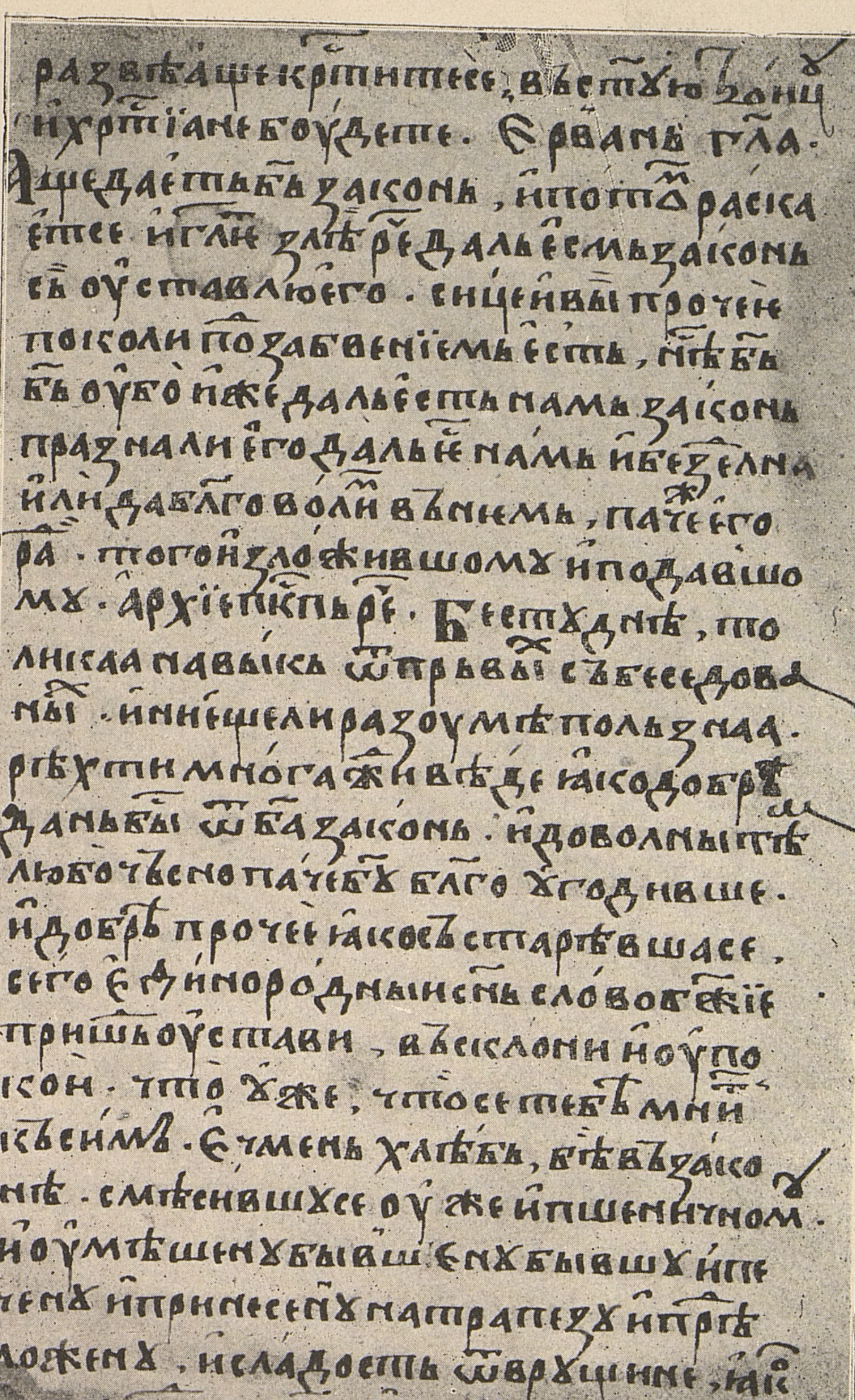

Л. 111 отъ ркп. № 41 (Оп. 107) — сборникъ отъ XV в.

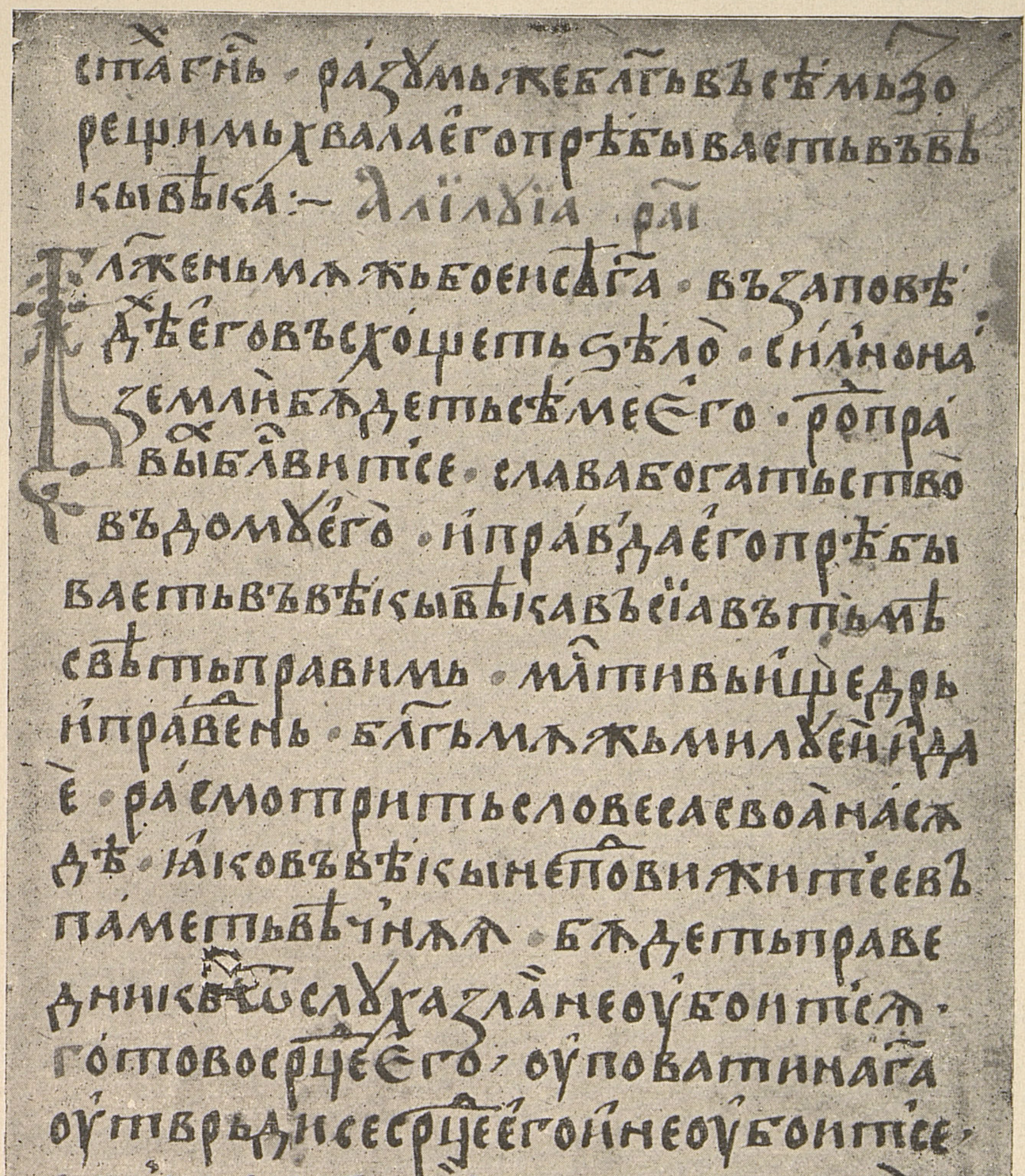
страхгнь · разумьжеблгъвсѣмьтво
рещимьхвалаегопрѣбываетьвъвѣ
кывѣка:~ аллилуиа · рı
Блаженьмужьбоенсѧга · възаповѣ
дѣеговъсхощетьѕѣло · силнона
землибѫдетьсѣмееего · ропра
выблвнитсе · славабогатьство
въдомоуего · ипраўдаегопрѣбы
ваетьвъвѣкывѣкавъсїавътьмѣ
свѣтьправимь · млтивьищедрь
иправень · блгьмѫжьмилуеида
е · расмотритьсловесасвоанасѫ
дѣ · ıаковъвѣкынеподвижитсевъ
паметьвѣчнѫ · бѫдетьправе
дникьотслухазланеоубоитсе ·
готовосрдцеего · оуповатинагга
оутврьдисесрдцеегоинеоубоитсе ·
дондежевъзритьнаврагысвое ·
расточидадоубогымьпаметьего
прѣбываетьвъвѣкывѣка · рогь
еговъзнесетсевьславѣ · грѣшни
кьоузритьипрогнѣваетсе · зѫбы

Л. 6 отъ ркп. № 156 (Оп. 1) — псалтиръ отъ XVI в.

и нꙑнѣ. Марїа двѣры. пи. въ павле, спа. гн҃и
помилꙋи, г҃. Слава. и нꙑнѣ. Чьстнѣишꙋ херꙋвїмь.
И менет гнꙑ бл҃ви. по. гн҃и іс҃ хе бе нашь.
и сотвори, г҃. великꙑ поклонꙑ. глюще мл҃тв.
гн҃и, и влкꙑ животꙋ мо҃а, и мл҃твꙋ сїю.:~
Прѣвѣчнꙑи и безначелнии и присносоущнии,
свѣте. иже вьсакои твари съдѣтелю.
и же милости неистоучние. и же благости
поучина. и ако любїа неисльдимаа
безна. и вни нам свѣтъ лица твоего гн҃и.
въсїа нь въ срдца наша мысльное слнце правды.
и твои весе лїе дше наше исплъни. и на
оучи на твоимь поучати се присно и веща
ти соубы. и исповѣдати се въсегда наше
влцѣ. и благодѣтелю роуцѣ наши дѣла
къ твоеи исправи воли. и творити на
ꙗже тебѣ благоугоднаа и любьзнаа на
стави. да и о наше недостоинствѣ про
славит се твое пресвѧтое име. оца и сна
и стго дха, едино же бжтва же и црства
емоу подобаеть въсака слава, чьсть и по
кланианїе. и нꙑнꙗ и присно и въ вѣкꙑ вѣкомь аминь.:~
Посилаеи свѣть и идеть. Млтва. в҃.:~
Посїаи слнце на праведныи и неправед
нїе. на злыеже и благые. творено утро
и просвѣти и просвѣщаеи въселенноую.

[illegible]

XXIII. Л. 79 отъ ркп. № 20 (Оп. 2) — псалтирь отъ XVI в. Вж. стр. 42.

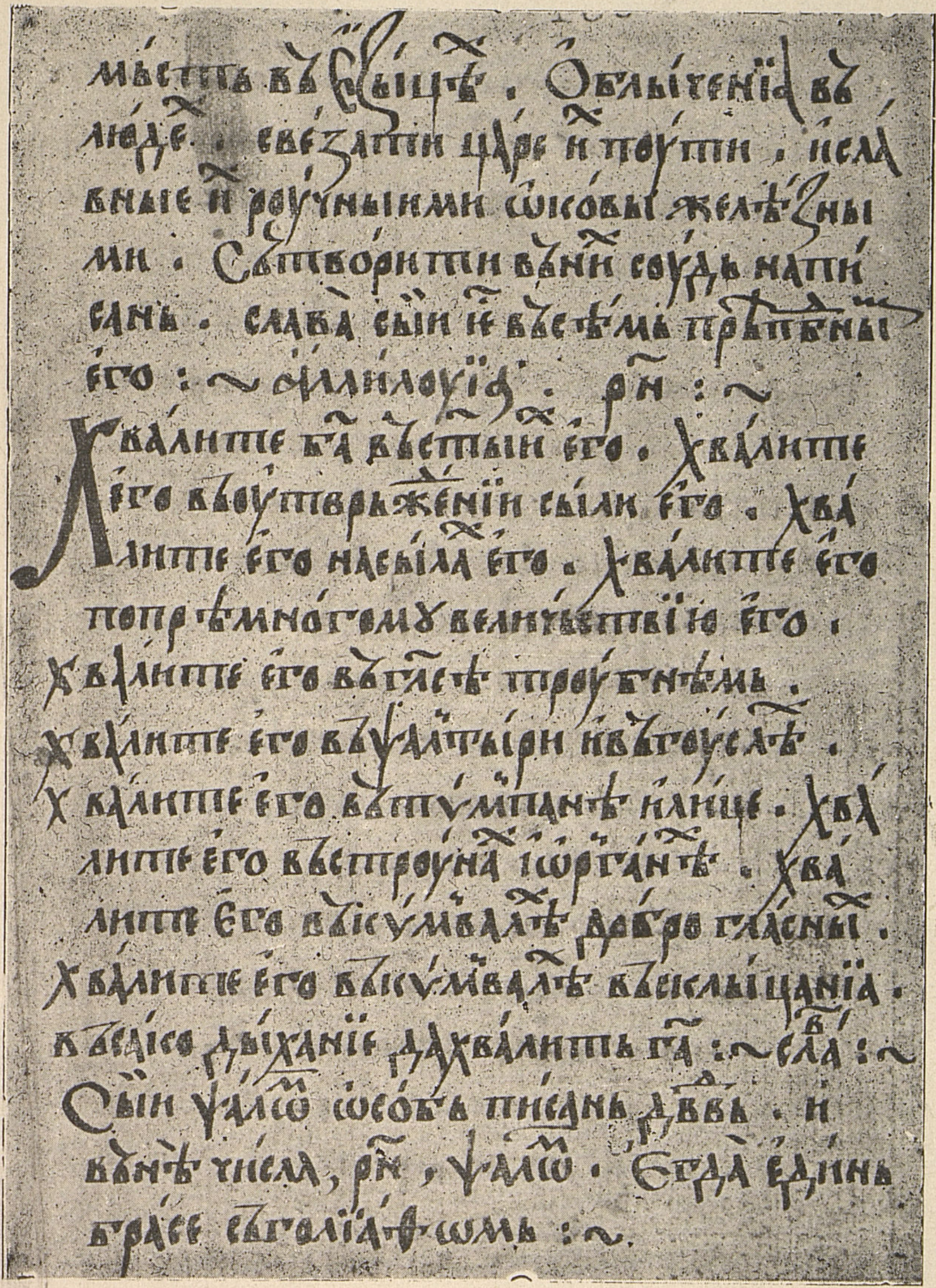

мѣстїѫ въ ѧзыцѣ. Обличенїа въ
людє. свѧзати царє и поути. и сла
вные и роучными ѡковы желѣзны
ми. Сътворити в них соудь напи
сань. слава сїи и всѣмъ прѣпбнымъ
его :~ алилоуїа. рн :~
Хвалите ба въ стыхъ его. хвалите
его въ оутвръженїи силы его. хва
лите его на силахъ его. хвалите его
по прѣмногомоу величьствїю его.
Хвалите его въ гласѣ троубнѣмь.
Хвалите его въ псалтыри и въ гоуслѣхъ.
Хвалите его въ тумпанѣ и лици. хва
лите его въ строунахъ и органѣ. хва
лите его въ кумбалѣхъ доброгласныхъ.
Хвалите его въ кумбалѣхъ въсклицанїа.
Всѣко дыханїе да хвалит га :~ сла :~
Сїи псалом ѡсобь писань двдвь. и
вънѣ числа, рн, псалом. Егда единь
брасе съ голиаѳомь :~

Л. 136 отъ ркп. № 44 (Оп. 3) — псалтиръ отъ XVI в. Вж. стр. 59.

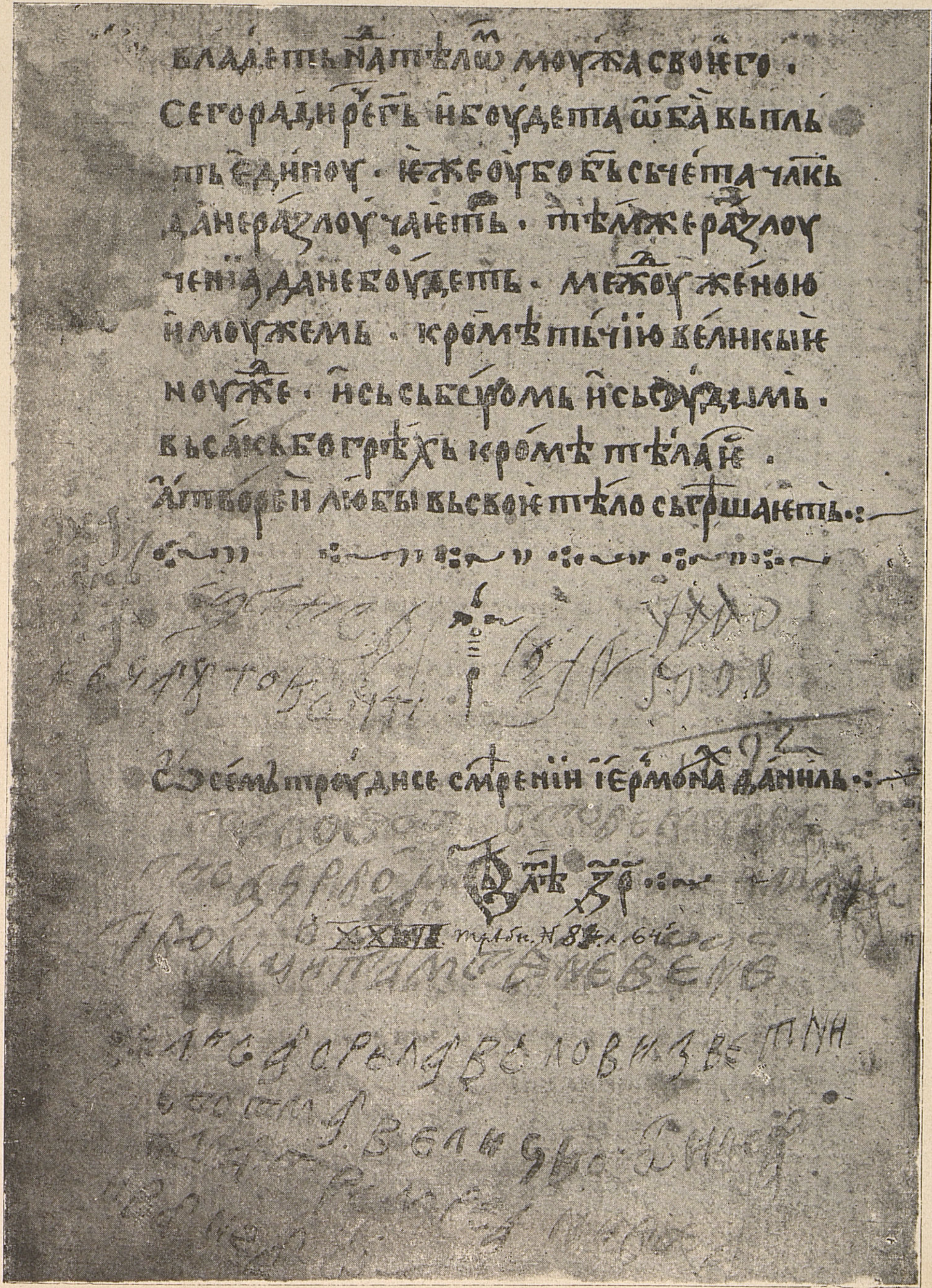
владеть на тѣлом моужа своѥго ·
Сего ради рече и боудета оба въ плъ
ть единоу · ѥже оубо б҃ъ съчета чакъ
да не разлоучаѥть · тѣм же разлоу
чениꙗ да не боудеть · межоу женою
и моужем · кромѣ тъчию великыѥ
ноужде · и съ ... и съ ... ·
въсакъ бо грѣхъ кромѣ тѣла ѥ ·
а творей любы въ своѥ тѣло съгрѣшаѥть ·:
... трѹд се смѣрении ієрмонаха Даниила ·:
XXVII требн. № 84 л. 64б

Л. 64б отъ ркп. № 40 (Оп. 84) — требникъ отъ XVI в.

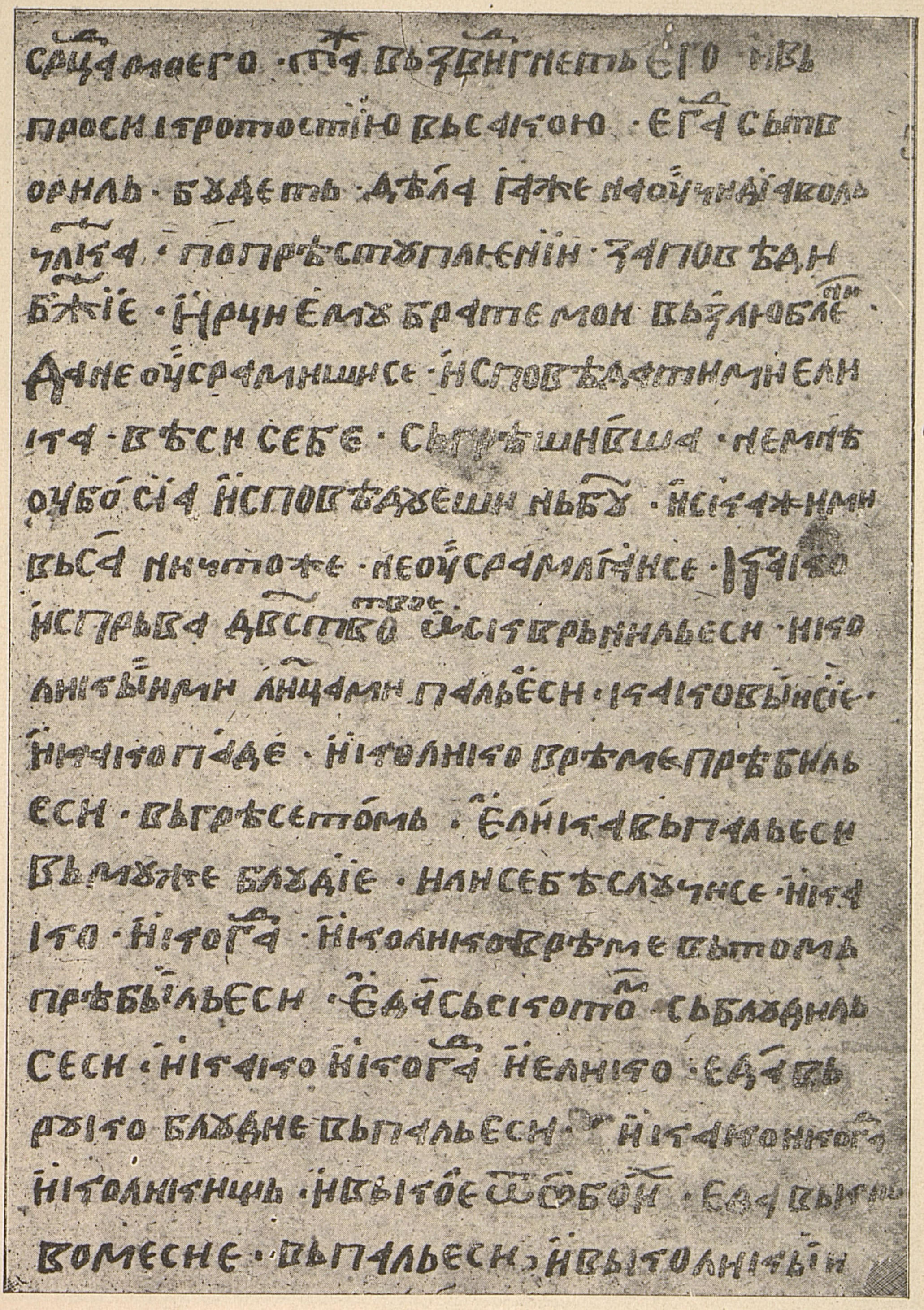

Л. 53 отъ ркп. № 45 (Оп. 89) — требникъ отъ XVI в.

Л. 427 отъ ркп. № 138 (Оп. 115) — попъ Аврамовъ сборникъ отъ 1674 г. Вж. стр. 125—126.

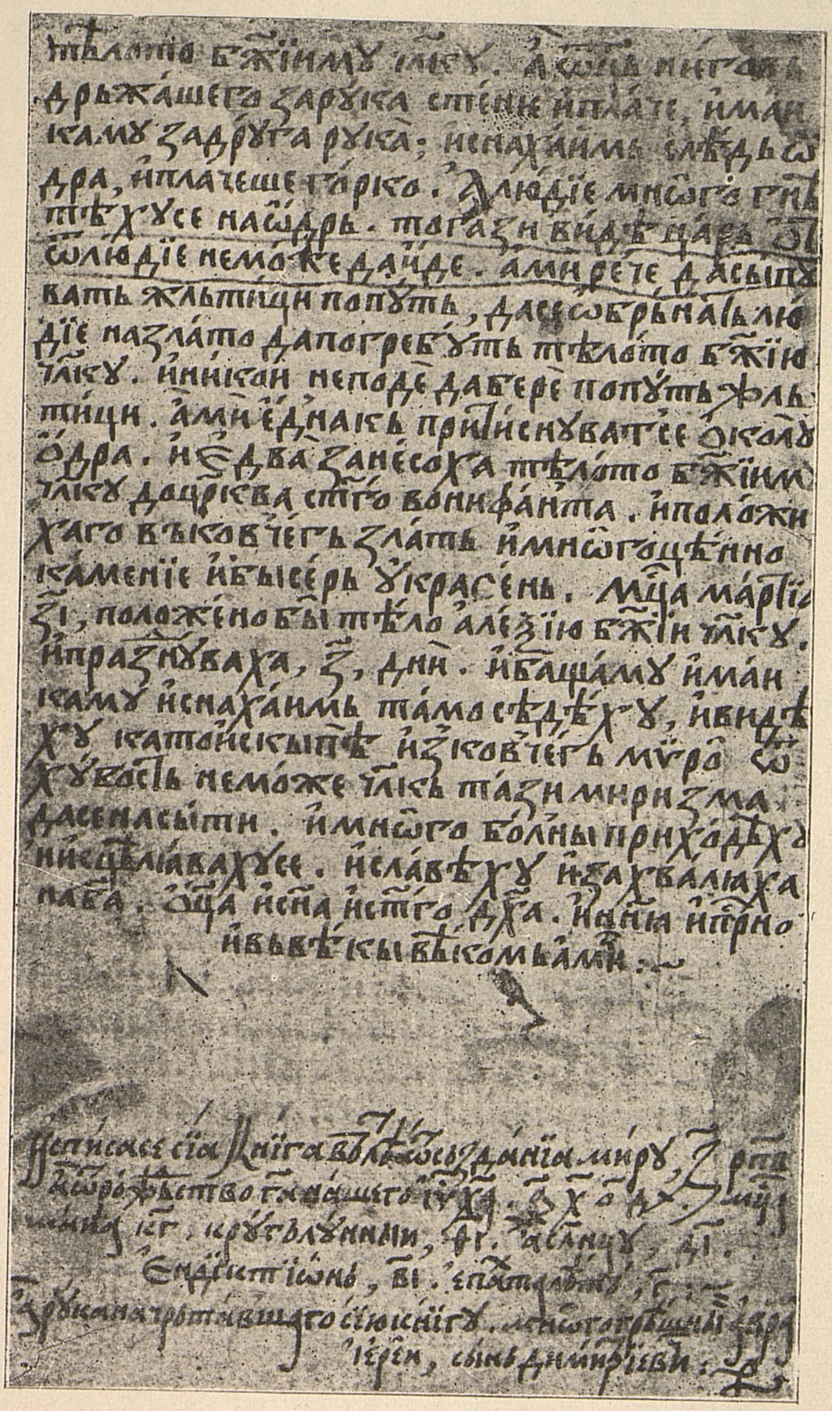

Л. 626б отъ ркп. № 138 (Оп. 115) — попъ Аврамовъ сборникъ отъ 1674 г.
Вж. стр. 125—126.

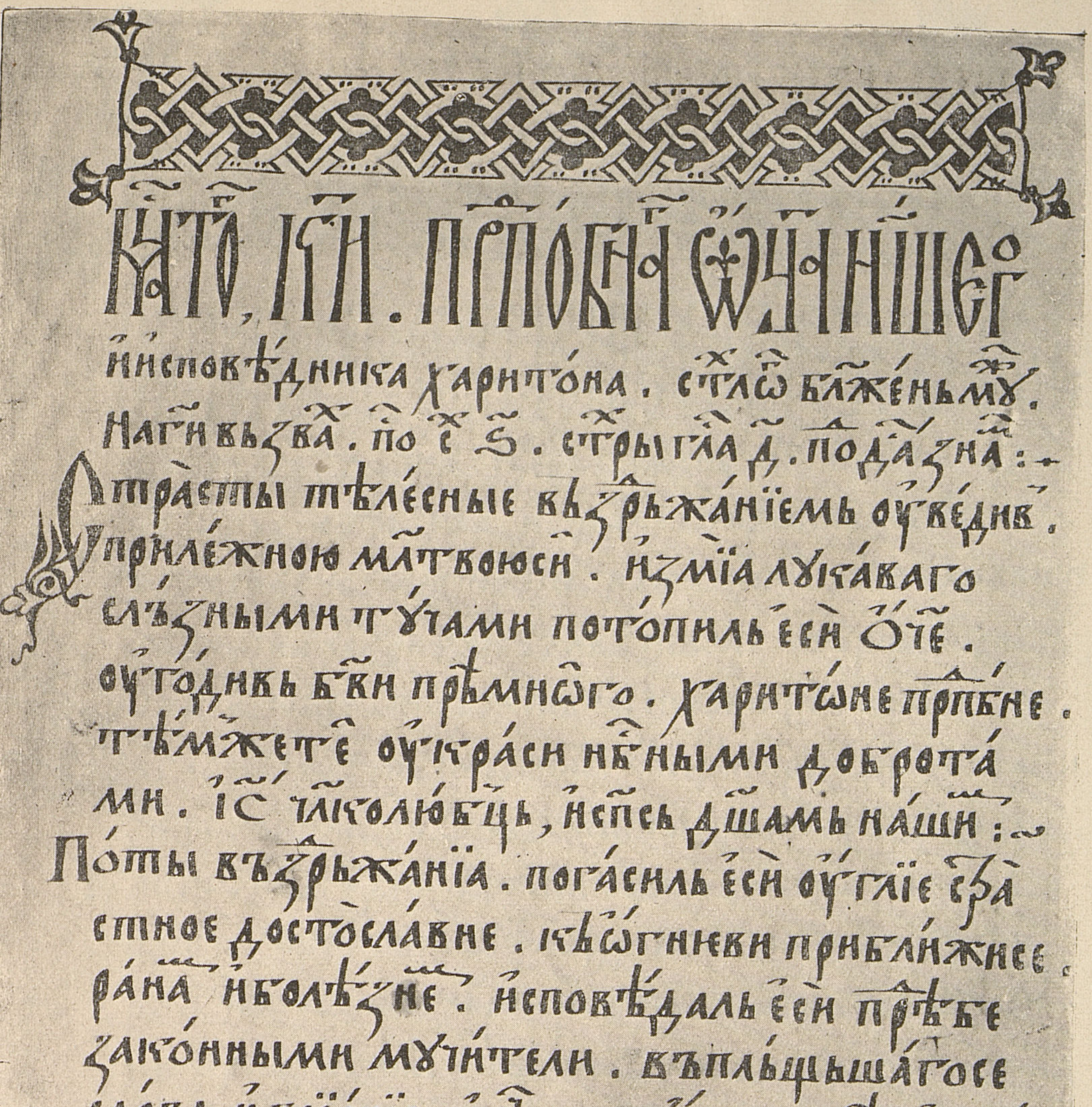

Мц҃а то, кн҃и. прпо́бнаго ѿц҃а нашего
и исповѣдника харито́на. стл҃ѡ бла́женьмѹ.
На Ги҃ возва. по ѕ҃. стры гла҃ д҃. подо́бна:
Страсты тѣле́сные въздржа́нїемъ оумертвивъ.
и прилѣжною мл҃твою си. и змїа лукаваго
слъзными тучами потопилъ еси ѿч҃е.
оугодникъ бж҃и премнѡго. харитѡне прпбне.
тѣмже те оукраси нб҃ными доброта
ми. Іс҃ члк҃олюбець, и спсъ дш҃амъ нашим:
Поты въздржа́нїа. погасилъ еси оугаїе бра
стное достославне. къ ѡгниеви приближесе
ра́на и болѣзне. исповѣдалъ еси прѣбе
зако́нными мучители. въплъщшагосе
слова изліанїе. и мнихъ ависе прѣоукра
шенъ. ранами и мнѡго ѡбразны мукъ.
бг҃омудре прѣбогатe:~ Въпустыниа и къ
гора. ты бѣгае оудалисе. дш҃у нескврь
ную съблюдае ѡсщ҃енне. и тр҃ици домъ
показасе харитѡне. ѥюже силою ѡсщ҃е
нною създа црк҃овь бж҃їю. и ѡградѹ прпо
бне мнихѡ сътворилъ еси. чтущимъ
память твою прно блажене:~ слава гла҃ д҃.
Бг҃оносне харитѡне. ты посъмрьти на нб҃се
живеши ѡч҃е. егоже ради мирови себе

Л. 186 отъ ркп. № 86 (Оп. 45) — миней отъ XVII в. Вж. стр. 102.

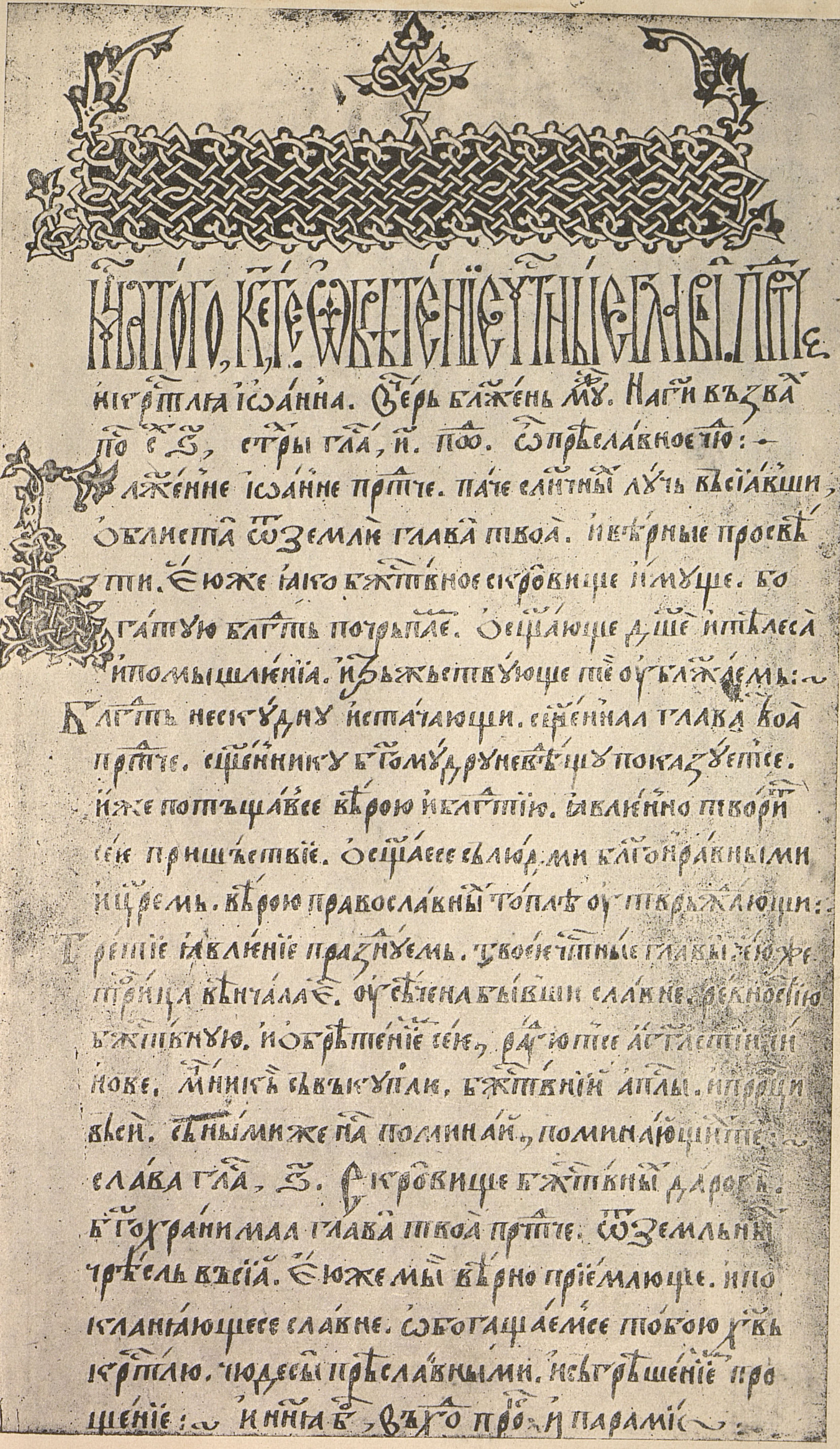

Мца того, к҃е. г҃. обрѣтение чтные главы пртече
и крстлꙗ Ιѡанна. Вечерь блажень мѫ. На ги възва
по е҃ ѕ҃, стры гла, и҃. под. Ѡ преславное чюдо:
Блаженне Ιѡанне пртче. паче слнчныи лучь въсиꙗвши,
облиста ѿ земли глава твоꙗ. и невѣрные просвѣ
ти. ѥюже ꙗко бжтвное скровище имуще. бо
гатую блгть почрьпаѥ. освщающе дше и телеса
и помышлениꙗ. и бжьствующе тѧ ублажаемь:
Блгть нескудну истачающи. сщеннаꙗ глава твоꙗ
пртче. сщенику бгомудрунеѣ ищу показуетсе.
иже потъщавсе вѣрою и блгтию. ꙗвленно твори
сеѥ пришьствие. освщаѥсе сьлюдми блгонравными
и црем. вѣрою православны тѣ оутвръждающи:
Третие ꙗвление празнуемь. твоеѥ чтные главы. ѥюже
трца вначалаѥ. оусвѣтена бывши славне. рекносѣю
бжтвную. и обрѣтение сеѥ, радꙋютсе агглстии чи
нове. мнискъ съвъкупле, бжтвнии аплы. и прци
всеи. съ нымиже пѣа поминаѥ, поминающи тѧ:
слава гла, ѕ҃. Скровище бжтвныи дарови.
бгохранимаꙗ глава твоꙗ пртче. ѿ земльни
чрѣвель въсиꙗ. ѥюже мы вѣрно приѥмлюще. и по
клан(ꙗ)ющесе славне. ѡбогащаемсе тобою твь
чртлю. чюдесы преславными. и съгрѣшение про
щение:~ И нꙑнꙗ б҃, въсо прок и паримиѥ:~

Л. 81б отъ ркп. № 26 (Оп. 47) — миней отъ XVII в. Вж. стр. 131.

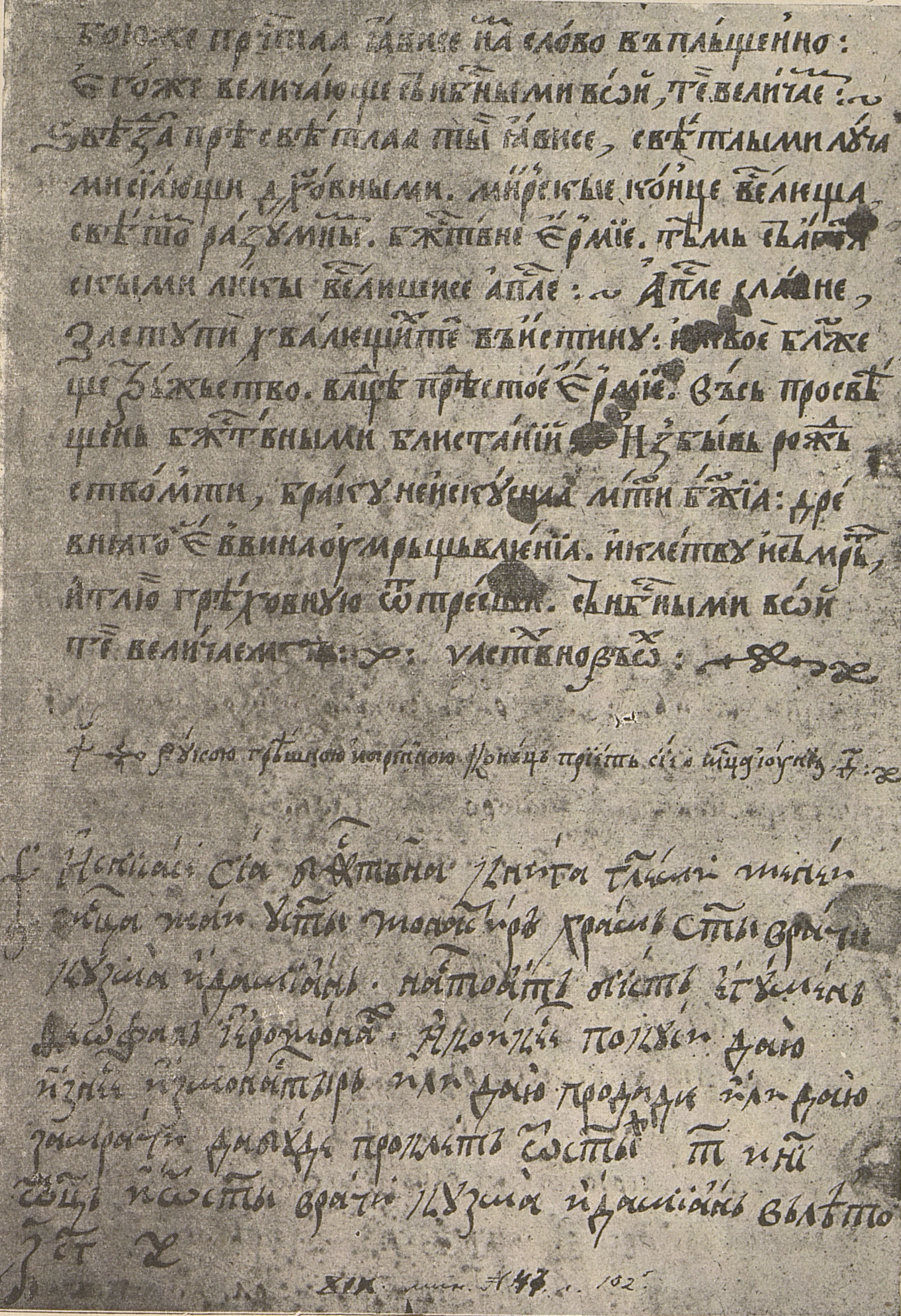

Л. 102б отъ ркп. № 26 (Оп. 47) — миней отъ XVII в. Бж. стр. 131.

МЦА ТОГО, КѲ. СТЫХЬ ВРЬХОВНЫХЬ АПЛЬ

петра и павла. На малѣи верны, по е, д.
и поемь стихеры, гла д, под да знаменіе:
Д

аль еси хваленіа црькви твоеи ги. тыніе апльы
свое. вънеиже просіають мысльнїи свѣтила
ници. петрьже и павль, такоже звѣзды вело
кѣсніе. вьселенную озарающе, имьже просвѣ
тиль еси западный мракь. іее вьсе силне, спсе
душамь нашимь: Даль еси оутврьженіа црькви
твоеи ги. петрову тврьдость, и павловь разу.
и несвѣтлую мудрость. и свое бга глаеіе истинное.
еллинскую прѣлесть отгонещи. тѣмьже таи
но наоучаемїи отсобои. поемьте іее вьсе силне,
спе душамь наши: Даль еси образь обращеніа
съгрѣшающии. оба апла своа. иже прьвѣе отврьг
шагосе тебѣ въврѣме стрти. и покаавшасе.
иже проповѣди твоеи сьпротивлающасе. и вѣ
ровавша, и обою съкоурх прьвостоателствующх
другь твои. іее вьсе силне, спе душамь наши:
Сла гла, н. Досадитель и гонитель бы црькви.
павле вьсе блаженне. сьнбеже свезань бывь. защи
тиль еси сію. еюже инна мли. избавити тало

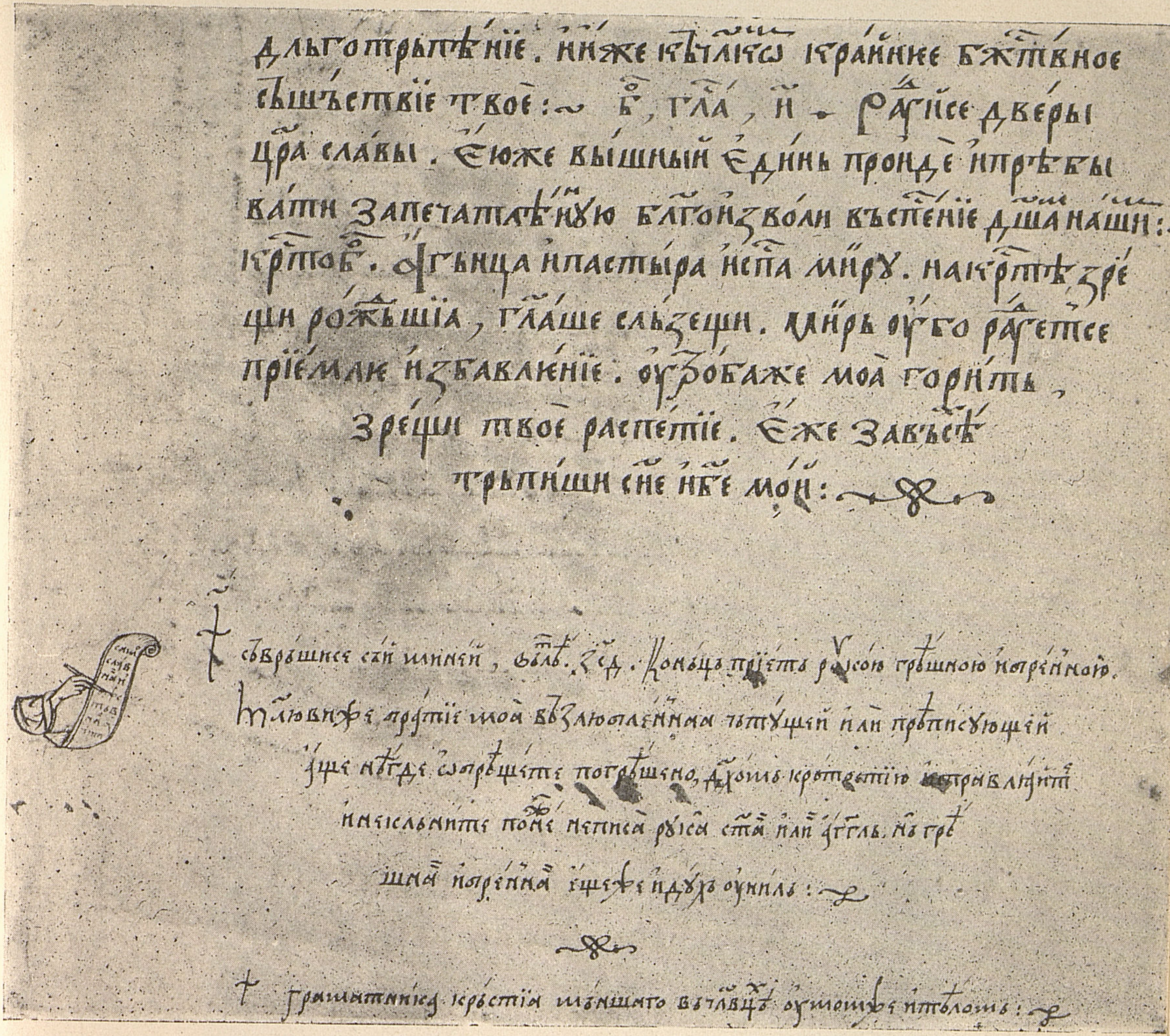

длъготрьпѣние. иже къ ѧлкѡ крайнее бжтвное
същьствие твое:~ ѕ҃, гла҃, и҃ ~ распѣсе двери
цр҃а славы. еюже вышний единь проиде и пребы
вати запечатанѣнную бл҃гоизволи въспение дша нашь:~
крстоб. агнеца и пастыра неба мирѹ. на крстѣ зре
щи рождьшаа, глаше слезещи. мирь оубо распетсе
приемлю избавление. оутроба же моа горить,
зрещи твое распетие. еже за всѣх
трьпиши сн҃е и б҃е мои:~

Съвршисе сїи миней, въ лѣ҃ ҂з҃рд҃. конецъ приѧтъ рукою грѣшною и потрѣбною.
Тѣ любве же братїе моа възлюбленнаа чтущей или преписующей
аще негде ѡбрещете погрѣшно, д҃хомъ кротости исправлѧите
и не кльните, понеже не писа рука ст҃а или агг҃лъ. нь грѣ
шнаа и потрѣбна. еще же и дѹхъ ѹнилъ:~

Граматикиа крьстїа ...щатого в ... оу ... и потомъ:~

л. 180б отъ ркп. № 43 (Оп. 49) — миней отъ XVII в. (Вж. стр. 153).

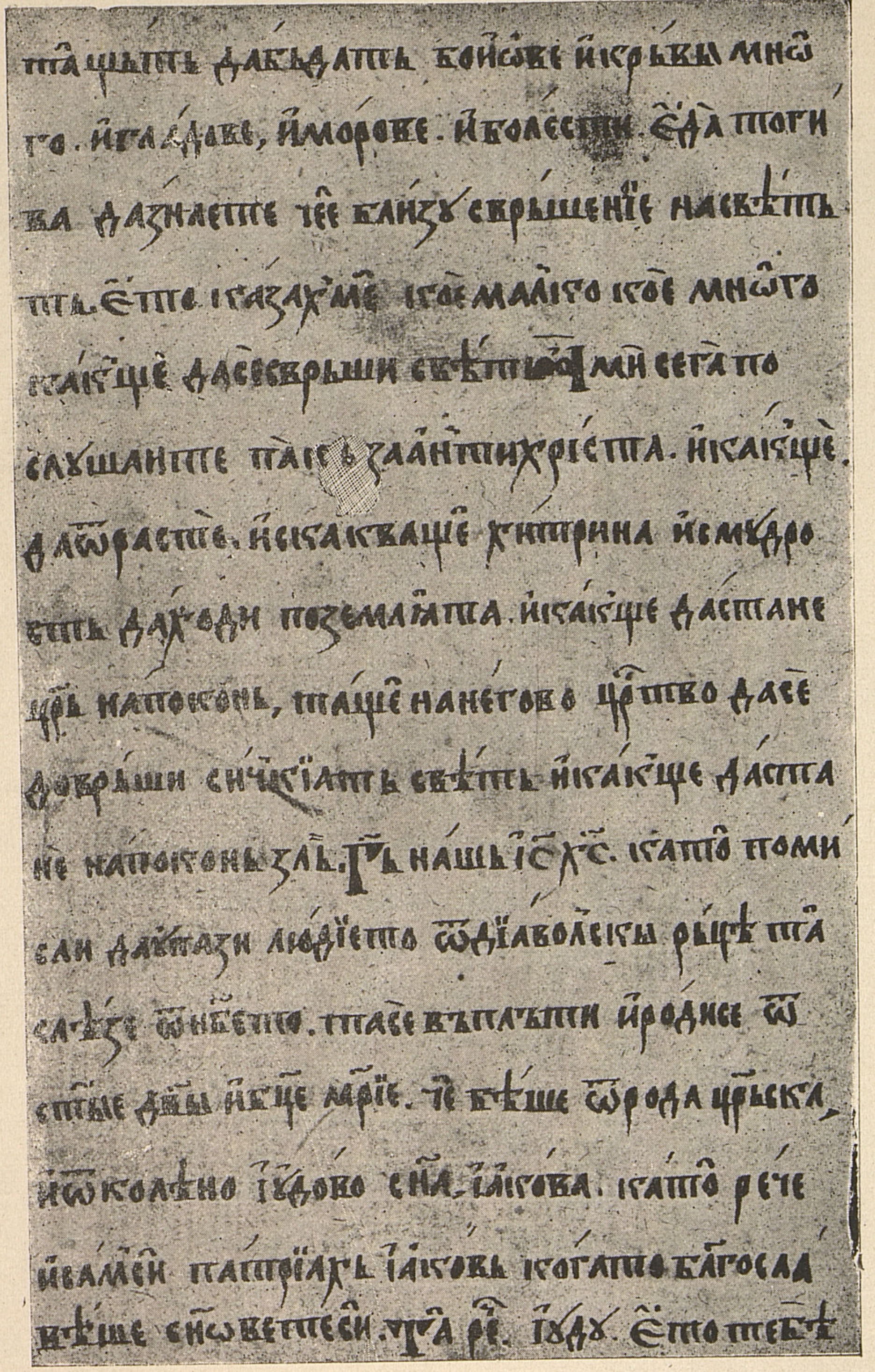

та щатъ да бъдатъ войнѡве и кръви мнѡ
го. и гладове, и морове. и болести. е да тоги
ва да знаете тие близу скрьшеніе на свѣтъ
та. ето казахме кое мало кое много
кое ще да се свършии свѣтъ [illegible] ми сега по
слушайте та се [illegible] христіяна. и кое ще
да ѿрастне. и какъ ваще [illegible] и смудро
стъ да ходи по земята. и кое ще да стане
цр҃ь на покон, та ще на него црство да се
добраши [illegible] свѣтъ. и кое ще да ста
не на покон злъ. Гь нашъ іс хс. като поми
сли да избави людіето ѿ діаволески ръцѣ та
слѣзе ѿ небето. та се въплъти и роди се ѿ
светые дв҃ы и [illegible] маріе. тя бѣше ѿ рода црьска
и ѿ колѣно іудово сна [illegible]ова. като рече
и валеи патріархъ іаковъ когато благосла
вѣше сина си [illegible] іуда. ето тебѣ

л. 97 отъ ркп. № 165 (Оп. 118) — дамаскинъ отъ XVII в.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

XXXV.

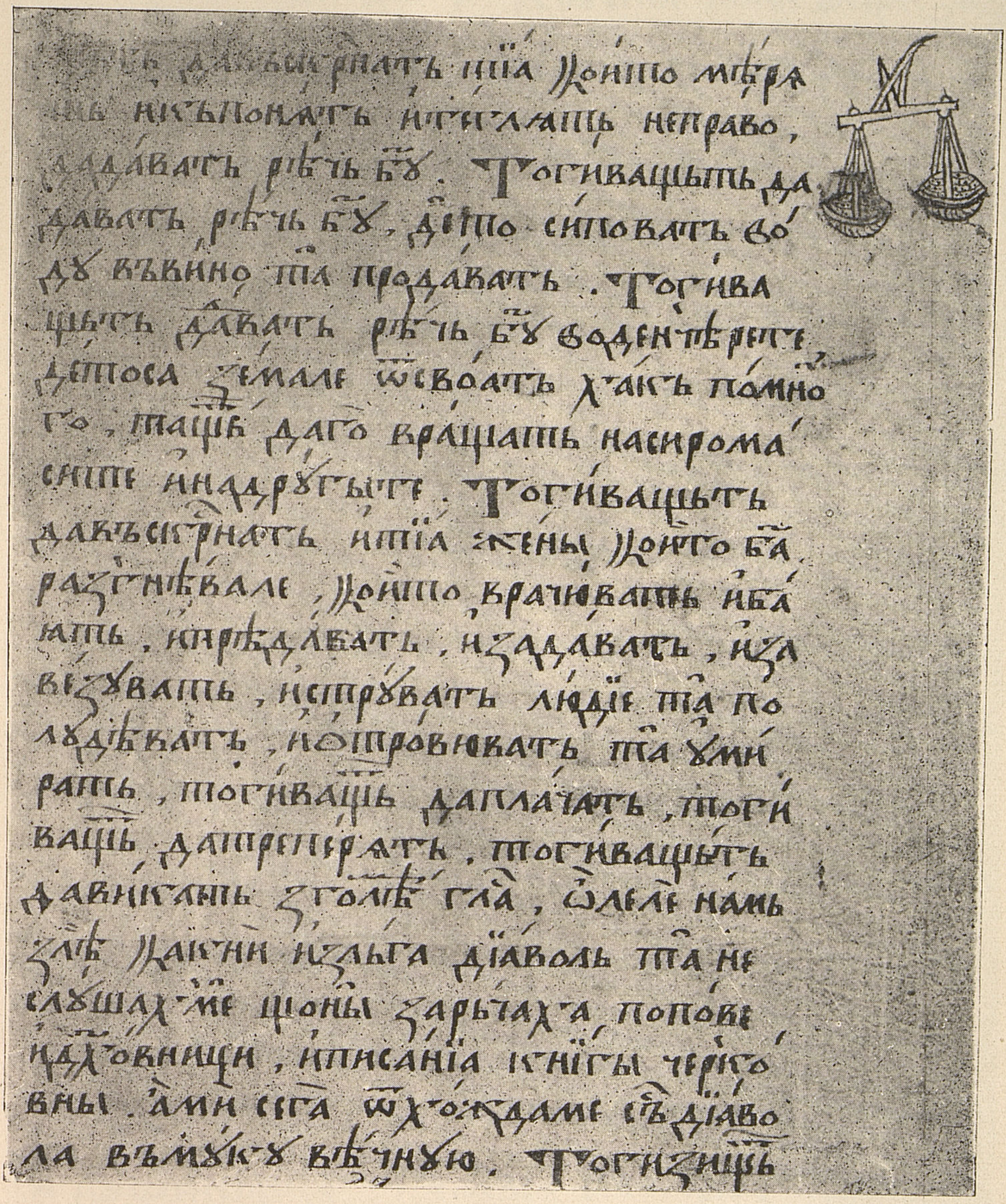

[illegible] дабы сърнатъ ища, щото мѣра
[illegible] и къ понатъ и гизлатъ неправо,
дадаватъ рѣчь бж҃. Тогивацѣть да
даватъ рѣчь бж҃, дето сиповатъ во
дѫ въ вино та продаватъ. Тогива
щѣтъ даватъ рѣчь бж҃ ѡдентѣрєтѣ
детоса земале ѿсвоатъ хлѣкъ по много,
тацѣ даго вращатъ на сиромаси
сите и на другытѣ. Тогивацѣтъ
да въскърнатъ ища жены щото ба
разгнѣвале, щото врачюватъ и ба
ятъ, и прѣдаватъ, и задаватъ, и за
везуватъ, и стрꙋватъ людіе та по
лꙋдѣватъ, и ѿтровюватъ та ꙋми
ратъ, тогивацѣ да плачатъ, тоги
вацѣ да трепиратъ, тогивацѣтъ
да викатъ згольмѣ гла, ѡ лелѣ намъ
злѣ щакни изльга діаволь та не
слꙋшахме щоны зарьчаха, попове
и дꙋховници, и писаніа книгы черко
вны. А ни сега ѿхождаме съ діаво
ла въ мꙋкꙋ вѣчную. Тогизицѣ

л. 37 отъ ркп. № 137 (Оп. 119) — дамаскинъ отъ XVII в. (Вж. стр. 179).

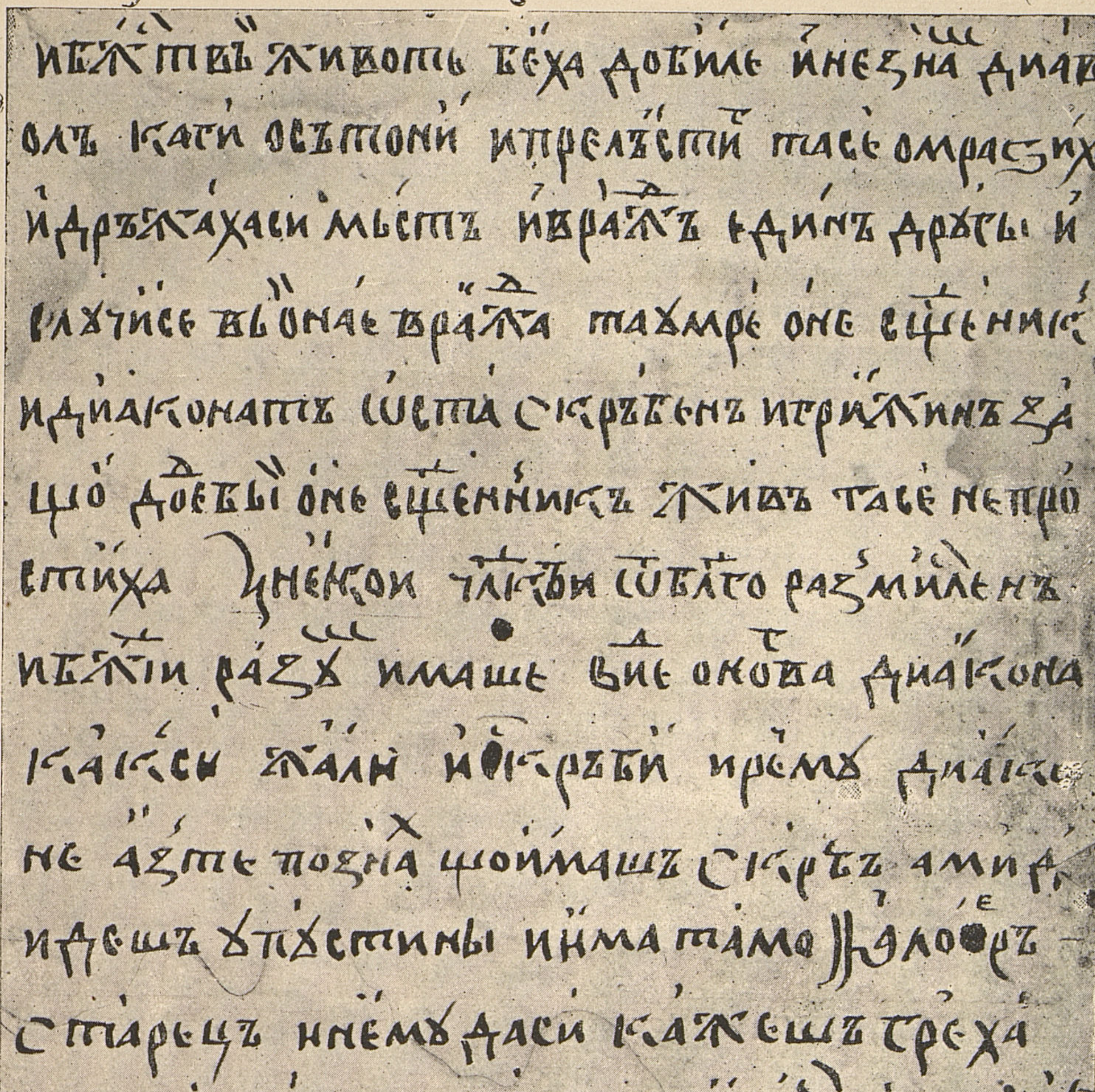

Л. 15 отъ ркп. № 135 (Оп. 117) — дамаскинъ отъ XVIII в.

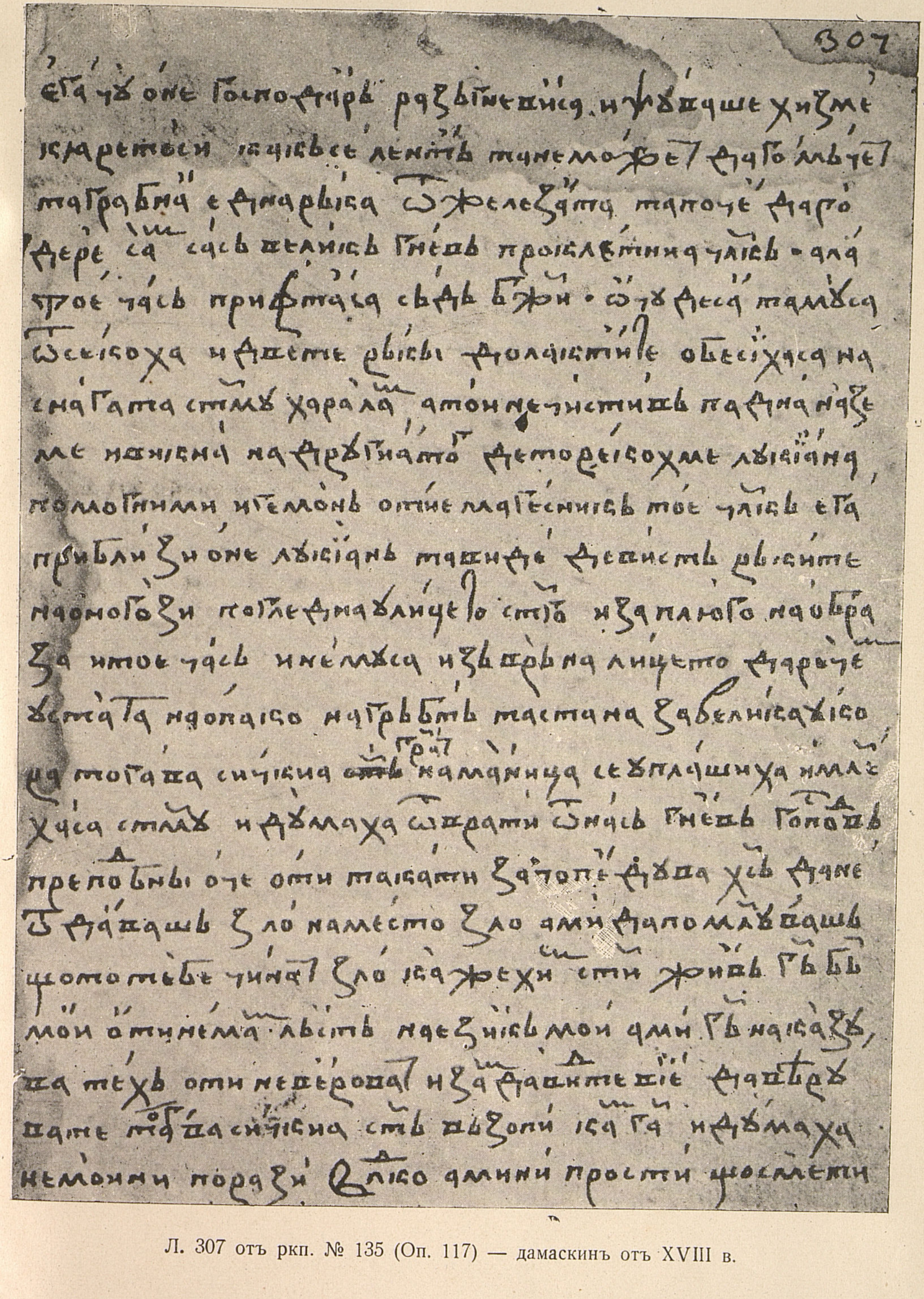

Л. 307 отъ ркп. № 135 (Оп. 117) — дамаскинъ отъ XVIII в.

Цена 400 лева

44. Празниченъ миней. Кат. 170, Оп. 43 (стр. 29). 5 листа, 20·5 × 13·5, отъ XVII в., сръбска редакция. Листата съдържатъ часть

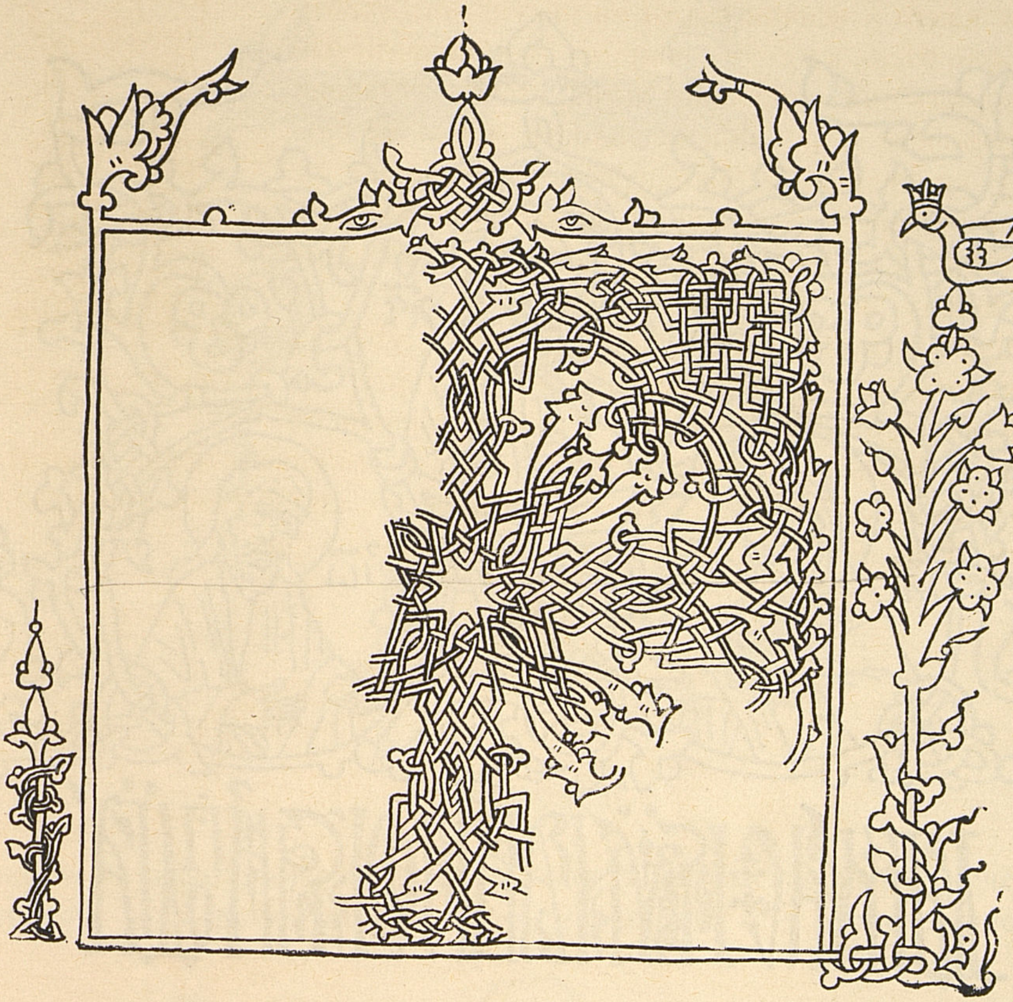

Обр. CCCXXXVIII.

отъ службата на Благовещение. — Писмо — обикновенъ полууставъ, слабо наведени вдѣсно букви, по 20 реда на страница.

Първитѣ букви на всички стихири сѫ червени, — все едно, дали излизатъ на бѣлото поле предъ текста, или сѫ нѣкѫде въ реда. Всѣка стихира свършва съ черно двоеточие и червена точка, о която е заловена завита на края линия, понѣкога пресѣчена съ една или две чъртици. Съ това се показва на погледа, че стихирата е свършена. Линията съ чъртицитѣ е черна, а началната точка — киноварна; понѣкога вмѣсто чъртици има точка (обр. CCCXVIII, 4—6). Привеждамъ три началки — все киноварни, прости и малки (като всички въ рѫкописьта), украсени само съ по една точка: **С** на л. 1[б] (обр. CCCXVIII, 1), **В** на л. 1[б] (2) и **Ё** на л. 5[б] (3).

Обр. CCCXXXIX.

На л. 1 има орнаментна заглавка (обр. CCCXXXVII), доста груба работа, не навредъ правилно преплетена, безъ особенъ колоритъ. Кон-

Обр. CCCXL.

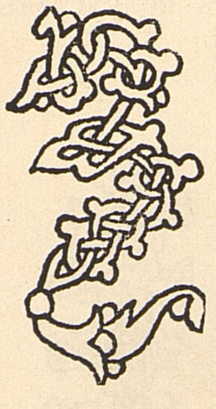

Обр. CCCXLI.

Обр. CCCXLII.

турътъ е кафенъ (мастилото на текста), грубо тегленъ. Тѣлото на плетеницата е бѣло, но нѣкжде (въ крайнитѣ издатъци на жглитѣ и

въ отдѣлната прибавка надъ плетеницата) се явяватъ и багрени петна: червено-киноваръ, градинска зелена, зеленъ киноваръ. Пѫпкитѣ сѫ кино-

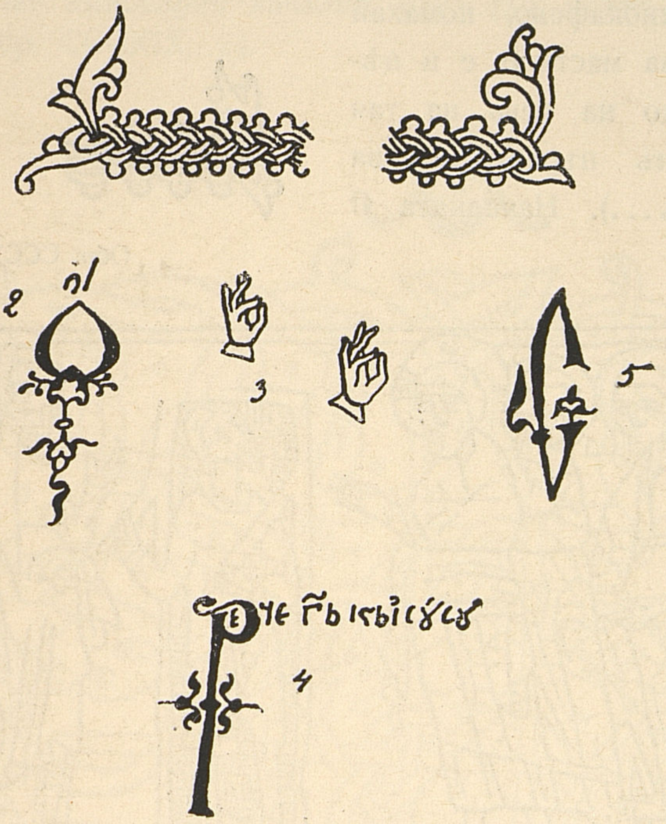

Обр. CCCXLIII.

варни, а на дъното има петна съ градинска зелена, киноваръ — червенъ и зеленъ — и тъмно индиго. Подъ заставката иде червено-киноварно

Обр. CCCXLIV.

заглавие отъ 5 реда, както е приведено. Главнитѣ букви сѫ грубички, несъразмѣрни въ широчина едни къмъ други, стилно неиздържани

(едни с҄ѫ ѫглести, а други закрѫглени, едни съ точки, други — с҄ъ завитъци). Названието на подобния, освенъ първата му буква (**ѣвыше зва́нь : .**) е тъмнокафено, комахай черно; съ такова мастило е и цѣлата стихира, що на чева на тая страница, освенъ първата буква (**ѵ҆ѱе́дрнѣ тка́рь . . .**). Началката **О** е киноварна.

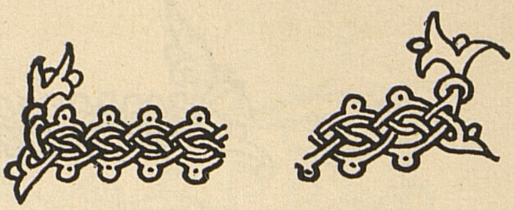

Обр. CCCXLV.

Обр. CCCXLVI.

Обр. CCCXLVII.

45. **Часословъ.** Кат. 218, Оп. 85 (стр. 53—54). 16 листа, 19·5 × 14·5, отъ XVII в., сръбска редакция. Листата, които притежава

библиотеката, съдържатъ Богородиченъ параклисъ. Писмо — обикновенъ полууставъ, по 24 реда на страница.

Има дребни киноварни началки, като тая, която привеждамъ — Б на л. 3б (обр. CCCXIX, 2).

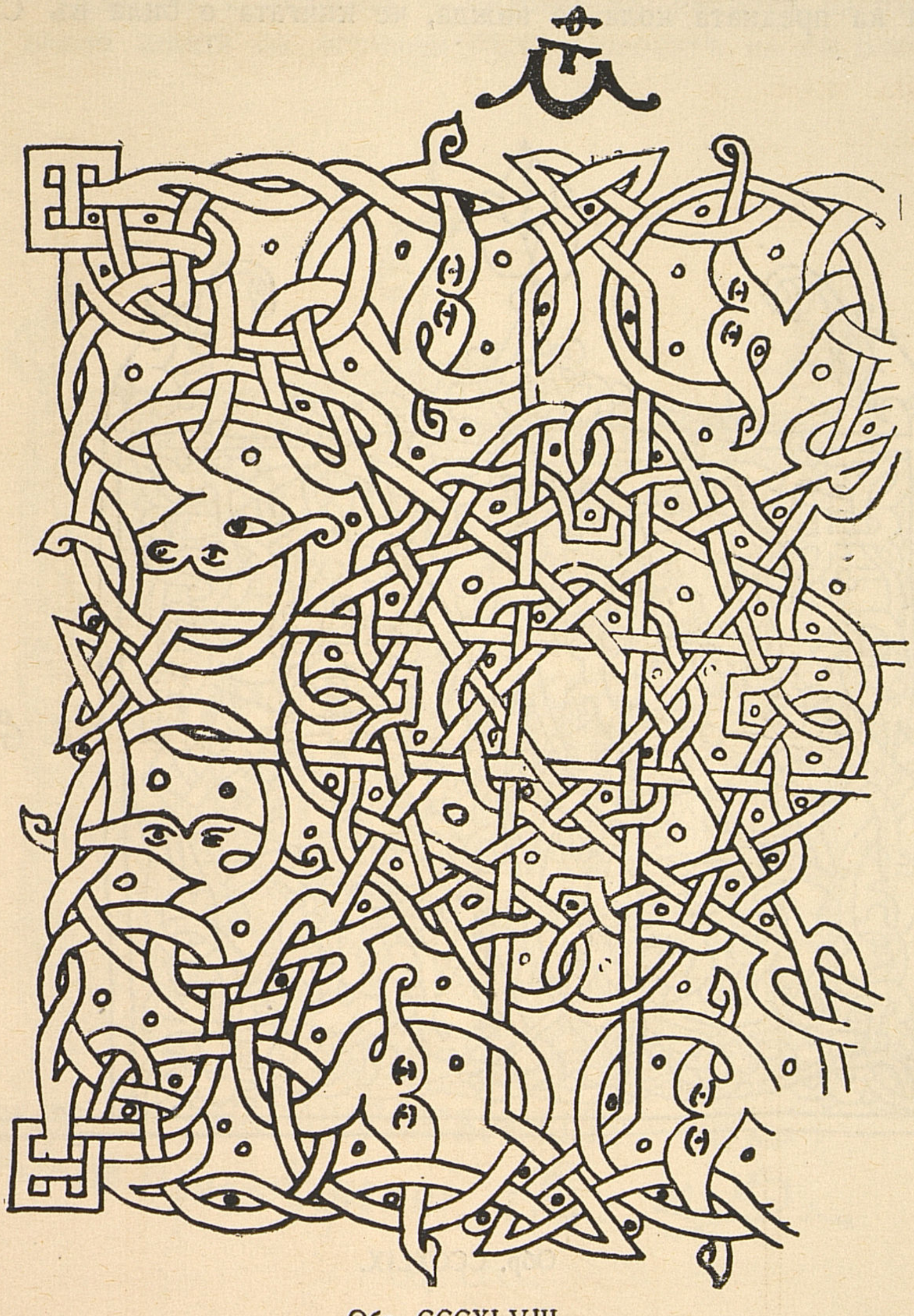

Обр. CCCXLVIII.

На л. 1 има тѣсна заглавка (обр. CCCXIX, 1): кафенъ контуръ и бѣло плетенично тѣло; горнитѣ издатъци, въ двата ѫгла, сѫ покрити съ бледножълта багра, а пѫпкитѣ имъ сѫ ограничени съ дебелъ червено-киноваренъ контуръ. Дребнитѣ пѫпки сѫ киноварни, а по дъното има петна съ киноваръ, бледносиньо и бледножълто. Орнаментътъ е грубъ, изпълненъ много несрѫчно.

46. **Сливенски дамаскинъ.** Кат. 137, Оп. 119 (стр. 205—206). 52 листа, 21×15, отъ XVII в., новобългарски езикъ. Съдържа слово за второ пришествие: „**Дамаскѵ́на ӥнока ӥподїа́кона ӥ стоудента. Слово за вто́ро пришьствїє г҃а на́шего І҃ѵ Х҃а ӥ за а҆нтихрї́ста**". Писмо — въздребно, хубаво, наведено вдѣсно, по 22 реда на страница. Отъ една бележка на предната кола се вижда, че книгата е била въ Сливенъ.

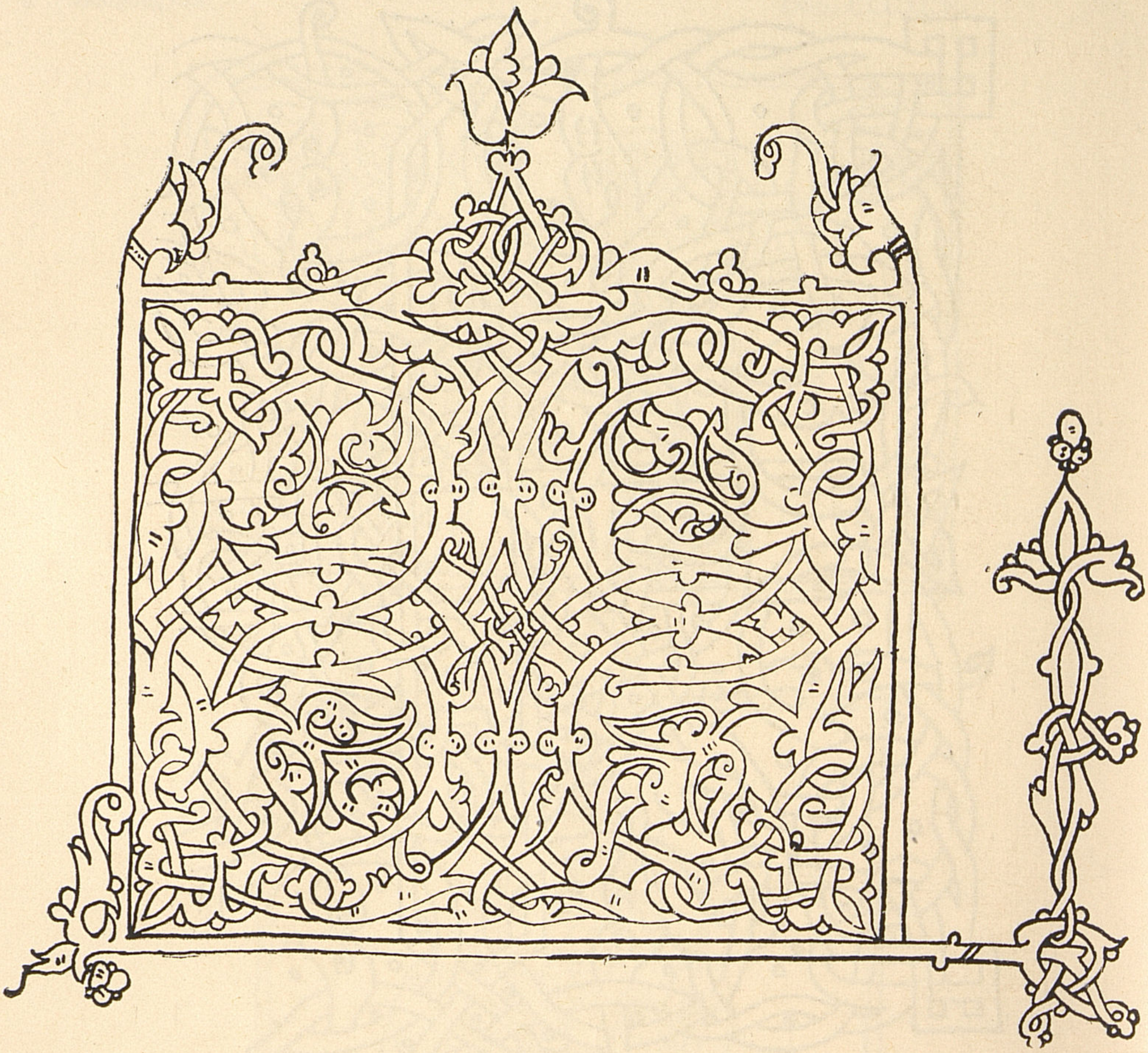

Обр. CCCXLIX.

На л. 1 има голѣма челница — плетениченъ орнаментъ съ три медальона, въ които сж изрисувани ликоветѣ на Иисуса Христа, св. Богородица и св. Иоанъ Кръстителя (обр. CCCXL). Контурътъ е кафенъ, а орнаментното тѣло — бѣло; нѣкжде минава и вторъ контуръ съ индиго (избиващо на пруска синя), или съ червенъ киноваръ; на други мѣста малки петна отъ тѣлото сж запълнени съ киноваръ или индиго —

било плътно, било — съ бѣли петна въ срѣдата. Дъното на орнамента е бѣло, киноварно, сивокремово, небесносиньо или индигово. Ореолитѣ сѫ рисувани съ киноварни чърти; кръстътъ на Иисусовия ореолъ е бледносивъ; буквитѣ сѫ навредъ киноварни. Коситѣ и брадитѣ сѫ кафеновинени, книгата е киноварна, съ бѣлъ отрѣзъ, мантията на Христа — индигова, а хитонътъ — киноваренъ; ивицитѣ на рѫкавитѣ, пояса и около шията сѫ оставени бѣли. Ореолитѣ на св. Богородица

Обр. CCCL.

и Кръстителя сѫ сивозеленикави (бледенъ тонъ). Мантията на св. Иоана е бледносива, съ киноварни чърти, а хитонътъ му — индиговъ; мантията на Божията майка е киноварна, туниката ѝ — индигова, а двѣтѣ ивици на рѫкава — кремови.

Заглавието е съ червенъ киноваръ и възпепеляво индиго: **дамаску** (киноваръ) **нанно** (индиго) **канподіа** (киноваръ); придъхътъ и ударението

надъ н (въ думата н҃нока), както и украшенията въ индиговитѣ букви, сѫ киноварни, а другитѣ — индигови.

Началката ӡ на сѫщия листъ (обр. CCCXLI) е съ бѣло тѣло и цвѣтенъ контуръ: кафенъ, червено-киноваренъ, индиговъ, въззеленикавъ (небесносинь); пѫпкитѣ сѫ индигови или бѣли съ киноваренъ контуръ.

На втория и третия редъ отъ заглавието има две едри бледно-индигови точки (следъ стоудньта и і҃с х҃ї), отдѣлящи киноварнитѣ букви. На по-главнитѣ мѣста въ текста има червенокиноварни точки, следъ които почва главна буква съ кафено. Срещатъ се, обаче, и кафени точки, следъ които идватъ главни букви съ сѫщия цвѣтъ. Съ киноваръ се привеж-

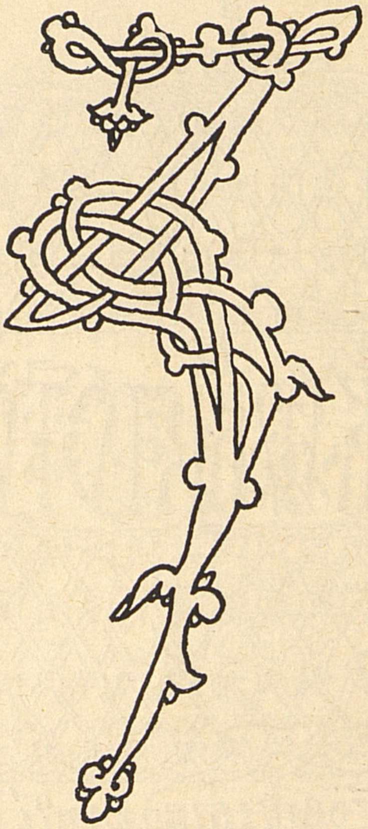

Обр. CCCLI.

датъ на външното поле имената на ветхозаветни и новозаветни автори: пр҃рк ісаїа — пр҃ркъ двдь. — ѳ м — па́вль а҆п҃ль. Съ киноваръ е и постоянниятъ надписъ надъ всѣка страница: к҃ пришьствїе. На л. 8 на полето стои съ киноваръ (на петь реда): ѡ҆бра҆з / злать / ѡ҆́товн / дѣ пр҃рк / данїиль.; съ сѫщия цвѣтъ се даватъ и указания за съдържанието (л. $10^{б}$, 11 и $11^{б}$). На л. $14^{б}$, 15, $15^{б}$ и 16 на полето има киноварни полумесеци съ гръбъ къмъ пришива: ☽ и ☾; тѣ отбелезватъ мѣстата, дето се говори за антихриста. А подъ

киноварното означение на полето на л. 20 б (на три реда) **въца́рнсе/а̂нтнхрі́/сть.** — сѫ очъртани сѫщо съ контуръ полумесеци, но тоя пѫть кафени.

Обр. CCCLII.

На л. 7б (обр. CCCXX, 1) срещаме киноварната началка **А**, вървеща предъ кафени букви; началка съ подобна рисунка има и въ текста

Обр. CCCLIII.

на л. 9, 11б, 13 и др., писана съ кафено. — На л. 8 стои следъ точка, въ текста, буквата **К** (обр. CCCXX, 2), писана съ киноваръ. —

I

Обр. CCCLV.

Пакъ всрѣдъ текста, следъ точка, преди да почне ново изречение съ киноварна буква, на л. 45 има показалецъ съ киноваръ (3), който дава да се разбере, че начева важна мисъль. — На л. 35, на полето,

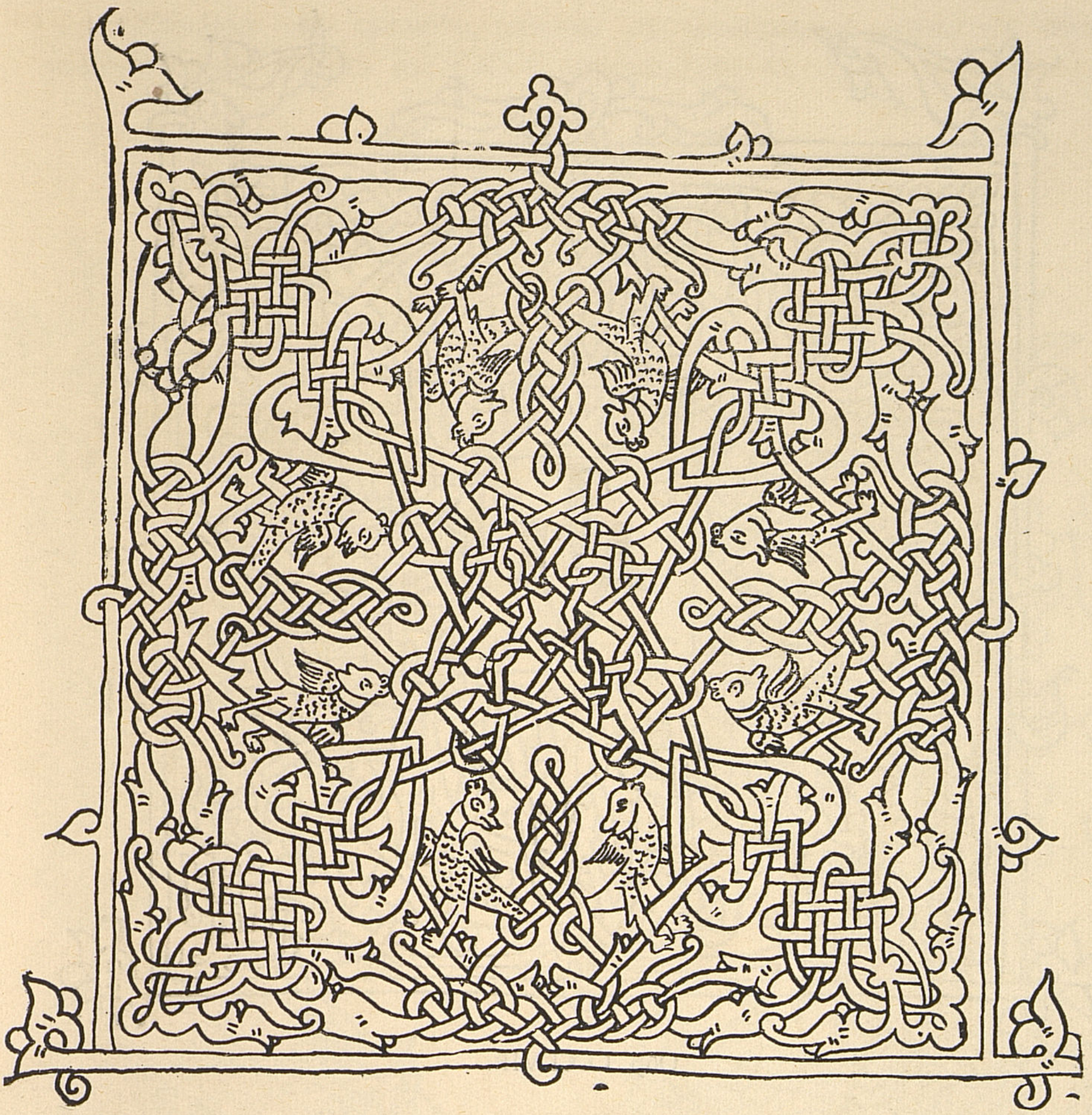

Обр. CCCLVI.

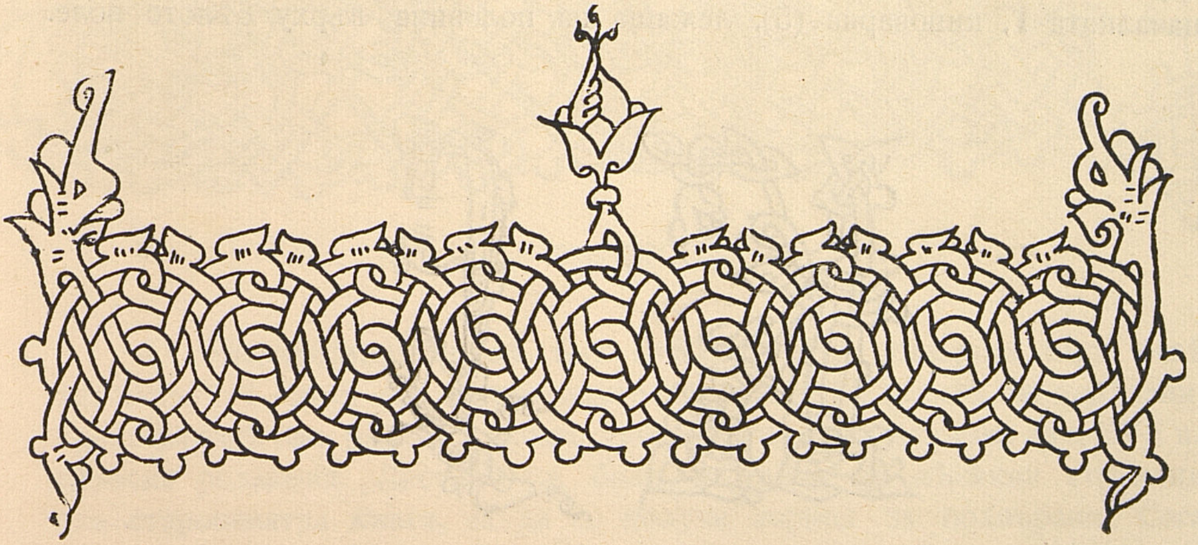

Обр. CCCLVII.

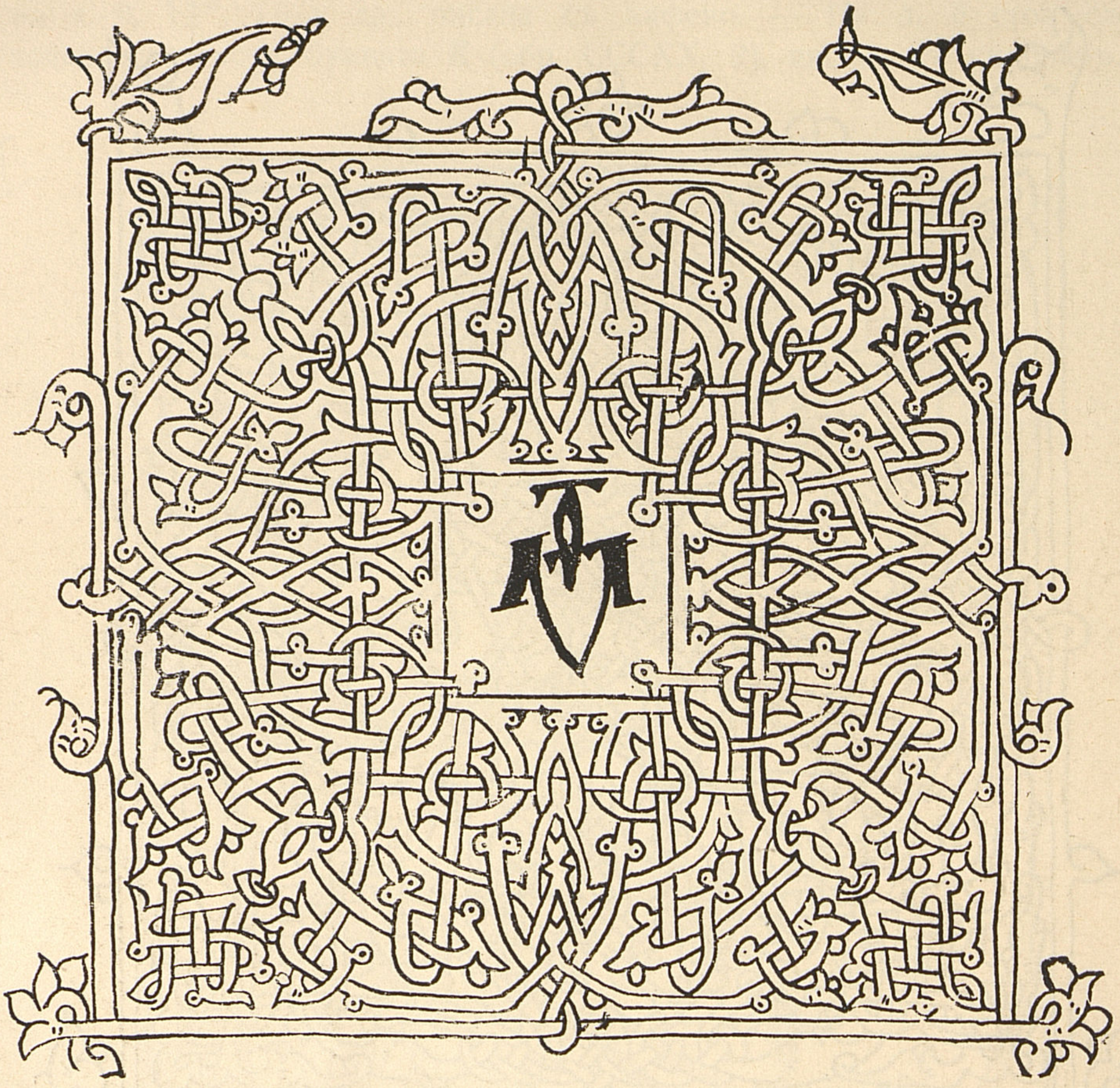

Обр. CCCLVIII.

има словесно указание съ посочваща ржка (4); и буквитѣ и ржката сж съ червенъ киноваръ; такава ржка има и на л. 48. — На л. 14 намираме началката **Г**, киноварна (5), лежаща на половина върху бѣлото поле.

Обр. CCCLIX.

Образецъ отъ писмото, заедно съ изрисувани везни на бѣлото външно поле, давамъ въ XXXV приложение (л. 37).

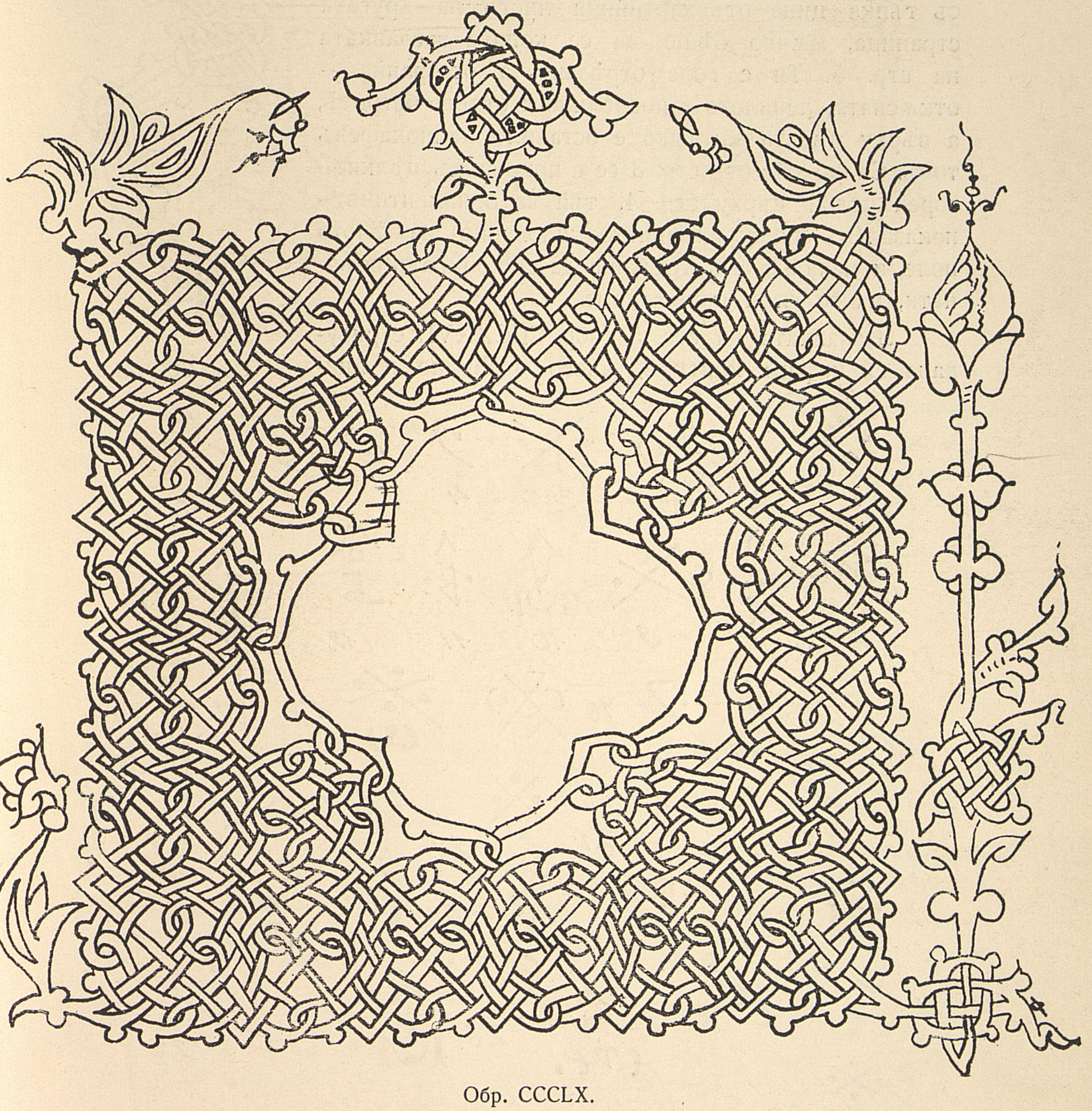

Обр. CCCLX.

47. **Четириевангелие.** Кат. 146 (61), Оп.: „скѫсани листа безъ значение“. 4 листа отъ четириевангелие, 21×13·5 (както сѫ изрѣзани; предишниятъ имъ размѣръ е билъ много по-голѣмъ), навѣрно отъ XVII в., сръбска редакция. Листата сѫ били залепени за нѣкакви страници отъ старопечатна книга, за да се получи корица за подвързия. Сега сѫ разлепени тъй, че писаното на едната страница е останало въ

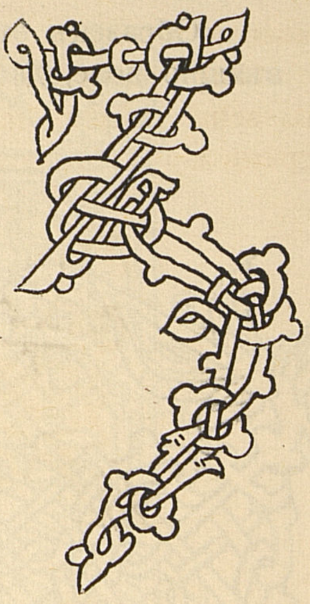

Обр. CCCLXI.

по-голѣмата си часть залепено на отсрещната. Писмо — срѣденъ полууставъ, съ кафено и киноваръ.

Понеже багритѣ и мастилото сѫ се залепили съ тънка ципа отъ хартийния листъ на другата страница, мѫчно бѣше да се копира заглавката на стр. 5. Тя е горе отрѣзана, а отстранѝ — откѫсната; лепилото е повредило и отнело багритѣ, а върху цѣлата заглавка е оставило калнокафенъ тонъ. Сѫщо тъй отъ стр. 3 се е прилепилъ цѣлиятъ горенъ слой върху стр. 4, тъй че орнаментниятъ показалецъ срещу заглавието (киноварно), на бѣлото поле, и началката Є трѣбаше да се копиратъ обърнати, както ги и привеждамъ.

Заглавката на стр. 5 (обр. CCCXXVI) е рисувана съ кафенъ контуръ, много правилно и вни-

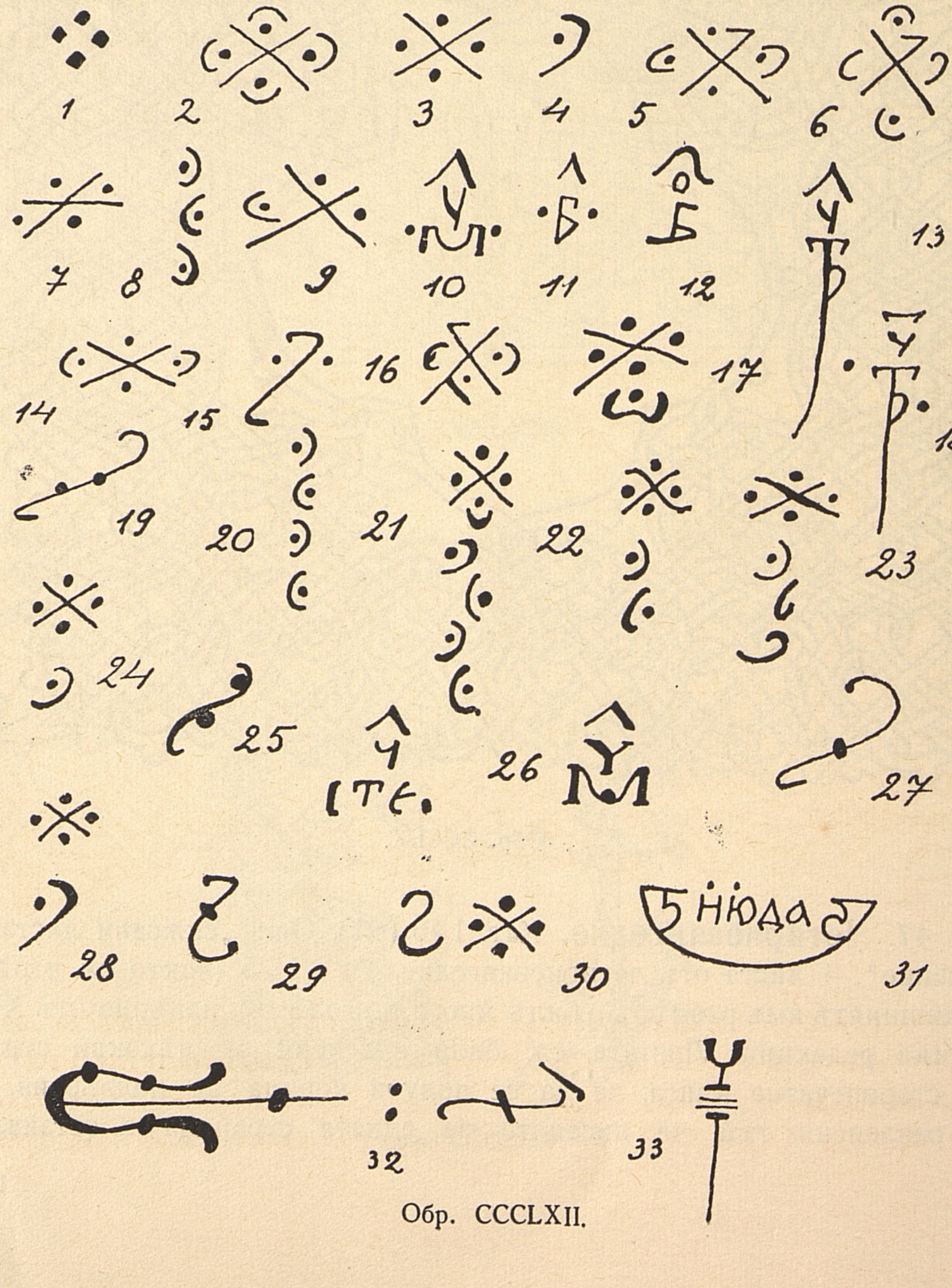

Обр. CCCLXII.

мателно тегленъ, като сѫ добре спазвани преплитанията и формата е била разбрана отъ художника. Тѣлото е бѣло, освенъ нѣкои пазвени пѫпки, покрити съ червенъ киноварь, съ бѣли петна въ срѣдата. По дъното е имало бледнозелени петна, които личатъ сега

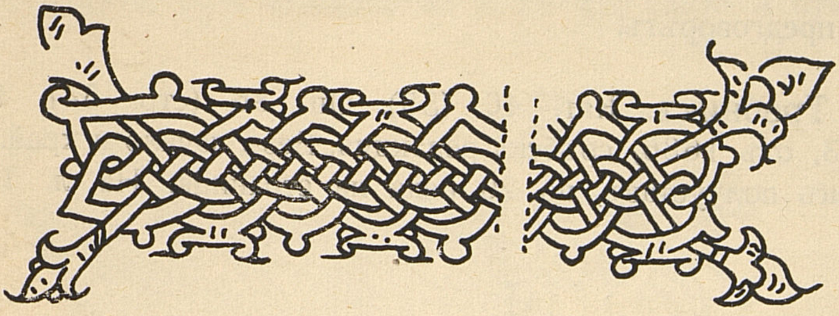

Обр. CCCLXIII.

съвсемъ слабо; познава се, обаче, киноварьтъ въ нѣкои малки петна, слаганъ тъй, че всрѣдъ червеното петно остава бѣла точка; има и небесносиня багра по дъното — въ по-едритѣ петна; на нѣкои мѣста и тя оставя всрѣдъ петното бѣла точка; тукъ-таме невѣмъ ще да е

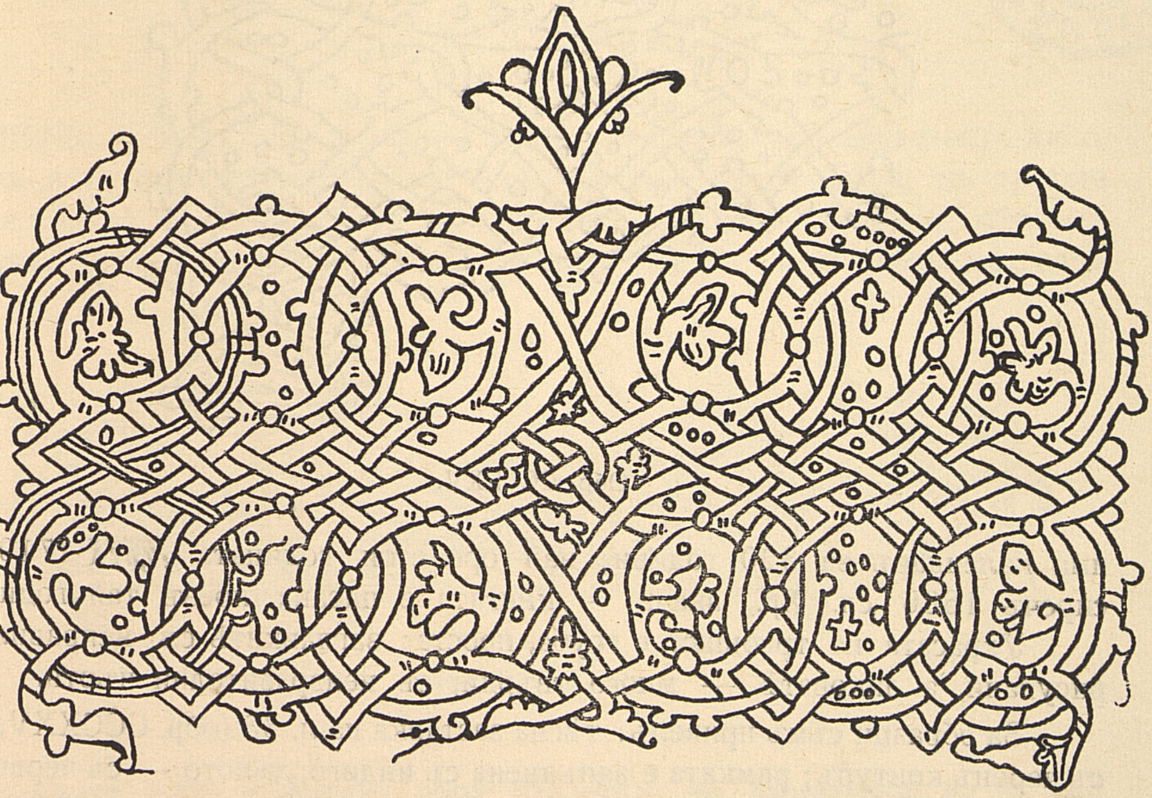

Обр. CCCLXIV.

имало и бледнорумени петна. Подъ заглавката почва киноварно заглавие, което се повече подразбира, отколкото чете: „**Ѥ҆жеѡ҃ма́ркастоеѵ҃лїе**“, съ надебелени главни букви, високи 2½ р. Орнаментниятъ показалецъ на стр. 3 (обр. CCCXXVII, 1) е работенъ съ киноваренъ контуръ, а

пжпкитѣ иматъ вторъ вжтрешенъ контуръ — съ кафено; и той е отрѣзанъ: останалъ му е краятъ; показалецътъ е лежалъ на предното бѣло поле, срещу заглавието: „прⷭ҇ловїе е҆́же ѿ ма́рка ст҃го є҆ѵⷢ҇лїе“, съ надебелени киноварни букви, високи 2 р.. Подъ това заглавие именно е била началката Є (обр. CCCXXVII, 2), цѣла съ киноваръ: съ нея е почвалъ предговорътъ.

48. **Требникъ.** Кат. 46 (55), Оп. 86 (стр. 54). 155 листа, 18·5 × 13, отъ 1686, сръбска редакция. Безъ начало и край. Писмо — обикновенъ полууставъ, по 20 реда на страница. На л. 144б и 145

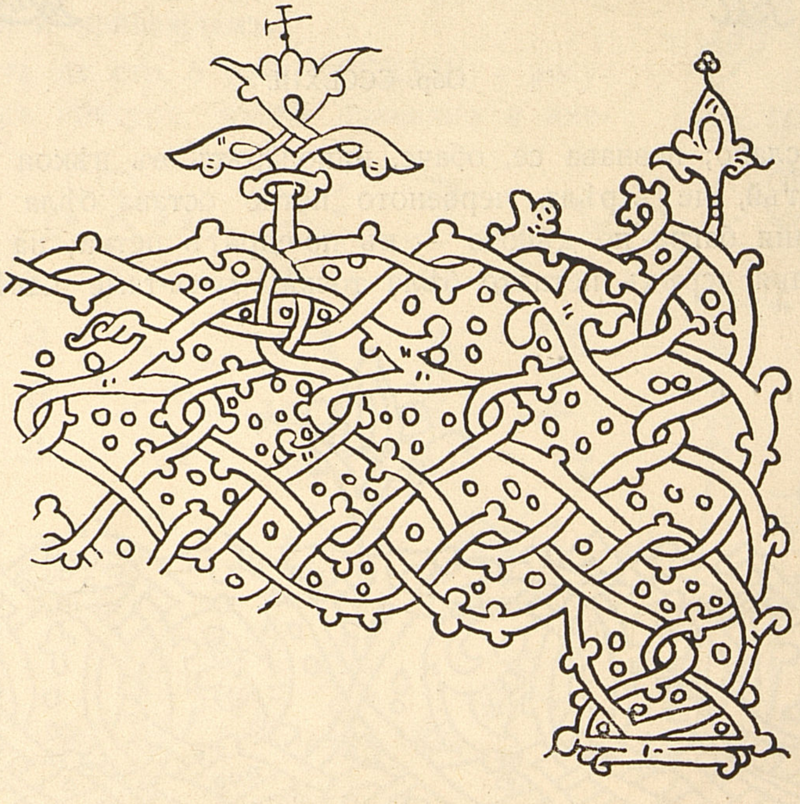

Обр. CCCLXV.

има календаръ за 320 години; най-горе стои годината ҂зрч҃д (7194), сиречъ 1686 сл. Хр., значи — книгата е писана презъ тая година.

Украсата на требника е груба, проста; заглавкитѣ сж неправилно рисувани, а ликоветѣ — много твърди, съ неизразителни чърти.

За образци съмъ привелъ: тѣсна заставка на л. 33 (обр. CCCXXV, 1) съ черенъ контуръ; рамката е запълнена съ индиго, дъното — съ червенъ киноваръ, а орнаментното тѣло е покрито съ бледна охра (освенъ вжтрешнитѣ пжпки, които сж били съ индигови чърти); орнаментътъ е съвсемъ неправиленъ; — крайница на л. 9б (2) съ черно; предаденото на чъртици //// е запълнено съ червенъ киноваръ; — началки В на л. 4б (обр. CCCXXII, 1), В на л. 6б (2) и друго В на л. 8б (3): работени сж съ черно и червенъ киноваръ (на първата и третата кино-

варътъ е показанъ съ чъртици ////, а на втората — съ бѣло петно); — **К** на л. 22б (обр. CCCXXIV, 1), **К** на л. 53 (2) и второ **К** на л. 53б (3): работени сѫ съ черно, киноваръ и бледна охра (на първата чъртицитѣ //// означаватъ бледна охра, а бѣлото — киноваръ; на втората и третата чъртицитѣ бележатъ киноваръ, а бѣлото — бледна охра); трето **К** на л. 20 (обр. CCCXXIII, 1) и четвърто на л. 26б (2), както и буква **К** на

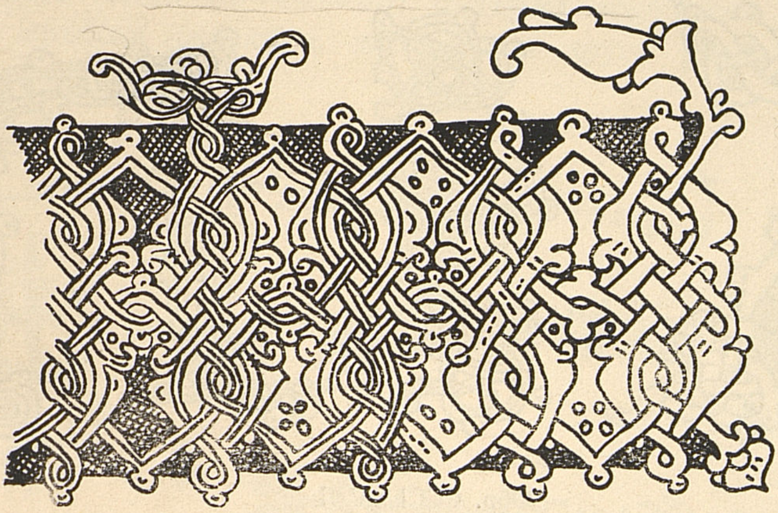

Обр. CCCLXVI.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА гр. СТАЛИН

л. 36 (3): работени сѫ съ сѫщитѣ цвѣтове (чъртицитѣ означаватъ киноваръ, а въ първитѣ двѣ букви бѣлото бележи бледна охра; въ третата не е употрѣбена охра); **П** на л. 109б (обр. CCCXXI, 1) съ черно; отворътъ е попълненъ съ бледнокафено; — **ȣ** на л. 113 (2) — съ черно, киноваръ

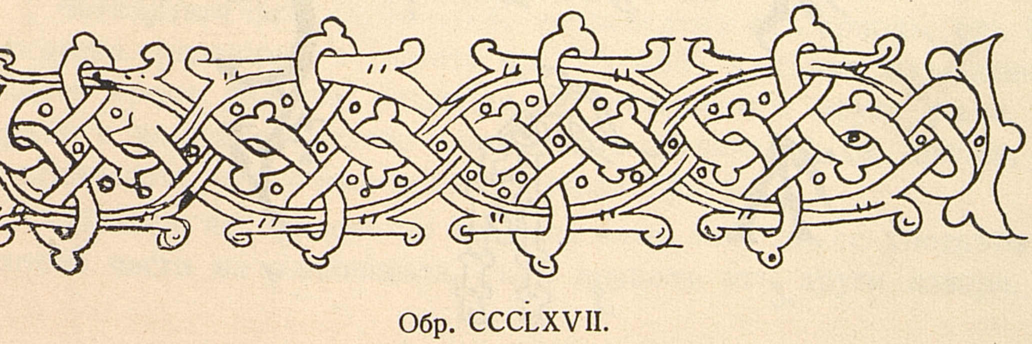

Обр. CCCLXVII.

(чъртицитѣ ////) и бледна охра (бѣлото); — миниатюра на л. 118 (обр. CCCXLVII): черенъ контуръ; рамката, нимбата, свитъкътъ и хитонътъ на Иисуса Христа сѫ покрити съ бледна охра; мантията на Иисуса Христа и туниката на св. Богородица — съ индиго; мантията на св. Богородица и буквитѣ — киноварни; всичко друго — бѣло; — сѫщо — на л. 41б (обр. CCCXLVI), надъ молитвитѣ за маслосветъ

тежки, претрупани, лишени отъ изящность. Но всички началки сѫ груба работа, ако ги сравнимъ съ началкитѣ отъ сѫщия стилъ по други рѫкописи.

Въ втората часть (л. 37—42) се съдържатъ избрани апостоли и евангелия, отъ XVI в., сръбска редакция, съвсемъ друго писмо. Киноварътъ е досущъ избледнѣлъ, бие на бладнокафено. Началкитѣ сѫ прости, високи, надебелени въ стълповетѣ, украсени съ пронизани точки.

Третата часть (л. 43—55) съдържа възкресни евангелия отъ XVII в., сръбска редакция, писани отъ друга рѫка. Киноварътъ е

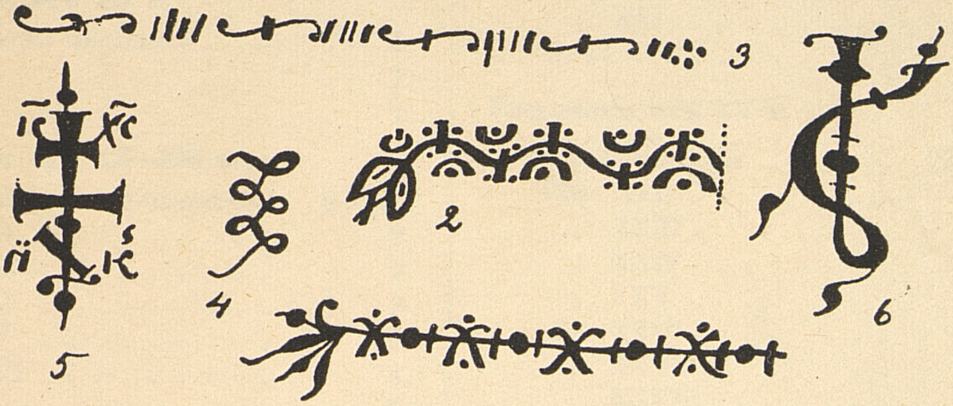

Обр. CCCLXX.

потъмнѣлъ, прилича на тъмна индийска червена. Рѫкописьта има груби началки съ запетайни и стреловидни добавки. На нѣкои листа е влияла и влагата: киноварътъ се е измѣнилъ, та е добилъ цвѣтъ на месна червена или бие на бледнопортокаленъ кадмий.

Четвъртата часть (л. 56—74) е откѫслекъ отъ триодъ, отъ XV в., българска редакция, а петата (л. 75—83) съдържа катавасии, отъ сѫщото време, сѫщата редакция, но писани отъ друга рѫка. Киноварътъ е по-прѣсенъ, слабо е потъмнѣлъ. Началкитѣ сѫ дребни, рѣдко се отличаватъ отъ обикновенитѣ главни букви.

Образци не приведохъ: началки като тия, що се употрѣбятъ въ разнитѣ части на рѫкописьта, съмъ привелъ отъ други извори.

3397—1924